Հայկական գիտահետազոտական հանգույց
Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Ստեղծագործական համայնքներ ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonComercial 3.0 Unported (CC BY-NC 3.0) **license.**

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format
Adapt — remix, transform, and build upon the material

5926

~~660 31 38 831~~
~~381 38~~ 831 .8
831 — 13
(3)
5
3

84
Ղ-24 Կ
1209

ՕՐԻՈՐԴ ԼԱՓԼՆԹԻՆԻ

ՀԵՂԻՆԱԿ

ԺԷՈՐԺ ՍԱՆ

Ս. ՏԷՎԷՃԵԱՆ ԳՐԱԴԱՐԱՆ
NEW - YORK
"SEVEJIAN LIBRARY"

ԹԱՐԳՄԱՆԵՑ

ԳՐ. ՉԻԼԻՆԿԻՐԵԱՆ

ՏԻՐ ԵՒ ՀՐԱՏԱՐԱԿՉ

ՏԻԳՐԱՆ ՑԱՐՈՒԹԻՒՆ ՏԷՏԵԱՆ

ՋՄԻՒՐՆԻՒ

ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ ՏԷՏԵԱՆ

1871

2003

12 APR 2013

5926

ՅԵՂԵՍԱՑԱՒՈՑ ՀԵԳԻՒՆԱՊԱՏՈՑ

Սէբէոսեան Պատմութիւնը*, որ ասկից առաջ հրատարակուեցաւ Լաէյ-Տէ Տէօ Մօնդ անուն հանդիսին մէջ ուր ես իսկ հրատարակեցի Օրէոզդ Լաբէնիւին վէպը, բաւական դեղեցիկ նիւթ մ՚ըլլալով կրնայ շատ մը հեղինակներ հրապուրել:

Անկողմնապահ բանադատութիւնը՝ ի բաց թողլով ձևին արժէքը ճանչցեց գրքին դիտաւորութեան կարևորութիւնը և վսեմութիւնը: Աստղիս կը պարտաւորէր հնարհաւորել հեղինակին այն արիութեան համար որով կրծտական հատասքի այնքան ծանր և այնքան նուազ վիպային խնդիրին վրայ խօսելուս այս վիպասանութեան ձևին միջոցով: Բանադատութիւնն երկար ժամանակ վճռեց թէ պէտք էր վիպասանութեան սահմանին մէջ բնտռել ընկերային կամ կրծտական տեսլականը, և թէ հարկ է՝ ի բաց թողուլ այս խուզարկութիւնը իբր օտարատի, տարաժամ և սոփեստական: Սակայն այսօր աւելի ծայրատութեամբ և ըստ մեզ՝ աւելի արդարամիրութեամբ կը գովէ Պ. Օգիաւ Գէօյեէն, ըստ որում այս վիպասանն ամենու չափք մ՚ըրաւ վէպը վերականգնելու և մինչև պաշտպանելի բնարանի մը վիճակը բարձրացնելու համար:

Բանադատութիւնը կը խոստովանի թէ խղճին կռիւներն և բարձրագոյն գաղափարներու վերլուծութիւնը դրական արհեստին ձեռնհասութեանը կը վերաբերին: Ուրեմն կը պարտաւորինք հնարհակալ ըլլալ Սէբէոսեան Պատմութեան հեղինակէն յաջողութեան մը համար որ իրաւունք կը տայ մեզ սկսելու և շարունակելու ինչ որ բազմիցս փորձեցինք՝ ինչ ինչ բանադատութիւններու համբովին յարձակումները կրելով, բանադատութիւններ որք կարի զայրացած և այս

* Խորագիր վէպի մը զոր գաղիացի Օգիաւ Գէօյեէ երեւելի վիպասանը չինած է:

Ծ. Թ.

պատճառաւ իսկ անկարող էին ուղղելու մեզի : Շատ աղէկ գիտէինք թէ փոքր ինչ ժամանակ անցնելէն ետք լոյսն երևան պիտի գար , և թէ զգօնամիտ երիտասարդ դրագէտներն անօգուտ չպիտի համարէին իրենց համբերասէր նախորդներուն ջանադրութիւնները :

Սէքէղեայի Պապոնէանը հոգիի մը վէպն է . Օբէոդը Լաֆէնիինէն քահանայի մը պատմութիւնն է իր հետևութեանց բոլոր անաչառութեամբն և ամէն պարզութիւններովը զոր կը ներէ դրքին դիտաւորութիւնը : Մենք կղերական ոգիին ջատագովութիւնը չենք բներ . այս չէ մեր տեսութեան կէտը , ոչ ալ կերպիծաբանենք նոյն ոգին . վասն զի այս չէ մեր նպատակը : Այս երկու կերպին մէջ՝ որով կ'երևակայուի ներկայ ժամանակիս իրական խնդիրը՝ կայ ուրիշ կերպ մ'որ է քննութիւնը , և որով շատ աւելի դիւրին է խոյս տալ խնդիրէն քան թէ լուծել զայն : Հաւատքին և անաստուածութեան կամ թէ անկեղծութեան և կեղծաւորութեան մէջ կուիւ և վէճ յարուցանելն ամբողջապէս լուծուած խնդիրներու դէմ կրուելն էր , անդառնալի կերպով վաստակած դատը վարել էր : Լուսաւորութեան յառաջադիմութիւնը մերժել և ջնջել անաստուածութիւնը . իր մահն է վճռաբանութեան ազատութիւնը : Հասարակային բարոյականին յառաջդիմութիւնը կեղծաւորութիւնը մեղմացուցած կործանումն է այն անպատժութիւն զոր արհամարհանքը կը շնորհէ :

Բայց արդի ժամանակուան դատաւարները միայն Թարթիւֆն և Գանաթէն չեն : Կայ մարդկութիւնն որ իր ձամբան կը բնտռէ և որ քահանային և խաստատասիրին , անցեալին և ապագային մէջ կը տատանի : Կայ ամենուն և ամէն մէկին խիղճն որ կ'ուզէ գիտնալ իր ո՛ւր ըլլալն և ո՛ւր երթալը , և այս տիեզերական խիղճը կրնայ շատ աղէկ համաձայնիլ օրինակի մը մէջ , ամիփոփիլ կերպարանքի մը վրայ , վերջապէս վէպի անձ մ'ըլլալ զգօնամիտ մարդերէն ինչպէս նաև անամիտ մարդերէն ուզելու համար անլոյծ խնդիրի մը լուծումը , խնդիր որ ամէն սիրտերու , ամէն միտքերու , ամէն ժողովներու , ամէն առանձնութիւններու , ամէն ընտանիքներու մէջ , վերջապէս ամէն ուրեք դրուած է իբր հաստատուն խնդիր մը , զոր կուզենք կրօնական խնդիրին լուծումը :

Արդի ժամանակուան կաթոլիկները , որոնց կարգը կը մնայ Պ. Օգեմալ Ֆէօյեէ , բաւական կը համարին այն լուծումը զոր հռոմէական Եկեղեցին պատճ է տիեզերական ժողովներ կոչուած միաստնական աշխութիւններէ ետք : Բարերու նախապահութեամբը գումարուած այս ժողովներուն որոշումներն անսխալականութեան

ընծայուեր , և՝ ուղղափառ ըլլալու համար՝ պէտք է հնազանդիլ այս անսխալականութեան :

Սակայն այս հիմնադրութիւնները շատ կէտերու նկատմամբ կը թշնամանեն մարդերու ոչ միայն բանաւորութիւնը , այլ նաև սիրան ու խիղճը :

Եկեղեցին հաւատոյ մասանց մին յիշելու համար կը հարցնենք թէ Աստուծոյ ոգին իր հետ է երբ նայն Եկեղեցին կը պատասխանէ մեզ հաւատալ սատանային էութեան և գոյութիւն յաւիտենական պատիժներուն : Միթէ տիպղական է այս անսահմանելի հաւատքը , միթէ պարտաւոր ենք հաւատալու թէ Աստուած հարկադրաբար ատելի և թշնամի մ'ունի , թէ այս թշնամին յաւիտենապէս կենդանի , յաւիտենապէս չար , յաւիտենապէս հզօր է և տէր ու բռնաւոր ձակ թագաւոր անչափելի անդունդի մ'ուր տիեզերաց ամէն մեղաւորները հոն պիտի երթան իրենց մարմինները առած կը պարտաւորին անդադար չարչարանք կրել յաւիտեան առանց Աստուած լմողութիւն շնորհել ուղելու կամ կարենալու :

Մինչև հիմա եկեղեցին այո՛ ըսաւ այս հարցման իր պաշտօնական ուսուցման մէջ , ինչպէս այո՛ ըսաւ ուրիշ շատ մ'խնդիրներու նկատմամբ որոնց Օբէոդը Լաֆէնիինէն մէջ պիտի տանի խիղճն մեր ընթերցիչը : Տակաւին այո՛ կըսէ եկեղեցին պաշտօնական ձառերու տրամադրութիւններովը , բանաւրանայ ժամանակաւ գործածուած ձևաբաններով (formule) , եպիսկոպոսներու կոնդակներուն մեծագոյն մասովը , ամէն եկեղեցիներու մէջ լսուած քարոզներով , վերջապէս այն ամէն բերաններով զոր կղերն ունի մինչև իսկ օրական թերթերու մէջ :

Սակայն հաստատապէս կը կարծենք թէ այն ամէն պարկեշտ անձինք որք կաթոլիկ կանուանին , և ամենէն առաջ Պ. Օգեմալ Ֆէօյեէ , կուբանան յաւիտենական պատիժներու այս վարդապետութիւնը որու դէմ սրբատուրեալ սուրբեր բողոքեցին և որ ամէն բարի քրիստոնեաներու իրական սոսկում կը ներշնչէ :

Նաև ստոյգ աղբիւրէ իմացած ենք և գիտենք թէ լուսամիտ կաթոլիկներ չեն ուզեր որոշում մ'ընել այս կէտին , ինչպէս նաև ուրիշ շատ մը կէտերու վրայ , և թէ բազմաթիւ եկեղեցականներ փափուկ հոգիներու իրաւունք կը տան ներքնապէս մերժելու և ցաւալին բողոքելու : Սակայն լռութիւնը հրամայուած է . պէտք չէ երբեք պաշտօնական կերպով յայտնել եկեղեցիին սուտը : Վասն զի քահանայն կրնայ գտատապարտուիլ , հաւատացեալը կրնայ վտանգի դնել իր փրկութիւնը : Մանաւանդ միթէ աղէկ չէ պիղծները , մանուկները և կիները վախով կառավարել : Պէտք չէ՞ որ միլիոնա-

ւոր հոդևներ հեթանոսական կռապաշտութեան մէջ ծնան, և հաստատեցան թէ վրէժխնդրութիւնն ու գաղտնութիւնը միշտ աստուածային սեպհական պաշտօններ են։

Ըսել է թէ կարծես երկու Եկեղեցի կայ արդի ժամանակիս մէջ, մին՝ պաշտօնական որ հրամայելու իրաւունքն ունի, և միւսը՝ դաղտնի՝ որ բողոքելու իրաւունքն ունի։ Կը խոստովանինք թէ այս երկու իրաւանց էութիւնն հաստատի տրամաբանութեան հետ հանդուրժել չկրնար մեղ։

Բայց ո՛չ, Եկեղեցիին մէջ երկու Եկեղեցի չկայ։ Եթէ ան, հարիւր, հազար Եկեղեցի կայ, թերևս կայ իսկ այնքան որքան կամիկ կայ։ Խոստովանինք թէ մարդկային միտքն այն աստիճան հաստատ որ սկզբունքով որքան ալ վաճառէ իր ազատութիւնը, ալ չկրնար իրապէս վաճառել զայն, և թէ Բարերն անգամ ձիշդ ուրիշ նեղութեան պէս ազատամիտ են երբ քրիստոնէական ոգիին ներշնչմունքն կը դատեն։

Իրօք ազատ է ան որ կարտասանէ սա Կանխեցեք էջէ խօսքը, ինչպէս ազատ է Աստուծու առջև նաև ան որ կը պատասխանէ. Ոչ ոք իշխանութիւն չունի իր ներշնչումն քեզի ուրիշ Աստուծու ոգիէն կը ներշնչուի։ Ինդիրն ասոր վրայ չէ սակայն. կուզենք գիտնալ թէ ո՛ւր կը բնակի ինչ որ ուղղափառութիւն կոչուի, և ո՛ւսկից կը գայ ինչ որ առջև կը բերուի իրր իշխանութիւնը։ Եթէ այս ուղղափառութիւնն և իշխանութիւնը Պապին բանախօսութիւններէն, բանադրանաց ձևարաններէն, եպիսկոպոսաց կոնդակներէն, եկեղեցականաց քարոզներէն և կաթոլիկ օրագրներու յայտարարութիւններէն կարտաբղխին, ապահով ենք թէ հասարակային խիղճը գատապարտած է կղերական ոգին, և թէ անօգուտ է կրկնել այս ոգիին դէմ։

Բայց կղերական վարչապետութենէն ի գատ ուրիշ բան մ՚ալ կայ, այսինքն կղերական կառավարութիւնը, որու թագուն խորամանգութիւնները քաղաքական յարմանց կարգը կը մնանեն, և որ՝ հետևաբար՝ կրնայ արդելել օր մ՚ընդարձակ գատապրութիւն մը հանել ընկերային և անհատական ազատութեան սկզբունքին դէմ։ Չեմ կարծեր թէ այս կառավարութիւնը շատ սպառնայ այս կամ այն կառավարութեան։ Կարծեմ թէ միշտ պիտի համաձայնի կառավարութեանց հետ, հոգ չէ եթէ ասոնք հանրիշխանական իրաւունքի կամ երկնային իրաւունքի վրայ հիմնուած կառավարութիւններ են, բաւական է որ անոր խորամանգութեան և թագուն ահարկութեան առաւելութիւնը երաշխաւորուին։ Բայց հաստատ կերպով կուզէ մարդին

յառաջդիմութեան դէմ, կուսիլ մարդոց ներքին ազատութեան զգացումը հիւծել, և իր այս նպատակները հասնելու համար զէնք մ՚ունի որ ամենազօր կ՚երևայ, այսինքն վարպապետութեան երևոյթ մ՚ունի։

Երևոյթ մը կըսենք, վասն զի ուրիշ բան մը չունի, սակայն ոչ շշմած և ձևահերետած վարպապետութեան մը գաղափարն երկրպագութեան և անցյոմի ժամանակներ այնքան հրապուրիչ բան մ՚ունի որ կրնայ երկրագեկ և ամէն քննութեան առջև ծոյլ միտքերը, —ասոնք մեծագոյն մասն են— հովէն ծփող դրօշին գոլորշիքը կը հաւատցնէ, և կը յայտնեն թէ խմբագրուած են պայմանագիր մ՚որ է ան չուզել որ խմբագրները հասկնան իրենց պարտաւորութիւնը և սորվին իրենց իրաւունքը։

Արծնական և ընկերական հանդստականութեան այս վիճակը խիստ դիւրաւոր, այլ աստկապէս անբարոյական և վնասակար է, երբ մնանաւանգ՝ փոխանակ սկզբունքի մը բոլորտիքը կազմելու, մեծութեան մը բոլորտիքը կը դիզուի այն։

Ահա պէտք է այս մեծութեան դիմակը հանել։ Պէտք է հարցնել իրեն թէ ո՛վ է ինք, և հրաւիրել պատասխան տալու, կամ թողուլ որ անյայտի և կռնակ դարձնել իրեն եթէ անմտանչ մնայ։ Արդ այս ժամուս շատ կը խօսի, շատ բարձր կը գոչէ այս խաւարչին մեծութիւնը՝ ընելով թէ կը հալածեն զինքը, շատ մը թշնամանք և սպառնալիք կը վատնէ, և՝ մինչդեռ ինք իր աղօտ պատգամները կը հրապարակէ բարձրաձայն, իր համամիտներուն խումբը մեծնալով կը հրէ տաղտուկ հետաքրքիրները՝ և անոնց հետ խրատիւ վարուելով կըսէ. «Բայց հանգիստ թողուցէ՛ք մեզի. ձեր խնդիրները կը յօդնեցնեն մեզի. անամօթ էք դուք, մեր ուրախութիւնը կը պղտորէք. կուզենք ազդու ըլլալ և ենք. կուզենք ազգեցութիւն ունենալ կարծեաց, քաղաքականութեան, ամէն ընկերային և մանաւանդ յարաբերութեանց վրայ. իշխանութիւնը կուզենք առանց յօդնելու վիճաբանութիւններով և հետազոտութիւններով. Մեր պարագլուխներն եռանդուտ և յաջողակ են, մեր թիւը գործունէութեան տեղ կը բռնէ. մեր օրինագիրը հարկաւորութիւն չունինք ճանչնալու. միջին դարու մէջ գրուեցաւ և պապերէն տարածուեցաւ այն, ունինք մեր անյաղթասը, զոր բաւական կը համարինք հասկցնելը, անով կը հանգիստանինք, և մեր բոլոր ուզածն ալ այս է։ Լռեցէ՛ք, կամ զգուշացէ՛ք որ չբարկոծուիք»։

Ահա այս վիճակին հասած ենք, այլ սակայն այս կռուսկցութիւնը, այսինքն Եկեղեցին, այս երկրային թատիրը որ Փրանսան կը բռնա-

նէ իր բազմաթիւ ծալերուն մէջ, խեղդելով և կաշկանդելով իր ճամբուն վրայ պատուող պարզամիտները, կը քայլէ, կ'երթայ, կաղթէ, կը ծաղրէ, կը հայհոյէ, և չգիտեր թէ ինչ կը հատայ, թերևս ոչինչ կը հատայ. չճանչեր իր Աստուծու բնութիւնը և յատկութիւնները, չհամարձակիր թերևս սպասել թէ չարասիրտ է ան, բայց ոչ ալ կը համարձակի քահանային հակառակ խօսիլ և յայտնապէս ուրանալ դիմակին վարդապետութիւնը:

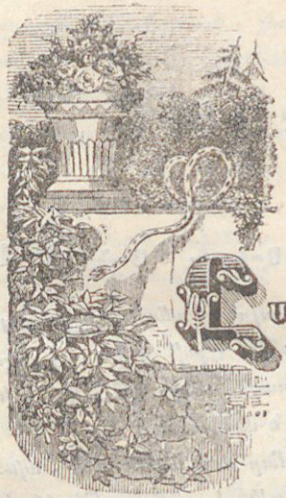
Եթէ ճարտարագիտական յառաջդիմութեան հարկին, գիտութեան, բարեգործութեան, ընտանիքին իրաւանց և այլն... հատուցու աշխատութեան վրայ հարցափորձ ընենք այս վայրկենիս եկեղեցիին, յանկարծ խիտ թշուառ պիտի երևայ մեզ, վասն զի իր սովորութիւններովը, յօժարութիւններովն և մանաւանդ շահերովն անհրաժեշտաբար կապուած է մարդկային յառաջդիմութեան հետ: Կուզէ սպրիլ և բարեյաջողիլ այժ և զօրութիւն ստանալով և իրական կեանքի մէջ իր բարեկեցութեան պաշարքը կազմելով: Անատեն մի՛ հարցներ այդ Եկեղեցիին թէ ո՛ւր է իր քրիստոնէական հրաժարումը, կրօնական խստամբերութիւնը, այս աշխարհի իրերէն անջատումը, ինքնուրացան անձերուն լքումը զոր նախնական Եկեղեցին հրամայած և քարոզած է: Եթէ ընես այսպիսի հարցում մը, երեսիդ կը խնդայ, չափանցողի տեղ կը դնէ քեզի, աշխարհական իշխանութեան խընդիրին կը դպչիս, կըսէ, խնդիր զոր պապը լուծեց յօդուտ պապականութեան: Այսպէս եկեղեցական կուսակցութիւնը պատասխան չուներ՝ ամեն բանի պատասխան ունի:

Ցաւիտի հաւանինք որ սպառնայ մեզ ժամանակիս ոգին, այն հասարակային անտարբերութիւնն որ այնքան միամտաբար կը զարմանայ կրօնասէր խիղճերու անձկութիւնը և տրամաբանութեան հետաքրքրքրութիւնները ահեռնելով: Երկդիմի բաներու, անհատական մեկնաբանութիւններու, բարեպաշտական բանդագուշանաց, հակասութեանց, արտաքին սովորութիւններու, մեծութիւններու, վաւելուն պերճախօսութիւններու և նենգալի լուին ակնարկութիւններու լաբիւրինթոսի մէջ կ'ապրինք: Եթէ շարունակուի այս, և եթէ Եկեղեցին՝ աներեւութական ժողով մը կազմելով՝ շուտ մը չվիջանէ ցաւերը դնելու համար ուրուականներուն խաւարին մէջ բռնած ճամբուն վրայ, պիտի լռնադատուինք հռոմէական ուղղափառութիւնը դարուս նորոգութեան և բոլորովին նիւթական դիտաւորութեանց աւժամանակեայ կերպով ենթարկուած մեկնութիւն մը սեպելու: Որոնք որ սակաւին անկէ միտք են և իրենց պատիւը կը ճանչնան, պիտի բողոքեն Աստուածային խնամտին մարդկութեան մէ այսպէս

խանգարուելուն դէմ, մինչդեռ Եկեղեցին՝ որ իր պաշտօնին արժանի գործերով կրնար կատարուած յառաջդիմութիւններու հետը համահաւասարիլ և ամեն մարդերու հասարակ տաճար մը բանալ, ա՛լ մանաւանդ բեկորի մը տեղը պիտի բռնէ, բեկո՛ր որ այսօր կսպառնայ և որ վաղը ինքզինքը պիտի ջնջէ, վասն զի գարու մը կեանքը խորտակուին ինքն ալ միասին կը խորտակուի:

Ջանացի վիպասանութեան ձևին միջոցով ցուցնելու այն պատճառներուն մէկ քանին որք ուղիղ միաքերը և սիրող սիրտերը կը ղեկավարեն կուսակցութենէն տարբեր ճամբու մը մէջ կը նետուին: Անկարելի բազմաթիւ են այս պատճառները որ պարտաւորեցանք անտանց կարևորագոյնները ընտրել, այսինքն այն պատճառները որք մանաւանդ կեանքի նկատմամբ յայտնի յայտնապէս կարևորութիւն ունին, և որք՝ հետևաբար մեր բարուց վերաբերող տեղեկութեանց կարգը կը մտնեն դրեթէ բոլորովին, ուստի թէ որ կը հրաժարի այս պատճառները շօշափելէ, կամովին կը հրաժարի բարքը նկարագրելէ:

ՕՐԻՈՐԴ
ԼԱԳԷՆԹԻՆԻ

Ը

ԷՒ Գ· ՕՆՈՐԻ ԼԷՄՕՆԹԻԷ, Ի ԲԷՐԻՋ

Է՛ս Ի ՍաՀարա. 1 Ցուլիս. 1861

ԼՍԵՄ ուրեմն, այո՛, Հա՛յր, վիշտ ունիմ, դառաւէջիր, գոյիր վշտանալս : Ան* չսիրե՛ր զիս :

Ա՛հ, ո՛վ է ան··· : Դամասկոսէրուս ան-կարգուլթենէն անշուշտ կը տեսնէիր, անշուշտ կը Հասկնայիր, և անշուշտ գիտես Թէ իմ Հասակիս մէջ և այն բնուլթեան Համար որուն կտգռնիդիր զիս, միայն մէկ երազ կայ . այսինքն սիրուլթ, և միայն մէկ վիշտ կայ, այսինքն սիրէլ առանց յոյսի :

Ա՛նասանդ մի՛ վշտանար, ոչ ակար, ոչ վատ, ոչ խենդ և ոչ ապերախտ եմ : Գիտեմ որ եմէ Հատանիմ վհատելու, սիրտդ պի՛

* Elle, այսինքն տղէկ մը :

Շ· Թ·

ան խորտակեմ : Պիտի կուտիմ , կը կուտիմ : Մի՛ վախնար . զաւակդ պիտի ջնայ մարդ մ՚ըլլալու :

Ա՛յս գիշեր յուզուած եմ : Պիտի ջնամ հանդարտ ըլլալու վազը : Դուրս պիտի չելնեմ , և՝ եթէ պէտք է՝ օրս պիտի անցունեմ պատմութիւնս քեզ պատմելով : Համբերէ՛ : Կարծեմ թէ այս պատմութիւնն օգուտ պիտի ընէ ինձ :

Երեք շաբթի յուզմունք կրե՛լ առանց սիրտս քեզ բանալու , շա՛տ էր այս : Դժուարաւ կը շնչեմ : Ուրեմն վա՛զը , հա՛յր : Դիտես որ նախ և առնն բանէ առաջ կը սիրեմ քեզի բոլոր սրտովս :

ԷՄԻԼ

Ե

ԱՒ Պ·ՕՆՕՐԻ ԼԸՄՕՆԹԻԻ , Ի ԲԸՐԻՋ

Էփ՝ի Սաֆֆա , 2 Յունիս·1861

Ա՛հա եկայ : Կանձրևէ : Միևնակ ըլլալու համար քաշուեցայ այն տեսակ մ՚անյայտ անանկ ուր կը բնակիմ Էքսի քով : Ա՛յսօր կուզեմ քեզմով միայն զբաղիլ : Մի՛ կշտամբեր զիս եթէ կատուի մը պէս կը գրեմ : Գրել կարենալս արդէն մեծ բան է :

Քանաերիու տարեկան է ան : Ինծի համար մեծ աղջիկ մ՚է , այնպէս չէ՞ : Ա՛յսպէս ըսի Լուսոյին : Իր սեռին վաղահասութեանն և աշխարհիս նկատմամբ թերևս արդէն ունեցած փորձառութեանը նայելով , իմ քանուչորս տարեկան հասակէս տաս տարի մեծ կը սեպուի : Բայց երբ առջի անգամ տեսայ զան , շատ աւելի մատաղահաս կարծեցի : Իր առաջին տեսքը մանկուհիի մը տեսքն է :

Կը տեսնես որ խօսքս Էլիզա Մարսանին վրայ չէ : Էլիզան սիրուն անձ մ՚է : Ըրի ինչ որ կրցայ ընել իր երիկն ըլլալ փափաքելու

համար : Դուն կը փափաքիր որ իր երիկն ըլլամ և իրաւունք ունիր : Բարեկամիդ աղջիկն է , մանկութեան ժամանակի բարեկամուհին է ան : Հոս եկայ իրեն պէս դերերելու պատրուակով , այլ իրապէս քեզ հաճելի ըլլալու համար՝ սիրելով այս դեղանի և սիրելի մանկուհին : Եկո՛ւր տե՛ս որ չդիտեմ ինչ անդրդուելի մեծ ժամ մ՚եղաւ մեր մէջ : Էլիզան իրը ուրիշ աղջիկ մը չկրցայ սիրելու յաջողիլ երբեք , կը սիրեմ վինքն իրը քոյրս , և մարդս չը կարդուիր իր քոյրին հետ

Մի՛ ըսեր թէ այլանդակ եմ , ո՛չ : Տակաւին չդադրեցայ պարզամիտ ըլլալէ , և մանաւանդ կերդնո՛ւմ քեզ թէ չաշխատեցայ պարզամտութեանս վերջ տալու :

Մանաւանդ թէ յանդգնութիւն չէ : Եթէ Էլիզան սիրած ըլլար զիս··· ինչ պիտենք··· : Բայց ո՛չ բնաւ : Էլիզան մեր այնքան զուարթի , համարձակ , շնորհալի և՝ ըսենք նաև առանց յանդիմանութեան՝ իրասէր (positif) Լէլէրն է միշտ : Ունի միշտ մի և նոյն զուարթամտութիւնը , մի և նոյն կարգասէր ոգին , մի և նոյն խընդումները այն ամեն իրերու առջև որք չափազանցութեան հոտ ունին : Ինչպէս պիտես , ան այսպէս կանուանէ ինչ որ փոքր ինչ սառակաս կը յուզէ ուրիշները , և իմ ձեռքս չէ դիւրաւ չյուզուիլը , ուստի իր առջև չափազանցել մ՚եմ , և ինք կը ներէ ինձ այսպէս ըլլալս : Շատ բարեսիրտ է ան , այս մասին խիստ երախտապարտ եմ . սակայն այս բարեկամական շարունակ ներումը հանդարտ կը թողու զիս , և դու թոյլ տուիր ինձ չկարդուիլ առանց սիրելու :

Ինչպէս ըսի արդէն , Լուսը , այսինքն Լիւսիան քսաներիու տարեկան է : Լիւսիան թխապոյն է , բաւական մեծակազմ··· ունի այնպիսի աչեր որք··· : Բայց ո՛չ , չեմ կրնար նկարագրել քեզ Լիւսիան··· : Հարցո՛ւր ինձ Էլիզային աչերուն և մազերուն գոյնը , մատներուն և մատնեներուն ինչպէս ըլլալը , իր ինչպէս հագուիլը , այս ամենը պիտեմ , և պատրաստ մի պէս կրնայի այս ամեն բաները մանրամասնաբար նկարագրել քեզ . բայց Լիւսիան անկարագրելի է : Ինծի համար իր պատկերն աշխարհս կը գրաւէ և չկրնար ամփոփուիլ : Սիրտս կարդիլէ շունչս , և ձեռքս կերեցայ եթէ մի միայն իր անունը տամ :

Իր հայրն է Լագէնթիլի զօրապետը զոր կարծեմ չես ճանչեր, և որ չգիտեմ ո՛ր նահանգին մէջ հրամանատար է։ Լուի չորեքտասանհարիւրի ժամանակի պարոն էշենթինի՞ն սերած է ան։ Ասի ոչ այնքան կարեւոր կէտ մ՚է։ Լիւսիային՝ մայրական մեծ-հայրը՝ (grand-père) Պ։ Տը Թիւրտի՝ կը բնակի դղեկի մը մէջ զոր ունի Պուրժէի ընդհին վրայ։ Լիւսիան մեծցած է այս մեծ-հայրին և մեծ-հօրաքոյրի մը ձեռքը որու հետ Շանկերիի մէջ կ՚կանգնէ իր ձմեռները։ Ամառը՝ հարիւր բնակարանը կը բնակի առանց հօրաքոյրին։

Բարիզ եկած և երիտասարդ կամ երեք տարիս կինցած է այն վանքին մէջ ուր էր Էլիզա Մարսան։ Հասակի տարբերութեան մը հակառակ շատ կը սիրեն զիրար, և՝ Էլիզան՝ էքս գալով մեծ ուրախութիւն ունէր զան վերստին տեսնելու պատրաստուելով։ Իր մայրին հետ անմիջապէս այցելութիւն ըրաւ Լիւսիային։ Նոյն օրն իրիկուն իսկ անոր վրայ խօսեցաւ հետս։

«Եթէ ճանչէիր Լիւսիան, կըսէր ինձ Էլիզա, խանդավառ բառարանիդ մէջէն գեղեցկագոյն ընդունուած բառերը չպիտի գտնէիր ըսելու համար այն տպաւորութիւնը զոր պիտի ընէր քու վրայ։

—Ուրեմն հրաշալի՞ք մ՚է ան։

—Ա՛հ, հրաշալի՛ք մը։ Այժմ՚ն կսկիծս։

Եւ բարեսիրտ Էլիզան սկսաւ խնդալ։

Ես ալ կը խնդայի։ Հետեւեալ օրը չէ միւս օր Լիւսիային հանդիպեցայ Էլիզային և իր մայրին տունը։ Էլիզան ինձ կը նայէր միշտ խնդալով։ Խիստ հանդարտ, խիստ անտարբեր էի. այնքան հանդարտ և անտարբեր էի որ Լիւսիան մեկնելէն ետք ըսի Էլիզային թէ շատ աղէկ եր իր բարեկամուհին։

Բայց ի՞նչ օգուտ, հարուածը տրուած էր։ Եթէ միայն երեք խօսք ըսած ըլլայի, ինքզինքս մատնելով ծիծաղելի կ՚ըլլայի, վասն զի կը սիրէի Լիւսիան։ Ինչո՞ւ։ Եւ իրօք ինչո՞ւ Լիւսիան կը սիրեմ և չէ թէ ուրիշ մը։

Երազներուս իբր առարկայ հոս կան ուրիշ ընտրելի աղջիկներ, կան կարդալու շատ կամ նուագ յարմար աղջիկներ, թխասոյն,

խարտեաշ աղջիկները, զգայնական (sentimental) ընկերուհիները, հեքեաղաղարդ Բարիզուհիները, վարդագեղ դերմանուհիները, բոլորովին աշնահար Իտալուհիները։ Լիւսիան տունց և ոչ մէկին կը նմանի։

Թերևս աղէկ չէ ան. բան մը չգիտեմ աղօրհնելու նը կատմամբ։ Սակայն ինձ նայեցաւ, բարև տուաւ, երեք անհնչուն խօսք ըսի իրեն, հաւանական է թէ ապուշի մը կերպարանք ունէի։ Տարտամ կերպով մը ժպտեցաւ ինձ, և այսպէս սիրտս առաւ, իբր թէ երկու ձեռներովը կուրծքիս տակէն քաշած ըլլար զայն, և հետն առաւ տարաւ՝ հաւանօրէն այնքան կարևորութիւն տալով անոր որքան կը տաս տերեւի մը զոր ձմրուռն մէկ ոտէն կը կոխես անցնելով և մոռցին թաղթափումով։

Հա՛յր, դու որ սիրած ես, միթէ՞ մարդս այս կերպով կը սիրահարի կնիկի մը։ Կը հաւինամ թէ այն կնկան ինչն է հաճելի իրեն։ Իր ուղիղ դատումին տէ՞րն է այսպիսի մարդ մ՚երբ այս նիզակը կը հասնի իրեն առանց նախապէս տեսնելու, առանց ժամանակ ունենալու այն նիզակէն զգուշանալու։ . . . Ո՛հ, ծեր կուփիտո՞ն իր կապարճովն ու նետովը։ Երբեք չեմորհեր էի թէ այս խորհրդանշանները կը բացատրեն այն յափշտնական երևոյթը, այն ձակատագրային դէպքը որ աշխարհիս պէս հին է և որ ինչպէս չորս հազար տարի առաջ, նոյն պէս և այսօր տակաւին ճշմարիտ է։

Բայց թերևս խենդ եմ։ Հանդարտ քննութեան յատուկ արդի ժամանակիս մէջ՝ ուր կ՚ապրինք՝ կը պարտաւորինք այսպէս հին ճակատագիրներու և կոյր բնազդումներուն որոն ըլլալ։ Ձերք պարտաւորիր ամէն բանի, սիրոյ վրայ իսկ պատճառաբանել, և շատերուն պէս՝ զոր կը ճանչեմ՝ ըսել.

«Ինչ պիտի ըլլայ այս բանիս հետևանքը։

Սակայն դու չտրվեցուցիր ինձ այս բանը, հա՛յր։ Զպատուիրեցիր ինձ հակել սրտիս ինքնաբուխ եռանդները։ Ընդհակառակն թուեցար ինձ թէ կը փափաքէիր տաք և ամբողջ պահել սիրտս, բայց կը կարծէիր թէ Էլիզան պիտի սիրէի և թէ իրմէն պիտի զատ երջանկութիւնս։ Ուրիշ տեղ փնտռեցի երանութիւնը, կամ թէ լաւ եւս է ըսել՝ ձակատագիրն ուրիշ տեղ կոչեց զիս, վասն զի ա-

հա դժբաղդեմ: Գէթ ցաւ կզգամ: Այլ սակայն կապրիմ, և չեմ կրնար առողջանալ:

Կերևայ ինձ թէ շատ դառնիկ բան մ'է այս: Պատասխան սիրահարի մը ներդործութիւնը կընեմ ինքզինքիս: Կուզէի և չէի ուզեր: Չդիտեմ թէ ի՛նչ է ասի, չդիտեմ թէ ի՛նչ ունիմ, և չեմ կրնար ըսել քեզ այս բանը, քեզ որ Հոգիիս բժիշկն ես: Հպարտութիւնս սաստիկ դրդուած է, և երբեմնակի ես իմէ կ'ամչնամ: Օդնէ՛ ուրեմն ինձ ինքնութիւնս դանելու: Չեմ հասկնար թէ ի՛նչ եղայ:

Այն օրն ուր առաջին անգամ Լիւսիան տեսայ, դիշերը Հանրիին հետ շրջագայելով անցուցի: Լուռ թենէս հակցաւ թէ փոփոխութիւն մը կրեր էի, և ըսաւ ինձ՝ խնդալով.

—Ուրեմն սիրահա՞ր ես:

Ուրացայ, բայց երբը խոստովանեցայ:

—Լա՛ւ, արդ ես կը ճանչեմ այդ Լիւսիան, ըսաւ: Հարուստ է ան, բայց դուն ալ հարուստ ես: Ձեր կացութիւնները հաւասար են, և անոր ազիշի հետ սէր ունենալը չդիտենք: Իր ընտանիքը խիստ պատուաւոր է, նաև քուկդ. արդելք չեմ տեսներ: Սիրցո՛ւր ինքզինքդ:

Սիրցո՛ւր ինքզինքդ, իբր թէ երևակու պէս դիւրին ըլլար այս բանը: Այնքան զարհուրեցուց զիս այս խրատն ուր Հոգիիս և Հանգստութեանս բոլորովին վտանգի մէջ ըլլալը կզգայի որ սաստկապէս մերժեցի Հանրիին խրատը: Չդիտեմ ինչ յիմարական ամօթէ մը դրդուելով ստեցի՝ առաջին խոստովանութեանս անկեղծութենէն ետք: Պնդեցի թէ մտածելէ և Հանդանդ քեզի խորհուրդ հարցնելէ առաջ ամենափոքր շաւիղ մ'ընելու ատիճան սիրահարած չէի:

Վերջին կէտին դալով կզգայի թէ պարտքս է քեզ խոստովանիլ առաջ: Եկո՛ւր տե՛ս որ ինչպէս ինքզինքիս նոյնպէս քեզի հետ ալ չհամարձակեցայ: Թուեցաւ ինձ թէ այսքան յանկարծապէս երկնուած զգացումի մը դէմ պիտի ժպտիս, եթէ սակայն չափաւորութեամբ մը չարտայայտեցի զայն. փորձ ըրի գրելու քեզ բանաւոր պէս թէ խելքս կորսուեր էր: Չկրցայ լուծել այսպիսի դժուարին խնդիր մը:

Հետևեալ օրը՝ միչդեռ կը տատանէի այս տարտամ և սոսկալի յուզման մէջ՝ դիպուածը կամ լաւ ևս ըսել՝ Ճակատագիրը Թիւրտիի դղեակը տարաւ զիս: Որոշուած էր որ տիկին Մարասին և իր աղջկին հետ Հօթգօմի մենաստանն երթամ, զոր կը Ճանչէինք, և ուր սակայն չտեսեր էինք տակաւին Հրաշալեաց ըստած ընդհատակեան աղբիւրը: Կարևոր պայմաններն ունեցող անվնաս խաբէութիւն մ'է այս, սակայն ո՛րքան աղտոր է լիճը՝ բարձրէն տեսնուելով: Մանաւանդ թէ Էլիզան և մայրը շատ զուարթ էին. Հանրի որ առաջնորդի պաշտօն կը վարէր մեզի համար՝ կատարելապէս սիրելի է միշտ. լճին պզտիկները շատ փոքր են և բոլորովին անհանգիստ, սակայն զուարթ և քաղաքավար բարեսիրտ Սավուայներ շատ ազնիկ կը վարուին այս նաւակները, և մեր ըստ ինքեան զուարթ շրջադայութիւնը կրնար շատ պատրանքի համբերել:

Մինչդեռ լճին զառիվայրին ուղղութեամբը կը նաւէինք վերստին, Էլիզան առաջարկեց ցոյցնել ինձ 'ի մօտաստ Թիւրտիին դղեակը որ դրեթէ Էքս-Լէ-Պէնի դիմացի կողմն է և ան ըլեզրին վրայ ուր է նաև մենաստանը: Սիրտս խիստ սաստիկ կերպով բախեց. սակայն միայն դղեկին նկատմամբ հետաքրքիր ըլլալ ձեւացուցի, և մեր նաւավարները մեզի ցամաքը Հանեցին պզտիկ նաւահանգստակ մ'որ ձգկնոտներու վերաբերեալ քանի մը տուներէ կը բաղկանար. այս տուները դեղեցիկ ծառերէ կը հովանաւորուին և լճեզրին քով ժայռի մ'աղեղնաձև Հատուածին մէջ կը թագչին:

Կը Ճանչես Սավուայի այս դեղեցիկ երկիրը, չդիտեմ թէ կը յիշե՞ս այս վայրը, լճին այս եղերը զոր Ջ., աչխարհիկ լեզուով Շալեռանդ չղթան ըստած ժանեւոր ուղղորդ պատը կը դոցէ: Քեզի հետ աւելի մեծ լիճեր և աւելի բարձր լեռներ տեսանք. սակայն այս լիճն ու լեռները վայելչագեղ ձևեր և վճիտ դոյն մ'ունին որք կը հրճուեցնեն զիս:

Թիւրտիի այս դեղեցիկ կրանիտը (calcaire) չընդունիր խոնաւութեան սխալ դոյները և զառամութեան նկարչային կեղտերը: Թիւրտիի բնակարանը՝ լեռան զառիվայրին վրայ տնկուած վայելչաձև ու միանգամայն տուկուն շէնք մ'է. իր թերևս խիստ ապիտակ քառակուսի Ճակատն անդրադարձաբար կերևայ լճին մէջ որ դուցէ շատ

կապայտ է : Հանդիսակաց եզերին վրայի երկաթուղիին շինութիւնները ալ շատ սպիտակ են , բայց իրենց դոյնովը չեն հակառակիր դունատ և մերկ ժայռերուն հետ զոր մէն մի ընդելն մուքին և եզքին քով պատշգամի ձևով շինուած փոքր աշտարակներով և կամարակապ սրահներով կը զարդարեն : Ասոնցմէ կարծեմ ութի կամ տասնի չափ կայ Ճին քովերն ուսկէ կ'անցի երկաթուղին : Ահա ասոնք են ներկայ դարուս ամրութիւնները , և այս մասին չկրցայ խորհրդածութիւն մը չընել , որու Ելիզան չուզեց կարևորութիւն տալ և որ սակայն ապագային համար իբր փրկաւէտ և ապահովիչ դաղափար մ'ուշս կը գրաւէը . կը խորհէի թէ երկրիս այս կողմին ներքնածակ պատշգամներով աշտարակները և հսկայաշէն պատուարները ա՛լ չեն արդիլեր ժողովրդոց հաղորդակցութիւնը , այլ ընդհակառակն Ճարտարութեան բացարձակ զօրութիւններովը կը հաստատեն այս հաղորդակցութիւնը լեռներու սերտ կուշտերուն մէջ , արգելներ զոր բնութիւնը կարծես ինքնին ուզած էր դնել ընկերային յարաբերութեանց փոխանակութեան առջև և որոնց մարդս ուզեց և կրցաւ յաղթել :

Արդ Թիւրքիոյ լեռան այս մասը , զոր իբր ամբաստար դեղ մ'առնելու համար կը նկարագրեմ՝ քեզի ներքին փոթորկիս մէջը նետելէն առաջ , զարմանալի է պայծառ դոյնովն ու թատերական տեսքովը :

Ստուգիւ ասի այն երկիրն է զոր եւրոպական դեղասէրները կրցան ընդունիլ իրենց աւդուժութեան կամ զբօսանաց վերաբերող շրջադայութեանց համար : Գեղեցիկ Ճամբաներ , շնորհաձև շինութիւններ , շրայլօրէն զարդարուն տնակներ , նորոգուած հիւրանոցներ , մշակուած բուսաւէտ վայրեր , և օտարականներու խուռներամ երթևեկութեան շնորհիւ հարստացած բնակիչներուն բարեկեցութեան և մաքրութեան մեծ կերպարանքը բնականն չեն կրնար խօսիլ Ճարտարապետին երևակայութեան՝ եթէ՝ Էքսի զուարթ ձորէն և Հանդարտաւէտ Ճէն երկու քայլ անդին բնութիւնը վերստին չտեսնար իր պզտիկ ազատ և հզօր ընթացքը : Ասի կրցայ դառել երբ՝ Թիւրքիոյ Տաճկելով՝ յանկարծ դոնուեցանք այն դարատափին վրայ զոր հին դղեակին քառակուսի գանդուածին ընդարձակ կատարը կը կազմէ : Այս դարատափին վրայ բոլորովին կերևայ երկայն , նեղ , մանուածապատ և ամբրիկեան ընդարձակ դետի մը նման լիճը . բայց ո՞ր գետն ունի այս շափիղային յատուկ թափանցկութիւնը և ծիածանի նման հայելական տեսքերը :

Թիւրքիի բնակարանը Ճէին Ճամպերիի կողմին ծայրէն հեռի չէ : Երկու կամ երեք ժամի չափ ուղղաձիգ տեղերու վրայ քայլելէն ետք կը հասնիս Թիւրքիին բնակարանն որ Ճիշդ Ճա լեռան սեպաձև ժայռին , այսինքն այս մարմարեայ կատարին ամենաբարձր ծայրին ներքև զետեղուած է , կատ՛ր որ Ճէնդերը կը Ճգմէ ուղղակի՝ ալեաց մէջ ընկղմելով . դղեակը նստած է ժայռի մը վրայ որ այս դերբուկ Ճէնդերին խիստ ուղղորդ դիծը կանգնի և կայլաղանէ փոքր ինչ : Այս ժայռը բաւական ընդարձակ է , հետևաբար կրնայ իր ալեձև տեղերուն վրայ աքանչելապէս զետեղուած պարտէզներու և դործարաններու ամբողջ վայր մը վերցնել . բնակարանը դեղեցիկ ոճով շինուած է և կրնայ առանց դձձուելեան երեսալ թէ վարի և թէ վերի զառիթափներուն մէջ : Բոլորովին անբնակ է , թէև արտաքուստ բարեզարդապէս նորոգուած , սակայն՝ ներսը նորոգել տալու համար՝ թերևս շատ մեծ ծախս ընել պէտք է , և ընդհանրապէս երկրին բնակիչները նախապատիւ կը համարին անդլիական կամ զվիցերեան ձևով այժմեայ բնակարաններ կցել իր հարց այս ընդարձակ և անհանդիստ շինութեանց ստորոտը կամ կուշտը : Թիւրքիին տունը ցած է և կը գրաւէ բաւական երկար պիծ մը՝ անկիւնական թևերով : Գեղեցիկ ծառերու մեծ բազմութենէ մը հովանաւորուելով կարծես պահուած և պատսպարուած է բերդէն որու Ճակատին վրայ կը կռթնի լինք՝ կռնակը Ճէին դարձնելով , ու չնայելով և ոչ իսկ իր դիմացի կողմն երևցող լեռան ուղղադիծ պատը զոր նոյն տունէն կը պահեն պարտէզին հաստաբուն թմբիները :

Ասոր փոխարէն՝ նոյն պարտէզին կիսաշրջան դարատափին վրայ Ճախ կողմէն նեղ և անձուկ տեսիլ մը կայ որ թոյլ կը տայ ամբողջապէս տեսնել Ճանապերհին բոլոր ձորը . Ճէին ծայրն առաջին յատակագծի տեղ կը ծառայէ այս ձորին , որու խորունկ հորիզոնը կը գոցեն ձիւնապատ մեծ ալպեանները վեհատեսիլ սառնակոյտները : Սակայն վայրին ընդհանուր տեսարանը հին դղեկին տափակ յարկին վրայէն կ'երևայ : Այս յարկէն կը տեսնես լիճը նեղցնող

կրձին չքնաղագէս բայսիկը, և կրնաս համրել Շամպերլի ձորին բազմաթիւ յատակագծերը ու մանուածապատ շրջանները. սոյն ձորն ամեն կողմէն բարձրաքանդակներ առած, պեղուած, պռոշած ու խախտուած, և վերջապէս իր անկարգ աղտոտութեամբը՝ մօտակայ լեռներուն կանդուն մնացած հրաբխոնային վայրին մէջ տեղը կգեալ ընդարձակ և լայնատարած բարձր վայր մ՚է։

Գեղեցիկ տեսարան մ՚է այս աւերուն բնութեան տեսարանը զոր կը զարդարեն չքեղ բոյսեր. ասոնք աւերակութապէս անմշակ են, սակայն ամենուրեք մարդուս ձեռքն ուղղած կամ օգտակար ըրած է զանոնք։

Այս տավուտեան բնութիւնն այնքան դալարապեղ, թարմաձև, ոտզոտած և լուացուած է որ կրնանք երբեմնակի կշտամբել զայն՝ փոքր ինչ անգլիական զարդանկար, աւ հաճութեան կազմուած և դունատորուած վիպային բնավայր ըլլալուն համար, մանաւանդ էքսի շրջակաները։ Միւս կողմէն մշակուած վայրերը, ուր այդին՝ Իտալիայի այգիին պէս՝ ծառերուն վրայ կը վազէ պտակներ կազմելով, դաշտային հանդիսի կերպարանք ունին որու բնականութիւնը կը պակսի փոքր ինչ։ Բարեբաղդաբար անկից երկու քայլ անդին մերկ ապառաժն իր ձեղքերէն վիժող ջուրերովը, խորունկ կերպով մը պեղուն հեղեղատներն որք հատորներ կը բերեն դէպ՝ ի մարզագետինները մէջ տեղը, փոթորիկներէն քշուող ծառերն ու հողերը յայտնապէս կը ցուցնեն թէ նախնական դեղեցկութիւնը հոս տեսակ մը սոսկալի սովորութիւն կը պահէ, և թէ ոչ դարման եղանակի աշխարհաշրջիկը (touriste), ոչ ալ լեռան համբերատար և աշխատասէր գիւղացին դեռ բոլորովին չհնազանդեցուցած են զայն իրենց շահուն կամ զուսանանց։

Այս վսեմ, սեգ և քաղցր տեսարանին կը նայէի՝ սիրտս կը նիհի մը քով հոն ապրելու հեշտութեան վրայ խորհելով, և ահա ձայն մը զոր արդէն կը ճանչէի՝ իրը թէ ծնեցէս՝ ի վեր լսած ըլլալի զայն՝ սարսուռ և դող մը տուաւ ինձ. ձայնողն էր օրիորդ Լաղենթիւնին որուն դուրս եկած ըլլալն լսուած էր մեզ, և որ իր մեծ-հայրին հետ շրջագայութենէ կը վերադառնար։ Օրիորդ Լաղենթիւնի կը վազէր Էլիզան համբուրելով, և տիկին Մարսան փութայց զնա Պ· Թիւրաիին ներկայեցու։

Նիհար, քաղաքավար, փոքր ինչ վերհրոտ մեծահասակ ծերուկ մ՚էր աս. առջի անգամ տեսնողին բաւական անհաճոյ կերեւայ, սակայն ես չէի կրնար նայիլ անոր առանց համակրութեան, վասն զի իր խիստ պատուաւոր մարդ մ՚ըլլալը հռչակուած է, և ինքն ալ արդէն թէ Լիւսիան կը պաշտէ զան։ Պ· Տը Թիւրտի ընդունելց զնա այն գաւառական քաղաքավարութեամբ որ կը ծաղրուի Բարիզի մէջ, և որ շատ բարի և հաճելի կերեւայ ինձ երբ չափազանցական չէ. արդ Պ·Տը Թիւրտիին գաւառական քաղաքավարութիւնն չափազանց չէր։ Սրահը մտցուցին մեզի, միջոց չեղաւ անկից մեկնելու։ Լիւսիան յամառութեամբ կը կեցնէր տիկին և օրիորդ Մարսանը՝ հոն ճաշելու համար։ Պ·Տը Թիւրտի որ փոքր ինչ կը ճանչէր Հանրին՝ երկուքիս ալ թող չտուաւ որ երթանք։ Եւ ճամբուեցանք մեր նաւավարները. Պ·Տը Թիւրտի և Լիւսիան իրենց վրայ առին իրիկուն մեզի մեր տեղը տանելու հոգը։

Այսպէս ահա Լիւսիային տունը մտայ և ընդունուեցայ, չէ թէ իրը կարգուելիք ուզող տղայ որ թերևս չհամարձակէր բնաւ ներկայանալու, այլ իրը հիւր և բարեկամ մ՚ևս զոր դիպուածը կը պաշտպանէ։ Ադէկ չգիտեմ թէ ի՛նչ անցաւ ճաշէն առաջ և ճաշելու ատեն։ Զգիտեմ նոյնպէս թէ ինչ տարօրինակ յուզման վիճակի մը մէջ կը գտնուէի։ Խնդալու և լալու ջղային փափաքներ ունէի, և եթէ ջուրէն՝ ի զատ բան խմած ըլլայի պիտի կարծէի թերևս որ յանկարծ գինովցած եմ։

Սակաւ առ սակաւ բնական կացութիւնս գտայ երկու կամ երեք անգամ Լիւսիային աչերուն. հանդիպելով որք ինձ կը նայէին ակնայեւ և կարծես զարմայմամբ։ Վերստին տեսայ այն հանդուրժութիւնը զոր կենցաղագիտութեան սովորութիւնը կը տայ, բայց ոչ ներքին հանդարտութիւնը։ Լիւսիային ձայնը՝ որ տարօրէն ազդու և միանգամայն քաղցր է՝ ելեքտրական ցնցումներով կը զարնէր ինձ ամեն անգամ որ մտերմական խօսակցութեան ձայնի առհմանէն աւելի կը բարձրանար։ Կը հաւատամ՝ զեղ թէ այս ձայնը հմայական զօրութիւն մ՚ունի, և կարծեմ իսկ թէ՝ ինձի համար Լիւսիային արտաքին հրապոյրներուն ամենամեծն է այն։ Երբեմն պղնձին պէս ճճմուն է այն, և կը դրաւէ այն միջավայրն ուր կը հնչէ՝ իրը տե-

սակ մը վեհաբարբառ հրաման : Իր խնդումը կարի համարձակ , լայնատիւռ և երգառէտ է , հետևաբար չկայ փոթորիկ մը զոր չը կարենայ աքօղել կամ փարատել այն :

Ա յս ձայնն երբ ուղղակի իր բարձր սահմանին չափ կելնէ , խօսակցութեան ոգեմահանդէսին (tournoi) մէջ կարծես հրաւէր ՚ի ղէն մ՚է : Ամէից ՚ի զատ երբ կսկսի որ և է խօսքեր փոխանակել , կը համակուի քաղցրութեամբ մը որ կարծես խանդաղատանայ և անթերի վստահութեան հնդղհներ կը թափէ , հոգ չէ եթէ նաև անհշան ըլլայ խօսակցութեան նիւթը :

Աւսւ ըսել չեմ ուզեր թէ Լիւսիան թեթևամտութեամբ կը խօսի որ և է բանի մը վրայ : Ընդհակառակն զգօնամիտ է ան իր պատանեկան զուարթութեան շքեղ կերպերով : Բայց կուզեմ հասկըցնել քեզ թէ խմայականութեանը մասին իր վրայ դատում մը չբրած արդէն կը նուաճէիս իր ձայնէն :

Իր նայուածքը ձայնին պէս է , այսինքն համարձակ և քաղցր , չէ թէ յանդուգն այլ քաջ , խիստ շատ անգամ թերևս թարթափուն , բայց միշտ սուր է երբ ճշդապէս երեսիդ կուղղուի , և բարեսէր՝ բաւական է որ արժանի ըլլաս անոր : Իր աչերն ունին այնպիսի յստակութիւն մը՝ զոր բնաւ չգտած եմ սև աչերու մէջ : Սակայն սև չեն Լիւսիային աչերը . դէթ ինձ նարնջանման գոյնով մը կերևան երբ իրեն նայելով կը յայտնէի մանաւոր հանդամանք մը հասկնալու , վասն զի ամեն բանի և ամեն անձի ամբողջութիւնը և մասնաւոր պարագաները մի և նոյն հոգասիրութեամբ մնապիշնակատելու սովորութեանս հակառակ՝ Լիւսիային տեսքին մէջ զիս գրաւողն է ամբողջութիւնը :

Անոր պատճառն է իրեն անխոով նայելու անկարող ըլլալս : Զգիտեմ ինչ գլուխի պատյտ մը կը ծփայ իր բոլորտիքը , փառապսակի մը սարսուռին նման բան մ՚է այն .

Որքան անհամբերութիւն կը պատճառեմ քեզ անշուշտ պատմութեամբս ոչ չյաւաջանար : Այն օրն ոչինչ անցաւ անոր և իմ մէջ , ոչինչ դէթ առերևութապէս : Իրարու համար կատարելապէս օտարականներ էինք , և կը լռէի՝ վախնալով որ իր խօսքերուն միչև չեմ լսեր կամ կը փարատեմ այն զմայլելի յուզմունքը որով հանակուեր էի : Ինչ ըսաւ Լիւսիան : Ման մ՚ըսաւ : Ինչ բանի վրայ խօսեցան այն օրը մեր բոլորտիքը : Ամենևին տեղեկութիւն չունիմ : Զարմանալի վիճակի մը մէջ կը գտնուիմ , անդունդի մ՚եզերին վրայ կը քայլեմ հանդստաբար և վշին հեշտութիւնը արբշռիչն կը վայելեմ խենդի մը վստահութեամբը :

Աստիճ ուշ գրաւեց միայն այն կերպն որով երթաս բարև ըսաւ ինձ Լիւսիան : Պ· Տը Թիւրտի կտիպէր Հանրին ստէպ դալու և զինքը տեսնելու , և՝ որովհետև նշմարած էր աբանչանալս այն դեղեցիկ դրքին վրայ ուր կը կանգնի իր բնակարանը , զիս ալ կը հրաւիրէր : Իր թոռնուհին և ինքը մեզի միչև ընկին եզերը տարին ուր երկու վարբայ մեզ կսպասէր : Առաջինին մէջ նստավարներուն տեղերէն ՚ի զատ միայն երկու անձի համար նստելու տեղ կայ : Ասի այն երկայնաձև մակոյկներուն մին էր որք զարմանալի արագութեամբ մը լողան : Տիկին Մարան և իր աղջիկն այս վարբային մէջ նստան և առջև անցան : Աւելի մեծ վարբայ մ՚ալ ինծի և Հանրիին համար կար : Մերինին անունն էր Թրէնճեբը , իսկ միւսինը Լէոպէ : Հասկցայ թէ Պ· Տը Թիւրտի իր թոռնուհիին հետ իրմէն ուրիշ ուղևոր չէր ընդուներ , և այս մասին անհոն կերպով շնորհակալեղայ իրմէն : Այս նաւակներն այնքան նեղ են որ յիրաւի պարկեշտութեան դէմ է անոնց մէջ կիներ և մարդեր դիղելը . Պ· Տը Թիւրտի մեզմէ բաժնուելով գոչեց . «Վերստին տեսնուինք ,» և Լիւսիան համարձակ ձայնով մը կրկնեց այս խօսքը որ դիպուածին շնորհիւ ինձ կուղղուէր միայն : Ամենէն ետք մտեր էի վարբան : Ոտքս մէկը տակաւին ընկերին վրան էր , և Հանրի արդէն վարբային առաջքը դացած էր՝ չմնելու համար նաւավարին տեղ թիավարել ուզելով :

Շուտ մը յղացաւ զինքն այս մարմնավարժութիւնը : Լճին երևաժէն աւելի լայն է : Ուստի Հանրին եկաւ քովս նստաւ : Լուսինը փողփողուն էր և երկինքն աստղերէն մաղն պէս ծակծկուած ըլլալով նարոլիի երկինքի մը կը նմանէր : Միայն այս գեղեցիկ տեսարանին վրայ կուզէի խօսիլ , բայց Հանրի Լիւսիային վրայ խօսեցաւ հետս :

— Է՛հ , ըսաւ ան , աղէկ կերթայ , շատ աղէկ իսկ կերթայ ամուսնութիւնդ : Խիստ վիսպային է ատի , այլ սակայն բոլորովին միտակ կը յաւաջանայ գործը :

Կը զարհուրէի այս սկզբնաւորութենէն, անհեթեթ կերեւար ինձ այն, և եթէ Հանրի Վալմարէն՝ ի զատ մարդ մը սկսած ըլլար այսպէս խօսիլ հետս, կարծեմ պիտի սրդողէի : Սակայն թեթեւաթեամբ մը, համարձակամտութեամբ մը սիրոյ սոսկալի և նուիրական նպատակին վրայ խօսիլը, մանաւանդ առաջին դպացումին սկսած, առաջին խռովութեան արշաւած մրմնջոյնին խօսիլը՝ վարուիլ էր հետս այնպէս ինչպէս կը վարուի մարդս թռչունի մը հետ՝ առանց թռիչքի զայն անկրպետութեան անծանօթին մէջը պլորելով : Ամենևին պատասխան չտուի : Գիտեմ թէ Հանրի բարեսիրտ է ամեն առեն : Մանկութեան ժամանակի բարեկամներուս եթէ ոչ համակրագոյնը, գէթ մաերմագոյնն է ան : Զինքը կը յարգես և կը սիրես . բայց իրաւունք ունէիր ըսելու ինձ . «Իրարու միտք չպիտի հասկնաք միշտ .» իրաւ է որ արդէն ամենևին չենք հասկնար իրարու միտքը, և թէ իր աճապարանքն ինծի նախատինք մը կերևար առաջին երազիս աստուածայնին անարատութեան համար :

Հանրի գրեթէ հոգ չըրաւ լուռթիւնս :

—Շատ խօսեցայ քու վրայ Պ· Տը Թիւրտիին հետ, կրկնեց ան: Բարեբաղդ դիմագրութեանդ վրայ զարմանալով երբ հարցուածներ ըրաւ ինձ քու վրայ, բոլոր կեանքդ պատմելի իրեն, և այն կերպն որով հայրդ՝ կանուխէկէ այրի մնալով՝ մինակ ինքն և իր կերպովը կրթեց քեզի իբր կարի հզօր, աքանչելի և տարօրինակ մարդ մ՚ինչպէս է ան . թէ այս պատուական հայրը յաջողած է քեզի վայելչագեղ, տպաւորաբարոյ, բանահիւսական տղայ մը, Սօլի Ճշմարիտ Ամատի մ՚ընելու : Ա՛յս ամենը ըսի առանց խնդալու, վասն զի կը սիրեմ հայրդ և քեզի, վասն զի թէև երկուքնիդ ալ տարօրինակ կերևաք ինձ, կը յարգեմ ձեզի իբր ինչ որ լաւագոյն է աշխարհիս մէջ, և Ծերունի Թիւրտիս՝ որ նոյնպէս գէշ Տօն Գիշօթ մը չէ, անվիճելապէս կրակ առաւ : Հարցուց ինձ թէ հարուստ ես կամ աղքատ, այլ հարցուց թէ ի՞նչ : «Գրաղի», պատասխանեցի, թէև գուցէ ալ և նոյն բանը չէ այս . բայց ամենևին չեմ կարծեր թէ զանազանութիւն մ՚ըրաւ այս երկու խօսքին մէջ, և կերդնում քեզ թէ զբաղեցիր զինքը, հետևաբար նաև իր սիրուն Ժառանգուհին որ միայն աչերովը կը տեսնէ :»

Ամենևին պատասխան չէի տար Հանրիին : Չէի ուզեր ոչ հանդիպիլ իր ճաշակաբանքը, ոչ ալ ինձ աղէկութիւն ընելէ ձանձրացնել զինքը, վասն զի աղէկ կզգայի թէ ինք միայն կրնար վերհրատարածութեանս տեղը լեցնել . . . : Ինչու՞ վիշտ կը տար ինձ գիտ պ՚ի ճակատագիրս մղող այս կոշտ կերպը :

Հանրի նշմարեց լռութիւնս և կարծես վրդովեցաւ :

—Բայց և այնպէս, ըսաւ ան, թերևս ծաղրեցիր գիս ըսելով թէ օրիորդ Լադենթինեյին սաստիկ սիրահարած ես, և գուցէ իրապէս օրիորդ Մարսանին վրայ կը խորհիս միշտ :

—Ըսէ՛ ինձ թէ Էլիզային սիրահարած ես, և միւսը հանդիստ թողուինք : Խե՛ղճ ծաղիկհաս աղջիկ որ այնքան զգաթթ և երջանիկ է . այսօր արտակերգրան կամ համարձակ բան մ՚ըրաւ որ հանդստեան համար դպրոցէն եկնող երկու աշկերտներ կը համարձակին առնոր սրտին առաջին բախտը գաղտնապէս գիտելու և իրենց երազներուն մէջ անոր կեանքն ընելու ինչ որ կուզին ընել :

Հանրի սկսաւ խնդալ, և ապա յանկարծ խիստ անկատակ կերպով մ՚առաջին անգամ պարզեց իմ առջև սիրոյ և ամուսնութեան մասին ունեցած իր նկատումները :

—Սիրելի բարեկա՛մ, ըսաւ ինձ, աղատ ես ինքզինքդ դպրոցականի մը տեղ դնելու . բայց ես կզգամ թէ մարդ մ՚եմ, և որ աւելին է՝ ժամանակիս մէկ մարդն եմ : Հասակս քսանուհինդ տարեկան է թէև, այլ շատ կէտերու մասին յիսուն տարեկան եմ : Գիտեմ թէ չես հնորհաւորեր զիս այս մասին, և չեմ ուզեր որ հնորհաւորես : Քեզի օրինակ ըլլալու պահանջումը չունիմ, և չեմ համձակիր որ և է կերպով խառնակել ուղել դաստիարակութեան այն դրութիւնը որով հայրդ կրթեց քեզի : Ես եմ ինչ որ ըրին զիս, ինչ որ աշխարհս կընէ այն ամեն երիտասարդները որք չեն ելած իր առջև Ամենևնս չստուածուհիին բոլոր զինքովը զինուած և աւելի կամ նուազ վերբնական տեսականութիւններով զրահաւորուած : Քեզի պէս արդէն կազմուած բարւոք գոյքով չեկայ աշխարհս : Հայրս իր ինչքը զուարթօրէն կերաւ առանց խորհելու ապագայիս վրայ . իր իրաւունքն է այս : Բնական շահաբեր պաշտօն մը գտաւ ինձ պաշտօնատունի մը մէջ : Ձքաղաք մարդ մ՚եմ

ես , և այս պատճառաւ ալ չեմ պարծիր , վասն զի զրաղումս ա-
մենևին բանի մը չծառայեր և իմացականութեանս , որուն կամ-
քիս մէկ պզտիկ մասը չառնուր : Ուստի՝ շնորհակալ մ'եմ որ և
ոչ իսկ աշխատիլ կը ձևացնէ , ըստ որում մեծամիտ է և կարհա-
մարհէ կեղծաւորութիւնը , էակ մը որ բոլորովին անօգուտ է ընկե-
րութեան համար , և որ ամենևին հոգ չըներ իրեն այս ընկերու-
թիւնը , ինչպէս ան ալ իր հոգը չտանիր : Հայրս զործածէց իր
ազդեցութիւնը զոր իր կարծիքներովը ստացած է . ես տակաւին
քաղաքական կարծիք չունիմ , և որովհետև պարկեշտ տղայ մ'եմ ,
ոչ քաղաքական կարծիքներ ունենալ կը ձևացնեմ , ոչ ալ անկատակ
կերպով կը նկատեմ պաշտօնս : Շատ աղէկ գիտեմ որ եթէ հայրս
մեռնի , անպաշտպան պիտի մնամ , և թէ պիտի կորուսեմ պաշտօնս
եթէ պարտաւորիմ ջանասէր իմաստասիրութեան հետ զործ ունենալու ;
Ահա այս պատճառաւ կուզեմ ամուսնանալ մինչդեռ ունիմ այս պաշ-
տօնը , որու շնորհիւ եմ ինչ որ պատշաճ ամուսին մը կանուանի :
Ուրեմն ո՛վ որ ամուսնութիւն կըսէ ըսել կուզէ այն կայցա-
թեան մէջ ուր կը գտնուիմ . այս կայցութիւնը ես չկազմեցի , այլ
կրեցի : Անշուշտ կուզէի որ արժէք ունեցող մարդ մ'ըլլամ , բայց
ըլլալու առիթը չտրուեցաւ ինձ : Անձնական արժէքին տեղը կամ-
քովս պիտի լեցնեմ երբ զդամ թէ հասուն եմ : Պիտի մտածեմ ,
զրեմ կամ շարժիմ . բան մը պիտի ըլլամ : Ներելի չէ ամենևին բան
մը չըլլալ արդի ժամանակիս մէջ : Ցակաւին չդիտեմ թէ ինչ պի-
տի արտադրեմ , բայց դիտեմ ունենալիք փիլիսոփայութիւնս և կու-
զեմ կանխաւ ըսել քեզ այս փիլիսոփայութիւնը :

Ամենևին բան մը չդիտեմ հանդերձեալ կեանքի նկատմամբ , և
ահա այս պատճառաւ չեմ ուրանար զայն , բայց ոչ ալ կը բռնադա-
տեմ երևակայութիւնս այն կեանքին հաւատալու : Խոլոր կրօնքս ոչ այլ
ինչ է բայց եթէ ընդունիլ ներկայ կեանքն այնպէս ինչպէս է , և
ամենևին կռիւ չընել Աստուծու հետ անոր սակաւատևութեան հա-
մար : Արդարև նաև իմացականութեան փանաքի չափը զոր տուաւ
ինձ , ինչպէս նաև իմ նմանիներու շատերուն , և առաքինութիւնս է
մի միայն ազեղը դեղեցիկէն , չարը բարիէն վեր դասելու յօրի կի-
րառութեան չյատկացնել այս փանաքի իմացականութիւնս : Ուրեմն

երբէք ամբարիշտ զործ պիտի չընեմ և մոլութիւն չպիտի ունենամ .
այսպիսի վարք մը խիստ դուեհիկ վարք մը չպիտի ըլլայ , ճաշակ
չունիմ դուեհիկ բաներու համար :

Ահա որոշապէս դիտես կրօնքի և բարոյականութեան սկզբունք-
ներս : Ինչպէս կը տեսնես , երկու խօսքի վրայ կը կայանան ա-
նոնք , այսինքն թոյլատուութիւն և կիրթ ճաշակ : Բաւական է այս-
քանը , եթէ անկատակ է այս երկու խօսքը :

Գանք զղացումին խնդրոյն : Ես զիւրայոզեմ , և ցարտ երևակայու-
թեան տէր , այսինքն թէ երիտասարդ եմ , թէ ոչինչ զեղծեցի , թէ
զղայութիւն ունիմ տակաւին և թէ խիստ կարող եմ կինն մը սիրե-
լու այն թէութեամբ որ այս կինն իմ կինս պիտի ըլլայ և թէ պիտի
կրնամ յարգել զան :

Ընդհանրապէս չեմ յարգեր կիները : Այն ամեն կիները զոր
մտերմապէս ճանչեցի՝ այս կամ այն դերը կը խաղային , և յիշո-
ղութեանս մէջ դաստատուած իրը աւելի կամ նուազ յաջողակ դերա-
սանուհիներ .— Բայց ինձ ընտրելիք կինս պիտի բռնադատուի բը-
նական ըլլալու , ըստ որում՝ եթէ չըլլայ՝ ամենևին ազդեցութիւն
չպիտի ունենայ վրաս , ոչ ալ պիտի խծբծէ զիս : Թող ինքն ըլ-
լայ ինչ որ կուզէ ըլլալ , ծանրաբարոյ կամ թեթևաբարոյ , ճար-
տարամիտ կամ կարճամիտ , բարեպաշտ կամ փիլիսոփայ , բարե-
պաշտ կամ հաւատաս , աշխարհասէր կամ վանական , հոգ չէ բա-
ւական է որ անկեղծ ըլլայ ինձ հետ : Ուստի ամենևին չեմ վախնար ամուսնութենէն որու ամեն
պարտաւորութիւնը խղճի մտօք պիտի կատարեմ , և՝ ինչպէս իւրովի
երդում ալ ըրի՝ ինքզինքս յարգել պիտի տամ :

Ահա ըսի : Հիմա կը ճանչես այն անձը որ կը խօսի հետդ : Գաքն
ներկայ իրողութեան , այն նիւթին որ կղզաղեցնէ քեզի : Էլիզա Մար-

ան հաճելի է ինձ . մինչև հիմա միայն այս աղջկին համար կրնամ ըսել, կրնամ սիրել զան , բայց տակաւին չեմ սիրեր , իր նկատմամբ զգացած յօժարութեանս ուժգնութեան սանձը դեռ չեմ ազատցի: Ըսէ ինձ համարձակապէս և մի անգամ ընդ միշտ թէ հրաժեշտ կը տաս Էլիզային և թէ հայրդ հրաման կը տայ քեզ ա՛լ անոր վրայ չխորհելու , և վաղը թերևս սիրտ ըսեմ քեզ թէ սիրահար եմ Էլիզային , եթէ այս բառը նպատակներուս ծանրութեանը նկատմամբ հարկաւոր կերևայ քեզ :»

Սիրելի հա՛յր , ուզեցի կարելի եղածին չափ կէտ առ կէտ իմացնել քեզ մեր բարեկամին այս ամէն խօսքերը , վասն զի տիկին Մարսան՝ տեսնելով թէ չեմ ուզեր իր աղջիկը՝ թերևս խորհուրդ պիտի հարցնէ քեզ՝ ուրիշ ուզողի մը մտիկ ընելէ առաջ: Թերևս այս ամենը բան մը չընծայեր քեզ , թէ տիկին Մարսան արդէն զբաղած է քեզ այն գործառածքը զոր իրերը կառնուն Էլիզային վերաբերութեամբ , և թէ երկար ատենէ ’ի վեր Հանրիին ընտրութիւնը և դաղափարները հասկցած ես : Թերևս խնայտութեամբդ կշռեցիր այս դաղափարները , և արդէն դատումդ ըրիր : Սակայն ներէ ինձ որ ըսեմ քեզ իմ դատումս ալ :

Էլիզա Մարսան և Հանրի վալմար իրարու համար ստեղծուած կերևան ինձ , և քանի մը պատճառ ունիմ կարծելու թէ արդէն շատ աղէկ կը համաձայնին :

Իսկ իմ կարծիքս . . . . ինչ հոգ : Կրնամ ըսել թէ կարծիք մը , տեսական մ’ունիմ հակառակ այն նախադրին զոր բարեկամս ինքն իրեն համար շիներ է սիրոյ և ամուսնութեան վրայ : Ո՛չ , յիրաւի՛ ես տակաւին շատ չխորհեր էիր ամուսնութեան վրայ , և սիրել սկսեցիր ’ի վեր՝ ինծի համար ամէն բան կը համաձայի յաւիտենական սիրոյ, լոկ սիրոյ հաւատարմութեան մէջ : Ամուսնութիւն բառը զատ նշանակութիւն մը չընծայեր ինձ , և այս մասին չեմ կրնար ամենևին վհճիլ Հանրիին հետ որու համար աչքը տեսակ մը փիլիսոփայական օբինաւոր , ազդու և բարեկամական հաճութիւն մ’է , հաճութիւն որու մէջ սակայն կարծես թէ հաւատքները, կարծիքները , վերջապէս դաղափարները կը պարտաւորին յաւիտենապէս երկու անկողին ունենալ :

Երբեմ ըրի Հանրիին թէ ոչ ես և ոչ դուն արդելք չէինք հաներ իր նպատակներուն առջև , և աղաչեցի որ այս տեսութեամբ ներկայող դործերուս ա՛լ չխառնուի ինքը :

Երկու օր ետքը դայինք այցելութիւն ընելու Պ· Տը Թիւրիին: Մինակ էր ան : Թոռնուհին ժամանակ առ ժամանակ Շամպերի կերթայ իր մեծ – հօրաքոյրը տեսնելու: Վերին դասու վերաբերող անտիաներն անձերն քիչ անդամ այսպէս մինակ կերթան իրենց կառքովը : Ես ըսելիք մը չէի դտներ Լիւսիային առանձնապէս երթալուն դէմ : Կը պարտաւորէի հաւատալ և կը հաւատամ թէ հաւատարիմ և անձնուէր են այն ծեր սպասաւորներն որոնց Պ·Տը Թիւրիի կը յանձնէ իր միածին զաւակը . սակայն Հանրի , որ իրմէ աւելի կզդայ սովորութիւններու , բաւական միամտաբար հարցուց ծերունիին թէ Սա վուայի դեռահաս աղջիկները կը վայելէին այն աղատութիւնը որ կը տրուի անպլիացի օրիորդներուն :

—Ո՛չ , ամենևին , պատասխանեց ծերունին . սակայն Լիւսիան պզտի աշակերտուհի մը չէ : Մայր չունի , հօրաքոյրը հիւանդոտ է , և ես շատ ծեր եմ , դժուարատեղ կերթամ : Հայրն անատեն հոս կըլլայ միայն երբ կրնայ իր ռազմական պարտականութիւններէն քանի մ’օր դողնալ : Լիւսիան մեր երեքին տուած է իր սիրտը հաւասարապէս . գրեթէ չկրնար զօրապետին հետ երթալ որ միշտ առաջնակարգ կերպով կը տեղաւորի ուր որ տեղաւորի , և միշտ իբր դործնապէս վկնատոր սեպուելով կը յաւսայ միշտ թէ պատերազմի պիտի երթայ առաջին առիթը ներկայած ժամանակ : Բարի հայր մ’է փեսաս , և կը տեսնէ որ Լիւսիան աւելի պատշաճ կերպով և աւելի երջանկաբար կապրի մեայուն հին ընտանեաց քան թէ պահասան զօրաց քաղքի մը մէջ : Ուստի ծերութեան զաւազանը իմ ձեռքս ձդելու զոհողութիւնը հաճեցաւ ընելու ինձ մինչև հիմա , և ասոր համար խիստ հնորհակալ եմ իրմէն : Պատուական մարդ մ’է ան , թէև փոքր ինչ հրամայական կերպեր ունի :

Պ·Տը Թիւրիի այս հրամայական բառը արտաբերելով տեսակ մը խորհրդաւոր ժպիտ ունեցաւ որ զարմանք առաւ ինձ և որու սակայն բացատրութիւնը չտալ : Դանակատարութեամբ մը՝ որ նմանապէս զարմանքս պրաւեց՝ Պ·Տը Թիւրիի շարունակեց իր խօսքը , մեր առջև

ցույցնելու համար թէ առանց պատճառի չէր այն տեսակ մ՚ազատութիւնը զոր կը վայելէ իր թոռնուհին, և այն առեն միայն խնացայ Լիւսիային տարիքը. այս մասին կասկած չունէի. ինձ տանուվեց կամ տանուեօթ տարեկան երեւած էր ան:

—Տարիէ մ՚ի վեր Լիւսիան արբուն հասակը մտած է, ըսաւ ինձ պ·Տը Թիւրտի, և ինձ կը թուի թէ ծիծաղելի բան մ՚է բըռնադատել զան փոքրատի անմեղութիւններու հարկաւոր սովորութեան ամեն մանր մունր պարագաներուն համեմատ ապրելու: Անթերի եւ բիտտաարդութեան հասակը մտաւ այնքան յարդ ու համարում վայելելով որ մենք, այսինքն ես և իր օրաւքոյրն արդարութիւն կը սեպենք թոյլ տալ իրեն որ փոքր ինչ քաղէ իր բանաւորութեան և բարեպաշտութեան օգուտը:

Ալա Հանրիին ուղղելով խօսքը՝ շարայարեց.

—Թերեւս ինծի պէս անկրօն բերնէ մ՚եկնող այս «բարեպաշտութեան» բառը բիրտ երեւայ քեզ. բայց կուզեմ ըսել— ձիշդ քու նորատի բարեկամիդ առջեւ— թէ մէկ կամ երկու տարիէ ի վեր շատ զգաստացայ. ժամանակն է զգաստանալու, ձշմարիտ չէ՞: Սակայն չկարծե՛ս թէ հաւատքի եկայ: Աղջիկ քարոզներն արդի ժամանակիս մէջ մեծ նորասիրութիւն մ՚են: Ես անցյոյզի այն հասակին ուր կրնայինք օգտակար ըլլալ անոնք, և պիտի յարիմ այն բանին որ մինչեւ այսօր բաւեց ինձ: Կուրանամ ոռճկաւոր գործակալի մը պէս տեսնող, մարիկ ընող, տիեզերքս հսկող և կանոնաւորող անձնական Աստուածը: Եթէ Աստուած կայ, ըստ իս պարտաւոր չէ իր գործակալութեան հաշին անոր ասոր տալու, և այս գործակալութիւնը կը թողու իրերու զօրութեամբը հաստատուած օրինաց: Գիտեմ որ իմ շատ աւելի հոգևորական չես, սիրելի՛դ իմ Վալմար, սակայն երիտասարդ բարեկամդ .... որու կարծիքները բոլորովին անծանօթ են ինձ ....:

Հարցյի իրեն թէ հարցո՞ւմ մ՚էր այս խօսքը զոր ինձ ուղղելու պատիւը կընէր:

—Ո՛չ, կրկնեց, այդ իրաւունքը չունիմ, և մանաւանդ՝ այսօր կը խոստովանիմ թէ այդ իրաւունքը չունիմ որ և է անձի մը դէմ: Եղաւ ժամանակ մ՚ուր անհաւատութեան մէջ փոքր ինչ մոլեռանդ

էի, և ուր կրօնասիրական կեղծաւորութիւնները հարբերութիւն չէին թողուր վրաս: Գինիիս ջուր խառնեցի * կամ լաւ ևս է ըսել՝ Լիւսիաս ջուրով գինիիս զօրութիւնը մեղմեց և թող տուի որ մեղմէ: Յանդիմանեց զիս անմեղութեանս համար. երբեմն ըրաւ թէ կը յարգէ գաղափարներս, թէ բնաւ չէր ուզեր ջնջել զանոնք, և իրօք չկերաւ իր երդումը: Վերջապէս ծաղկահաս բարեպաշտութիւս յաղթանակը տարաւ: Ա՛լ բան մը չեմ ըսեր. ամեն մէկուն իր կամահաճութիւնը կը թողում. ա՛լ չեմ ծաղրեր կրօնական սովորութիւնները. ա՛լ խղճի ազատութիւն չեմ պահանջեր քանի որ ինձ իսկ կը շնորհուի այն: Ինչ կը կարծէք այս մասին:

Պ·Տը Թիւրտի ինձ կը նայէր: Հասկնայի թէ ինչ պիտի պատասխանէի. թերեւս ամենևին պատասխան չպիտի տայի երբ օրիորդ Լաֆէնթիէնի ներս մտաւ: Ձեի յուսար իր գալուստը: Լճէն անցնելով եկած էր. զառիլերն եկած էր հետի և պարտէզէն ներս մտած էր առանց աղմուկի: Փեղոյրը բազմարանի մը վրայ ձգած էր. եկաւ նստաւ մեր մէջ տեղը՝ իր հաւին սպիտակ և փայլուն ձակատը պզտնելէն ետք, իբր թէ՝ խօսակցութեան ներկայ գտնուած ըլլալով շնորհակալ ըլլար իրմէն իր ըսած խօսքերուն փոխարէն:

Կարծեմ թէ իրօք Լիւսիան անոր վերջին խօսքերը յանկարծ լռած և դուշակած էր, վասն զի դէպ՝ի Հանրի դարձաւ՝ ըսելով անոր.

—Հակառակը պիտի չսղնդէ՞ք, պ·Վալմար:

—Խօսելու կարգն իմն չէր, պատասխանեց Հանրի՝ զիս ցույցնելով: Ահա պատգամատուն որու խորհուրդ հարցուեցաւ:

—Պատգամատո՞ւ մը, գոչեց Լիւսիան իր հեղնական և զգուելի գեղեցիկ խնդումովը:

—Երբ մարդս պատգամատու է իմ հասակի մէջ, պատասխանեցի, անմեռնչ կը մնայ, կամ հանելուկներ կը խառնէ իր պատգամներուն:

—Ոչ մին և ոչ միւսը, կրկնեց օրիորդ Լաֆէնթիէնի, կամ թէ այնպիսին լոկ կեղծ պատգամատու մ՚է, այսինքն ոչինչ: Ես գիտեմ

* Յատկապէս բառ առ բառ կը թարգմանենք այս ոճը որու բուն նշանակութիւնն է երեսնդը ծեղքել: Կը թուի մեզ թէ մենք ալ այս նշանակութեամբ կրնանք գործածել ֆրանսերէն ձեզ լսած խօսքը. Ծ·Թ·

թէ՝ ինչպէս ըսէն մեզ՝ բան մ՚ես դուն, և բոլոր սրտովս կը հաւատամ թէ մարդ մ՚ես : Պէտք է անկեղծութեամբ խօսիլ ինչ որ կը խորհիս :

Կարծեցի թէ դիտմամբ հարցուփորձի մը կենթարկէր զիս, թէ հաւը կը հաւանէր այս բանիս, թէ ինք տեղի տուած էր անոր և լմէ Լիւսիան յաջողակութեամբ օգուտ պիտի քաղէր այս հարցուփորձէն՝ անտիկնալութեան երևոյթի մը տալով անոր :

Կը կարծէին արդէն թէ կը ներկայանէի և թէ կընծայուէի անդառնալի կերպով : Հանրի՝ առաջին այցելութեանս ժամանակ՝ արդէն յայտնած էր խռովաբեկ համրութեանս դաղտնիքը : Հանրի՝ որ ինքն իրեն համար այնքան խոհեմ է կեանքին մէջ՝ այնքան անխոհեմ էր ուրիշներուն համար : Ձափաղանցօրէն հարցուած սեպեցի ինքզինքս և սարսափի ու ցասումի այնքան յայտնի շարժում մ՚ունեցայ որ քիչ մնաց խոյս պիտի տայի առանց բան մ՚ըսելու :

Լիւսիան տեսաւ խռովաբեկ կերպարանքս : Կարծեմ լմէ աղջի մը պէս կը կարմրէի : Շատ զուարթ եղաւ ինք, այնպիսի զուարթութեամբ որու դէմ անկարելի էր դժկամակիլ, վասն զի բարեսիրութեան այն ձայնը զոր ունի Լիւսիան, այն դրեթէ եղբայրական բարեմտութեան կերպը զոր նախ և առաջ կը տեսնես իր վրայ, այնպիսի հրապոյր մ՚ունի որու դաղտիարը չեմ կրնար տալ քեզ : Պնդեց Լիւսիան թէ հարցուկներուն դլխու պատասխանը համակուած էի, թէ պատուհանը կը նայէի, և վարեց դոյելու դայն՝ պնդելով թէ դիտաւորութիւն ունէի թուելու աստուածներու դաղտնիքը մահկանացուներու հետաքրքրութեան չհայտնելու համար : Ես ալ իմ կողմէ խնդալէն և կատակելէն եաք յուսացի թէ ա՛լ ազատ եմ. բայց Հանրի՝ որ բացարձակապէս կուզէր ֆայէթոնել զիս, դարձեալ նոյն նիւթին վրայ շրջեց խօսքը, և Լիւսիան ալ պնդեց միացս այս մասին : Անատեն որոշումս եղաւ այն յանդգնութեամբ զոր կը դրդռէ զիս հալածումի ամենատիպար երևոյթը : Հասակիս յատուկ է այս յանդգնութիւնը, և իրաւունքս է այն : Կուզեմ ջանալ աղէկ չիշելու ինչ որ ըսի այն օրը . վասն զի այն օրէն սկսելով ամեն ազատումի յոյսերս ջնջեցի և անդառնալի կերպով վտանգեցի սիրոյ և երանութեան երազներս :

Ըսի թէ պատգամաւորները պատասխանատու չէին իրենց վճիռներուն համար, թէ իրենցմէ դուրս և իրենց կամքին հակառակ շարժող երկրային կամ դժոխային ձշմարտութեան մը բոլորովին կրնաւոր որան են անոնք : Ասոր վրայ յայտնապէս ըսի թէ վճիռ տալու նիւթ չէի տեսներ, վասն զի այն միջոցին որ և է իրական հաւատքի մը հետ կապի բռնուած չէի : Պ·Տը Թիւբտի անձնական Աստուծու հաւատալու իրաւունքը շնորհելով իր թեռնաւհիին՝ կը դաղրեր ըլլալէ անհաւատ մը, ինչպէս կը պնդէր թէ է ինք : Օրիորդ Լագենթինի իր հաւէն անհաւատութիւնը յարդելովը կը լքաներ ուղղափառութեան ձամբաները : Ա՛լ վարդապետութիւն չիար քանի որ իրաւախոհութիւն կար :

Պատգամաւորն՝ տեսնելով այսպէս խառնաշփոթ դաղափարներուն իր վճռորոշ խռովելը՝ կուզէր վար իջնել իր եռոտանիէն և իրեն համար պահել իր ներշնչումները :

—Ա՛յսինքն, պատասխանեց օրիորդ Լագենթինի, դու միայն քեզ համար կը պահես բարձրագոյն ձշմարտութիւնը : Աւի շատ դէշ է, ինքնամոլութիւն է : Բայց դուն՝ կամքիդ հակառակ՝ այդ ձըշմարտութիւնը բաւական յայտնեցիր, հետևաբար կրնամ օգուտ քաղել անկէ, և կարծեմ թէ անիրաւ եղայ այնքան բանի տեղ չդնելուս համար հաւս թերահաւատութիւնը : Սակայն եթէ խիճ ու բիծը սիրող մ՚ըլլայի, պիտի ըսէի քեզ թէ իրաւունք կը տաս ինձ . վասն զի եթէ հաւս, թոյլ տալով ինձ կրօնական դաղափարներս, քայլ մ՚առաս դէպ՝ի հաւատքը, ուղղափառ կը ծնամ՝ կիսաչին հաւատքի դարձած հոդիի մը հետ հաշտուելով :

Լիւսիան կըսեր այս խօսքերը խիստ յստակ ձայնով մ՚և դուեւջիլ ձերուկին որ՝ ժպտուն և յաղթահար՝ ինձ կը նայէր կարծես հարցնելու համար թէ կարելի էր դիմադրել այս դեղանի առաքեալին :

Սակայն դիմադրեցի առանց քաջ դիտնալու թէ ինչո՛ւ : Կզդայի թէ ուղղասիրութեան բնազդում մը զիս դէպ՝ի ապստամբութիւն կը մղէր :

Մարդս որքան ղդայ թէ սիրահար է ինքզինք, այնքան աւելի կը պատրաստուի անկաւակ կերպով ընծայել իր հոդին, և փախուստի

խոհեմութեան մը մէջ ամենաչին անկատակ բան մը չկայ : Ուստի խօսքիս վրայ պնդելով կեցայ :

Չէի ուզեր բան մը շնորհել : Ըսի որ եթէ հաւատոյ քաջապէս որոշուած վարդապետութիւն մ՚ունենայի , անկարելի պիտի ըլլար ինձ փոխոխել զայն յօժարութեանցս կամ համակրութեանցս հաձոյքը համեմատ :

—Գիտե՞ս որ ահարկու բան մ՚է առն , առաքելոյ օրիորդ Լադենթինի : «Եթէ վարդապետութիւն մ՚ունենայի» , կրկսես : Ուրեմն չունիս . այս չբաւեր , և ահա՛ անհոյլատու ես այն անձերու համար որք վարդապետութիւն մ՚ունին :

Պատասխանեցի թէ վարդապետութիւն մը յանկարծապէս չկազմուիր իմ հասակիս մէջ , թէ հոգւով սրտով պիտի աշխատիմ լուսաւորուելու , թէ կը պատրաստուիմ հաւատալու և խորհելու հաւատքին խոկութիւնը մեծապէս յարդելով , վասնզի առաջին անգամ պատրաստուող մարդու մը պէս որ ղլուխը պռոյտէ ազատ կը պահէ և իր կամքին խորհուրդ կը հարցնէ :

Լիւսիան ինձ կը նայէր ուշադիր , իբր թէ անխռովութեամբ ներեսս դիծերուն մէջ զննէր ներքին հաստատութիւնս . ապա՝ պահ մը լուռ կեցաւ՝ ետք՝ ըսաւ խիստ ծանր կերպով մը .

—Կարծեմ թէ իրաւունք ունիս , և թէ մտային անաչառութեան այս աշխերտութիւնը ձշմարտութեան պիտի տանի քեզի :

Հանրի քաջալերական խօսքեր սեպեց այս դիտողութիւնը : Ես զգացի թէ Լիւսիային դիտողութիւնը , ձայնն ու նայուածքն անսպասելի շատ յաւ կը տային ինձ . բայց երբ Հանրի հարցուց ինձ եթէ ինչ էր յաւդուածս պատճառը , չկրցայ տատասխան մը տալ :

Ուրիշ բաներու վրայ խօսեցանք , և ապա հրաման առինք մեկնելու : Մեր այցելութիւնը ձշդապէս պատշաճ սեպուղ ժամանակին շատ աւելի տևեր էր . սակայն ոչ միայն չզղայուցին մեզ այն երկարումը , այլ նաև հրաւիրելին մեզի շրջապատութեան մ՚որու սիրելին Մարսան և իր աղջիկը , ինչպէս նաև ուրիշ երկու կամ երեք անձինք պիտի հրաւիրուէին :

Պ·Տը Թիւրաի ըսաւ Հանրիին որ օր մ՚որոշէ այս սիրնամոյ հետ և դրէ իրեն անոնց որոշումը :

Տիկին Մարսան այն օրն իրիկուն մեկ կողմ առաւ զինք՝ հարցնելու համար թէ ինչպէս անցած էր Թիւրաիին ըրած երկրորդ այցելութիւնս : Անհեղձաբար պատմեցի իրեն ինչպէս անցած ըլլալը : Քանի որ իր և իմ մէջ խօսք չեղած է այն նպատակին համար զոր միտքին ունեցաք , և քանի որ ինչպէս Էլիզան , նոյնպէս և ես այն նպատակին անտեղեակ կը սեպուինք բոլորովին , ինքզինքս պարտաւոր կարծեցի անկեղծաբար յայտնելու Լիւսիին վրայ հիանալս և իր հանին համար ունեցած համակրութիւնս :

—Ձղուշացիր , սիրելի Էմիլս , պատասխանեց մեր բարեկամուհին : Օրիորդ Լադենթինի շատ ուղղներ մերժեց և թէև վճռական որոշում մը չյայտնած է ան , ընտանիքը կը վախնայ որ կամաց կամայ ազատութեան վիճակին չսովորի : Պէտք է որ խմորեմ քեզ Լիւսիային ինչ ըլլալը : Իր ինչ ըլլալը իրապէս երկու կամ երեք օրէն ՚ի վեր միայն պիտեմ , վասն զի տեղացիներէ տեղեկութիւն առի : Լիւսիան է ոչ միայն սիրուն աղջիկ մը , զոր Էլիզա խիստ զուարթ և խելացի ձանչնայ վանքին մէջ , այլ նաև հիմակ երևելի անձ մ՚է . աւելի իսկ է . կրսուի թէ իրապէս վերապոյն կին մ՚է ան : Անդրան ձաշակ և ուղիղ դատում ունի որ կը պահէ քան թէ կը ցուցնէ իր այս յատկութիւնները . սակայն կերևայ թէ կրթուած է ան որքան որ կին մը կրնայ կրթուիլ , և թէ երաժշտութիւն մեծ տալանդ մ՚ունի , նաև բնատուրութիւն մ՚որ՝ քաջութեանը և բարձրութեանը նայելով՝ իր սեռին յատուկ չերևար : Էլիզան թէև կը սիրէ Լիւսիան , բայց նաև փոքր ինչ կը ծաղրէ զան մեր մէջ : Ես աղջկիս չափ դիւրադրդիռ չեմ , և օրիորդ Լադենթինին ինձ կերեւայ անձ մ՚որ դիւրաչարժի հատանի ամուսնութեան , վասն զի իւրաքանչիւր ունի շատ բան պահանջելու , և վասն զի ձանչերը դժուձ փառասիրութիւններըը , դատարկապօրութեան ձանձրոյթը , երևակրկութիւնները , վերջապէս այն ամեն պզտիկ պատճառները որով ծագհասարակ աղջիկներու մեծագոյն մասը կը հաւանի կարգուելու :

«Եթէ իր մայրն ըլլայի , շարունակեց տիկին Մարսան , թերևս պիտի ձգէի որ Լիւսիան բռնէ այս բացառիկ ճամբան , այն թեթևութեամբ որ մխիթարուելու համար Էլիզային պէս ուրիշ աղջիկ մ՚ալ ունենայի կեանքի սովորական ճամբէն աւելի շիտակ քայլելու տես-

մանուած : Կրսուի թէ Լաղենթիլի զօրապետն այսպէս չհաւրհիր , և թէ երբ պարապ ժամանակ ունի Լիւսիային հոգը տանելու , կրակ ուրոյ կը կարի զան քսաներկու տարեկան հասակին մէջ տակաւին աղջիկ տեսնելով : Ընտանեն ծեր ազգականոյ կսպասնայ իրենց քոյրէն առնուլ աղջիկը , եթէ զան աւելի շուտ կարգելու ձարը չնայիին : Լիւսիային հարը նախ յոյսը Հանրի վաշխարին վրայ դրաւ , բայց կերևայ թէ Հանրի սիրային միտում մ՚ունի :

Հոս տիկին Մարսան յայտարար կերպով մը ժպտեցաւ , և շարունակեց .

—Գէթ Հանրին ըսաւ ինձ թէ այսպիսի միտում մ՚ունենալը յայտնապէս զգացնել տուած էր բարեմիտ Թիւրտիին առաջին խօսքերը լսելով որը խիստ բարեսիրական և կոշտ էին : Հետևաբար ծերուին աչքը քուլ վրայ տնկեց երբ քեզի տեսաւ և Հանրիէն խնդրաւ ո՛վ ըլլալդ և ինչ արժելդ :

«—Բոլոր ինչքս Լիւսիային պիտի թողում , ըսաւ : Մեծ–հօրաքոյրն ալ իրը պիտի թողու : Ուստի փեսային դրամական վիճակին վրայ խորհելու պէտք չունինք : Քոյրս փոքր ինչ առատական դաղափարներ ունի : Բարբանջք մ՚է այս որու վրայ կը ժպտիմ : Ինչ կուզէ ըլլայ փեսային անունը , հոգ չպիտի ընենք : Մեզ հարկաւոր եղածն է սիրուն , խիստ կրթեալ , փոքր ինչ բայսաւիկ բնաւորութեան տէր , եռանդուռ ու միանգամայն առաքինի երիտասարդ մը , ինչպէս նկարագրեցիր ինձ Պ· Էմիլ Լըմճնթիէն : Ո՞վ դիտէ , Թերևս ան կրնայ հաճելի ըլլալ Թոմիս : Փորձելը վնաս մը չունի ամենևին : Այս մասին բան մը մի՛ ըսեր երիտասարդին . բայց եթէ Լիւսիան փոքր ինչ առնու անոր խելքը միայն , մի՛ վհատեցներ զան , վասն զի իմ կողմէ սաստիկ պիտի պաշտպանեմ իր դատը :»

Տիկին Մարսան Պ· Տը Թիւրտիին խօսքերը մի առ մի այսպէս պատմելովը Թոմաճ էր ինձ թէ ամենու զգուշութեամբ մը Հանրիին և Էլիզային սիրահարութեան դատը կը պաշտպանէր : Ուստի զգուշացայ ոչ ըսելու ծեր Թիւրտիին երազին , և ամեն վտանգ իմ վրայ առնելով թէև այս երազին նպատակը չմնացայ , բայց աղաչեցի տիկին Մարսանը որ չզրկէ զիս եղելութիւնը : Թերևս անհրաժեշտութիւն էր այս աղաչանքս , բայց կը վախնայի որ չսանձիմ

միտք : Մեծ երկ մ՚ունէիր աւարտելու , և ես զգալով թէ խիստ շուտ և խիստ սաստիկ բռնուած եմ , կը յուսայի հանդարտիլ և խօսիլ քեզ յոյսերուս վրայ՝ անձկութիւններովս առանց խռովելու քեզի :

Սիրելի հա՛յր , այս ամեն իրերու մէջ ծանրաբարոյ անձինք , Լիւսիային հարը , , տիկին Մարսան և Հանրի՝ որ կը պարծի յիաուն առրեկանի տեղ դնելով ինքզինքը , շատ շուտ շարժեցան , քեզ ալ այնպէս չե՛ըևար : Ձեմ դժկամակիր իրենց դէմ այս պատճառաւ : Զգուշակեցին թէ ո՛րքան կարող էի տրփօրէն սիրելու , և ո՛րքան Լիւսիան՝ իր համարձակ և վստահ կերպարանքովը՝ կզգուշանար իմ սէրէս :

Սակայն մեծ պատրանք մ՚ունեցայ , ինչպէս պիտի տեսնես հիմա , պատրա՛նք որու համար հիմա կամչեմ : Անձնազոհ մը չեմ , և՝ առանց կեղծ համեստութիւն մ՚ունենալու՝ կարծեմ թէ յանձնապատասան չեմ : Եթէ շատ աղէկ ուսում առած եմ , քուլ շնորհիւդ է , քուլ որ յարատևութեան և հոգատարութեան սքանչելի խառնուրդով մը կրցար փոփոխակի զարգացնել , զրդռել և զսպել հետաքրքրութեանս եռանդները : Մանաւանդ թէ քեզմէ առած եմ այս ուսանելու ծարաւը՝ որ միակ արժէքս է , և չունիմ բարի բան մ՚որ քեզ չվերաբերի : Ախրեան սահմ ըսին ինձ թէ սովորական աղջիկ մը չեմ որ պարտաւորեցայ սովորիլ հատուցու այնպէս ըլլալս : Սակայն կերդնում քեզ թէ մտափառութեանց գուրը չբացի , թէ եռանդագին կը յարգեմ այն բարձրութիւնները որոնցմէ չեմ պարտաւորիր շատ առորին միտք մ՚ըլլալ , և թէ հպարտութիւնս է հասկնալ այն բարիքը որ եղաւ ինձ , և գեղեցկին ու ճշմարիտին արժէքը որք պրուկեցան ինձ :

Ուրեմն երբ նորէն Լիւսիային առջևն ելայ , արժանի էի եթէ ոչ իր յարգանաց՝ գէթ իր ուշադրութեանը : Իր բնաւորութիւնը նրկատմամբ անսահման վստահութիւն մը կը բերէի իրեն , և ասի անձնական անհեդեդ կանխակալութեան զգացում մը չէր : Զէի քններ զան , չէի հարցներ իւրովի թէ արդեօք սիրտս ու երևակայութիւնս շատ բարձր կը դասէր Լիւսիան . ունէի առանց քննութեան պաշտելու և առանց զգուշութեան անձնատուր ըլլալու այն

հարիւրորութիւնը որ անտարակոյս մարդի ձշմարիտ անկեղծութեան մ՚իրողութիւնն է ։

Մեր երբորդ հանդիպումը տեղի ունեցաւ Գուլի ջրվէժին մօտ ։ Այս ջրվէժը թէև միջակ է իր ծաւալովն ու բարձրութեամբը , բայց և այնպէս ոչ նուազ արժանի է ծան-ծօպի յամառութեան ։ Բնավայրի (paysage) մասին Թուսօ ստուգիւ մեծ ճարտարապետ մ՚էր , և՝ մարդս երբ նոյնպէս ճարտարապետ է՝ կրնայ վստահութեամբ անոր եռևէն երթալ իր շրջագայութեան տեղերը ։ Հասկըցած էր ան թէ դեղեցիկը հարիւրորութիւն չունի մեծ տեսարանի վրայ երեւալու , և թէ իրերու արդիւնքը ներդաշնակութեան մէջն է ։ Ոչինչ այնքան զովագին և քաղցր է որքան այս ջրվէժիկին բնական կարգադրութիւնը ։

Ծայրերուն ձեղքերն՝ ուսկէ կը վխժի այն՝ իր բարձրութեանը համեմատ է , և այն հատորները , որոնց մէջ վայրկեան մ՚անդրեւոյթ կըլլայ՝ շատ մը ծիփին հասանք կազմելով անոնց մէջէն խոյս տալու համար , հոն նետուած են յանդուգն ու միանգամայն շնորհալի անկարգութեամբ մը ։ Դէզեր կան որք կամրջային մանուռտ կամարներ կը կազմեն ուր ջուրը շրջան կառնու և կեռայ զինչքերի շշուկներով և այնպիսի շարժումով որու սաստկութիւնն աւելի ուրախութիւն քան թէ բարկութիւն է ։

Ամենուրեք այս թրջուած դեղեցիկ ժայռերուն վրայ կը ծաղկի այն վարդագոյն փոքր տունկը զոր այնքան կը սիրես դուն , այսինքն ալբեան էրինը որ քարին վրայ դիզուելով և խոնելով ջուրին դէմ կը կռուի՝ կազմութեամբ հզօր այլ տեսքով փափուկ էակներու յատուկ պչրասիրութեամբ ։ Հանրին հետ այս քաղաքը փոքր ծաղիկները քննելու վրայ էի երբ լսեցի տիկին Մարսանը , օրիորդ Լագենթինին և իր հաւը բերող կառքին հանդիպը ։ Յարմար դատեցի շատ չաճապարել , և թողուցի որ առաջ Հանրին ներկայի ։ Ամեն մարդ դիտէր կացութեանս փափկութիւնը , վասն զի այնպիսի կերպով կարգադրութիւն ըրին որ պարտաւորեցայ թէս Լիւսիային տալու , և քանի մը վայրկեան եաք հեղեղատին մանուածաձև շրջանները մեկնին եղբին քովէն առանձին եղանք միասին , մեր ընկերներէն զատ ուած մնալով ժայռերու խումբի մը հնորհիւ , թէև Լիւսիան կարծես չէր խորհեր այսպէս հեռու առանձին մնալու նպատակէ ։

Ըստ մօտ էինք ջրվէժին , հետևաբար դիւրութեամբ չէինք կրնար հետզհետէ խօսակցիլ ։ Ալբեան էրինը պատրաստակ մ՚ըրի ջրվէժին փոքր ինչ հեռանալու և քու վրայ խօսելու համար ։ Անտանն Լիւսիան ինձ մոխիկ ընելու շատ տրամադիր երեւցաւ , և քու վրայ յօք հաղարամիկ սիրուն հարցումներ ըրաւ ։ Կը ձանչէ երկերդ , և անոնց վրայ կը պատճառաբանէ իրը արժէք ունեցող կին մ՚որ իրերու արուեստաբանութիւնը յիշողութեանը մէջ չունի կամ չունենալ կը ձևացնէ , և որ անոնց նպատակը կատարելապէս հասկցած և գնդգայտումը դիտած է ։

Կը հրճուէի տեսնելով թէ անճանօթ չէր իրեն ինչ որ կարեւորութիւն ունի քեզի համար ։ Ես աւելի հրճուեցայ տեսնելով որ ան դիտէր անձնուիրութեամբ , աշխատութեամբ և արժանապատուութեամբ լի ամբողջ կեանքդ ։ Ուզեց դիտնալ տարիքդ , կերպարանքդ , ճաշակներդ , սովորութիւններդ . աշխատելու , խօսելու , հագուելու կերպդ , և՝ երբ պատասխանեցի այս ամեն հարցումներուն՝ հարցուց ինձ թէ կը նմանիի քեզ ։

Պատվին կը նմանիմ քեզ , և ծոնարհաբար խոստովանեցայ թէ քանուչորս տարեկան հասակովս ես շատ նուազ բարեձև էի որքան դուն քու վեճանամեայ հասակովդ ։ Լիւսիան չդժգոհեցաւ այն մեծարանքէն զոր երջանկութեամբ կընդի քեզ ամեն բաներու մէջ . բայց իր մտահոգութեան առարկան արտաքին նմանութիւնը չէր ։ Կուզէր հասկնալ թէ կընդունէի՞ ամեն դաղափարներդ , և թէ՝ զանոնք շատ յարդելովս հանդերձ՝ ես իմ կոզմի փոքր ինչ փոփոխութիւն չէի՞ տար անոնց ։ Հարցումն անուղղակի , անկատակ էր , և տհաճոյ չեղաւ ինձ ։ Ուրիշ անձինք թերևս նախապատիւ սեպէին լոկ սէն իրերու վրայ խօսիլ դիտցող կին մը , բայց ես անհանդուրժողութիւնը չէի դդար այս յատակ և դգօն մարդէն որ քաղցրութեամբ և ազնուութեամբ կուզէր թափանցել մարդիս խորը ։ Իր վրայ իշխելու և հաստատակամարդու մ՚ամենէն աւելի կրթեալ կինիկէ մ՚աւելի ուսումնական ըլլալը իրեն ապացուցանելու սղայական հարկաւորութիւնը չզգացի ։ Շատ ալէկ կը տեսնէի որ այս մասին ինքը հանդուրժած էր , և թէ ինձ հարցափորձ ընելով՝ իսմէ ոչ այլ ինչ կուզէր բայց եթէ ձշգրտել մարդկային դիտակցութեան լուծումը , ձշմարտին զոր ամեն մարդկա-

չին էակ իրաւունք ունի իր տեսութեան կէտին ենթարկել ուղելու :

Կարծեմ ահա սա է պատասխանիս Ճիշդ խնդիրը :

—Հայրս քառասուն տարի աշխատեցաւ՝ անցելոյն անդունդներուն մէջ բնտռելով ոչ այնքան հմտութեան հետաքրքրական իրերը որքան փիլիսոփայական պատմութեան Ճշմարտութիւնները : Որ և իցէ կառավարութեան ժամանակ ոչ վարժապետ և ոչ պաշտօնատար եղաւ : Զոպեց վերաբերիլ պաշտօնական դիտութեան ժողովներուն և ոչ մկկին : Իր ինչքն ու անմիջական փառաբի փառասիրութիւնը թոյլ տուին իրեն բաւարարակ անկախութիւն մը պահելու, որ խիստ հազուագիւտ է այժմեայ ժամանակիս մէջ : Ար տեսնես որ այնքան դիտութեան և ազատութեան հետևանքը սահպեց գինքը ամեն դրութիւնները գլխովին մերժելու և միայն քանի մը հիմնական Ճշմարտութիւններ ընդունելու : Քիչ մ'առաջ կըսէիր թէ կը զարմանաս տեսնելով որ Հայրս իր քաղաքացիներուն մէջ որքան կը յարգէ այն կարծիքները որք իրը չեն , և ո՛րքան չափաւոր և մեղմ է իր փիլիսոփայութեան ամենէն անհներող հակառակորդներուն նկատմամբ : Վասն զի Հայրս բնութեամբ այնպիսի վեհանձնութիւն մ'ունի ո՛րու ոչինչ կը մնայ , և վասն զի դառն կամ բարկալի ձևին դէմ հակակրութիւն կրպայ . սակայն մի՛ կարծեր թէ հոգւի այս քաղցրութիւնը փոփոխութիւն մը կուգայ իր արդէն ընդունած սկզբունքներուն : Եթէ՝ ինչպէս կը կարծեմ՝ ուշադրութեամբ կարդացիր իր ընդհանուր եզրակացութիւնները , կը պարտաւորիս ապահով ըլլալ թէ կարելի չէ իրեն իրաւախոհ ըլլալ լսելին զարդացումը ուրացող անձերու հետ . . . . :

—Այսինքն կաթոլիկներո՞ւն հետ , բաւ օրիորդ Լապենթինի՝ ինձ հայելով ակնայեւ :

—Ոչ միայն կաթոլիկներուն , կրկնեցի , այլ նաև ամեն կրօնքի աղանդաւորներուն հետ , որ մարդկային միտքը կը բևեռէ անշարժ ու անտարակոյս վարդապետութեան մը վրայ :

—Եւ դուն ալ կընդունի՞ս Հօրդ այս ապստամբութիւնը այն կրօնական կարծիքներու դէմ . . . որք նաև իմն են , ինչպէս անշուշտ ըսին քեզ :

—Իոլորովին կընդունիմ , պատասխանեցի , ոչ միայն՝ վասն զի

կը յարգեմ իր կարծիքը՝ որ նաև ամեն Ճշմարտասէս մեծ միտքերու կարծիքն է , այլ նաև այն համոզումով զոր ուսումնիրս , բնազդումներս և խորհրդածութիւններս ինծ բնտադատելին ունենալու :»

Ա՛յս պատասխանս աւելի պատերազմի յայտարարութիւն մը քան թէ սիրոյ յայտարարութիւն մ'էր , այնպէս չէ՞ : Օրիորդ Լապենթինի սիրոյ յայտարարութիւն մ'էր , այնպէս չէ՞ : Օրիորդ Լապենթինի բաւական լուռ կեցայ ինձ հաւատացնելու համար թէ ամեն յարաբերութիւն դադրած էր , կամ լաւ ևս է ըսել՝ ամենևին յարաբերութիւն մը չպիտի սկսէր իր և իմ մէջ : Ծունգերուն վրայ դրեր էր այն պզտի ծաղկեփնջերէն տրձակ մ'որ խօսակցութիւնը սկսելու պատրուակ մ'եղած էր , և Լիւսիան՝ առանց խօսք մտիկ ընելու՝ այն ծաղկանց տրձակին հետ խաղալ կը ձևացնէր : Ցանկարծ վեր ըրաւ դլուխը , և դարձեալ ինձ նայեցաւ՝ ըսելով .

—Ստոյգ բան մը կայ , պ· Լըմպնթիէ , ըսել կուզեմ թէ հազուագիւտ անկեղծութիւն մ'ունիս , և մեծ յատկութիւն մ'է ատի : Քեզի շատ ըսելիք ունիմ , սակայն յիրաւի շատ կանուխ է դեռ : Չեմ կրնար այնքան վստահութիւն ունենալ : Քեզի քիչ մ'աւելի Ճանչելու ժամանակ տուր ինձ , և անատեն թերևս պիտի համարձակիմ քեզի հետ երբեմնակի վիճաբանելու . վասն զի որքան ալ կին մ'ըլլամ , տակաւին շատ կէտերու նկատմամբ մանկտուհի մ'եմ , և պիտես թէ իւրաքանչիւր ոք իր հաւատքին կը յարի , և թէ տկարը հզորին դէմ ինքզինքը պաշտպանելու իրաւունքը ունի :

—Ինչո՞ւ հիմակ անմիջապէս չես վիճաբանիր , հարցուցի : Ինծի պէս անկեղծ ես երբ կը պնդես թէ չես Ճանչեր զիս : Սակայն ես բոլորովին վստահեցայ , և չկայ բան մը զոր արդէն յայտնած չըլլամ քեզ և զոր կարենաս երևան հանել :

—Իրաւունք ունիս , կրկնեց Լիւսիան , կարծեմ թէ քեզ թերագնահատած ընել է քեզի իրը սովորական մարդ մը քննելը : Ո՛վ որ կը հասկնայ հօրդ միտքն ու սիրտը և ո՛վ որ վայրկեան մը կը տեսնէ քեզի , կը պարտաւորի Ճանչել զքեզ , թէ ոչ տղայական անվստահութիւն մ'ունեցած կըլլայ . բայց սակայն . . . չեմ կրնար աւելի խօսք մ'ըսել առանց անհետեթ հարցում մ'ընելու քեզ : Կը պատասխանե՞ս անհետեթ հարցումի մը :

Եւ օրվհետև կը վարանէի պատասխանելու , չանալով կանխա-

դուշակել վարանումին պատճառը՝ շարայարեց խնդալով.

—Ճշմարտութիւնն երբեմնակի անհեթեթութիւնը կը պահանջէ։ Գիտես համբաւաւոր «Կը հաւատամ ինչ որ անհեթեթ է» խօսքը։

Սակայն՝ խնդալովն հանդերձ՝ շատ կը կարմրէր Լիւսիան, և ես ալ իրեն չափ կարմրելով աղաչեցի որ բացատրէ միտքը։

—Լա՛ւ, կրկնեց արտաքոյ կարգի անկեղծութեան դիւցազնութեամբ մը, կը պնդեն թէ զիս առաջին անգամ տեսնելով վիպասանական տրփի մը ղգացիր ինծի համար։ Ըսողն է Էլիզան, և չփոթեմ ենէ ազատելու համար պիտնաս որ կը պնդէ նաև թէ պատասխանեցի այդ տրփին իբր ելեքտրական ցնցումով մը։ Մեր բարեկամուհին հեգնական ձևը կը ճանչնես այս խօսքին մէջ. սակայն այս աւելաբանութեան մէջ ճշմարիտ բան մը կայ։ Թուեցաւ ինձ տեսնել թէ ինծի համար մանաւանդ համակրութիւն մը կզգայիր, և ես ալ իմ կողմէ ալ և նոյն բանը զգացի։ Ահա ըսուեցան մեծ խօսքերը, ոչ այնքան ահարկու են անոնք որքան կերևան, և հիմա կրնանք համաձայնիլ իբր բարեվիճ անձեր, ինչպէս ենք մենք, խրնդալու համար մեր բարեկամայ յարձակումներուն վրայ, և՝ ապա չխնդալով պատասխանելու համար անոնց թէ ստուգապէս կը յարգենք զիրար։ Գէթ իմ կողմէ կը յայտնեմ քեզի յարգելս։ Կրընաս դուն ալ այսպէս ըսել քու նկատմամբ, և հարցումն անհեթեթ է, անխոհեմ է, կամ անվայել։

Սիրելի՛ հայր, մարգս չգիտեմ ինչպէս կըսէ կնիկի մը թէ սիրահարեր է իրեն, բայց ինծի ամենաբնական և ամենադիւրին բան մ՚երևցաւ ըսել թէ ստուգապէս կը սիրուի ան։ Այս խօսքը Լիւսիայեն ըսի առանց անառարկելի շփոթութեան, առանց անվայել ծիծաղութեան, ուղղակի երեսը նայելով ինչպէս ինք ինձ կը նայէր, և առանց որ և է վհատութեան ենթադրդի։ Ըսի իրեն թէ այս ղգացումս ինչ ըլլալը, այսինքն բարեկամութի՞ւն էր, սէ՞ր էր կամ սրբի՞ փ, չգիտէի, ըսա որում ամենևին փոփոխութիւն չունէի իմ ղգացումներու նկատմամբ, բայց թէ կզգայի բոլորովին իրեն ըլլալ։ Ըարայարեցի նաև թէ չէր պարտաւորեր հոգ ընել իրեն տալու թեան այս ուժգնութիւնը, թէև սակաւին չգիտէի այս տպաւորութեան կենսաց մէջ ո՛րքան կարևորութիւն և տևողութիւն

ունենալիքը, թէ բոլոր անձին այսպէս յանկարծապէս բորբոքիլը կրնար երևոյասարդութեանս և բնական եռանդիս հետևութիւնն ըլլալ, թէ այս բանս ինծի արժէք մը տեսնելու չափ և փոխադարձապէս իր իմմէ շնորհակալ ըլլալն ուզելու չափ ապուշ չէի։

Ստուգապէս նկատողութեան արժանի միայն մէկ բան ունէի, որ էր յարգել զինքը, այսինքն կտրօրէն հաւատալ իր ուղղամտութեան և իրեն համար անձնուէր ըլլալ, անձնասիրութիւն որ կրնար ամենախիստ կերպով մը փորձուիլ այն օրն որ պիտի ընդունուէր այն։

Զգիտեմ թէ Լիւսիան ինձ մտիկ ընելով շատ յուզեցա՞ւ թէ ոչ։ Երբ հասկցաւ խօսքերս, ձեռներուն երեսը ծածկեց, և արմունկները ծունկերուն վրայ կռնդնելով նստած կը կենար։

Իր դրքին մէջ այս է միայն ինչ որ զարմանք տուաւ ինձ. վասն զի քաջ կը խորհիս թէ անխոտով չէի և թէ շատ աւելի կուզէի անկեղծութեանս ազդեցութեամբը միտքս հասկցնել քան թէ յանկարծ փիլիսոփայական խոովութիւն մը տեսնել իր վրայ։ Զպայանքի այս խոովութիւնը՝ զոր ամենևին չպիտի ուզէի պատեհ առիթ մը սեպել ինձ՝ և ոչ իսկ լոկ իր զգեստին դպնալու համար, ոչ այլ ինչ իմացուցած պիտի ըլլար ինձ, բայց եթէ իր կին մ՚և այսպիսի սրտաբուղխ զեղումներէ յափրացած ըլլալը։ Արդ քաջ գիտէի թէ կին է Լիւսան. իր կողմէն ամեն բան կարտայայտէ ուժգին կեանք մը զոր մտսկան աւելի ուժգին կեանք մը կը կառավարէ, իսկ այն փորձառութեան նկատմամբ զոր կրնայ ունենալ ան, ինձ կը թուէր թէ չէի պարտաւորեր վախնալ։ Առաջն Աստուծոյ կը հաւատամ թէ ոչ ոք իմ սիրոյս պէս սաստիկ և ճշմարիտ սէր մը յայտնած է իրեն երբէք։

Երբ վեր ըրաւ երեսը, տեսայ միայն որ քանի մ՚արցունք պատած էր Լիւսան, և թէ գեղածիծաղ ժպիտ մը կը յաղթանակէր։

—Ուղղասիրութեան անձնասիրութիւնն ես, ըսաւ ինձ, քանի որ առաջին խօսքով ամե՛ն բան կը վատնդես ամեն բանի համար։ Եթէ ուրիշ մ՚ըսէր ինձ ինչ որ ըսիր դուն, հաւանական է թէ վիրաւորուէի. սակայն խօսքերդ թէև փոքր ինչ չխղճըտուս դպան, բայց չգիտեմ ինչո՛ւ համարձակութիւնդ աւելի յուզեց քան թէ վիրաւորեց զիս։ Ասի ըսելով մի հետևիներ թէ կը սիրեմ քեզի որ-

քան կերևայ թէ կը սիրես զիս : Պատասխանը վասն կերդնում թէ սի-
րոյ ինչ բան ըլլալը չգիտեմ, ոչ ալ երբէք պիտի դիտնամ. բայց
բարեկամութիւնը կը ճանչեմ, և կարծեմ թէ ինքնակամ կը ներ-
շնչես ինձ զայն իբր իրաւունք մը զոր պահանջելիր սրտերու խորը
տեսնող Աստուծոյ անունովը : Այսքանը բաւական համարինք առայժմ :
Թէև մեր բոլորտիքը դանուղները զաղտնապահ ըլլալ կը պատու-
հեն իրարու , զաղտնապահութիւն որու իրաքանչիւր ոք կրցածին
չափ կաշխատի հակառակ վարուելու , երկուքիս ալ քաջ գիտենք
թէ մեր փոխադարձապէս սիրուելը կուզեն : Անբաւ խնդիր մ'է այս,
վասն զի հարկաւորապէս իր հետևութիւնն է ամուսնութիւնը , և
ամուսնութիւնը մեր երկուքին ալ վախ կը տայ , ձշմարիտ չէ՞ըսածս :

—Իմ մասիս շատ ձշմարիտ է , պատասխանեցի . բայց բայա-
տրուիլ կուզէ այդ նոր շինականութիւնը զոր կը պահանջես անկեզ-
ծութենէս : Ամուսնութիւնն ինձ ծանօթ դաշանց ամենէն սրբազանը
ու յարգելին է : Զգօն և անարատ կեանքի մը նպատակն ու տես-
լականն է այն : Ինքզինքս անարժան չեմ կարծեր փափաքելու ա-
մուսնութիւնը , և էութեանս մէջ ազատութիւնս երբէք չդործածեր
եմ այնպիսի կերպով մ'որ հետայնէ զիս այս նպատակէն և որ
յաւ ու զիրդ պատճառէ ինձ ապագային համար : Միայն թէ տա-
կաւին քաւական չմտածեցի ընտանիք ունեցող հայրի մը պարտա-
ւորութենց վրայ , և քանի որ քաւական հասոյն չեմ, չեմ կըր-
նար երևակայել զանոնք : Ցոյսի մը հետ , ինչպէս է այն զոր կու-
զեն տալ ինձ , թերևս խիստ շուտ կը կազմուի հասոյն միտքը և
հայրս այս մասին շատ կօդնէ ինձ : Բայց այս ժամուս և արդի կա-
յութեանս մէջ՝ ուր յանկարծ համակուած եմ դպացումով մ'որու
զօրութիւնը չէի երևակայեր անդամ, սուտ պիտի խօսէի եթէ բո-
լորովին կազմուած մտքի մը տէր դնէի ինքզինքս , և կզդամ թէ քե-
զի հետ ապրող մ'այսպիսի մտքի մը հարկաւորութիւն ունի : Հա-
սոյն միտք մը պահանջելու իրաւունքը ունիս :

—Պէտք է որ տեսնուինք և ժամանակ առ ժամանակ խօսակցինք ,
ըսաւ Լիւսիան : Այսպէս թերևս բարեկամութեան ձամբուն վրայ սի-
րոյ հանդիպելու վտանգին կենթարկինք , վասն զի ոչ դուն և ոչ ես
տարբերութիւնը չգիտենք քաջ : Բայց կարծեմ կարելի է ինձ ա-

ռանց հպարտութեան ըսել թէ երկուքնիս ալ խորհրդածութեան
ոյժ մ'ունինք որ կրնայ փորձուիլ , և թէ դէշութիւնն անկարելի է
մեր յարաբերութիւններու մէջ : Ստոյգ է թէ շատ քաջասրտութիւն
ունինք , և մանաւանդ որոշում մ'ամուսնութեան դէմ որու վրայ ես
ալ զաղափարակից եմ հետդ : Թերևս տղայութիւն է մեր արդի կա-
յութեան մէջ իրարու հանդիպիլին առանց մեզի ձանչելու և առանց
Աստուծոյ ձգելու մեզի ընկերակցելու կամ զատելու հոդը : Ես այս
մասին իրեն կը վստահիմ : Ձեմ համարձակիր «Ինծի պէս ըրէ»
ըսելու քեզ, քանի որ ապահով չես թէ Աստուած մեր ձակատա-
դիրները կզդաղի . . . :»

Պատասխանեցի թէ թնաւ չըրացեր էի այս միջամտութիւնը և
թէ սիրելի էր հաւատալ անոր , թէ դուցէ բոլորովին պիտի հաւատամ
օր մ'երբ համարձակիմ ես ինքզինքիս հաստատել ինչ ինչ ձշմար-
տութիւններ զոր պէտք չէ առ կամակատարութեան կամ արբշռու-
թեան ընդունիլ :

—Լա՛ւ , շարայարեց , և ամեն բանէ առաջ հօրդ հետ պիտի
խորհրդակցիս :

—Անտարակոյս :

Լիւսիան պահ մը խորհեցաւ կարծես տատամսելով , ապա հա-
ւանեցաւ որ խորհրդակցիմ հօրս հետ և թէս մնաւ հաւին քովը
երթալու համար որ տիկին Մարսանի հետ առանձնարար կը խօսակ-
ցէր : Անշուշտ մեր վրայ կը խօսէին , վասն զի մեզ տեսնելով ժըպ-
տեցան : Լիւսիան ուղղակի անոնց քովը դնաց , և շատ համարձա-
կութեամբ , թերևս կարի համարձակութեամբ ըսաւ .

—Նայեցէ՛ք ինչ կըսեմ, չենք քամահրեր ղիրար , շատ կը յար-
գենք մեկզմեկ , և կը համձինք ժամանակ առ ժամանակ իրարու հան-
դիպիլ : Բայց ասկից աւելի մի պահանջէք : Ոչ ան և ոչ ես ան-
խորհրդաբար չպիտի ընենք մեր որոշումը : Ներեցեք խորհրդապահ
և համբերատէր եղէք . ձեր դործն է ատի :

Հաւը հրճուեցաւ և ձեռներս սեղմեց եռանդագին : Երկար ժամա-
նակ խօսակցեցայ հետը : Անձուկ դաղափարներու տէր ծերունի պատ-
ճառաբանող մ'է ան , սակայն իր ազնիւ սիրտը կը գարմանէ իմա-
յական յամքութիւնը : Հարևանցի կրթութիւն մ'առած է որ թոյլ

հրատարակեն ամեն բանի վերջ վճռաբար խօսելու առանց մանրամասնաբար քննած ըլլալու :

Ձէութեան հաւատալու պահանջումն ունի , և իր արամաբանութիւնն այնքան յստակ է որ Լիւսիան ընդդիմադրծութեամբ պարտաւորեցաւ առտիկ կրօնասէր ըլլալ : Բայց և այնպէս սիրուն և պատուական մարդ մ՚է Պ·Թիւրտի : Մեծասէս բարեսէր է , նաև բարեմիտ իբր այնպիսի ծերունի մ՚որու կեանքն անարատ եղած է :

Կը պարծի իբր զգայուն փափկութիւնները հասկցող մը , և անշուշտ անոնց բնազդումն ունի եթէ ոչ փորձառութեամբ , գէթ կենցաղագիտութեան սովորութեամբ : Բարեկամական սէր ունեցայ իր վերջ այն ատուդապէս սրտաուչ խանդաղատանաց համար որով կը սիրէ իր թոռնուհին : Լիւսիան իր տեսլականն և ատաուածն է , և եթէ ինքն այս օրիորդն որ և է նկատմամբ կատարած չէ , գէթ նաև անոր հանդամանաց և ոչ միս աղարտած կամ նուաստած է :

Կարծելովն հանդերձ թէ նրբամտութիւն և խոհեմութիւն մ՚ունի , որմէ զուրկ է սակայն , Ճշմարիտ դաղափար մ՚ունի ընկերային իրերու վրայ , և ամուսնութեան բարոյական պատշաճութեանց համաձայն եղաւ իմ և Լիւսիային հետ : Հասկցաւ թէ պէտք չէր իբր դործ մը նկատել այս բանը , յանկարծ դրաւել երկու դեղեցուն կամքեր և միաւորել երկու անձեր որք իրարու անծանօթ են : Պատմեց ինձ թէ կարդուած էր ինք կնոջի մը հետ զոր ամուսնական դաշնադրութենէն օր մ՚առաջ մէկ անդամ տեսած էր միայն , և թող տուաւ ինձ դուշակել թէ անոր հետ ժպդայն , կանոնաւոր և ապեռանդ կեանք մ՚ունեցած էր : Իր աղջիկը զոր , ուզած էր ազատ թողուլ , առանց աղէկ խորհելու՝ Պ·Լապենթինին դնդապետական ուսադիրներուն և սև պելեերուն սիրահարած էր եռանդագէս :

Կերևայ թէ ուրիշ ածական չկրնար արտիլ այս ամուսնութեան բայց եթէ խաղաղ ածականը , որ թերևս յանդգնէ կը նշանակէ : Վերջապէս չեմ կարծեր թէ Ճշմարիտ ուէրը շատ այցելութիւն ըրած ըլլայ այս հին բնակարանին և այս Թիւրտիին դերդաստանին :

Մեծ-հօրաքոյրն աղջիկ մնացած է՝ Ճշդիտ և աշխարհային ջերմեռանդութեամբ մը դրաւուելով : Իր Ջանգերիի տունը դաւառին հին

աղնուականաց ժամադրութեան տեղն է : Այս մանր մունր պարագաներուն եղրակացութիւնը սա եղաւ · այսինքն թէ Պ· Տը Թիւրտի մնռնելէ առաջ Լիւսիան կարդելու յոյսը կը տածէր հաճութեամբ և շատ դոհ էր գրել կարենալուն համար իր զօրապետ փեսային թէ իր աղջկին համար նոր ամուսնութիւն մը կարդադրելու վրայ է , սակայն հատանեցաւ բան մը չընելու աճապարանօք : Լիւսիային ժամանակ թողուց խորհելու , դիտնալով թէ ամեն բան կրնար արդիլ ան եթէ չարչարեն զինքը , կըսէր :

Առանց փոխադարձ խոստումի իրարու հետ մեր յարաբերութիւն ունենալու մասին անպատեհութիւններ չտեսաւ : Լիւսիան ուրիշ ազդեցութեան հոդասիրութեան փորձն ալ ընդունեցաւ , բայց առջի օրերը մերժեց այն հոդասիրութիւնը անդառնալի կերպով :

Անյոպիսի բարի անուն մը հանած է որ ամենևին որ և է դժկամակութիւն մը չկրցած է այս անունը կարել : Եթէ չյաջողելու ըլլայի , դանդատելու անկարող կը համարէին զիս , և իրաւունք ունէին :

Մեր կացութիւնն այսպէս ծրագրեցաւ ուրեմն , և մինչև հիմա ոչ իմ և ոչ Պ·Տը Թիւրտիին պատճառաւ փոփոխութիւն մը չկրեց այն · բայց սակայն մեր մտքէն չէին անցներ արդելքներն որոնց լինչ ըլլալը պիտի հասկնաս և զոր այսօր անյաղթելի կը համարիմ :

Վերահին կախում պատմութիւնս :

Գալի ջրվէժին օրը զմայլելի եղաւ : Թեթև նախաճաշիկ մ՚ըրինք խոտերուն վրայ , և ուզելս բանական եղաւ կարծելու թէ երջանիկ էր Լիւսիան կամերանութեան յայտերով համակուած : Լիւսիային զուարթութիւնն մանկային բուռն եռանդ մը չէ որ կը փարատի , այլ կը նիկի ջնարհակեղութիւն մ՚որ կը չանայ ուրիշները ուրախացնելու : Իր բոլոր կեանքը սիրուած ծերերու ձակատին խորշումները բառնալու աշխատող , և իր երիտասարդութեան ձառագայթումը այս սրբատուչ մտահոդութեան մէջ գտնող բարեսիրտ և սրբասուն աղջիկի մը կամքդին սէրը կդդաս Լիւսիային այն ջնարհակեղութեան մէջ :

Ծեր Թիւրտին ինքնին զուարթ չէ , և Լիւսիան անոր և իր կեանքը յաւիտենական ժպիտ մ՚ըրած է : Տիկին Մարսան որ ինձ նկա-

բաղրած է զան իբր կարի ծանրաբարոյ աղջիկ մը, զարմացաւ տես-
նելով թէ անոր ցնծութիւնն որքան առատ և հաստատ էր, և ես՝
որու սիրտն ատելի պատրաստ էր արտասուք արտահոսելու քան թէ
խնդալու՝ զղացի թէ առանց դիմադրութեան կը տարուէի դէպ՝ ի
թարմաւէտ և նորածիլ գաղափարներու աշխարհ մը, ուրկէն արբ-
շիռ ծաղիկներու դրախտ մը:

Ալիսիան առաւելապէս և կրնայ ըսուիլ թէ մանաւանդ ա-
րեւելեան է: Երբէք չհասկցեր էի այս բառին բոլոր տարածութիւնը,
քան մ՚որ շատ կը վաստնուի ընկերութեանց մէջ ուր դրեթէ ամեն
անհատները տեսակ մը գեղեցիկ քաղցրաբարոյութեան (aménité)
ջնարակով օծուած են: Շատ տարբեր է այն քաղցրաբարոյութիւնը
զոր սիրտը կը ջերմացնէ և միտքը կը զուարճացնէ: Ալիսիան այս-
պէս չէ ամեն մարդու հետ: Սիրտն կերպերովը բայուելու համար
ճշմարիտ մտերմութեան հարկաւորութիւն ունի, և մինչև այսօր իր
հրապոյրին դաղտնիքը չըսած էր ոչ Հանրիին և ոչ ինձ: Ա՛լ մըտ-
քէն չանյուշ զղուշութեամբ վարուելու այս խոտերուն վրայ եղած
ճաշին ժամանակ, և իր ցնծադին սփոփանն ակնախիղ եղաւ: Զը
քնուեր հանճարամտութիւնը, բայց շատ հանճարամիտ է երբ կո-
ղևորի:

Նոյն ժամուն իր ըրած կատակն եղաւ խաղ մ՚Էլիզային հետ,
ուր Էլիզան փայլեցաւ և յաղթուեցաւ: Էլիզան՝ ծանր դաղափար-
ներու և բուռն զդացումներու նկատմամբ ունեցած արհամարհու-
թեամբն իր հպատակիրական կերպերը յօժարակամ՝ ի գործ կը դնէ
Հանրիին առջև՝ ծաղրելու համար ինչ որ իմ առաքինութիւններս
կանուանէ ինք, և ինչ որ աստուածաբանական պիտութիւն կանուա-
նէ Ալիսիային բարեպաշտութեան մէջ:

Խաչը ծոցդ կը կրես, կըսէ ինձ, Ալիսիային ալ ծերունի վար-
պետս ես՝ կըսէ: Կը համբերեմ ծաղրուելու. Էլիզան չարասիրտ
չէ երբէք և ամենևին չնեղացներ զինք, բայց Ալիսիան ինքզինքը
պաշտպանելու ցնծադին կերպ մ՚ունի: Իր ընկերուհիին կարծեացը
համեմատ կը խօսի, և այնպիսի կերպով ծեր վարդապետի մը դերը
կը խաղայ որ Ձայլեելու չափ կը խնդաս:

Քրիստոնէական վարդապետութեան յատուկ բառերով Էլիզային

հարցափորձ կընէ նորահաս ութեանց, հոդևհարսներու ձևին, ժպա-
ւէններու դոյնին վրայ, ապա ծանր ձայնով մ՚ևս քարոզչի խիստ
ծիծաղաշարժ հնչումներով ճաշակի և զարդի նկատմամբ իր հերե-
տիկոսութեանց վրայ երեք մասի բաժնուած քարոզներ կը տայ: Իր
հովանոյին կամ ձեռնոցներուն վրայօք Եկեղեցական հայրապետա-
ներէն օրինակներ կը յիշէ անվաւերական յարդարումներով, և
վերջապէս կը հաստատէ Էլիզային թէ իրմէ աղէկ կը հասկնայ կի-
ներուն պաճուճանաց այս ծանր խնդիրները:

Ա՛յս կատակի խաղէն յաջորդեց ուրիշ կատակի խաղ մ՚որու
մէջ Ալիսիան իմ վրայ յարձակեցաւ քաղաքական կարծիքներուս
նկատմամբ:

Երբ իր օրինաւորական ըլլալը երեսին տուի, Ալիսիան սկսաւ
ի՛նչ ի՛նչ ծերունի թանձրամիտ անձերու նմանութիւնը ընել, ան-
ձեր զոր իր հօրաքոյրին տունը կը տեսնէ և զոր իր հաւը ճան-
չեց, և անոնց ամեն մէկին անունը տուաւ՝ արցունքը գալու չափ
խնդալով: Ալիսիան՝ այս անձերի միմոսութեամբ և հին ձևերու ու
դաղափարներու յատուկ խօսուածքի այս ծիծաղական կերպերովը
զուարթանալով՝ անշուշտ իր հաւը, և կը համարձակէի ըսելու թէ
նաև զիս կողքէր շնորհալի կերպով: Մեզ կը թողուր իր դանուած
միջավայրին չափանշութիւնները, այլանդակութիւնները և ծիծաղե-
լի իրերը, միջավայր ուր զինքը շղթայուած կհնթադրէին: Ներե-
ւար իսկ թէ Ալիսիան կը թողուր անցելոյն դասը և մեզ կը հե-
տևէր կեանքի ուսումներուն մէջ: Գէթ ես այս ամենը տեսնել կու-
զէի իր հաշտարար զուարթութեան մէջ, և այս շրջապատութենէն
վերադարձայ շանալով, զմայլելով և պատրաստ ըլլալով հաւատա-
լու թէ Ալիսիան զիս նախամեծար կը սեպէր այն ամեն բաներէ զոր
մինչև անատեն յարդած, ընդունած կամ կրած է:

Կատարելապէս կը սխալէի սակայն: Հպարտութիւնը կը կուրէր
զիս: Ալիսիան կը հաւատար թէ անդղրդելի հոգի մ՚է որ գուբս կը
թողու ինչ որ կրնայ կարծեաց փոփուրն անուանիլ, սակայն հաւա-
տարիմ կը մնայ ինչ ինչ սկզբունքներու, և հանդարտ է ովկիանոսին
այն մեծ անդունդներուն պէս որք ալեայ մակերևոյթին վրայ հովին

Այլանդակութիւնները չեն նշմարեր : Իր զուարթութիւնը , քաղցրութիւնը , անփոփոխ և դիւրակամ բնութիւնը կը պարտաւորէին որոշումի մը , իր Ճակատագրին դրքին մէջ մշանջենապէս գրուած նշանի մը յայտնութիւնն ըլլալ ինծի համար ինծի համար : Թող այս նշանն իր ներքին օրինագրին այս կամ այն երեսին վրայ գրուած ըլլայ , հոգ չէ , սայդ է թէ այս երեսն անոր այժը կամիուիէ , դիմագրութիւնը կը հաստատէ . Լիւսիան անկից անդին չպիտի երթայ :

Լիւսիան հետևեալ օրն Էքսլ մէջ տիկին Մարսանի տունը տեսայ որ փոքր ինչ հիւանդ էր : Երկար ըրաւ այցելութիւնը տիկին Մարսանը միայնակ չձգելու համար : Էլիզան իր տալին հետ կրան-Շարթրէօզը տեսնելու դացած , և Հանրին իրենց ընկերանալու թոյլտուութիւն առած էր :

Ուստի զոգջես առանձին ծնայի Լիւսիային հետ . վասն զի տիկին Մարսան մեր մէջ խօսակցութեան մը տեղի տուաւ , և ապա միայն մտիկ ըրաւ՝ ժամանակ առ ժամանակ խօսք մը տեղաւորելով՝ օգնելու համար մեզ որ պարզնք կամ համաձայնք մեր դաղափարները : Գիտես արդէն թէ մեր բարեկամուհիին բարեսէր և բանական հանճարեղ տաղանդն է ասի :

Թուեցաւ ինձ թէ Լիւսիան տակաւին չմարսա՛ծ էր օրինաւորական մակդիրը զոր առջի օրը խնդալով տուեր էի իրեն :

—Բառն ըստ ինքեան թշնամանք մը չէ , ըսաւ Լիւսիան , սակայն խոստովանի՛ր թէ թշնամական դիտաւորութեամբ մ՚ըսիր զայն :

Եւ որովհետև խոստովանեցայ այս դիտաւորութիւնը ունեցած ըլլալս , վասն զի իր հետ չեմ կրնար բան մ՚ուրանալ , բան մը կեղծել .

—Կուզեմ ըսել քեզ , կրկնեց , այն քաղաքական կարծիքները զոր կը համարձակիմ ունենալու : Գաղղիացի հայրէ և Սաւոյացի մայրէ մը ծնելով՝ Սաւոյացի , այսինքն Իտալիայի մէջ մեծցայ , վասն զի Սաւոյացիք երեկուան Գաղղիացիներն են : Ուստի կիսովին իտալացի եմ , և չեմ ընդունիր որ Սաւոյային Ֆրանսայի հետ կցուիլն այսքան շուտով կրցած ըլլայ մեր անդղայութիւնը ջնջել : Բուն Իտալուհի և հայրենասէր ըլլալով , կը պարծիմ այս մասին , չեմ կրնար Աւստրիան սիրել , և չեմ կրնար ընդունիլ Սուրբ-Գահին

Իտալիայի միութեան քաղաքականապէս դիմադրելը :

—Յիրաւ՛ , դոչեց տիկին Մարսան , ուղղափառութիւնդ Բաբիլոնի մինչև հոդևոր իշխանութիւնը կերթայ և հոն կանգ կ՚առնու :

—Ճի՛շդ ըսիր , պատասխանեց Լիւսիան . երբէք ուրիշ դաւոս չունեցեր եմ այս մասին , և սակայն կատարեալ ուղղափառ եմ , վասն զի աշխարհական իշխանութիւնը հաւատքի մասունք չէ : Անելի հեռի պիտի երթամ , պիտի խոստովանիմ թէ կը սիրեմ կաթոլիպալտին , և թէ պիտի դադրիմ Վիդեօր-Էմմանուէլը սիրելէ այն օրն որ ինք պիտի դադրի Իտալիայի անկախութեանը համար բողոքելէ : Ահա հաւատոյ դաւանանքս : Այս է օբյեկտիւականութիւնը , ինչպէս կը հասկնաք Ֆրանսայի մէջ :

—Անշուշտ չէ՛ , պատասխանեցի , և կարծեմ թէ շատ մօտ ենք համաձայնելու :

—Ուրեմն մնանք ուր որ ենք , և խօսինք ուրիշ նիւթի վրայ . վասն զի դաղափարներու կատարեալ նմանութիւնն ոչ այնքան հարկաւոր է այս աշխարհի մէջ : Թերևս իսկ աղէկ բան է իւրաքանչիւրին՝ իր բնաւորութեան իրք յայտարար նշան՝ զանազանութիւն մը պահելը՝ ընդունելի սահմանին մէջ իր ազատութիւնը դործադ դնելու համար :»

Թուեցաւ ինձ թէ Լիւսիան իր աւելորդ բեռին մէկ մասն ալ կը թողուր Ճշմարտութեան վերնագաւառին մէջ աւելի բարձրէն Թուելու համար , և այս մասին երախտադիտութիւնս դուդուդի իրեն՝ ա՛լ իր խօսքերուն հակառակ չխօսելու հոգ տանելով : Ֆրանսայի վրայ խօսեցաւ փոքր ինչ դառնութեամբ , նաև դաղղիացիներուն քաղաքական և կրօնական անտարբերութեան վրայ՝ տրտմութեամբ : Ապա իր Տալին վրայ խօսեցաւ՝ պաշտումով , նաև իրենց մտերմութեան քաղցրութիւններուն վրայ : Զգիտեմ թէ տակաւին ինչե՛ր ըսաւ . այն օրն այնքան բարեսիրտ եղաւ ան որ նոյն իրիկուն քեզի երկար նամակ մը գրեցի զոր հետևեալ օրը պիտի առաւտէի և զղջկէի , բայց չզղջեցի , վասն զի հետևեալ օրը հոգիս անհնարին տրտմութեամբ համակուած էր :

Հետևեալ օրն այցելութիւն ըրի Պ· Տը Թիւրտիին :

Զգիտեմ ինչ աղետալի դիպուածով մ՚իր միտքն եկաւ հարցնել

ինձ թէ արդեօք Շարմէթ գացե՞ր էի , և որովհետև բացասական պատասխան տուի իրեն .

—Ահա՛ ուխտադնացութիւն մը , ըսաւ ան խնդալով , զոր Թոմս Լիւսիան չպիտի ընէ քեզի հետ :

Հարցում մ՚ուղղեցի Լիւսիային աչերուն որ բնական վայրերուն նայիլ կը ձևացնէր՝ իբր թէ չլսած ըլլար ոչ հաւին հարցումը և ոչ պատասխանս : Զդիտեմ ի՛նչ տխուր հետաքրքրութենէ մը դըրդուելով կրկնեցի հարցումս : Անատեն ըրաւ իր որոշումը , և յայտնապէս պատասխանեց .

—Այդ շրջագայութիւնը մատաղահաս աղջիկի մը համար չէ՛ : Պրնաս քաջ խորհիլ թէ Պ· Ռուսոյին դիրքերէն բան մը կարգացած չեմ , բայց տեղական աւանդութեան շնորհիւ դիտեմ այն ամէն բաները որք Շարմէթի այս էութեան կը վերաբերին , և ներէ ինձ ըսել որ տիկին Տը Վարանի անունէն կը զգուշամ :

—Սիրելի աղջի՛կս , կրկնեց հաւը , սիրելի է ինձ կարծել թէ շատ դէշ սորված ես Շարմէթի պատմութիւնը , և թէ տեղայնիներն ոչ ոք համարձակած է երբէք առջևդ պատմելու զայն , նէթ սակայն մեծ-հօրաքոյրդ կամ իր բարեպաշտ կարծուած բարեկամուհիներուն մին , և կամ թէ քահանայ մը չլսած է քեզ այն պատմութիւնը . վասն զի միայն սուտ բարեպաշտներն անխնայ կերպով կը պատմեն իրողութիւնները և նորատի աղջիկներու կը սորվեցնեն ինչ որ մեզի պէս անկրօն ծերերուն կը թուի թէ պէտք չէ իմացնել անոնց :

Լիւսիան պահ մը լուռ կեցաւ , և դժկամակութեան կամ ամօթի կարմրուք մը ծաւալեցաւ մինչև իր ճակատը . սակայն ինքն իրեն դէմ ըրած այս կռիւն արագօրէն լմնցաւ : Կարմրուքը փայլակի մը պէս անհետ եղաւ . և Լիւսիան ծերունին պագաւ .

—Այս մասին , հա՛յր իմ , կրնաս շատ իրաւունք ունենալ : Ինչ պէս գիտես , նէթ հակառակիմ քեզ , անատեն միայն կը մխիթարուիմ երբ կրնամ անիրաւ ըլլալս խոստովանելու առիթը գտնել :

Պ· Տը Թիւրտի յուզուելով՝ ինձ կը նայէր կարծես ըսելու համար : «Տե՛ս թէ կարելի՞ է դիմագրել այսքան շնորհակալութեան և բարեսիրութեան . . . » Եւ սոյգ է թէ համամիտ էի հետը :

Մարդս մի միայն Լիւսիային այսպէս զմայլելի կերպով մ՚ընկրկելուն հաճոյքը վայելելու համար կուզէ անոր հետ հակաճառիլ , կռուիլ իսկ : Հետևաբար նէթ մտքիս մէջ մնաց ամպ մը , այս ամպին պատճառն ուրիշ բան էր , և չէ թէ իր թշնամութիւնը զոր ունէր Ռուսոյին մեծ հանճարին դէմ՝ առանց ճանչնալու զան : Ներքնապէս վշտացայ խորհելով թէ մարդկային անձին նկատող դիտութիւնն արդէն խարդաւանած է այս անարատ հոգին , դիտութիւն զոր բարեպաշտ երիտասարդուհիները կը բռնադատուին սորվելու իբր պարտաւորութիւն մը , իբր խոստովանանքի ծանր հանդամանց հարկ մը : Խոստովանո՛ւքը . . . : Այս բանիս վրայ անխռովութեամբ խորհելէ միշտ :

Առաջին հիմնադրութիւնը , տաճարին գրան քով ամենուն առջև խոստովանանքը իբր սոսկալի և վսեմ , իբր մարտիրոսութեան ժամանակի հրաբորբոք ցոլումը նկատեր էի . ականջալուր խոստովանանքը կը համարէի սկզբունքէն շեղում մը , մեղաւորին և երկնից , քահանային և մեղաւորին մէջ իրաւախոհութիւն մը , սակայն տակաւին մտքիս առջև չէերեր էի իմ և Լիւսիային մէջ քահանային պատկերը : Երբ միտքս եկաւ այս պատկերը , բոլոր մարմնոյս վրայ ցուրտ քրտինք մը զգացի : Ցիշեցի Բօլ Գուրիէի յետագայ պարբերութիւնը որ միայն իբր ձարտասանութիւն մը զարմանք տուած էր ինձ , և բոլորովին յիշեցի այս պարբերութիւնը , իբր թէ դոյ սերտած ըլլայի զայն : Դուն ալ կը յիշես այս կտորը զոր միասին կարդայինք ասկէ քիչ մ՚առաջ . . . :

«Սէրը , և մանաւանդ ամուսնութիւնը արդիւնաւէտ է անոնց (քահանայից) , սակայն կիներն անոնց կը յանձնուին : Ձեն կրնար կին մ՚ունենալ , բայց ամէն կանանց հետ կապրին ոչ միայն ընտանեբար , այլ նաև խորհրդակցաբար , մտերմապէս , անոնց թագուն դործոց և ամէն խորհրդածութեանց գաղտնիքը իմանալով : Անմեղ պզտիկ աղջիկը՝ իր մայրին թևին ներքև՝ նախ քահանային մտիկ կընէ , որ շուտ մը կանչելով զան՝ առանձնաբար կը խօսի հետը , և առաջինքը կը տայ անոր մեղքին անունը . . . մինչդեռ պատանուհին տակաւին կրցած չէ մեղք դործել . . . : Մինակ ըլլալով և եկեղեցիին պատերէն , դմբեթներէն՝ ի զատ ականատեսներ չունենալով կը խօս-

սակայն միասին : Ինչ բանի վրայ : Խա՛րէ , այն ամէն բաներուն վրայ որք անմեղ չեն : Կը խօսին կամ լաւ ևս է ըսել կը մրմնջեն ցած ձայնով , և իրենց շուրթերը կը մօտին , և իրենց շունչը կը խառնուի : Ասի ժամ մը կը տևէ և շատ անգամ կը կրկնուի :»

Յիշողութեանս այս անցողութենէն վկայութիւնն և իր՝ էրիկ կնիկի մէջ քահանային խաղացած դերին նկատող հետևութիւնը նախանձոտութեան ամէն խայթերը զգացուց ինձ , և սիրոյ այս առաջին տանջանքն այնքան կսկծալի եղաւ որ Լիւսիան նշմարելով զայն՝ հարցուց թէ ի՛նչ ունէի :

Հաւին ներկայութիւնը քանի որ չէր նեղեր զիս այս տեսակ խօսակցութեան մը համար , յանկարծ հարցուցի Լիւսիայէն թէ խոստովանահայր մ՚ունի՞ :

—Բայց կը հարցնե՞ս , անշուշտ ունիմ , պէ՛տք է որ ունենամ , պատասխանեց :

—Կը կարծէի թէ խոստովանահայրի հարկաւորութիւն չունիս :

—Մարդս ինքզինքը մեղադրելու բան մը կունենայ միշտ :

—Թերևս խղճին խորը , մտքին մէջը . վասն զի քեզի պէս անձի մը դորեղն երբէք չեն կրնար չար ըլլալ :

—Անկեղծապէս խօսիմ , ըսաւ խնդալով , շատ մեղք գործած չեմ , դէթ չգիտեմ գործած ըլլալս : Իսկ գործի մը բարի կամ չար ըլլալը հասկնալու դժուարութեան գալով , եթէ կրէի այսպիսի դժուարութիւն մը , անշուշտ ծէմիկէ աթոռին չպիտի դիմէի խնդրելու համար որ լուծէ զայն : Ծերուկը պարզամտութեան տեսլականն է :»

Պ· Տը Թիւրտի՝ կարծես ուզելով հանդարտել զիս՝ գոչեց թէ ծէմիկէ աթոռը մարդերուն լաւագոյնն և ամենէն անվնասն է :

—Այդ քահանան կը ճանչեմ , երաշխաւոր եմ իրեն , և երբէք չպիտի թողում քեզի որ ուրիշ մ՚ունենաս : Քանի որ բացարձակապէս կուզէին խոստովանահայր մը , շարունակեց Պ· Տը Թիւրտի՝ ինձ ուղղելով խօսքը , ուզեցի դէթ ընտրել , և գոյ բարի և նեղոզամիտ քահանայ մ՚որ ամենևին կեղծ բարեպաշտ չէ····:

—Եւ որ բոլորովին ոչինչ է , կրկնեց Լիւսիան մի և նոյն ժպիտով զոր արդէն նշմարեր էի :

—Ոչինչ ըսիր , շա՛տ աղէկ , կրկնեց Հաւը . ես ալ քահանանե-

ր՚ը միայն այդ թէութեամբ կը սիրեմ , այսինքն եթէ ոչինչ են . ամենևին չեմ ուզեր կրօնամոլները , ինչպէս են անոնք զոր քոյրս դուքէ նախամեծար համարի : —Է՛հ , տէ՛ր Աստուած , հօրաքոյրս կամբաստանես , սիրելի հայրիկ : Աղէկ գիտես որ ան իզմէ առելը աշխարհասէր է և թէ իր հաշիւին շատ յարմար կը գտնէ հայր ծէմիկին անսահման ներողութիւնը : Օ՛ն , ոչինչ բանի մը համար մի՛ կռուիր հետս : Ըրի ինչ որ կուզէիր , խոստովանահայրս ընտրուեցաւ ընդունեցայ . կը յարգեմ զան . համարում և բարեկամութիւն ունիմ իր վրայ , բայց չեմ կրնար արծիւ մը համարիլ զան . ինքն իսկ չունի այսպիսի պահանջում մը , և՝ երբ պարտաւորութեանցս կատարման մասին թոյլ և ծոյլ ըլլալս կրսեմ իրեն խոստովանանքի առեն՝ բոլորովին պատրաստ եմ նաև ըսելու անոր թէ իրեն է յանցանքը , և մեծ բան է եթէ ինքն ալ չըսէ թէ իր հոգն անգամ չէ այն թուլութիւնս և ծուլութիւնս :

—Ա՛յս ամէն իրերու վրայ դու ի՛նչ կը խորհիս , ըսաւ Լիւսիան դէպ ինձ դառնալով իր չնորհալի վստահութեամբը : Պէ՞տք է կիսկատար բաներ ընել : Արդէն գիտեմ թէ հակառակը կը կարծես , վասն զի եթէ բացարձակ միտք մը չըլլայիր , ա՛լ դու ինքդ ըլլալէ պիտի դադրէիր :

—Կարծեմ , պատասխանեցի առանց վարանելու , թէ խոստովանանքը յոռի կամ անօգուտ է : Անօգուտ բանը ընդունեցայր , և նուազ յոռի որոշումն ըրիր , չկրնալով համարձակիլ ընելու այն որոշումը որ միակ լաւն է····:

—Որ է ամենևին բանի մը չհատաչ : Առի կարելի բան չէ :»

Լիւսիան կարի խստիւ տուաւ այս պատասխանը : Խոնարհութիւն մ՚ըրի և ալ չխօսեցայ , թէև ինք զրդռեց զիս սրտի և մտքի ամէն շնորհագեղութիւններովը զոր ունի :

Քանի մը րոպէ անցնելէն ետք , երբ միաք բարև կըսէի , Լիւսիան ըսաւ .

—Երեսդ կը կախես . կը կարծես թէ անաստուածի մը տեղ կը գնեմ քեզի : Չէ՛ , մտքէս չանցնիր ատանկ բան մը . բայց յիշէ՛ թէ վարդապետութիւն մ՚ունիմ , և թէ դու չունի՛ս :

—Լա՛ւ , ուրեմն ես ալ վարդապետութիւն մը պիտի ունենամ ,

պատասխանեցի ։ Կերդնում էի թէ շատ չանցած պիտի ունենամ, վասն զի կը տեսնեմ թէ պէտք է ունենալ ։

Քահանան մը ձգեց պատասխանիս վրայ, և ձեռքն երկնցուց ինձ, —առաջին անգամն էր երկնցնելը,— բարեկամութեան և մտերմութեան այս ցոյցով իր կատակին թշնամական մասը ուղղելով. սակայն մարդս երկու սիրտ չունի սիրելու համար, և չեմ կրնար մի և նոյն սրտին մէջ դնել ուրախութեան և վշտի այս ինքնակամութիւնը ։

Կասկածի ա՛լ չհասկնալ Լիւսիային ի՛նչ ըլլալը ։ Սոսկալի կերպով տրտում էի, այս պատճառաւ նամակ չգրեցի քեզ երբ տունս դարձի ։

Հանրին փոքր ինչ կը ծաղրէը զիս ։

—Աղէկ չէ բռնած ձամբադ, կըսէր ինձ ։ Ահա արդէն սկսար կուրիլ նշանածիդ նախապաշարումներուն հետ, վասն զի ես կը հաւատամ քեզ թէ նշանածդ է Լիւսիան ։ Հաւը կը պաշտէ, և ծաղկահաս աղջիկն ալ կը սիրէ քեզի ։

—Ոչ, հաւանական է թէ չպիտի սիրէ զիս ։

—Թերևս դուն ես չսիրողը, կրկնեց փոքր ինչ սաստկութեամբ ։ Իմաստակ վարժապետի մը կամ բռնաւորի մը պէս կերևաս ինձ ։ Ինձ նայէ՛, սիրելիդ իմ, քեզի ինչ եթէ կնիկդ կրօնքին կը հաւատայ և այս կամ այն եկեղեցիին կրօնական պարտաւորութիւնները կը կատարէ ։

—Դուն պիտի ծողո՞ւս որ կնիկդ խոստովանահայր մ՚ունենայ ։

—Թո՛ղ տասը խոստովանահայր ունենայ եթէ կուզէ, այն թէութեամբ որ այս պարոններդ չպիտի արդիլեն զինքն իմ ըլլալու հոգւով և մարմնով ։

—Չէ՛, հոգ չես ըներ իր հոգին ։ Ինչպէս ըսած ես արդէն, խըղճի կատարեա՛լ ազատութիւն պիտի ծողուս իրեն ։

—Չմոռնա՛նք ըսել թէ կրօնական խիղճ ըսել ուզեմ ։ Կնիկս ծնունդն Լիւսինին կամ անարատ յղութեան հաւատայ, ինծի վերաբերեալ բաներ չեն ատոնք ։ Բաւական է որ իմ ըլլալ եղած զաւակներս տայ ինձ, որ խօսակցութիւնս խոստովանարանին նախատատիս սեպէ, ամենևին չպիտի ուզեմ հասկնալ թէ ի՛նչ հոգևորական սըր-

տաբուղը զգացումները պիտի ունենայ կանոնական իրաւանց հմուտ վարդապետներու հետ ։

—Լա՛ւ, սակայն ես բողոքական տարբերեմ ։ Հոգին մարմինէն չեմ զատեր ամենևին, և չպիտի հանդուրժեմ պղատոնական սիրողին, ի՛նչ կուզէ ծող ըլլայ իր անունը ։

—Ապա ուրեմն մի՛ կարգուիր, բարեկամ, կամ բողոքական աղջիկ մը ընտրէ՛ ։ Օրիորդ Լաղենթինին քու բանիդ չդար ։ Իրաւունք ունիս. պէտք չէ դրժել հօրդ ։ Մոռցի՛ր Լիւսիան և Բարիզ դարձիր ։

—Ուրեմն այդքան յամա՞ռ է Լիւսիան որ չպիտի կրնամ դադարփարներս ընդունել տալ իրեն ։

—Զղիտեմ ։ Բնաւորութեամբ շատ մեղմ կը գտնեմ զինքը. կերևայ թէ կը սիրէ քեզի ։ Էլիզան համոզուած է թէ Լիւսիան հոգի կտայ վրադ ։ Կրնաս փորձել, բայց այդ կերպով յաւի ձամբայ մը կը բռնես և անկարելին կերազես. վասն զի գիտնաս որ մարդս առանց խանգարելու չկրնար փոխել ինչ որ բնութեան դործն է ։ Լիւսիան միսթիկականութեան միտում մ՚ունի, պիտի կրնաս կուրքը տեղէն հանել, բայց ղուշայիր ապագայէն ։ Սիրտը անշուշտ պիտի կրնայ քահանային տեղն անցնել ։

Հանրին այս կերպով տակաւին շատ խօսեցաւ և դղրդեց զիս ։ Ա՛հ, որքա՜ն կուզէի քովս ունենալ քեզի ամեն տարակոյսներս փարատելու համար ։ Հաղարումէկ հերհակ տեսիլներէ կը պաշարուէի ։ Երբեմն Հանրին կը հաստատէր ինձ թէ կուզէի կենակից ընկերուհիս գերել, ջնջել, վերցնել իր ամեն անձնականութիւնը, և խեղդել զան Հպարտութեանս ճառագայթումին մէջ. երբեմն ալ կերևար ինձ թէ բացարձակապէս կը խանգարէի ամուսնական միութեան դեղը՝ հաւանելով թէ կարելի է երկիկ կնիկի զատ ապրիլ իմայական պէս ապրիլը ։ Իբր եղբայրացութիւն կրսէր թէ կնոջ բնութիւնը ստոյգ էր, և կը կրկնէր սա սիժպալի հասարակ տեղիքը, այսինքն թէ իր էրիկին սէրէն և յարդէն՝ ի զատ ամեն մէկ պէտք է անոր, վասն զի կինը բարոյական բաւական այժ չունենալով չկրնար զոհ ըլլալ էրիկին սիրոյն ու յարգոյը ։

Քանի մ՚օրէն ետք Թիւրսիի բնակարանը դացի նորէն ։ Հանդի-

ջերքերը էի . ամեն բան կընդունէի : Չէ թէ համոզուելով այլ հնազանդելով կը հաւանէի թէ Լիւսիան՝ թեթեւ շնորհումներ ընելով ինձ՝ կրնար իրմէն ալ նոյնքան պահանջել : Պարտէզին մէջ մինակ գտայ զինքը :

—Է՛, ինչ ըրիր , ըսաւ , թերթը այն համբաւաւոր վարդապետութիւնը տաք տաք և աղէկ եփուած :

Կատակ կընէր Լիւսիան . սաստիկ բարկութիւն կզգայի վրան : Ծպտեցաւ ապա , և որովհետև երկինքն իր ժպիտին մէջն է , տեսայ որ կը կատակէր առանց դառնութեան և արհամարհութեան : Ուստի հանդարտեցայ :

—Չէ՛, ըսի վարդապետութիւն չեմ բերեր : Խիստ դիւրին կերեւար ինձ ամեն էական մասերու վրայ վարդապետութիւն մը շինել այն ճշմարիտ տեսիլներով որք տրուեցան ինձ մանկութենէս ՚ի վեր և որք ամբողջութիւն մը կազմելու համար կապ մը կուզեն միայն, բայց այս կապն է սէրը , այն զոր միայն սաստիկ բնազդումով մը կը ճանչնամ, այն որ յանկարծական անպածրար յայտնութիւն մ՚է : Կզգամ սակայն թէ սէրն է ամեն բան , և թէ առանց անոր ամեն վարդապետութիւն դատարկ կը մնայ : Կաթոլիկները սէրը ջնջելով միայն կրցան սէրէն ազատիլ . ուրեմն կը տեսնես որ սակաւին երկուքնիս ալ չյաւաջներ ենք :

—Կաթոլիկները սէրը ջնջեցի՛ն : Կը հաւատաս , դոչեց Լիւսիան՝ անկեղծաբար շուարելով և կարծես ինծի դէմ փաստ մը բնտռելով :

—Կնկան իր էրիկին կրաւորապէս հնազանդելու պատուիրանէն ՚ի զատ գտի՛ր ինձ կաթոլիկեայ պատուիրան մը :

—Սակայն կրօնքը սէ՛ր է բոլորովին :

—Այո՛, սէր առ Աստուած և ողորմութիւն առ ընկերն : Իրենտէ՛ յիշողութեանդ մէջ և նայէ՛ որ մէկին ամենևին ըսած է քեզ . «Ինոջ սիրտը նախասահմանուած է անսահման սէր մը պարունակելու իր ընտրած մարդուն , իր կենակից ընկերին համար :»

—Ո՛չ, սակայն կնոջ համար գրուած է . «Թողցես զհայր քո և զմայր . . . :»

—Քաղաքային օրէնք մ՚է ատի , և ոչ իսկ լուսեղէն ակնարկու-

թիւն մ՚է սիրոյ , այլ ամուսնական բնակարանն է այն : Օրինակիրն երկար բարակ կը բացատրէ այդ խօսքը :

—Վերջապէս սէր ըսելով ինչ կը հասկնաս : Մինթէ նախամեծարութիւնն է որով մարդ մը կամ կին մ՚Աստուծմէ վեր կը դասուի :

—Նախամեծարութիւնը բառ մ՚է որ հոս ամենևին նշանակութիւն չունի , պատասխանեցի ուժգնապէս : Այդ բառը հնարուեցաւ այն անձերէ որք Աստուծոյ զաղափարը զուն մարդ մ՚ընելու չափ փոքրեցուին, մարդ մ՚որու ուրիշ մը կրնայ ոտին ըլլալ , և ներէ՛ ինձ ըսել թէ աստվկերպիւ իւիք կը պղծուի այն զգացումը զոր կը պարտաւորինք ունենալ Աստուածութեան համար :

—Լա՛ւ , կրկնեց Լիւսիան որ եռանդուն ուշադրութեամբ մը մտիկ կընէր ինձ . այնպիսի բաներ կըսես որք հաճելի են ինձ : Ուրեմն կընդունիս թէ պէտք է ամեն բանէ առնել զԱստուած սիրել , այնպէս չէ՞ :

—Սիրել բառը մարդուս հնարած բառերուն ամենէն առաձգականն ու անորոշն է : Աստուած միայն մէկ զգացում կրնայ ներշնչել , այսինքն տեսակ մը պաշտում որու հետ ոչինչ կը համեմատուի և զոր որ և է մարդկային լեզու չկրնար բացատրել : Ուստի Աստուած չուզեր սիրուիլ մի և նոյն միտքով և մի և նոյն սիրտով զորս տուաւ մեզ մեր նմանը սիրելու համար , և քանի որ կը հաւատանք Աստուծոյ , հարկաւ ունինք իրեն համար այն զգացումը զոր կը պահանջէ մեզմէ . բայց այս զգացումը չկայ այն հոգիին մէջ զոր ճշդնաւորութիւնը մարդկային սէրէն կը զրկէ , վասն զի նոյն զգացումը ճշնաւորական սրտի մը մէջ կայլասեռի և ինքն ալ մարդկային սէր կըլլայ , և այս սէրը կռապաշտութիւն մը , բանդագուշանք մ՚և հայհոյութիւն մ՚է :

—Կը հասկնա՛մ . կը կարծես թէ սրբուհին Թերեզան . . .

—Խենդ էր և կը մաշուէր երկրային բոյերով զոր իր հիւանդ երևակայութիւնը կը ջանար խաբելու : Կատեմ հոգիին այդ ստութիւնները , ինչպէս այն ամեն բաները որք անբնական են :

Լիւսիան պատասխան չտուաւ . պարտէզին մէջ կը քայլէր և մեքենայաբար ծաղիկ կը ժողովէր , բայց իր ձեռները կերերային , և գնացքը սպասիկ յուզում մը կը յայտնէր :

—Խարեկամ, ըսաւ վերջապէս երբ լեցուեցան երկու ձեռները,
—վատն ղի միշտ և ինչ կուզէ ըլլայ բարեկամ ենք, այնպէս չէ՞,
— այնպիսի բաներ կըսես որք կը խռովեն զիս, և՝ ինչպէս կը տես-
նես՝ պատասխան չեմ տար: Յաղթուեցայ պատճառաբանութենէ
մը կամ համոզուեցայ խորհրդաւոր հրապոյրէ մ՚որ պարտաւորիմ
չվստահիլ: Չդիտեմ. յիրաւի՛ չդիտեմ: Պէտք է որ խորհիմ այս
բանիս վրայ: Մի՛ յուսահատիր, նաև մի՛ հպարտանար շատ:
Պէտք է որ քանի մ՚օր զրկուիմ քեզի տեսնելէ, և ապա պիտի
ըսեմ քեզ թէ քայլ մը յառաջացայ կամ նահանջեցի: Ամենևին չեմ
ուզեր յանկարծապէս հաւզոտիլ:

Այս որոշումը, որու դէմ բողոքելու իրաւունք չունէի, սաստիկ
վշտովուեմ մը տուաւ ինձ, և անոյշ զգայի թէ ծանրածանր բան
մը տեղի պիտի ունենայ: Լիւսիան ուզեց հանդարտել զիս:

—Տե՛ս թէ ո՛ւր հասանք, ըսաւ. գործը յառաջ տանելու հա-
մար քիչ մը շատ կաճապարեն, թերևս մենք չուզէինք այդպիսի ա-
ճապարում մը: Հօրս դրուեցայ, իրաւ է թէ առանց անոնց
տրուելու. սակայն կերևայ թէ անհամբերութիւն կրնէ և մանրամասն
տեղեկութիւններ կուզէ ան: Պէտք պիտի ըլլայ հօրաքոյրիս խօսիլ որ
տակաւին բան մը չդիտեր: Դուն ալ գրեցիր հօրդ:

—Չէ՛: Կսպասէի, կը պարտաւորէի սպասել մինչև Շմարիտ յայս
մ՚ունենալս:

—Լա՛ւ, ուրեմն մի՛ գրեր տակաւին. խօսք տո՛ւր ինձ թէ չպի-
տի գրես, և մինչև ինքզինքիս նկատմամբ ապահով ըլլալս առջև
չերթանք: Անցեալ օր կըսէի քեզ թէ արգելք չեմ տեսներ. այ-
սօր կը տեսնեմ: Կըսէի նաև թէ ընելու որոշում մը չեմ տեսներ:
Այսպիսի որոշում ընելը գրեթէ կարելի չէ քանի որ պէտք է ինչ
ինչ որոշումներով մեզմէ երկու ընտանեաց հոգւոյսիրական աճապա-
րումը: Ուրեմն ուրիշներու անհամբերութիւններէ դրդուելով յա-
ռաջանալէ զգուշանանք: Սոխակե՛նք զանոնք մեզ սպասելու՝ մենք ալ
համբերութեամբ և կամովին մեր կողմէ սպասելով:

Պրնայի հնազանդիլ միայն, բայց սարսափահար մնչեցայ, վասն
զի Լիւսիան անյայտապէս կորոշէր արտորիս պայմանաժամը: Մերթ
ամէն և մերթ տասնհինգ օր էր այս պայմանաժամը, և երբեմնակի

կրսէի իրավի թէ դուցէ մինչև կեանքիս վերջը պիտի տևէ այն:

Հինգ օրէն, հինգ մահաբեր օրէ հաք տամակ մ՚ընդունեցայ
Պ·Տը Թիւրտիէն որ կըսէր ինձ. «Մինակ եմ, եկո՛ւր տեսնուինք:»
Իրօք մինակ գտայ զինքը: Լիւսիան Շամպերի գացած էր չաբաշ
մը հոն իր մեծ-հօրաքոյրին քովը կենալու համար:

Տրտում էր Պ·Տը Թիւրտի թէև ուզէր ուրախ զուարթ յուզը-
նել ինքզինքը: Լոկ Լիւսիային վրայ խօսեցանք, թէև կաշխատէինք
ամենևին իր խօսքը չընելու:

—Լիւսիան, ըսաւ Պ·Տը Թիւրտի, գաղտնի ազդեցութիւններ
կը կրէ զոր չեմ կրնար ըմբռնել: Մեր միւս օրուան հակաճառու-
թիւնը լսեցիր, կարևոր կէտը, ըսել կուզեմ խոստովանահայրը վաս-
տկեցայ: Խարի մարդ մ՚է ան: Քոյրս բարի աղջիկ մ՚է որու բա-
րեպաշտութեան մէջ մոլեռանդութիւն չկայ ամենևին. իր հետը
տեսնուողները յետադիմական գաղափարներու կը ծառայեն, սակայն
անոնց մէջ ոչ ոք Թոռխս մոքին վրայ ազդեցութիւն ունենալու չափ
հզօր է: Տեսար թէ Լիւսիան կը ծաղրէ այն գիւղացի ծեր իշ-
խանները որք ուղիղ խելք չունին, իսկ ինք, ինչպէս դուն ալ պար-
տաւորեցար ստուգելու, գործնական կեանքի, քաղաքականութեան,
աշխարհական էշխանութեան վերաբերեալ խնդիրներու մէջ խիստ ա-
ղատական է. բայց միշտ ըսած էր և նորէն կսկսի ըսել թէ չու-
զեր անհաւատի մը կնիկն ըլլալ: Հոգիս բերանս բերի յանդիմա-
նութիւն տալով, հակառակելով իրեն. խօսք տուաւ ինձ թէ ինք-
զինքը պիտի հարցուփորձէ, և մեկնելու միջոցին խիստ դղրդած ե-
րևցաւ ինձ:

—Ապահով եղի՛ր, ըսի գառնութեամբ, թէ հիմա վերստին
ստացաւ իր ոյժերը, և նորէն զրաւեց զինքն այն գաղտնի ազդե-
ցութիւնն որուն վրայ կը խօսիս:

—Ա՛հ, եթէ գիտնայի թէ ո՛վ է, դուշեց ծերունին՝ գաւազա-
նը տախտակամածին զարնելով ուժգնակի: . . . ին կրօնաւհինե՛րուն
մին է թերևս: Հոն շատ խստաբարոյ կարմելուհիներու վանք մը
կայ, և գիտեմ թէ Լիւսիան երբեմնակի հոն կերթայ: Այո՛, այո՛,
կրօնամոլութեան վարարան մ՚է այն վանքն անշուշտ: Ա՛լ չե՛մ ու-
զեր որ ոտք կոխէ հոն:

Գզգայի Թէ այս ծերունի տղան աղէկ չէր պաշտպաններ զիս ձա-
կատագրիս չարեաց դէմ. բայց այնքան տխուր և տանջուած կը
տեսնէի զան որ հաւանեցայ օրն և իրիկունը իր հետն անցնելու։
Աղէկ կամ գէշ՝ տապալի խաղացի հետը՝ Լիւսիային յաջորդելու
համար որ ամեն գիշեր կը խաղայ երբ միւնակ կըլլան։

Ուշ էր երբ լճայուղինք սակախաղը, և՝ զիս լճէն անցնելու աշ-
խատութիւնը տան նաւավարին չտալու համար՝ ընդունեցայ հիւրա-
սիրութիւնը զոր դղեկապետը կը ցուցնէր ինձ գիշերուան համար։

Հոս գտայ կացութեանս հետ ամենևին վերաբերութիւն չունեցող
իրողութիւն մը կը տեղւորի, իրողութիւն մ՚որ անշուշտ աննշան
պիտի երևի քեզ, և զոր սակայն չեմ կրնար չհամցնել, ըստ որում
մեծ զարմանք տուաւ ինձ։

Սաստիկ յուզուած էի գտնուելովս այն տան մէջ որ լի էր Լիւ-
սիային պատկերովը, և որ կրնար իմն ըլլալ եթէ նուազ ուղղասէր
կամ նուազ նախանձոտ ըլլայի, հետևաբար չկրցայ աչքս խփել։
Սենեակս դեռևսյարկն էր և ուղղակի պարտէզին վրայ բացուող դուռ
մ՚ունէր։

Առանց ձայն հանելու դուրս ելայ այս դուռէն և կէս ժամի չափ
մեն եկայ պարտէզին մէջ որ մեծ չէ և որ անհրաժեշտ եղեմ մ՚է
շնորհիւ իր գեղեցիկ հովանիներուն, ծաղկաւէտ և թանձրախիտ
անտառներուն և այն շքեղ վայրին որու կը նայուի անկից։

Գէս գիշերին ելած լուսնին որու մահիկը բաւական նըբացած էր և
որ հազիւ հազ կը լուսաւորէր ծառերուն ստորոտները. սակայն գի-
շերն այնքան պայծառ և աստեղափայլ էր որ ամեն շրջակայ առար-
կաներուն եթէ ոչ գոյնը, գէթ ձևը կը զանազանէի։

Լիճն իբր նսեմագոյն արծաթէ թիթեղ մը զատ կերևար անշա-
փելի երևցող մթին զանգուածի մը վրայ։ Ընտիր հոտեր կը բու-
րէին սպիտակ խանթէփարի մացառներէ. խանթէփարը տունկ մ՚է
որ հոս շատ կը մշակուի պարտէզներու մէջ և շատ կը մեծնայ և կը
ծաւալի։

Այս բարեխառն գիշերուան մէջ ամեն բան մտայնի հեշտալի ամ-
փոփում մը, դուցէ սիրային զաղանիք մ՚էր։ Սիրուն ջրվէժ մը,
որ պզտի մեքենայի մը շարժումէ առաջին եռաց կը ցայտէ պարտէ-

զին ծայրը, իր թումբին մէջ բանտարկուած էր։ Ամեն ինչ անմռ-
ունչ և կարծես խորունկ քունի մէջ էր։ Լիւսիային վրայ կը խոր-
հէի տրփագին և ահալի եռանդով մ՚որ առանց պատճառի սրսփուք
կը պատճառէր ինձ, չէ Թէ ամենափոքր շշուկի մ՚առթիւ, վասն զի
ամենևին շշուկ չէր ըլլար, այլ մաղերուս մէջ օդին ամենափոքր
շունչը երևակայելով, և վախնալով այն շունչէն։

Այն տխուր լռութեան միջոցին յանկարծ լճին վրայ զոյգ մը թիւ-
րու ներդաշնակաւոր ձայնը լսեցի, և ձայնին ո՛ր կողմէն գալը գի-
տելով՝ որոշապէս վարքայ մը տեսայ որ առագաստ բացած ուղղա-
կի կը յառաջանար դէպ այն պզտի նաւահանգիստն որ ժայռի մը
անկիւնը կը գտնուի. Թիւրտիին բնակարանն այս ժայռին վրայ շինե-
ուած է։

Այս վարքան տանեստանէն նայողի մը համար այնքան փոքր էր
որ չէի կրնար որոշապէս տեսնել զայն եթէ ջուրը՝ որ լճին այն
կողմը աստկապէս փայլուն դարձած էր, իրը սև կէտ մը մակերե-
ւոյթին վրայ զատած չըլլար զայն։

Քանի որ ձկնորսները կամ պարապորդները շատ անգամ կերթե-
ւեկեն այս լճին վրայ, հոն նաւակի մը դտնուիլն ամենապարզ բան
մը չէր։ Սակայն զրդուած երևակայութիւնս անոր մէջ տեսաւ
պատահար մ՚որ կրնար կեանքիս նկատմամբ վճիռ տալ։

Պերևակայէի՛ Թէ Լիւսիան ետ կը դառնար յանկարծ զիս գտնե-
լու համար, և Թէ կերթայի իմ ներքև անոր ցամաքն եջնելը տես-
նելու։

Սակայն հոն ցամաքն եջնելը կարելի չէր. ժայռն ուղղաձիգ է,
բայց եթէ վարքան մնար այն շուքին մէջ զոր կը ծաւալէր այս
ժայռին զանգուածը, հարկաւ դէպ՚ի պզտի նաւահանգիստը կուղ-
ղէր այն, և որովհետև պարտէզն չերևար ցամաքն եջնելու վայ-
րը, պարտէզն դուրս ելայ մարդու հասակի չափ բարձր պատի մը
վրայէն անցնելով, և արագօրէն վար իջայ արահետէն։

Բարձրաբերձ շաղանակենիներու շուքին շնորհիւ, որք զառ՚ի
վայրին վրայ անկուած ըլլալով իրենց երկայն ոստերը մինչև լճեզ-
րին տնակներուն վրայ կը տարածեն, հասայ եզրն առանց նշմար-
ուելու, և բաւական մօտէն տեսայ վարքան, հետևաբար ապա-

Հովապէս իմացայ թէ միայն երկու մարդ կար մէջը, մին էր նաւավարն որ թիի կը վարէր ուժգին, միւսն էր անձ մը վերարկուով փաթթուած և գլուխը լայնեզր գլխարկ մը դրած։

Լճեզրէն քանի մը գրկաչափ հեռուէն անցան, և աներևոյթ եղան դէպ՝ի Հօթզօմալի մենաստանն ուղղուելով։

Ես իմ վրայ խնդացի. սակայն նուաղ յուսալի չեղաւ խաբուիլս, և տեղս բևեռուած մնայի, իբր թէ իրօք Լիւսիան բերող ուրիշ վարքայի մ՝երևալուն սպասէի։

Սակայն մեքենայաբար մութ կրնէի պահ մ՝առաջ անցող վարքային ձայնը, և դիտեցի որ իրմէ խիստ քիչ հեռի տեղ մը կանկ կառնուր այն։ Շունչս բռնեցի, և յած ու հնչական ձայն մը, հաւրաւային ձայն մը լսեցի որ օտարականի թեթև արտասանութեամբ մը կըսէր.

—Հո՛ս է։

—Այ՛, պարո՛ն, պատասխանեց սավառնայի նաւավարին բոլորովին տեղական ձայնը։

Նորէն լռութիւնը տիրեց։ Հետաքրքրութիւնը հանդարտ չէր թողուր զիս։ Պէտք է ըսել պատճառը։

Շէնքին իբր նաւամատոյց ծառայող աւազուտ պզտի խորշէն քանի քայլ անդին ուղաձիգ լերը քարայրի ձեւով փորուած է։ Երկու անտաշ դերաններու վրայ՝ որք բնականաբար նրբուած էին կրանիթային զանգուածի մէջ՝ կը կրճտին պզտի դմբեթ մ՝ուր ապառաժին մէջ Տիրամօր արձանիկ մը քանդակուած է։

Շինական մատուռ մ՝է այս որու դետինը ջուրէն փոքր ինչ բարձրացած ըլլալով չոր կը մնայ երբ հանդարտ է լիճը, և այս մատուռը Լիւսիային սիրական մենաւայրերուն մին է։

Հոն մատուռը ջերմեռանդութիւն մը նուիրած է Կոյսին. Լիւսիան այս մատուռին մէջ բաղէդն անկել տուած է որ հնօրհալի կերպով մը դերաններուն բոլորտիքը կը փաթթուի, և շատ անգամ հոն կերթայ մտախոհելու կամ աղօթք ընելու համար։

Այս մասը պարագաները իմացեր էի նոյն իսկ նաւավարէն որ այն օրը գիս բերած էր։ Լիւսիան հո՛ն էր, Աստուա՛ծ իմ։ Ժամադրութիւն մը տուած էր հոն այն անծանօթին։

Ոչինչ կրնայի տեսնել, վասն զի քարայրը լեռան մէկ ներքսամասն անկիւնին մէջը կը բացուի։ Ա՛հ, դու չգիտես թէ սոսկալի կերպով նախանձոտ եմ։ Ես իսկ չգիտէի։ Ինչ չարչարանք, հա՛յր իմ, ինչ կատղութիւն։

Քանի մը վայրկեան կեցայ առանց մտածելու։ Պատրաստ էի ըղձակատերովս լիճը նետուելու և լողալու, ուրիշ կերպով կարելի չէ լճեզրէն այն մատուռն երթալ. վասն զի ժայռն ուղղորդապէս լճին մէջ կընկղմի խիստ խորունկ կերպով մը. բայց բոլոր ուշադրութիւնս ամիսփուեցաւ վարքային վրայ որ քանի մը վայրկեան կենալէն ետք դէպ իմ կողմս ետ կը դար։ Դարձեալ սպհուեցայ, և երկու մարդերուն քիչ մը հեռիէն անցնիլը տեսայ։

Երևոյթ եռանդն նայեցայ մինչև տեսնել դադրիլը. կերթային դէպ այն կողմն ուսկէ եկեր էին, այսինքն Շամպերիին նայող կողմը և շուտ մ՝աներևոյթ եղան մշուշին մէջ որ կսկսեր ծաւալիլ ջուրին երեսը։

Վայրկեան մը կենալու համար լճին վրայ այսքան նաւարկութիւն մ՝ընողին նպատակն ինչ էր։ Հոն միայն շինական մատուռ կար ուր կարելի էր ցամաքն ելնել, և այս քարայրին դէպ՝ի լեռան ներսը տանող ճամբայ մ՝ունենալը չգիտեմ։

Աշխատեցայ ձկնորսի փոքրիկ մակոյկ մ՝արձակելու, յաջողեցայ և րոպէի մը մէջ քարայրը հասայ։ Դատարկ, մթին և անմռունչ էր այն։ Միայն թէ ծագկանց խիստ ազդու հոտ մը նշմարեցի, նաև սպիտանման բան մը զոր առի. իրօք շուշանի մեծկակ փունջ մը կար որ տիրամօր ոտքը դրուած էր պահ մ՝առաջ, ըստ որում այս ծաղիկները դեռ նոր կտրուած էին, հետևաբար չէին կրնար դիշերուան կէսը հոն անցուցած ըլլալ։ Ուրեմն անծանօթն այս նուէրը բերելու կը գար։։։ Որո՞ւ. Կոյսին թէ Լիւսիային։

Առի փունջն ալ, և սենեկիս մէջ զգուշութեամբ գաղնէշէն ետք քննեցի։ Ամենևին թուղթ մը չկար մէջը. սակայն այս փունջին բոլորտիքը փաթթուած մետաքսեայ սպիտակ ժապաւէնին վրայ տպեալ ոսկեղէն նշան մը կար, և այս նշանն էր ինչ որ սրբատունի ոճով՝ կարծեմ՝ Մաքիոֆ աչքը մը կանուանի, սիրտ մ՝որու վրան խաչ մը կայ և որ տուրէ մը ծակուած է. այս սիրտն ունի նաև կարմիր

դեղով կազդուած արեան կաթիլներ . ասի մարմնային սիրոյ կատարեալ խորհրդանշանն է ֆիզիկական ցաւի ակնարկութեան մը հետ :

Զուանքի զգացում մը կրեցի : Կարծեր եմ միշտ թէ այս տեսակ խորհրդանշանները բոլորովին ուրիշ բան կարտայայտեն և չէ թէ կրօնական գաղափարները , և քրիստոնէական ձշմարիտ վարդապետութեան մէջ ի նախը կը փնտռեմ իրողութիւն մ՚որ այս խորհրդանշանին վերաբերութիւն ունենայ :

Միտքս սոսկալի կերպով տանջեցի . ինչ կը նշանակէր հիւանդ սրտի մ՚այս տեսակ ուխտանուէրը (ex-voto) , սիրտ զոր Լիւսիայինն հետ կարգուելու փորձը թերևս կը լափէր , թերևս կարիւնէր :

Թերևս այս ամէն իրերուն և ոչ մին էր այն . գուցէ պարզապէս ուխտ մ՚էր զոր իմ մտատանջութեանցս մասին բոլորովին անտեղեակ և օտարական ջերմեռանդ հոգի մը կը կատարէր . բայց այս օտարականը բաւական մօտէն նշմարած ըլլալով՝ համոզուեր էի թէ ոչ պիւզացի և ոչ քահանայ էր ան . երիտասարդ , շքեղազգեստ և նըրբահասակ էրևած էր ինձ ան : Սակայն այնքան դէշ տեսեր էի օտարականը որ կրնայի երազիս մէջ տեսած ըլլալ այս ամէնը :

Ինչ և է , ետ տարի փունջը , և մատուռին մէջ պահուած կեցայ՝ կատղութիւն ի սիրտ՝ սպասելով որ մէկը դայ այն փունջը առնելու : Ոչ ոք տեսայ , ոչինչ լսեցի , բայց ի նաւավարին ձայնէն որու նաւակը տարեր էի , և որ արևին առաջին նշոյլներուն երևած միջոցին ըձեզրէն պօտայ նաւակը ետ ուղելու համար :

Երբ խնացաւ թէ Թիւրտիի բնակարանին մէկ հիւրն եմ , յանդիմանեց զիս զինքն արթնցուցած չըլլալուս համար քանի որ սիրտս ուզած էր այնքան կանուխ նաւարկել :

Նաւավարը ըձին միւս եզրը տարաւ զիս վերստին : Շուշաննները տիրամօր արձանին առքին քով դրեր , և ժպտալէնը առեր էի : Դարձեալ քարայրը դիտելով մինչև առաւօտ արթուն կեցայ : Ամենևին վարքայ մը չերևցաւ : Իրիկուն դարձեալ մատուռը դացի : Շուշաննները թօշներ էին . ոչ ոք դպած էր անոնց :

Երեկոյեան ժամն ութ էր : Թէև խիստ յոգնած էի , վասն զի ցորեկը չկրցեր էի հանգչիլ , դղեակին ելայ և հաճելի կերպով Պ· Տը Թիւրտին գտայ յանկարծ որ պատկելու կը պատրաստուէր , և

ըսի իրեն թէ պատահարար իր բնակարանին մօտերը գտնուելով ուզեր էի գալ և տպտպալի խաղալ հետը :

—Ա՛հ , որքա՜ն ազնիւ ես , գոչեց ծերը : Պիտի ջանայի քնանալ առանձնապէս արթուն կենալու ձանձրոյթէն ազատ մնալու համար : Որքա՜ն երկարատև է առանց յոգնութեան կարդալու անկարող ծերունիի մը գիշերը : Տղայք երես կը տան ինձ : Մեր ձանձրոյթը փարատելու կզգաղին , և երբ մեր քովը կը գտնուին , ինքնամոլութեամբ կը վարուինք վասն զի ինքնամոլ ենք , իսկ երբ կը մեկնին , կը դանդաղինք տեսնելով որ անոնք մեր տրտմալի ընկերութիւնը ամէն բանէ նախապատիւ չեն սեպեր :

—Հարկաւ , ըսի իր խոշին սեղանը պատրաստելով , Օրիորդ Լագենթիլի Շամպերիի մէջ շատ ծանր կամ շատ հրապուրելի զբաղումներ ունի քանի որ մինակ կը թողու քեզի . վասն զի աչքովս տեսայ թէ ինչ հաճութիւն կզգայ ան երբ հոգ ու խնամք կը տանի քեզ :

—Է՛հ , այո՛ , անշուշտ ծանր անձկութիւն մ՚անոր միտքը կը վըրդովէ՛ :

—Մի՛թէ ամեն օր լուր չես առնուր Շամպերիէն :

—Երկու օրը մէկ կառնում . Լիւսիան խիստ կարճ տողեր կը գրէ որք իր ժամանակին ինչպէս անցուցնելու մասին բան մը չեն իմացներ ինձ : Սովորաբար ամառուան մէջ ամենևին չենք զատուիր , բայց ի կրօնական մեծ տօներէ զոր իր Օրաթորյոյին տունը խմբելու կերթայ : Ձմեռն ազատօրէն կը զատուինք : Ձեմ սիրեր Շամպերին : Քանի մ՚ամիս Լիօն կը կենամ ուր ծանօթներ ունիմ , և ուր ոչ այնքան ցուրտ կայ որքան այս ձիւնապատ տեղերը : Անատեն Լիւսիան զմայլելի երկար նամակներ կը գրէ ինձ որոնցմով կը մխիթարուիմ և կը հպարտանամ . սակայն այս պահուս ձիշդ ամառուան մէջ՝ ըստ իս առանց բաւական պատճառի՝ զիս իր ներկայութենէն զրկելը խիստ ցաւալի է ինձ :

Դիտել տուի Պ· Տը Թիւրտին թէ ես էի իր տեղուեցութեան պատճառը , և թէ աւելի օրինաւոր կըլլար եթէ Լիւսիան Շամպերի զըրկէր զիս՝ պատուիրելով որ դուրս չելլեմ անկից մինչև ատեն մը , քան թէ ինքն անձամբ երթար հոն՝ զիս չտեսնելու համար :

—Ես ալ այդպէս ըսի իրեն, կրկնեց, բայց այնքան սաստիկ պնդեց որ պարտաւորեցայ հաւանելու, և քալ կը տեսնեմ թէ ասոր մէջ բան մը կայ որ կը պահուի իմէ։

—Գեղմէ՞։ Գեղմէ բան մը պահուի···։ Չէ՛, Լիւսիան շատ կը սիրէ քեզի։

—Ա՛հ, ինչ ընենք, սիրելիդ իմ, ջերմեռանդութիւնը սրտին և ընտանեաց ամէն կապերը կը խզէ առանց հոգ ընելու. բայց ի՛նչ խելք, ես ալ իբր ծերունի տղայ մը՝ ինչպէս եմ՝ քեզի կը դանդաղիմ, քեզի՛ որ թերևս կը վշտանաս նոյնպէս քու մասիդ։

—Շատ վնաս կզդամ, պատասխանեցի, վասն զի չեմ կրնար ըսել թէ ո՛րքան կը սիրեմ օրիորդ Լագէնթինին։

Պ. Տը Թիւրտի ձեռքս սեղմեց, և մոռցանք տապալելին խաղը։ Առջի օրուանէն շատ աւելի որտագին էր զղայութիւնը հաղորդելու և կեանքէն վհատած կերևար։ Ջանայ անաստուած ձևանալ նորէն ոգի առնելու համար, բայց չհասաւ նպատակին։

Անհնարին փափաք մ՚ունէի հարցուփորձ ընելու իրեն այն յարաբերութեանց նկատմամբ զոր Լիւսիան կրնար ունենալ առջի դիշեր լճին վրայէն մատուռն եկող անծանօթ անձին հետ. սակայն խեղճ մարդն այնքան վհատ երևցաւ ինձ որ ինքզինքս մեղադրեցի ինքնասիրութեամբ անանկ կասկածներ ընելուս համար։

Մատուռին դէպքը չպատմեցի անոր, և տապալելի խաղացի հետը որպէս զի ձանձրոյթը փարատի. ապա առաջարկութեանը համաձայնեցայ հոն պառկելու այն գիշեր։

Դարձեալ կուզէի արթուն կենալ մինչև առաւօտ, և կրցայ կենալ թէև անհնարին կերպով յոգնած էի։ Ոչինչ վրդովեց ընտրանեան չորս դին տիրող գիշերային անդորրութիւնը։

Առտու դարձեալ դացի քարայրը տեսնելու։ Շուշաններն անխնամ մնալով կը փտէին։ Լիճը նետեցի այս ծաղիկները, և էքս վերադարձայ, ուր տենդն երկու օր անկողնին մէջ պահեց զիս։

Երրորդ օրը վհատ այլ հանդարտ ըլլալով՝ Շամպերի դացի՝ ինչ կուզէ թող ըլլայ ըսելով, աշխատելով Լիւսիային հանդիպելու՝ իր պատուէրին հակառակ, ուզելով ջանալ դէթ դիտնալու թէ ինչ կընէր հոն։

Ոչ ոք կը ձանչէր Շամպերիի մէջ, բայց քաղքին մօտերը Էքսի ջերմուկները մնացող քանի մ՚անձանց հանդիպեցայ որոնց մին խիստ նուագամոլ Անգլիացի մ՚էր. ասոր հետ քիչ մը բարեկամութիւնս նէի, քովս եկաւ՝ ըսելով ինձ.

—Միթէ չե՞ս երթար···ին կարմելուհիներուն վանքը։

—Ինչ ընելու համար։

—Լսելու համար տեղացի օրիորդի մ՚երգելը որ խիստ տարօրինակ է, կըսեմ։

—Այո՛, կերթամ, պատասխանեցի մարմնովին դողալով։ Ո՞ւր է տեղը։

—Եռանէս եկո՛ւր, ըսաւ Անգլիացին։

—Անդային ժայռերու մէջէն օձի պէս պտոյտ ընող խիստ ցից ճամբէ մը մագլցեցանք։

—Եւ ինչ է այն գուսանուհիին անունը, հարցուցի առաջնորդիս։

—Կեցի՛ր։ Ա՛լ չդիտեմ անունը. սակայն արուեստիս ճարտարագէտ մը չէ այն. լաւ ընտանիքէ աղջիկ մ՚է որ այսօրուան տօնին, այսինքն Երրորդութեան տօնին՝ի պատիւ կերգէ։ Անուն մը ունի որ կը վերջանայ··· Ի ով···։ Լագերինի····։ Չէ՛։ Հա՛, ես կաւ միտքս··· Լագենթինի է անունը···։

Տենդին սարսուռներով նորէն համակուիլ զգացի, թէև մրրկային ամենատաստիկ տաք կար։ Հասանք վանդակաւոր դոց պատուհաններ ունեցող դոյ շէնքի մը տորոտը. վանքն էր այս շէնքը, ուր հարիւր հոգիի չափ մարդ գտանք որք շուքին մէջ նստեր էին և կսպասէին որ կրօնուհիները վերջացնեն երեկոյին սաղմոսերգութիւնը։ Մարդերէն ոչ ոք կը մտնէր այս խստիւ դոցուած վանքին ներսը։ Քաղքին կիները մատուռը թոյլտուութիւններով միայն կը մտնեն մատուռը։ Լի էր այս մատուռը, դուրն ալ դոց. սակայն տաքին պատճառաւ երդեցիկներու դասին պատուհաններուն մէկ քանին բացուած էր, և որովհետև շատ աղէկ կը լսուէր սաղմոսերգութիւնը, կատարեալապէս պիտի լսուէր նաև երգը։

Նուագամոլը, որ տեղեկութիւն առած էր ինձ և օրմէ չէի բաժնուեր, հոն գտնուող մարդերուն հետ սկսաւ բանակցիլ առանց քաշուելու, և օրիորդ Լագենթինին վրայօք հարցուփորձ ըրաւ ասոնց։ Անյագաբար կը լսէի ամէն բան։

—Մեծ տաղանդի տէր անձ մ՚է ան, կըսէին. բարեպաշտութեանց տուած է ինքզինքը բոլորովին, Ճշմարիտ սրբուհի մ՚ու միանգամայն զմայլելի կին մ՚է. իր հօրաքոյրին սրահի հիւրերը կընդունի և կը մեծարէ խիստ շնորհալի կերպով, սակայն ամենևին չերդերը ընկերութեանց մէջ: Կըսուի թէ ուխտ ըրած է միայն Եկեղեցիին համար երգելու: Քրիստոսի մարմնոյ և արեան տօնին օրը մայր Եկեղեցիին մէջ պիտի երգէ, և կը հաւատամ քեզ թէ հեռուէն մարդեր պիտի գան անոր երգելը լսելու համար: Այս միջոցիս կարմելուհիներուն վանքին մէջ առանձին կապրի ութ օրուան համար: Կըսուի թէ պիտի կարգուի ան, ոմանք ալ կըսեն թէ կոյս պիտի ըլլայ. ա՛րն է իրաւը, չգիտենք:

Նոյն պահուն քաղաքը սիրողներուն մին զինանշանաւոր ծանր կառքի մը զաւիվերէն եկնելը խնայ տուաւ:

—Պառաւ օրիորդ Տը Թիւրտիին հին կառքն է այն: Կը գայ մըտիկ ընելու սուրբ Հաղորդութեան օրհնութեան երգը գըր պիտի նուագէ իր եղբօրը Թոռը: Թերևս հետը պիտի առնու նորէն քաղաքը տանելու համար օրիորդը: Անատեն պիտի տեսնէք. խի՛ստ աղուոր է ան:

Կառքն իրօք մատուռին դրան առջևը հասաւ, և պառաւ հօրաքոյրին կառքէն իջնելը տեսայ: Մեզ և կաղ էր ան, և կը կրնթնէր գրեթէ քառասուն տարեկան մարդու մը թևին, ասոր կերպարանքը զարմանք տուաւ ինձ. դէմքը հարաւային բնակիչներու սեպհական, խիստ թուխ և կարի խստագիծ դէմք մը, հազուստն ալ բոլորովին պարզ էր. եռևը նետուած գանգրաձև ծև մազեր և կիսովին կուռնա, խիստ մաքուր և յղկուն ձակատ մ՚ունէր, որ հակադէմ պատկեր մը կընծայէր տեղացին պայծառութեամբ փողփողուն իր մէջին և յոգնաբեկ աչերուն հետ:

Մանաւանդ կերպով մը դուռը զարնելէն ետք եկեղեցին մտաւ պառաւ կնիկին հետ: Պուռն ուժգնապէս դոցուեցաւ իրենց ետևէն:

Ո՛վ էր այս մարդն որ միայն ինք այս եկեղեցին մտնելու իրաւունք ունէր: Յուզմամբ ամեն մարդու հարցուցի անոր ա՛ղ ըլլալը: Ոչ ոք գիտէր, ոչ ոք կը ճանչէր զան:

Աշխարհական մ՚էր ան: Իր հազուստը կամ դիրքը չունէր զան

մ՚որ անոր քահանայ մ՚ըլլալը իմացնէր. ներկայ գտնուողները անձանց կարծիքին նայելով որոնց ամենքն ալ անդրաշխարհական երևցան ինձ, այս մարդն անշուշտ բարին կողմէ ըլկուած երևելի անձ մ՚է Սուրբ Պետրոսին դրամը առնելու համար, կամ թէ Սէն-Վէնսան Տը Բօլի ընկերութեան մեծ աստիճանաւորներուն մին:

Անդադար շարժող զանգակներուն ձայնն երեկոյեան աղօթքին վերջանալը և էրէյեան օրհնութեան սկսիլը ծանոյց: Կիներու ձայներ խիստ խեղճ կերպով սկսան հաճերգութիւն մը նուագել. ապա երգհոնը պատասխանեցաւ, և միայն Լիւսիային ձայնը լսուեցաւ: Թէ ինչ երգեց ան, չգիտեմ: Երաժշտութեան հմուտ չեմ, և ա՛լ պարապ ժամանակ չունէի մնատականերուս մտիկ ընելու:

Կատղութեամբ կը մաշուէի այն մարդուն համար որ հոն մտած էր, որ իրմէ աւելի մօտէն կը լսէր Լիւսիային ձայնը, և որ թերևս կը տեսնէր զան, մինչդեռ ես դուրսն քովը էի անծանօթներուն հետ:

Թերևս ուղէի որ աղէկ չերգէ, որ անախորժ ըլլայ իր ձայնը, և ամեն մարդ սկսէր սուլել ինչպէս թատրոնին մէջ. սուլելու իրաւունք չունէին քանի որ հոն կը գայինն թատրոնը կամ նուագահանդէսն երթալու պէս:

Բայց ինչպէ՛ս կերգէ Լիւսիան, Աստուա՛ծ իմ: Ինչպիսի՛ յստակ և ազդու ձայն. ինչպիսի՛ լայնաստիւք և վեհ եղանակ. ինչպիսի՛ լիութիւն և ինչպիսի՛ քաղցրութիւն: Ե՛ւ միայն ինծի համար չերգեց, թերևս երբէք չպիտի երգէ:

Իւրովի այսպէս կըսէի. կը ձանայի հեռանալու այս կիներն որ բոլոր իմ պիտի չըլլայ, և՛ կը յաղթուէի, կը խորտակուէի այս գերմարդկային ձայնէն որ կը գրաւէր զիս քաշելով կերթար զիս գրաւելով կը ջնջէ և ծաղիկը գրաւելով տերևները կը թափէ:

Մինչդեռ մէկ կողմէ կանիծէի այս ձայնը զիս այսպէս մարմնովին գրաւելուն համար, միւս կողմէ կուրծքիս արցունքներէ ուռիլն և այտերուս ողողիլը կզգայի: Ինծի համար կարի խիստ էր այս: Ուստի հեռացայ:

Ուզեցի արահետէն վար իջնել: Իմ առջև՝ հեղհեղատին միւս կողմը կը տեսնէի Շամպերիի տարօրինակ քաղաքը ցոլք չունեցող յար-

կի քարէ տանեցայը հետ՝ որք սպիտակ փայլուն թիթեղով շրջա-
նակուած էին վրան արծաթեայ կաթիլներ սփռուած սև պատանքնե-
րու արտադրութեան մը պէս :

Ա՛յս քաղքին վրայ նայող այլանդակաձև լեռները , մշէն անցնող
հեղեղներուն խշրտուքը , իր հինաւուրց շէնքերը , դարաւոր ծառե-
րէ բաղկացող գօտիները և ուրիշատոնց նման բաներ իմ առջև
կը շարժէին իրը երազի մը մէջ :

Վ՛այրկեան մը պահապան զօրաց թմրութիւնէն և նուագարանները
լսուեցան , և բիբրտ հակասպակեր մը կազմեցին Լիւսիային երդին
հետ որ իրը երկնից ձայն մը հանդարտօրէն կը սաւառնէր երկրիս
այս անզօր ժխորին վերեւը : Ծուռելով հեղեղատին վրայ նայող
ժայռերուն մէջ մեկուսի տեղ մը նետուեցայ :

Ականջներս դոցեցի , Լիւսիային , միայն Լիւսիային ձայնը կը լը-
սէի , որ կարծես կըսէր ինձ :

—Զդայարանացդ հարկաւորութիւն չունիս ինձ մօրիկ ընելու հա-
մար . հոգիս է որ հոգիիդ հետ կը խօսի , և չպիտի ազատիս իրմէ :

Ցանկարծ դադրեցաւ ձայնը . դուրսի նուագասէրներն այնքան մո-
ռցան ինքզինքնին որ ծափահարութիւն անդամ ըրին . սակայն զան-
դահներն անլսելի թողուցին աշխարհային սքանչացման այս սին ցոյ-
ցերը , և քանի մը րոպէէն ետք՝ չպիտեմ ինչպէս ընելով՝ ամենէն
առաջ ես մոռցայ այն կառքին ուր կը մնար Լիւսիան իր հօրա-
քոյրին , նաև այն անծանօթ անձին հետ որ բնազդեցիկ ատելու-
թեամբ և ազիկ չզօսպուած բարկութեամբ առարկան էր :

Ա՛յս մարդն անոնցմէ ետք մտաւ կառքը , և պողպատին պէս ցուրտ
նայուածք մ՛արձակեց ինձ , նայուածք մ՛որ զայրոյթս դրգռեց բուռ-
բաւին : Չգիտեմ թէ ի՛նչ ըրի . սպառնական կերպով մը կռնփա
իրեն ցոյցուած չըլլալս աղէկ չգիտեմ :

Իսկ Լիւսիան և ոչ իսկ նշմարեց զիս : Սպիտակ զգեստներ հա-
դած և գաշմիրէ թեթև պուրնուզով մ՛իր մարմինը ծածկած էր ,
և կը չանար երեսը պահելու պուրնուզին կնդուղին տակ՝ որ չոլոր-
ուած մետաքսէ ծոպք ունէր . սակայն այս կնդուղը վերստին ուսին
վրայ ընկաւ՝ հետը քաշելով իր քակուած առատաբոյս մազերուն մէկ
մասը . և տեսայ իր դունատ երեսը որ հիացմամբ յափշտակուած

կամ լաւ ևս ըսել՝ հիացմունքէն հետևող յոգնութեան պատճառաւ
մոլորուած կերեւար , վասն զի իր դէմքին վրայ վիշտ կար , և շուր-
թերն իր զգեստին պէս սպիտակ , ուռնգերը բացուած բերանը կըց-
ուած , աչերն ալ առանց նայուածքի էին :

Չէի կարծեր թէ իր սիրաշունչ և քաղցր կերպարանքը կարենար
այսպէս քար կտրիլ խորհուրդին միմիթիական կարևաւորութեան ներ-
քև :

Լիւսիան ինձ նայեցաւ , բայց չտեսաւ զիս : Աներևոյթ եղաւ ա-
ռանց տեսնելու ոչ ըզք , առանց առնելու բաղմաթիւ բարևները
որք իր անցած պահուն արուեցան իրեն , և լսեցի յետագայ խօսքը
զոր մ՛կը կըսէր .

—Շատ չերմեռանդութեամբ կերդէ ան . իր ձայնին յաղթական
հանդարտութեան ներքև յուզմունք մը կայ որ կը մատնէ զինքը :

Միայն մէկ չարասէր անձ մը , խիստ պաճուճանօք հագուած շըք-
ուած կին մը ձայնը փոքր ինչ բարձրացնելով ըսաւ :

—Կը սխալի՛ք . յաջողութիւնը կը սիրէ ան , ըստ որում կին է :

—Չէ՛ , ըսաւ նուագասէր Անգլիացիս . ամեն բանէ առաջ ճարտա-
րագէտ է . թերևս կեղծ կրօնասէր մը չէ՛ ան :

Մեքենայաբար կը ժողվէի կարծիքները , և այս վերջին խօսքը
զարմանք տուաւ ինձ , վասն զի ա՛լ կարող չէի ես ինծի համար
խորհելու : Կզգայի թէ շատ դէշ եմ , մտնիլ կզգայի , վասն զի
պահ մ՛առաջ ստուգեր էի թէ Լիւսիային համար ոչինչ եմ : Լիւ-
սիան իրմէն առաջ ճշնարտութիւնը , կամ երաժշտութիւնը , կամ
այն անծանօթն ունէր որ իր հետը կիներուն եկեղեցին կը մտնէր ,
ո՛վ դիտէ , թերևս նոյն իսկ այն անծանօթն էր որ ատողերու
ճառագայթումին ատեն շուշանները կը տանէր ժայռին մատուռը :
Լիւսիային հոգիին մէջ անբաւ տրիփ մը կայ , և ես չեմ այս տրի-
փին առարկան :

Անգլիացիս նշմարեց թէ նուագում մ՛եկած էր վրաս : Զիս իր
կառքին մէջն առնելով էքս տարաւ շատ մարդասիրութեամբ և քա-
ղաքավարութեամբ : Ընկողմեցայ և քառասունօթ ժամ չափ քնա-
ցայ : կարծեմ թէ արիւն առին իմէ . ամեն բանի պատճառ բըռ-
նաւեցաւ արևահարութիւն մը :

Երկու օր ևս անցուցի առողջանալու համար։ Վերջապէս շատ առ-
ղէկ, շատ ուժեղ և խիստ հանդարտ եմ այսօր։

Այս բոնի անգործութեան միջոցին Ջանացի Լիւսիայէն զատուելու, սրսէս մերժելու այս անհնարին, յիմարական, ապիրա՛տ սէրը, որ քաջ կզգամ թէ անիրաւ և չարասիրտ կընէ զիս։ Ա՛լ չուզեցի ա-մենևին լուր առնուլ Լիւսիայէն վերայ։ Աղաչեցի Հանրին և տիկին Մարսանը՝ որք անթերի բարեսիրութեամբ մը խնամեցին զիս՝ որպէս զի անոր անունը չտան իմ առջև և բան մը չգրեն քեզ տկարութեանս նկատմամբ։

Ամեն բան ես ինքս քեզ պատմելու այժ ղզացի։ Փիլիպպէս առողջացայ, և երկու օրէն կը մեկնիմ քովդ գալու համար։ Ա՛հ, հայր իմ, շատ դժբաղդ եմ, բայց գուցէ պիտի կրնաս առողջել զիս։

Գ

ՊՂԱՏՈՆԹԻՒ ԸՍ ՈՐԴՒՆ ՈՐ, ՑԱՒՔ Ի ՍԵՒՈՒՀԻ

Լիսնէն մեկնեցաւ առաջ՝ ուր մեր հանդիպումը փոխոխեց նպատակներդ՝ կուզեմ մեր տասներկու ժամուան խօսակցութիւնը համառօտել քանի մ՚երեսի մէջ զոր թերևս արդիւնապէս պիտի կարդաս փորձանքի վայրկեաններուն մէջ զոր տակաւին պիտի ունենաս։

Ճշմարիտ է ըսածդ, որդեա՛կ իմ, և պարտաւորեցայ միայն խոբախսել քեզի արիաբոյր ստուգութեանդ մէջ. երիկ կնիկի հօղին

պէտք չէ որ երկու անկողին ունենայ։ Մարդկութեան վերաբերող երկու անձանց անբաժանելի միութիւնը չպարտաւորիր նմանիլ դործակցանական կեանքի տողին դասերու վերաբերող այս կամ այն երկու անձանց զուգաւորութեանը։

Մարդս կը պարտաւորի մարդ ըլլալ կարելի եղածին չափ, այսինքն Աստուածութեան մօտ կենալ որքան որ իր այժերը կը ներեն։ Միայն այս կերպով անի կրնայ կենդանեայ վերնը տեղաւորիլ, որոնք անորմէ վերադոյն են նիւթական բնազդութիւններու շրջանին մէջ իրենց յարատևութեամբն և պարզութեամբը։

Մարդս այսպէս շարունակ տեսականին մօտիլ փափաքելով. կը հաստատէ իր մարդութիւնը, մեծարանք կը մատուցանէ Աստուծու, իր հաւատքը կապացուցանէ և իրապէս կրօնասիրական գործ կընէ։ Այս նպատակին ներհակ ամեն մտածում, ամեն գործ, ամեն հաւատք քաջայայտ քայլեր են դէպ անկումը, դէպ այն վիհերն որք փորուած են՝ ի մէջ Աստուծու՝ որ մարդս կը կոչէ՝ և մարդոյ՝ որ կը հեռանայ Աստուծմէ։

Քիչ խօսքով՝ ահա այս է սերոյ ամեն անստուգութենէ ազատ և արևին պէս լուսեղէն վարդապետութիւնը զոր մենք ունինք։ Աստուած որ ամեն կատարելագործութեան տիպարն է՝ մարդուս տուած է կատարելագործութեան զգացումը, երազը և հարկաւորութիւնը։

Անաստուած է ով որ կուրանայ այս սկզբունքը, եթէ նաև գիշեր ու ցորեկ երկրպագութիւն ընէ այն Աստուծու պատկերին առջև որու ինչ ըլլալը չհասկնար և որ չկրնար ընդունիլ անոր ընդունայն աղօթքը։

Թէ՛ այս տեսականին գործադրութեան և թէ՛ նոյն իսկ տեսականին մէջ տարակոյս չեմ տեսներ։ Որոնք որ կամ ծայրայեղութեամբ, կամ ժուժկալութեամբ բնութեան օրէնքներն դէմ գործելով կը կարծեն կատարելագործութեան մօտիլ, չեն կրնար ստոյգ հետազօտութեան մը ճամբուն մէջն ըլլալ։

Բնութեան օրէնքներուն հնազանդիլ և՝ նոր իրական նպատակը ողջամտութեամբ իմանալով՝ դանոնք աղնուացնել, կարծեմ այս է ահա այն կատարելագործութեան արդիւնական մասը, կատարելագործութիւն որու մարդս անընդհատ մօտելու պաշտօն ունի։

Քնութեան մէջ հակասութիւններ կերեւան։ Բայց Աստուծոյ տրած գաղափարութեան պակասութիւնն ոչ այլ ինչ է բայց եթէ մարդկային տեսութեան սխալ մը։ Ուղղենք մեր տեսութիւնը, տեսնենք տեսիլը, բանանք մեր միտքն այն ամէն ծանօթութեանց զոր կրնայ պարունակել այն, և Աշմարիտ սէրը մեր կրնայ ամենէն զօրաւորին և ամենէն քաղցրին մէջ բնտռենք։

Ամենևին չվատնենք ժամանակը՝ դատ վարելով այս կամ այն կրօնական վարդապետութեան դէմ։ Միայն մէկ Աշմարիտ կրօնական վարդապետութիւն կայ, այսինքն այն որ զԱստուած կը յայտնէ և կը տայ մեզ։

Կը գրպարտեն այն ամէն կրօնական վարդապետութիւնները որք կը պահեն զԱստուած։ Մեր սկզբունքին հետևութիւնն ինքնին կը կազմուի կեանքի ամէն ժամերուն մէջ։ Ամէն գաղափարները, ամէն մարդկային գործերն այսուհետև կապակցութիւն ունին յաւիտենական կրտող սա երկու սկզբանց մէկին հետ. Յաւաջդիմութեան ուրացումը, որ մահակիր սկզբունք մ'է. կոպեռնիկոսեան, նո՛ր բառ, տակաւին անկատար բառ, որ սակայն կեանքին իր աստուածային և մարդկային ամէն կերպարանքներովը զարգանալը արտայայտելու կաշխատի։

Արդէն համաձայն էինք այս սկզբնակէտին (point de départ) վրայ զոր վերոյիշեալ տողերուն մէջ ընդարձակօրէն մեկնեցի, վասն զի երկու խօսքի մէջ կամփոփուի այն. այսինքն Աստուծոյ և մարդոյս մէջ միշտ նուաղ մեծութիւն և աւելի լոյս։

Այս լոյսը զոր տասնութերորդ դարու մէջ փիլիսոփայութիւնն ազնիւ յանդգնութեամբ մ'և արժանայիշատակ յաջողութիւններով բնտռեց, մեր ժամանակի փիլիսոփայութենէն շատ աւելի աղէկ կատայայտի։

Իր յենարանն ա՛լ չէ միայն ինչ որ քանաւորութիւն կը կոչուէր. ա՛լ լոկ փորձառական չէ այն, միտքը հաւատքէն, իրականը տեսականէն չզատեր այն։

Բնական գիտութիւնները կսկսին իրենց ամէն ճամբաներուն ծայրը Աստուած գտնել, այսինքն օրինաց օրէնքը, մայր օրէնքը, քայարձակ մեծ տրամաբանութիւնը, անբաւ հեղումը, անպակաս կեանքը։

անսպառ զօրութիւնը, ամէն էակներու յառաջդիմային յաւիտենական ճոխութիւնը, հետևաբար յաւիտենական իմաստութիւնը և անհուն գեղեցկութիւնը...։

Կը հասկնաս որ մեր մարդկային խեղճ լեզուն երբ՝ այս անչափելի մեծութեան, անսպառելի առատութեան, ակնախտիղ յօրինուածին համար կը գործածէ իր բառարանին «Աստուած հզօր, Աստուած բարի, Աստուած արդար» բառերը, դարձեալ ամենախեղճ և խիստ տղայական կերպով մը կը մնայ ինչ որ թերևս երբեք չպիտի մեկնուի որ և է բառով։

Մեր ժամանակին յառաջադէմ ոգիներն այսօր պարտաւոր են մեծ հաւատք մը դիմանալու։ Հաւատքն նպատակն է տարածել և բարձրել Աստուծոյ տեսիլը զոր կրօնական վարդապետութիւնները այնքան դարերէ՝ի վեր կատաղաբար կը ձգտին խորհրդանշաններու անձուկ սահմաններուն մէջ պահելու։

Նոյն իսկ քրիստոնէութիւնն անդամ, որ յառաջդիմութեան այնքան բեղմնաւոր նոր թռուածք մը սկսել տուաւ, իր յառաջդիմական առաքինութիւնը կորսյս այն դերութեան մէջ ուր տասն ոդիներ պահեց։ Ուրեմն այլ և այլ բաներէ զատ կայ բան մ'որ զուգէ ամենէն ստիպողականն է, այսինքն աստուածական վեհ վարդապետութիւնը դուրս հանել այն կապարեայ խուփին տակէն որու ներքև կը ճնշուի այն, և՝ ի պատիւ մեր դարուն փիլիսոփայական ոգիին՝ ընենք թէ ուրիշ որ և է դար մ'այսքան ողջամտութեամբ, ընդարձակութեամբ և բարձրութեամբ տակաւին հասկցած չէր այս վարդապետութիւնը։

Ծանրախոհ քննադատութիւնն ա՛լ այսօր Քրիստոսի պաշտօնին աւանդական կողմն ուրանալու կամ ծաղրելու չպարապիր։ Թող ընդունի կամ մերժէ հրաշները, Յիսուսի կենաց և մահուան, խօսքին և գործին վերաբերող ամէն բաներու մէջ կը յարգուի ինչ որ հրաշալուր է, աւելն կը ներշնչէ ինչ որ իրական է։

Սակայն բան մը կայ որ պարզ և դիւրին կերևայ, բան մը կայ որու չհանգուժեր հալածուած ոգին և որու դէմ տակաւին կը կրնուի յետին սաստկութեամբ, այսինքն ընդունել տալ այս քրիստոնէական Աշմարիտ դպայումը որ այնքան արդար և անարատ է, ա-

ձեն մարդու կարենալ ըսել. «Ոգիին միութեան մէջ եղբայր ըլլանք, և ամեն մէկը ազատ խղճունք տալին իմաստը ընդարձակելու :»

Հալածոպի ոգիին այս ընթացքը դիտելու արժանի է յայժ : Փիլիսոփայութիւնը քանի որ հոգևորեցաւ կէս դարէ 'ի վեր, կրօնքը տեսանելի կերպով նուաճուրեցաւ : (Նարոլէոնի կայսրութեան յաջորդող) Վերահաստատութեան ժամանակ կղերը բարոյապէս և մըտապէս կորոյս այն ամեն համակրութիւնը և հմայական ազդեցութիւնը զոր վերջին վատակած էր ահակալութեան հալածանաց ժամանակ :

Հաւատքին կիսներուն մէջ մաքրութիւն և նուաճական շահերու աշխարհը կառավարելուն պէս՝ կորսուիլը միեւնոյն ճակատագրային օրէնք մ'է :

Ահաւասիկ այս տեսարանը նորէն կսկսի և կրօնական ճշմարիտ անեղայրութիւն մը նոր պատերազմ մ'ընելու փորձը կընէ : Անեղայրութիւնը Լուի-Փիլիպի իշխանութեան ժամանակ տպագրական ազատութենէն խոհեմաբար զսպուելէն, 1848ի ժողովուրդին դիւցազնական պարզմտութենէն կարի յայժ գողուելէն ետք այսօր երկայրի ղէնքէ մը, այսինքն դրաքննութենէն չէ թէ զսպուելով այլ հսկուելով՝ պատեհ առիթ կը համարի իր բնական հակառակորդներուն, այսինքն իմաստասէրներուն և դրագէտներուն աւելի կամ նուազ բռնի լռութիւնը, և ամեն բան կը վտանգէ, ամեն բան ընելու կը համարձակի, զաղտնապէս կը տապալէ և նահատակի դեռ կը խաղայ երբ իր ջանասիրութեան շեղումները կը պատժուին զբաղողական օրէնքներէ զոր իրեն յայժ սիրելի է իր օգտին համար դրաւել :

Հետևաբար անեղայրութիւնն այժ կառնու այս կարծեցեալ հալածանքի վերարկուին ներքև, հալածա՛նք որ չկրնար իրապէս վիրաւորել զինքը քանի որ կը կռթնի ու և նոյն սկզբունքին վրայ ոտքու շնորհիւ կապրի ինք :

Ինչպէս քաղաքական անվստահութեան, նոյնպէս և կրօնական անեղայրութեան պէտք չէ հեղձուի վարչութիւնը :

Կը հարցնէիր ինձ թէ պէ՞տք է իրօք վախնալ այս կրօնական յետադիմային շարժումէն, հարկ է պատասխանել անշեղելին ոգիին այս յե-

նեցի քեզ. «Ցաւէ՛ մոլորութեան վրայ և մի՛ վախնար իրմէն :»

Աստուած դատապարտեց մոլորութիւնը... բայց Աստուծոյ առջև որքա՜ն քիչ կարևորութիւն ունին մեր քաղաքական և ընկերային խիստ և երկրաքարշ խնդիրները :

Մենք, եթէ մենք, կըսեմ, դատենք այն խնդիրները իրենց յարաբերական տեսութիւնը, իրական կարևորութիւն մը կառնու միայն համար, որոնց կեանքն ա՛յնքան կարճ է :

Եւ երբ կուգես դիտնալ թէ տակաւին ի՛նչ կրնեբու պիտի մնանես ներկայ դարուս միայորդին մէջ, չեմ պարտաւորիր ունեցած աւելի անհոգութիւն կամ լաւամոլութիւն տալ քեզ : Ուստի անկեղծարար պատասխանեցի .

—Այո՛, որդեա՛կ իմ, կրօնական անեղայրութիւնը կրնայ յաղթանակել, և քանի մը տարիէն ետք նորէն սկսիլ վերահաստատութեան իշխանութեան ոգին :»

Այսպէս յաղթանակելու համար ոչ այլ ինչ պէտք է բայց եթէ աղետալի պատահարներու շարք մ'որմէ կրնայ օգուտ քաղել, վասն զի կը հսկէ, վասն զի բարեկարգ է, վասն զի պատրաստ է այն : Անեղայրութիւնը՝ կարծեմ՝ չգաւադրեր այս կամ այն յատուկ անունին համար :

Հարկաւորութիւն չունի կառավարութիւնները տապալելու, վասն զի կը համաձայնի այն ամեն կառավարութեանց հետ ուր կրնայ տողոսկիլ, իր տեղը բռնել և արդիլել վերաբանելու աղատութիւնը զոր անատեն միայն յատաջ կը բերէ երբ իրեն համար չունի զայն : Անեղայրութիւնն երբ բնութեամբը կեղծաւոր չէ, իր սկզբանց հակառակ է՝ ամեն յոռի կրկիյ պէս :

Բան մը կայ որ ստոյգ է. այսինքն եթէ աղատ մամուլի խափանումն երկար ատեն շարունակուի, և եթէ մեր ժամանակիցներն ինչ ինչ կղերական ազդեցութիւններու ներքև քնանան, տասը տարի չանցած՝ սուտ քրիստոնէութիւնը, կեղծաւորութիւնը, մէկ խօսքով ըսեմ՝ հալածանքի ոգին կանդուն պիտի ըլլայ, և անատեն պիտի պատրաստուինք ըսելու .

«Մահը կանդնեցաւ, ուրուականը կենդանիներուն վրայ յարձակեցաւ : Կը ճնշէ, կսպառնայ, կը բռնէ, կը մռայնէ, կը հալա-

ծէ անհատ իր էութեան ամէն զարգացումներուն մէջ, իր շահե-
քուն, աչքին, պարտուցը, իրաւացը, պատիւին մէջ: Լուսնեան
պատանքը փուչ բազմութեանց վրայ: Ընդհանուր ամենէն յոռի օրե-
րուն մէջ չտեսնուած է հեղձումի սկզբունքը տարածելու այսքան ե-
ռանդագին ջանք մը, մարդկային միտքը սպանելու այսքան նենդա-
լի և տկուն եռանդ մը, ընկերային խղճի այսքան ամբողջ ան-
հետում, մարդկային արժանապատուութենէն այսքան նուաստ հրա-
ժարում մը:»

Ո՛վ դիտէ, թերևս ահա այս խօսքերը պիտի ըսեմ քեզ յետին
վայրկենիս մէջ: Բայց այսօրուանէ կրնամ մարգարէութիւն մ՚ընել
քեզ. «Եթէ եռանդս դաս այն Ճամբէն ուսկէ անցայ ես, կեանքի ա-
մէն յոյսերու, ինչպէս նաև ամէն անդորրութիւններու հետ աւերը-
ւելու վտանգին կենթարկիս ստուգապէս:

Երիտասարդական և օրինաւոր փառասիրութեանդ առջև բացուած
ասպարէզն ինչ որ ըլլայ, անցեալին մարդը Հոն քեզ կը դիտէ դաղտ-
նի և կսպասէ հետդ կուռելու համար:

Եթէ դիտուն մ՚ես, չպիտի թողու որ բեմ մ՚ունենաս սոսվե-
ցնելու համար. եթէ դրագէտ ես, իր հրամանին ներքև դանուող
բազմաթիւ բերաններովը պիտի ծաղրէ, թշնամանէ քեզի, և՝ ի
պահանջել հարկին զրպարտութիւն պիտի ընէ քեզի դէմ մատա-
ւոր կեանքիդ մէջ. եթէ հասարակութեան հետ յարաբերութիւն
ունեցող Ճարտարագէտ ես, պիտի սուլէ քեզի դէմ՝ կամ եթէ կըր-
նայ՝ պիտի քարկոծէ քեզի այն խումբերու ձեռքով զոր դունդադունդ
կը ժողովէ կամ այն կրից միջոցով զոր կը յուզէ և կը մոլորէ. ե-
թէ քաղաքական մարդ մ՚ես, դործողութեան ամէն Ճամբաները
պիտի դոցէ առջևդ և պիտի չթոյլ բանալու թշուառութեան, բան-
տի կամ աքսորի ամէն Ճամբաները. եթէ անզգաղ կամ խորհող
մարդ մ՚ես, բոլորաիքդ փոթորիկներ պիտի յարուցանէ, թունաւոր
խօսքերով պիտի պղտորէ այն օդը զոր կը ծծես, քեզի դէմ պիտի
դրդռէ ծառաներդ ամենէն հաստատութիւն անգամ. եթէ ամուսին
և հայր ես, կնոջդ վստահութենէն և զաւակներուդ ակնածութենէն
պիտի աշխատի զրկելու քեզի, վասն զի ամենուրեք է ան:

Ամէն ժամանակ ընդարձակ դաւադրութիւն մը նիւթեց քաղաքա-

կրթութեան ամենէն յառաջադէմ տղոցմէն մէջ. վերապատուներու
հետ կը բանակցի, կսպառնայ և վախ կը տայ անոնց: Ամէն ժո-
ղովներու մէջ մտաւ. ամէն ընտանեկան տուները ոտք կոխեց. բա-
նակներուն, դատարաններուն, դիտնականաց ժողովներուն, Ճեմա-
րաններուն մէջ, հրապարակին վրայ, ովկիանոսին վրայ նաւին մէջ,
դիւղին մէջ, ամէն քաղաքներու մէջ, դիւղին դինետունին, վան-
քին, ամուսնական անկողնին մէջն է ան: Կը պաշարէ և կահաբե-
կէ պարկեշտ ժողովրդապետը որ պիտի տարին նպաստաւոր կը կարծէ:
Բարերը կը կառավարէ, կը ծաղրէ, կարհամարհէ և կը բռնա-
բարէ այն անձերը որք իրենց կեանքին մէջ անգամ մ՚ուզած են
կէտի մը վրայ դիմադրել իրեն: Եւ դուչ տասը տարիէն ետք պիտի
ըսեմ նաև. Պէտք է կրկնապատկել քաջասրտութիւնը, վասն
զի դիշերասէր մարդը յոտից ցղլուխ վհուկեցաւ. թող տալին որ
դործէ, վստահ եղան, նախատեսութիւն չըրին, և հիմակ ահա
յանկարծ անցեալին մարդն երեան կելնէ, կը հայհոյէ, կսպառնայ
և կը զարնէ՝ մեռապէս աղքատներուն ըսելով տա տոկալի խօսքերը
զոր Էսթիթիւ կըսէր Սծանեմ կղզիին մէջ.

«—Բարեդործ մա՛րդ, երբ որ ուզես, զա՛րկ, վիրաւորէ՛, մեռ-
ցո՛ւր, և սպանէ՛ այս աշխարհիս ամէն թագաւորները և իշխան-
ները մատնութեամբ, թոյնով կամ ուրիշ կերպով: Հրեշտակները
արտաքսէ՛ երկինքէն. ամէն բան պիտի ներուի քեզ: Բայց մեղի մի՛
դպիր, եթէ կը սիրես Թէ՛ քու և Թէ կենդանի և անկենդան ծնող-
ցոյդ և բարեկամացդ կեանքը, շահը, բարիքը: Բայց զարձեալ
որոնք որ անոնցմէ եռք կը ծնին, դժբա՛ղդ կըլլան:

Բարեկամնե՛ր, կը շարայարէ խնաստունն Էսթիթիւ՝ այսպիսի զօրութեան
մը մեկուսութիւնը տալու համար, պիտի նշանակէ՛ք տեղ մը Թէ աշ-
խարհիս մէջ շատ աւելի ներքինի կայ քան Թէ մարդ, և յիշէ՛ այս
կէտը:»

Իրաք, սիրելի՛ Էմիլս, յիշէ՛ այս արիւնաբոյր Ճշմարտութիւնը
իր զուարթ և այսօր տակաւին ընդարձակ ձևին ներքև: Մի՛ խաբեր
ինքզինքդ, մի՛ յուսար խոյս տալ Ճակատագրէն: Ներքինի եղի՛ր և
պիրկի՛ր, կամ մարդ եղի՛ր և կռուէ՛, միջին կէտ չկայ:

Բունադատեալ քեզի այս վիհը տեսնելու, նկարագրեցի քեզ մեզմ,

Հանդարտ , անվնաս , չարին դէմ ներողամիտ և պատշաճին առն սովորութեանցը հլու կեանքի մ՚առնն առաւելութիւնները ։

Ըսի քեզ արդէն . Կարգուէ՛ խիստ ջերմեռանդ կնիկի մը հետ , քահանային հետ միասին տիրէ՛ իր հոգիին , հետը քարոզ մտիկ ընելու գնա՛, զաւակներդ հին սովորութիւններու մէջ կրթէ՛, տրվեցո՛ւր զանոնք չորամախոհելու , այսինքն Թո՛ղ որ առնական և Աստուածային զգայանքը մարի անոնց սրտին մէջ. անաստեն առն բան աղէկ պիտի երթայ քեզի համար ։

Ընտրէ՛ ինչ ասպարէզ որ կուզես զաւակներուդ և նոյն իսկ քեզի համար , միայն ներքինիներուն մըցումն արգելք պիտի հանէ առջևդ . անաստեն՝ առիթը ներկայած առնն՝ քիչ մը չանք պիտի ընես երամէն փոքր ինչ զանազանուելու համար . պիտի նախատես այս կամ այն ևծանուն հանգուցեալը , արդէն հալածեալ կենդանի մը պիտի հալածես ։

Ա՛յս կերպով իշխանութիւն , տակ և յաջողութիւն պիտի ունենաս ։ Գնա՛. Ճամբան ապահով և դիւրին է , հակառակ Ճամբան լի է ժայռերով , յոդնութիւններով և պատրանքով ։

Կարմրեցար մինչև մազերուդ արմատը , և ըսիր ինձ .

«—Պադրէ՛ ծաղրելէ. կուգեմ մարդ մ՚ըլլալ ։» Համբուրեցիկը զիրար , և Թողուցի որ վերադառնաս Զիմենեայ պարտէզը ուր առանձնութիւնը , վիշտն ու սարսափը քեզ կսպասեն ։ Շատ պիտի կուլաս և շատ պիտի տառապիս ։

Պիտի յաղթեմ ։ Զգիտեմ ։ Մինակ ես մէկ միլիոն թշնամիներու դէմ , վասն զի Լիւսիային Ճակատագիրը , այն ազգեցութիւնը զոր կը կրէ՝ Թերևս անթիւ կապերով կը յարի յետադիմական ոգիին այն դատապրութեան հետ որ դեռ ժամնակ մ՚ընկերութիւնը կը դրաւէ հիմէն մինչև ցկատար ։

Կը սարսափիմ երևակայելով այն կռիւը որու մէջ պիտի մտնես , և առաջին սիրոյ կենդանի ոյժերուն , այսինքն սրտիդ ամենէն անապատ արեան շիթ առ շիթ հոսիլը կը տեսնեմ ։ Սակայն ա՛լ չեմ վըդովիր , առանց ընկճուելու պիտի կուլամ՝ խաղարին իշխանութեան նէն ազատելու համար այն աղջիկը զոր կը սիրես . կուրծքդ բաց պիտի մաքառիս ամեն մեցատներու մէջ պահուած թշնամիին դէմ ,

պիտի պործածես ծանր և սրամտզին ձեռնարկութեան մը մէջ , և եթէ ընկրկիս , եթէ մինակ և վիրաւոր գառնաս քովս , ա՛ր զը առնական սրտի մը մէջ կրած պիտի ըլլաս ՚ի քեզ , և չէ թէ ներքինին արցունքը թաղած պիտի ըլլաս . վիշտը վեհութիւն մը սրտած պիտի ըլլայ քեզ , մա՛րդ պիտի ըլլաս ։

Քաջալերութի՛ւն . գրէ՛ ինձ ամեն բան , կանչէ՛ զիս երբ ուզես ։ Հայրդ կօրհնէ քեզի ։

Հ· ԼԸՄՕՆԹԻՒ

ԷՄԻԼ ԼԸՄՕՆԹԻՒ ԸՍ ՀՏՑՐՆ ԻՒՐ , Ի ԲՐՒՍՔ

Էտ ՚ի Սաֆոա , 6 Յունիս· 1861

Ելայ , տակաւին բան մը չգիտեմ , մեր բարեկամներուն և ոչ ինչ տեսայ , սենեակս կը մտնեմ առանձին հետդ ըլլալու համար ։ Հոն տակաւին կուլամ խօսիլ հետդ , խօսիլ պըտի սենեկիս մէջ՝ մրրիկալի կեանքիս հոսանքին ետևէն վերստին երթալէս առաջ ։ Հարցասրութիւն ունիմ՝ ամեն բանէ առաջ՝ չնորհակալ ըլլալու քեզ ձէ այն ազէկութեան համար զոր ըրիր ինձ ։

Հա՛յր , առաջին անգամն է որ մտքիդ յատակը երևան կը հանես քո առջև ։ Քեզի այնքան քաղցրաբարոյ , համեստ և նաև չարաչար պիրանիրու նկատմամբ բարեսիրտ տեսնելով կը կարծէի թէ հոգիդ անմատչելի էր սրտմտութիւնը ։

Հանդարտութիւնդ կը խոստովանիմ թէ վախ կըտար ինձ , կը

պարող, հակիրճ և յստակ են. հանեցիր զանոնք ուսուցիչներու և աշխատութիւններու շարքէ մ'որք իմ առջև լեռներու հզօր շղթայ մը կերևան, և հիմա ամենաբարձր կատարին վրայ նստար, ոտներուդ ներքև տարածուած երկիրս նայեցար, և ապա ձեռներդ վերցնելով դէպ Աստուածութիւն, ըսիր.

«Ո՛չ, չարութիւնը քու գործդ չէ. ոչ այլ ինչ է այն, բայց եթէ բարութեան պակասութիւնը, և այս պակասութիւնը կը թողուս այն պատուհաններուն զոր ինքնին կը կրէ այն, վասն զի պատիժները կը պարտաւորին չնչել պակասութիւնը: Այսպէս տիեզերաց մէն մի էակին, մէն մի բանին իր նախախնամական կերպարանափոխութեան ճակատագրային գործակատարը տուիր: Պղտորութիւնը կը պարտաւորի ինքնին սպառիլ այն շղթայաբեկ լեռանց պէս որք երկրագունակս առջև գարերուն մէջ երկրային կեղևը, այսինքն կենդանի բեղմնաւոր որդանը կազմելու ծառայեցին: Դու կը կրես 'ի քեզ բարութեան աղբիւրը, ճշմարտին օրէնքը, և մարդս այդ աղբիւրէն հետզհետէ պիտի ըմպէ հետզհետէ ճանչնալով քեզ:»

Հառաջով մխիթարեցար և բարձրացար, հա՛յր իմ, և՝ մինչդեռ ճակատդ ողողուն էր լոյսով ժպտեցար այն մարդերուն որք կը դողէին քեզ. «Ճշմարտութիւնը ունինք, Աստուած մեզ և մեզի համար միայն կը յայտնէ՛: Ընիծեա՛լ ըլլայ ո՛վ որ մեզ կը դիմադրէ: Մեր խօսքն այնպիսին կը ջնջէ այս աշխարհիս մէջ, հանգերձեալին մէջն ալ դժոխոց կը մատնէ՛ զան»:

Կարեկցութեամբ ժպտեցար, և հոգիդ բարկութիւնդ զսպեց. և ճշմարտութեան բոյն 'ի սրտի՝ իր ամէն ամբոխներուն մէջ չարին ամէն բանդագաղութիւնը որ մարդկութեան մէջ չարին ամէն բանդագաղութիւնները կը յարուցանէ: Քա՛ջ է ատի. ահա հոգ պէտք է հասնիլ, և պիտի հասնիմ: Մարդերուն հետ քաղցրաբարոյ և համբերասէր, խակ աստուածեան դէմ անողոքելի պիտի ըլլայ կրօնքս: Չպիտի մեռչիմ, չպիտի անիծեմ, չպիտի ուրանամ նմանները, և ոչ միւս, բայց պիտի քամահրեմ այն վարդապետութիւնները որք յանուն Աստուծոյ կը զրպարտեն Աստուծոյ դէմքն կը կատին մարդկային ազատութեան, այսինքն ճշմարտութեան զարգացումին ջէմ: Ծուռը չպիտի կրնեմ որ և իսկ տաճարի մէջ ուսկէ վռնա-

համարէի զայն հետևութիւն այն ազնիւ և յաւազին յոգնութեան որ աշխատանքի և փորձառութեան արդիւնք է: Կը կարծէի թէ աշխատութեամբ և առաքինութեամբ լի տարիներդ մեր մէջ փորած են վէրհ մ'որ անանկ շուտ մը չպիտի լեցուի:

Վարուեցար հետս իբր այնպիսի մարդու մը հետ զոր կը զրդուեն, և ոչ թէ իբր աղբի մը հետ զոր կը հանդարտեն, այս մասին շնորհակալ եմ քեզմէ, և կերդնում թէ աղեկ ըրիր:

Գարուախոին սէրդ փոքր ինչ վարանեցաւ. տակաւին շատ ծաղկահաս կը կարծէիր զիս... Խե՛ղճ հայր, դողդոջիր հաւանելով որ ոյժիդ դաղանիքն ուրիշին յայտնուի. լա՛ւ, սակայն ալ մի՛ վախնար. այդ դաղանիքին մանակցելու չափ արբուն հասակին ունէի, սոյն մանակցութիւնը կը վերածնէ, կեանքին ջուրերուն մէջ կը մկրտէ, դէպ առաջ կը մղէ զիս:

Նախ կուզէիր հեռացնել զիս անկից, միտքս թարթափել, ճամբորդութիւն ընել տալ ինձ: —Ապա հասկցար թէ այս ամենը սիրտի զրզռէր ցաւը փոխանակ բուժելու, և բաժակը տուիր ինձ, ըսելով. «Խմէ՛ այս լեղին և յաղթանակէ՛:»

Հանդիստ եղի՛ր. պիտի կրնամ վշտանալ, վասն զի հիմա կը տեսնեմ թէ վէհ նպատակ մ'ունէի վիշտս: Ցաղթանակաւ տիրել այն էակին զոր կը սիրեմ, անոր համար կուռիլ մահաբոյր ապրեցութեան մը դէմ, ազատել զան և հետս տանիլ ճշմարիտ սիրոյ բարձր կայանը, արժանի ընել այն նուիրական արիւին զոր ունիմ իրեն համար, և ինքզինքս ալ արժանի ընել սոյն արիւին իրեն ներշնչելու. իր ազատութիւնը յարդելով կարծիքը լուսաւորելու խնդիրը լուծել, հաւատքը մաքրել աւանդ իրմէ յոյիշտակելու իր կրօնքին ճշմարիտ հիմերը, այո՛, այո՛, այսպէս վարուելու փորձը պիտի ընեմ, և՝ եթէ չյաջողիմ՝ դէթ ոչինչ ընկրկիլ կամ վհատիլ տուած պիտի ըլլայ զիս: Եւ մի՛ կարծեր թէ այս արիւին ըլլայ քաջասրտութեանս միակ դրդիչը: Հիմակ որ ճանչցի քեզի, իմ փառասիրութիւնս է քեզ արժանի հանդիսանալ, հաւատքիդ և կամքիդ զաւակն ըլլալ:

Ա՛յո՛, հա՛յր իմ, հանդարտ և մեղմ եմ, վասն զի ճշմարտին մէջ բացարձակ և աստուածեան մէջ անդրդուելի եմ: Գաղափարներդ

քանելու ազատութիւնը արտաքսուած պիտի ըլլայ: Այս ազատութեան
Թշնամի որ և է մարդու ձեռքը չպիտի օրհնեմ, սրտիս մէջ սէր և
արդարութիւն կրչուած աստուածային ճշմարտութեան մասնիկը չնջող
որ և է կրօնք չպիտի ընդունիմ, ի նպաստ անցեալին բանաստեղ-
ծաբար յամառելով պիտի չունենամ ներկային համար,
ալ անձնատուր չպիտի ըլլամ հոգիին այս մեղկութիւններուն, որ
երևակայութեան ուրախութիւններուն, մանկութեան մոռախոհութիւն-
ներուն վրայ ցաւելով առնական հասակին անաչառ պարտաւորու-
թեանց հրաժեշտ կը տայ. պիտի կրեմ ամեն հալածանք, պիտի ընդ-
դունիմ ամեն վրիժառութեանց հետևանքը. պէտք է որ ամեն նուի-
րում իր մարտիրոսները ունենայ: Այսօրուան կեղծաւորները քրիս-
տոնէութեան սկզբնաւորութեան այս փառքերը կը պահանջեն. Թող
միշտ ան զանոնք այն կեղծաւորները որք, կը հալածուինք, կըսեն, միշտ-
ալ փոխանակ հալածուելու իրենք ալ հիմա հալածիչ եղան: Ցու-
ցնենք անոնց թէ այսօր մենք ենք քրիստոնեաները, և թէ իրենք
վարիսեցիք են: Եւ եթէ մարդկային ազատութեան դէմ իրենց նիւ-
թած դատապարտութիւնը հասնի իր նպատակին, եթէ՝ ու՛ր չդայ
հաւատաքննութեան հրամաններուն՝ կը յաջողին վերահաստատելու սիր-
տերու և խիղճերու տանջանքները, պատրա՛ստ ըլլանք, ես պատրաստ
եմ, ու՛ր ոչնչ կը համարիմ և ասպարէ՛զ կը հրաւիրեմ զանոնք:

Դամակս պահ մ՚ընդմիջեցի հիմա՝ քունկինդ ընդունելու և կար-
դալու համար: Հա՛յր իմ, ուստյիչդ իմ, բարեկա՛մ իմ, մեր եր-
կոքին զաղափարները չեն ընդհատիր, այլ զիրար կը բնաւեն և
կը զրկուին միասին: Կը տեսնե՛ս որ հասկցեր էի, և տակաւին
խօսքերուդ հմայական ազդեցութեամբը, կենդանարար օրհնութեանդ
յուզմամբը գրաւուած եմ: Ա՛յո՛, այո՛, հարիւր անգամ պիտի կարդամ
նամակներդ: Մի վախնար տալու ինձ տեղը. եռանդագէս կուզեմ
ապրիլ, անդործութիւնը զիս մեռցնէ թերևս:

Քիչ օրէն աւելի երկար նամակ մը պիտի գրեմ, բայց դուն ալ
գրէ՛ ինձ Թարիզէն: Կը սիրեմ քեզի. Աստ բարեաւ:

Հանրին սենեակս մտաւ և ինացուց ինձ թէ Լիւսիան Թիւրաիի
քնահարանը գարձած է: Հայրը՝ զօրապետ Գէնթիլնի՝ անակնկալ
հերոսով հան հասաւ երեկ դիշեր: Վաղը պիտի երթամ:

Ե

Մ՚** ԸՆ ՕՐԻՈՐԴ ԼԸԳԵՆԹԻՆԻ, Ի ԳԼԵՒԿՆ ԹԻՒՐՏԻՒ

Շամպէրի· 7 Յունիս· 1861

Փոքր ինչ կը վրդովիմ չէ թէ վասն զի ուրախութիւն զգա-
յիր հօրդ գալուստը իմանալով, այլ այն ամապարումին համար ո-
րով օրիորդ Տը Թիւրաիին տունէն գացիր գիշերն խակ: Տեսայ որ
բարեսիրտ հօրաքոյրդ բոլորովին յուզուած է գիտնալով թէ գիշերը
ժամը տասին մինակ ես ձամբաներուն վրայ: Իր բարեչան ծառա-
ները շատ ծեր են, իր հին ձիերն ալ շատ յամրաքայլ, իսկ այն
լիճն ուսկէ կը պարտաւորիիր անցնիլ···: Ինչ ըրիր, եթէ՝ ինչ-
պէս կը վախցայի՝ նաւակդ չէր սպասեր քեզ: Պարտաւորեցար խիստ
ախորժելի զարմանք մը պատճառել զօրապետին. բայց քանի որ վա-
ղը չէ միւս օրին առաւօտուան համար իր քովը կը կանչէր քեզի,
այդ մեծ ամապարումն հարկաւո՞ր էր այնքան:

Մի՛ խղճար, օրիո՛րդ, տեսնելով թէ բարեկամդ կը վրդովի պըզ-
տի բաներէ: Երբ խնդիրը քեզի պէս անձի մը վրան է, ամենա-
փոքր իրեր կարևորութիւն կառնուն: Թերևս կարծեցի թէ տրա-
մադրութիւններդ կանխաւ պիտի զդացնես ինձ կէս խօսքով, և ան-
շուշտ կրնաս փափուկ դաղտնիքի մը կէսը միայն ըսել բարեկամիդ:
Քանի որ արտօնութիւն կը տաս ինձ համարձակ ըլլալ հոգասի-
րութեանս մէջ որ այսօր ա՛լ չերմագին և անշահախնդիր է որքան ե-
ղաւ անցեալին մէջ, թո՛ղ որ ըսեմ քեզ ձեր մտքերուն վրայօք ու-
նեցած կարծիքներս:

Ձեռ Համարձակիր կատարելապէս խոստովանիլ թէ ո՛րքան խելք ու միտք կը տաս այն երիտասարդին որու վրայօք խօսելդ հետս , իսկ այն վրդովումը՝ զոր պատճառեց քեզ անոր կարճատև հիւանդութիւնը՝ թերևս Համեմատ չէր այն վտանգին որու ենթարկեցաւ իր կեանքը , ոչ ալ ձեր յարաբերութեանց նորոգ թուականին :

Միայն զարմանք կրցայ յայտնել քեզ , բայց շատուամ կրեցի իմանալով թէ իր հետը կարգուելու դաղափարը չես մերժեր : Անունը չքսեր էիր ինձ , և կը թուէր ինձ թէ իր խղճին վրայ կը կարծէիր ունենալ ազդեցութիւն մ՚որու նկատմամբ ա՛լ չեմ կրնար ինքզինքս խաբել :

Ներէ՛ որ ըսեմ թէ ինչ կերպով ալ տի տեղեկութիւնները , վասն զի չեմ ուզեր որ զիս ձշմարտութիւնը խօսքերէդ դուրս բընտռելու կարող ենթադրես : Տակաւին չկրցայ ըսել քեզ թէ ի՛նչ տեսակ նպատակներ հոս կը բերեն զիս :

Նաքն այս նպատակները քու առջև պիտի գրուին . սակայն կըրնամ բան մ՚ըսել քեզ , այսինքն թէ այն նպատակները սասանիլ ուրախութեամբ մը կազմեցի՝ խորհելով թէ կը ներէին ինձ վերադարձնել քեզի և բանիւ բերանայ ըսել այն ամէն բաները զոր գրութիւնդ մը պակասութիւնները տարտամ կամ կիսկատար կը թողուն սրտին և մտքին յարաբերութիւններուն մէջ :

Տեսակ մը յուզմունքէ վերջ չէի այն միջոցին ուր նորէն գտայ քեզի : Գիտէի թէ երեք տարիէ ի վեր մեր մէջ նամակներով փոխանակուած դաղափարներն ո՛րքան ներշակ են ընտանեացդ երկու դլխաւորներուն դաղափարացը , և փափաք Հոգիի մը համար միշտ դժուարին կացութիւն մ՚է այն կացութիւնն որու պարտաւորութեանց և կրնկերուն թերևս պիտի ենթարկէր զիս վստահութիւնդ : Ասկից ի զատ , —խոստովանիմ արդեօք , — կզդայի այն տպաւորը զոր կը կրես : Թոյլ տուեր էիր ինձ տարին չորս անդամ քեզմէ նամակ ընդունելու ամենաքաղցր սովորութիւնը ունենալ , բայց՝ եթէ խարեր զիս յիշողութիւնս՝ այս տարուան սկիզբէն ի վեր միայն մէկ նամակ առի , այն ալ միւս նամակներուդ կէսին չափ կարճ և նուազ մտերմական էր : Ուստի կը հարցնէի իրաւի թէ ի՛նչպէս պիտի ընդունիս բարեկամներուդ լռութիւնը , և թէ իր յանկարծապէս ե-

ռումն անժամանակ , դուցէ անախորժ իսկ պիտի չըլլար :

Երբ Ջամպերի հատայ , դիշերն ամիջապէս քեզ նամակ դրելու դաղափարն ունեցայ . սակայն կացութեանս նկատմամբ փափուկ և կարևոր տեղեկութիւններ պիտի տայի քեզ . և պարտաւորեցայ վախնալ որ նամակս թերևս թշնամիներու ձեռքը կընկնի : Ուստի մինակ և հետի մինչև ընձին եզերը դացի , և՝ շրջագայութիւն մը պատրաստ բռնելով՝ անցայ ընձին պղտի նաւակով մը : Ուզեցի տեսնել այն քարայրը որու վրայ ատէտ խօսեր էիր ինձ նամակներուդ մէջ , այն մասուռը զոր դու կանդնեցիր Անարատ Կուսին Համար . . . : Կրսէիր ինձ թէ երեկոյեան դէմ կամայդին առաջին նշոյլներուն ժամանակ , երբ որ ընձին վրայ դոդցես պարապորդներ չէին շրջեր , սիրելի էր քեզ տակաւ այն մասուռը երթալ և աղօթել՝ նայելով Արևելքին այն պայծառ աստղը զոր մեր սրբազան և բանաստեղծական շարականները չեն երկչիր Փրկչին մօրը Համեմատելու . Ա՛ռտղն պատուական : Ձէի յուսար , չէի փափաքեր հոն խօսիլ հետդ . բայց կը հարցնէի իրաւի թէ կարելի չէր քեզի Համար նամակ մը դնել հոն զոր անշուշտ պիտի դտնէիր սովորական աղօթքիդ ժամանակ :

Այն քարայրին մօտելու միջոցիս իմացայ Թիւրքիի բնակիչներէն բացակայութիւնդ . բայց օր մ՚եղաք պիտի վերադառնային՝ նաւավարին խօսքին նայելով : Այս մասը պարապային նկատմամբ անտարբեր ըլլալ և միայն առ ջերմեռանդութեան մասուռը մտնել ուզել ձեռացուցի : Ձհամարձակեցայ նամակ ձդելու . միայն թէ սուրբ պատկերին ոտիցը քով շուշանի փունջ մը դրի , այս շուշաններն էքսէն հատքուած և կապուած էին ժապաւէնով մ՚որ չէր կրնար իմացնել քեզ թէ ես էի փունջը դնողը , և որ սակայն կը պարտաւորէր դուշտուր ուշադրութիւնդ հրաւիրել երկրորդ և աւելի բացայայտ պատդամաւորութեան մը վրայ :

Վայրկեան մը կրցայ կենալ քարայրին մէջ : Նաւավարը քեզի դրժդոհելու առթակ մը կրօնական երկիւղով կը մտերցնէր զիս այն քարայրին : Քու վրայօք հարցումներ ըրի այս մարդուն՝ կարծել տալով իրեն թէ խնդիրն անծանօթ անձի մը վրայ է , և իր խօսքերէն հասկցայ թէ անտնդ ո՛րքան պաշտելի է եղեր այս բարեպաշտ և պարզամիտ անձանց մէջ :

Սակայն այս նաւավարը, որ առանց հարցուելու ալ կը խօսէր, լսաւ ինձ թէ նաև քեզի կարդելու խօսք կայ, և թէ քանի մը ժամանակէ՝ի վեր Թիւրտիի քնակարանը յաճախ կը դար երիտասարդ մը զոր ինք Վալմար կանուանէր։

Աւելի տեղեկութիւն առնել չուզեցի, տուած տեղեկութիւններն արդէն ներելի հետաքրքրութեան սահմանը կանցնէին։ Մանաւանդ թէ միջակ կարևորութիւն մը տուի ամուսնութեան այս նոր պաշարումին որ նախորդներուն պէս կրնար ապարդիւն մնալ քու քով, և ուզեցի միայն քեզմէ առանալ վստահութեանդ հետևանքը։

Շամպերի գնալով օր մ՚ետք խմացայ կարմելուհիներու վանքը քաշուիլդ, և չուզեցի վրդովել առանձնակեցութիւնդ։ Ինչ են բարեկամի մը խրատներն այն խրատներուն քով զոր Աստուծմէ իսկ կուզիր։

Բաւական սեպեցի տոմսակով մ՚իմացնել քեզ այն անունը զոր կը պարտաւորէիր տալ ինձ, և այն լռութիւնը զոր աղեկ կրնէիր պահել ինչ ինչ պարագաներու նկատմամբ, երբ օրիորդ Տը Թիւրտիին կողմէն քեզ ներկայացուելու պատիւը պիտի ունենայի։

Հետևաբար համակերպութեամբ, և հոգիս յուսով համակուած սպասեցի տեսնելու ... ին սրբասուն աղջկանց վանքին մէջ առանձնակեցութեամբ և խորհրդածութեամբ անցուցած շաբաթիդ վերջը և ներդործութիւնը։

Անցեալ կիրակի երբ յարգելի հօրաքոյրդ աղաչեց գիս հետս այն վանքն երթալու, երդուելդ լսելու և քեզի իր տունը տանելու, վայրկեան մը ներքնապէս վարանեցայ։ Վասն զի չէի ուզեր երդդ բազմութեան մը հետ լսելը նախապատիւ սեպել. ասկից՚ի զատ չէի զգար թէ օրնական մ՚է օրիորդ Տը Թիւրտի որու վրայ միշտ ըսեր էիր ինձ վստահիլ։

Այս պատկառելի տիկինը բարեպաշտ և կրօնասէր է անշուշտ, սակայն մեծ կարևորութիւն կը տայ աշխարհիս և անոր ունայնութիւններուն։ Իր աղնուական ցեղին մշանջենաւորութեանը սիրահարած է, և փորը ինչ տղայապէս գովելովին հանդերձ ինչ որ կը հաճի պերճախօսութիւնս անուանել, թուեցաւ ինձ թէ իմ վրայ դրած է յոյսը՚ի պահանջել հարկի վրդ ազդեցութիւն ընելու համար

այնպիսի դիտաւորութեամբ որ մինչև այսօր փափաքներուդ առարկան կազմող նպատակին ներհակ է բոլորովին։

Ուստի տեսար որ բաւական կը զսպէի ինքզինքս, և չէի կրնար իր առջև բացատրել միտքս որ և է բանի վրայ։ Հետդ առանձին գտնուելու պատրուակ մը չգտայ ամենևին, և կը պարտաւորիմ մանաւորապէս ըսել թէ դուն ալ քնաւ պատրուակի մը ծնունդ չտուիր։ Հօրաքոյրդ ըսաւ ինձ թէ մեծ-հայրդ կը փափաքի կարդել քեզի մօտերս, և ամենևին չըսիր թէ որոշած ես մերժել առաջնութիւնը։

Կսպասէի որ անուղղակի կերպով և իբր պատահարար մի առ մի խմացնես ինձ իրողութիւնները։ Խիստ խոհեմաբար զգուշացար տեղեկութիւն տալու։ Բան մը միայն մնաղուստ խօսակցութեան մը յոյսը տուաւ ինձ, այսինքն ըսիր թէ օրիորդ Տը Թիւրտի կէսօրէն ետք կը քնանայ մինչև ժամն ութը, և թէ ինկին իր սրահը կը լեցուի իր ծեր յաճախորդներէն մինչև ժամը տասնումէկ։ Հաւանական է թէ սխալեցայ դիտաւորութեանդ նկատմամբ։

Ինչ և է, նշանակեցի հօրաքոյրիդ միջօրեայ քունին ակնարկութիւնդ, սակայն մանաւոր հոգեր ստիպեցին զիս փոքր ինչ հետաձգել Շամպերիէն, հետևաբար երեկ դիշեր միայն կրցայ վերստին այցելութիւն մ՚ընել քեզ։

Ինչ գտայ։ Օրիորդ Տը Թիւրտին որ անդադարումով մեկնելդ պատճառաւ խիստ զբաղուած և վրդոված էր։ Այս դէպքէն յուզուեցայ, բայց և այնպէս կրցայ՝ առանց սեթևեթի՝ զուարթութիւն տալ իրեն, և իրմէն խնդայ երիտասարդին հետաքրքրութիւնը որ այնքան վրդովում տուած էր քեզ, և այն անդադարումը որով ուզեր էիր Թիւրտի վերադառնալ։

Երդէն ուրիշ մանր պարագաներ ալ դիտէի պ։ Լըմնթիէին հետ ունեցած յարաբերութիւններուդ նկատմամբ, վասն զի երիտասարդը Լըմնթիէի աղան է, և չէ թէ պ։ Հաների Վալմար, ինչպէս ըսուած էր ինձ՚ի սկզբան։

Կը պարտաւորիմ խմացնել քեզ թէ դիտուածն ինչպէս այս տեղեկութիւնը տուաւ ինձ։ Երեկ չէ միւս օր առիթ ունենալով քանի մը ժամ ելլս մնալու, Ձեմարանին (promenade) վրայ կապ-

ծէի անձի մ՚որու հետ ժամադրութիւն ըրեր էի՝ երբ ծառուղիի մը մէջ յանկարծ դէմ առ դէմ գտնուեցանք օրիորդ Էլիզա Մարսանէին հետ, որու ընկերացած էր ազգականուհի մը զոր չեմ ճանչեր, նաև երիտասարդ մ՚որուն պ. Հանրի Վալմարն ըլլալը դիտցայ։ Անմիջապէս ճանչցի Էլիզան այն փոփոխութեան համառօտ զոր տըւած են անոր տարիները, սակայն թերևս իրմէն աւելի փոխուած ըլլալուս, կամ գուցէ Բարիզի ...ին վանքին մէջ երբեք դէմքս աղէկ դիտած չըլլալուն, և կամ թէ գիտումի ձիրքէն կամ քաջալերէս զարգացուն յիշողութենէ մը գուրկ ըլլալուն համար վայրկեան մ՚ինձ նայեցաւ թերևս վարանումով մը, և քան մը չյիշեց։

Ա.յս իրողութիւնը կխնայեմ քեզ որպէս զի ամենևին չօդնես իրեն յիշելու զիս՝ եթէ ինք հարցուփորձ չընէ, և որպէս զի յորդորես զինքը լռելու՝ եթէ իր հարցումները ստելու վտանգին ենթարկեն քեզի։

Կը կարծեմ թէ Էլիզան եթէ ոչ բարեպաշտ,— երբեք բարեպաշտ չեղաւ ան, և իր կերպարանքը չյայտներ թէ հիմա եղած է, — դեռ բաւական հնազանդ է կրօնական իշխանութեան, հետևաբար ամենևին չհամարձակիր արդելներ հանելու իմ առջև։ Ուրիմն ըսե՛ իրեն թէ հիմակուան կրած անունս՝ զոր այսուհետև կրելու իրաւունք ունիմ՝ տարբեր է այն անունէն որով ճանչցայ զիս առաջուընջ։

Իսկ վիճակս առ այժմ չեմ պարտաւորիր երևան հանելու. երևան չհանելու պատճառներ ունիմ որք սին վիճաբանութեան չեն ենթարկիր, և զոր Էլիզան պիտի յարգէ եթէ կը յիշէ այն որդիական սէրը զոր ունեցայ իմ վրայ։

Ա.յս միտքով խօսէ հետը։ Քեզ կը յանձնեմ այս պահուս դորձելու աղատութեանս հոգը։ Ա.յս գործութիւնները քանի մ՚օրէն աւելի չպիտի տևեն։

Հիմա պիտի հարցնես իրավի թէ քանի որ չէի կրնար ինքզինքս ճանչցնել օրիորդ Մարսանին, ի՞նչպէս խնայեցայ իրմէն այն ամէն բաները որք քեզ կը վերաբերին, գիտումը ծառայեց ինձ անակնկալ կերպով։

Նորէն երթալով դաշտաշէն բազմարանի մը քով զոր ընտրեր էի խիստ հովանաւոր ըլլալուն համար, Էլիզային և իր քովի անձնոց խումբին զատուած մնացի շնորհիւ վարպետի մը զոր վանդակապատի մը վրայ խիստ կերպով մագլցած տունկեր կը կազմէին, և առանց լսել ուզելու՝ լսեցի այն ամէն խորհրդածութիւնները զոր քու վրայօք կրնէր անձի մը հետ զոր իր մայրը կանուանէր, և այն երիտասարդ Վալմարին հետ որ կարծեմ թէ իր նշանածն է։

Էլիզան կըսէր թէ Լամնթիէի տղուն հետ ամուսնութիւնդ չկրնար կատարուիլ թէև իրարու նկատմամբ բաւական առջև գացած սէր ունենաք, վասն զի օրիորդ Տը Թիւրտի երբեք չկրնար հաւանիլ թոռնուհի որ առանց ամուսնի և մանկիկի անուն մը կրես, և վասն զի գործակիցը կը պարտաւորէր զղուիլ անունէ մը զոր արատեցին անիշխանական կարծիքները։

Էլիզան ըստ իս թերևսպէս յառաջ բերուած այս պատճառները ետքն ետք ուրիշ աւելի ծանր մը յառաջ կը բերէր որ զարմանք տուաւ ինձ։

Լիւսիան ամէն յարաբերութիւնէ պիտի կարէ, կըսէր Էլիզան, երբ պիտի տեսնէ թէ Էմիլը կրօնք չունի ամենևին և կուզէ իր կնիկին միակ խոստովանահայրն ըլլալ։

Ասոր վրայ պ. Վալմար բաւական ծանր եղանակով մը՝ Էլիզային խօսքերուն կարևորութիւն տալու համար վճռողական և լաւ պատասխաններ տուաւ։ Ա.յս երիտասարդին խորհրդածութենէն նայելով հասկցայ թէ Լամնթիէի տղան իր հօրմ անթերի աշակերտն է, հազը ֆոթ* մ՚է՝ բառին բոլոր նշանակութեամբը, այսինքն յոռեգոյն տեսակին վերաբերող այն կարծեցեալ խորհուրդներուն մին որք չդիտեմ ինչ ամենատուածական այլանդակ էրճնակոնութիւն (religiosité) մը և քրիստոնէութենէն քաղուած չդիտեմ ինչ ֆոթոք բարոյական մը կը կեղծեն բողոքականներուն պէս որք ինքզինքնին բաւին ձիշդ նշանակութեամբը մեզմէ շատ աւելի կաթոլիկ անուանելու կը համարձակին։

Ուստի երիտասարդ Վալմարը սահմանելով ինչ որ կը հաճի իր բարեկամին սկզբունքները անուանել, բաւական գոհ բրաւ զիս, և

* ֆր. Esprit fort· այս բառը ֆրանսերէնի մէջ կը նշանակէ դրական կրօնք չընդունող փիլիսոփայ, անկրօն, անհաւատ և այլն։ Ծ. Թ.

Երբ Հօրաքոյրդ ալ քեզի ուզողին անունը տուաւ , չկրցայ զարմանքս և վշտոլուման իրմէն պահելու համարձակիլ :

Նոր զարմացմամբ ալ դիտեցի որ օրիորդ Տը Թիւրտի ամենևին չէր հակառակեր այս ամուսնութեան նպատակին , թէ կարևորութիւն չէր տար ամուսնոյն անունին , թէ հրապուրուած է դէթ ձեր հարստութեան հաւասար հարստութեան մը քանակութենէն , և մանաւանդ այն համակրութենէն զոր կերևայ թէ ունիս երիտասարդ Լըմնթիւիին վրայ :

Ահա անտառն հօրաքոյրդ բանալով իր սիրոյր՝ իրը թէ տասը տարիէ ’ի վեր ձանչեր զիս՝ ըսաւ ինձ այն զգացումները զոր մտերմաբար յայտներ էիր իրեն կամ՝ կը կրէիր իր կարծիքին համեմատ ... : Վասն զի չեմ կրնար համոզուիլ թէ այդքան մեծ վստահութիւն մ’ունեցած ըլլաս օտարականի մը վրայ որ տակաւին քիչ օրէ ’ի վեր երևած է էութեանդ աստղաբէզին մէջ : Հօրաքոյրդ ըսածէն նայելով կը պնդես թէ այն երիտասարդն անաստուածի մը չնմանիր քնաւ , թէ կրօնքին գլխաւոր վարդապետութիւններուն կը հաւատայ , և թէ հաստատ յոյս ունիս Ճշմարիտ հաւատացեալներուն կը բօնքը անոր ընդունել տալու :

Օրիորդ Տը Թիւրտի՝ որ խիստ գիւրահաւան կերևայ ինձ՝ քեզի պէս ինքզինքը կը խաբէ այդ մասին : Ըստ իր կարծեաց քեզի համար փառք մ’և կրօնքին համար ալ յաղթանակ մը պիտի ըլլայ , եթէ հետդ կարդուելով հրապարակաւ իր մոլորութիւնները խոստովանի տղայ մ’որու հօրը վանդատուր երկիրը սրտմտէս հռչակաւոր են :

Հօրաքոյրդ կը կարծէ թէ սէրը պիտի գործէ այս հրաշքը , զոր Աստուած չկրցաւ գործել , և պարտաւորեցայ հակառակիլ այսպիսի յոյսերու այն առարկութիւններով զոր պահ’առաջ կրկնեցի և քիչ խօսքով պարզեցի քեզ :

Ձէ՛, սիրելիդ իմ Լիւսիա , — թոյլ տո՛ւր ինձ տակաւին տալ քեզ այնքան անպարտ մանկութեանդ և այնքան առաքինաշուք չափահասութեանդ այս քաղցր անունը , — չէ՛, աշխարհային սէրն երբէք Ճշմարիտ հրաշք չգործեր : Ամեն կեղծաւորութեանդ կարող ես դուն , և եթէ անկեղծ է կուրծքին կը հաւանի ամեն խմաստա-

կութիւններու : Քեզի ստանալու համար շատ մարդիկ կարող են ամեն բան ընելու . տակաւին Ճշմարիտ սէրը , նուիրական սէրը , հոգիին սէրն ամենևին չգնահիր անհաւատին սրտին մէջ , և՝ երբ մարմնային տրիւիը յագուրդ կը գտնէ՝ հէնց մարդը վերստին կերևայ : Իրեն ծառայող նորանոր խմաստակութիւններ ունի որոնցմով ’ի նպաստ ուխտադրուժութեան կուզէ բացատրել նոյն խմաստակութիւնները զոր յառաջ բերած էր իր հաւատքի եկած ըլլալը հաւատացնելու համար : Սուրբ Գրոց շուրն է որ իր փսխուքին քովը կերթայ նորէն :

Կը խորտակէ ինչ որ պաշտած է , նորէն կը պաշտէ ինչ որ խորտակած է , և ամեն օր կը տեսնուի անոր նմանելին ամուլ թըզենիին , յոռի երկրին ուր որոմն միւս անգամ կը բողբոջի : Բա՛ց աչքդ , Լիւսիա , տակաւին ժամանակ ունիս բանալու , այս երիտասարդը կուզէ կործանել քեզի , և պիտի կործանէ եթէ չզուշանաս իրմէն :

Կըսուի թէ մինչև մէկ աստիճան կրթութիւն առած է , բաւական հարևանցի կրթութիւն մ’որմէ կը շլանաս : Իր հայրէն շնորհալի ձևեր և խօսելու հրապուրելի կերպեր ժառանգած է : Վերջապէս կանոնաւոր կերպարանք մ’և յայտարար աչեր ունի ... :

Համճելի ըլլալն ո՛րքան դիւրին է անոնց , այսինքն այն անձերու զոր իրենց կեանքի խստութիւնն և իրենց խղճին սաստիկ հրամանները ելքէք չեն ծածկեր վեհ հրաժարումներու մահարոյր պատանքովը : Ոչ արժանիք և ոչ առաքինութիւն ունին անոնք , անմաքուր պատմութիւններ են , անբարոյական մարդեր են , անաստուած քրիստոնեաներ են . կերևան և՛ Հաճելի կըլլան :

Ի՛նչ , օրիո՛րդ , դո՛ւ , նոյն իսկ դո՛ւ զոր Ճշմարիտ կոչում մը կարծես կոգևորէր , դու զոր շնորհքին երկնային ձառագայթումները մին կարծես երկինքէ համար ընտրուած սրբուհիներուն փառապսակին ու կոյսերուն պայծառութեամբը կը պսակէր ... վասն զի երիտասարդ է ան , վասն զի գեղեցիկ է ան ... :

Թայց չեմ ուզեր յանդիմանութիւններ ընել քեզ . խղճիդ վրայ միայն եղբայրական իրաւունքներ ունիմ , և օրին մէկը կրնաս այն իրաւունքները ետ առնուլ իմէ : Մեծ կըլլար վիշտս , եթէ հոգաս սիրութիւնս թշնամանքը արդարացի մեծանձնութիւնդ ... : Ա՛հ :

Լիւսիա, քեզի համար շատ աղօթք ըրեր էի սակայն այն վաղանցուկ վայրկենին մէջ զոր անցուցի լռին քարայրին մէջ։ Անձնուիրութեամբ և յերմեռանդութեամբ լի ամբողջ կեանք մը դրեր էի վայրկենական երկրպագութեան մը մէջ։

Հոգիին մէկ աղաղակն էր աղօթքս, բայց այն աղաղակներուն միջ որք երբեմն երկնից հաստատութիւնը կը դղրդեն և մինչև Աստուծոյ դահը կ՚ելնեն։ Այն օրն Կարմէլուհիներու եկեղեցիին մէջ երբ դէպ լսեցի, ձայնդ՝ որ այնքան դիզեցկացած էր՝ պաշտամի և անարատութեան այնքան շքեղ արտասանութիւններ ունէր որ կարծեցի թէ ընդունուած է աղօթքս և թէ ուրախութեան և երախտագիտութեան արտօսրներ երեսս կը թրջէին։։։

Չէի տեսներ քեզ, բայց հոգիդ առջևս էր իբր անջնջելի լոյս մը։։։ Սակայն հիմակ ահա կեանքին թշուառ փորձանաց պիրկը կը նետուիս նորէն, ահա դարաններով լի ճամբան կընտրես, և երևակայական յաղթանակի մը յոյսովն այժմէն կը դրաւուիս։ Եւ երբ ամբարշտի մ՚երկու ծունկերը վայրկեան մը կրկնել տալու այդ կարի անհաստատ յաղթանակը տանիս անդամ, ինչ արժէք պիտի ունենայ համեմատութեամբ այն փառքին և երանութեան հետ որմէ պիտի զրկուիս՝ հրաժարելով Քրիստոսի Հարսն ըլլալէ։

Ինչ, դարուս այս անշուք զառանցն առնլի Թանկագին յաղթանակ մ՚ըլլայ քան թէ իմաստուն կուսանաց անմահ փառքն և յաւերժական փոխարէնն Ճրագը։

Մնաս բարեաւ, Լիւսիա. արևը կը ծագի, և դեռ քունս չեկաւ ամենևին։ Շատ աղօթք ըրի քու վրայ խորհելով։ Պատասխանէդ կախում պիտի ունենայ ընթացքս։ Տալու հրամանիդ համեմատ բարեկամիդ պիտի զգուշանայ որ և է տաղտուկ հոգսախրութենէ, կամ Թիւրիին բնակարանը պիտի մնէ Մօրէալի անունով։

Զ

ԼԻՒՍԻԱՅԻՆ ԱՒ Գ· ՄՕՐԻԷԼԻ, Ի ՇԱՄՓԵՐԻ

Թիւրիւէ գիւղաքէ· ութերորդ ճեղեբ· 7 Յունիս

Պարո՛ն և բարեկա՛մ.

Այնծանօթ մը գաղտնապէս ինձ յանձնուած նամակդ ընթերցայ և յուզեց զիս. բայց յանցանքը քո՛վդ է թէ իմս. առաջին անգամն է որ քեզմէ եկած նամակ մ՚առանց խառնուրդի գոհունակութիւն մը չտար ինձ։

Առածիս մէջ պարտաւի և դառնութեան նման բան մը կայ, նաև խօսքեր որք կը թշնամանեն զիս, դաղափարներ զոր չեմ ճանչեր. համարձակեցայ ըսելու քեզ ասի այն անկեղծութեամբ զոր ունենալու հրաման տուիր ինձ։

Ա՛յս նամակին մէջ քա՛ջ կը տեսնեմ ինծի համար անյողդողդ հաւատարմութիւնդ, և փրկութեանս համար փոյթդ և բարեպաշտութեանդ վառ ու բորբոք ջերմեռանդութիւնը. սակայն եղբայրական բարեկամութեանդ փափկութիւնը, խօսակցութեանդ զմայլելի անարատութիւնը կերևայ թէ մուտանջութիւններէդ տարօրինակ հարուած մը կրած է որ կը տրտմէ զիս, թէև չեմ կրնար ըսել թէ ինչ պատճառաւ կը տրտմիմ։ Կը քննեմ խիղճս, որ սակայն ոչ այնքան յանցաւոր կերևայ ինձ։ Կը հարցուփորձեմ ինքզինքս երկիւղով, և դոյութեանս մէջ նուաղում մը, կամ դաղափարներուս մէջ պղտծութիւն մը չեմ դգար ամենևին։ Կը դանդատիս իմմէ խոհեմ ընդդուշութեան մը համար որ բնաւորութեանս մէջ չկայ և զոր բարձակապէս կը պատուիրէր ինձ այն դաղտնիքն որով կը շրջապատես ներկայութիւնդ։

Ոչինչ կրնամ կեղծել, և կը խոստովանիմ թէ հօրաքոյրիս միջօրեայ քունին վրայ խօսելով ամենևին մտքէս չէր անցներ խմացնել քեզ որ պատեհ առիթ սեպես այն հանդամանան ժամը : Ա՛յն խիստ զգուշաւոր խօսակցութեան մէջ՝ զոր ունեցանք հօրաքոյրիս առջև՝ շիտակը ես կսպասէի որ յայտնես իրեն այն անունը որով Ճանչցիր քեզի մինչև հիմա : Ա՛յս անունը, զոր սէյիլ կրկնած եմ հօրաքոյրիս՝ նամակներդ ցուցնելով իրեն, մեր յարաբերութիւնը բացատրած կըլլար իր առջև : Հօրաքոյրս զաղտնիք պահելու համար ծըննած է, և առանց վըդովմտի քու զաղտնիքդ կը յայտնէի եթէ նայուածքդ մասնաւոր անվստահութիւն և վախ չարտայայտէր :

Ներէ՛ ինձ ըսել քեզ, բարեկա՛մ իմ, որ եթէ կը յարգեմ մեր սրբազան վարդապետութեանց խորհուրդները, չեմ սիրեր այնպիսիները որք միայն եկեղեցիին շահերը կը նկատեն : Անտարակոյս նուիրած ես անձդ կրօնական տարածումի մ՚որու հետևանքն Աստուծոյ համեմատ ըլլալու է. սակայն ո՞րն է այն աղէկութիւնը զոր անկարելի է յայտնապէս ընել : Այդ դաւադրի ընթացքը կը վայելէ՞ քու յատկութիւնը ունեցող մարդու մը :

Իսկ ես՝ իմ մասիս՝ չեմ կրնար առնլի առջև երթալ այս տեսակ մը մեզսակցութեան մէջ : Կաղերսեմ քեզի, անվեղծաբար բացուի՛ հօրաքոյրիս քանի որ արդէն բարեկամութիւն հաստատեցիր հետը, և մի՛ ուզեր որ հաւս և հայրս խաբեմ. ընդհակառակն թոյլ տուր ինձ խօսիլ անոնց քու վրայ կամ զանոնք քեզ մտերմացնելէն առաջ խմացնել այցելութիւնդ :

Հայրս հաւանական է թէ ամենևին արգելք չպիտի դնէ մերյարաբերութեանդ առջև. տարիէ մ՚առնլի է որ տեսած չեմ զինքը, բայց գիտեմ թէ այն առենէն՝ ի վեր արտաքոյ կարգի փոփոխութիւն մը կրած է ան, և իր հին կարծիքները կարծես թէ երբեք էութիւն չունեցող կարծիքներ են : Կարևոր բան մ՚է ասի որու վրայ ժամանակ պանելով պիտի խօսինք՝ եթէ կրնանք՝ առանց զեղծելու մէկու մը վստահութիւնը :

Իսկ հաւս համոզելն առնլի դժուարին պիտի ըլլայ. ծանր եկաւ ինձ նամակներուդ վրայօք երբէք իր հետը չխօսիլս. սակայն հաստատեցի դէմ իր դիմադրութիւնն այնքան ցաւագին եղաւ որ կարծե-

ցի պարտաւորութիւնս կատարել զգուշանալով վիճաբանութեան առիթ խնդիրներէ : Բայց ան ալ փոփոխութիւն կրեց և մեղմացաւ քաղցրութեան և կաթոլիկ սիրոյ առջև, սակայն գործին դժուարութիւնը սրտնճար բռնելով չպիտի հրաժեշտ տամ այս գործին :

Ըսէ՛ ինձ, իրապէս կուզե՞ս ընդունիլ մեր թիւրախի տունը, և քաջասրտութեամբ սակայն չտեղլու պայմանաւ պիտի աշխատիմ որ ամեն մարդ լաւ կերպով ընդունի քեզի :

Հանդարտէ խղճես այս ամեն կէտերուն նկատմամբ, և եթէ այս խօսակցիլ կարենալու նպատակին չհամնինք, հոգիիս վիճակին և էական զաղափարներուս վրայ քեզ երկար նամակ մը պիտի գրեմ, ուր՝ ինչպէս կը յուսամ՝ պիտի տեսնես թէ արժանի եմ միշտ համարումիդ, եղբայրական սիրոյդ :

ԼԱ

Մ՚ԱՆ ՕՐԻՈՐԴ ԼԵՖԵՆԹԻՆԻ, Ի ԳՂԵՄԱՆ ԹԻԻՐՏԻ

Շամպերի· 8 Յունիս· 1861

Օրիորդ .

Եթէ զաղտնի պաշտօն մ՚ունենայի, այս զաղտնիքն իմ չէր ըլլար, և չեմ վարանիր ըսելու թէ ոչ իրը քաջախոհ կին, ոչ ալ իրը ուղղափառ քրիստոնեուհի իրաւունք կունենայիր զատաւորը և քննիչ ըլլալու այն պաշտօնական կամ զաղտնի շարժումներուն վրայ որուն նպատակն է կրօնքին յաղթանակն և Եկեղեցիին պայծառութիւնը :

Մի՛ աշխատիր Ճշմարտանման զանազանութիւն մ՚ընելու այս երկու նոյնանշան բառերուն մէջ. ընելդ հերետութիւն մ՚է, որովհետեւ բարեկամդ ապականած պիտի ըլլայ քեզի: Յուսամ թէ տակաւին չհասար այդ աստիճանին, և թէ պիտի խոստովանիս այն հարկը ունիլդ՝ այս հալածանաց ժամանակ՝ կրնանք ստիպուիլ մեր ամենէն անարատ և արժանավարձ գործերը պահելու: Առաջին քրիստոնեաները Հռոմի ստորերկրեայ դերեզմանաց մէջ կը կատարէին սուրբ ծառայութեան խորհուրդները: Դաւադիր կամ մատնիչ էին անոնք:

Բայց հանդարտէ՛, ոչ գաղտնի և ոչ յայտնի պատիժ կը բերէ քեզ՝ կը վարանիս աղդականներդ խաբելու: Եթէ Աստուծու և Եկեղեցիին ծառայելու համար բացարձակապէս պէտք ըլլար խաբել, խղճի մտօք պիտի ներէի մեղքդ. սակայն պէտք չէ, և խաբելու հարկ չպիտի ունենաս: Քեզմէ առաջ օրհրդ Թիւրտիին իմացուցի ինչ որ մըտերմապէս պիտես: Հիմա պիտի ո՛վ ըլլալը, արդէն կը ճանչնէր զիս այն նամակներուն շնորհիւ զոր հաղորդեր էիր իրեն: Խնդիր բոլորովին վատահ և բարեկամ է իսկ:

Իսկ զօրապետին նկատմամբ հիմա պիտեմ թէ պիտի կրնամ ա՛լ բացուիլ անոր: Օրհրդ հօրաքոյրդ իմացուց ինձ այն բարերաստ փոփոխութիւնը զոր հօրդ միտքը կրեց և որ իր նամակներէն կը յայտնուի: Կը յուսամ թէ հօրաքոյրդ զիս պիտի ներկայէ անոր երբ դայ զինքը տեսնելու: Հետեւաբար կը ձեռայ մեղ ղդուշութեամբ վարուիլ միայն մեծ-հօրդ հետ՝ իր մանաւոր կանխապրաս կարծիքներուն պատճառաւ: Կարծեմ թէ պիտի կրնանք ղդուշանալ իր հետ յարաբերութիւն ունենալէ, և այսպէս անկեղծութիւնդ ազատ պահել ամէն ցաւէ:

Փոխուած կը գտնես զիս, Լիւսիա՛. ո՛չ ապաքէն դուն ես փոխուողը: Եւ ասկից՝ ի զատ կրնա՞ս ըսել թէ քու և Աստուծու մէջ տեղաւորիլ ուզող այս կամ այն անձը ճանչցած ես յիս: Կարծեցիր թէ փոքր ինչ լուսաւոր միտք մ՚ունիմ, և խորհրդակցեցար հետս փորձառու և բոլորովին անձնուէր անդրանիկ եղբօր մը հետ խորհրդակցելու պէս:

Ապահովեղիր թէ բոլոր իմաստութիւնս ոչնչէ էր բայց եթէ անկեղծ սէր մ՚ուրս չափ ամբողջ և անարատ սիրոյ մ՚ուրիշ տեղ

չպիտի հանդիպիս ամենևին: Գործս դիւրին է: Երբեք վիճաբանութիւն չեղած էր մեր մէջ, և ամեն անգամ որ մտքիդ մէկ նպատակը, սրտիդ մէկ փափաքը յայտներ ես ինձ, կարող եղած եմ օրհնելու և հաւնելու այն նպատակը կամ փափաքը:

Որքա՜ն գեղեցիկ, ընդարձակ և հանդարտ էր հաստատդ: Մըշտնջենապէս ապահովուած կերևար այն, և մարդս լակ կրնար շնորհակալ ըլլալ Աստուծմէ քեզի տեղծած ըլլալուն համար այնպէս ինչպէս էիր: Ուստի կրցայ բնութեամբ լաւանալ և ներող երևալ քեզ: Հիմա չեմ սակայն, Լիւսիա՛. այնքան վիշտ կրեցի այս աշխարհիս մէջ որ չեմ կրնար կարծել թէ երջանկութիւն կայ հոն, նաև այնքան չափեցի նոյն իսկ իմ ակարութեան վիհերը որ չեմ կրնար կարծել թէ ստուգիւ քրիստոնէի մը խղճին դատարանին առջև թեթեւ յանցանքներ ըլլան անոնք:

Ուստի ես որ ամենուն մէջ մեղաւոր եմ՝ չեմ յուսար գործած մեղքերուս ապաշխարանքը քաշած ըլլալ, և եթէ կայ բան մ՚որ կարենայ մեղմել այս մասին զգացած ցաւիս դառնութիւնը, ոչ այլ ինչ է բայց եթէ այն տեսարանը զոր կը ցուցներ ինձ առաքինութիւններուդ փեթեռումը: Ի՛նչ, կը պարտաւորի՞մ հրաժեշտ տալ այս ամենասրբազան ուրախութեան: Սահմանուածծ եմ հրեշտակներու հետ յարաբերութիւն ունենալէ գոգրիլդ և յաւիտենական բարութեան ճամբաներէն հեռանալդ տեսնելու սոսկալի փորձին:

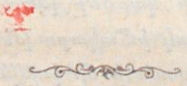
Վերջին նամակիս մէկ քանի խօսքը քեզ անհաճոյ թուեցաւ գլուխդ բաղդութիւնը ունեցար. չգիտեմ թէ որո՞նք են այն խօսքերը. սակայն եթէ ամենաթեթեւ հարուած մը կը տան այն աղնիւ սիրոյ զոր քեզ ունեցայ, ետ կառնում և կը մերժեմ այն քանի մը խօսքը: Պէտք է ներել ինձ փորը ինչ վայրենացած ըլլալուս համար այն առանձնութեան մէջ ուր այս վերջին ժամանակներս անցուցի՝ հզօր ցեղի վերաբերող այն միտքերուն մէկէն քով որք չեն ճանչեր ակնածութիւնները, վասն զի սէն պատշաճութիւններու վերևը կը տեղաւորին իրաւամբ:

Ասկից՝ ի զատ իտալերէն լեզուն, որով գրելու և խորհելու սովորեցայ, մերինին պէս նախնական է իր ընթացից մէջ: Լատազոյն կերպով կը սահմանէ ո՛ր գործին բարի և ո՛ր գործին գէշ ըլլալը,

նուազ կը խնայէ ամօթազածութեան դիւրազդութիւնները : Կը պարտաւորիմ ուղղիլ և սրբագրիլ, մանաւանդ որ՝ բնութեամբ՝ անվիջապէս առջի ղգացումին համեմատ շարժող մարդ մ՚ըլլալու դժբազդութիւնը ունիմ :

Ուրեմն ներէ՛, Ալիսիա . մի՛ տար ինձ բարեկամութիւնդ կորուսելու և հետդ ա՛լ յաւիտենական փրկութեանդ համար աղդուելու թեամբ աշխատիլ չկարենալու դառնալի բաժակը :

Բարեկամդ Մ * * *

Ը

ՀԱՆՐԻ ՎԱԼՄԱՐ ԱՌ Պ· Հ· ԼԸՄՕՆԹԻԼ, Ի ԲԸՐԻՋ

Էդ՝ Ի Սաֆոա . 8 Յունէա·1861

Պարո՛ն և բարեկա՛մ.

Գիտեմ թէ Էմիլ արդէն իր վրայ լուր տուաւ քեզ՝ Ալիսէն դառնալէն ՚ի վեր , ուստի քու հրամանիդ համեմատ կը դրեմ այս դիրը մի միայն հաստատելու համար քեզ իր անձին քաջողջութիւնը :

Կուզէի նոյն բանը ըսել նաև մեզի համար որ փոքր ինչ հանդարտութեան կարօտ է խիստ : Բայց իր կամքին և խրատներուդ հակառակ տակաւին շատ գրգռուած է միտքը :

Ձգիտի համարձակիմ այս պարագային վրայ ինձի պէս անմօրուսի մը խրատը տալ քեզ :

Միայն անկեղծութիւնը, որով կը պարծիմ, և այն բարեհամբաւութիւնը՝ զոր ունիմ ձեր երկուքին վրայ , կը հրամայեն ինձ ըսել քեզ թէ այս ամուսնական նպատակէն՝ կատարուի կամ չկատարուի՝ լաւ բան մը չեմ դուշակեր ամենևին :

Քանի որ Էմիլ չուզեր իրաւախոհ ըլլալ այն բաներուն հետ զոր ձամաճակին հաբէները պիտի անուանեմ, և քանի որ մանաւանդ դուն ալ իր հետը համամիտ ես այս սկզբունքին խաւութեան մէջ, ա՛լ հարկաւոր չերեւար ինձ այն կռիւն որու մէջ անշուշտ պիտի յաղթուի , և որու առաւել աւելի դառն պիտի ընէ իր ցաւերը :

Ձաւագդն կը սեպէի որ Էմիլ առաջին զգայումդ դրդուած խըրատին հետևելով Բարիզ վերադառնար հետդ , և ձանաւ մոռնալու անձ մ՚որուն արժանիքին անտրանալի այլ բնաւորութիւնն անոզոքելի է :

Ա՛յսպէս կը խորհի նաև իր բարեկամուհին՝ տիկին Մարսան՝ որ աղէկ կը ճանչէ այն անձը , և թերևս դուն ալ նոյնպէս պիտի խորհէիր եթէ օգտակար սեպէիր տեսնել զան և իր ընտանեաց մէջ մտնել :

Էմիլ ըսաւ ինձ թէ նախ ունեցեր ես այս դիտաւորութիւնը , և թէ սակայն մտածելէն ետք վախցեր ես որ աւելի պարտաւոր չընես զինքը՝ դուն ալ երևալով : Յուի շղջան մ՚է ատի ուսկէ եկնելը դրժուարին պիտի ըլլայ կարծեմ :

Թոյլ տո՛ւր ինձ որ երկար խօսիմ այս կացութեան վրայ և յանձնեմ քեզ խղճիս մէկ անհանգիստութիւնը : Ամեն բան դիտես , Էմիլ տեղեկութիւն տուաւ քեզ, տիկին Մարսանէն ալ նամակ առիր . . . . : Ուրեմն արդէն դիտես թէ առանց ուզելու ոսոխի կացութիւն ունեցայ Էմիլէն հետ սիրուն Էլիզային քով :

Հաւատա՛ որ երբէք չէի շարունակեր նոթաձին յօժարութիւնս , եթէ Էմիլ արտօնութիւն տուած չըլլար ինձ իր մտերմաբար յայտնած դաղտնիքին և խրախոյսներովը : Երդում ըրաւ թէ իշխանութիւն կը տար իրեն չկարդուելու առանց սիրոյ . երդում ըրաւ նաև թէ միայն Ալիսիան պիտի սիրէ :

Ես որ խելացի եմ ըսելով կը պարծիմ, ո՛չ ապաքէն շատ երիտասարդաբար , շատ տղայաբար վարուելոյ կէտ աւ կէտ հաւատա-

լոմ այս կարի ինքնասրուդս ասլինին : Վախնամ որ անհաճոյ եղայ քեզ, վախնամ որ յոռի բարեկամ մ'եղայ և՝ ճիշդ մեր կեանքին այս առաւօտեան շրջագայութեան մէջ եռանդով բռնեցի լաւագոյն ճամբան՝ թողո՛վ որ վտանգասէր բարեկամս անդունդները մտնէ յիմարաբար :

Եթէ յանցաւոր եմ իրր ինքնամոլ, յանդիմանէ՛ և կեցո՛ւր զիս : Թերևս ոչինչ կորսուած է : Էլիզան տակաւին խոստում մը չըրաւ ինձ, ոչ ալ ես իրեն : Տակաւին բաւական պղտիկ է ան, հետևաբար մայրը կրնայ չաճապարել անոր ապագան հաստատելու : Էմիլ կրնայ օր մը, Թերևս շուտ մը հրաժեշտ տալ Լիւսիային և ցաւիլ Էլիզային համար · · · :

Վերջապէս ըսէ՛ խօսք մը, և անմիջապէս Բարիզ կը վերադառնամ : Թերևս ինքնամոլ եմ առաջին զգացումէ դրդուելով : Սակայն ըսիր ինձ միշտ թէ սրտովին բաւական բարեսէր շրջտիկ մ'եմ, և նախանձախնդիր եմ խօսքս ստուի չհանելու այս փորձին մէջ ուր ինքզինքս առաջին անգամն է որ կը տեսնեմ :

Կը խոստովանիմ թէ փոքր ինչ խիստ պիտի ըլլայ ինձ այս զոհողութիւնը, հիմա շատ աւելի խիստ պիտի ըլլար քան թէ ամիս մ'առաջ երբ Էմիլ առաջին անգամ հարցուփորձ ըրաւ զիս : Բայց տակաւին անկարելի չէ այս զոհողութիւնը, սակայն անկարելի եղեր է կամ ոչ, եթէ ազնուութիւնն ու բարեկամութիւնը պահանջեն զայն · · · :

Հնազանդութենէս իսկ կը տեսնես որ տակաւին կրնամ իրաւարար ընտրել քեզի առանց վտանգելու օրհորդ Մարսանին երանութիւնը, վասն զի սա մինչև հիմա դրեթէ անհամբեր չէ իր ընտրութիւնը ընելու :

Ամենքս ալ կէսօրէն եռքը Թիւրտիի դղեակը անցուցինք հոն տօնախմբելու համար օրհորդ Լագնիթինիին իր բնակարանը վերադառնալը : Թան մը չպիտի ըսեմ քեզ իր և Էմիլին մէջ տեղի ունեցող իրաց վրայ . նախ՝ վասն զի ապահով եմ թէ Էմիլ այս պահուս քեզ նաւակ դրելու կղզաղի, երկրորդ՝ վասն զի կարծեմ թէ բան մը տեղի չունեցաւ : Ամենքս ալ նոր անձի մը ներկայութենէն շատ նեղացանք և դրեթէ առանձաւոր եղանք . այս անձն է Լագնիթինի զօրապետը , Լիւսիային հայրը , յիրաւի առասպելական անձ մը , որուն վրայ չեմ կրնար խորհիլ առանց միևնոյն խնդալու կաղամարիս առջև , թէև քեզ վերաբերող ամեն իրերու վրայ ըրած խորհրդածութիւններս ծանր ըլլան :

Կարծեմ թէ այս խնդումը ջղային ընդդիմադրծութիւն մ'է այն ծանրութեան դէմ զոր այս իրիկուն պարտաւորեցայ շարունակ ունենալու :

Հիմա կը հասկնամ այն հրամայական ածականը զոր ծեր Թիւրտինի օր մը հեղնական ժպիտով մը կը տար իր փեսային իր վրայ դողմանութեամբ խօսելով Էմիլին և ինծի հետ :

Նկարագրեմ քեզ զօրապետը · վեհանուհիդ տարեկան մարդ մը , 1830ին մնացած հին գեղանձ մը , զոր բոլորովին խանդարած են Ափրիկէի պատերազմները , քաջ մը , առիւծ մը , այլ բոլորովին անկարող մ'է ան որ նշանաւոր յանցանաց պատճառաւ կրսուի թէ ալ բոլորովին խաղաղական և պատուաւոր պաշտօններու յատկացած է :

Ա յս պարզամիտ մարտիկը կը կարծէ թէ Օրլէանի իշխանաց վերայ անխոհեմաբար յայտնած քանի մը յանակնութեան նշաններն պատճէն իր ասպարէզը , և իր կեանքը կանցունէ աշխատելով արդարացնելու խիստ պարկեշտ զգացումներ որոնցմով կուզէ քաղաքական դիւցազնութիւն մը կազմել ինքն իրեն համար : Ասի դժուարաւ կը համաձայնի այն եռանդին հետ զոր կը յայտնէ արդի կառավարութեան համար :

Սակայն ատով նշմարեցի և զարուս պատմութիւնը կը հատատէ այս նշմարումը , ատով նշմարեցի , կըսեմ , թէ քանի մ'անձանց համար , մանաւանդ պարձրաստիճաններու համար ազգական հաւատարմութեան յատուկ օրինադիրք մը կայ : Հայրենեաց ծառայելը մեծ խօսք մ'է որ շքեղ պարտաւորութիւն մը կը պարունակէ , այսինքն արտաքին թշնամիին դէմ պաշտպանել հայրենիքը , ինչ կուզէ թող ըլլայ դրօշակին գոյնը : Ընտարակայս Լագնիթինի սրտին մէջն ունի այս սկզբունքը , և տակաւին յօժարակամ կը զոհ ծածէ զայն եթէ հարկը պահանջէ . սակայն ինքն այն անձերու դասէն է որք կը պաշտեն ամեն կառավարութիւնները անխտիր , և որք

գահերուն վրայ իրարու յաջորդող մարդերը կուռքերու թանգարան մը կրնեն, կուռքեր որք հաւասարապէս ցնաալի են և որք սակայն հաւասարապէս արժանութիւն ունին մէկզմէկ արտաքսելու: Ուստի զօրապետը օրինաւորական, Օրլէանեան ու Պուրպոնեան Պօնապարդեան է, թերևս այս պատճառը չարդիլեր զինքը երբեմնակի քանի մը համակրական խօսք ըսելու Գավէնեակ զօրապետին համար 1848 Յունիսի պատահարներու օրերուն պատճառաւ: Իրեն շլացում պատճառող իրն է իշխանութիւնը զոր անփոփոխ կերպով զօրութիւն կանուանէ:

Ա յսպէս Օրլէանի իշխանները զօրութիւն ունէին, Գավէնեակ զօրապետը զօրութեան դեղեցիկ վայրկեաններ ունեցաւ, և Նաբոլէոն Գ կայսրը զօրեղ մարդ մը: Իսկ օրինաւորականներն անոր նկատումին մէջ տեղ կատանան իրենց սկզբունքին զօրութեան պատճառաւ որ է կէցնել միտքերու անիշխանութիւնը, ինչպէս այսօրուան վեհապետը պատահարներու անիշխանութիւնը զսպելու զօրաւոր պաշտօնը ունի:

Զգիտեմ թէ վեհապետները մեծ կարևորութիւն կը տան այս տօվորական զարմացումներուն, չգիտեմ նաև թէ ստուգապես օգտակար են անոնց այս զարմացումները. բայց գիտեմ թէ Լագենթինի զօրապետն իշխանութեան այնպիսի ձանձրալի ջատագով մ'է որու նըմանները տակաւին չեմ հանդիպած: Կերևակայեմ թէ այս է ազգմասիրական ոգին յոռի կողմը, ծայրայեղ կողմը: Ազգմական գիտութեան ծայրայեղ կուապաշտութիւնը կը պարտաւորի արտադրել ամեն յաղթանակող զօրերու նկատմամբ կոյր յանձնառութեան այս տիպարները որք յուսամ թէ բայաւիկ են: Լագենթինի զօրապետը տեսակին մէկ տիպարն է և՝ իր զանազան և բազմաձև կարծիքներուն ցոյցերը ամբողջելու համար՝ քիչ առենէ 'ի վեր ջերմառանդ եղաւ և արդէն Պապին ազնաբնական իշխանութեան կողմնակիցը է կատղութեամբ:

Ա յս պատմագիր տեսերակերին ներելու համար պէտք է ըսել քեզ որ թէև կենացը մէջ շատ վատօդ այրած, այլ վատօդին ամենափոքրը հատն անգամ չէ հնարած*: Կարծեմ թէ անթերի կերպով ան-

*Ինձնէ ներ ը բառերը, վատօդը հնարել կը նշանակէ, բայց եւ նա բազ ենվաներ ը բառերը՝ պատրանօրէն շատ խելօք էի կը նշանակէ, ինչպէս հոս:

կերջ է իր սկզբանց անհամաձայնութեանը մէջ, և ասկից 'ի զատ ինքն իրեն տուած մեծ կարևորութիւնը հարկաւ չէ թողուր որ ինքզինքը հարցուփորձէ և ուղէ որ և իսկ բանի նկատմամբ: Իր սեպհական անսխալականութեան այսպէս հաւատալը բոլոր անձին համարձակութենէն և ձգտումէն կը յայտնուի: Անտարակոյս հրամանատարութեան վեհափառութիւնն անոր վիզը յօդական շարժումներէն զերծած է: Ամբարտաւան արժանապատուութեամբ մը կը կտրէ իր հայը, և զազանային կերպով մը կը կլլէ իր կողնիկը (côtelette). իր բաժակին սպառնական նայուածքով մը նայելէն ետք կը դպնայ, և եթէ իր պանիրը համաձայնի դիմադրել իրեն, սուրը թերևս պանիրին մէկ կողմէն մխելով միւս կողմէն հանէ:

Իր կլոր աչքէն փայլակներ կարձակուին այն կոշտ մարդերու վրայ որք կը համարձակին այս կամ այն կարծիքն ունենալ առանց ժամանակ տալու որ նախ ինքն իր կարծիքը յայտնէ: Ծեր թիւրիմիին հետ կը խօսի այն կարճ ու կտրուկ և հպարտ կերպով որով տասնապետ մը կը խօսի նորեկ զինուորի մը հետ: Իր բիրտ ձայնն օրուան բլլալու պահանջումն ունի, և իր աներին ծեր ծառաները խրտչող հաւերու դիրք կառնուն իր առջև:

Սակայն կերևայ թէ օրիորդ Լիւսիան չվախնար հօրմէն, և հաւը՝ որ բաւական չարամիտ է՝ քաղաքավարութեամբ ապուշ կանուանէ իր փեսան՝ առանց նշմարել տալու անոր այս անունը տալը: Խիստ կարելի է թէ ամեն վաստկուած դասերու ծառայելու պատրաստ այս մեծաբան տեսերամարտը ներքնապէս մարդերուն ամենէն հեզասիրտն ու լաւագոյնն ըլլայ:

Էմիլ անտանելի դառ զան, բայց աղէկ զսպեց ինքզինքը, և տեսնելով թէ զան չծաղրելու արիութիւնը ունեցաւ, հիացայ. հաւ զգուշացայ ծաղրելէ՝ վախնալով որ գործերը չաւրեմ. հետևաբար ամենքս ալ մեր ծամելիքը քակտելու առտնեան յօրանջեցինք:

Ասկ տակաւին զուարճալի է միայն. բայց կը վախնամ որ այս կարճատես մարտիկը նորանոր շփոթութիւններ չտայ կացութեան:

Արդէն յայտնապէս հասկցայ մէջ թէ կրօնք պէտք է, և թէ անկրօն ընտանիք մը չկրնար բարեբաստութիւն յառաջանալ: Էմիլ՝ որ անխոհեմութիւն ունի և որ չերմեռանդներէն աւելի կրօնասէր ըլլալ

կը կարծէ պարծանօք՝ ծանրապէս պատասխան տուաւ զօրապետին թէ համամիտ է հետը. մեծ-Լապենթինին կարծես ողջեցաւ այս հաւանութենէն. բայց զգուշութի՛ւն մանրամասն հարցուփորձէ : Ձեմ կարծեր թէ Էմիլ դիմանայ յարձակումին՝ առանց ռումբը պայթեցնելու :

Քանի մը հայրական տողով պատասխանէ՛, սիրելի պարո՛ն, այն խիստ անկատակ առաջարկութեան որ այս այլանդակ նամակին հիմը կը կազմէ, և խիստ ստուգապէս հաւատա՛ թէ անկեղծաբար անձնուէր ծառադ եմ.

ՀԱՆՐԻ ՎԱԼՄԱՐ :

ԷՄԻԼ ԼԸՄՕՆԹԻԷ ԸՍ ՀՂՁՐՆ ԻՒՐ, Ի ԲԱՐԻՋ

Է՛ս. 8 Յունէս. 1861

Հանրի խոստացաւ ինձ այս իրիկուն նամակ գրել և իր հասկցած կերպովը նկարագրել քեզ զօրապետ մ՚որ ինձ աւելի ձանձրութիւն քան թէ զուարճալի երեւցաւ :

Քեզի համար կարևոր է դիտնալ Լիւսիան ի՛նչ տրամադրութիւն ներու մէջ գտած ըլլալը : Ա՛հ, հա՛յր իմ, Լիւսիան շատ բարի է, պաշտելի է, և օրին մէկը Թող մարդերուն ամենէն երջանիկը կամ ապերջանիկն ըլլամ, հոգ չէ, հոգի կը տամ իր վրայ : Գուցե նաև յոգնաբեկ գտայ զինքը, այլ սակայն սովորականէն աւելի դործունեայ էր, յուզուած էր գրեթէ հասած միջոցիս, իբր թէ անհամբերութեամբ ինձ սպասած ըլլար : Գաղտնապէս ձեռքս սեղմեց երբ կը համբուրէր տիկին Մարսանը և Էլիզան որմէ թոռնուհի ժպտալէններն ու զարդերը զօրապետին սակի մ՚անտես կընէին մեղի, և կարծեմ թէ այս ձեռք սեղմելուն մէջ իրական դորով մը կար : Ասպա զիս իր հօրը ներկայեց վստահ և համարձակ ձայնով մ՚ըսելով անոր :

—Ահա պ. Լըմնթիէն որու խօսքը կընէի հետդ քիչ մ՚առաջ :

Ապա հարցումներ ըրաւ ինձ հիւանդութեանս, Լիոն ըրած ճամբորդութեանս և քու վրայ այնպիսի աներևակայ հոգածութեամբ (sollicitude) և անհանդարտ ու դորովագին նայուածքով որք նոր ընկն մինչև սրտիս խորը զօրութիւն և կենդանութիւն տուին :

Բայց ուրիշ բան մը կայ որով անհնարին երջանկութիւն զգացի : այսինքն ինծի համար երգեց Լիւսիան, այո՛, միայն ինծի համար : Հայրն աղաչած էր զինքն որ երգէ, բայց Լիւսիան կըսէր թէ փոքր ինչ տկար է : Ըսի թէ պիտի երթամ, և թէ անատեն անշուշտ պիտի երգէ հօրը համար, վասն զի նոյն պահուն միևնակ էինք սրահին մէջ :

—Կերգեմ միշտ հօրս և հաւիս, բայց ոչ երբէք ուրիշներուն համար, պատասխանեց, վասն զի դիտցած միայն ծանր երաժշտութիւն է որ ընդհանրապէս ձանձրոյթ կը պատճառէ, բայց եթէ ըսես ինձ թէ հաճոյք պիտի զգաս երգս լսելով, պիտի երգեմ :»

Տակաւին չպատասխաներ էի, և ահա զօրապետն իր կլորաձև մեծ աչերն ինձ ուղղելով՝ կիսովին հաճելի և կիսովին կատաղի ձայնով մ՚ըսաւ, — տակաւին այս անհեթեթ կերպարանքէն չեմ կրնար բան հասկնալ, — թէ առանձնաշնորհեալ էի, և թէ կը պարտաւորէի արժանաւոր հանդիսանալ այսպէս երես առնելու :

—Երես տալ չէ երգելս, կրկնեց Լիւսիան : Պարզապէս կերգեմ, վասն զի անոր չափ անկեղծ մարդ մը չեմ ճանչեր տակաւին, և՝ եթէ կուզէ որ երգեմ՝ չէ թէ քաղաքավար ըլլալու և ապա գաղտնապէս յօրանջելու է, այլ վասն զի կը փափաքի որ երգեմ :»

—Ա՛յո՛, ըսի :

Լիւսիան դաշնակին առջևը նստաւ՝ իմաց տալով թէ ցած ձայ-

նով սիրտ երգէ , և դէպ իմ կողմս դառնալով՝ շաբայարեց :

—Ագահութիւն չէ ցած ձայնով երգելը . պատճառն է չարդիւ-
ել ջրվէժին կարկաչը որ պարտէզին շրջապատողները չթողուր ձայնս
լսելու :

Եւ մինչդեռ կօգնէի իրեն որ ձայնագրի տետրը գտնէ , նաև
խիստ կամաց մ՚ըսաւ ինձ .

—Երբ ներս սիրտ մտնեն շրջապատողները , մի՛ ուղեր որ շա-
րունակեմ : Ուզածիդ չափ սիրտ երգեմ երբ առանձին սիրտ ըլլանք
ծնողացս հետ :

Լիւսիան զմայլելի կերպով պարզ իտալական եղանակ մ՚երգեց ,
և որովհետև իրօք կէս ձայնով և քաղցր մեղմութեամբ մը կերգէր ,
զօրապետը քնացաւ երբ երգին տառներորդ չափը լմնցաւ : Լիւսիան
ժպիտ մը զարկց , նայուածքովն ըսելով ինձ . «Տե՛ս երաժշտութեանս
սովորական ներգործութիւնը :»

Սակայն աղէկ տեսաւ որ իրը երկնային ցօղ մը կըմպէի այս
պաշտելի դեղդեղանքը , որ այնքան պաշտելի կերպով կը խօսուէր ,
և իր աչերը հանդարտ անշարժութեամբ մը , բացարձակ վստա-
հութեամբ մ՚իմիններուս վրայ յարեցան : Տակաւին քնաւ նայած
չէր ինձ այսպէս . տարօրինակ և չքե՛ղ նայուածք , որ ծաղկահաս
աղջկան յատուկ որ և է խուսափութիւն , վախ , շփոթ չունէր :

Կարծես թէ այս ազատամիտ հոգին հարկաւորութիւն չունի այն
բնական և սրտառուչ փոքր ամօթին որ կանուանի պատկառութիւն :

Սահմանուած զգացումներուն և ծանօթ դաղափարներուն սահմա-
նին վերևը կը թևաբախէ Լիւսիան : Կը հարցնէ , կը դիտէ , կուզէ
պիտնալ թէ հասկցուած է ինք , և իր սէգ ուղղախրութիւնը կար-
ծես կըսէ . «Պիտի հաւատամ այն ոյժով որով կը բնաւեմ , պիտի
սիրեմ այն զօրութեամբ որով կը հարցնեմ փորձեմ :» Կերդնում քեզ ,
հայր իմ , որ մարդս մինչև ըղունգը կը պարտաւորի պարկեշտ ըլ-
լալ առանց վախի անոր այն նայուածքին դիմանալու համար :

Աչերուս պատասխանէն գոհ եղաւ :

Տիկին և օրիորդ Մարան ետ կը դառնային : Ուստի Լիւսիան
ժպտեցաւ ինձ՝ դաշնակը դոցելով , և՝ մինչդեռ հայրը կաշխատէր
աբթինալով՝ ինքն ըսաւ ինձ .

—Մտէպ եկո՛ւր :»

Էքս վերադառնալով տիկին Մարանին հետ խօսակցեցայ : Ըսաւ
թէ Լիւսիան անլոյծ մեծ խնդիր մ՚է իրեն համար , թէ կերևայ որ
իրապէս կը սիրէ զիս , թէև սիրելը չուզեր է խոստովանիլ մեկու
մը , նամնաւանդ Էլիզային : Էլիզային փոքր ինչ զայրոյթի տուած
կերևի Լիւսիային այս զղուշութիւնը որու նշանակութիւնը բնազդու-
մով կը հասկնամ ես :

Էլիզան ինձ ալ բացարձակ վստահութիւն մը չներշնչեր : Ինծի
դէմ անհեթեթ զայրոյթի մը չունի ամենևին , այլ սակայն կին է
ան , և թերևս աւելի սիրելի էր իրեն մերժել դեղերանոցս զոր չէր
փափաքեր քան թէ ամենևին չպարտաւորիլ մերժելու զայն : Ամեն
առթիւ մինչև երիւնք կը հանէ Լիւսիան , բայց որովհետև իր բըր-
նութեան մէջ չկայ բանի մը կամ մեկու մը վրայ աքանչանալ , կերև-
դաս թէ իր դուխսանները բնական և բարեյարմար չեն : Կարծես թէ
ինքնին ընտրած դերի մ՚ոդիին կը հնազանդի , գե՛ր զոր սակայն չի
կրնար աղէկ խաղալ :

Թերևս անիրաւ եմ . կէտ առ կէտ մի՛ հաւատար այս դրածներուս .
բայց պէտք է քեզ դիտնալ թէ ինչո՛ւ դրդուած եմ Էլիզային նը-
կատմամբ որ և է վստահութիւն չդրալու , մինչդեռ իր մայրը միշտ
մի և նոյնն է ինծի համար :

Տիկին Մարան խնայուց ինձ թէ Լիւսիան շատ վրդոված էր հի-
ւանդութիւնս խմանալով , կամ՝ լաւ ևս է ըսել՝ հիւանդացած ըլ-
լալը խմանալէն ետք , վասն զի վտանգէ ազատեցաւ ետք միայն ըսին
իրեն տեղս : Աւելց՝ ի զատ մեկնելը լսելով Լիւսիան նուաղեցաւ ,
և ապա քեզ նամակ մը գրեց զոր սակայն մնացելէն ետք չուզեց
ղրկել : Ո՛նչ տեղի ունեցաւ ուրեմն այս խորհրդաւոր հոգիին մէջ :
Եթէ կը սիրէր զիս , ինչո՛ւ ինձ յուսահատութիւն պատճառելու
կերպով վարուեցաւ հետս :

Անկարելի է ամենափոքր նենդութեան կարող համարիլ զան , և
երբեք կրնա մը Լիւսիային չափ անտեղեակ մնացած չէ քահանա-
թեան հպատակաց : Լիւսիան ազդեցութիւն մը կը կրէր . . . : Խղդուելին
ազատեցա՛ւ այս ազդեցութենէն :

Ա՛խ , ո՛րքան ցանկալի է ինձ մինակ ըլլալ իր և մեծ-Հօրը հետ ,
որու առջև Լիւսիան կրնայ ըսել իր ամեն խորհուրդները :

Սակայն իմ մասիս հանգիստ եղիր, և եթէ Հաւրի գրէ քեզ թէ յուզուած եմ՝ մի՛ հաւատար։ Հաւրի չգիտեր թէ ի՛նչ բան է հոգ մը բարերար մխիթարութիւններն և կենսաւէտ խրատները։

Գոյդ ԷՄԻԼ

ᴊ

ԼԻՍԻՍԻ ԱՒ Գ. ՄՕՐԻԱԼԻ, Ի ՇԱՄԳԻՐԻ

Թիւրիւէ 9 Յունիս. 1861.

Ահա այն մտերմական մեծ պնակցութիւնը։ Հաւատամ եղիր թէ խոստովանանքի մը պէս ծիշդ և անկեղծ է այն։

Այս տարի անդամ մը միայն գրեցի քեզ, և նամակս միանգրէն աւելի կարճ էր։ Ոչինչ պիտի կարդաւորեմ, ամէն բան պիտի խոստովանիմ։ Քեզ աւելի գրելու հարկաւորութիւնը չգգացի, և որովհետև միշտ ես եմ քեզմէ հարկաւորութիւն ունեցողը, և որովհետև երբէք դու հարկաւորութիւն չունիս իմէ, հարկաւոր չեմ եղած ձանձրոյթի տալ քեզ այն աննպատակ և անկարևոր դիրքերով որք կենցաղագէտ մարդկանց յարաբերութիւններու մէջ ժամանակը վատնելու կը ծառայեն։

Գաղափարներս տարիէ մի՛ վեր փոփոխութիւն կրեցին։

Կը կարծէի թէ չպիտի տևէ այս փոփոխութիւնը, զոր քեզ ի մտնելու համար կսպասէի որ անցնիմ այս փորձը. բայց չէ թէ փորձ մը, այլ նոր տեսութիւն մ'էր այս. իր պայծառութիւնն

և տևողութիւնն իրաւունք տուին ինձ հաւատալու նոյն տեսութեան։

Ասկից տարի մ'առաջ մեծ-Հայրս Լիոն էր, իսկ ես Ճամպերիի մէջ մեծ-հօրաքոյրիս քովն էի։ Ճատ կը տեսնէի աղջկանց քրիստոնէական դաստիարակութեան համար հիմնարկուած կրօնական տուները։ Ինչպէս պիտես, կը սիրեմ մանկունքը, և երբ այնքան ժամանակ և ստատկապէս վարիքեցայ կրօնական վիճակը, միշտ մանկութեան որդեգիր (adoptif) մօր և դաստիարակուհիի ձևին ներքև կերևար ինձ այն ամէնս վիճակը։

Խրատ տուեր էիր ինձ յաճախել այն տուները, որպէս զի ևս քան զևս առնում այն պարտաւորութեանց ճաշակը որոնց նուիրուած են անոնք։ Եկո՛ւր տե՛ս որ Հոն կորսսի այս հասարակային մայրութեան ճաշակը, որ Ատուծմէ կնկան ներշնչուած մայրութիւնը չէ։ Նախ այս հիմնարկութիւնները լոկ շահադիտութիւններու հաշիւներու օգնութեամբ կրնան վիմանալ, որոնց նիւթական կողմն անհաճոյ է ինձ. ասկից ՚ի զատ աւելի արատաբին կուսակրօնութեան ոգին քան թէ ներքին դիմադրութեան ոգին հիմնարկած է այն հաստատութիւնները։ Դարուս դէմ այս կռիւն յայտնի, եւանդուն և անընդհատ շարժուն թշնամութիւնը բան մ'ունի որ վախ և սարսափ կը տայ ինձ։ Վախցայ որ չսխալիմ, ուստի ծնողքիս հրաման առի ճամրորդութիւն ընելու շրջանաւոր այցելութիւն ընող քարոզիչ սիկինանց հետ։ անոնց հետ շատ ճամրորդութիւն ըրի, Գրանսայի կեդրոնին և հարաւային մեծագոյն մասը տեսայ։ Արդ ձշմարիտ խարդախութիւններ տեսայ որոնց նպատակն է կրօնական հաստատութիւնները, մեռցնել ամէն մտքում՝ ծանել աշխարհական հաստատութիւնները, մեռցնել ամէն մտքում՝ առաւտուր մը շահը գրաւել և մենաւաճառութիւն ընել, վասն դի շատ անդամ առաւտուր մ'եղած է այս բանը։ Կրօնականութիւնն իսկ արհեստ մ'եղած է ապրելու համար, և միաբանութեան ոգին ոչ այլ ինչ է բայց եթէ ինքնամոլութեան ոգի մ'որ անհատական ինքնամոլութենէն փոքր ինչ նուազ անձուկ այլ շատ աւելի անազատ է։

Մի՛ աղաղակեր, բարեկամ. չգիտեմ թէ այլուրեք ի՛նչպէս են այս տեսակ իրերը, սակայն անոնք այսօր Գրանսայի մէջ տեսածիս պէս են, և ամենևին ՚ի փառս Ատուծոյ չեն։

Ուզեցի դիտնալ թէ ա՞րդեօք ինչ ինչ կրօնական հաստատութեանց մէջ միայն տեսականին ապականութիւն է այս , միաբանութեան ոգին վատահութեամբ յայտնեցին ինձ , և տեսայ շահասիրութեան և տիրապետութեան ոգի մը զոր դատապրութեան ոգի մը կը մղէ և կը պաշտպանէ՝ չեմ ըսեր՝ այս կամ այն կառավարութեան՝ այլ ամեն տեսակ հիմնադրութեանց դէմ որոնց հիմն ազատութիւն է : Այսօր դրեթէ ապահովապէս դիտեմ որ այսպէս է երկու սեռին վերաբերող կրօնական հաստատութեանց մեծագոյն մասը , և թէ Աստուծու ծառայողներուն այս բազմութիւնը՝ յանկարծական տա- րածութիւն մ՚առնելով և մեծամեծ միջոցներ ունենալով պատրաստ անձնատուր եղաւ դարուս առևտրական և դրական ոգիին : Զէ՛ , Աստուած ա՛լ այս բազմութեան հետը չէ , և այս բանը տեղի պիտի ունենար :

Հրաժարումի վիճակը վէհ վիճակ մ՚է որ կը պարտաւորի բացա- ռիկ , աղքատ և դրեթէ թագուն մնալ : Քանի որ հրաժարումի վի- ճակը կը յայտնուի , հաշուելով և շահասիրելով կրօնական տարա- ծումի կը փոխուի , քանի որ այս վիճակին սահմանող անձինք ոչ այնքան ընտրութեամբ և խղճահարութեամբ կընդունուին , իբր թէ խնդիրն ուրիշներուն օրինակ հանդիսանալու վրայ չըլլար , քանի որ այս աշխարհիս ամեն գործերուն մէջ կը սիրուի և անոր տղայական խարդախութեանց ամեն դուէհիկ հոսանայ հետ կը խառնուի , ա՛լ վիճակներուն առջինը չէ , այլ յետինը , վասն զի ամենէն նախրա- կան բաներէն , այսինքն հաւատքէն և հրաժարումէն շահ կը հա- նէ :

Հետևաբար հեռացայ այն նպատակներէն , նախ սաստիկ վշտա- նալով , ապա սակաւ առ սակաւ հանդարտելով հաւատքիս նկատ- մամբ , վասն զի ոչինչ Աստուծու դէմ ապացոյց մ՚է , և սուտ մարդարէներն ամենևին չզրկեցին Ճշմարիտ հաւատքին սրբազան տապանը , սակայն ցաւ կրեցի վերտին կանգնելու համար :

Ինծի համար ինչպիսի՛ քաղցր բան մ՚է զգալս թէ հաւատացեալ- ներու առջեւն բազմութեան հետ կրօնական լայնածաւալ եղբայրու- թեան մը մէջ կապրիմ : Գաղափարներուն , զգացումներուն և դոր- ծերուն ընկերակցութի՛ւնը , ստուգիւ այս է ընկերային և աստուա-

ծային տեսականը : Ընտանեն պարծանք մ՚էր ինձ վերաբերիլ հռո- մէական եկեղեցիին , այն կաթոլիկութեան որուն անունը տիեզե- րական վարդապետութիւն կը նշանակէ :

Հաւատքիս երակին իրաւորիլը , Աստուծու ոգիին բազմութեանց ոգիին մէջ սփռուիլը , ողբումներով միլիոններով բաշխուիլը , վանորէից Փրանսայի ամեն կողմերը վերականգնիլը , շարժեցան վանքերուն նոյն իսկ իրենց աւերակներովը վայրենական դրից վրայ վերաշինիլը , դիւզացիներուն արժանաւոր մատուռներու և օրհնած խաչերու առջև միամտութեամբ երկրպագութիւն ընելը , եկեղեցի- ներուն՝ հաւատքին ամենագեղեցիկ ժամանակներուն պէս՝ Աստուծու խօսքը լսելու եռանդագին փափաքող բազմութեամբ մը լեցուիլը կը տեսնէի , վերջապէս մեծ բանի մը , այսինքն սիրոյ զօրութեան մէջ միութեան կազմուիլը կը տեսնէի՛ :

Հապա՛ այն ձեռնտուութեան ընկերութիւնները , այն հզօր եղ- բայրութիւնը , այն նեցուկը զոր տկարը միշտ ապահով էր գտնե- լու Քրիստոսին անունը տալով , այն վատահութեան զգացումն որմէ կը մղուէի կեանքին մէջ՝ ստուգապէս դիտնալով թէ պիտի կրնամ աղեկութիւն ընել՝ ինչքս , ժամանակս , միտքս և կեանքս , վերջա- պէս ամեն բան տալով ստուգապէս աւետարանական եկեղեցիի մը , ո՛հ , յիրաւի շատ դեղեցիկ էին այս ամեն բաները , և տեսլականիս մէջ լեռնագոյն կը շնչէին :

Գեղահաս էի , զուարթ էի , ամեն բան կը ժպտէր ինձ ներ- կայիս և ապագայիս մէջ . ամենևին կասկած մը չէի կրեր , կենացս մէջ կարելի չէր որ և է ժայռ : Երկինք պայծառ էր գլխուս վերևը , աշխարհս անդիմադրելի կերպով նետուած էր Ճշմարտութեան զա- ուիվայրին վրայ : Խոլոր նմանները երջանիկ և բարի պիտի ըլլային : Ա՛լ ոչ չգաւորութիւն , ոչ առանձնութիւն մնքիս համար :

Կանդուն էր Աւետարանը , և քրիստոնեայ մարդկութիւնը՝ դեղեց- կին և բարիին Ճամբուն մէջ իրարու օգնելու և մղում տալու հա- մար իրարու հիւսուած բարեկամական ձեռներու անբաւ շղթայ մ՚էր :

Բա՛րէ , մանկական երազ մ՚է այս որու վրայ շատ լացի : Տակա- ւին հետի են այն ժամանակները որը հասած կերևային ինձ : Գա- րուս այս կրօնական մեծ եռանդը միայն մէկ բան չունեցաւ , այսինքն

անկեղծութիւն : Այս եռանդին մէջ չկայ անկեղծութիւն , հետեւաբար ոչ հաւատք , ոչ իրական դիմադրութիւն , ոչ ալ այս կարծեցեալ երկայնային զարգացումին նկատմամբ քաջալերական յոյս կայ : Այդ եռանդին մէջ բարոյականը չարութեամբ , կողմնապահութեամբ շահախնդրութեամբ կը պործուի . ողբոմածութիւնը կը ծախէն , քանի որ աղօթքը կը դնեն . ընտանեաց դիւրակեցութիւնն ու կեանքերու ապահովութիւնը շահագիտութեան առարկաներ կրնան , ովատնաց կը կարդան Աստուծոյ առանց մտածելու Աստուծոյ վրայ :

Պրօթեսթանտը շատ ներելի կը համարին իրենց այն բանը զոր ուրիշներուն կարդիլեն , և չարութիւնն իսկ երբեմն ապաւէնի տաճարներ և անպատիժ լրբութիւններ ունի՝ ինչպէս ունէր միջին դարուն մէջ :

Մի՛ ըսեր թէ կը սխալիմ , թէ աղէկ չտեսայ , աղէկ չհասկցայ , և թէ աղետալի ազդեցութիւններ կրեցի : Ամենևին ազդեցութիւն մը չկրեցի , երբէք թոյլ չտուի որ հաւատքիս վրայ վնաս նոյն իսկ հաւս անդամ որ լաւագոյն բարեկամս է . տկարամիտ մը չեմ , և առանձնական իրաւունքներուս մը ստացողութեան անձնատուր չեմ ըլլար :

Ամենևին մտերմական իրաւունք մը չեմ նշանակեր , և ինծի դիմադրութեանց դլխաւոր առարկաներ տուողը չէ այն երկիրն ուր կը քնակիմ . յուսալով ընդհանուր դործին բանալոր ընել նաև ինծի՝ թոյլ տուին որ իրերու ամբողջութիւն մը ձանչնամ և դատողութիւն ընեմ :

Ուշադրութեամբ և կորովաւորութեամբ քննեցի անձերը և իրերը , սակայն այս քննութեան պատճառն ոչ սին հետաքրքրութիւն մը , և ոչ ալ անոր մէջ դատապարտութեան մը պատրաստակը դանելու ջանդուն դիտաւորութիւնն էր :

Ո՛չ , չէ՛ , Աստուածդ վիպայ , չէ՛ , որոշման տրուած էր . կանխաւ կընդունէի ամէն կրնիները , և յանձն առեր էի ընտանեաց նկատմամբ մինչև խոր անդթութեամբ վարուիլ՝ սրտիս փափաքը կատարելու համար :

Դուխի կրօնասիրի ըլլալ , և կամքս էր ընտրել այն միարանութիւնը ուր քնքշներս կրօնքին աւելի օդտակար պիտի դդայի : Ինչդոյց Հաւատքիս հետ խօսող ոչ այլ ինչ , բայց եթէ Կարմելուհիներու

տան խեղճ վանքը , ուր տակաւին կերթամ երբեմն և ո՛ւր ալ չպիտի երթամ , վասն զի վերջին քննութեանս ժամանակ այն վանքին մէջ անձամբ և տխուր ոգի մը , առանց ջերմեռանդութեան ճղնաւորութիւն մը , մարդկութեան դէմ վայրենական արհամարհանք մը , քաղաքակրթութեան , նաև ընկերութեան ապազային դէմ անկեղծ այլ վայրենական և ապուշ բողոք մը :*

Բարեկամ . այս բաները չէին ինծի տարվեցուցածդ : Հաւատքին ընդարձակ և զուարթ հորիզոնը երազիս դոյներովը զարդարուն ցուցուցիր ինձ : Այս երազն անհետ եղաւ :

Անատեն պարտաւորեցայ աշխարհիլ և հարցունել իրմովի թէ հիմակ ինչ արքայան և արդիւնաւոր իրաւունքի մը ծառայելու մըշտանջնապէս պիտի նուիրուէր միշտ հաւատացող սիրտս և միշտ արդասաբեր միտքս :

Մինչև հիմա կեանքս ամէն անձերու կեանքին պէս չեղաւ : Մայր մ՚ունենալէ զրկուեցայ , հայրս ճանչցի լմն , և մեծ-հօրաքոյրս չէր կրնար մայրիս տեղը բռնել . մեր մէջ հասակի մեծ հեռաւորութիւն կար : Հայրս միշտ իրմէ հեռի ապրեցաւ . ուստի մանկութիւնս անցուցի Շամպերիի հին և հնաձև մարդկանց կամ այս հին քնակարանին խստասիրտ առանձնութեան մէջ՝ միմակ մնալով ծերունի մը հետ որ պատուական և սիրուն է , և որ սակայն միակտուր է իր դաղափարներուն մէջ , և ոչ այնքան տրամադիր իմ առջին փափաքներս կանոնաւորելու և զարդարելու :

Հասակակից քոյր մը չունիմ , ոչ ալ ընկերուհի մը . Թիւրտիի մէջ կրօնք չկայ , Շամպերիի մէջ կրօնական հրահանդներ շատ են այլ ներքին զդացուած չերմեռանդութիւն չկայ : Բա՛րէ , պէ՞տք է խոստովանիլ թէ մեր ժամանակի կրօնքին ընդունած հպարտ ու մեկ հաւատալու կերպերուն մէջ այս անվնաս և թոյլտու չերմեռանդութիւնը դարձեալ այն կերպերուն ամենէն նուազ յարմարն է :

Ինչ և է , դեռ ամենևին կրօնք մը չունէի երբ հօրաքոյրս զիս դրկեց տուաւ Բարիզին այն վանքն ուր քեզի ձանչնալու երջանկութ-

*Հեղինակը հարկաւորութիւն չունի ըսելու թէ ամենևին մտերմական վանքի մը չանդրկեզ հոս , և չդիտեր ինք թէ Շամպերիի մէջ կամ չբջակաները կարմելուհիներու վանք մը կայ թէ ոչ :

թիւնը ունեցայ : Կը յիշե՞ս այն վայրենի պատանուհին որ երկեհոտ բեմէն փողարի ձայնով մը կերգէր , և որու միակ հոգն էր ե-բաժշտութիւնը , լրին ուսումն ու աղմկալի զբօսումը :

Ուրիշներէն աւելի լաւ դաշակութիւն ըրիր իր վրայ , և ըսիր . «Բարի անձ մ'է այս , խելքը միտքը իր գործին կը տայ բոլորովին» և սկսար կրօնական դասախարակութիւն տալ ինձ , մինչդեռ նաև աշխարհական ուսումներս կանանց վանքի մը մէջ կաւանդէիր ինձ կարելի եղածին չափ նուազ անձուկ խնամսով :

Տեսան որ յիշողութիւն և դիւրութիւն ունիմ , զուն ալ գաղափարներուս մէջ գատում և բարեկարգութիւն կը գտնէիր : Շատ երես տուիր ինձ՝ խրախուսելով զիս որ Աստուծոյ ինչ ըլլալը հասկնալու համար քեռական տրամաբանութիւնս գործածեմ , նաև սիրտս իր այն վիճակին մէջ ուր տրամադիր էր սիրելու զԱստուած :

Քեզ կը պարտաւորիմ այն ամէն երջանկութիւնը զոր մանկայինս հոգիս կրնար գտնել այս աշխարհիս մէջ որ այնքան անապատ էր ինծի համար : Երկինքը տուիր ինձ , և Թոյլ տուիր սրտի մտքիս ամէն եռանդներուն , մինչև անգամ ժպտելով Թոյլ տուիր որ բացարձակ կերպով չհաւատամ յաւիտենական դատապարտութեան (damnation) և դեհենին այն նիւթական չարչարանաց որ հաւատքին բարոյական իմաստին անարժան կերևային ինձ :

Դեռ ուրիշ կէտերու նկատմամբ խոկ ընդդիմութիւններ ինծի համար վայրագ ուղղափառութեան մ'անձուկ շրջանը , խոստացար ինձ Թէ հաւս անդառնալի կերպով չպիտի դատուէր և դատապարտուէր Աստուծու էութիւնը հասկցած չըլլալուն համար , արժանութիւն տուիր ինձ նաև մտհաւան յետին ժամը զարկած մինչդեռ չչարչարէր զանձկեցեալին ծոցը վերադարձնելու համար . սրտտութիւնը որ չատեմ և չարհամարհեմ այլազանդները , վերջապէս սովորեցուիր ինձ սիրոյ , շնորհաց և բարութեան կրօնք մը զոր ա՛լ կարելի չէ ինձ ուրիշ մը հետ փոխել , և որու համար պիտի օրհնեմ քեզ քանի որ պիտի ըլլամ ինչ որ եմ ես ինքս :

Ա՛հքան հայրական և ստուգիւ աւետարանական նամակներդ շարունակեցին գործդ և սիրտս այս երջանկաւէտ վիճակին մէջ պահեցին մինչև անցեալ տարի :

Այն օրէն Թուեցաւ ինձ Թէ ներքին զգայումդ կը փոխէիր և և Թէ նոր խօսուածք մ'ունէիր հետս : Աշխարհէս հրաժարելու մասին զգացած փափաքս տարիներով յապաղելէն ետք յանկարծական ազդեցութեամբ մը զիս մղեցիր այս որոշումը ընելու :

Կարծես Թէ այն պատկառելի հայր Օնօրիօն՝ որու վրայ եռանդագին կը խօսէիր հետս՝ հաւատքդ փոխոխած , ըսե՞մ , նաև այլասերած է . . . . Ա՛լ չէիր կարծեր Թէ փրկութիւնս ընտանեկան յարաբերութիւններուս հետ համաձայնի և քանի մը րոպէ , Թերևս քանի մը շաբաթ աշխատեցայ քեզ հնազանդելու՝ փորը ինչ ծանրաբեռնով մեծ-հօրս խանդաղատանաց վրայ և զիս ապստամբութեան մղելու վախովը զինքը նուաճելով :

Բարեկամ , կրօնասիրութեան չեմին վրայ տեսայ ինքզինքս , և հոն երես առած տղայի յատուկ քանի մը յամառութեան և չարաբարոյութեան ժամեր ունեցայ :

Երբ կսկսէի այս ընթացքիս համար ինքզինքս մեղադրել , ներկայ ժամանակիս կրօնքին ոչխին նկատմամբ պատրանքս փարատեցաւ , և ահա այս կացութեան մէջն էի երբ գալուստդ զարմանք , երբ նամակդ վրդովում տուաւ ինձ :

Ո՛հ , այդ նամակն որքա՜ն նուաղ կը նմանի հիներուն , և ինչպէ՛ս դժուարին է ինձ ճանչել քեզի՝ պրուածքիդ այն զայրագին , տխուր և սարսափով լի ձևին մէջ :

Ամէն անգամ փոխուած է ձայնիդ պէս , կերպարանքիդ պէս , և կարծեցի Թէ նեստուած ես այն գաղանի գործերուն մէկին մէջ որը միշտ դժնդակ հունձքով մը կը վերջանան , հո՛ւնձք որու կիրառութիւնը միշտ ստուգապէս օգտակար և բարեպաշտական չէ :

Բարեկա՛մ , ներէ՛ , այս բաները քեզ ըսելուս համար . վան՛ զիս չեմ կրնար կեղծել : Կը սիրէիր անկեղծութիւնս : Պէտք է սիրել տակաւին և առաքինութիւններուս պատասխանել չէ Թէ սպառնալիքով այլ փաստաբանութիւններով . սպառնալիքին չեմ հաւատար : Ցիշէ՛ որ երբէք չկրցած եմ Աստուծու և իմ մէջ տատանումն նշմարել : Եթէ Աստուած կուզէ զիս պատժել նորէն ինծի բարութեան ձամբան դնելու համար , չարութեան ոչխին չպիտի գործածէ , և եթէ անգութ է ինծի համար , եթէ կուզէ զիս յաղթահարել և անհետել բո-

լորովին, պիտի լքանէ զիս։ Եթէ յանցաւոր է խիղճս, ինձի համար արդէն բաւական է այս չարչարանքը. եթէ Աստուծու աչքն ա՛լ կենայս լոյսը չէ, բաւական շատ է ինձ խաւարէն սարսափիլս։

Ըռ այժմ ահա ասոնք են քեզ ըսելիքս։ Անձնական զգայուններս և նպատակներս մտերմաբար յայտնելն անօգուտ է բոլորովին, եւ թէ ա՛լ չենք կրնար համաձայնիլ սկզբնակէտին վրայ, որ է կրօնքը։

Վեց տարիէ ’ի վեր է որ դաղափարներս կը կարդաս, այն ժամանակէն ’ի վեր իմ կրօնքս չփոխուեցաւ, և ներկային մէջ չեմ տեսներ բան մ’որու դէմ չկարենամ միևնոյն կուռիլ, եթէ ստուգապէս վճռելի ենթարկուիմ ներկային մէջ։

Ապահով եղի՛ր թէ մտածեցի այս բանիս վրայ, և թէ անօգուտ տեղը չդացի ատեն մ’առանձնաբար ապրելու կարմելհիներու վանքը։

ԼԻՍԻԱ

ԺԱ

Ը*** ԸՆ ՕՐԻՈՐԴ ԼԸՓԵՆԹԻՆԻ, Ի ԳԼԵՆԿՆ ԹԻԻՐՏԻՒ

Շաբաթէ, 10 Յունվար 1861

Ա՛յո՛, փոխուեցաւ, Լիւսիա, բոլորովին փոխուեցաւ միաբս և կամքս, չգրե՞ր էի քեզ այս փոփոխութիւնը։ Փրկութեան շաւիղն ելեր էի, նորէն այն ճամբան մտայ, ուր պէտք է որ քեզի ալ բերեմ վերստին, բայց ձախակողմէս պէտք է, թէ ոչ խղճի յանի-

տենական տագնապ մը հոգիիս վրայ պիտի բերնաւորի այս աշխարհիս մէջ, թերևս հանդերձեալին մէջն ալ յաւիտենական պատիժ մը։

Լիւսիա՛, բոլորովին պատրաստ ես այն բաներուն զոր պիտի ըսեմ քեզ. յայտնապէս տեսեր ես, իրաւ կորսուած է Ճշմարիտ կրօնքը, ա՛լ ոչ ոք կը հաւատայ, իւրաքանչիւր ոք ուզածին պէս կը մեկնէ կրօնքը, ա՛լ ուղղափառութիւն չկայ։

Կաթոլիկները բոլոքական եղան յանդէպս, շատերը հրէայ եղան՝ թէև հրէից դէմ կը գոչեն, որք սակայն ոչ այնքան անօղոքապէս ցանկամոլ են որքան այս կարծեցեալ քրիստոնեաները։ Գէշութիւնն ամենուրեք է, ա՛լ չճանչեր և ոչ իսկ կեղծաւորութեան այն զգուշութիւնը որու համար կըսուէր թէ մեծարանք մ’էր առաքինութեան։

Ո՛չ, կեղծաւորներն իսկ սակաւաթիւ են, այսինքն քանի մ’ընտանիքի խեղճ գլուխներ կամ քանի մը խեղճ քահանաներ որք կղերին պաշտպանութեան հարկաւորութիւն ունին կամ կը վախնան առնոր պարսաւանքէն։

Բայց այն անամօթ մարդերն որք եկեղեցիներուն մէջ կը խոնին, այն ապականակիր կիներն որք խոստովանահայրները կը շրջապատեն, այն անձերն որք խորաններուն առջև կը խոնարհին հեգնելով, հաւատա՛ թէ ոչ այնքան ծանօթ են քեզ որքան ինձ, վասն զի ես փորձառու մարդ մ’եմ, և այն օրէն ’ի վեր ուր դադրեցանք տեսնուելէ՝ շատ յարաբերութիւն ունեցայ մարդկանց հետ։ Զանոնք կեղծաւոր կարծելովդ կը շղոթորթես. և ոչ իսկ կեղծաւոր են այդ մարդիկ. ոչ այլինչ են, բայց եթէ լերք. ոչինչ կը հաւատան, ոչինչ կը յարգեն։

Կրօնքը վերարկու մ’է՝ չէ թէ անոնց մոլութիւնները ծածկելու — այդքան նեղութեան յանձնառու չեն ըլլար, —այլ անամօթ անապատութեամբ մը պաշտպանելու համար։

Գո՛հ ես, Լիւսիա՛, և բաւական համամիտ չեմ քեզի հետ։ Հիմա մտիկ ըրէ՛ ինձ, և պիտի տեսնես որ ես ալ քեզի պէս ոչ աշխարհային նենգութեան կը ներեմ, ոչ ալ կը գթամ ստութեան վրայ։

Թերևս չդիտես տարիքս , Լիսիա՛: Հաւանական է որ քնաւ չը հարցուցած ես իւրովի թէ ա՞րդեօք երեսս իմմէ աւելի մատաղահաս կամ աւելի ծեր է թէ ոչ: Ցիսուն տարեկան եմ, և կեանքիս ինչ ինչ տարիները կրկին համրուելան :

Երբ Ճանչեցիր զիս , տրտում և սակայն բարեսէր էի : Լաւ միջավայր մը կապրէի , և երբ հոգիս աստիկ զիրքերը Աստուծու կը նաւթբէի , ինքնին կըսէի թէ մեղքերս պիտի քաւէ՝ ևս աւելի վեշտ կրելու առիթ տալով ինձ :

Եկաւ այս առիթը . Հռոմ երթալու հրաման ընդունելով , տեսայ Հռոմը , և քի՛չ մնաց պիտի կորուսէի Հաւատքը :

Հոն ժամանակ մը նեղքին ապատամբութիւն և սաստիկ պժդում կրեցի , չկարծեցի թէ կը պարտաւորէի խօսիլ հետդ այն ժամանակին նկատմամբ որ սակայն բռնադատեց զիս աչքս բանալու մարդերուն ապիրատութեան և հաւատքին ամբարշտութեան համար : Ո՛ւրոշեցի աւազանալ՝ Եկեղեցիին վէրքերը բուժելու աշխատելով դարձնել զանոնք ծանեւութեամբ :

Ջանացի զեղծումները յայտնելու , պաղատարներուն շրջանը ընդարձակելու , մարդկային միաքը և սրբազան վարդապետութիւններուը Համաձայնելու : Փոքր ինչ տաղանդ ցուցուցի այս ձեռնարկութեան մէջ : Կը կարծէի հաճելի ըլալ Աստուծու և Սուրբ-Գահին : Վէհ կոխի մը համար այժ , վճռաբանութեան համար յայողակութիւն կզգայի յիս :

Միայն մէկ բան կար ստոյգ , այսինքն այս ձեռնարկութեան մէջ միամտի եռանդ մը , անթերի անկեղծութիւն մ՛ունենալս :

Զիս փոխուած չէիր գտներ . իրօք՝ վերացս հակառակ՝ չփոխուեր էի . դէշութիւնը կը տեսնէի , և կը կարծէի թէ անոր դէմ յաղթանակ տանելու այժն ունիմ :

Յանդիմանուեցայ , պարսաւուեցայ , լռութեան դատապարտուեցայ՝ խիստ ողբալի քաջալերութիւններէ եռք : Այս իրողութիւնը տեղի ունեցաւ անցեալ տարուան սկիզբը :

Չորս ամիս տեսակ մը յուսահատութեան մէջ ապրեցայ , քեզի անսահման միայն նամակ դրեցի երբ յաղթական ելայ այս մահաբոյր և վերջին փորձանքէն :

Ահա անսահման՝ քաշուելով արեգահերու վանք մը՝ ուր կուզէի միանգամայն թաղուիլ՝ հանդիպեցայ գարուչնեան այն խեղճ կրօնաւորին որ վերակենդանութիւն տուաւ ինձ իր խիստ և վհչերամեռանդութեամբը :

Ինչ որ ըսաւ և հարիւր անգամ կրկնեց ինձ՝ խիստ քիչ փոփոխելով իր խօսքերուն ձևը , դոց սորվեցայ , ուսաի կրնամ դրչով հոս զետեղել իր խօսքերը :

«—Կրօնքը կորսուեցաւ : Ամեն բան կը պարտաւորի նորէն սկսիլ : Պէտք է անդղդրդելի հիման , այսինքն ուղղափառութեան վրայ վերահաստիլ կրօնքը : Կրօնքի մասին միջին կէտ մը չկայ . կրօնքն է ամեն բան կամ ոչինչ : Խրատը բեռ մ՛եղաւ մարդուս , վասն զի մարդս նիւթական բարերաստութեանց Ճամբուն մէջ քայլեց և ա՛լ հոգ չըրաւ իրեն հանդերձեալ աշխարհին իրերը , ինչ որ յաւաջադիմութեան անունը կառնու ներկայ դարուս մարդերէն , ոչ այլ ինչ է բայց եթէ մահը : Այս կործանիչ յաւաջդիմութիւնն ամենաբեք մնաւ : Յուրաքանչիւր եկեղեցիները կրակարանները , օթոյնները և թիկնաթոռները ընդունեցան : Մարդիկ կը հանդստանան Աստուծու աղօթք ընելու համար : Վանքերը՝ առանց վսեմութեան և բանաստեղծութեան՝ կը շինուին նիւթապաշտութեան այնպիսի ոգւով մ՛որ զայրոյթ կուտայ : Անոնց մէջ լաւ օդ և դեղեցիկ տեսք ունեցող տեղեր կը նսեմին , օդաւէտ և հանդստաւէտ սենեակներ ունին , իրենց մարմնոյն առողջութիւնը հոգ կը տանին , այլ ոչ երբեք հոգիին փրկութեան : Ամեն կանոնները թուլցած են . վանականք ամեն հնարաւոր ազատութիւնները ծախու կառնուն , իրենց փրկութիւնը կատարեալ առանց շիթ մը քրտինք թափելու : Վշտամբերութիւնը վերցուած է : Ահա այսպէս եղան Աստուծու նուիրուած անձինք : Գանք աշխարհականաց . ասոնց կը ներուին կեանքին ամեն ապերասանութիւնները , մնքին ամեն իրաւախոհութիւնները : Կը վիճաբանին անոնց հետ , սկզբունքի մասին չնորհումներ կըլլան անոնց , կը թողուն որ անոնց քաղաքական զգայութիւնը զատուի կրօնական զգայութենէն : Կը պարծին ներող ըլալ կարծելով . կըսեն անոնց ամեն մէկին . ‘Հաւատա՛ ինչ որ որ կրնաս հաւատալ , և մի՛ տառապանքներ ինչ որ չես հաւատար . արձակութիւն ամեն բան պիտի պարտիէ :

Աստուած բարեսիրտ անձ է . շատ մեղք չգործելու դիտաւորութիւնը ունեցի՛ր , ամեն բան պիտի կարգադրուի՛ · · · :»

Մեղմութիւնն ու անտարբերութիւնն ահա հոս բերին Եկեղեցին և դաս : Այս ժամուս թերևս հարիւր ձշմարիտ կաթոլիկ չկայ աշխարհիս մէջ :

Եւ որովհետև կը հարցնէի հայր Օնօրիոյին այս տիեզերական հիւանդութեան դարմանը , անփոփոխ կերպով պատասխանեց ինձ .

«—Նախնի ուղղափառութիւնը վերականգնել և հնազանդիլ առանց առանց բողոքի »:

Երբ առաջին անգամ այսպէս խօսեցաւ հետս ծերունին , միտքս զայրացաւ : Բողոքեցի յանուն անցելոյն , ներկային և ապագային , յանուն գիտութեան լոյսերուն , յանուն քաղաքակրթութեան յառաջդիմութիւններուն , յանուն մարդուս իրաւանց , սովորութեանց , զգացումներուն և հարկաւորութիւններուն :

«—Ինչ բանի դէմ կը բողոքես , գոչեց սրբազան բարկութեամբ մը բորբոքելով , տեսնենք , ըսէ՛ ինձ բողոքներուդ որը որ կուզես : Այը հրաւիրեմ քեզի որ գտնես , եթէ կրնաս , անոնց մէջ բողոք մը որ չհաստատէ այս աշխարհիս մէջ երջանիկ ըլլալու կարծեցեալ իրաւունքը : Ճիշդ ըսուած գիտութեանց և բնական ըսուած գիտութեանց յառաջադիմո՞ւը , Աստուածային գործքը չափել , լաւ մը հասկնալ և բնութեան գաղտնիքները ճանչնալով կրօնական տեսիլը ջնջել ուզող մարդին վարժուիլը , նիւթին ամեն ոյժերուն տէր ըլլալու համար ամեն տարերայ և ամեն ստեղծուած իրերու յառնութիւնները խաղարկո՞ւը պիտի յիշես . ինչ կայ այդ ահագին աշխատութեանց ծայրը : Հնարագիտութիւնը , մարմնոյն հացը , և ոչ այլ ինչ : Մի՛թէ վերացական գիտութիւնները , բնազանցութիւնը , հոգիին նոր քննութիւնը և Աստուածութեան տրուած արդի ժամանակիս յատուկ սահմանը պիտի յիշես · · · : Բայց ատոնք Թանձրամիտներու հայհոյութի՛ւնն է :

Այդ գիտութեանց միակ առարկան է Աստուծու աչքէն ազատիլ , անոր օրէնքը պատճառ և նպատակ չունեցող դիպուած մը սեպել , և կեանքին ամեն վայելումներուն անպատժութիւնը ապահովել :— Մի՞թէ փիլիսոփայական գիտութիւնները , բարոյականը , հմտութիւ-

նը , կարծեցեալ իմաստութեան մը խուզարկուիլը առջև պիտի բերես · · · :— Աստութեանց վրայ ստութիւննե՛ր որոնց նպատակն է եսական սկեպտիկութիւն մ՚և սառնահար խաղաղութիւն մը . սրտին ծուլութի՛ւնը զոր մտքին սին աշխատութիւնը վաստակած է . —Մի՞թէ արհեստները , գրականութիւնը պիտի յիշես · · · : Առանք աշխարհային հեշտութեանց սիրահար իմացականութեան մը տղայական և տպաւորարար նրբութիւնները , ունայնութիւնները , խենդութիւններն են : Այս ամեն իրերուն մէջ բան մը չկայ Աստուծու համար :

Նայէ՛ աշխարհիս Փրկչին կեանքը . այս կեանքին մէջ կը տեսնե՞ս հպարտութեան կուիւներն ու յաղթանակները : Մտիկ ըրէ՛ իր խօսքը . այս խօսքին մէջ կգտա՞ս գիտութեան նրբութիւնները , վիճաբանութեան խուզարկութիւնները , երկրային կենաց առաւելութիւններուն հետ այս կամ այն յաջողութիւն լուսութիւնները : Քրիստոս իր ժամանակին յօժարութեանց և գաղափարներուն նկատմամբ մեղմով կը վարուի : Պարուն լուսաւորութեան կարևորութիւն կը տայ : Հարուստ , հանդիսա ըլլալու և ծափահարուելու միջոցը կուսումնասիրէ՞ : Ո՛չ , այլ ամեն հրաժարումներու կը դիմէ , կընդունի ամեն թշուառութիւնները , ամեն դառնութի՛ւ իրերը , և մարտիրոսութեան ճամբան կը բռնայ : Ցետին նախատինքները կը կրէ , չարչարանայ վերջինին կը մատնուի՝ յաւիտենալու համար մեզ թէ կեանքն այս աշխարհիս մէջ ոչինչ է , և թէ՛ ամեն բան վերն է : Հետեւաբար յաղթանակեց իր դատը , վասն զի ինքն եթէ Աստուած չըլլար իսկ , այսպիսի վարդապետութեամբ մը չէր կրնար սխալիլ , վասն զի այսպիսի վարդապետութիւն մը կամիսփոխ երկու անպատասխան բառի մէջ . այսինքն ծնիլ և վերանալ :

«Ի՛նչպիսի գեղեցիկ բան է այսպիսի վարդապետութիւն մ՚որ չվիճիր որ և է բանի դէմ և որ չմոլեռնար որ վիճին իրեն դէմ : Ի՞նչ են երկրիս ամեն գիտութիւնները , ամեն աստուածաբանները , ամեն վարդապետներն բացարձակ վարդապետութեան մ՚առջև որ այսպէս կը ձևաբանի (se formuler) : Եւ նայէ՛ թէ ի՛նչ կայ այս վարդապետութեան մէջ · · · :

Գաղափա՞ր մը : Ո՛չ այլ զգացում մը : Արդ կըսեմ քեզ որ գաղափարներուն ժամանակն անցաւ , անոնք ուրիշ բանի չծառայե-

ցին բայց եթէ մարդս մոլորելու : Պէտք է որ ղպայումին իշխանութեան ժամանակը վերադառնայ , պէտք է որ Հաւատքն ամէն բան մաքրէ , սակայն թէ-թեամբ մը , որ է կործանել մարդկային այն դեղեցիկ շէնքը որ կանուանի քաղաքակրթութիւն : Պէտք է հաղմել նոր քրիստոնեաները , նախնի քրիստոնեանէր այս ապականակիր ընկերութեան մէջ , և այս նպատակին հասնելու համար ա՛լ պէտք չէ խոյս տալ , պէտք չէ բան մը չնորհել , պէտք է անդթաբար տապալել անոնց հպարտութիւնը , շռայլութիւնը , հնարագիտութիւնը , ճարտարութեան պալատները , երկաթուղիները , նաւատորմիղները , բանակները :

Պէտք է նորէն աղքատութեան , խստասիրտութեան , հոդեհետութեան , քրիստոնէական սկեպտիկութեան գիրքը նետուիլ , և ա՛լեր-կիրս գործածել երբ ոչ այլ ինչ բայց եթէ սանդուղ մ՚առ Աստուած եղնելու :

Գնա՛ , որդեա՛կ իմ , կապէ՛ գօտիդ , ա՛ռ ուղևորութեան գաւազանդ , քնառէ՛ աշխարհիս մէջ սակաւաթիւ Ճշմարիտ Հաւատացեալները , և տա՛ր անոնց Ճշմարիտ բանը : Ձատէ՛ զանոնք գարուս և բնտանեաց ամէն կապերէն որք մարմնեղէն և արեան կապեր են : Ըսէ՛ անոնց թէ սատանային կը վերաբերի ինչ որ Աստուծոյ չվերաբերիր , և թէ աստիճան չկայ չկայ բարութեան և չարութեան մէջ : Հոգևոր ուրախութիւններէ ՚ի զատ ներեալ ուրախութիւն չը կայ : Պէտք է վերաշինել առաքելոց գործը , և եթէ կրնաս ժողովել տասներկու առաքեալ որք զօրաւոր ըլլան Հաւատքին մէջ ինչպէս պիտի ըլլաս նոյն իսկ դուն , կրօնքին համար դուն ըրած պիտի ըլլաս ինչ որ Քրիստոսի առաքելութենէն ՚ի վեր չկրցան ընել բոլոր սիեզերական ժողովները :

Գու աւելի հաճելի պիտի ըլլաս Տեառն քան թէ արդի ամէն շաղակրատ եպիսկոպոսներն իրենց կոնդակներու Ճարտասանութեամբը , և այն ամէն յանձնապաստան լրագրապետեանները որք Սրբազան-Գահին պաշտպանները կանուանին իրավ :

Թո՛ղ որ ընկնի ինչ որ որդնահար է , և թո՛ղ որ աշխարհական իշխանութեան գահն փուշ գառնայ . հո՞գ է փուշ գառնալը , եթէ փրկութեան ձայնն որոտայ սուրբ Պետրոսին հոգևոր ատենին վերէն :

Թո՛ղ Թագաւորութիւնները իրարու վրայ փլին , և թո՛ղ ազգերը գիր-քար ջարդեն առաւտուրի խնդիրներու համար , մի՛ վրդովիր այս բանին վրայ . Աստուծու բարկութիւնն է այն որ կանցնի : Եղի՛ր այն անձերու կարգէն որք չեն վախնար այս բարկութենէն , վասն զի մեղաւոր չեն , և եթէ նոր Ջրհեղեղ մը ջնջէ ապստամբ ցեղը , մնա՛ր տապանը որ կազատէ սակաւաթիւ ընտրեալները :

Ցիրաւի խնդուկս կը բերէ ձեր նոր կուռքը , Ցայտնութեան այն գազանը զոր մարդկութիւնը կանուանէք , այսինքն մարդկային ցեղը որ ապականա՛ծ և նիւթը պաշտելու նուիրուած է : Քրիստոս աշխարհ եկաւ վերաթրիքելու համար այդ մարդկութիւնը , որ սակայն նորէն սատանային ծախեց ինքզինքը :

Թո՛ղ Աստուած լքանէ զան քանի որ ինք կը թողու զԱստուած : Թող իր մեղայ բորոտութիւնը լափէ այդ մարդկութիւնը կամ ամենաարձրն անոր վրայ արձակէ բարկութեան ամէն հեղեղներն և պատուհասները : Ուր որ ա՛լ Հաւատացեալ չկայ , Ճշմարիտ մարդ չկայ , և անհաւատներու համար կրնամ այնքան սէր կամ դութ ունենալ որքան կունենամ դիշակերը գայլերու համար :

Գնա՛ ուրեմն և աշխատէ ժողովելու քանի մ՚անարատ ոչխարներ որպէս զի հոգևորական մարդկութիւնը՝ ամիսփսուելով այս պղտիխառնութեան մէջ՝ դէպ երկինք փրկութեան աղաղակ մը հանող նոր Քրիստոսի մը պէս ըլլայ :»

Նախ մերժեցի այս վեմ վարդապետութիւնը որ վայրենական կերևար ինձ , և սկսայ կրօնքին մէջ բնառել վարդապետութեանց առաջնութիւն մ՚որ Հայր Օնօրիոյին երկու բառերուն պէս երկու յոտակ բառով ամփոփէ իր Ճշմարտութեանը ներհակ Ճշմարտութիւն մը :

Հետզհետէ դժուարին աշխատութեանց եղան ընկայ , կարգացի ամէն աստուածաբանութեանց դիրքերը , մանրամասնաբար քննեցի տիեզերական ժողովներուն ամէն վճիռները , վիճաբանութեան ենթարկուած ամէն կրօնական կարծեաց աղբիւրը բնառեցի , կանոնական դասերս կերպիւ իւիք նորէն աչքէ անցուցի ծայրէ ՚ի ծայր : Բա՛ց եթէ , այս անբաւ աշխատութեան ծայրն ոչ այլ ինչ գտայ բայց եթէ երկբայութիւնը , և Աւետարանի տառն խակ , որ այնքան նեղ-

հակ մեկնութիւններով քաշքշուած է, ա՛լ տաճարին ստուերնե-
րուն մէջ երբեմն տակաւ նշոյլի մը պէս երեւցած լինէ : Երկբայու-
թիւնը սոսկալի տանջանք մ՚է որ կրնայ համեմատիլ դեհենական
տանջանքին հետ հաւատասուն հոգիի մը համար : Ա՛հ, Լիւսիա՛,
քաւարանս այս աշխարհիս մէջ անցուցի, և օր մը դուռնատ, մարմ-
նովին և մտովին յոդնաբեկ, ուրեւի ուրուականի մը քան թէ ես
լինէ նման ըլլալով, ծեր Քարուչխեանին ոտքն ընկայ՝ ըսելով.

«—Ըրէ՛ դիս ինչ որ կուզես, բաւական է որ հաւատալու կարո-
ղութիւնը տաս ինձ :»

Եւ ան՝ ժպտելով տկարութեանս վրայ՝ պատասխանեց.

«—Վերջապէս ահա՛ անձնատուր եղար : Գիտութեան բաժակին
մէջ խմկիր հպարտութեան դինիին մինչեւ մրուրը : Ահա հմուտ ես,
ահա յոտից ցղլուխ զինուած ես իմաստասիրութ յատուկ այս կամ
այն բնաբանին համար : Կրնաս ամեն հարցումներու պատասխան
տալ հազար ու մէկ զանազան բնագիրներով և ամենէն զօրաւորնե-
րուն ցուցնել թէ մնոտի շաղակրատութեան դարերէն դիզուած ա-
մեն այոներն կամ ոչերը գիտե՛ս : Հետեւաբար ահա յոդնեցար, խոր-
տակուեցար, և ա՛լ ոչինչ կը հաւատաս : Պէտք էր քեզ այդ վի-
ճակին հասնիլ, և հիմակ ա՛լ սա երկու կէտերուն մէն միայն կը
պարտաւորիս ընտրել, այսինքն կամ ընդունիլ վարդապետութեանց
հակաստութիւնները՝ զԱստուած ուրանալու համար, և կամ միահա-
մուռ մերժել զանոնք՝ զԱստուած ընդունելու համար : Ընդ ընտրէ՛
ուրեմն, ազատ է՛ս :

Ընտրեցի, զհեղի բոլոր անօգուտ գիտութիւնս, համարձակու-
թեամբ մուցայ յիշողութեանս մէջ դիզուած վիճաբանութեան բո-
լոր խծբիծները : Բնաւեցի Աւետարանին ոտին՝ առանց հոգ ընելու
լինէ մութ կամ այլայլուն պարբերութիւնները որք միտքերը այնքան
տաք վիճաբանութեան մէջ նետեցին :

Ջնջեցի ամենէն մեծ իշխանութիւնները երբ թուեցաւ լինէ թէ Փրկ-
չին հակիրճ նախադրին սահմանէն անկին կանգնէին անոնք : Խոս-
տովանեցայ իւրովի թէ բացարձակապէս անօգուտ է հասկնալ ինչ
որ սաստիկ կղզացուի :

Քրիստոսին Աշխարհա զղացումը վերջին դարերու դպրոցական ամեն

կրօնաբանութիւններէն զատեցի, ևս քան զևս նեղացած այս շրջանին
մէջ գտայ այն անդամանդը զոր Հայր Օնօրիօն կը ցուցնէր ինձ
Ճշմարտութեան Տորին մէջ : Կատարելութիւնը խուզարկի՛լ, բացար-
ձակապէս զատուի՛լ մարմնեղէն ամեն հաճոյքներէ, ամենատանա՛լ
հոգևոր կեանքի հետ, ամեն բանէ առաջ, յատաջդիմութիւնէն, քա-
ղաքակրթութենէն, ընտանիքէն, և՝ եթէ պէտք է՝ մարդկային ա-
մեն սրբազան յաժարութիւններէն առաջ Աստուա՛ծ... կըսէր Օ-
նօրիօն... : Ասոր չափ հեռի չտարի մարդկային ընկերութեան դէմ
առերեսութիւնը : Թերևս հոս է իր եռանդին ծայրայեղութիւնը :
Ես կործանուելի և բարկութեան յատուկ մարդ մը չեմ՝ : չուբացայ
սրտին խանդաղատանքը : Եթէ ան ալ ճանչած ըլլար այս խանդա-
ղատանքը, չեմ կարծեր թէ այնքան դիւրութեամբ մերժէր զայն :
Չեմ մերժեր զեղարուեստները որք Եկեղեցիին բանաստեղծութիւնն
են : Բացարձակ դէշութիւն մը չեմ համարիր քաղաքակրթութիւնը,
ոչ ալ հաւատքին կործնկիը կատարուած իրողութիւն մը կը սեպեմ :
Կը տեսնեմ ասոր գործանը, և ինքն է, այն կարի պարզամիտ ա-
բեղան է գործանը ինձ ցուցնողը : Ա՛լ հարկ չէ այնքան դժուարու-
թիւն կրել՝ շատ մը գունեղիկ նորահաւատներ կազմելու, ինչպէս նաեւ
սակաւաթիւ ընտրեալներու մէջ հաւատքը վերականգնելու, մաքրե-
լու և համառօտելու համար :

Շատ մարդիկ կան որք կրօնական պարտաւորութիւնները կը կա-
տարեն, սակաւաթիւ են չհաւատացողները, և պէտք է խոստովանիլ
թէ այս վիճաբանութեան գործս մէջ հաւատքը հնարին է միայն
մեծ կամքերու և յատուկ անձնուիրութիւններու համար : Ըլլանք այն
կամքերու և անձնուէրներու կարղէն, Լիւսիա՛, սո՛ւրբ ըլլանք :
Փափաքի՛նք բարձրերն ելնելու, դադրինք աշխարհիս հետ կուռելէ,
օրհնակով քարոզի՛նք այս բանը, սակայն ասոր համար զգենի՛նք ա-
մեն բան, ոչինչ պահե՛նք մեզ, մարմնավին և հոգևին Յիսուս-Քրի-
ստոսին վերաբերի՛նք, շինե՛նք անոր տաճարներ որք շահերուն
կամ կրկին նշանախօսք (mot-d'ordre) չպիտի ընդունին : Հրաժա-
րումներու տահմանին մէջ մաքուր և Ճշմարտութեամբ պաշտո՛նք զԱս-
տուած :

Բա՛ւ, հոս գալով ահա այսպէս կըսէի իրովի : 9

կը յուսայի թէ գիս հանկնալու և սուրբի մը յարաբերութեանը մէջ հաւասարիս ստացած լոյսէն և խոնարհութենէն , այժէն , քաղցրութենէն օգուտ քաղելու տակաւին արամադիր պիտի գտնեմ քեզի ... : Սակայն ահա արբշիռ ես աղեսալի երազով մը , մարդու մը սիրա՛ձը .... :

Ո՛ Ելիսիա , կերևար սակայն թէ կը պարտաւորէինք իրարու հանգիպիլ ինչ ինչ պատրանաց փարատութիւններու այս յաւալի իջեւանը : Առանց իմ գիտութեան , և դուն առանց գիտնալու ինչ որ կանգնեցիր յիս սկսեր էիր երկբայիլ : Ժամանակն էր փրկել մեզ հաւասարի մեծ դործողութեամբ մը . վասն զի ես ալ այս լեռներուն մէջ անարատ տաճար մը կը հիմնէի : Անձնական զոյքս որ մեծապուճար ժառանգութեան մը հետքին շատցաւ՝ թոյլ պիտի տար ինձ չդիմել դրամական բունի հաւաքութիւներու որոնց զբաղած կարծեցիր գիս , և որոնց համար յայտնի անկարողութիւնս հաստատեր եմ միշտ :

Պիտի հաւանեցնել հայր Օնօրիօն այն տաճարը գալով մեծ առաքինութեան օրինակը տալու , և անդ մեզի և պահուած կեանքս կը թաղէի՝ քեզի մօտ : Ձե՞ս ուզեր ասի : Կենացդ այս վեմ երազը փարատեցաւ հետևակ տրիփի մը շունչէն : Սիրտդ գայթակղեցաւ ըստուծու դէմ , ձայնս չկանիր ականջդ : Կարելի է այս բանը : Պի՞տք է որ հաւատամ ասոր :

Ամենապարանոց պատասխան մի՛ տար ինձ : Կրկին և կրկին կարգա հայր Օնօրիոյին խօսքերը , նաև խոստովանութիւնս որ միանգամայն քովդ է , վասն զի իրողութեանդ մէջ բնաւեցիր լոյսը զոր գիրքերուն մէջ բնաւեցի , և քանի մ՛օրէն , եթէ պէտք է՝ բազմաթիւ օրերէն եաք իսկ վճիռը պիտի տաս : Մինչև այն օրը պիտի սեւեռեմ քեզի , բայց ընտանեացդ առջև , և առանց որոշումներդ շտապելդ ուզելու :

ԺԲ

ԻՄԻԼ ԼԸՄՕՆՈՒԻ ԱՒ ՀՅՕՐՆ ԻՒՐ, Ի ԲԱՐԻՋ

Էյա : 12 Յունէա . 1864

Այսօր Ջանչտրութիւն ունեցայ բաւական նշանաւոր մարդու մը հետ որու անունը չդիտեմ , Ջարմեթ գայեր էի ուխտս կատարելու համար , և ապա ժան-ժագ Րուսօյին սիրած Ճամբէն երթալ էի այն ըլուրին վրայ ուսկէ Ջամպերի կը տեսնուի ամրողջապէս : Պուրսէն զմայլելի է այս պզտիկ քաղաքն իր արծաթամեխել սևաթոյր յարկերովը :

Ջամպերի իր հին շէնքերովն ու յանդգնարար ծրագրուած լեռներու շրջանակովն եղած է այն ամենէն արժանանկար (pittoresque) քաղաքներուն մին զոր տեսեր եմ : Ձյս քաղաքը չունի կարևորութիւն և ամբարտաւանութիւն Բիւյ՝ ի Վըլըելին ուր զարդարին արձաններու տեղ՝ լեռներ ունի և շրջանակի տեղ անբաւ ուտազան մ՛ուր Համանման բնական արձաններ ցանուած են : Ջամպերի նուազ քայ և քան լնքեան մանրամասն երկրի մը չէ թէ կեդրոնն այլ մէկ մասն է :

Ջնմանիր այն մեծ պատկերին զոր աչքն ամբողջապէս կը տեսնէ , բայց խորունկ առանձնութիւններ և անակնկալ ակնախտիղ վայրեր ունի : Ժայռերը՝ հրաբուխային բերանները մօտ երկիրներու ժայռերուն պէս չունին այն ահարկու կանոնաւորութեան տեսքը որ հրաբխային արտահանութեանց (vomissement) յատուկ է : Հոս կրանիթին ծանրաբեռ Ճայթումներն այնքան զանազաներ են վայրերուն համեմատութիւնը և հակումն որ չեմ կրնար ըսել թէ արդեօք պէտք է տափաստանն անուանել թէ ձոր նոյն վայրերը :

Բարձր լեռներն առանձին կամ զատ սարեր չեն այլ ահագին զանգուածներ որք խմբուելով իրարու կցուելու են երկիրներով ուսկէ կատարելապէս կարելի է անոնիլ : Նիվօմէ լեռն իր կուշտին վրայ ունի ամբողջ դեհեր , գիւղեր , Ճամբաներ , մշակուելիութիւններ , երկրագործներու ամբողջ ժողովուրդ մ՚որ տափարակ երկիրներու բնակչին պէս կրնայ ապրիլ և երթեւեկել , և որ սակայն կը հանդչի ուղղորդ ժայռերու ծնօտի մը վրայ որ ըլլին մակերևոյթին վերևը բարձրացած է սաստիկ :

Սպիտակ և կեղևատ (dénudé) կրանիտէ երկրորդ գոտիկոնի մը վրայ աւելի ցուրտ և աւելի կանաչ երկրորդ երկիր մը կայ որ տակաւին բեղմնաւորութիւն և բնակիչ ունի , այլ սակայն մշերքի մանրին նուազ բազմաբեր և ոչ այնքան բուսաւէտ է :

Երրորդ և չորրորդ գարատափ մը՝ մշակելի ընդարձակ անջրպետներ ունի տակաւին , ուր ցանուցիր անտիներն ամպերու մէջ կը կորսուին և ուր ուշադիր նայուածքը թափառական երամահիներ կը նշմարէ : Վերջին և աւելի նեղ ու դերբուկ կատարի մը վրայ անփայլ սպիտակութիւն մ՚ունեցող առատաձև քանդակներ կան որք մանրախոյզներուն եռանդն կրնան ձիւն կարծուիլ , եթէ հանդիպակայ հորիզոնին վրայ չփայլեցնէին ճշմարիտ ձիւնները , մեծ և յաւիտենական ձիւներն որոնց ծիածանի նման սպիտակութիւնը չկրնար որ և է բանի հետ համեմատուիլ և որոնց չքեղ տեսքը կարի տարբեր է սակայն : Եթէ գնանես երկրին սիպտակ կամ թուխակի ծփին այս դեղեցիկ անհաղթութիւնները , վերտին կատանան իրենց զմայլելի կամ վսեմ այլազանութեան իրականութիւնը , և այս հակուն (incliné) զանգուածներուն ծուէնքն երևակայութեան վայրն ու միտքդ ամայն տեսութեան հաճոյքը կըլլայ :

Սիրելի է մարդուս փնտռել՝ դիտնալու համար թէ այսքան բարձրութեամբ իրարու վրայ դրուած երկիրներն ինչ աներևոյթ ճամբաներով , ինչ գաղտնի արահետներով կրնան հաղորդակցիլ , և անոնց ամեն ձևերը հարցափորձելէդ ետք այս օտարիներուն միտն կընթերս , կը համոզուիս թէ ամեն կողմէն անմատչելի է այն՝ ինչպէս որ կերևայ , թէ գալարեայ վրայ ծրագրուած իր օձապտոյտ ճամբաները միայն իր բնակիչներուն կրնան ծառայել , թէ ատոնց համար աշխարհս կը վերջանայ ուր որ ժայռն անոնց փոքր աշխարհին վերջն ու վարչն կը կտրուի յանկարծ , և ահա հոն՝ չդիտեմ ինչ սըրտառուք և զմայլելի անջատում մ՚երազելով կուզես կեանքդ ամփոփել սիրոյդ առարկաներուն հետ :

Թաղուցի Ճամբան և յարևնկերուն մէջէն անցնելով ելայ սարահարթին վրայ որ Ծամպերիին վրայ կը նայի : Հոն ես ալ այն մըշակուած ընդարձակ երկիրներուն մէկուն վրան էի որք թանձրախիտ մեծ անտառներու առաջին յատակագիծը կը կազմեն . այս անտառներուն եռանդն կերևայ Արընիչէ լեռան ահեղ շքանկարը : Հասայ ծնօտին եղրն՝ որ շրջապատութեանս սահմանն էր : Երկիրը կը նահարնար , ապառաժը ծակեր ունէր ոտից ներքև , և դէպ ՚ի հարաւային կողմն դալարավայր և պատառուն լեռները հովտական քաղցր ու միանդամայն արտառոյ երևոյթ մը կստանային :

Դէպ ՚ի հիւսիս դարձայ , լեռը տեսայ վերատին , և նշմարեցի Թիւրտիին բնակարանը : Հոն կեցայ՝ դլխովին ընկղմելով սիրոյ այն անբառ ղգայութիւնն մէջ որ բոլոր բնութիւնը անհուն փոխաքով մը կը համակէ : Քանիս շաբ մը ծրագրուելով փարատեց մտախոհութիւնս : Նաեւս դարձայ , տեսայ մարդ մը զոր թուեցաւ ինձ թէ արդէն տեսեր էի , բայց չեմ կրնար ըսել թէ ո՛ւր և երբ : Թերևս կը նմանի մէկու մը զոր որոշապէս չեմ կրնար յիշել : Այս անձին հպարտան ու կերպարանքը ծանր , հասակը քառասունէն մինչև յիսուն տարեկան , գեղեցիկ դէմքը դունատ , հանճարեղ և յոգնաբեկ , արտառութիւնը թեթևապէս օտարոտի , ձայնն ալ հնչուն էր : Շատ քաղաքավարութեամբ կը հարցնէր ինձ գլխաւոր լեռներուն անունը և անոնց մեր կեցած տեղէն որքան հեռի ըլլալը : Բաւական անկատար տեղեկութիւններ առի՝ երկրին օտարականն ըլլալուս համար ներում խնդրելով : Բայց որովհետև իր կերպարանքն ու կերպերը նպաստաւորապէս կը տարամերժէին զիս , պատասխաններուս չտուի այն կարճութիւնը որ խօսակցութիւնը կը կարէ :

Հարցուցի ինձ թէ արդեօք տեսեր էի Ծապօպին ջրվէժն ուր ինք

տրես , կը համոզուիս թէ ամեն կողմէն անմատչելի է այն՝ ինչպէս որ կերևայ , թէ գալարեայ վրայ ծրագրուած իր օձապտոյտ ճամբաները միայն իր բնակիչներուն կրնան ծառայել , թէ ատոնց համար աշխարհս կը վերջանայ ուր որ ժայռն անոնց փոքր աշխարհին վերջն ու վարչն կը կտրուի յանկարծ , և ահա հոն՝ չդիտեմ ինչ տըրտառուք և զմայլելի անջատում մ՚երազելով կուզես կեանքդ ամփոփել սիրոյդ առարկաներուն հետ :

Թաղուցի Ճամբան և յարևնկերուն մէջէն անցնելով ելայ սարահարթին վրայ որ Ծամպերիին վրայ կը նայի : Հոն ես ալ այն մըշակուած ընդարձակ երկիրներուն մէկուն վրան էի որք թանձրախիտ մեծ անտառներու առաջին յատակագիծը կը կազմեն . այս անտառներուն եռանդն կերևայ Արընիչէ լեռան ահեղ շքանկարը : Հասայ ծնօտին եղրն՝ որ շրջապատութեանս սահմանն էր : Երկիրը կը նահարնար , ապառաժը ծակեր ունէր ոտից ներքև , և դէպ ՚ի հարաւային կողմն դալարավայր և պատառուն լեռները հովտական քաղցր ու միանդամայն արտառոյ երևոյթ մը կստանային :

Դէպ ՚ի հիւսիս դարձայ , լեռը տեսայ վերատին , և նշմարեցի Թիւրտիին բնակարանը : Հոն կեցայ՝ դլխովին ընկղմելով սիրոյ այն անբառ ղգայութիւնն մէջ որ բոլոր բնութիւնը անհուն փոխաքով մը կը համակէ : Քանիս շաբ մը ծրագրուելով փարատեց մտախոհութիւնս : Նաեւս դարձայ , տեսայ մարդ մը զոր թուեցաւ ինձ թէ արդէն տեսեր էի , բայց չեմ կրնար ըսել թէ ո՛ւր և երբ : Թերևս կը նմանի մէկու մը զոր որոշապէս չեմ կրնար յիշել : Այս անձին հպարտան ու կերպարանքը ծանր , հասակը քառասունէն մինչև յիսուն տարեկան , գեղեցիկ դէմքը դունատ , հանճարեղ և յոգնաբեկ , արտառութիւնը թեթևապէս օտարոտի , ձայնն ալ հնչուն էր : Շատ քաղաքավարութեամբ կը հարցնէր ինձ գլխաւոր լեռներուն անունը և անոնց մեր կեցած տեղէն որքան հեռի ըլլալը : Բաւական անկատար տեղեկութիւններ առի՝ երկրին օտարականն ըլլալուս համար ներում խնդրելով : Բայց որովհետև իր կերպարանքն ու կերպերը նպաստաւորապէս կը տարամերժէին զիս , պատասխաններուս չտուի այն կարճութիւնը որ խօսակցութիւնը կը կարէ :

Հարցուցի ինձ թէ արդեօք տեսեր էի Ծապօպին ջրվէժն ուր ինք

գիտակցութիւն ունէր երթալու, և առաջարկեց հոն տանիլ զիս կառքով մը դէպ Շարմեթի մօտ ձգած էր։ Ընդունեցայ առաջարկութիւնը։ Ուսաի միասին բլրին այս շրջապատութիւնը։ Կը տեսնես որ արդէն ձմեռնուց եղեր էինք, թէև չդիտեմ թէ ինչպէս եղեր էինք։

Առջեմ կեցող մ'աշխատիլ հանգստեցնել այն խօսակցութիւնը զոր քանի մ'անհրաժեշտ շեղումներով ունեցանք կատրին մէջ, վասն զի այս խօսակցութիւնը զիս անձնական շատ խորհրդածութիւններով պաշարեց որոնց քու խորհրդածութեանդ օգնելուն կարօտ եմ։

Ամէն բան սիրոյ վրայ շրջեցաւ, և այս խօսակցութիւնը բնականաբար տեղի ունեցաւ Ժան-Ժագ-Րուսոյին և տիկին Վարանին առթիւ. ասոնք մեր դաղափարները հետացան, բոլորովին զատուեցան իսկ այս երկու տիպարներէն, և դրեթէ հետևեալ ընդհանուր ձևն առին։

Ես.—Քաջ կը տեսնեմ որ մարդկային կեանքէն անբաւ մաս մը կը հանես սիրոյ։ Զգուշացիր որ չխախտիս և հաստիքդ եռանդովը չդատես։ Սէրը՝ զգօն մարդու մ'էութեան մէջ ոչ այլ ինչ է բայց եթէ արարք մը, թերևս միայն կարճ նախադասութիւն մը։

Ան.—Շատ զգօն մարդ մը կերևաս ինձ։ Տեղեկութիւն տալու համար խիստ անտիսկած երիտասարդի մ'որու հետը խօսելու պատիւը կրնես՝ կրնա՞ս պատասխանել ուղղակի և անձնական հարցումի մը։

Ես.—Տեսնե՛նք հարցումը։

Ան.—Սիրա՞ծ ես։

Ես.—Պատասխանս բան մը չպիտի խմայնէ քեզ, վասն զի սէրը քեզի սէս չեմ ըմբռներ, և փորձառութիւնս չպիտի բռնէ այն փորձառութեան տեղը որմէ զուրկ ես։ Ձմորմինը անձնական իրողութեանց մէջ որք միշտ կայլազմնին և կը փոխուին։ Սկզբանց բարձր սահմանին մէջ ենանք։ Մինչև հիմա թերևցայ ինձ թէ դու սէրը կը ըմբռնես իբր կենաց կամ մահուան խնդիր մը. սէրը կը պարտաւորի այդպիսի խնդիր մ'ըլլալ։

Ան.—Ա՛յո՛ կըսեմ, և դուն ո՞չ կըսես։

Ես.—Անշո՛ւշտ, ո՛չ, կըսեմ։ Մեր հոգին այն վերացականութիւն է զոր մեր գործարանները կը յայտնեն և կը պարտաւորին խոնարհարար ծառայել անոր։ Այս վերացականութիւնն ևս բարձր վերացականութիւններով կապրի. կը քնաւէ, կը փափաքի, հոգևին կը տեսնէ և կը դրաւէ այն բարձր վերացականութիւնները։ Ասոնցմէ կընդունի իր իմացական սնունդը, անոնցմով կը կազմուի, կը զարդանայ ինք և կը յաջողի լիապէս էութիւն ունենալու։ Այն վերացականութեանց պաշտօն մատուցանելէն իր հարկաւորութիւնը, կիսաիքը, արիւնը, արժանիքն ու վախճանը կըլլայ։ Համաձա՞յն ես ինձ այս մասին։

Ես.—Պատրաստակա՛մ եմ, եթէ համաձայնինք վերացականութիւն բառին վրայ։

Ան.—Եթէ լաւադոյն կը համարիս, վերացականութեան տեղ ըսենք գաղափարներ, առաքինութիւններ, կարծիքներ։

Ես.—Հապա՛ տը, ըսենք եթէ կուզես։։։ Մարդին ամէն երկունամիներուն համառօտութիւնն է այն, և ամէն աղնիւ փափաքներն անոր կը պատշաճին։

Ան.—Հապա՛տը առ Աստուած։

Ես.—Կը տեսնեմ որ այսպիսի վիճաբանութեան մէջ Աստուծու անունը տալուս վրայ կը զարմանաս։

Ան.—Ա՛յո՛, կը զարմանամ, բայց հաճելի է ինձ այս զարմանքը։ Լա՛ւ, ուրեմն եթէ կը հաւատաս Աստուծու։։։ և ահա այդ բանը չպիտի համարձակիլ հարցնել քեզ, եթէ, կըսեմ, կը հաւատաս Աստուծու, ըսէ՛ ինձ թէ կրնաս մարդկային արարածէ մը քեզ ներշնչուած սէրը գնել այն վերացականութեանդ կարգն որք Աստուծու կը պատշաճին և որք մեր հոգիները մէջ կը զարդացնեն այն զգացումը որով պաշտօն կը մատուցանենք Անոր։ Կը հասկնամ դիմութիւնը, արդարութիւնը, վեհանձնութիւնը, նուիրական իրերու դիտութիւնը, սէն իրերէ հրաժարիլը, աշխատութիւնը, խոնարհութիւնը, զոհողութիւնը. ասոնց ամենուն վախճանն է կեանքին միակ և սոյդ նպատակը, այսինքն հաճոյ ըլլալ Աստուծու. բայց չեմ հասկնար այն մարմնային իղձերը որք երևակայութեամբ եռանդ և բանդագուշանք ըլլալու չափ կը բարձրանան՝ ներկայանալով Աստուծու առջև իբր արժանիք որու կարենայ կարևորութիւն տալ Ան։

ՅՍ ։—Ներէ՛, այդպէս խօսելով դիս քրիստոնէական սուրբ հաղորդութեան սահմանները կը տանիս անվիճելի ապացոյցներ հետդ, և քեզի հակառակիլս անկարող կ'ընծայես զիս. սակայն հիմա սիրտի վշտացեալ քեզի ըսելով թէ Աստուծոյ առջև՝ որ մարդ ըրաւ դիս՝ առաջին պարտքս է մարդ ըլլալ։ Պէտք է որ դիւրաւոր նպաստակս, միակ և եղիր կարգիս իմ՝ մոռնալով նպատակը ըլլայ հաճելի ըլլալ Աստուծոյ, այնպէս չէ՞։ Լա՛ւ։ Կընդունիմ ամենամեծ սուրբ գործերուն մէջ ալ ամենէն դիւրինը զոր սիրտի հաճոյս ցուցնելու ինձ, և անբաւ սրտիս թերութիւն մ'ապագայ կը գտնեմ հոգիիս տրուած այս հանգիստին մէջ։ Ուստի թողութիւն չեմ խնդրեր քեզմէ մարդկային սխալութեան համար, յաւաջ չեմ բերեր վիճակիս թշուառութիւնը։ Պիտի ունենամ այն հանգստութիւնը զոր կը գրգռես յիս, փառասիրութիւն հաճելի ընելու կարենալու, ինչպէս կըսես, եւ՝ մանաւանդ՝ այն ոգիին որ անեզրութեան ճակատագիրները կը կարգադրէ։ Արդ, պարո՛ն, կերդնում որ կարծեմ ամենախելացի և ամենասրբազան կերպով մը կը հնազանդիմ այդ ոգիին՝ էութեանս բոլոր զօրութիւններովը սիրելով այն կինը զոր այն ոգին ինձ պիտի ընծեռակէ զաւակներ արտադրելու նուիրական գործին մէջ։

ԱՆ ։(Բաւական երկար լռութենէ մ'ետք)։ — Եթէ էութեանդ բոլոր զօրութիւններովը կը սիրես այդ կինը, ինչ պիտի մնայ Աստուծոյ։

ՅՍ ։—Ամէն բան։ Մի և նոյն զօրութիւնները՝ սէրէն նորոգուելով, արծարծելով և հարիւրապատկուելով դէպ Աստուած պիտի վերամբարձնան խորանին առջև Անոթի վառուած բոցին պէս։ Սէրը հրաշք է. միայն կը մաշէ այն անձերը որք կը կիսեն զայն, մէկ մասը Հոգիին համար զոր չունին, և միւս մասը զգայութեանց համար զոր կը կարծեն ունենալ և որմէ նոյնպէս հաւանական է թէ զուրկ են, վասն զի կնդանակաց մէջ զգայութեանց դերն առնելի կատղութիւն, հեռւաւորապէս վիշտ է քան թէ վայելում այսինքն երջանկութիւն։ Հաճոյք բառը հոս անյարմար է։ Չեմ կարծեր թէ հաճոյք ըլլայ ուր որ ուրախութիւն չկայ, բաւական է որ սէրը ուրիշ ամեն նիւթական ցանկութեանց չնմանիցուիս։ Այլ սակայն մտքիդ որ անդադարար նորոգութիւններ կը տեսնայ միշտ, այն ցանկու-

թիւնները կը սրէ սեթևեթով։ Իր մարմնոյն մտունդը կը մաքրէ և կը համեմէ։ Քունը ցուրտէն, տաքէն կամ խռովութենէն աղատ կը պահէ. նոյնաձգը կը հեռանայ այն ամեն բաներէ որք անախորժ են իրեն, և մարդուս էութեան միւս ամեն պարտականութիւններն ալ այսպէս կը կատարուին։ Ինչ. կուզէ՛ր որ սէրը միայն անասնային մնար, և մեր փափաքներուն ամենէն աստուածայինը, ամենէն նախախնամականը չվսեմնար մեր բանաւորութեան ջանագրութեամբն ու մեր մտքին արթնութիւններովը։ Ձէ՛, չեմ ընդունիր, չպիտի ընդունիմ ոգիին և նիւթին այս բաժանումը կեանքի գործողութեանց մէկին մէջ ուր Աստուած կը միջամտէ այնքան հրաշապէս։ Մարդս շատ բաներ զեղծեց, սակայն ամեն բանէ առելի սէրը չարաչար գործածութեամբ մ'ապականած և չճանչցած է, վասն զի ամեն դէշութիւններու և բանդագուշանայ սկզբնապատճառն բրած է սէրը, և ներէ՛ ինձ ըսել որ այս բանս թիւր ըմբռնուած քրիստոնէութեան ազետաւոր արդիւնքն է։

ԱՆ ։—Քրիստոնէութիւնը կրից ծայրայեղութիւնները միայն կը դատապարտէ. կը հաստատէ և զօրութիւն կը տայ անմոյ երբ օրինաւոր և յարդելի հանգամանք մ'ունին։ Այս է քրիստոնէութեան ոգին և տառը։ Ուրեմն ոչ տառը և ոչ ոգին մատնել է սահմանի մ'ենթարկել զգայութեանց այս կարի հրաշաւոր փափաքները որք կաշխատին խաբուելու՝ Աստուծոյ նուիրուելով իրը երկնային փափաքներ։ Մարդս չունի բան մ'որ աստուածային ըլլայ, եթէ ոչ Աստուած չէ այն բանը, և չես կրնար իրը իրեն արժանի խունկ մատուցանել անոր նիւթական էութեանդ հաճոյութիւններուն և ոչ միւն։

ՅՍ ։— Ուրեմն համարձակապէս կը կարե՞ս այն կապը որով Հոգին կենդանականութեան հետ կը միանայ։ Միայն հոգևոր արիւններ կընդունիս, և որովհետև չես կրնար կնիկին հոգին սիրել առանց նաև իր մարմինը սիրելու, սրտիդ կը մերժե՞ս կինը, հոգին և մարմինը կը տարաղրե՞ս յօժարութեանդ խորանավայրէն։

ԱՆ ։—Այդպէս չեմ վարուիր։ Քեզի պէս սովրած չեմ մեծարելու ոգիին և նիւթին այդ կարծեցեալ անբաժանութիւնը։ Միտքս դիւրաւ կը բաժնէ ոգի և նիւթ բառերը զոր կը շփոթես՝ երկուքին

ալ էակ անունը տալով: Պետամ սիրել կնիկի մը հոգին և արհամարհել ինչ որ դուք կինը կանուանէք ձեր փիլիսոփայական կամ քնապիտական լեզուով: Հասակիս, կացութեանս, սիզրանոցս կամ ղօն ընտղուածներուս կրնայ յարմարիլ առանց կնիկի ապրիլ, և սակայն կեանքիս մէկ մասը կնիկի մ'երջանկութեան և պատուոյն նուիրել: Կը տեսնես որ կինը չեմ տարապրեր ոչ յօժարութեանցս խոնարհավայրէն և ոչ յարգանացս սահմանէն:

ԵՍ·—Հոս դուռ բարեկամութիւնը կը նկարագրես, այլ կը կրկնեմ թէ կը տարապրես սէրը: Սէրը մի է, և ամէն միաւորութիւն միութիւնը կուզէ:

ԱՆ·—Կը տեսնեմ որ չէի սխալեր այդ սիրոյ նկատմամբ ղոր այնքան եռանդով կը բարձրացնես: Առի երիտասարդութեանդ փոթորիկներուն հետևանքն է միայն: Կարդացած ես թէ ոչ, չգիտեմ, բայց կը համարձակիմ ըսելու թէ ներկայ կամ ապագայ ընկերուհիդ պիտի գադրի քեզ սէրը ներշնչելէ, եթէ հիւանդութիւնը, ախտաւորութիւն մը, վաղահաս ծերութիւն մը խզէ ձեր միաւորութեան նիւթական կապը:

ԵՍ·—Կերդնում թէ չպիտի խզուի: Ոչ նիւթական կապը՝ գիշատակ կամ յոյս մը գառնալով՝ ամենևին չպիտի կորսնէ իր ոյժը և արժանապատուութիւնը: Եւ եթէ այսպիսի արկածներ կը պատահէին անցնիլ երկու ամուսիններուն երիտասարդութեան մէջ, անոնք աղէկ ըրած պիտի ըլլան Աստուծու առջև իրենց սիրոյն դինը սակարկութեան ենթարկած չըլլալով: Ոչ փոթորկած առիւնը ղոր տեսակ մը կատաշտութեան կը նմանեցնես, անոնց միխիթարութիւնն ու հատուցումը պիտի ըլլայ: Աստուած պիտի օրհնէ այս սէրը՝ քու ըմբռնումիդ պէս՝ մաքրելով զայն, և այն երջանկութիւնը ղոր ուզէր մերժել մարմնոյն և հոգւոյն կամայական արձակութիւն, դարձեալ պիտի չնորհէ հոգիին որ կընդունի և կը շարունակէ իր պաշտաօնը:

Ջրվէժին ձայնն ընդմիջեց մեր խօսակցութիւնը: Անծանօթս լսած էր խօսքերս բարեաէր անհատատութեան յանձնած ժպիտով մը: Թող առի վինքը ճամբուն վերևը գտնուած ջրվէժին քով, և կամուրջին տակը իջայ երկրորդ ջրվէժը տեսնելու համար:

Կը վախնայի որ դուքէ անխոհեմ յամառութիւն մը ցուցուցած եմ, և փոքր ինչ կամենայի անդամ հոգիիս եռանդները յայտնած ըլլալուս համար անցորդի մ'որ կրնայ ըսուիլ թէ իր ճամբուն վրայ գտած և առած էր զիս: Կը հարցնէի իւրովի թէ ինչ գիպուածականութիւնէ մը զրդռեր էի այնքան խանդով խօսելու անձնական մտահոգութիւններուս նկատմամբ: Որոշելի թողուլ այն անծանօթը՝ առանց ըսելու ո՛վ ըլլալս և առանց հարցնելու իր ով ո՛վ ըլլալը:

Այսպէս վարուիլը մեր փոխադարձ և շատ յանկարծական և անշուշտ անխորհուրդ վստահութեան փոխարէն փոխադարձ հատուցում մ'երևցյաւ ինձ: Ուստի նորէն քանի ելայ մնաս բարեաւ ըսելու համար:

Այնքան մտմտուքի դացած էր անծանօթին որ սպառաւորեցայ ապատելու մինչև մտախոհելէ դադրիլը, սակայն այն ժայռերուն մէջ բուսնող վայրենի մեծ սեմերներուն նայելով հանդերձ՝ չկրցայ ինքզինքս զսպել և դաղտնապէս ընդհեղի այն անծանօթը: Իր աղտու կիսադէմին վրայ տրտմութեան՝ և կրնամ ըսել թէ՝ վշտի արտայայտութիւն մը դտայ որ համակրութիւն տուաւ ինձ: Այս մարդը դբժբաղդ է, մեր խօսակցութիւնը խորտակուած կամ տանջուած սրտի մը վէրքը արծարծեր էր: Իր դբքին վհեռութիւնը նոյնպէս զաքմանք տուաւ ինձ:

Ճանի՜ ան բան մ'որ հասարակ մարդու վերաբերի, և մեծ հետաքրքրութիւն մ'զդացի դիտալու համար թէ ի՛նչ հոյակապ անձի մը հետ այնքան յանդգնութեամբ և ջերմութեամբ վիճաբաներ էի պահ մ'առաջ:

Թերևս կրնայի դիտալ ուղածս՝ անոր վարձու բռնած կառքին կառապանը հարցափորձելով, այլ չուզեցի այս անխոհեմութիւնը ընել: Հետացյայ անծանօթին, որ կարծես բոլորովին մոռցեր էր զիս, այլ առանց անոր նայելէ դադրելու:

Հարկաւ կը պարտաւորէի մնաս բարեաւ ըսել անոր և շնորհակալ ըլլալ երթալու առենս: Պզտի ջրվէժին կը նայէր ակնապետ, և կարծես թէ միտքով ջուրի պատյաններուն արագահոս փախստին կը հետևէր:

Ո՞վ գիտէ. Թուսոյին պէս, որ՝ գուցէ Ճիշդ այս տեղը՝ ժամանակ քարերը կը նետէր ծառի մը՝ իր հանդերձեալ աշխարհին մէջ ինչ վիճակ ունենալը գիտնալու համար, Թերևս այս խստաբարոյ և մըրտալ քրիստոնեան իր ձակատագրին գաղտնիքը կը հարցունէր այն տերևներուն և խոսի շիշերուն զոր հոսանքը քշելով կը տանէր:

Վերջապէս եկաւ, փոքր ինչ հեռուէն տեսա զինս, քովս եկաւ և առաջարկեց Ջամպերի տանիլ զինս: Մերժեցի, և կարծեցի տեսնել Թէ չնորհակալ էր զինքը մինակ ձգելուս համար: Յարգանօք մնաս բարեաւ ըսի, ան ալ իր յարգեայ գլխարկը հանեց բոլորովին՝ ինձ երթաս բարեաւ ըսելու համար:

Իր բոլորովին բայ և արևէն փոզփոզուն ձակտին գեղեցկութիւնը տեսնելով այնպիսի սարսուռ մը զգացի զոր չեմ հասկնար...

Անըմբռնելի յուզմամբ համակուելով ընդմիջեցի նամակս: Գրելով, պատմելով քեզ այս իրողութիւնը որու կարևորութիւնը չիշտս մով ըմբռնեցի, նորէն չիշողութեանս մէջ գտայ այս անծանօթին կերպարանքը:

Ան այն մարդն է որ օրիորդ Տը Թիւրտիին կառքին մէջն էր երբ Լիւսիան Կարմելու-Հիներու մատուռէն դուրս եկաւ այն օրն ուր այնքան վիշտ, բարկութիւն և նախանձ կրեցի: Նոյն օրն էքս վերադարձայ տեղով, և տեղն ուղեղիս մէջ այնքան շփոթած էր այս մարդուն պատկերը որ այս առտու հետս երկու ժամ խօսակցութիւն ընելովս հանդերձ չկրցի՛ ճանչել զան: Բայց Ճիշդ ա՛ն է: Եւ իր խոպնական արտասանութիւնը... Բայց չէ՛, հարկաւ հիւանդ ես բևակայութեանս մէկ երազն է այս:

Այն մարդին դէմքը չկրցեր էի տեսնել, և կառքին մէջն մարդին ձայնն ալ չլսեցի: Ինչո՞ւ կը յամառիմ իւրովի համոզուելու թէ ան և նոյն մարդն է ան: Եւ արդի համոզումս ալ, այսինքն նաև ջրվէժի մարդուն ան և նոյն մարդն ըլլալն ալ իրաւ է:

Հա՛յր իմ, պատուիրեցիր ինձ որ նախանձոտ չըլլամ, ըսիր թէ նախանձը թշնամանք մ՚է այն կնոջ դէմ որ կը սիրուի. ուստի Լիւսիային հետ նորէն չխօսեր էի այս անծանօթին վրայ... և... չեմ ուզեր հաստատ որ՝ եթէ անոր և իր մէջ ինձի համար կարևորութիւն ունեցող յարաբերութիւն մ՚ըլլար՝ Լիւսիան ինք չպիտի

ընէր ինձ այն յարաբերութեան ետքինը: Բան մը չըսատ ինձ, ուրեմն բան մը չկայ, այնպէս չէ՞: Խո՛նդ եմ, և պէտք է խենդ չըլլալ ամենևին:

Կը համբուրեմ զքեզ և պիտի աշխատիմ հանդարտ նիրհելու. բայց սակայն ի՛նչ զարմանալի յարաբերութիւն կը տեսնեմ այս մարդին գաղափարներուն և օր մը Լիւսիային կողմէն իմ առջև յայտնուածներուն մէջ... Այո՛, Լիւսիան այն գաղափարները ունէր, այն գաղափարները որոնց կերազ, մարդկութեան համար անգութ և հետևաբար անկրօն ըլլալը կզղամ. բայց Լիւսիային կարծիքները պարտաւորեցան փոխոխիլ քանի որ այսքան Ճշմարիտ յօժարութիւն մը կը յայտնէ ինձ, քանի որ կը թողու զիս ամեն բան յուսալու: Կը փափաքիմ որ վաղուան օրը պայ, կուզեմ տեսնել Լիւսիան, կուզեմ որ բացատրութիւն տայ ինձ... Նախանձոտ չեմ, բայց...

Բայց ինչո՞ւ նախանձոտ չըլլամ: Ձէ՛, հա՛յր իմ, այս նախանձոտութիւնը չճշնամաներ Լիւսիան: Շատ աղէկ գիտեմ որ Լիւսիան անարատ է արևէն պէս, ուստի իր վարքին նկատմամբ չպիտի ըլլայ ունենալու կասկածներս: Ան զի եթէ օրին մէկը վարքին նկատմամբ կասկածիմ, կզղամ թէ ա՛լ չպիտի սիրեմ զան:

Սակայն կայ բան մ՚որու համար ներելի է ինձ նախանձիլ, այսինքն իր վստահութիւնը, նաև վախնալ այն ազդեցութեան համար զոր չէ թէ իմ այլ ուրիշի մը միտքը կրնայ ունենալ Լիւսիային մտքին վրայ:

Բա՛րէ, Լիւսիան մինչև հիմակ ամեն կողմէ առաւ այս ազդեցութիւնը, զոր չեմ ճանչեր և որ ներհակ է բանեցնել ուզած ազդեցութեանս, և իր խորհրդին սրբավայրին մէջ նորամուտ (intrus) մ՚եմ...

Ինչո՞ւ ուրեմն Լիւսիան ինձ հատաց: Ինչո՞ւ ուրեմն սիրէ զիս: Բայց ըսաւ ինձ որ առէպ գամ, ինձի համար երգեց, ձեռքս սեղմեց իրը եղբայրի մը ձեռքը... Ձէ՛, Լիւսիան չծաղրեր զիս...

Ասկից ՚ի զատ, ո՛վ գիտէ, Թերևս աղէկ չհասկցայ այն մարդը որմէ կը վախնամ, այն մարդը զոր նախանձոտութիւնս թշնամի մը կրնէ ինձ, խորհուրդով և բնազդումներով Թէև տարբեր է իրմէ ան, սակայն, ո՛վ գիտէ, Թերևս սիրտով կամ առաքինու-

թեամբ իմէ վերադոյն է : Լիանի մէջ խօսք մ՚ըսիր ինձ զոր կը յիշեմ «Թո՛դ զդեստը չարդիլէ քեզի վնասելու և մեծարելու այն մարդը զոր կը ծածկէ այն :» Եւ կը խոստովանիմ թէ այն մարդն ամենևին դռեհիկ հանգամանք մը չունի և թէ ամէն բանի հակառակ համակրութիւն ներշնչեց ինձ :

ԷՄԻԼ

Ժ·Գ·

Պ· ԼԸՄՕՆԹԻԼ ԱՒ ՀԱՆԻՒ ՎԱԼՄԱՐ, ՑԼՔԱՍ Ի ՍԱՎՈՒԻՆ

Բարիզ· 10 Յունիս· 1861

Սիրելի տղա՛ս , չնորհակալ եմ քեզմէ՝ ինձ նամակ գրելուդ և Էմիլիս վրայ խօսելուդ համար :

Երես տա՛ւր ծեր բարեկամիդ : Սահէպ նամակ գրէ՛ ինձ : Ըսէ՛ այն ամէն բաները զոր կը խորհիս Էմիլին , անոր (Լիւսիայինն) և նոյն իսկ իմ վրայ : Դուն կշտամբէ՛ զիս , մեծդ իմ սիրելիութիւնս , ամբաստանէ՛ զիս իրր անխոհեմ : Զսիտի ուղղուիմ , բայց ո՛վ գիտէ , թերևս երկրայութեան սխտէն պիտի ազատեմ քեզի :

Այո՛, Էմիլ կը տառապի , և՝ ինչպէս արդէն կը վախնայ , թերևս՝ ի նամիդ պիտի տառապի իր սիրոյն համար . սակայն մինչ որ պիտի կորսնցնի երջանկութեանը համար , չպիտի կորսնցնի էրկիւղածութիւնը համար , ինչպէս կըսեն կաթոլիկները :

Ընդունինք բառը , միաքն ու սիրտն այս կեանքի փորձանաց մէջ ջէն փրկելն այնքան պզտիկ գործ մը չէ , հետևաբար պէտք չէ հանդստութեան և խոհեմութեան զոհել այս գործը : Էմիլ կը պարտաւորի կռուիլ , և համոզեց զիս թէ կռզէ կռուիլ : Զդացի իր վրայ այժ մ՚որու զարդանալը կը տեսնէի և որ կը չանար վարժուելու :

Որդ մենք այս աշխարհիս մէջ ծնած ենք գեղեցիկ և ձշմարիտ երանութիւնը քաջասրտութեամբ գնտելու համար : Աշխարհակալութիւն մ՚է այս որ դիւցազնական զնտորներ կուզէ , մարդս զինուոր կըլլայ վէ՛րը ընդունելու համար :

Դուն զինուոր ես , և արի զինուոր ես , սիրելիդ իմ հանրի , վասն զի ահա սրտի խղճահարութեամբ կը հաւանիս՝ եթէ ուզեմ՝ հրաժեշտ տալու Էլիզային զոր մայրը կը տայ քեզ : Կը սիրեմ այդ ազնիւ զդացումը , և շնորհակալ եմ՝ ես տառապել սիրելով քեզի՝ բայց ես կը դարձնեմ ազատութիւնդ զոր ինձ կը նուիրես : Մեր սիրածն է ծանրաբարոյ Լիւսիան . սիրէ՛ սիրուն Էլիզան , և երջանիկ ըրէ՛ զան :

Զդուշացիր ես դրական փորձիդ վրայ նորէն խօսելու հետս , բայց ես՝ որ հոգատարութեամբ պահեր էի զայն դպրոցիս մէջ՝ ուշադրութեամբ կարդացի : Այժմէն կխմայնեմ քեզ որ պիտի կոթանէ այն երկդ , այլ սակայն կը մեծարեմ անոր յատկութիւնները որ բաղմաթիւ են :

Իրաւընտիր ըրիր զիս , և ահա կը պատասխանեմ : —Այո՛, դրադէտ մարդ մը պիտի ըլլաս , և արդէն ես : Զևն ունիս , կրնաս դրել , կը բաւէ՞ այսքանը : Զեմ կարծեր : Ազրելու միջոց ունիս՝ ուրեմն՝ եթէ կրնաս՝ տասը տարի դրէ՛ միայն քեզի և ինծի համար : Տաղանդ ունիս , բայց հիմակ ո՞վ չունի տաղանդ :

Ամէն դաղղիացի երիտասարդները կրնան դիրք մը շինել , ինչպէս ամէն Խոլացի երիտասարդները կրնան եղանակ մը երգել , ինչպէս վերթերի ժամանակին ամէն Գերմանացի երիտասարդները կրնային սրինդ հնչեցնել : Ա՛խ , որքա՜ն կը ցաւիմ այն դերմանական սրինդին վրայ , վասն զի շա՛տ անմեղ էր այն :

Ձեր դիրքերն ոչ այնքան անմեղ են , սոսկալի պատանիներ , որ

ոչինչ կը հաւատաք ... : Եթէ դէթ բան մ'ուրանալու որոշումն ու նենայի՛ք : Ուրանալն ալ ներհակի մը հաւատալ է , բայց դուք ծեր բերան հաւատքին դէմ ոչինչ կը հանէք : Անատեն կը դրէք ամէն բան դրելու համար , ինչպէս մարդս փաստաբան կըլլայ ամէն դատ վարելու համար :

Սակայն երբ մարդս տաղանդ ունի , ինչպէս դուք դրեթէ ամէնդ ալ ունիք , դիւրին է այն տաղանդը սուտ կամ ձշմարիտ պաշտպարի մը ծառայեցնել , բայց ասպարէզը կը հանիք՝ ընթերցողին դէմ գաղանի արհամարհանքով մը : Ըստ ձեզ ընթերցողը թեթեւամիտ է կամ սկեպտիկեան . կը վախնաք որ խնամտակ չերեւաք իր առջեւ :

Ինչ օգուտ ունի հաւատքի կամ դէթ ձշմարիտ տեսիլներու դանձ մը կազմել այնպիսի հաստատակամութեան մը համար որ չուզեր կըրթուիլ :

Մե՛ծ սխալ : Ապերախտ կամ արդարասէր հաստատակամութիւնը ծանրաբարոյ է միշտ , թէեւ դուք այսպէս չէք կարծեր : Ոչ այնքան կղզայ խօսքն և ոճը , որքան խղճի մը յայտնութիւնը : Փորձդ ժամանակիդ յատկութիւնները և սպառութիւնները ունի : Ամէն բանէ առաջ յայտնող է այն , և՝ դուն որ այնքան հանճարամտութեամբ կը կուռիս այս անհեթեթութեան դէմ , յոտիդ ցղլուխ համակուած ես անով :

Ներկայ ժամանակիս մեծ ցաւն է ոճ և հանճարեղութիւն , ձաշակ և տաղօրինակութիւն ունենալ ամէն բանի նկատմամբ : Ասկից ելլուն տարի առաջ յղփացած և ձանձրացած , հետևաբար յուսահեկ մարդը կը ցոյցնէին :

Շատ անգամ ատ , բայց տրամաբանական էր այս : Եթէ ամէն բան վերջացաւ , մնաք ալ վերջացանք ուրեմն : Այսօր մարդս կանգնարդէ կամ կը նախատէ այն ամէն բաները որք անկատակ և նշանաւոր կեանքը կը կազմեն . կը խոստովանի թէ անկարող է հասնելու և վայելելու այն բաները , ե՛ւ կը խնդայ : Կը հաւատամ քեզ թէ խնդալու բան չկայ :

Այս զուարթութիւնը բան մ'ունի որ հաճելի է ինձ , այսինքն չէ թէ զուարթ , այլ կծու և յուսահատ է այն . կը ջանայ վերք տա-

լու , այլ սակայն չկարիր վերաւորելու , վասն զի ամենևին բանի մը չկարիր : Վօլթեր որ երբեմնակի չարաբարտ , տմարդի խակ և լերբ է , սիրցուց իր ծաղրը , վասն զի կը յայտնէր այնպիսի կուսասիրաբան եռանդ մ'որ հաւատք մ'էր , կամք մ'էր , փիլիսոփայական պաշտօն մ'էր :

Այսօր մարդիկ անձերու և ոչ թէ գաղափարներու , ծաղրելի իրերու և ոչ թէ դործերու դէմ կը կուռին : Զարասրտի գործ կընեն , և անվնաս են : Կը ջանան զուարճալի ըլլալու , բայց սըրտաւմ են :

Գիրքդ նոր չէ . այսօր ո՞ւր գտանենք նոր գրչէ ելած նոր գիրք մը : Այնպիսի գիրք մը կը բնատեմ , ամէն առտու կսպասեմ որ ծնի այն , բայց ծնիլը չեմ տեսներ : Քննադատութի՛ւն , մի՛շտ քննադատութիւն է ծնածը : Վիպասանութիւններն անդամ կեանքին երևիթաբանութիւնն են . կը կարծէի թէ ներկայ ժամանակս պարսաւել մեր՝ այսինքն ծերունիներուն՝ յօժարութիւնն է , ձակատագրային հիւանդութիւնն է : Ամենի՛ն : Մենք մարդկային կատակերգութեան պարզամիտները , Ծօն-Գիշօթները , դուք ալ Գասանտրերն էք :

Սակայն մի՛դք : Պզտի գրքիդ մէջ պատուական բաներ , ոճի մասին շրջանակուելու արժանի երեւներ , զգայուն զմայլելի նրբութիւններ , մտքի սառուցապէս զուարճալի նորութիւններ կան : Բայց այս ամէն բաները կորսուած են դուն ինքդ չըլլալու պահանջումին մէջ , տպաւորութիւններու անկարգութեան մը մէջ , տպաւորութիւններ որք հակասական են և որք կարծես չեն վերաբերիր ու և նոյն մարդուն որու նմանիլ կուզես և զոր դուն իսկ չես ճանչեր , վասն զի տպաւորուիլ չես թէ բարի է ան կամ չար : Ես ալ կը բնատեմ այն պարոնը զոր կը բնատես դուն , կը գտնեմ զան շատ մը պարոններու մէջ որք կը դրեն , բայց չեմ ճանչեր , չեմ տեսեր զան՝ դրեցուն պատճառաւ :

Այն պարոնն է շիքելիկ մը (dandy) որ տասիկ շարժուձիները կը բնատէ , կը ցաւի Լօզէօններու ժամանակ չգնած ըլլալուն համար , վերջին գարու զօրաւոր ցոփութիւնը կը վախաբի , ներկայ գարուս մէջ բառական պատնիշներ չգտներ յաղեցնելու համար իր կիրքը զոր

չունի : Անատակութեան գաղափարները ունի վերհերոս կամ զոհ բարբոս, վասն զի արդի ժամանակիս մարդը խիստ դրական է : Փիլիսոփայ է ան, և մերթ ընդ մերթ Վօլթեր իր աստուածն է :

Ընդհանրապէս կարհամարհէ Բուսօն, որ այնքան դժուռ կերպով կապրէր և որ տմարդի խնամատարի դառնութիւններ ունէր, սակայն յանկարծ այն դրական շփոթիկը՝ որ կեղծ անուն մ՚ընտրելով քովը պէք մը կցելու հաճութիւնը կը վայելէ Ժէնեվին՝ քահանութեան մէկ ուրիշ խորշը կանցնի . քիչ մ՚առաջ աստուածաբանութեան դրքի մը մէկ քանի երեսը կարդայ, և ահա ճգնաւորական եղաւ :

Ինչո՞ւ չէ : Ցաղանդ ունի, և պէտք է որ տաղանդն ամէն բան արտայայտելու վարժուի : Վասն զի ամէն բան հասկնալ կը կարծէ : Ուրեմն, շո՛ւտ, դեղեցիկ ճառ մ՚անատոմին վրայ, և խօսքի մեծ ջրվէժներ Շարլ Բոնեան կատանայ բանահիւսութեան, սուրբերու հոգեշունչ հիացումներուն վրայ :

Անոնի վարկեան մ՚և ահա միջին դարու հզօր դղեկապետներուն հետ անագորոյն և վարդապետաբար սուսերակիւը պիտի ըլլանք՝ եթէ պատահաբար չովինոլեան * (chauvinisme) հանդիսինք : Ահա շուտ մը հեռացանք տիկին Բօմբասուրի հեշտասրտը շղթայականներէն և վարդապոյն ոռքէն . բայց հոգ չէ, բաւական է որ դոյնը չպակսի :

Ա՛հ, որքա՜ն դոյներ կը կորսնցնի ինքզինքը ծանր կարծող երիտասարդական մտքի մը գեղապետակին մէջ . որքա՜ն տաղանդներ կը վատնուին վայրապար . որքա՜ն դոհարներ որ քառամանեակ մը կազմելու համար գերձանի մը կարօտ են . որքա՜ն ամենազեղուխայլ մարդիաներ որք ծովը նետուած են, որքա՜ն այժր և որքա՜ն ջանադրութիւններ կը վատնուին Թիեռ՚ը՝ ըլլալու համար միշդեռ կրնային Թոչուն՝ ըլլալ :

* Կըսուի թէ Լուարի բանակին երբ յրուեցաւ 1815ին, կային քանի մը հին զինուորներ որք Ծօվին կանուանէին, և որք կուրծքէն կպանչանային և կը հաւատային Նաբոլէոնի վերադարձող ամէն իրերու վրայ : Սերիալ իր Սէյրա Լոպուրէզ կատակերգութեան գլխաւոր անձին Շօվէն անունը տուաւ : Ընտանեկան՝ ի վեր չովինոլեան բսուեցաւ քննարկել չուզող ամէն քաղաքական կամ ընկերային վարդապետութեան, հաւաքական սէրոյ : Վերջապես չովինոլիզմը դրեթէ միատեղ մոլեռանդութիւն կը նշանակէ :

Ծ. Թ.

Եւ ինչո՞ւ համար, եթէ կը հաճիս : Ինչպէս կըսէին որ առաւել զաղոյնին կարող ըլլալով անկարող էք նուազագոյնին : Հանճար ունի՛ք, բայց ոչ ուղիղ խելք : Վասն զի՝ ծերը ըլլալ ուզելու համար մը չհատուցանելով ամէն բանի կը յարիք անխոհիր՝ առանց բան մը բռնելու :

Գործնական դիւրին է, սպասեցէ՛ք քիչ մը : Ապրեցէք և հարկաւորապէս պիտի տեսնուիք հասկնալ թէ կեանքը չկրնար նպատակ մը չունենալ : Նպատակ մը չունենալէ ձանձրանալով եռանդագին պիտի բռնէք նպատակ մը :

Իմի՛ թէ բարի ըլլար այն : Բայց եթէ ձեզմէ ոմանք յոռի նպատակ մ՚ընտրեն, ուրիշները՝ բարութեան համար պիտի փեթիթն ընդդիմադրծութեամբ : Պիտի պիտանան ի՛նչ կուխի նուիրել ինքզինքնին, և մարդկութեան երևելի դասերը, որք ամէն բանի հակառակ կը վարուին դարէ՛ դար, նորէն հասարակային խիստ համաձայն ամբաստանիչներ և եռանդուն աղաս պաշտպաններ պիտի դտնեն :

Քանի տարիէն, թերևս տասը տարի՛ն ետք անշուշտ պիտի պարտաւորիք նայիլ թէ ո՛ւր կերթաք և որոշում մ՚ընել չի նպաստ կամ ընդդէմ ապագային :

Առ այժմ, իմն Հաներ, հիւծումի սիրուն ախտանշան մ՚արտադրեցիր այն երկդ շինելով, և յանցանքը քուկդ չէ . սակայն շատ կէսերու նպատակը անհրաժեշտաբար սիրուն է այն, վասն զի երիտասարդ ես կանխիդ հակառակ, և վասն զի արբուն հասակը մանելով վերատին երիտասարդ պիտի ըլլաս : Այս նորաձևութիւնը պիտի անցնի, արդէն կանցնի :

Քիչ մ՚ևս, և ահա պիտի խնդաք տեսնելով թէ Լօզէօնները նմաներ էք, ինչպէս մենք այսօր կը խնդանք տեսնելով թէ ատեն մը Զիլա-Հարօլտներ եղեր ենք :

Ինքնասպանները ու կենսամոլները միասին և հարկաւորապէս գէպ 1900ի լոյսը պիտի երթան : Այս լոյսն ահա մեր առջևն է, և դուն այն անձանց կարդէն ես որք պիտի ողջունեն զայն :

Այն լոյսը՝ որ կարի փոփոխուն և հանդարտ է՝ կսպասէ որպէս զի իր վրայ փչել ուզելէ ձանձրանաք :

Գիտե՞ս թէ ո՛րն է լաւագոյն երկիր : Վերջինն նամակիդ է : Զբնաւեցիր այդ երկիր , ինք միւնակն ելաւ սրտիդ որ խելքիդ աւելի խելք ունի :

Պատրաստ կսպասեմ . երբ գործողութիւնս հարկաւոր պիտի ըլլայ ի Թիւրքի , պիտի գամ : Առ այժմ կը համբուրեմ զքեզ հայրաբար :

Հ· ԼԸՄՕՆԹԻԷ

ԺԴ

ԻՄԻԼ ԱՒ Գ· ԼԸՄՕՆԹԻԷ Ի ԲԸՐԻՋ

Էմ ի Սաֆոա . 12 Յունիս .

Երեկ Թիւրքի հասայ նախառաշը ժամանակ : Զօրապետը քանի ուրախութեան փայլակով մ՚ընդունեցաւ զիս , պայլակ զոր անմիջապէս զսպեց իր չգիտեմ ինչ թատրային արժանապատուութեան սովորութիւնը , անշուշտ ամենէն հարկաւորութիւն չունի այս թատրային արժանապատուութեան իրմէ յարդուելու համար :

Լիւսիան և Հաւը տեսակ մը յուզմունքով իրենց ձեռները լուծ երկնցուցին : Տեսայ որ քիչ մ՚առաջ իմ խօսքս ըրեր էին . բայց սեղանատունը կերթային , և ծառաներուն ներկայութիւնը մեզի բրնադատեց մեր ուշը գրաւող նիւթէն դուրս իրերու վրայ խօսակցելու :

Զօրապետն առջևս կենալով սկսաւ դիտել՝ իբր բանակի մ՚առջև որու շարժումներն ըմբռնել և կանխատես դալ կուզէ : Աղէկ որ հեռադիտակ մը չունէր դէպ իմ վրայ :

Չէի կրնար բերանս բանալ հայ ուղելու համար , ձեռքս երկընցնել ջուր առնելու համար՝ առանց հանդիպելու իր անյագ նայուածքին զոր կուզէր ազդու ընել : Բարեբաղդաբար վհերոտ չեմ : Ա յսպիսի դիտաղութիւն մը ներելի է միայն այն մարդկանց որք կղզան իրենց կարևորութիւնը , և որոնցմէ մարդս իրաւունք ունի շատ բան պահանջելու : Ոստի անվհեր կեցայ այս քննութեան առջև : Աւելի բարեսիրաբար քան թէ խոհեմաբար հաւանեցայ խոկ հարցուփորձուելու քանի մ՚աննշան խօսքի նշանակութեան նկատմամբ , որու մէջ չարասէր զօրապետը կուզէր խորութիւն տեսնել :

Երբ միրգ կուտէինք , սկսաւ ճառ մ՚ընել հասկցնելու համար թէ ինչ օգուտներ ունի հնազանդութիւնը զոր ծայրայեղապէս սահմանեց : Ինքն այնպէս համոզուած է թէ այս կրաւոր հնազանդութիւնը ոչ միայն հարկաւոր է ռազմական կրթութիւնը հաստատելու , այլ նաև մարդկային մարին պաշտպանն է իր ամեն պաշտօններուն մէջ , պաշտպան նաև ընկերութեան՝ իր ամեն օրինաց մէջ : Զգուշացայ հակառակը պնդելու , և վայելուչ լռութիւն մը պահեցի , կարծելով թէ կեղծաւորութիւն կամ վատութիւն մը չէր այսպիսի լռութիւն մը :

Կը խոստովանիմ թէ ղգայի բարեմիտ զօրապետին՝ ծանր վիճաբանութեան տեղի տալու համար՝ շատ համարձակութեամբ քանդագուշելը , և մինչև այսօր Լիւսիային հետ անկեղծութեանս մէջ բարկութիւն և յանդգնութիւն ունեցած ըլլալուս բոլորովին հակառակ՝ իր հայրին հետ ընդունեցայ փոքր պատանիի դերը զոր կը համէր տալ ինձ :

Կարծեմ թէ զօրապետը գոհ եղաւ այս հպատակութենէս , և միայն կուզէր իր պաշտպանութեանը ներքև առնուլ զիս : Հաղիւ լմնցած էր իր նախառաշը , և ահա զօրապետն իր հրացանն առաւ երթալու և պտոյտ մ՚ընելու համար . ուստի մինակ մնացի Լիւսիային և իր Հաւին հետ :

—Մտիկ ըրէ՛ , Էմի՛լ , ըսաւ անմիջապէս Լիւսիան , մեր վիճակը

զոր միևնույն նոր կարգադրութիւն մը հաստատ և բարեկարգ կը կարծէի՝ փոքր ինչ կը խռովի և կը շփոթի հօրս հոս գալուն պատճառաւ։ Պէտք է յայտնապէս ըսել քեզ թէ ամենևին չընդունիր մեր դաշինքը։

Այս առտու մեր երեքին խնդումէն բերաւ ինչ որ ինք կը հաճէր մեր ղինադուլը անուանել, սակայն ներքնապէս փոքր ինչ սրդողած էր մեծ-հօրս, ինծի և մանաւանդ քեզի դէմ։ Կը պնդէ հայրս թէ արքէն կը պարտաւորիւր և թէ դէմ կարճ պայմանաժամի մը մէջ կը պարտաւորիս պահանջումներդ յայտնել իրեն։ . . . Այսպէս կը խօսի ան։ Պարտաւորեցայ ըսել թէ կը հակառակի այս բանին և տակաւին հակառակ եմ, բայց եթէ յամառի, ինչպէս պիտի ազատինք ձեռքէն։

—Ինչո՞ւ չես ուզեր որ ըսեմ իրեն փափաքս, սիրելի Լիւսիա։ Ուրեմն կը վախնա՞ս շատ կապուելու հետս՝ Թողով ինձ որ խօսքովս կապում ընտանեացդ հետ։

Հառն սկսաւ խօսիլ փոքր ինչ յուզումով։

—Այո՛, ամէ է ահա այս չարաբաստ աղջկիս վախը։ Թող ուզածին չափ հակառակը պնդէ, յայտնի է թէ կուզէ միշտ եանի դուռ մը պահել իրեն։

—Ընքա՞ն դէշ են այդ խօսքերդ, պարո՛ն, կրկնեց Լիւսիան հայելին դլուխը ցնցելով և պարկնելով։ Կուզե՞ս յանցաւոր ընել զիս միշտ, բայց դիտցիր որ վերջապէս պիտի քեզնմէ հետ։ . . . Սակայն, առ այժմ խօսինք խելացի կերպով։ Ըսէ՛, ինձ Էմիլ. Թէ ինչ կանգնի մեր մէջ և ո՛ւր հասած ենք։ Հարկաւորութիւն ունինք մեծ բացատրութեան մ՚որու համար պարապ ժամանակ չտուիր մեզ, և զոր հայրս վերջապէս հակցաւ թէ պարտաւոր է ներելու մեզ, քու կողմէ որ և է առաջարկութիւն կամ շարժում մ՚ըլլալէ առաջ։ Դուրս եկաւ Թողոտ համար երեքնիս որ զատօրէն խօսակցինք, պատուիրելի մեր ծառաներուն որ մարդ չմեղան ներս մտնելու. խօսակցինք ուրեմն։

—Պատրաստ եմ, Լիւսիա՛, բայց քեզ կը վերաբերի հարցուցումփորձել զիս։

—Ձեմ կրնար, չեմ պարտաւորիր, ոչ ալ կուզեմ մանրամասնաբար խոստովանանքդ լսել։ Բաւական պիտի համարիմ յիշեցնել քեզ մեր կացութիւնը ու կը դանուէինք երբ Կարմելուհիներու վան-

քը քաշուեցայ։ Կը խնդրէի քեզմէ որ զիս բոլորովին առանձին թողուս քանի մ՚օր, և կը խոստովանէիր թէ իրաւունք ունէի առանձնակի և իրովի խորհրդակցելու։ Կը խոստանայիր ինձ սպասել, բայց չընտեցիր խոստումդ։ Վշտացար, նեղացար, մեծ վրդովում և ձչմարիտ վիշտ մը պատճառեցիր ինձ երբ յանկարծ իմացայ թէ ծանրասիրտ հևանդ էիր։ Շտապելով հոս եկայ՝ քու վրայ աչքի շուտ և սակս լաւը առնելու համար. բայց բոյժ դանելէդ անմիջապէս հոս մնացած էիր առանց զիս տեսնելու և առանց դէթ երկար դիր մը դրելու մեծ-հօրս։ Խարեկամներդդ խնացանք թէ ծանրասիրտ էիր, և թէ սակայն հայրդ՝ քու նկատմամբ անհանդիպեա ըլլալով՝ արքէն Լիոնի մէջ կը դանուէր, և այն տեղեկութեանց հասնելով զոր կրցանք առնուլ ձեր մէջ անցած իրողութեանց վրայօք, հայրդ հանդարտեց յուզմունքդ, իմ կողմս բռնեց և խրատեց քեզի որ հոս վերադառնաս։ Երեք օրէն՝ի վեր էքսի մէջն ես, և ահա վերջապէս կրնանք ազատօրէն խօսիլ։ Պիտի չըսե՞ս ինձ թէ ի՛նչ կը պարտաւորիմ խորհիլ այն խռովութեան և դէշութեան վրայ զոր պատճառեցի քեզ։ Մի՛թէ կարծեցիր թէ կուզէի վհատել քեզի և թէ չունէի այն անկեղծութիւնը որ հարկաւոր էր քեզմէ հրաժարիլը ըսելու համար։ Կամ թէ, տեսնելով որ ենթադրածդ ատելի կրծնասէր էի, միթէ սիրտդ ներս քաշվիններդ հետ անհամաձայն սեպեցիր։

—Բնաւ չենթադրեցի, Լիւսիա, թէ կընաս անկեղծութիւն ուղղասիրութիւն չունենալ։ Կարծեցի թէ չէիր սիրեր զիս, և թէ առանց յապաղելու պիտի ըսէիր ինձ չսիրելդ։ Ուստի խնդդ դարձայ, ինծի դէմ տրտնելու վճիռը կանխաւ կատարելդ, ուղեցի խոյս տալ։ Հայրս պարտաւորեց ամառարտմս, ըսաւ որ նորէն դամ և կրկին յայս առնում կամ դատապարտութիւնս կրեմ։ Ուստի ահա եկայ։

—Ամեն բանի համակերպած . . .։

—Ո՛հ, համակերպած . . . չե՛մ ամենևին։ Խոստացայ համաձայնիլ, անկեղծօրէն խոստացայ։ Պիտի բռնեմ խօսքս, եթէ առանց ամենափոքր պատճառ լսել տալու որ և մեկու մը։ Բայց ատկալն է կրելու վիշտս, և շատ աղէկ կզդամ թէ դժուարա-

պիտի առողջանամ . . . եթէ առողջանամ : Սակայն մի՛ կարծեր թէ ասկ հրաւէր մ՚է խղճիդ : Կը ճանչնամ ամէն իրաւունքներդ , և վըշտիս մէջ ոչ պարտաւ և ոչ դանդաղ պիտի ըլլայ քեզի դէմ : Գիտեմ բարեսիրտ ըլլալդ , կը հաւատամ բարեկամութեանդ : Գիտեմ թէ արժանի եմ համարումիդ , և կարծեմ թէ դիս վշտացնելով դուն ալ շատ պիտի վշտանաս : Բայց չեմ ուզեր քեզ մը պարտաւորել կարեկցութեանդ . այս կարեկցութիւնն ազեատալի կըլլայ երկոքնուս համար : Ուստի ստոյգ կը փափաքիմ որ վճռական ըլլայ այս բացատրութիւնը , և հրամայես ինձ մեկնիլ կամ ըսել հօրդ թէ կընդունիս դիս :

—Մաքի ըրէ՛, Էմի՛լ, ասկից տասնուհինգ օր առաջ Երրորդութեան տօնին օրը կերդէի Պարմըտհիներու մատուռին մէջ . . . և կը թուէր ինձ թէ դուն հոն ալ մ՚էիր , թէ կը լսէիր երգելս , թէ կը հաւնայիր դիս , և թէ հոգիդ իմինս հետ կերդէր և կաղօթէր :

—Հոն էի, Լիւսիա՛, դուրսն արևին, փոշիին մէջ կեցած էի աներդահար . կը կարծէի թէ հեռի էի մարդէդ , և խնդ կը գառնայի :

—Ասկերա՛խտ , կրկնեց Լիւսիան ուժգնակի , ինչո՛ւ քալս չեկար երբ դուրս եկայ :

—Վազեցի եկայ քովդ , Լիւսիա՛, բայց չճանչեցիր , և ոչ խոհ նշմարեցիր դիս . հիացմամբ դլխովին համակուած կամ յուզմունքէն բոլորովին ճնշուած կերեւայիր :

—Լա՛ւ , դուն տեսար դիս , բայց չհասկցար վերնախ , յոյսով յափշտակուեր էի : Պահ մ՚առաջ խղճիս և սրտիս ձայները լսեր էի որ հետս կերդէին :

—Ո՛ Լիւսիա , ինչ կրսեր ուրեմն քեզ այդ նեքին ձայնը :

—Կըսէր ինձ վատահիլ քեզ :

—Եւ չէ՞ր մերժէր այդ ձայնը , ա՛լ չէ՞ր հակառակեր անոր :

—Էմի՛լ, պատասխանեց՝ երկու ձեռներն ալ երիտասներով ինձ , երբ սիրտն ու խիղճը կը համաձայնին այս ըսելու համար , ունի՞նք ուրիշ բան մ՚որ ո՛չ ըսէ :

—Ո՛հ , սիրելիդ իմ Լիւսիա՛, ըսէ՛ ինձ ատի հարիւր անդամ, ըսէ՛ ինձ ատի միշտ :

Եւ իր ոտքն ընկաւ :

—Թո՛ղ Աստուած լսէ մեր ձայնը և պաշտպանէ մեզի , գոչեց Լիւսիան՝ իր հայրն դիրկը նետուելով , Թո՛ղ տապալէ այն արգելքները որ կան մեր մէջ :

—Արգելքնե՛րը , ըսաւ Պ· Տը Թիւրտի եռանդով , ինչ արգելք :

—Ունինք արգելք , հա՛յր իմ , պատասխանեց Լիւսիան՝ արցունք թափելով , կամ թէ պիտի ունենաք :

—Չէ՛, Լիւսիա՛, արգելք չկրնար ըլլալ , քանի որ կը հաւատաս ինձ :

—Ա՛հ , ղղուշացի՛ր , կրկնեց Լիւսիան տրտմութեամբ , այդ յոյսին անձնատուր կըլլամ աչքս գոցելով և սրտիս ամբողջ ուղղամտութեամբը , վասն զի կերևակայեմ թէ իրօք կը սիրենք զԱստուած մի և նոյն կերպով , վասն զի ապահով եմ որ չէ թէ անաստուած մը չես ինչպէս նկարագրեր էին ինձ կաթոլիկ կրօնքին ուղղափառութեան ամէն դիմադրողները , այլ սաստիկ կրօնասէր և ճշմարտին , դեղեցկին և բարիին կրօնքին ստուգապէս նուիրուած հոգի մ՚ես , վասն զի կը հաւատամ թէ Աստուած՝ որ մարդկային հրամանները վերեւը կը տեսնէ՝ քու մատուցած պաշտօնդ ալ իմինս պէս կընդունի , վասն զի եթէ կենակից ընկերուհիդ ըլլամ , կուզեմ բոլոր յաւիտենականութեան մէջ սիրել քեզի և յաւիտենականութեան վրայ կը վստահիմ քու հետ . . . : Բայց եթէ մեզի վերաբերող իրերու մասին չես հաւատար մի և նոյն բանը ,— աղեկ ուշադրութիւն ըրէ՛,— պիտի պահանջես որ դադրիմ հաւատալէ կրօնքի մ՚որ մինչև հիմա հոգիս կեանքին հարկաւոր երևցած ինձ և որմէ հաւատքս թերևս չկրնար հրաժարիլ : Եթէ քեզի փրկուած սեպեմ , քեզի որ կը մերժես այս կրօնքը , զիս մոլորեցուցած և քեզի դէմ ապստամբ պիտի չհամարիս եթէ պահեմ նոյն կրօնքը : Երբ կը խորհիմ այս բանին վրայ , խիղճս կսկսի վրդովիլ , միանգամայն հայրատութիւնս ալ կը զայրանայ . պէտք է որ երաշխաւորես ինձ խղճի ազատութիւնը . մի՛թէ ասկ պահանջելովս շատ կը պահանջեմ արդարասիրութենէդ : Քալ կը տեսնես որ չեմ թողուր քեզի խոստումով կապուելու հետս մինչև որ չգնորհես ինձ էական կէտը :»

Հրայայ անմիջապէս պատասխանել : Կարողութիւններէս կերպիւ մը զրկուեր էի , երբ թէ ծնողաիմքութեան օր մ՚և արբշռութեան

վայրկենի մը մէջ Թումաւոր տէգ մը մխուած ըլլար սիրտս :

—Ինչ կուզես իմանալ , ըսի վերջապէս : Ուղածդ է ամուսնութիւնէ առաջ արձակում , հետևաբար պայմանաւոր ամուսնութիւն որով ամեն մարդ կը կարդայ և զոր ոչ ոք կը յարգէ , այնպէս չէ՞ : Ա՛հ , Լիւսիա , եթէ պարտաւորէիր լոկ բարեկամուհի մը , քոյր մը ըլլալ ինծի համար , հաւանական է թէ պարաք մը պիտի սեպէի յարգել հաւատքդ , և առաւել ևս սիրել քեզի ինչ ինչ կէտերու մասին մոլորեալ ըլլալդ կարծելով : Կամ պիտի ցաւէի վրադ՝ աղէկ չհասկնալուդ համար Ուրարիչը , կամ պիտի սքանչանայի վրադ տեսնելով թէ կը սիրես զան առանց հասկնալու ո՛վ և ի՛նչ ըլլալը : Ինչ և ըլլայիր , քեզի պիտի համարէի իբր ամենասիրելի և խիստ պարզմիտ մանկուհի մ՛որու չպիտի ուզէի վախցնել ոչ տկար իմացականութիւնը , ոչ ալ տրտմել հիւանդ սիրտը : Մի՞թէ այսպէս կուզես ըլլալ իմ առջև : Միայն ներողամիտ հաշրդ կամ համբերատար եղբայրդ պիտի ըլլար : Ա՛հ , սիրտս կուրծքէս կը խլես , վասն զի մարդ մ՛եմ , և չե՛մ հանդուրժեր որ քովդ իջնէ զատ մարդ մը գոնուի : Զէ՛ , չեմ զգար թէ կարող պիտի ըլլամ հանդարտութեամբ ընդունելու այն ապահարզանը զոր կատաջարկես ինձ , վասն զի չեմ կրնար կիսովին սիրել քեզի : Այլ ու կին կրնան ընչից բաժանման թէ ութեամբ կարդալ , բայց ոչ բնաւ հոգիներու բաժանման թէ ութեամբ , թէ ոչ անատեն ամուսնութիւնն ոչինչ է Աստուծու առջև :

—Իրաւունք ունի , գոչեց ծեր Թիւրոին այնպիսի ուժգնութեամբ զոր իր վրայ երբէք չտեսեր էի , և ոտք էլնելով այն ջղաձգային պրկումով որ միշտ փոքր ինչ ահարկու է երբ ծերունի մ՛է այնպէս պրկուողը . այո՛ , այո՛ , իրը մարդ խօսիլ է սակ . ես ալ այդպէս կը պարտաւորէի խօսիլ կնիկիս , մօրդ և հետևաբար քեզի հետ : Երեքնիդ ալ չէիք նետուեր այս միսթիսականութեան մէջ որ քեզի կը հետայնէ երջանկութենէն՝ այն պահուն ուր կը բռնես զայն , միսթիսականութիւն որ այնքան տրտմալի և սառնարեկ ըրաւ մայրիդ և իմ ամուսնութիւնը : Ա՛հ , ահա կրսեմ այնպիսի բաներ զոր թերևս չէի պարտաւորեր ըսել քու առջև . բայց կեանքին մէջ կան վճռական վայրկեաններ ուր պէտք է ամեն բան խոստովանիլ : Գիտ-

ցիր ուրեմն , խե՛նդ աղջիկ , դիտցիր որ ոչ հայրդ և ոչ մեծ հայրդ երջանիկ եղա՛ն : Հայրդ՝ որ վերջապէս ինքն ալ չերանեցաւ մ՛եղաւ՝ չգիշեր թէ ժամանակաւ ո՛րքան անիծեց քահանային իր ընտանիքին վրայ ազդեցութիւնը : Սակայն անիծեց այն ազդեցութիւնը , և տեսած եմ իր բարկութեամբ կատղելով խղճավարի * (directeur) մը կեանքին սպառնալը : Ա՛յսօր հայրդ անշուշտ նեղսրտութեամբ կը խնդրէ այն պարոններէն՝ զանոնք անիծած ըլլալուն համար , բայց այն պարոնները չեն կրնար ետ դարձնել անոր այն երջանկութիւնը զոր զոգցան անոր : Իսկ ես ոչ բարկասիրտ , ոչ բռնաւոր եմ , կը սիրեմ կինս ... Տրիօրէն պիտի սիրեի զան եթէ ինքն ուզեր այսպէս սիրուիլ . սակայն մեր մէջ մարդ մը կայ որ չէր ուզեր անոր այսպէս սիրուիլը , մարդ մ՛որ ամեն օր կըսէր անոր . «Արէ՛ էրիկիդ զգուանքը , մարմինդ իրեն է , բայց հոգիդ իրը չէ , վասն ամբարի՛շտ և փիլիսոփա՛յ մ՛է էրիկդ : Հոգիդ Աստուծու և ինծի պահէ՛ ... :»

—Հա՛յր իմ , գոչեց Լիւսիան , մի՛ ըսեր ատանկ բաներ :

—Կուզե՛մ ըսել , պիտի ըսե՛մ . այս խօսքերը յաւ կը տան ինծի ալ , քեզի ալ , բայց ճշմարտութիւնը մթութեան և մոռացման մէջ թողլու պատճառ մը չէ յաւ տալը : Հասակս ութսունութերկու տարեկան է , արդ կերդնում առաջի անոր զոր դուք Աստուած կանուանէք և որ ինծի համար տիեզերքիս օրէնքն է , կերդնում թէ յիսուն տարիէ ի վեր անիծք մը կը կրեմ զոր կուզեմ ըսել մինչև յետին շունչս : Անիծեա՛լ , երի՛ցս անիծեալ ըլլայ ընտանեաց մէջ քահանային միջամտութիւնը . քահանա՛ն երիտասարդ կամ ծերունի , պարկեշտ կամ ապականակիր , կը յափշտակէ մեզմէ մեր կանանց վստահութիւնը և ակնածութիւնը , քահանա՛ն որ , մոլեկրօն կամ չափաւոր , իր վճռակէն ստիպուած է ըսել մեր կիներուն թէ դեհնապարտ ենք եթէ խոստովանանք չըլլանք , և որ հետևաբար կը

* Կաթոլիկներուն մէջ կարգուած կին մ՛ընդհանրապէս եկեղեցական մը կուներնայ որ անոր խիղճը կը վարէ , կուղղէ , կը հակէ , հետևաբար անոր հոգիին տէրը կըլլայ : Հետևանքն ալ այս տեսակ եկեղեցականաց դէմ է որք ֆրանսերէնի մէջ գէրէֆէօր կամ պարզապէս գէրէֆէօր կանուանին , և զոր յարմար դատեցինք խղճավար թարգմանելու , ինչպէս կառք կամ նաև մը վարողին կառավար կամ նաւավար կըսենք : Ծ . Թ .

տալորեցնէ զանոնք իրենց հոգին մերինէն զատելու, և երազելու ինքնամոռնալու արքայութիւն մ'որմէ մենք արտաքսուած պիտի ըլլանք: Այո՛, անիծեա՛լ ըլլայ քահանան որ մեզի կը պահպէ՝ կարելի եղածին չափ շուտով մեր պահպը քակելու համար, քահանա՛ն կըսեմ որ մեր կանոնց մոլին կուսութենէն և երևակայութեան անարատութենէն իր բաժերը առած է արդէն՝ սորվեցնելով անոնց ինչոր մենք միայն կը պարտաւորէինք սորվեցնել:» *

Ալիսային դոյնը նետեց իր հալին փոքր ինչ զառանցական սատակութեան առջև:

—Որքա՛ն սոսկալի են այդ ամէն բաները, գոչեց Ալիսան՝ ձերոնին հանդարտելու համար ընդունայն ջանքեր ընելէն հոգ իր աթոռին վրայ նստելով վերսին: Ո՛ Էմիլ, շա՛տ դժբաղդ ենք:

Դառնապէս կը լար Ալիսան: Ծեր թիւրտին բարկութենէն մեղմեցաւ յանկարծ, և տղայական սրտառուչ խօսքերով ներումն խնդրեց անորմէ իր բարկութեանը համար: Իսկ ես սաստիկ յուսահատ էի, վասն զի կզգայի թէ բնաւ կարելի չէր ինձ հատանիլ այն տեսակ ամուսնութեան մ'որու բարոյական վիշտերը և նախատինքը յայտնած էր Պ· Տը Թիւրտի: Ալիսան հասկցաւ լուռութիւնս, և դգուանքով իր հալը հանդարտեցնէն հոգ քովս եկաւ և թեւս մատաղ սրտին մէջ քցելու համար, իբր թէ ուզէր արտաքսել այն պատկերները որք պահ մ'առաջ իր առջև կաչուեր էին:

—Էմի՛լ, ըսաւ ինձ վերջապէս՝ վրաս կռթնելով վստահութեամբ, մոռնանք այս ամենը, և ժամանակ վատնելու միջոցը փնտռենք. այո՛, մեր հոգին մինչև խորերը իրարու խոստովանելու ժամանակը պէտք է մեզ բացարձակապէս, եթէ սակայն զիս քեզի համամիտ ընելու կամ հետս համամիտ ըլլալու ամէն յոյս չկորսուած ես:

—Քեզի ինձ համամիտ ընելու հաստատ յոյսը կը պահեմ, պատասխանեցի, եթէ ըսես թէ չես մերժեր այս յոյսը հակառակ այն դիմադրութեան զոր դուք հպարտութեանս մէկ յանդուգնութիւնը կը համարիս:

* Իրաւ է թէ Լուսաւորչական խոստովանահայրերն այսպէս չեն վարուիր հոգ աղջկանց և կանանց հետ· սակայն Մեծոյին մէջ յիշուած են այնպիսի մոլութիւններ և մեղքեր որոնց վրայ Մեծոյն ըսողը կամ լսողը գաղափար մ'անգամ չունի · · · ·: Ծ· Թ·

—Կը կարծե՛մ թէ դուն ես սոսկալի տրամաբանութեան մը զոր կուզէի մեղմել զգացումի պատճառաբանութիւններով: Գիտեմ թէ հպարտ չես, քանի որ հարկաւորապէս կը յարգեմ քեզի, քանի որ կը կեցցեմ քեզի, քանի որ թեւս ահա թևիդ հետ փաթթած եմ, և քանի որ կըսեմ քեզ· ժամանակ վատնե՛նք, քա՛ջ ճանչենք զիրար, և ժողովե՛նք մեր ամէն ջանադրութիւնները՝ համաձայնիլ կարենալու համար:

—Պաշտե՛լի ես, Ալիսա՛, և կը պաշտեմ քեզի: Թո՛ղ զիս ուրեմն որ այսօր հայրեդ ուղեմ քեզի և խօսքս տամ քեզ՝ առանց պահանջելու որ դուն ալ ինձ տաս խօսքդ:

—Մի՞թէ կարելի է տալ:

—Այո՛, կարելի է իրմէ առ քեզ, վասն զի անկեղծութիւնդ նըւիրական է առջևս: Առեն մը փորձ՛ ընելէն հոգ եթէ դուռս որ չես կրնար որ և է պիջում մ'ընել ինձ, ետ պիտի տաս խօսքս և ամէն բան պիտի վերջնայ: Ես քու խօսքդ չեմ ուզեր, խօսքիդ հարկաւորութիւն չունիմ դիտնալու համար թէ կարելի եղածին չափ պիտի ջանաս անցնելու այն անջրպետէն որ կը բաժնէ մեզի:

—Լա՛ւ, գոչեց Ալիսան սրբազան յուզումով մը, կընդունիմ այդ սակարկութիւնը: Վե՛հ սիրտ մ'ես, Էմիլ, և կը հաւանիմ վերահաստատելու, որպէս զի պարտաւորիմ վրադ սքանչանալու և միշտ ևս աւելի յարգելու քեզի: Ընշուշտ պէտք է որ դուն ալ այսպէս կարգաւորի, վասն զի հայրս գուցէ ամէն բան աւրէ, և ինչպիսի՛ սոսկալի դժբաղդութիւն մ'է մեզի համար իրարմէ բաժնուիլ՝ առանց մեր բոլոր այժմեռնի աշխատած ըլլալու մեր հոգիներուն միաւորութեան համար որք վերադարձ կը բնաւեն այնքան ուժգնապէս և անկեղծութեամբ: Օ՛ն, Էմի՛լ, համբուրէ մեծ-հայրս և ըսէ որ աղօթք ընէ մեզի համար:

—Ե՛ս աղօթք ընեմ, գոչեց թևս սեղմելով ծեր թիւրտին որ կը խնդար ու միանգամայն կը լար:

—Այո՛, բարեկա՛մ, ըսի անոր, մեզի համար աղօթք պիտի ընես ամենէն բարի մեծ օրհնութիւն. վասն զի՝ աղէկ խորհելով այդ օրհնութիւնդ վրայ՝ պիտի խոստովանիս թէ որքան նման նոյնքան ոչի է այն: Աստի ոչիի մեզի համար պիտի խօսի այն մեծ ոչիին հետ որ խա-

ցանկանալիությունները կը կատարվէր քանի որ ամեն ոյժերը կը վարէ ; և աղօթք ընելու աշխատելով՝ վերջապէս երօք պիտի աղօթեմ :

—Բայց ինձ նայէ՛, դո՛ւն, ըսաւ ծերունին զնս դուրելով և առանց նշմարելու դուրելը, դո՛ւն ուրեմն աղօթք կրնա՛ս :

—Այ՛, ամեն ժամ, ամեն րոպէ կաղօթեմ միտքով, սքանչացումով, եռանդալի խանդաղատութեամբ, հրաժեշտ փափաքով, բացարձակ խորհրդածութեամբ, անորոշ մտախոհութեամբ, ամեն կարողութիւններովս, ամեն յուզմունքովս, ամեն իղձերովս, ամեն բնազդումներովս, որոնց նպատակն է տեսլականը, հետևաբար Աստուա՛ծ, անհո՛ւն սէրը :

—Ահա, կրկնեց ծեր Թիւրտին՝ Լիւսիային ուղղելով խօսքը, քանի կը տեսնես որ ան ալ քեզի պէս տաք երևակայութեան մը տէր է··· : Ուրեմն ո՛ր շուտիկը կրնայ արդիլել ձեր համաձայնիլը : Կարդուկի՛ք, կարդուկի՛ք, և եթէ մէկ կողմ Թողուք քահանան, կը խոստանա՛մ գարձի գալ :

Նոյն պահուն Պ· Լագենթինիէրէն տոմսակ մ՚եկաւ :

Կրսէր իր աղջկին թէ նամակ մ՚ընդունած է որ կտիպէ զինքն անվիջապէս Ջամպերի երթալու : Պուրժէի գիւղին մէջ պզտի կառք մը բռներ է, և որովհետև միտք ունի քաղքին մէջ ճաշելու, կասզայէ որ չսպասեն իրեն : Կը յաւելուր նաև թէ իրիկուն և գիշերն օրիորդ Տը Թիւրտիին առնը պիտի մնայ :

Ջդիտեմ ինչո՛ւ զօրապետին այս անակնկալ փախուստը վրդովում պատճառեց Լիւսիային :

Տեղեկութիւն առաւ այն զօրականէն որ Պ· Լագենթինիին ծառայութիւն կընէ և որ հետն որսի գացած էր : Անոնք մտմտուր սուրհանդակի մը հանդիպեր էին որ նամակ մը կը տանէր գղեակը : Զօրապետն այս նամակը կարգալէն ետք զոր այն կը բերէր, մինչև Պուրժէի գիւղը գացած էր : Հոն պահ մը տարտամ երևած էր . ապա փոխադրութեան միջոց մը գտնելով՝ այն տոմսակը գրած և իր ծառան, հրացանը և շուները ետ գրկած էր Թիւրտի :

—Առօր մէջ բան իս զարմանալի բան մը չկայ, ըսաւ Հաւը : Զօրապետը տակաւին չպացած էր քոյրս բարևելու. ամնատիրը գործ մը հատանեցուցած է զան անվիջապէս կատարելու իր այս փոփոխը :»

Ջիս մինակ Թողուց Լիւսիային հետ, վասն զի միջօրեայ քունին ատենն էր, հանդստանալու պէտք ունէր մտատանջ՝ մեր խօսակցութեան առթիւ շատ յուզուելուն համար :

Երբ գնաց պառկելու, հարցուց Լիւսիային թէ ինչո՛ւ վրդոված է : Ըսաւ թէ ինքն զոհ եղած պիտի ըլլար եթէ նոյն օրը բացատրութիւն մը առնէր իր օրին և իմ մէջ :

—Կը պարտաւորիս խմանալ, ըսաւ ինձ, թէ հօրս բնաւորութիւնը խիստ կրակոտ է, այլ ոչ յամառ : Եթէ կամոզին սիրով զինքը չսիրէի անդամ, չէի վախնար իրմէն, բայց արտաքին ձևակերպութիւն ուզող մարդ մ՚է, և շատ կը յանդիմանէ հաս՝ ըսելով թէ բաւական կարևորութիւն չտուր ինձ վերաբերող իրերուն : Մինչև հիմա շատ նեղացաւ չկարդուելուս համար : Կը պնդէ թէ խիստ յարի են զիս ամուսնութեան հաւանեցնելու համար ընտրուած միջոցները, թէ խոհեմ ծնողք իրենք կը պարտաւորին ընտրել, ցոյցնել նշանածը և ծագկահատ աղջկան կայր հնազանդութիւնը պահանջել : Այս առաւ կրաւոր հնազանդութեան առթիւ յուզած խնդիրն ոչ այլ ինչ էր բայց եթէ այս պատճառաբանութեան շարունակութիւն մ՚որ ինձ կուղղուէր : Կը կարծէ որ եթէ Թոյլտուի երկու երիտասարդի մ՚և աղջիկի զիրար դիտելու և քննելու միտադարձակէս, ժամանակ տրուած կըլլայ անոնց՝ իրենց ամուսնութեան եռանդը մեղմելու, և խիստ պարզամտութեամբ կը շարայարէ նաև որ եթէ կանխատեսէր այն անձն որու հետ կուզուի կարդուիլ, չէր դանտեր որ և է անձ մ՚որու հետ կարդուիլ ուզուի : Երբ դիտել կը տամ անոր թէ իր այն խօսքն կարդուելու խրատ մը չէ, վճռաբար կրսէ թէ պէտք է կարդուիլ, և հօրս համար պէտք են բացատրութեան հարկաւորութիւն չունի բնաւ : Սակայն բռնաւոր մը մի՛ համարիր զան : Երբ պիտի ճանչնաս զինքը պիտի տեսնես որ ազատութիւնս անոր հետ պիտի մեծ վտանգի մը չենթարկիր . ուստի չէ թէ հայրս կը վախնամ ինձի համար, Էմի՛լ, այլ քեզմէ կը վախնամ հօրս համար :

—Բացատրէ՛ միտքդ :

—Լա՛ւ, ըսեմ ուրեմն . կը վախնամ որ չնազայնէ և չդարկայնէ քեզի : Իր տեսակցութիւնները հաճոյ չպիտի ըլլան քեզ անշուշտ

և շատ կը վախնամ որ քեզի հետ վարուելու կերպէն չդոյանամ ։

—Ըսէ՛ նայիմ, կարծեմ պատրաստուած եմ ամեն. Հարցնելու է ինձ թէ ուղղափառ կաթոլիկ եմ։ Լա՛ւ, ինքն ալ կաթոլիկ ըլլալով ինծ հարցուփորձելու իրաւունքն ունի, և ամենամեծ հանդարտութեամբ պիտի ընդունիմ իր հարցուփորձը ։

—Բայց պիտի չվախնե՞ս դան կրօնական սկզբունքներուդ նեղանալու ։

—Անշուշտ ո՛չ ։ ։ ։ Անատեն պիտի չուզէ ինձ տալ քեզին ։

—Այդ բանը չեմ կրնար ըսել, այդ մասին ամենևին բան մը չդիտեմ։ Սակայն երկու տարի առաջ հայրս խզմէ աւելի դիւրութեամբ զանոյ ընէր թերևս հաւատքը. բայց հիմակ ահա շատ փոխուած է, և ցաւելով կըսեմ թէ այս փոփոխութիւնն աղնուանալու չուտաւ իրեն ։ Ինչ պիտի ընես, Էմիլ, եթէ յայտնէ քեզ թէ պէտք է կաթոլիկութիւնը ընդունիլ ինծ տանելու համար ։

—Փոխարինիլը անյարմար է. պիտի նահանջեմ, ինչպէս կը նահանջեն սղայոց հետ ։ Պիտի ուզեմ որ ինծ ճանչնալու ժամանակ մը տպասէ, և անատեն ամեն բան քեզմէ կախում պիտի ունենայ ։

—Ինչպէս պիտի ունենայ ։

—Եթէ դաղափարներս ընդունելու չափ կը սիրես զիս, քու իրաւացի ունեցած օրհնաւոր ազդեցութիւնդ պիտի գործածես համոզելու համար որ հաւանի մեր ամուսնութեան ։

—Ա՛հ, այո՛, սակայն անելանելի բաղդի մը մէջ ենք ։ Պէտք չէ բաժնել մեզ ։ ։ ։ որպէս զի մեր դաղափարները միասին ձուլուին ։ ։ ։ ։ Հրաման կը տա՞ս ինձ ըսելու անոր թէ կը յուսամ դարձի բերել քեզի ։

—Եթէ կարևոր կը կարծես, ըսէ՛, Լիւսիա, բայց մի՛ յուսար թէ պիտի օգնեմ քեզ այդ բանը հաւատայնելու ։

Լիւսիան պահ մը զայրացաւ, զայրոյթ ուր առաջին անդամն էր որ կը տեսնէի առաքեցյն դէմ կնոջան յաղթանակելը ։

—Քարաժա՛յս մ՚ես, ըսաւ Լիւսիան, կարող չես ամենասիրոյը պիջամ մ՚ընելու՝ որպէս զի քովս կենաս և սիրտ տաս ինձ ։ Ա՛ռ է սիրելը ։

—Ո՛հ, այո՛, Լիւսիա, դոչցի՛ս, ասի սիրել է պարկեշտ մարդու

մը յատուկ սրբիփովը, մարդ մ՚որ կը յարգէ քեզի և որ չուզեր քեզ անարժան հանդիսանալ ։

—Եւ ահա ճիշդ տարը համար է որ կը յարգե՛մ քեզի, պատասխանեց բարկութեան և կաթոգին սիրոյ խառնուրդով մ՚որ պաշտելի ըրաւ զինքը ։ Երբեմնակի ինքնին կը բարկանամ այսքան սէգ և յամառ մարդու մը յարելուս համար ։ Բայց ինչպէս ընեմ ։ Քանի կը դիմադրես ինձ, այնքան աւելի կը հպարտանամ քեզմով և այնքան աւելի կը յամառիմ քեզի սիրել ուզելու ։

Կուզէ՛ Լիւսիան ։ Բա՛ըէ, ե՛ս որքան ալ չուզեմ, ընդունայն է ։ Կը սիրեմ Լիւսիան, կը սիրեմ տրիփով մ՚որ հրաշտոչոր է ընազդումի մը պէս, ցուրտ է ձակատագրի մը պէս ։

Սառնալու համար Լիւսիան, բաւական է ինձ ծունկերուս մէկը միայն կրկնել, ձևաբան մ՚արտաբերել ։ ։ ։ ։ Ունիմ ժամեր ուր ջերմեռանդի մը պէս կը փորձուիմ, միայն թէ հոս փորձողն է կղերական ոգին ։

Սիրոյս տրամին մէջ սառնայնին դերը կը խաղայ այս ոգին ։

Բայց մի՛ վախնար ամենևին ։ Ֆոյէ կրնայ սոսկալի և կսկծալի ըլլալ այն անձերու համար որոնց դաւաւորն է խաւարին աստուածը։ Ես Ճշմարտութեան Աստուածը ունի՛մ ։ Անոր հետ տարբերութեան կռիւը կարճատև և յաղթութիւնը դիւրին է ։

Ջոյզ ԷՄԻԼ

ԺԵ

ԼԻՍԻԱՆ ԵՒ Գ· ՄՕՐԻԱԼԻ, Ի ՇԱՄԳԵՐԻ

Թէ-ռուէ պղեակը· 13 Յունէ

Բարեկա՛մ.

Մեծ բարեսիրութիւն ունեցեր ես ինծի համար՝ այն երկար նամակը գրելով և Հայր Օնօրիօնին վարդապետութիւնները հոգիիս պիտոյքը համար օրինակելով կամ լաւ ևս է ըսել թարգմանելով: Զգիտեմ թէ այդ պատկառելի կրօնաւորն այնքան ճարտասան է որքան դուն կը յուշնես զան: Թերևս իր պաղատիարներուն օդներ ես Ճարտասանութեամբդ: Ի՛նչ և է, ես միայն իր վարդապետութիւնը կուզեմ քննել:

Նոր չէ այդ վարդապետութիւնը, Նմանողեան Յիսուս-Քրիստոսէ ըսուած գեղեցիկ գրքին վարդապետութիւնն է, այն գրքին զոր եկեղեցին սրբութեան գուռը կը համարի. բայց դուք իրաւունք ունինք կարծելու թէ այս տեսակ երկնաշունչ երկերն յաւուրկ են այն ժամանակին ուր երևան կելլեն, և թէ մեզ կը յուշնեն վարուելու կերպ մ՚որու հետևիլն եթէ հաւատքին յառաջդիմութեանը վտանգաւոր և ներհակ չէ, դէթ սակաւ առ սակաւ անկարելի է: Մի՛թէ հաւատքը, մի՛թէ աստուածային տեսիլն ուսերը չեն պարտաւորիր դարէ՛ ի դար մարդկային մտքին ընթացքին հետևիլ և ամեն յաղթութիւններուն առաջնորդել փոխանակ քշուելով անոր ետևէն երթալու և բողոքելու:

Ասի շատ հեռի կը տանի մեզ, և ոչ այլ ինչէ բայց եթէ քու պատուական դասերուդ մէկին պարբերութիւնը, դասեր զոր կը մտաննաս, զոր կուրանաս դուչէ, և զոր ես քաղելով և համառօտելով

պահած եմ վանքին տետրակներուս մէջ: Այն դասին վերնագիրն է. Այլ ոակայն կը շարժի այն :* Ցիշէ՛, բարեկա՛մ: Կըսէիր մեզ. (և զրեթէ կէտ առ կէտ կը յիշեմ խօսքերդ, վասն զի աչքիս առջևն է օրինակս).

«Այո՛, կը դառնար այն, կը դառնար երկիրը, և միշտ դարձած էր, վասն զի այս շարժումն իր կեանքն է, և այն դատաւորները, եթէ աւելի աղէկ մտածէին և տրամախոհէին, պիտի կրնային մեկնել Յեսուային հրաշքը՝ առանց սուտի հանելու ոչ սուրբ գիրքը, ոչ ալ բնութեան յաւիտենական օրէնքները: Աստուած որ տիեզերքիս ամեն անիւները բանեցնելու զօրութիւնը ունի, կրնար նաև իր անտնտուքը կուռդ այն քանի մը մարդերուն առջևն անշարժ առնելի մը բոցակիզ ուրուականը երևան հանել և անոնց հաւատքին համար յաջորդ տալ Ջշմարիտ աստղին որ կը հետևնար և կը մարեր արևամայրին ամպերուն մէջ:»

«Մարգիկ, կը շարայարէիր, ահա այսպէս երբեմն շատ յարեցուած տուին՝ կը նետուին այնպիսի կուիներու մէջ ուր կարծես թէ գարուս ոգին կը յաղթանակէ, մինչդեռ իրապէս Աստուծու ոգին է գիտուններուն և իմաստասէրներուն դործերը լուսաւորողը, ասանք կուզեն ճանչնէն, կուզեն չճանչնէն այն աստուածային ոգին:»

Ահա այսպէս կըսէիր, բարեկա՛մ: Ներէ՛ ինձ յարիլ այս հեղուկին ոգիին որ իմն կը կազմէր, և որու եղրակացութիւնները փոխելն անկարելի է ինձ: Քու Օնօրիօ Հայրդ սուրբ մ՚է, այս մասին չեմ տարակուսիր. բայց կան սուրբեր որք կը սխալին, և դուն իսկ բնաղատուած ես անոր վարդապետութեան հետևութիւնները փոփոխելու և մեղմելու:

Տրուած որոշումի չափազանցութիւնը չեմ սիրեր: Այսօր աստուածպաշտութիւնը կարելի է թէ ներքին կեանքին տեսլականը սեպել Ցիսուս փրկիչը՝ առանց հրաժարելու այն պարտաւորութիւններէն որք մարդուս ապրած ժամանակին և միջավայրին կը վերաբերին: Այս տեսլականը, զոր մարգս կը կրէ իր ներսը, անընդհատ կը միտի աւելի վերհուիլն տալու ընկերային կեանքի կիրառութեան,

*Կալիլէին խօսքն է երկրիս դառնալուն նկատմամբ:

քայց կարծեմ թէ նաև կարդիլէ բողոքովին ՚ի բայ թողուլ այս կիւ-
բառութիւնը , և թէ սովորական պարտաւորութիւններէ մեծագոյն
հրաժարումները մեծ դայթակղութիւններ են , և ներելի լոկ այն
անձին համար որ չհասկցած է այն պարտիքը : Ես հասկցայ պար-
տաւորութիւնները , սակայն հեմ կրնար ուրանալ զանոնք : Կը պարտա-
ւորիմ և կուզեմ ապրիլ ժամանակիս հետ զոր Աստուած չանիծեց :
Աստուած ոչի՛նչ կանիծէ , կը բողոքե՛մ այդ կարծիքին դէմ :

Ուրիշ բան մի ուզեր իմէ , բարեկամ : Ցանկալին անկարելի է
ինձ խօսիլ քեզ այն ամուսնական դիտաւորութեան վրայ որ այս-
քան աղետալի կերևի քեզ :

Ինչո՞ւ համար : Զգիտե՛մ : Կըզամ թէ հոգիս մեծ խորհուրդի մը
կը մօտի , և թէ հետս խօսող անծանօթ ոգիին հետ այս առաջին
կռիւը չկրնար օտարական վկայի հանդուրժել : Հեմ համարձակիր
ծնօղացս ըսելու այն խորհուրդները զոր կը կրեմ , հեմ համարձա-
կիր ըսելու այն անձին անդամ որ նոյն խորհուրդներուս առարկան է :
Այս բանիս մէջ կարծես վէհ մը կայ ուսկէ անցնելու է , լեռ մը ,
որ վերցուելու է , չգիտեմ ինչպիսի՛ նուիրական ամօթ մ՚է այն , ես
թէ սակայն կրնամ այսպէս ըսել , վասն զի այս ամօթն ինքզինքէս
ամչնալու չդրդեր զիս երբ արիւնը դէպ այտերս կելնէ այրելով : Ու-
րեմն մի՛ վախնար : Բարի հրեշտակս կը հսկէ և սիրտ կը տայ ինձ :
Խղճիս մէջ ծածուկ բաներ չկան , ուստի սարսափներէ ազատ է այն :
Կըզամ յիս Արարիչը , և տակաւին այսպէս չդղացեր էի երբէք Աստ-
ուածութիւնը , և թէև չգիտեմ թէ ինչպէս սիրտ լուծէ կացու-
թեանս դժուարին խնդիրը , սակայն անսահման վստահութեամբ մը
համակուած եմ այն ելքին նկատմամբ զոր սիրտ ցոյցնէ ինձ :

Ոչ կուզեմ և ոչ ալ կրնամ վճռիլ Եմիլին հետ : Կըզամ իրա-
կան այժմեր ունենալս լոկ այն հաւատոյ մասանց վրայ որոնց նկատ-
մամբ անոր ինձ համոզիտ և իմէ շատ աւելի զօրաւոր · · · քեզի
չափ զօրաւոր ըլլալը գիտե՛մ , բարեկամ , և քիչ բան չէ ըսածս :

Իմ մասիս հանդարտ եղեր , և մի՛ ողբար մեր ջնջուած բարեկա-
մութեան վրայ : Ինչո՞ւ համար սիրտ ջնջուի եթէ վերստին ըլլաս
այն բարեկամը զոր յարաժամ ճանչցեր :

Եմիլ ինքն իսկ սիրտ վերահաստատէ այս բարեկամութիւնը երբ

հրաման սիրտ տաս ինձ զայն խմացնելու անոր , և երբ սիրտ ձան-
չես անոր հոգիս համար ապահով , լուսաւոր , վերջապէս օրինա-
ւոր առաջնորդ մ՚ըլլալը : Տե՛ս ուրեմն զինքը , խօսէ՛ հետն իմ
վրայ , իր վրայ , արժէքդ ցոյցո՛ւր անոր , ստացի՛ր իր վստահու-
թիւնը . կը հաւանիմ այս փորձէն ետք միայն որոշումս յայտնելու
այս կամ այն նկատմամբ . սակայն , բարեկա՛մ , եղի՛ր ինչ որ ես
դուն ինքդ , և մէկ կողմ թողուենք այն անյարմար ազդեցութիւնը որ
վերջին նամակդ թեղադրեց :

ԼԻՍԻԱ

ԺԲ

Պ· ԼԸՄՕՆԹԻԼ ԱՒ ԷՄԻԼ , ՅԻՇԱՍ Ի ՍԱՎՕԻԱ

Բաթիզ· 13 Յունիս · 1861

Կը վախնամ որ անտեսական առաքեալն յատուկ եռանդով մը
փոքր ինչ խստութիւն չցոյցնես այն յարաբերութեանց մէջ զոր ու-
նիս Լիսիան քեզմէ զրաւելու համար կուռող պաշտօնական կամ
գաղտնի անձանց հետ :

Ա՛յս խնայական շեղումի միջոցին շատ չհարցնենք մարդերուն թէ կա-
թոլիկ , բողոքական կամ հրեայ են :

Եթէ աղէկ նայելու ըլլանք , սիրտ տեսնենք որ անոնցմէ շատե-
րը կաթոլիկ , բողոքական ու միանգամայն հրեայ , և այսքանը բա-

Եւական չհամարելով նաև խիստ հեթանոս են, և իրերուն այս կա-
ցութեան պատճառն է վարդապետութեանց անհրաժեշտ խառնու-
մի մը սաստիկ միտքին անշարժութիւնը պահանջուելուն հակառակ,
անշարժութի՛ւն որ այս բազմերես հատաքին ինչ ինչ խելամուտ-
ներուն յայտարար նշանն է: Ըստ որում խառնումին անհրաժեշտ
նախապայմանն է խառնակութիւնը:

Ըստ իմ կարծեցեալ պէտք է զգուշանալ սէն վիճաբանութիւննե-
րէն և միտքերը չվրդովել մանր մունր պարագաներու դէմ կուռե-
լով: Շատ ճամբաներ ճշմարտութեան կը տանին, և Եկեղեցիինը-
շանապայմանն է. «Ամէն ճամբայ դէպ ի Հռոմ կը տանի:» Այսօր
խնդրենք որ ամէն ճամբայ Հռոմն առ Աստուած տանի՛:

Միակ և բացարձակ ճամբայ մը հորդելը, անթերի դրութիւնները
շինելն անցեալին պատմութիւնը նորէն սկսիլ է: Նոր մարդն ա՛լ
արգելք չպիտի կրէ: Տակաւին լաւագոյն պիտի համարի դործածել
այն արգելները որու սովորած է, մինչև որ սաստիկ հնութեան պատ-
ճառաւ թողուն նոր մարդը, և որովհետև անհրաժեշտաբար պիտի
վերնան անոնք, ոչինչ կը պարտաւորի դրդռել մեզի սովորութեան
յամառութիւններուն դէմ.

Սակայն, ի՛նչ կուզէ թող ըլլայ անհատին տեսակետը, կրնայ
տեսակետին գործնական ճամբուն մէջն ըլլալ ան, եթէ իր հոգին
իր հատաքէն աւելի վեհ է, և այս խոտորումը բազմաթիւ օրի-
նակներով կերևի այն կացութեան մէջ որ մեծ անցումի ժամանակ-
ներուն յատուկ է: Ուստի պէտք չէ խիստ բառ առ բառ ընդունիլ
ինչ որ ըսի քեզ խմացական ներքինիներուն վրայ: Միսթիկա-
նութիւնը բարոյապէս հաշմարար մեծ մեքենայ մ՚է. բայց շատ ան-
դամ չկրնար ստանալ ճշմարիտ առնութեան մը բողոքները: Ճան-
չեցի ջերմեռանդներ որք խիստ խմաստասէր էին, և հզօր միտքեր
որք խիստ աւելորդապաշտ էին, և անաստուածներ որք խիստ կրօ-
նասէր էին առանց դիտնալու թէ են:

Սակայն՝ այս բացառութիւններն որքան ալ յաճախագէպ ըլլան՝
քնաւ չեն պարտաւորիր յառաջդիմութեան ճշմարիտ վարդապետու-
թեանց մահափիւռ ոգին վերականգնելու ծառայել: Այս բացառու-
թիւնները ճշդապէս ոչ այլ ինչ են բայց եթէ աղիւս անպատեհու-
թիւններ, աստուածային կենաց ապստամբութիւններ հոգիներու

մէջ, բողոքներ զոր տրամաբանութիւնը չզմբռներ, վեհ յարձա-
կումներ չարին տրամաբանութեան դէմ, հակասութիւններ առանց
որոց Աստուածու ոգին բոլորովին կը մարէր միջին դարու մէջ: Վե-
րանորոգութիւնն այն ինքնակամ բողոքներուն մին եղաւ որք տիե-
զերական հեղձումին ապահովութեան դէնակ մը կը բանան: Աւելի
հիմնական և աւելի կատարեալ նոր վերանորոգութիւն մը կը պա-
տրաստուի: Հռոմէական Եկեղեցին պիտի առաջնորդէ այս շար-
ժումի:

Ո՛վ դիտէ. և ինչո՞ւ չէ: Ահա այս պատճառաւ, որդեա՛կ իմ,
պէտք չէ վհատիլ Լիւսիայեին պէս կաթոլիկները, իր մեծ-պապին
պէս անաստուածները:

Իբր եղրակացութիւն՝ կըսեմ. դիտութեան ոգի՛, ներողութի՛ւն և
քաղցրաբարոյութի՛ւն այն ամէն բարեսէր մարդերու և կիներու նը-
կատմամբ որք կը սխալին: Ցայտնի պատերա՛զմ, անխնայ պատե-
րա՛զմ տգիտութեան դէմ որ իբր Աստուծու խօսքը կանգնած է: Թացար-
ձակ արհամարհա՛նք, սառնահար արհամարհանք կեղծաւորներուն
դէմ որք կրօնական տեսիլը տեղութեան և ապշութեան գործի մը,
կամ պարզապէս իրենց փառամոլութեան պատանդանը կընեն:

Աբի ու միանգամայն խմաստուն եղիր. դիւրին չէ՛ ըլլալը: Ու-
բեմն ա՛լ աւելի պէտք է փորձելը:

Օրհնեալ ըլլաս Աստուածմ ինչպէս ես հայրեդ:

Մօտահաս նամակդ ուղղէ ինձ ի Շէնվիլ: Հոն պիտի երթամ
երկս աւարտելու համար հին ծառերուն տակ որք ծնիլդ տեսան:
Հոն աւելի մօտ պիտի ըլլամ քեզ:

Հ. ԼԸՄՕՆԹԻԷ

ԺԱ

ԷՄԻԼ ԼԸՐՕՆԹԻԼ ԸՆ ՀՂԱՐՆ ԻՐ

Էփ. 13 Յունիս. 1864

Այսօր կը կարծէի թէ պիտի կրնամ զօրապետին հետ խօսք բանալ խնդիրին վրայ, սակայն Շամպերիէն զրեց թէ վաղը պիտի դայ, և կրցայ օրս Լիւսիային հետ զբօսիկ առանձնապէս խօսելով անցուցանել։

Երկար ատեն խօսակցեցանք Թիւրտիի դարատափին շրջապատին մէջ և լեռան վրայ մեռ գալով։ Ջմայլելի վայր մ'է այն, և Լիւսիան երկնային էակ մ'է, հա՛յր իմ։ Ե՛ւ չվիճաբանեցանք, մեր սիրտերը իրարու խառնեցինք։ Պատմեցինք մէկ մէկու մեր ամբողջ կենսագրութիւնը, և ինծի համար ալ ինչպիսի՛ ուրախութիւն է իրմէն քանի մը ծածկելու, իրեն չբսուելու բան մը չունենալս։ Ըրքա՛ն շնորհակալ եմ քեզմէ, վասն զի քու շնորհիւդ է որ անծանօթ մնային ինձ երիտասարդութեան և պարապորդութեան վտանգաւոր մղումները։ Ըսի անոր մեր մտերմութիւնները, առանձին ճամրորդութիւնները, մտերմական և մշտնջենապէս անսպառ խօսակցութիւնները, զիւղին մէջ անցած այն ձմեռնային իրիկունները ուր երկուքիս ալ՝ մինակ նստելով կրակարանին քով՝ բոլորովին բարձր կը խորհէինք մէկ մէկու համար, և երբեմն մինչև կէս գիշեր կը կենայինք մոռնալով համրել ժամերը որք կը զարնէին, և մոմերը որք սեղանին վրայ վառելով կը հանէին։ Եւ սիրելի էր Լիւսիային իմանալ թէ մենք ստէպ զուարթ էինք այս մտերմական սրտաբուղխ խօսակցութեանց մէջ ուր մինչև անդամ կը խնդայինք

և որք յանկարծ կարճնայնէին իսկ մեր ծոմնկերուն մէջ տեղը քնացող ձեր շունը։ «Այս անգամ ժամը տասին պիտի զատուինք, կը պարտաւորինք աշխատիլ, շատ արթուն կը կենանք,» ըսէին ետք իրարու, նորէն կսկսէինք հեռանալ օրը, թէ վերստին կը մոռնայինք մեր ժամանակը, կարգաւ մեր գաղափարները և զգացումները իրարու հաղորդել կարենալու հաճութիւնը զարձեալ կունենայինք առանց անհանգստութիւն, ոչ ալ մտային թարթափում ունենալու արտաքին կեանքին։

Կը պատմէի անոր նաև թէ ինչպէս ամառուան մէջ ութ օր երկարաւ շրջապայութիւններ կընէինք ծառայի մը հետ որ մեր գնացուն խոհատան հոգը կը տանէր, և ջորիի մը հետ որ մեր պաշարքը կը կրէր։

Կըսէի անոր թէ ինչպէս նաև կը գնէինք փոքր տարածութիւն ունեցող վայր մը, ամեն բան քննելով, ամեն բան ժողովելով, և թէ ինչպէս իր ամբողջութեան և մանր մունր մասերուն ամեն տեսքը, այսինքն ձարտարութեան, դիտութեան, պատմութեան, բանաստեղծութեան, անտառոց և բուսոց վերաբերող հանգամանքը կատարելապէս հասկնալու կը յաջողէինք։

Կը պատմէի նաև թէ ինչպէս մեծ արշաւանքներ կընէինք, զրքաստուններ կերթայինք, ժամերով դիրքերը կը խուզարկէինք, յետաստիներ կը ժողվէինք, բնութեան գողն ամեն բան մոռնալով կը մտախոհէինք, և վերջապէս կը նկարագրէի մեր երկուքին այն միանական կեանքն որ շնորհիւդ ա՛յնքան ազատ և լի, գեղեցիկ և քաղցր, խստութիւններ և սիրալիր էր ինծի համար։ ։ ։ Լիւսիան երկար ժամանակ ինձ հարցումներ ընելէն ետք երկար ատեն մտախոհեցաւ։ Ապա ըսաւ։

—Ե՛ւ չեմ զարմանար գանելով ի՛ քեզ ինչ որ ուրիշի մը վրայ դատած չեմ երբէք, այսինքն գաղափարներուն, զգացումներուն և ճաշակներուն համաձայնութիւնը։ Մխոթդ և բնաւորութիւնդ իրարու կը յարին, և անփարատելի զարմանք կը տայ ինձ բարուց այն մաքրութիւնն որուն՝ առանց ամենաձգրխա ուղղափառ դաստիարակութեան՝ ձեր սեռին և հասակին համար անկարելի է ըսուիլը քեզ եմ։

—Սակայն, Լիւսիա, տարակոյս մի՛ ունենար թէ այդ ամէն բաները կրօնական զգացումին շնորհիւ ստացայ. բայց կը խոստովանիմ թէ այս կրօնական զգացումին մէջ ոչ սատանայէն վախնալու, ոչ ալ դեհենին հաւատալու զգացումը կար։

—Դեհենին խօսքը մի՛ ըներ ինձ, պատասխանեց սաստկութեամբ, երբէ՛ք չհաւատացեր եմ դժոխքին։ Բայց վհատիլը ամենէն մեր վարդապետութեանց վրայ, խօսի՛նք մեր վրայ։ Կը պաշտեմ Հայդ, ահա կը հիանամ իր վրայ··· նա՛եւ կը նախանձիմ։ Ինձ նայէ՛, Էմի՛լ, ինծի պէս խեղճ աղջիկ մը տրփագին սիրելը կարելի է քեզ, քեզ որ յարաժամ առջեւդ ունիս այդպիսի տեսլական մը։

—Ա՛յո՛, և առաւել ևս, ենթադրելով իսկ թէ խեղճ աղջիկ մ՚ես, բաժնիդ նայելով։

—Ա՛յլ սակայն, կրկնեց Լիւսիան, դուն կրսես թէ քահանայ մը, խոստովանահայր մը, խղճիս առաջնորդ մ՚ոսխդ կըլլայ, թէ հոգիս քեզմէ կառնու, և թէ մէկզմէկ սիրող երկու անձանց մէջ միայն Աստուած կրնայ ըլլալ։

—Մէջ չըսի բնաւ. անոնց նէրսը և անոնց հեթդը, ըսի։

—Բայց Հայդը մարդ մ՚է։ Պիտի ըլլայ մեր խոստովանահայրն ատ խրատատուն։ Ես կուզեմ որ ըլլայ. բայց այն ատեն ինչ կըլլայ հոգևոր Հայրին միջամտութեան դէմ մեր տեսականը։

—Տարբերութիւնը ըսե՛մ քեզ, Լիւսիա։ Հայրիս պէս Հայրի մը միջամտութիւնը գթոտաւոր է, և մեր անոր դիմելն ալ ազատ։ Հայրիս պէս Հայր մը մէկէն խոստովանանքը չլսեր առանց լսելու նաև միւսինը, և ոչ մէկին, ոչ ալ միւսին խոստովանիլը կը պահանջէ յանուն մեր փրկութեան։ Ա՛ւ չգոյէ լաւ աղգականայ և անաչառ բարեկամոջ՝ յարաժամ կըմբռնեմ սրբատուն և խնամատուն քահանայի մը դերը, այնպիսի քահանայի մ՚որ իր խրատները և լուսաւորութիւնը հաւասար վստահութեամբ և փոխադարձ համաձայնութեամբ դէպ իրեն դիմող երկու սիրահարներու, երկու ամուսիններու տալու կը հաւանի, և որ՝ եթէ տեսնէ անոնց իրեն չդիմ[illegible] շնորհակալ կըլլայ Աստուծմէ տեսնելով որ անոնք իրեն հարկաւորութիւն չունին։ Մի՛թէ այսպէս կը վարուին մեր քահանաները։ Ձեր անոնց վրայ վստահութիւնն ո՛չ ապաքէն հարկադրեալ է, բունի

է։ Կրնաք խորհուրդ հարցնել անոնց միայն մէկ դործի մը բարի կամ չար ըլլալուն նկատմամբ։ Պէտք չէ՞ ըսել անոնց ամէն բան, մինչև անդամ պարկեշտութեան փափկապոյն դաղտնիքները, մինչև անդամ այն բաները զոր հայր մը չհամարձակիր հարցնելու իր աղջկին։

—Ես առանկ բաներ չդիտե՛մ, պատասխանեց Լիւսիան համարձակութեամբ։ Կան պարկեշտութիւններ որք դաղտնիք չունին յայտնելու և որոնց անծանօթ են խոստովանանքին անձկութիւնները։ Ամէն մը յայտնել պարտաւորելու վախն ուրիշներու համար փրկաւէտ և զօրաւոր սանձ մը կըլլայ. այս մասին համաձիտ պիտի չըլլաս հետս։

—Սիրելիդ իմ Լիւսիա, խորհուրդին աղտեղութիւնը սրբելու համար անպարկեշտ դործ մ՚ընելու հարկադրութիւնը սուտ բժշկի յատուկ դարման մ՚է։ Մարդս մ՚այսպէս յայտնուող ծաղկահաս աղջկի կամ ծաղկահաս կնիկի մը համար ասկից անվայել բան մը կրնա՞յ ըլլալ։ Այրումէն ազատելու համար կրակը նետուիլ է այս պիսի ընթացք մը։

Լիւսիան պատասխան չտուաւ։ Նորէն բացաւ քու նկատմամբ իր կարծեցեալ նախանձոտութեան խօսքը։

—Խոստովանի՛, ըսաւ, թէ արդէն խոստովանաբար նկարագրեցիր զիս հօդդ։

—Պէտք է հաւատալ, պատասխանեցի, թէ քեզի խոստովանաբար նկարագրեցի անոր այնպէս ինչպէս ես, քանի որ ետ դրկեց զիս ո՛տիդդ առջև խոնարհելու։

—Իրը ապաշնարա՛նք··· ըսաւ Լիւսիան խնդալով։ Լա՛ւ, հիմա կուզեմ որ իմ վրայ խօսինք, որպէս զի այն հայրն որմէ կը վախնամ և կը նախանձիմ՝ իր աղջկին ըլլալու արժանի ըլլալս կամ չըլլալս վճռէ։ Ցիրաւի՛ ալ չդիտեմ արժանի ըլլալս կամ չըլլալս։ Հարցուփորձէ զիս։

—Ո՛հ, ըսի, միայն մէկ բան կը չարչարէ զիս, Աստուա՛ծ իմ։ Պետքդ այնքան անարատ եղած է որ միայն մէկ նայուածքիդ, միայն մէկ ժպիտիդ մէջ դրուած է այն. կրնաս մէկը սիրելու փորձն ըրած ըլլալ՝ ինչպէս հիմա զիս սիրելու փորձը կընես՝ առանց կորուսելու

ինչմէ յարգուելու իրաւանցդ ամենափոքրը , այլ սակայն պիտի յու-
սահատիմ եթէ իմանամ արդէն ուրիշ մը սիրած ըլլալդ :

—Ապա ուրեմն ինչո՞ւ կը հարցնես :

—Որպէս զի՝ եթէ արդէն սիրած ես՝ ինձ չըսես սիրած ըլլալդ :

—Ա՛հ , ահա կը տկարանաս և սեպհական բարձրութենէդ կրկնա-
նիս : Քու անկեղծութեանդ մասին արի ես , բայց խմինիս նկատ-
մամբ չես :

—Իրա՛ւ , վասն զի հղօր չեմ , Լիւսիա՛, կամ չգիտեմ թէ հղօ՛ր
եմ : Մինչև հիմակ երջանկութիւն ունեցայ միայն , և չգիտեմ թէ
արդեօք պիտի կրնամ սաստիկ փորձանքի մը դիմանալ : Կարծեմ
կրնամ հաւատալ թէ այսպիսի փորձանքի մը մէջ խղճիս պար-
կեշտութենէն ոչինչ պիտի պակսի , սակայն չգիտեմ թէ կեանքս
պիտի չկորսնո՞ւմ անոր մէջ :

—Օ՛ն , օ՛ն , նայուածքդ մի՛ հեռացներ խմինէս և մի՛ ըլլար
վախկոտ , կրկնեց Լիւսիան ժպտելով : Կեանքիս մէջ սէր մը ,
հնայլն Ճշմարիտ սէր մ՚ունեցայ , և հարկաւորութիւն ունիմ պատ-
մելու քեզ այն սէրս . բայց մի՛ այդպէս դողար ... մանկուհի մը
սիրեցի :

—Մանկուհի՞ մը :

—Ա՛յո՛, քառամեայ մանկուհի մը : Սպասուհիս Միլիին աղջի-
կը , մանկուհի մ՚որ կենացս մէջ տեսակ մը յեղափոխութեան պատ-
ճառ եղաւ . սակայն սիրտը է որ իմ այս անցեալ ժամանակի կեան-
քիս դէպքը փոքր ինչ սկիզբէն պատմեմ : Պատմութիւնս քանի մը
խօսքով պիտի հասնիս օտեմ , և հօրդ դատումին պիտի յանձնես զայն :

« Ի քնէ անտի բնաւորութիւնս զուարթ և միտքս հանդարտ ե-
ղած է : Հոգիիս առաջին զարթումը տեղի ունեցաւ ձևերովը մեղմ
և թոյլտու կրօնքի մը դպրոցը , շնորհիւ բարի այլ իր հետեւութիւն-
ներովը խիստ ուղղութեան մ՚որու հանդիպեցայ , շնորհիւ եռան-
դալառ տրամաբանութեան տեսակ մը հարկաւորութեան զոր ունիմ :
Ուզեցի այս տրամաբանութեան համեմատ վարուիլ կեանքիս մէջ ,
դոյքս և խնամքս ուրիշներուն երանութեանը նուիրել՝ առանց իմ
սեպհական երանութեան վրայ խորհիլ համարձակելու : Հանդարտ
կամ յաւ կառավարուած բնաւորութիւնս չէր բողոքեր : Միտքովս

չէի կրնար անձիս սեպհական երանութիւնները զատել այն անձերուն
երանութենէն զորս կուզէի երջանիկ ընել :

«Ըսին քեզ թէ կուզէի կրօնուհի ըլլալ . երկար ատեն և ատու-
պատիս մտածեցի այդ բանին վրայ , սակայն առանձնակեցութեան
վայրենական բնազդում մը չէր այն դիտաւորութեանս պատճառը :
Կուզէի տղայոց և աղջկանց դաստիարակութեան նուիրուիլ :

«Քանի որ հարուստ եմ , կրնէի իւրովի , կարդուելու պարտա-
ւորութենէն աւելի մեծ պարտաւորութիւններ ունիմ կատարելու :
Կը պարտաւորիմ և կուզեմ դրամական միջոցներուս , ժամանակիս
և զօրութեանս ներածին չափ շատուր ընտանիք մ՚ընդունիլ :

«Սակայն այս կամքս չգործադրեցի : Եաւքը , երբ մանր մունր
պարագաներուն անցնինք , պիտի ըսեմ քեզ թէ ինչ բան վարա-
նում տուաւ ինձ : Այսօր պիտի ըսեմ քեզ միայն ինչ որ ստիպեց
զիս բոլորովին հրաժեշտ տալու նպատակներուս :

«Օր մը սպասուհիս՝ Միլի՝ լալով խնդրեց իմէ որ մեր տունը
առնուի իր պզտիկ աղջիկը : Նոր մեռած էր իր քոյրն որու յանձ-
նած էր իր զաւակը , և դիւղին մէջ վատահութեան արժանի ոչ ոք
ունէր ինք :

«Հաւս կը սիրէ մանկունքը , այն թէ՛ութեամբ որ անոնք ոչ աղ-
միարար և ոչ աւերիչ ըլլան : Իրաւամբ կը խորհի թէ անոնց ծը-
նողքը ծառայութեան պարտաւորութիւններով կապուած ըլլալով
դրեթէ չեն կրնար հսկել իրենց տղայոց վրայ , և եթէ այս պզտի
շուտիկները՝ բոլորովին ազատ մնալով՝ ծաղիկները կը բոյնեն և կը
կարեն , թռչուններըը բոյներէն կը հանեն և ուրիշ հաղար ու մէկ
անպիտան բաներ կրնեն որք ինքնակար են թէ՛ իրենց և թէ՛ ծե-
րունիներուն : Հաւանեցայ մեծ-հայրս բացատրութիւն մ՚ընելու Մի-
նպատակ Լիւսեթին . ասի սանս էր , կը հաւանի հոգ տանելու ա-
նոր այն միջոցներուն ուր մայրը չպիտի կրնար հսկել անձամբ :
Ուստի գայի առի մանկուհին որ աղաղակ էր : Լուալով զանի տեսայ
որ խիստ փափուկ էր և թէ՛ մեծ հոգատարութեան հարկաւորու-
թիւն ունէր : Աղտոր չէր Լիւսեթ . վեհերոտ , անընդհատ էր . ՚ի
սկզբան առ պզտութեան յարեցայ իրեն , բայց շատ կզբաղէի իրմով :

«Իր դիւրաբեկ առողջութիւնը , կասկածոտ բնաւորութիւնն ան-

ընդհատ հսկողութիւն մը կը պահանջէր , և զղջացի վրան առած ըլլալուս համար հոգ մ'որ բոլոր ժամանակս կը պրաւէր և զիս պե- տի կընէր լոկ սպասի անձի մ'որ ըստ ինքեան միջակ համակրութիւն մը կը ներշնչէր :

«Վերջապէս կարեկցութեամբ համակուիլ զղացի երբ Լիսեթը պիտի յանձնէի իր մօրն որու համար դիւրութեամբ պիտի ստանայի չծառայելու ազատութիւն մը : Միտքս չէր գիտեր իր աղջկան ոչ փի- զիկական և ոչ բարոյական հոգը տանիլ :

«Շատ կը կերցնէր անոր կամ շատ քիչ , յանդիմանութիւն և երես կը տար առանց ընարութեան : Այս նորաբոյս մարմինը և նո- րածիլ հոգին պահպանելն ալ երկու կամ երեք հարիւր աղջկանց դաստիարակութեան չափ ստիպողական չէր : Երկնից յօղը միեղ մար- դագետնին լայնածաւալ ջուրերէն նուաղ կը բեղմնաւորէ խոտի շիւ- ղը : Ասկից ի զատ կը պարտաւորէի ընդունիլ այս բեռը՝ ինձի ծանր բեռ ըլլալուն պատճառաւ :

«Մեծ բաները կերպարէի , և պղտիկները առ ոչինչ կը սեպէի . քրիստոնէութեան Ճշմարիտ սպին չէր այս ընթացքս : Ուստի նորէն Լիսեթին դերին եղայ , և կրցածս ըրի :

«Ձմեռուան մէջ նիհար և անշնորհ մնայ ան . բայց երբ ձիւները սկսան հալիլ , երբ գարունը դալարեցաւ , խեղճ պզտիկս սկսաւ վե- րածնիլ : Առտու մ'երբ պարտէզին մէջ ոտներուս քով կը խաղար Թաղծութեամբ , վար ձղեց իր խաղալիկները , երկար ատեն նայե- ցաւ Թռչիւն մ'ուր Թռչուն մը սկսած էր իր բոյնը շինել , և տեսնե- լով պզտի անասունին յարգի մեծ շիւղ մը բերելը և Ճարտարութեամբ հիւսելը՝ սկսաւ յանկարծ ժպտիլ լուռ լուռ : Կարծեմ Թէ իր կա- մայական և ինքնաբուղխ առաջին ժպիտն էր այս :

«Մայրը Թախանձանքով միայն կը հաւանեցնէր Լիսեթն իր դէմ- քին վրայ այսպիսի շնորհակալութիւններ ունենալու : Թերևս շատ տղայական պիտի երևայ քեզ հիմա ըսելիքս , բայց Լիսեթի այն Թռչունը տեսնելով՝ որ իրմէ բան մը չէր ուզեր՝ կարդէ դուրս արդահատութիւն մը պատճառեց ինձ : Նայեցայ մանկութիւն այսպի- սի կերպով որ կարծես Թէ դեռ նոր կերևար ինձ ան : Ան ժպիտն չալկերպած էր Լիսեթը . դեղանի էր ան :

«Մայրերը Թխադէն , իսկ Լիսեթը տակաւին դուշատ էր , այլ հի- մա սակաւ առ սակաւ ոպի կառնուր ծաղկի կոկոնի մը պէս որ սքե- սին կէս մը կը բացուի և կը դուշատորի : Ոտք եղաւ մանկութիւն և գնաց նայելու փոքր բոյնը ուսկէ Թռչունը դացած էր պահ մ'առաջ , և իր ժպիտը զարմացման և աքանչացման ժպիտ մ'եղաւ : Նորէն քովս եկաւ , և տեսնելով Թէ իրեն կը նայիմ ակնայեռ , պահ մը դեղևեցաւ , համարձակութիւն առաւ , և բոլորովին ինքնակամ քովս դալով պագաւ և գգուեց զիս . առաջին անգամն էր զիս այսպէս պագնել և գգուելը :

«Ա՛լ կը սիրէ՛նք զիրար : Վստահութիւն ունեցած էր վրաս , և ես··· ինչպէս ըսեմ քեզ այն զգացումը զոր յանկարծ կը ներ- շնչեր ինձ ան : Կարծես միևնոյն անատեն , անծանօթ մնացած բանէ մ'ի վերաստ յայտնութիւնն էր , մանկութեան հրապոյրն էր այն : Կրօնուհիները , — և ստուգիւ ես ալ կրօնուհի էի , Թէև տակա- ւին ազատ եմ ,— չեն Ճանչեր մայրական զգայութիւնը , սէտք է դուշակել զայն , և անոնք չեն պարտաւորիր այս զգայութեան դաղտ- նիքը հասկնալու ջանալ : Անոնց որդեգիր մանկուհիներն իրենց համար պզտի քոյրեր են զոր լաւ կամ ոչ այնքան լաւ կը կառավարեն , և զոր կերպիւ խիթ կը մերժէ իրենց աղիքը : Կան խոկ շատ մը կրօ- նուհիներ որք իրենց կամքին հակառակ կը քամահրեն մանուկները , իբր Թէ այդ կրօնուհիներուն տխուր խիղճը բաղդէր իրենց կեանքին ամլութեան դէմ :

«Իսկ ես կը սիրէի մանկութիւնը , բայց երբէք չհասկցեր էի զայն : Կը կարծէի միշտ Թէ կրօնքին լոյսերովը լուսաւորուելու կարօտ նո- րածիլ հոգիներ են մանուկները , և չէ Թէ կատարեալ և ստուգա- պէս հրեշտակային էակներ , ինչպէս իրօք են : Անակնկալ լոյսով մը զարմանք տուաւ ինձ դեղեցկութիւնը , շնորհքը , և չդիտեմ ինչ խորհրդաւորապէս աստուածային բան մը , իբր Թէ Աստուած մեզ հարկաւորութիւն չունենար անոնց աւելի մտերմապէս յայտնուելու քան Թէ մեզ : Պզտի Թռչունին բոյնն ինչո՞ւ Լիսեթին միտքը կրզ- մայլեցուցեր : Գիտէ՞ր ան Թէ որքան մ'էր այն բոյնը կամ պարզ զը- արմանութիւն մը : Եթէ հարցուցած ըլլար ինձ այս բանը , չպիտի համարձակէի պատասխանելու :

«Ընդհակառակը Լիւսեթ թէ իրմէ աղէկ հասկցած էր բոյնը և թէ արդէն իր սրտին մէջ պաշտած էր Աստուծոյ օրէնքը որ այն փոքր արարածին աշխատութեան մէջն էր :

«Ան օրէն սկսելով Լիւսեթ այնքան սիրելի եղաւ ինձ որ անձնականութիւնս ինծի համար անբեւեայթ եղաւ կերպիւ մը : Խեղճ պզտիկը սկսաւ եռանդագին սիրել զիս՝ իբր թէ հասկցած ըլլար անձնականութեանս այնպէս անբեւեայթ ըլլալը : Իր սիրոյն նկատմամբ ցոյցեր չունէր , բայց ինձ կը յարէր՝ մարմնոյս յարող շուքիս պէս , և եթէ ստիպուէի քանի մը ժամ իր քովը չմնալու , մտմտուքի մէջ ընկած և կարծես մաշուած կը գտնէի զան :

«Քովը վերադառնալս տեսնելով այնքան սաստիկ կուրախանար որ անհանգստութիւն տուող շնչարգելութիւններ կունենար : Թժիշկին անոր այսպէս ըլլալը տեսնելով , ասէպ կըսէր ինձ . «Շատ մի՛ յաքիր այդ մանկան , վասն զի չպիտի ապրի :»

«Լիւսեթը ապրեցնելու ջանք ըրի , շատ չյաւսալով յաջողիլ նպատակիս և դրեթէ պատրաստուելով կորուսելու զան , այլ նաև իր կեանքը կարելի եղածին չափ լի և քաղցր ընելու եռանդագին փափաքը կրելով :

«Այս մտահոգութիւնը միակ խորհուրդս եղաւ , և վեցը ամիս ինքզինքս մոռցայ իբր թէ բնաւ ճանչցած չըլլայի ինքզինքս , ամէն խորհուրդներուս , ամէն անհանգստութիւններուս , ամէն յոյսերուս առարկան այս մանկուհին էր , կենացս նպատակն այն էր : Ի նամիր երբեմնակի կաշխատէի զիս ուղղելու և հարցուփորձելու . ա՛լ չէի կրնար ես ինձ պատասխանել , աւելի կը սիրէի մանկուհին և մանկութիւնը քան թէ ինքզինքս :

«Ընդհան սիրեր էի որ ա՛լ կզգայի մայրութեան խորհրդաւոր բնազդումները : Գիշերը կարծես իմաց կը տային ինձ իր հեղձուձները , և իրմէ առաջ կարթնայի : Երբ կը ժուռածէի Լիւսեթը կզգայի թէ հոգիներս կը դայ այն օդի շունչն որ փոքր ինչ շատ զով էր իր փափուկ կուրծքին համար :

«Այս մանկուհին որ դիրկս , ծունկերուս վրայ կամ բօսպայես կախուած էր միշտ , փոքր ինչ նեղութիւն կը տար մեծ-հօրս և երբ՝ Լիւսեթէն չբաժնուելու համար՝ չէի ուզեր հօրաքոյրիս տունը երթալ ուշերը հոն անցունելու համար , սա կըսէր ինձ թէ խնդիր կըլլայի . բայց ներքնապէս երկուքն ալ կը յուսային թէ մանկութեան մասին այս յամառութեանս հետևութիւնը պիտի ըլլար ամուսնութիւնը , և չէին դժգոհեր զիս :

«Ամառուան մէջ Լիւսեթ կարծես ուղեց ապրիլ : Խնայականութիւնը կը զարդանար արագօրէն , շատ հարցումներ կընէր ան . սակայն իր խորհրդաւոր , երբեմն անիմանալի հարցումները վախ կը տային ինձ : Ինչ պատասխանէի այս պզտիկ հոգիին որ զԱստուած կը ընտռէր , և որ կարծես թէ աւելի իր երազներուն մէջ կընդունէր զան քան թէ բացատրութիւններուս մէջ : Կուզէր աստղերուն քովը երթալ . այս էր իր անշարժ դաղափարը , և երբեմնակի պէտք էր խոստանալ աստղերուն քովը տանիլ զան որպէս զի չլայ առանց անբեւեայթ պատճառի :

«Բայց քեզ պատմել ուզածս Լիւսեթին պատմութիւնը չէ : Իր պաշտելի ազնուութիւնները , իր տարօրինակ բանաստեղծութիւնը թերևս միայն ինծի համար էութիւն ունեցան : Կենացս մէջ զմայլելի և կախարդի երազ մ՚եղաւ այն մանկուհին : Երբ ձմեռն եկաւ նորէն , Լիւսեթ արագօրէն մաշեցաւ ... ոչ ցորեկը , ոչ գիշերը կը բաժնուէի քովէն : Այս ձմեռուան ցրտաշունչ առաւօտներէն առաւօտ մը սրտիս վրայ նիրհեց՝ ա՛լ չարթնցնելու համար , և այս յետին քունին մէջ յետին անգամ մ՚ալ իր ժպտիլը տեսայ , իբր թէ մահն երևար իրեն այն պզտիկ թռչունին կերպարանքովն որ նոր կեանքի մ՚որբանը կը հիւսէր զուարթութեամբ : Զգացի վիշտ մ՚որու վրայ չեմ խօսիր քեզ . եթէ խօսիմ , պիտի լամ , և չեմ ուզեր տրտմել քեզի :

—Ըսիր ինձ վիշտդ , Լիւսիա՛ , կը լամ հետդ , և ես ալ կը պաշտեմ Լիւսեթը : Ինծի համար ալ վերին յայտնութիւն մ՚է այս ղոր կը հաղորդես ինձ ... և ահա բոլորովին պատրաստ եմ քեզ ըսելու պատմութեանդ մնացորդը :

—Ա՛յ , կուզեմ որ ըսես :

—Լա՛ւ , ըսե՛մ ուրեմն . այս մայրական սէրը կերպարանափոխ ըրաւ քեզի : Հասկցար թէ մանկուհի մ՚որդեգրելն ալ երամակի մը ընթացքը առաջնորդելու չափ ծանր բան մ՚էր : Հասկցար կնիկին նը-

պատակը , տեսար թէ մանուկը չէր կրնար բաղմաթիւ մայրեր ունենալ , և թէ երջանիկ ապրելու կամ մեղմիկ մնունելու համար կը պարտաւորէր միայն մօր մը բոլոր կեանքը գրաւել : Վերջապէս ըսիր թէ կնոջ նպատակն էր մայրութիւնն իր ամէն անձկութիւններովը , ամէն հոգատարութիւններովը , ամէն կսկիծներովն և ամէն ուրախութիւններովը , և թէ կրօնուհի մը , համեմատելով մօր մը հետ , ոչ այլ ինչ էր բայց եթէ Աստուծոյ տեղ մանկավարժ մը :

—Այո՛ , Էմի՛լ , ըսածդ ճշմարիտ է , և ես ալ այդպէս գտայ : Իմ ամէն եռանդալի պատճառաբանութիւններս ընկան փորձուած իրողութեան առջև : Ամէնէն վեհ և ամէնէն կրօնական վիճակն է ամէնաբնական վիճակը : Աստուած քանի որ անսպառելի խնդաղատանաց այս հրաշքը , սիրելու և վշտանալու այս կարողութիւնը դրած է մեր սիրտերուն մէջ , չուզեր որ մեր կամքն այն հրաշքը , այն կարողութիւնը մերժէ : Ես այն օրն որ կորսնցի Ալիսեթը , որուն շեղի կարդալ , բայց չէի ուզեր աչքս դադրեցնել կարդալ անոր հետ որ սիրտս ուզէր զիս , և ոչ ոք սրտիս հետ խօսակցած էր , ոչ ոք երևակայութիւնս զբաղած էր : Խիստ հպարտ էի , անշուշտ յանդգնած մ'էի այս : Իրաւունք չունէի աստղապէս վերապրելու մարդէ սիրուիլ պահանջելու ես որուն մեծ փափաքներով և փոքր անձնուիրութիւններով կազմուած կեանքը վերջապէս բաւական եղած էր : Կը տեսնե՛ս որ ես ինծի իրաւունք չեմ տար . կանխակալ կարծիքներ ունէի , և այն կրօնական տեսլականն՝ որով կը սնէի՝ չէր զբաղեր զիս ներողամիտ ըլլալու իրական աշխարհիս մէջ : Սակայն ինձ կը թուի թէ բարեսէր ծնած էի . բայց ինքզինքս երկու մասի բաժներ է . մէկ մասն էր պարզամտութիւն և ցնծութիւն այս արտաքին կենաց համար որուն միայն մակերևոյթին կուզէի խառնուիլ ծիծաղան պէս որ ջուրին երեսին կը հպի և որ չթողուր օդին տարածութիւնը . միւսն էր կատարեալ ամիփոփումն մտաց և սիրտն երկնային իրերու համար , սահման մտաւորական ուր կուզէի ծծել ինչ որ հոգիիս լաւագոյնն էր :

«Ուստի ոչ այնքան տրամադիր էի սիրելու երբ քեզ հանդիպեցայ : Ինձ զարմանք տուաւ զարմանալի անիեզոութիւնդ , և առջև

օրերին սկսելով այնքան մեծ համարում ունեցայ վրադ որ ա՛լ կարելի չէր քեզմէ բնաւ անձնասիրական հպարտութեանս վրայ նորէն խորհիլ . առաջին տեսութեան բարեկամութիւնը ղգայի քեզի համար , ա՛յնքան մեծ բարեկամութիւն մ'որ ինչ կուզէ թող պատահի՝ ա՛լ անկարելի կերևայ ինձ անոր երբէք չնջուիլը , և եթէ չկարդում հետդ , ա՛լ ամենևին մտքէս չպիտի անցնեմ ամուսնանալը : Պիտի հանձակիմ ուրիշ մարդու մը նուիրել սիրտս որու վրայ այնքան իրաւունքներ պահած պիտի ըլլաս , և կերևակայեմ որ եթէ մարդ ըլլայի , պիտի չուզէի քեզմէ ետք ուրիշ ծանրաբարոյ կնոջ մը հետ կենակցիլ :

«Սակայն դժուարամարս անկեղծութիւնդ ալ իր անպատեհութիւնները ունեցաւ : Զարհուրեցայ քեզմով ա՛յնքան զբաղելէս զգալով , նորէն ինքնութիւնս թողուցի ինչպէս Ալիսեթին ժամանակ , ուստի ուզեցի դիտնալ թէ ինչ կը պատահէր ինձ :

«Վախցայ սիրով սիրելու քեզի ճիշդ այն միջոցին ուր վախցայ որ սէր չունենայիր իմ վրայ : Այս վախս մի'թէ կնիկի տղայական զգացում մ'էր , պչրասիրական բնազդո՞ւմ մ'էր : Վախցայ նաև ինքզինքէս , խոյս տուի , աղօթքին և առանձնութեան մէջ աշխատեցայ նորէն ինքզինքս գտնելու : Արդ հոն իրօք հանդարտեցայ՝ չէ թէ հրաժարումով , այլ չգիտեմ ի՛նչ ներքին ձայնի մը խորհրդաւոր միջամտութեամբը :

«Հարցում մի՛ ըներ ինձ այս մասին , վասն զի չեմ կրնար աղէկ պատասխանել քեզ . դիտեմ միայն թէ Աստուած խօսէ կերևար աղօթքիս երբ քեզմէ հրաժարումն կը նուիրեի Ընորհ , և թէ անպատում քաղցրութիւններով նորէն կը մօտէր ինձ երբ լոկ քեզի համար կաղօթէի : Աստուծոյ պարտաւորեցայ իր վրայ ունենալ վստահութիւն մը զոր տակաւին չունեցեր էի բնաւ , և զոր սապէս բացատրեցի իրեն . Հաւատքն աւ Աստուած կատարեալ է անոնց երբ հաւատք կունենանք մենք մեզի : Աստուած այնքան՝ ի մեզ է որ եթէ կասկածինք մենք մեզմէ , կը զրկուինք կասկածելու նաև անորմէ :

«Այնքան շատ հարցուփորձ կընենք Աստուծոյ իր մեր նկատմամբ դիտաւորութեանցը վրայ պ՝ կրօնական պարտաւորութեանց

հատարման մէջ՝ թերևս շատ անգամ կը մոռնանք թէ ազատ կամք տուած է մարդուս՝ սահմանելու համար զան որ գործածէ զայն։ Վերջապէս խոստովանեցայ թէ քու վրայ ունեցած սէրս հաւատքիս զօրութիւն և լոյս տուած էր։ Այն ժամէն սկսելով որոշեցի ա՛լ չը մարդկիլ և առանց սարսափի սպասել այն որոշումին զոր Աստուած քեզ պիտի ներշնչէր մեր ապագային խնդիրը լուծելու համար։»

Սաստիկ կը հրճուէի, այլ սակայն Լիւսիան տրտում կը մնար։ Իր աչերն որ լիմինեերուս կը նայէին անշարժ՝ ամէն րոպէ արցունքով կը լեցուէին։

—Ըսէ՛ ամէն բան, Լիւսիա՛, դուէցի, կաղաչեմ, ըսէ՛ ամէն բան։ Մի՛ թողուր զիս այսպէս երանութեամբ ու երախտապիտութեամբ արբշիռ՝ դլուխս վրայ այդ Տամոդլէսին սուրը կախելով։ Սոսկալի՛ կերպով անգութ բան մ՚է ատի և քեզ անարժան։

—Էմի՛լ, կրկնեց Լիւսիան, ըսի քեզ թէ ոչ զոք քեղի չափ կը սիրեմ, և թէ կը վստահիմ քեզ։ Ուզէ՛ իմէ միայն ինչ որ ապահովապէս դիտեմ. մնացորդը տարակոյս, վախ, յոյս, երկի՛ւղ, քու վրայ ունեցած սէրս ազատութեանս աղաղակն է։ Խոստովանութիւնս այն ազատութեան գործքն է։ Մնացորդը կերդնում թէ իմ մէկ խախտում չունի, և ոչ այսօր, ոչ ալ վաղն աներևոյթ պիտի ըլլան այն խոչընդոտանեերն որոնցմէ կը վախնամ։ Ըսի քեզ միշտ թէ այս խոչնդոտներուն բարձման փոքր ինչ ժամանակ պէտք է, և մենք ոչ կրնանք, ոչ ալ կը պարտաւորինք ժամանակէն առաջ քայլել։»

Պարծեցի թէ կը պարտաւորէի յարգել իր խորհրդին դաղտնիքը։ Ինչ իրաւունքով զայրանայի։ Լիւսիան բան մը կը պահէ իմէ։ Սակայն տեսնելով թէ ինչ սիրելի և անկեղծ զրմանքները եղան մինչև հիմա իր սահմանարկութեանցն և իր ընթացքին փոքր դաղտնեայ հետևանքը, ապերախտ և խենդ չէ՞ի ըլլար եթէ չկրնայի ըսպասել։ Փորձ մ՚է այս որու կենթարկէ զիս Լիւսիան։։։ Ա՛հ, չի՛մ ուզեր իմանալ այն բարձրութենեն զոր կը յուսայ իմէ։

Մեծ-հօրը հետ ճաշեցինք, և միասին կեցանք մինչև աստղերուն ծագումը։ Աստղերուն նայեցանք սիրով։ Կարծես Լիւսիան կընդունէր՝ փոխանակի և թերևս օր մ՚ի միասին՝ անգրութենն ըմբռնելով՝ այս ամէն աշխարհներու մէջ ապրելու դաղափարը, այս դեղեցիկ երազին վեհութիւնը կը սիրէ, հերոսութիւնը չտեսներ անոր մէջ։

«—Կրծքիս խոստումները նոյնպէս խորհրդաւոր են բոլորովին, կըսէր ինձ Լիւսիան. անոնք Աստուծոյ հոգեպէշ նայելով վայելելու երանութեան յաւիտենականութիւնը կը տան հոգիս, նաև իր ովսաննաները երգելու հոգը՝ իբր զբաղում յաւերժութեան մէջ։ Մի՛ ծաղրեր այս խօսքս։ Ա՛յն ամէն կենդանութիւնը, որ կը շրջապատէ մեզի երկնից և երկրի վրայ, ո՛չ ապաքէն յաւիտենական և անընդհատ օրհներգութիւն մ՚է որու արդէն կը մասնակցինք և որու հետ ամէն օր առաւել և աւելի միանալու փափաքով կը վառինք։»

Կը տեսնես թէ Լիւսիայեն միտքն ինչպէս ընդարձակ է և ինչպէս իր իմացականութիւնը տարին անձկութիւններէն դուրս կը յորդի։ Ուրեմն ինչ բան կրնայ բաժնել, մշտնջենապէս միանալու արդիլել մեզի։ Իր հայրը։ Այս մարդը Լիւսիային քովն այնքան պզտիկ բան կերևայ ինձ որ չեմ կրնար կարևորութիւն տալ իրեն։ Սակայն երանութեանս մէջ կաթիլ մը լեղի կայ, չգիտեմ թէ ինչ է այս կաթիլը. բայց չեմ կարծեր թէ այս մասին պէտք եղածէն աւելի կը տանջուիմ և թէ սիրտս ապահովարհ է։։։ Կօրհնեմ զԱստուած, Լիւսիան և քեզի։

Այս գիշեր քեզ նամակ գրելով անցուցի, և վաղը նորէն թիւրսիկին քնակարանը պիտի երթամ ու հրաւիրուեցայ երթալու և ճաշելու։ Այս գիշեր պիտի խօսիմ զօրապետին հետ։ Պիտի խնայեմ քեզ իրեն բանալու խօսքերուս հետևութիւնը. բայց կը գոյեմ այս ահագին նամակը, և պիտի աշխատիմ վստահութեամբ քնանալու սիրոյդ թևին ներքև։

Քոյր Էմիլ

ԺԸ

ՀԱՆԻՒ ՎԱՅՐԸ ԸՆ Պ. ԼԸՄՕՆԹԻԼ, Ի ՃԻՆՎԻԼ

Էփ. 14 Յունիս. 1861

Էմիլ խիստ նեղացած է այս պիշեր. եթէ իր տեղն ըլլայի առաւել ևս կը նեղանայի ես որ կը պարծիմ իրը աւելի անխոտոր: Ըսել կուզեմ, պարո՛ն և արժանապատիւ բաեեկա՛մ, թէ տղաք շատ կը բռնաբարէ ինքզինքը. բայց որովհետև ըսաւ ինձ թէ երեկ երկար նամակ մը գրեր է քեզ, յորդորեցի որ հանդստանայ այս պիշեր, և յանձն առի ճշդութեամբ պատմել քեզ Թիւրտիի բնակարանին մէջ մեր բանակցութիւնները:

Էմիլ աղաչած էր զիս հետս երթալու Թիւրտիին դէմակը որպէս զի ականատես ներկայութեամբն աւելի ճոխութիւն տայ այն առաջարկութեան զոր պիտի ընէր զօրապետին: Ճաշն անցաւ առանց հարուածի, թէև այս մեծ սրակուռն միւս օրերէն աւելի ժպիրհ և խրոխտ կերևար ինձ:

Վերջապէս այն բարեսէր ժամուն ուր անթերի մարտիկը կը զինջանի հին դրէկին դարատափին վրայ ծխելու իր ծխափայտը, օրիորդ Լագենթինին իր հաւը բերաւ, և կրցանք խօսիլ: Էմիլ խօսեցաւ այն կերպով որու սովորեցուցիր զինքը, այսինքն ազնուաբար, պարզութեամբ, անկեղծութեամբ և փափկութեամբ: Համառօտելով իր խօսքն ըսաւ թէ օրիորդ Լիւսիային հետ կարդուելու երանութեան կը փափաքի, և Հայրէն հրաման կուզէ անոր ընդունիլ տալու իր հոգսաբրական զգացումները: Զօրապետն ասոր պատասխանեց.

—Սիրելի՛ իմ պարո՛ն, ոչ չեմ ըսեր քեզ, բայց չեմ կրնար

նաև այս՛ ըսել: Այդ ամէն բաներն անկասկած կերպով մը կարզադրեցան, և դուն ու պարո՛ն Հոթը զիս կը բռնադատէք բացայայտ անկասկածութեան ձամբէն երթալու: Սովորաբար և պահանջատ կանոնին համեմատ որ լատադոյին է միշտ՝ կնախնպիրն ընտանեաց գլուխին կը մատուցանէ իր խնդիրը: Կը կարծէի թէ ես եմ այն միակ գլուխն ու միակ ձեռնհասը: Դուն կարծեցիր թէ կը պարտաւորէիր պ. Տը Թիւրտիին յառկայնել տիտղոս և իրաւունքներս...: Լա՛ւ, առի եղե՛ր է ալ: Պ. Տը Թիւրտի համձեցաւ խնայնել ինձ դիտաւորութիւններդ, և աղջիկս աղաչեց զիս որ մնիմ ընեմ քեզ: Արդ ահա մնիմ կընեմ, սակայն իւրովի կը հարցնեմ թէ իմ նկատմամբ շարժեցաւ այնպիսի կերպով որմէ պարտաւորիմ դոհ ըլլալ, և թէ վստահութիւնս դրաւելու փանսքի եռանդդ միթէ մեր ապագայ յարաբերութեանդ համար բարեդուշակ օրինակ մ՚է:»

Էմիլ՝ առանց զայրանալու այս շնորհալի կշտամբանքէն՝ յարգանօք արդարացուց ինքզինքը, հաստատելով թէ՝ առանց օրիորդ Լագենթինիի թոյլտուութեան՝ չկրցած էր կարծել թէ արտօնութիւն ունի առաջարկելու իր խնդիրը: Բայց կը թուէր թէ զօրապետը չէր հասկնար երիտասարդի մ՚առանց վինքը ձանչնալու իր աղջիկը սիրել կարենալը, և փոխանակ քաղաքային կամ զինուորական իշխանութեանդ դիմելով նախ և առաջ արտօնութիւն ստանալու՝ իր աղջկին դիմելը. համաձայնելու հնարը չկար գրեթէ:

Այս պարագային մէջ Էմիլ առանց իր արժանապատուութիւնը վտանգելու ամէն հնարաւոր յաջողակութիւնը՝ ի գործ դրաւ որպէս զի հօրը դիւրադրդռութիւնը չվիրաւորէ: Յայտնի եղաւ ինծի համար թէ զօրապետն ամենևին չէր հասկնար իրայ վիճակին փափկութիւնը, Էմիլին վիպային անձնուիրութիւնը. և թէ անհաճոյ ըլլալու և վհատութիւն տալու փափաքն այնքան իր ուշը կը դրաւէր որ և ոչ իսկ կը լսէր իրեն ըսուածները: Էմիլ ևս շատ աղէկ կը նշմարէր այս իրողութիւնը, բայց ոչ միայն բան մը յայտնի չըրաւ այս մասին, այլ նաև ամենամեծ հանդարտութեամբ և անթերի խոնարհամտութեամբ խնդրեց որ լուծուի ինչ որ ֆոռմալ ինքնիշխանութիւն մ՚էր ըստ զօրապետին, իրը թէ խնդիրը մենամարտութիւն մ՚և ոչ թէ ամուսնութիւն մը կարգադրելու վրայ ըլլար:

Նեղն ընկնելով վեհապետը՝ վերջապէս չնորհեց մեզ պատասխան մ՚որ ինձի համար անակնկալ չէր ամենևին ։

—Առանձնաթոյլ նախընթաց վէճը , ըսաւ վայելչաբար ։ Կը պնդեմ թէ կանոնաւոր պէս չշարժեցար , բայց չեմ ենթադրեր թէ յոռի են դիտաւորութիւնները , և ազատանիդ համբոյր կը հասանի՞ նեղլօս ։

Հոս Էմիլ կարմրեցաւ ։ Ոչ ներում խնդրելու պարտաւոր էր , ոչ ալ խնդրած էր , ուստի պարտաւորեցայ ես խօսիլ և ձշմարտութիւնը հաստատել ։

—Թո՛ղ այնպէս ըլլայ , կրկնեց զօրապետը , ներում չըսենք , արդարացում ըսենք ։ Առաջ ալ գոհ կըլլայի եթէ խնդիրն իմ վրայ ըլլար միայն . բայց վարանումս պատճառն է աւելի ծանր բան մ՚որու չեմ կրնար մի և նոյն դիւրութեամբ կարևորութիւն չտալ ։»

Եւ փոքր ինչ շփոթելէն ետք , շփոթութիւն զոր չկրցաւ պահել , շարայարեց ։

—Ուղղակի իրողութեան պիտի դամ , և այնքան համարձակութեամբ որքան ռազմական մարդ մը կրակին կերթայ ։ Ըսուեցաւ ինձ թէ կրօնք չունիս , արդ կը յայտնեմ քեզ թէ երբէք չպիտի տամ աղջիկս ոտանդ ոկղբռանդի մարդու մը ։»

Էմիլ ժպտունեցաւ ։ Շուտ մը փարատելով իր այլայլումը , պատասխանեց ,

—Եւ ես , պարո՛ն զօրապետ , կը յայտնեմ քեզ թէ ցնս կը համարիմ խիստ կրօնասէր մարդ մ՚որու սկիզբները խիստ սուրբ պատճէս հաստատուած են թէ՛ կրօնքի և թէ՛ պատիւի նկատմամբ ։

—Ո՛հ , պատիւի նկատմամբ ··· չեմ տարակուսիր , պարո՛ն , դիտեմ ··· ։ Պարոն հայրդ և դուն ··· դիտեմ , իրաւունք կը տամ ··· ։ Պատուական անուն , ամէն ստորոտանքէ ազատ ընտանութիւն ··· ։ Բայց կրօ՛նքը , երիտասա՛րդ պատանի , կրօ՛նքը ։ Գէ՛տը է կրօնքը ։ Ձիք ընտանիք առանց կրօնքի ։ Ան է ընկերութեան հիմը , այն է կնճռանձը , էրիկին հանգստութիւնը , աղայոց օրհնակը ։ Գիտեմ թէ պարոն հայրդ ··· չկարդացի իր երկերը , բայց հաստատեցին ինձ թէ շատ աղէկ գրուած են անոնք . շատ հմտութիւն և պատշաճութիւններ ··· բայց այսքանը չբաւեր ։ Հայրդ կատարեալ ենթադրեցին իշխանութիւնը , և առանց իշխանութեան չիք կրօնք ։ Վերջապէս տեսակ մը բողոքական ես , և չեմ կարծեր թէ աղջիկս հաստատի երբէք խստասիրտ ամուսնութեան մը ։ Հերետութիւնն հրեշ մ՚է աւելի վատագոյր է քան թէ անաստուածութիւնը ։ Ապստամբութիւն մ՚է այն , և ինչ որ ապստամբութիւն է , ժպրհութիւն է ··· ։»

Գթալով քեզ՝ չեմ ուզեր պատմել այն ատելանքութիւնը որով այս Արէս-Խմաստունը մեծարեց մեզի քան վայրկեան ։ Հարկ եղաւ համակերպիլ և լսել այս ամէն բաները՝ առանց ժպտելու և առանց անհամբերութեան ։ Ես և Էմիլ հրաշալի վարմունք մ՚ունեցանք ։

Այնքան համբերատար չէի կարծեր տղաք , և չէի դիտեր թէ ես այդքան խոհեմ եմ ։ Սակայն ամենևին չկրցանք եղրակացութիւն մը ստանալ , այս է ատելանքութեան ամենէն զգաստալի հանգամանքը ։

Զօրապետը թշնամիին կրակին առջևը նետուեցաւ անվեհեր՝ ըսելով թէ քու և Էմիլին գործը կը յուսայ , մերթ Լիւսիային կարծեցեալ վարանումին ապաւինելով և ամենևին որոշում մը չտալով , հետևաբար որոշեցինք մնալ՝ ըսելով անոր թէ իր մտածութեանց հետևութեանը պիտի սպասենք ։

Խեղճ էր այս յարձակումը , սակայն յոռի շրջանի մը մէջ կը գտնուէինք , այսինքն կը պարտաւորէինք կամ զօրապետը , կամ ինքզինքնիս շուտիկին տալ , բայց տղաք որ չուզէր վանդել իր դասը և որու թոյլ չտուեցաւ վարել գայն , միայն Լիւսիային որոշումին և անոր մեծ-հօրը պաշտպանութեանը վրայ դրած է յոյս ը։

Այն երեկոյին ամենէն տխրալի պարագան է Էմիլին Լիւսիային հետ մանրերկրորդ մ՚անգամ խօսակցելու չյաջողիլը ։ Զօրապետն ամենամարդի կերպով հսկեց մեր նահանջը , և ահա մեր տեղը դարձանք ոչ այնքան յառաջացած ըլլալով որքան էինք երբ գացինք ։ Եթէ Էմիլ վարձ աւելի լաւ չառնու պատերազմական մարդուն դիտաւորութեան վրայ , հաւանական է թէ պիտի խնդրէ քեզմէ որ դաս օդնես իրեն , և կարծեմ թէ յարմար պիտի դասես ժամանակը , վասն զի ստուգիւ ծաղկահաս անձը շատ սէր ունի Էմիլին վրայ , և արժանիք ունեցող կին մ՚է ան ։

Ընդունէ՛, սիրելի՛ և յարգելի բարեկամ, անսահման անձնուիրու-
թիւնս-որով մնամ՝

ՔՈՂՔ ՀԱՆՐԻ

Ց· Գ· Հարկաւոր համարիմ ըսել քեզ թէ կընդունիմ դատումդ առանց ուրիշ դատաւորի մը դիմելու , և թէ երես տալել չպիտի տամ մինչև որ «Լաւ է այն» չըսես : Սակայն օր մ՚ուր Էմիլն ոչ այնքան ինձ և քեզ մտահոգութիւն պիտի տայ , պիտի ներես ինձ , պաշտպանել դրագէտներու այն նորակազմ սերունդը որուն տաղանդաւորութիւնը թերևս կը չափանայես , նոյնպէս և անհատատութիւնը : Եթէ այդ յանդիմանութեան նպատակն է զարգացնել յիս ինչ որ մնացած է սկիզբներէս՝ փորձառութեանս վաղահասութեանը հակառակ , յանդիմանութիւնը կընդունիմ ինծի և հասակակիցներուս համար :

Դուն քաջալէս կարող ես այդ բանը ընելու , դո՛ւն որ բոլորովին հայրական և աղայոյց երես տալու արհեստին մէջ շատերին պէս ամենազուկ հոգի մ՚ես : Սակայն չէ , դուն մեզմէ աւելի միամի՛տ ես : Մեզի զօրաւոր կը կարծենք այնքան որքան իրապէս չենք : Մենք մեծաբանի յատուկ կերպեր կունենանք առանց դիտնալու թէ ունինք : Դպրոցէն՝ի վեր այնքան իրողութիւններ պատահեցան մեր առջև որ ապականեցան մեր ճաշակը , բայց եթէ ճշմարիտը չենք սիրեր դատումով , կը սիրենք բնազդումով և կը փափաքինք ըմբռնել զայն : Ցանցանքը մերը չէ՛· Յաւուրց ժամանակ եկած ենք այս աշխարհս : Զանազան իրերու վերջնանալը և նորէն սկսիլը տեսանք , և այս իրերը այնքան շուտ յափշտակուեցան որ ժամանակ չունեցանք զգալու զանոնք , և կարծեմ թէ մարդս աղէկ կը հասկնայ միայն այն բանը զոր ինքն իսկ զգացած է : Կը պարտաւորիս խոստովանիլ թէ սկզբունքի մեծ ազատականութեան մը մէջ ծնած ենք· ուստի չէինք կրնար աւիւնով զարգանալ :

Պարկեշտ մնալու համար հարկ եղաւ մեզ ցուրտ կամք ունենալ , և ցուրտ ենք երիտասարդ բողոքականներու պէս :

Այս ցրտութիւնն անշուշտ արժանիք մ՚ունի : Թո՛ղ դայ արևն որ պիտի տաքցնէ մեզի···: Տակաւին հեռու է 1900 ամսթիւը , բարեկամ : Պիտի չանանք շուտ բերելու զայն :

Սակայն իմ վրայ այսքան խօսիլը շատ է , և այս պատճառաւ կամ
ինամ : Սիրտդ ուրիշ այնքան հոգեր ունի որ չէր կրնար հոգ ընել նաև իմ անպիտան փոքր ձեռագիրս , ուստի կը հիանամ բարեսիրութեանդ վրայ որ ժամանակ գտաւ կարդալու զայն և անոր վրայ խօսելու ինձ որու մտքէն աւ չէ՛ր անցներ այն :

ԸՍ Գ· ԷՄԻԼ ԼԷՄՕՆԻՆ

Թիւրթի · Յոյնե· 14ի էրեկոնէ·

Էմի՛լ, վաղը եկուր անհրաժեշտաբար : Փեսաս խնդէ , և կարծեմ թէ Ճամպերլի մէջ կեղծ կրօնասէր մ՚իր խելքն առած է : Երեկ մեկնելէդ ետք կրնայ ըրի հետը : Չհամարձակեցայ իր պատասխանատուութեամբը դիմագրելու այն յարաբերութեանդ զոր հետդ պահել ուզելը յայտնեցի անոր : Բայց կը պնդէ թէ պիտի ընդունիս խոստովանարանը , թէ ոչ չպիտի տայ իր հաւանութիւնը :

Պիտի տեսնե՞նք : Զտկարանանք : Մեր հակառակորդն ոչ չարասիրտ մարդ մ՚է , ոչ ալ շատ հաստատ գլուխ մը :

Նախաճաշի առեն մեր տունը գտնուի՛ և վստահէ իմ վրայ :

ՄԻՇԵԼ ՏԸ ԹԻՒՐՏԻ

Ի

ԷՄԻԼ ԼԸՄՕՆԹԻՆ ԸՆ ՀԱՑՐՆ ԻՐ, Ի ՃԻՆՎԻԼ

Էփ՝ Ի Սալոտա. 15 Յունիս.

Հանրին պատմեց քեզ մեր երեկուան ձանձրոյթները: Պատուական հաւին մէկ տումնակովը նորէն կանչուելով՝ այս առաւօտ թիւրատի գայլնիք գարձեալ: Զօրապետը կը շրջագայէր··· : Լիւսիայինն և պ· Տը Թիւրտիին հետ նախաճաշելով կրցայ խմնալ՝ չէ թէ ինչ որ զօրապետն իրապէս կուզէ կամ սիրտ ուզէ՝ այլ ինչ որ իր աղջիկը կը խորհի իրերու վիճակին վրայ: Լիւսիան համոզուած է թէ մէկն իր հօրը մտքին վրայ ազդեցութիւն ունեցեր է մօտ օրերս: Ընտանիքն երբ առաջին անգամ այս ամուսնութեան խօսքը բացած էր զօրապետին, շատ աւելի դիւրակամ երեւած էր ան, և կարծեմ հիմա պիտի թէ որո՛ւ դէմ սխալ է կռիւը:

Սրահին մէջն էինք ժամն երկուքի միջոցին, և պ· Տը Թիւրտին իր միջօրեայ քունը քնանալու կսկսէր երբ զօրապետը յանկարծ ներս մտաւ՝ ներկայելով անձ մը զոր իր բարեկամն անուանեց: Լիւսիայինն երեսին վրայ մեծ զարմանք և տարօրինակ յուզում մը տեսայ, և ես ալ ոչ նուազ զարմացայ՝ տեսնելով թէ այսպէս ներկայուղ անձն է այն մարդն որու հետ շրջագայութեամբ ծագօպի ջրվէժը գացեր էինք:

Այս անձն ամենևին զարմանալ չձեւացուց զիս հոն տեսնելովը, և անմիջապէս խօսեցաւ հետս դիւրին բարեսիրութեամբ մ՚և այն հրապոյրով, այն վայելչութեամբ որ արդէն զարմանք տուած էր ինձ: Այս մարդը խիստ հրապուրելի հանդամանք մ՚ունի, անմիջապէս հաճելի եղաւ Հանրիին:

Հասն ամենևին չէր կարծեր թէ իր առջևն եռանդուռ կաթոլիկ մը կայ, վասն զի սա մեծ յաջողակութեամբ կզգուշանար ընդհարումէն, ուստի իր սովորական քաղցրաբարոյութեամբը վարուեցաւ հետը· Լիւսիան միայն վեհերոտ և զգոյշ կը կենար:

Գոյայ վայրկեան մ՚ուր կրցայ՝ առանց նշմարուելու՝ Լիւսիայինն հետ քանի մը խօսք ընելով հարցնելու թէ կը ճանչէ՞ր այս անձը:

—Պ· Մօրէալինն է, ըսաւ, զոր հօրաքոյրս վերջին օրերը Շամպերիի մէջ ընդունեց:

—Ո՞չ ապաքէն այն անձն է որ կարմելուհիներու մատուռը մտաւ այն օրն ուր կերդէիր:

—Այո՛, ճիշդ ան է:

—Եւ հօրդ բարեկա՞մն է:

—Ամենևին չդիտէի:

—Ի՞նչպէս մտաւ այն դոյզ վանքը: Ինչ երեսունքի զօրութեամբ մտած էր:

—Ատի ալ չդիտեմ· բայց ըսել է թէ դուն կը ճանչէ՞ս զան:

Չկրցայ պատասխանել:

Զօրապետը կը նշմարէր մեր առանձին խօսակցութիւնը և սոսկալի խժռուութեամբ Լիւսիայինն կը նայէր: Լիւսիան չնշմարել ձեւացուց այս նայուածքը, և իր մեծ-հօրը մտեցաւ: Այցելութիւնը կերկարէր: Կսպասէի որ զօրապետն աղատ ըլլար հետս խօսելու, և երևար թէ որոշած էր խօսիլ, վասն զի ես իմ մտիս ա՛լ չէի կըրնար խօսք բանալ իրմէն առաջ: Վերջապէս եկաւ՝ ըսելով պ· Տը Թիւրտիին թէ համարձակած էր ճաշի հրաւիրելու պ·Մօրէալինն, և ծխելու համար պարտէզը գնաց՝ առանց ստիպելու զիս որ հետևէի երթամ:

Գրեթէ անմիջապէս պարտէզը դարձի, և լրագիր մը կարդալ ձեւացնելով՝ հեռի կեցայ որպէս զի ազատ թողում վընտի իրմէ զրուցանալու կամ քովս գալու: Քանի մը րոպէ յապաղեց որոշում մ՚ընելու:

Կարծեմ թէ խիս երկմիտ է ան: Վերջապէս կանչեց զիս ընդհարհարցում մ՚ընելու համար, և սիրտս եկաւ հետևիլ առջև օրը յուզուած խնդիրին դուրս խօսակցութեան մը պատասխանները տալու

ե առնելու : Այս խօսակցութեան երեքերն էին արտօրդութիւնը , երկբազդութիւնը , Խրիմը , Ափրիկէն , և դեռ չգիտեմ ինչ՛ը : Այս բաներէն մարդը խօսակից չգտաւ . կինացը մէջ հարցումի մը կամ պատասխանի մ՛ուշ չգրած է . կարծես թէ ինքն է միայն այն խօսակիցն որու խօսքերը կրնայ հասկնալ . կը պատմէ , կը վճռէ կը դատէ , երկար բարակ կը ճառէ , կը սայ բացատրութիւնները զոր իրմէն կուզեն երեւակայական ունկնդիրները , և՝ կատարելապէս գոհ ըլլալով ինքն իր պատասխաններէն՝ բոլորովին առանձին խօսելու և առանց յոգնութեան իր հաճոյութիւնն ինքն իրեն իմացնելու զարմանալի կարողութիւնը ունի :

Հետաքրքրութեամբ կը զննէի զինքը , և կրնդունէր լռութիւնը իբր սորոգրեալն մ՛իր մեծին առջև աքանչացումը : Թերևս իրեն համար սովորութիւն մ՛է որոշ ժամերու մէջ իր պատգամները տալ յամրաբար ճաշակելով իր ծխափայտին մուխը :

Միւս ժամերը կանցունէ վեհաշուք լռութիւն մը պահելով , զոր կը խզէ սրատուչ , կոշտ կամ անարդու վրիպակներով . ապա կը լռէ՝ իբր թէ զգացմանցը սիրտին յատկացեալ վայրկենին պահէր իր անսխալականութեան վճիռները : Բազմիցս միամտաբար հարցուց ինձ թէ ինչո՞ւ հետս չէր Հանրին , և որովհետև ըսի իրեն թէ պիտի երթամ բերելու զան .

—Չէ՛ , ըսաւ , քանի որ հետաքրքիր չէ ինդիրներուս նկատմամբ :

Իր կերպարանքը կարծես թէ կը շարայարէր . «Զպաշ աւելի դէշ է իրեն համար : Ինձ մտիկ ընելով ամեն իրերու վրայ հըմտութիւն ունենալու առիթը կը կորսնչ :»

Նորէն սրահը մտանք ամուսնութեան վրայ առանց խօսք մ՛ըրած ըլլալու , և անկից ետք զօրապետը բաւական բարեդէմ երևցաւ ինձ , ուսկէ հետևցուցի թէ արտօնութիւն կը տար ինձ սիրաբանելու Լիւսիային հետ միևնոյն որ հետս բարեհամբաւ կամ դժխամակի , և կը խոստովանիմ թէ անոր այս ընթացքը չերևցաւ յարմար այն կանոնաւոր ընթացքին որուն վրայ ի սկզբան այնքան մեծ մեծ կը խօսէր :

Իսկ Մօրէալին ալ ուրիշ անգոյ խնդիր մ՛է , և խելք չեմ հասցներ անոր : Անկարելի եղաւ ինձ իմանալ Լիւսիային թէ ո՛վ է ան , ուսկէ կեկնէ , ո՛ւր կերթայ , ինչ ընելու եկած է հոս : Հետաքրքրութիւնս զարմանք առաւ Լիւսիային . Թուեցաւ ինձ թէ իմ մէկէն աւելի չէր ճանչեր զան , սակայն բոլորովին որոշ կերպով մը չպատասխանեց հարցումներուս , և իր ժպիտը տարօրինակ և տրտում բան մ՛ունէր երբ ինք կըսէր ինձ .

—Բայց ինչ կրնայ ընել քեզ ասի :»

Գաղտնի կերպով և ընդհատ խօսքերով կրնայինք խօսիլ միայն : Ժամն երեքի մօտ զրուեցանք : Մեծ Հայրը կեցուց զիս որպէս զի տետրակ մը կարդամ իրեն :

Հանրի , խորհելով թէ զօրապետին հետս բռնելու դիրքն էր լոկ այն որոշումն որու հարկ էր սպասել և որ լաւագոյն էր ըստ իր կարծեաց , մեկնեցաւ :

Զօրապետը պարտէզը զայած էր Լիւսիային և Պ· Մօրէալին հետ : Կը յուսայի անոնց քովն երթալ շուտ մը , բայց երբ Պ·Տը Թիւրտի ազատ Թողուց զիս , անոնք ցանկապատէն դուրս ելեր էին , և լեռան վրայ բաւական բարձրացած ըլլալնին նշմարեցի : Լիւսիան հօրը թևը մտած էր , Պ·Մօրէալի միւս կողմէն և Լիւսիային քովէն կերթար : Ստէպ կանգ կառնէին՝ անընդհատ խօսակցութեամբ մը զբաղող անձերու պէս :

Կարծեցի թէ անհետևմանութիւն էր անոնց հետևէն հասնիլը . մտնաւանդ թէ Լիւսիային այս վախտասը վերջ և սաստիկ ցաւ կը տար ինձ : Ի՞նչպէս չգտած էր ինձ ազդ ընելու միջոցը : Բազմարանի մը վրայ նետուեցայ , բայց այն պահուն ուր կը յուսահատէի , աւազին վրայ թևեւակի դծագրուած տառեր և սա խիստ ընթեռնլի խօսքը տեսայ . Եկո՛ւ մեր Եոնէն :

Անտարակոյս՝ Լիւսիան յանկարծ հօրը մէկ քմահաճութեանը հնազանդելու ստիպուելով՝ իր հովանոցին ծայրովը գաղտնապէս գրած էր այս խօսքն ինծի համար :

Վազեցի , երկու վայրկեան մէջ՝ գրեթէ ուղղորդ մոցատներու մէջէն անցնելով՝ հասեր էի արահետը , և խումբին ինձ դիմաւորելու զալը կը տեսնէի : Լիւսիան զատուեցաւ խումբէն , առջև անցաւ և թևն իմիսիս տակին անցուց :

—Էմի՛լ , ըսաւ Լիւսիան խիստ շուտ , համբերող եղի՛ր , կաղերս եմ , հանգարտ կեցի՛ր : Բան մը մի՛ նշմարեր··· : Հայրս կը յա-

ծառի , կուզէ որ Հաւատքի բերեմ քեզի , կըսէ Թէ դարձդ խղճի կախում ունի և Թէ մեր Ճակատագիրն իմ ձեռքիս մէջն է : Թո՛ղ որ Հաւատայ Թէ կաշխատիմ դարձիդ . այդպէս վարուիդ չվտանգեր քեզի , և ոչ ալ սուտ խօսիլ է , վասն զի անշուշտ պիտի աշխատիմ դարձիդ Համար . բայց ոչ այսպէս , ապահով եղիր Թէ ոչ սպառնալիքէ վախնալով և ոչ սրտին և խղճին մէջ իրաւախոհութիւն մ՚ընելու Համար պիտի աշխատիմ : Իսկական կը ձանչես զիս , հետևաբար չես կրնար վախնալ Թէ ինձ և քեզ անարժան կերպով մը պիտի մաքառիմ Համոզումներուդ դէմ :

Ալիսիան վէմի մը վրայ նստած էր իբր Թէ յոգնած ըլլար , բայց իրապէս իր դիտաւորութիւնն էր վերջ չտալ այս առանձնական խօսակցութեան՝ Հօրն ու պ· Մօրէալիի քով վերադառնալով : Սակայն առջի խօսքը խիստ շուտ եկան , բայց ես Հանդարտ էի , առողջացեր էի , նորանոր յոյժեր ունէի : Կարծեմ կը ժպտէի , վասն զի զօրապետը պատրաստելով ըսաւ ինձ՝ կէս մը տատնապետի և կէս մը Հայրի յատուկ ձայնով մը :

—Յաղթական կերպարանք մ՚ունիս , պարո՛ն Էմիլ : Բայց զգուշացի՛ր . եթէ Ալիսիան ձշմարտութիւնը կըսէ քեզ , կը պարտաւորիս խորհիլ :

Փոխանակ պատասխանելու՝ պ· Տը Մօրէալիին նայեցայ քաջայայտ զարմայման ձևով մը , կարծես Հարցնելու Համար անոր Թէ խելամո՞ւտ էր ընտանիքին գաղտնեացը : Զօրապետը Հասկցաւ միտքս , վասն զի փութայ պատասխանելու այս անբարբառ Հարցումիս :

—Պարոնը բարեխրատ է , և տունս ներկայեցի զինքն իբր բարեկամ : Մի՛Թէ չբաւեր այսքանը :

Կը պատրաստուէի քաղաքավարական խօսքերով ըսելու Թէ այնքանը Թերևս չէր բաւեր ինձ . սակայն պ· Մօրէալի պատասխանս տալու ժամանակ չթողուց : Շնորհալի կերպով մ՚ինձ երկնցուց կըսնայլին ձեռքի մը պէս սպիտակ ձեռք մ՚և ըսաւ :

—Կը ձանչենք զիրար , պարո՛ն . իրարու քով մղուելով ոչ այնքան դիպուածէն որքան անընկճելի Համակրութենէ մը , արդէն մեր դաղափարները մէկ մէկու Հաղորդեցինք : Ես կիսովին խաբացեալ եմ , այսինքն շատով տպաւորութիւն կը կրեմ և առաջին տպաւորու-

թեանս Համեմատ վարուիլ մ՚եմ : Համակրութիւն տուիր , Հաճելի եղար ինձ , և՝ մեր կարծիքներուն տարբերութեան Հակառակ՝ կըզգամ Թէ եռանդագին փափաքելի է ինձ երջանկութիւնդ : Ուրեմն մի՛ Հարցներ Թէ լաւ կամ դէշ տեղաւորուած է այն վստահութիւնը զոր զօրապետը բարեհաճեցաւ ունենալու իմ վրայ : Խորհրդակցելով բնազդումիդ Հետ , ապահով եմ Թէ այդ բնազդումը բարեհամբոյր ընդունելու պիտի ըսէ քեզ :

Կզգայի Թէ խիստ շուտ քայլել էր այսպէս խօսիլը , բայց քանի որ զրեթէ անկարելի է չվստահիլ առանց պատճառի , յարդանք և երախտագիտութեամբ պատասխանեցի : Ալիսիան որու Թևը կը բռնէի միշտ , Թեթև ձմռնիկ մը տալով ··· խնայուց ինձ ··· ինչ անձնատուր ըլլալ Թէ զգուշանալ :

Զօրապետը ժպտելին վրայ նստաւ՝ զոհունակ ձայնով մ՚ըսելով .

—Ուրեմն քանի որ երկուքիդ ալ կը համաձայնիք , ահա Հանդարտ եմ , և աղջիկս ալ կը պարտաւորի Հանդիստ ըլլալ : Իր Հետը Հոս կը կենամ վայրկեան մը . առջևէն պայէ՛ք , կը գանք կը Հասնինք ձեր ետևէն :

Ասի Հրաման մ՚էր ինձ անմիջապէս բացատրութիւն տալու և առնելու այս անծանօթին Հետ : Իրողութիւնն այնքան տարօրինակ էր որ աղէկ չտրամադրուեր էի այսպիսի փոխադարձ բացատրութեան մը : Ընձեն որքան ալ Հաճելի ըլլար , իր յանկարծական վիճամուտութիւնը տանին ու վրայ կրնէր ամեն գաղափարները :

Զարմանալի ընտանութեամբ մը Թևս մտաւ՝ առանց սակայն ստիպելի կորուսելու իր կերպերուն արժանապատուութիւնը , և երբ քանի մը քայլ առինք , ըսաւ ինձ .

—Պարո՛ն , Համաձայնելու Համար խոստովանինքը նախ Թէ պ· Լագենթինի զօրապետն արտակերգին և զարմանալի բնաւորութիւն մ՚ունի : Խարած կըլլայի քեզի , եթէ Թող տայի որ Հաւատաս Թէ իր Հետն ունեցի բարեհամբութիւն ունիմ քան Թէ քեզի Հետ : Զօրապետին Հետ Ճանչնալութիւնս քիչ օրուան Ճանչնալութիւն մ՚է : Սակայն քանի մ՚օր յառաջ Շամպերիի մէջ օրիորդ Տը Թիւրենիին տունը Հանդիպեցայ անոր : Սա մեզի իրարու ներկայեց , և որովհետև այս տիկինը մեծ մտահոգութիւն մ՚ըրած էր իրեն իր եղբօրը

թեռան և քու մէջ կազմուած ամուսնական նպատակները , կերպիւ մը հրամայուեցաւ ինձ կարծիքս յայտնել՝ չէ թէ անձնական արժանեաց վրայ որու համար կասկածող չկար , այլ ամուսնութեան մէջ կրօնական սկզբունքին ընդհանուր կերպաւորութեան վերաբերող խնդիրի մը վրայ : Յանձնառու չեղայ : Ձիս իրը Եկեղեցիին մի Հայրապետը կը սեպէին չափազանցութեամբ , և պատրամատուի դերը ըսր կուզէին տալ ինձ՝ ոչ փանաքի լուսաւորութեանս , ոչ ալ ղպայումն ներուս ընտրողութեանը կը յարմարէր . բայց չէի կրնար խօսակցիլ չհաւանիլ . ես՝ առանց կարծիքս ըսելու՝ խօսակցելու միջոցը չը դիտեմ : Ինչ որ յայտնապէս կարծեցի , կրնամ ձշդապաը ըսել քեզ : Ըսի թէ պատուակիր մարդերու մէջ հաւատքի մասին իրաւախոհութիւն ընելն անկարելի է բոլորովին ... Գիտեմ որ քու կարծիքդ ալ այսպէս է . բայց շարայարեցի նաև թէ ձշմարիտ հաւատքը փոխադրական է , և թէ հաւանօրէն աչքդ պիտի բանաս այս լոյսին՝ նշանածիդ ազդեցութեան շնորհիւ : Ահա միայն առնք են ըսածներս . ուրեմն կիս հոս տեսնելով մի՛ կարծեր թէ եկած եմ խռովութիւն և վէճ հանելու համար : Յանձնառու չեղայ իրաւախոհի պաշտօնին , և քեզմէ կը պահանջեմ միայն այնքան վստահութիւն որքան պիտի հաձիս շնորհելու ինձ :

—Ներէ՛ , պատասխանեցի , որ աւելի ձանչեմ քեզի որպէս զի ունենամ վրադ այն վստահութիւնը զոր բարեսիրութիւնդ կը պահանջէ : Ընշուշտ քեզի չափ չեմ արժեր՝ քանի որ կը դիմադրեմ այն ակնածական հրապոյրին զոր կը ներշնչես ինձ . բայց հոս այնքան տարօրինակ և փափուկ կացութեան մը մէջ կը դտնեն կիս ոք ինչ ընելիքս չդիտեմ փոքր ինչ :

—Ա՛յ՛ , կրկնեց , կը հասկնամ այդ կացութիւնը : Թողուինք որ ընտանեաբար ըլլայ ինչ որ պիտի ընենք , և բան մը չլսունդատենք : Մանաւանդ չվիճաբանինք՝ մեր կրօնական կարծիքներուն հիմը քաջ ձանչելէ առաջ , վասն զի առանց ձանչելու վիճիլը ժամանակի կորուստ է :

—Ուրեմն կը կը յուսաս թէ նորէն պիտի տեսնուինք հոս :

—Հոս կամ ուրիշ տեղ , հաւանական է թէ օրիորդ Տը Թիւրտիլին առնը : Քանի որ խնդիրդ առաջարկեցիր , դրեթէ անպատձառ

իր տունը պիտի դան առնոյ յատպղելու , և ես ալ ամէն պիշերմ հոն կերթամ : Ուրեմն եթէ քեզի համար հոգասիրութեանս՝ և ճըշմարտութեան համար անձնուիրութեանս հարկաւորութիւն ունիս , պիտի կրնաս դտնել զիս : Ժամերբի մէջ երկու ամիս պիտի մնամ . քեզ ծառայելու կը յատկացնեմ այս երկու ամիսը : Հոն եկած եմ հոգի և մխիթարութիւն տալու համար հիւանդ ծերը բարեկամի մ՝ որ երկար ժամանակէ՝ ի վեր կը կանչէր զիս , և որու անունը պիտի ըսէ քեզ օրիորդ Տը Թիւրտի՝ եթէ հաձիս դալու և զիս դտնելու . բայց եթէ ուրիշ կերպով վարուիս , մի՛ վախնար թէ կը սրդողիմ : Ոչինչ կը պարտաւորիս ինձ , ոչինչ եմ հոս , և եթէ այս տեղ ձեր դործերուն խանդուած կը դտնուիմ , բոլորովին կամքիս հակառակ է դտնելիքս . մի՛ մտնար այս կէտը : Այն օրն որ պիտի աղաչես զիս չխանդուելու ձեր դործերուն , ա՛լ չպիտի լսես իմ՛ վրայ խօսուիլը :

Պ· Մօրէալին այս ամէն խօսքերը ընտիր բարեմտութեան կերպով մ՛ըսաւ , եթէ կարելի է այս երկու բառը միասին դործածել , և պարտաւորեցայ հաւանիլ : Մեր խօսակցութեան միայորդ մասին նիւթն եղաւ Լիւսիային ծնողաց բնաւորութիւնը : Պ· Մօրէալի կարծես զօրապետը տակաւ ու միանդամայն կամասէր տղայ մը կը համարի : Ուրեմն օրիորդ Տը Թիւրտիլին համար թէ պատուական կին մ՛է , թէ դիւրութեամբ կը հաղորդէ իր դաղափարները , զդայումները . և թէ Պ· Տը Թիւրտին ալ միանդամայն աւելի հաձոյ է իրեն : Լիւսիային անունը չտրուեցաւ :

Ասոր փոխարէն շատ խօսեցանք քու վրայ : Այս Պ· Մօրէալին գոյ դիտէ երկերդ , իրը թէ երեկ կարդացած ըլլար զանոնք : Ուր հիանայ տաղանդիդ վրայ աւանդ դրական դիտողութիւն մ՛ունենալու և թերևս քիչ մ՛ողոքեց զիս քեզի աշխատիլ դովելով : Սակայն հռոմէական կաթոլիկ է ան՝ բաւին ամբողջ նշանակութեամբը , մի՛ թէ այս է ինչ որ կարճ պատմուճանով ձիդուիթ մը կանուանի : Կատարելապէս սիրելի և կարելի եղածին չափ , թերևս շա՛տ հրապուրիչ է ան :

Լիւսիան գոհ եղաւ իմ՛ Պ· Մօրէալիին հետ այսքան լաւ համաձայնիլս տեսնելով , և երբ կը ձաշէինք , զօրապետին դէմքը բոլորովին

պատրիճ եղաւ : Ըստ իրաւ է որ կը յուսան դարձի բերել զնա ; բայց եթէ այս մասին նիւթուած փորը դատապրանքին մը կայ , Լիւսիան մատ չունի մէջը , և հետևաբար անոյշ կերպով պիտի պաշտպանեմ ինքզինքս իր հօրն երևան հանած քաղցրաբարոյ առաքելոյն յարձակումներուն դէմ : Վերջապէս նախապատիւ է Պ· Մօ ըսելին քան թէ զօրապետին հետ կռուիլը , վասն զի ասոր հետ վիճաբանութիւնն ամենայամաք , ամենադրդիչ և բոլորովին ընդունայն է , և թերևս կը պարտաւորիմ չհոգհակալ ըլլալ անոր մէջ իր տեղը դրած ըլլալուն համար մարդ մ՚որ իրական արժէք և կատարեալ քաղաքավարութիւն ունի :

Ուրեմն անհանդիստ մի՛ ըլլար , կը տեսնես՞ որ դործերս աւելի դէշ չեն երթար : Երբ հարկաւոր պիտի ըլլայ ինձ միջամտութիւնդ , պիտի կանչեմ քեզի , սիրելի՛ հայր , կամ թուղթով քովդ պիտի դամ : Փա՛ռք Աստուծու , ահա շատ մօտ ես . սակայն քեզի կը պահեմ մեծ պարագաներու համար իբր յետին օգնութիւն :

Քոյդ ԷՄԻԼ

ԻԱ

Պ· ԼԸՄՕՆԹԻԼ ԱՒ ՈՐԴԻՆ ԻՒՐ

ՇԱՆՎԼԸ · 15 Յունվ. 1861

Հասկցա՛ւր այդ ազնիւ Լիւսիային խոշտի ազատութեան պարարտն և իրաւունքը , և միւս իրերու մասին անհանդիստ մի՛ ըլլար : Մի՛

հակառակիր իր վարդապետութիւններուն և ոչ իր կրօնքին՝ մինչև որ ամեն սկզբունքի հիմը , այսինքն աղատութիւնը հաստատես իր մտքին մէջ : Չես կրնար մարդ պարագաներու նկատմամբ վճռաբանիլ հետը , և ընդունայն է այդպիսի փորձ մը : Սէրը թերևս լուեցնէ , կամ իր մղձական յորձանքովը հազար մղոն հեռացնէ քեզի քու խմաստալի պատճառաբանութիւններէդ : Լիւսիան իսկ դատողութիւնը կորուսեալ , և՝ կէս մ՚իր սրտէն և կէս մ՚ալ մտքէն դրդուելով՝ թերևս խիստ շուտ որոշումներ ընէ :

Ըստ իմ կարծեցեալ ամեն հաւատք պէտք է որ յարգուի իր դրծադրութեան մէջ , եթէ իր սկզբունքին նկատմամբ վիճաբանութիւնը փոփոխած չէ նոյն հաւատքը : Ուրեմն թո՛ղ որ Լիւսիան պահէ իր սովորութիւնները և բարեկամները , ասոնք կրօնական ըլլան կամ աշխարհական , հոգ չէ , մինչև որ անոնց ազդեցութիւնն ինքնին ապարդիւն մնայ այն սասակիկ համդուածին առջև որով Լիւսիան պիտի ճանչէ իր ամենուն և նոյն իսկ քեզի դէմ իրաւունքը : Այս իրաւունքը յայտնի և յաղթական պիտի երևայ իրեն այն օրն ուր ճշմարիտ սիրով մը պիտի սիրէ քեզի , և անատեն միայն պիտի պարտաւորիս ամուսնական կեանքիդ մէջ չվախենալ աղետաւոր ազդեցութիւններէ : Եթէ Լիւսիան այս ազդեցութիւնները չմերժէ առանց ցաւելու , կամ եթէ օրին մէկը քեզի համար եռանդով մը համակուելով մերժէ զանոնք , չէ ինքն այն ընտիր կինը զոր կը տեսնես՝ ի նա , կամ թէ անխորհուրդ անձնուիրութեան մը հետևեալ օրը պիտի պարտաւորի նորանոր կռիւներ ընել ինքն իրեն դէմ :

Բան մը կայ զոր պէտք է աղէկ դիտնալ , որդեա՛կ իմ , այսինքն թէ մենք ամենքս ալ հաւատք տարածելու և համոզում տալու իրաւունք ունինք . բայց ուրիշ իրաւունքն չունինք : Թող Պետութեան պատճառները այս իրաւունքը պարագաներուն համեմատ ընդարձակեն կամ սահմանափակեն , միշտ իր ամբողջութեամբը կայ այն : Արդանք այս իրաւունքը ճնշողարգելներով կրկել , սակայն մարդու անուան արժանի մարդու մը խղճմն երբէք չպիտի ընդունի զանոնք սկզբունքով :

Պաթոլիկները , որք կուրանան այս իրաւունքը երբ խնդիրը կրօնքի

վրան է, կը պահանջեն զայն երբ խնդիրն իրենց շահուն և հաւատոյ տարածման վրայ է։ Ուրեմն իրենց կամքին հակառակ կը ձանչեն սոյն իրաւունքը, և ինչպէս մենք նոյնպէս և անոնք չեն կրնար զանց ընել զայն։

Եթէ Լիւսիան սուտպապէս խելացի է, պիտի հասկնայ ըսածս. եթէ չէ խելացի, խորտակէ՛ սերդ և մի կապեր կեանքդ, վասն զի եթէ անոր վերստին քահանային լուծին տակ ընկնիլը տեսնէիր, ինչ դանդաղ կրնայիր ունենալ։ Ազատ էիր չկարդուելու հետը։ Կրնայիր բնաւել ընկերուհիդ այն աղջիկներուն մէջ որք քեզի պէս կը խորհին···։ Սակայն ես կը հաւատամ Լիւսիային մտքին մեծութեանն և ղօնաւթեանը. հետևաբար խիստ անհանգիստ չեմ։ Ուրեմն աշխատէ՛ տանելու այդ աղնիւ յաղթանակը լուկ այն զէնքով զոր ցարդ գործածեցիր, այսինքն անայլայլելի անկեղծութեամբ մը, քու հաւատոդ պահելու մասին անընկճելի հաստատամտութեամբ մը, և ասկից ՚ի վար նաև հաւատալով Ճշմարտին, հաւատք որ փոխադրական է և որ լեռները կը փոխադրէ։

····· Ընդունեցայ յունիսի 13ին նամակդ։ —Ինձ նայէ՛, քիչ մը շուտ ըրեր ես. բայց ա՛լ ժամանակ չկայ եաւեդ նայելու, քանի որ այն ժամուն՝ ուր պիտի ընդունիս պատասխանս՝ արդէն ինդիրդ մատուցած պիտի ըլլաս Լազենթինի զօրապետին։ Պիտի տեսնենք թէ անընդունելի պահանջումով մ՚ապարդիւն պիտի չընկճ՚ ընթացքդ։

Ինչ և է, կը հաւատամ թէ Լիւսիան կը սիրէ քեզի. ինձ կը թուի թէ սիրելը ըսաւ քեզ այնպիսի վսեմութեամբ որ հրճուանք կը տայ ինձ, և ես ալ կը սիրեմ զինքն և կուզեմ աղջիկս ընել, եթէ անընկճելի չեն այն խոչընդոտներն որոնց կանխարկէ և զգոս կսկսիմ այժմէն ղայ։

Ապահով եղի՛ր թէ ինքը չէ այս խոչընդոտները հանողը։ Լիւսիան չհաւատար դեհենին, ոչ զոք կը դեհենապարտէ։ Մերն է ան յիրաւի, քանի որ Ճշմարիտ Արարչինն է։ Ան ադամանդեայ հոգիներուն մին է զոր մոլորութիւնը չկրնար թօշնել, և կը յարդեմ զան՝ չէ թէ ընչաքաղց այլ վասն զի ըսելով իւրովի։ Քանի որ Լիւսիան վանքին այն մթնոլորտին մէջ կրցաւ ծագիլ առանց ոչ

առուեր և ոչ շեղում ստանալու այն մթնոլորտէն, կը հաւատամ քեզ թէ զօրաւոր բոյս մ՚է ան, և ո՛ր և է չարաշունչ քամի չպիտի արգիլէ այդ բոյսն իր պտուղները տալու։

Քաջալերութիւն ուրեմն, Եմի՛լ, մեծ քաջալերութիւն, կը լսե՞ս, վասն զի թերևս պէտք պիտի ըլլայ շատ կռուիլ, շատ սպասել և երբեմնակի յուսահատիլ. բայց քովդ պիտի ըլլամ երբ պիտի կըրնաս որոշապէս իմացնել ինձ թէ ինչ տեսակ են խոչընդոտները, որոնց վրայ Լիւսիան կը խօսի քեզ, և կը խոստանամ զիւրութեամբ չվհատիլ։

Հ. ԼԸՄՕՆԹԻԷ

ԻԲ

ՄՕՐԻՍԱԼԻ ԱՌ ՀԱՑՐ ՕՆՕՐԻՕ, Ի ՀՔՈՄ

Էժ ՚ի Սավոա, 15 Յունիս.

Եկո՛ւր, հա՛յր իմ, եկո՛ւր օգնէ՛ ինձ, վասն զի հոս կը մեռնիմ։ Չգիտեմ ինչ խաւարային ազդեցութիւն մը ծաւալեցաւ վրաս, ամեն բան դառն է ինձ և կզգամ թէ տիար եմ։ Դու միայն կրնաս հոգիիս մթին գիրքը կարդալ և աստկաւէս հանել այն թոյնը որ կընդարմացնէ և կը սառնահարէ զայն։

Ա՛լ ոչ կաղդուրիչ քուն, ոչ բեղմնաւոր արթնութիւն ունիմ։ Ա՛լ բան մը չեմ հասկնար, հաւատքը վարագուրուած է՝ իբր թէ

ամենևին էութիւն ունեցած չըլլար ինծի համար : Ինչ փորձ : Կըրած փորձերուս ամենէն անպատուայն է այս : Շատ ըլլալս կասկածեն , այլ սիրտս կը նկրտէ : Կը հարցունեմ իւրովի թէ արդեօք կը քայլէ՞ մարմինս , թէ կը տեսնե՞ն աչերս , թէ կը լսե՞ն ականջներս :

Արդէն իմացուցեր էիր ինձ այս անանուն հիւանդութիւնը որով հատատայեալը կը դրաւուի սրբութեան կեանքին սկիզբը , և որ Տիրոջ դրան առջև ծնրադրած կը բռնէ զան : Օրեր , ամիսներ , թերևս տարիներ կրնան անցնիլ այսպէս :

Սուրբ Թերեզան աղօթել չկրնալու այս տանջանքը քանի տարի կրեց , և կըսէիր ինձ թէ դուն իսկ խարտեացա՛ր , պիշերը մեկուսարանիդ մէջ բարձր ձայնով հայհոյելով : Այո՛ , սակայն դուն կրնայիր ղեկավարը ունենիր , բայց ես չունիմ : Մարթիս վրայ չեն յարձակիր այն թշդուն կասկածութիւնները , այն սարսափները , այն հիքութիւնները որք տառապանագ ծայրայեղութեամբը կանքը կարծնցնեն : Կզդամ թէ անշարժ եմ , խորտակուած եմ առանց կռիւի , թէ ոչինչ ուրանալու փափաքը կամ հարկադրութիւնը ունիմ և թէ ամեն բանի նկատմամբ տարակուսելու կը միտիմ :

Այս վիճակս մի՛թէ այն վճռական փորձերուն մին է որք նոր մարդուն հետ կռիւի բռնուած հին մարդուն հոգեվարքը կկոչեն : Դամ թէ՝ սկար և անսիրտ ըլլալուս համար՝ դարուս ոգին դղրդէց ղիս անոր հետ ըրած յետին կռիւիս մէջ :

Սակայն պաշտօն մ՚ունիմ կատարելու , բոլորովին անձնական պաշտօն մը , զոր դուն ալ անհրաժեշտ համարեցիր , երդում ըրած եմ Աստուծու նուիրելու այն հոգին որ ինձ յանձնուած էր , որ կրնայ ըսուիլ թէ իմն էր : Այլ սակայն այս հոգին խոյս կը տայ իմէ , կընկրկի իր եռանդին մէջ , վերստին երկրիս վրայ ընկաւան , կը կորնչի , ե՛ւ չեմ դիտեր բան մ՚ընել , չեմ համարձակիր բան մ՚ընելու , չեմ կրնար բան մ՚ընել որպէս զի ազատի այն հոգին : Վերջին միջոց մը կը մնայ ինձ , սակայն անստոյգ է , թերևս նպատակիս կը հակառակի՛ այն :

Մ՚ենէ այսքան ողորմելի կերպով մը չյաջողելուս նախապէսն և ամենէն է ինձ այս ձանձրոյթին ու յոռնութիւնը պատճառողը : Բանասղծութիւնը բառ չէ , զարձի չենք բերեր այն ամեն անձերը որոնց

կը ձեռնարկենք , և քանի որ բառական հզօր չենք միշտ , կարողութիւն չունինք օգնութեան կանչելու և մեր նորընծայներուն վրայ իջեցնելու շնորհքը :

Ինչո՞ւ այս հոգին՝ իմէ խոյս տալով՝ անբաւ վշտի մը ներքև ծռուած կը թողու զիս : Ուրիշ հոգիէ մ՚առնելի բան մ՚ունի՞ ան ինծի համար : Ի՞նչ կը նշանակէ սրտիս մէջ այն զայրոյթը զոր կը զգուէ անոր մատնութիւնը :

Անշուշտ հիւանդ եմ , և Աստուած կը վշտացնէ զիս՝ յօդուտ իմ . բայց այն սակաւագիւտ վայրկեաններուն մէջ ուր նորէն փոքր ինչ զօրութիւն կառանամ , կզդամ թէ պակասած է հաւատքս , և սարսափ կը տայ ինձ ի՛նչ ըլլալիքս եթէ բոլորովին ջնջուի հաւատքս :

Փորձիչին չարամտութեանը վրայ ժպտիլ և՝ եթէ պէտք է՝ ծնգալ ցմահ սպասե՛լ այս հիւանդութեան վախճանին ... ահա այս է սրբեցուցածդ և օրինակդ :

Առի կարելի կերպով ինձ երբ քովս ես . անհատատալի կը թուի սակայն երբ առանձին եմ : Տակաւին շա՛տ հեռի են իմէ ծերութիւնն և մահը : Անստատուածութեան մէջ պիտի ընկնիմ , պիտի մեռնիմ : Ամեն բան կը նպաստէր հոս մեր հաստատութեան ... բայց այս գաղափարութեան այսքան մօտ տեղ մ՚որ կրնայ ապստամբութեան վառարան մ՚ըլլալ՝ կը պարտաւորէ՛նք անկել վրան մ՚որուն արհամարհութեամբ պիտի նային :

Պիտի տեսնես , դատես և վճռես : Թերևս խօսքով մը նորէն պիտի տաս ինձ կեանքը զգալու կարողութիւնը և եռանդին չերմութիւնը :

ՄՕՐԻԱԼԻ

ԻԳ

ՋԱՆԱԶԱՆ ՆԱՄԱԿՆԵՐՈՒ ՀԱՏՈՒԱԾՆԵՐ

ՀԱՆՐԻ ՎԱԼՄԸՐ ԸՍ Գ. ԼԸՄՕՆԹԻԷ, Ի ՃԻՆՎԻԼ

. . . . . .

Գանք այս Մօրէալինն . կը դիտեմ ղինքն և մինչև հիմակ որոշ հարցիք չունիմ իր վրայ : Խիստ առանձին կապրի և կը յաճախէ միայն պառաւ օրիորդ Տը Թիւրտիին տունը : Տեղեկութիւններ ու- զեցի , ահա կիմացնեմ քեզ ինչ որ կրցայ ըսել ինձ :

Քիչ ժամանակէ ՚ի վեր Շամպերթիի մէջ կը բնակի ան , և երբեմն էքս կուգայ Բիէմոնթէզի խիստ ջերմեռանդ ծեր ազնուականի մը հետ որ Հռոմի մէջ Ճանչեր է զան և որ մեծ համարում ունի անոր վրայ : Կը հարցնեմ իւրովի թէ զօրապետն ուսկի՞ կը Ճանչէ Մօրէալին , և թէ իրա՞ւ է զան քիչ օրէ ՚ի վեր միայն Ճանչելը : Մօրէալի ընչակայ տեղերը կերթևեկէ նպատակ ունենալով կալուած մը գնել մէկու մը համար որ անոր յանձներ է զայն գնելու պաշտօնը :

Հռոմի արքունեայց կոլմէն ղրկուած մարդ մը չէ , ինչպէս ՚ի սկզբան ենթադրեր էինք , դէթ ոչինչ կը յուշէ անոր եռանդուռ կրօնասիրութիւն կամ մեծ կարևորութիւն մ՚ունենալը :

Էմիլ կարևորութիւն կը տայ անոր : Չեմ կրնար ըսել թէ մեծ Համակրութիւն կը ներշնչէ ինձ Մօրէալի՝ իր լաւ կերպերուն և ընտիր խօսուածքին հակառակ : Ինձ այնպէս կերևայ թէ այս մարդը մնատանջութիւն և քաղցր ու թմրու կատակի կերպ մ՚ունի :

. . . . . .

ՄՕՐԷԱԼԻ ԸՍ ԼԻՍԻԵՆ

. . . . . Պ. Էմիլ պարկեշտ բնաւորութեան և ուղղասէր մտքի տէր մարդ մ՚է , սակայն հաւատքին վերՀ յոյսերէն զրկուած և իր դատողութիւնը թերևս անդառնալի կերպով մթնցած է : Էական կէտերը կը մերժէ , և երբէք չես կրնար համաձայնիլ իր հետը՝ ա- ռանց Եկեղեցիին հետ ամեն յարաբերութիւն կարելու :

. . . . Բայց քանի որ իր անվստահութիւնները կը ջնջուին , քանի որ կրնամ տեսլ տեսնել քեզի ալ , զինքն ալ , չպիտի վհատիմ ա- ռանց ամեն փորձ ՚ի դործ դնելու Պ. Էմիլը ուղիղ ճամբան վերա- ձելու մասին : Միայն թէ պէտք է մեզ աջակցութիւնդ , բայց կը մերժես զայն Օրդ և ինձ : Այդ մերժումն ահա անըմբռնելի է ինծի համար : Կաղերսեմ , հասկցո՛ւր միտքդ : Արդես թէ պիտի վիճիս այս երիտասարդին հետ , թէ խղճի ազատութեանդ դատը պիտի վարես :

Զգիտեմ թէ կը վիճիս , կը վարո՞ս այդ դատը : Կերևայ թէ հիմա կը հաւանիս ձգելու որ շարժինք , Պ. Էմիլին հետս յօժարա- կամ խօսակցելու հաւանիլը տեսնելով , բայց չես ուզեր որ քու կողմէ խօսիմ , և ըսեմ իրեն թէ կուզես ոչ միայն հաւատքդ պահել , այլ նաև զինքը Աստուծու հաւատքին դարձնել :

Ա՛լ չեմ հասկնար ինչ ըլլալդ , Լիւսիա՛ , և եթէ շատ մը չհան- դարտես զիս՝ պիտի կարծեմ թէ աղետալի կիրք մը , կուրութիւն մը դրաւած է քեզի , թշնամիին մէկ ծուղակն ընկած ես :

Անշուշտ չես յուսար թէ այս Ճամբուն մէջ կրնաս հոդիդ ազա- տել : Խղճիդ երբէք չպիտի ընդունի ամեն բան , հաւատքն իսկ , եր- կինքն իսկ սիրեցեալ առարկային զոհելու դարձելի խմաստասիրութիւնը . . . : Կը դաղամ քեզի անդունդի մ՚եղբին վրայ այդքան սէգ և հան- դարտ տեսնելով : Ա՛հ , քո՛յր իմ , ա՛հ , աղջիկս , ուշաբերի՛ : Անբաւ խռովութիւն մը կը պատճառես ինձ , և կը հարցնեմ իւրովի թէ արդեօք կը պարտաւորիմ տակաւին հնազանդիլ քեզ , թէ սկսիլ դիմադրել՝ կամքիս ամեն ջանքն այս ամաւնական քամահրելի նպա- տակին դէմ ուղղելով :

ԼԻՍԻԵԸ ԱՒ Գ· ՄՕՐԻԱԼԻ

. . . . . Նամակդ զրեթէ սպառնալիք մ՚է որ կը տրամէ զիս , ա-
ռանց սակայն վրաս ունենալ կարեկցութիւնը զոր
կը յուսաս այն նամակէն :

Ամեն բանէ առաջ և վերջնական կերպով կ՚ըմբռնեմ քեզ , բա-
րեկա՛մ , թէ ա՛լ չեմ ուզեր պահել այնպիսի լռութիւն մ՚որ ստա-
խօսութեան մը հաւասար արժէքն ունի : Կաղերսեմ , ո՛վ ըլլալդ ը-
սէ հաւիս և Էմիլին , իմացո՛ւր անոնց թէ բարեկամութիւնդ ինչ ազ-
դեցութիւն ունեցաւ և տակաւին կրնայ ունենալ կեանքիս վրայ ,
վերջապէս ինչ կերպով կը մասնակցիս մեր ըրած որոշումներուն :
Եթէ այսպէս վարուիս պիտի օգնեմ քեզ՝ ինչպէս կըսես , այսինքն
պիտի աղաչեմ Էմիլը որ մոխիկ կընէ քեզ , և յայտնապէս և ուղղա-
կիրապէս քեզի հետ պիտի չխօսիմ որպէս զի իր կրօնական կարծիք-
ները փոփոխելու հաւանի :

Ուրիշ կերպով չե՛մ օգներ : Գաղտ գաղէդ պիտի զգուշա՛նամ ,
Աստուծոյ գաղէն իսկ , կը զգուշանամ եթէ պէտք ըլլար Աստուծոյ
մօտիկ ուրիշ կերպով և չէ թէ բացայայտ կերպով , թէև ուրիշ
կերպով մօտիկը կարելի չէ :

. . . . . .

ՀԱՆՐԻ ՎԱԼՄԱՐ ԱՒ Գ· ԼԻՍԻԵՒԻ

. . . . . Էմիլ ամեն օր Թիւրտիին տունը կերթայ : Զօրապետը
կը յուսայ թէ Մօրէալիին չնորհիւն Էմիլ հաւատքի պիտի գայ և
Ալիսիան կարծես դժուարին դործէ մը կազատի :

Իրողութիւն մը կայ որ թերևս ամենևին կարևորութիւն չունի ,
ըսել կուզեմ թէ Միկը՝ որ Թիւրտիի կառավարիչներու հոգատար սպա-

սուհին է՝ երկու առտու հետզհետէ եկաւ դաղտնապէս բանակցե-
լու Համար այս Մօրէալիին հետ , որ երկու օրէն ՚ի վեր Էքսի մէջն
է իր բարեկամը Տըվիւիժ կոմսին հետ :

Միկը իր ծաղկահաս տիրուհին անձնուէր է բոլորովին , և անոր
հրամանաը միայն կրնայ դալ : Ա՛յս իրողութիւնը չհամարձակի Էմիլին
կրնար վերջապէս պատճառել անոր այս պղտի դաղտնիքը , բայց
պարտք սեպեցի ինձ իմացնել քեզ՝ այն իրողութիւնը :

ԻՒ·

ԷՄԻԼ ԼԸՄՕՆԹԻԷ ԱՒ ՀԱՆՐԻՆ ԻՒԸ , Ի ՃԻՆՎԻԼ

Էքս· 20 Յունիս· 1864

Ա՛հա շատ օրերէ ՚ի վեր լուկ տոմսակներ գրեցի քեզ : Ժամա-
նակս շատ քիչ էր , և ստուգութիւնը չէր կաղմուեր : Աստուները
շատ անդամ Մօրէալիին հետ կանցունէի , դիշերները նոյնպէս իր
հետը կացունէի Թիւրտիի մէջ : Հետզհետէ Համարում ու բարեկա-
մութիւն կունենայի այս տարօրինակ մարդուն վրայ :

Իր կերպարանն և խօսուածքին հրապոյրը կը կրէի , այլ սակայն
իր պատճառաբանութիւնները չէին յուզեր զիս : Հաւանակրութիւն կը
տար ինձ , խորհրդածելու պատճառ կըլլար , քննելու և պատաս-
խանելու կը դրդէր զիս : Կզդայի թէ իրեն դէմ հզօր եմ , և այս
հզօրութիւնը կը տային ինձ քու Համոզմունքդ որ Մօրէալիին հա-
մակրութիւնէն աւելի բարձր , աւելի ընդարձակ և աւելի դոհացուցիչ

են ։ սակայն իր հանձարեղ և նուրբ միտքը կզմայլեցնէր զիս , և ինչ կարծէլ թէ ինծի համար սիրելի օղնական մ՚է Մօրէալին որ իրր այն տակաւին յայտնուած չէր ՚ի նպաստ իմ , ըստ որում շատ շուտ անձնատուր ըլլալ էր այսպէս յայտնութիւնը , և որ սակայն ինձ ծառայել կարենալու կը փափաքէր անկեղծաբար ։ Զօրապետն ա՛լ լոկ ազատելու պարտաւորելովը կը հրճուէր , և դլխովին հանդիստ և անհոդ կը մնայի ։ Պ· Տը Թիւրքի պատմութեան և դրականութեան վրայ յօժարակամ կը խօսակցէր այս հիւրին հետ որ շատ յիշողութիւն և հմտութիւն ունի ։

Վիսխան ուշադիր կերեւար , բայց այս ուշադրութենէն աւելի բան մը չկար ։ Երբէք վինակ չէինք մնար ։ Զորս օր անցուցինք առանց քայլ մը յառաջանալու . արդի կացութեանս մէջ երկա՛ր է այսքանը ։ Ա՛լ չէի կրնար համբերել , և որոշեր էի փորը լինչ շառաչել իրերը , երբ զարմանալի դաղանիք մ՚երեւան եկաւ ։ Դէպքը բոլորովին խոտոված է գլխ՝ այս նամակը դրելու միջոցիս ։

Երեկոյին երբ Մօրէալին հետ եա կը դառնայինք Թիւրիէն , տիկին Մարսանին , աղջկին և Հանրիին հանդիպեցանք ։ Ասոնք շրջապատութենէ կը վերադառնային . զովարար ըմպելիներ պատրաստուեր էին անոնց համար տիկին Մարսանի վարձու բռնած տունին փորը պարտէզին մէջ ։ Տիկինը պարտէզը մտնելու հրաւէր ըրաւ մեզ ։ Մօրէալի շնորհակալ եղաւ և մեկնեցաւ ։ Ննասեն Էլիզան շատ մը թևաւ բռնեց տարօրինակ ուժգնութեամբ մը , մատերուն մին իր շուրթերուն վրայ դնելով՝ մեղի պարտէզին ներսը քաշեց , դուռը նայեցաւ աղէկ դոցուած ըլլալը տեսնելու համար , և ապա քահ-քահ մը ձգելով ըսաւ ·

—Վերջապէս կը ճանչե՛մ զան ։

—Զո՞վ , Մօրէալին ։

—Մօրէալին չէ , տարի պատերազմական անուն մ՚է . Ճանչցած է Ֆէրվէ վանավայրը · ա՛ն է , ապահով եմ թէ ա՛ն է , մեր բահիզ··· վանքին կառավարիչն է ։

—Ինչ բանի կառավարիչ , հարցուց Հանրի ։

—Խղճի՛ , լոկ խղճի՛ կառավարիչ ։

—Ուրեմն խոստովանահա՞յրդ է ։

—Չէ՛ ։ Շատ տարբեր բան է տակ . Ֆէրվէ վանահայրն անձնուկան պատճառներու համար՝ զոր ամենևին չեմ գիտեր՝ խոստովանանք չընելու արտօնութիւն ստացած էր ։

—Չե՛մ հաւատար , կրկնեց Հանրի ։ կարելի է որ քահանայ մը չախորժի այդ վարժութենէն ։ Սակայն շատ զուարճալի բան մ՚է անշուշտ ծադկահաս կոյսերը և աղուոր պզտիկ աղջիկները խոստովանեցնել ։

—Խոստովանեցնելու պաշտօնին մէջ թերևս զուարճութեան չափ վտանգ ալ կայ , վասն զի մենք մեր պզտիկ մեղքերը միշտ ութնամեայ ծեր քահանաներու միայն խոստովանած ենք ։ Մեր Ֆէրվէ վանահօր վրայ ամեն տեսակ վիպային իրողութիւններ կը պատմէին ։

—Ինչ իրողութիւններ , հարցուցի ես ալ ։

—Ա՛հ , այն ամեն իրողութիւնները զոր աշակերտուհիներու խելքը կրնայ դարբնել ։ Երիտասարդութեան ժամանակ խոստովանանք ըրած էր իրեն սիրահար աղջիկ մը . լինքն ալ սիրահարելով խոյս տուած էր վտանգէն , և աղաչելով հրամայած էր ա՛լ խոստովանանք չընելու մեր սեռին վերաբերով անձերը ։ Ամենէն աւելի ահա այս պատմութեան հատուածն էր , սակայն վատվատուն երևակայութիւններն աւելի բաներ կենթադրէին ։ Հապէ՛ք որ զանոնք ընեմ պատմել ձեզ սիրելի ընկերուհիներուս լեզուապատութիւնը . կրնամ ըսել միայն թէ հրապուրուած կամ հրապուրիչ ապաշխարուհին այս իրողութեան մէջ շարունակ դեր կը փոխէր ։ Երբեմն իշխանուհի և երբեմն հովուհի մ՚էր ան ։ Այս ամեն խօսքերուն և ոչ մէկ տարին պէտք է հաւատալ , վասն զի պատմութիւնը հիմ մը չունէր ամենևին , սակայն պէտք էր խնդալու փոքը մ՚ինչ լեզուապատել ։

Հարցուցի Էլիզային թէ ինչ էին խղճավարին գործերն իր վանքին մէջ ։

—Ահա պատմեմ , ըստ զուարթութեամբ ։ Ազատ էինք ամենևին գործ մը չունենալու անոր հետ . սակայն մեծ խօսարանի մը մէջ տեսակ մ՚աստուածաբանական դասախօսութիւն կընէր մեզ ։ Նահապետական պատմութեան մանուածոյ դասեր կը տար քանի մը ծանրաբարոյ աշակերտուհիներու , և ասոնց մին էր մանաւանդ Վիսխան ։

բայց այս գաստաուելթեան ժամանակ ներկայ էր միշտ ասէնդէք-կոսանդը (soeur-écoute) որ նկարակերտ կը յօրինէր սեղանի մը վրայ ուր էին մոր դիրքերն ու տետրակները : Այս կուսանին ներկայութիւնն ալ շփոթութիւն կը տար մեզ, վասն զի մեր միւս վարժապետներն հետ խոսք զմոյ կընէին այս զգուշութիւնները, և եթէ կոսանդը բացակայ ըլլար, ոչ ոք հոգ կընէր այս բացակայութիւնը, մինչդեռ Փէրվէ վանահայրը խոսիլ կը պահէր կանոնը, և եթէ դասերուն սկիզբը կուգային ուշանար գալու, մենք մէկ ալ ըլլայինք, բազմաթիւ ալ ըլլայինք, վանահայրը վանդակէն հեռվ և պատուհանին քով կը կենար՝ կարդալով կամ կարդալ և մեզի չտեսնել ձեւացնելով : Երբ սուրբ մը հռչակուած էր ան, և ոչ ոք կընար մերժել անոր այս հռչակը. սակայն մենք խոսք կամայ մը կընէինք իրմէ եթէ ևս աւելի սուրբ մը կըլլար եթէ ոչ այնքան վանական մեզմէ :

—Բայց, կրկնեց Հանրի, երբ խղճի տարակոյսներ կունենայինք, մի՞թէ ասէնդէք-կոսանդն առջև ձեր պզտի գաղանիքները կը յայտնէիք Փէրվէին :

—Ընդհանրապէս այո՛, նաև իրարու առջև անգամ, որով շատ կը զուարճանայինք : Որոնք որ ուսումնասէր էին, ինչպէս Լիւսիան, հաճութիւն կզգային ուշ գնելով խղճաւարին խմաստալի և ճարտասան պատասխաններուն, վասն զի ասոր Համար փայլելու առիթ մ՚էր այս, և ամենևին չէր խնայեր իր պատասխանները : Միշտ դէպ ղեկեմբոս էր վանահայրը և խօսեցնելու Համար զինքը, կը հնարէր տարակոյսներ զոր չունէինք : Ասոր կը հասկնաք ուրեմն թէ մեր խղճի տարակոյսները հաւասարի մնալնոյ կը վերաբերէին և ամենևին դաղանիք չէին պահանջեր : Եթէ աշխերատուհի մը պզտի դաղանիք մ՚ունենար վանահօր յայտնելու, նամակ կը գրէր անոր, և ան ալ բաւական երկար պատասխաններ կը գրէր որք՝ ինչպէս կը հաւատանն մեզ՝ շատ դեղեցիկ էին և զոր աշխերատուհին իր բարեկամուհիներուն կը ցուցնէր մեծարանաբար : Ես բնաւ ընդունած չեմ այնպիսի նամակ մը, վասն զի երբէք չսիրած եմ նամակ գրելը, և վասն զի լսելու կամ յայտնելու արժանի իրաւացի խղճահարութիւններ չէին գաներ յիս :

—Պատմութիւնդ ահա վայելչութեամբ աւարտեցաւ, ըսաւ Հանրի, և Փէրվէ վանահօր պատմութիւնը դիտենք : Կը ծնայ դիտնալ հիմա թէ Պ. Մօրէալի որ քահանայի մ՚ողին և բնաւորութիւնը ունի թերևս և որ սակայն անոր ոչ դէմսան և ոչ կերպերն ունի, իրաւ Փէրվէ վանահայրն է, և ինչո՛ւ ան է :

—Էլիզան երազ կը տեսնէ, կամ կը ծաղրէ մեզի, ըսաւ տիկին Մարսան : Հոս և Թիւրտիի մէջ բազմիցս Համոզուեցաւ Պ. Մօրէալիին, և տակաւին բնաւ միտքն եկած չէր այս գեղեցիկ դիւտը :

—Ներէ՛, մամա՛, կրկնեց Էլիզան, ամեն անգամ որ Հանդիպեցայ Պ. Մօրէալիին, ըսի քեզ.

«Զարմանալի՛ բան, տեղ մը տեսած եմ զան. կերևայ ինձ թէ կզգուշանայ նայուածքէս :»

Դուն ալ պատասխանեցիր.

«Նմանութիւն մ՚է ատի, պիտի յիշես այդ նմանութիւնը :

Բայց չէի յիշեր, վասն զի ընկերութեանդ վերաբերող յիշատակներուս մէջ կը բնտռէի զան և չէ թէ վանքի յիշատակներուս մէջ որք հեռի են արդէն : Վերջապէս երեկ մեկնեցանք Թիւրտիէն երբ Պ. Մօրէալի հոն կը դար, և նորէն միտքս եկաւ վանահօր նմանը կերպարանքին Հետ : Սակայն կանչ չտուի իր ո՛վ ըլլալը յիշել կարենալու Համար, վասն զի Պ. Մօրէալի եկեղեցական մը չէր, վասն զի եաևը ձգուած թամձր մազերը կը ծածկէին անոր գլուխին վրայի խուզուած կլոր տեղը, վասն զի շատ աղէկ հագուած է՝ չէ թէ վերջին նորաձևութեան Համեմատ՝ այլ ծանր վայելչասիրութեամբ մ՚որ իր հասակին կը վայլէ, և վասն զի վերջապէս իր վերաբերայ չկայ բան մ՚որ երևան հանէ անոր հին վիճակը : Ասկից՝ և զատ արտասանութիւնը փոխած, խոտացած մ՚եղած է ան : Ինչպէս: Իմ վրայ չեմ առնուր այս փոփոխութեան ինչպէս ըլլալը, բայց դիտեմ թէ Փէրվէ վանահայրը մեր վանքին վարչութիւնը Թողուով Հոս դնայ՝ հոն ապրելու Համար :

—Ուսկի՞ դիտես հոն գացած ըլլալը, ըսաւ տիկին Մարսան :

—Լիւսիան ըսաւ. շատ անգամ լուրեր առած է անոնցմէ :

—Ապա ուրեմն անի չէ, կրկնեց տիկին Մարսան. Լիւսիան տաս-

նուիրելով օր առաջ իր հօրաքոյրին առնը տեսաւ զան, և առաջին անգամն էր տեսնելը։ Ամէից 'ի զատ միթէ քեզ ըսած չէր ըլլար վանահայրը կրկին տեսնելը։

—Ահա հոս է դաղտնիքը, կրկնեց Էլիզան փոքր ինչ չարամտասէս. Լիւսիան դիտէ կամ չդիտեր։ Թերևս տակաւին չձանչցեր զան, կամ ապահով չէ, կամ թէ մտերմապէս խմացած է Ֆէրվէլին գաղտնիքը, վասն զի քանի որ այսպէս ծպտած և անունը փոխած է, հարկաւ մեծ գաղտնիք մ'ունի։ Ասոր ինչ կըսես, Ի՛մի՛լ, բան մը չըսե՞ս։

—Կըսեմ թէ կը սխալիս, Էլիզա՛, և թէ Ֆէրվէ վանահայրը պ· Մօրէալին չէ։

—Լա՛ւ, ես դրաւ կը դնեմ. Մօրէալին Ֆէրվէ վանահայրն ըլլայ կամ չըլլայ, կը պնդեմ թէ քահանայ մ'է ան։ Ո՞վ կը բռնէ դրաւս։

—Ե՛ս, պատասխանեց Հանրի։ Պիտի դիտնամ անոր ինչ ըլլալը, և եթէ կորուսեմ դրաւը, յաղթուած ըլլալս պիտի խոստովանիմ։ Որո՞նք են նշանակները։ Անկեղծ եղիր և խաղարկութիւնը ճամբան ցուցո՛ւր ինձ։

—Նմանութենէն 'ի զատ միայն մէկ նշանակ ունիմ, բայց գլխաւոր է այս նշանակը. քիչ մ'առաջ այս էր ինձ զարմանք տուողն երբ չէր ուզեր մեր տունը մտնել ան։ Շատ քահանաներ տեսակ մը շարժում ունին. երբեմն վզով և կզակով, երբեմն ալ ձեռքով կընեն այս շարժումը՝ նորէն տեղաւորելու համար իրենց փողապատը որ այս կամ այն կողմն երթալու կը միտի միշտ, և որու կապերը կը նեղէն կամ կը քերեն մորթն երբ փափուկ է այս։ Արդ Ֆէրվէ վանահայրը խիստ յայտնի կերպով և յաճախ կընէր այն շարժումը։ Պզտիկ աղջիկներն ամէն բան կը դիտէին, և՝ երբ կուզէինք առանց անունը տալու իր վրայ խօսիլ կրօնաւորներուն առջև՝ իր ծաղրելի սովորութեան նմանութիւնը կընէինք և մեր ձեռքը իրեն պէս տեղաւորել կը ձևացնէինք, վասն զի յիրաւի կամ յանիրաւի կամբաստանէինք զան ըսելով թէ կը սիրէր ցուցնել իր ձեռքն որ շատ գեղեցիկ է։ Արդ այս միշտ գեղեցիկ ձեռքն որ վշնոյ եղած փողապատը կը շոշէ, կզակին և վզին շարժումը, և տեսակ մը ըն-

փոթուն կերպարանք և տեսակ մ'ազդու և խիստ նայուածք, ձիշդ այն նայուածքին պէս որով առենօք կը պատուէր զիս, «Լռութի՛ւն, օրիորդ,» ըսելու համար, տեսուելով երեսէն, և սաստկապէս լուսաւորուելով ջահէն զոր կը բռնէր ծառան, զիս պարտաւորեցնելին «Ա՛ն է» գոչելու, և հիմակ ապահով եմ այս մասին ինչպէս եմ մեր ամենուս հոս գտնուելուն նկատմամբ։

Էլիզային այս դիւտն անհնարին տագնապ կը տար ինձ։ Պատճառն ինչ կուզէր ըլլար, Լիւսիան հետս կեղծելու կարող ենթադրելը սաստիկ վիշտ մ'էր։ Ամենևին չկայսնեցի վշտակրութիւնս և Հանրիին հետ դուրս ելայ։

—Պէտք է երևան հանել Ճշմարտութիւնը, ըսի Հանրիին. բայց եթէ Էլիզան սխալած չէ, պէտք է որ լռենք։

—Լռե՞նք. ինչո՞ւ համար։

—Վասն զի եթէ Մօրէալին ծպտուն քահանայ մ'է, թշնամի մ'է ան չէ թէ իբր քահանայ այլ իբր խաբեբայ։

—Շա՛տ աղէկ, կը հասկնա՛մ, կրկնեց Հանրի որու միտքն իմիանէս շատ շուտ կը հասնէր նպատակին։ Միամտաբար խաբուիլ պիտի ձևացնենք որպէս զի 'ի դերև հանենք անոր նպատակները։ Ընտարակոյս իր Թարթիւֆի արհեստը կը բանի Թիւրտիին ընտանեայ մէջ։ Կը խաբէ պ· Տը Թիւրտին, իսկ Օրկոն զօրապետին վրայ կիշխէ։ Էլմիր չկայ հոս, բայց կուզէ տան աղջկին ամուսնութիւնը արգիլելու պէս զի աղջիկը վանքը վերադառնայ և հոն Թաղուի իր օժիտին հետ։

—Ես չեմ ենթադրեր այդ ամէն բաները, այդքան հեռի չեմ երթար։ Մօրէալ կամ Ֆէրվէ կրնայ դաղտնի Եկեղեցիին եռանդուն ներուն մին, դերփուկ և խաբեբայական Ճամբաներուն սովորեալ մ'ըլլալ. բայց կը կարծեմ թէ իր հաւատքին նկատմամբ անկեղծ է և Ճիզվիթներուն պէս կըսէ «վ.աճանը ուղղը միջոցներն ալ կուզէ։» Իրեն համար վախճանը Թերևս Լիւսիային ամուսնութիւնը արգիլել չէ այլ ուշացնել մինչև որ դաղափարներէս զատուելով՝ իմ և հօրս սիզբունքները ուրանալս տեսնելու դայթակղելի յաղթանակը տամ Ջերմեռանդներուն։

—Եւ հայրդ կը խրատէ քեզ մինչև վերջը դիմադրել, այնպէս

չէ։ Բայց զգուշացիր , Լիւսիան պատարագ մը կարժէ ։

—Լիւսիան պատարագէ մ՚աւելի կարժէ . ուղիղ սրտով և հաւատատ վարքով ստանալու է Լիւսիան . արժանի է ան այս կերպով ստացուելու ։ Հայրս երբեք չպիտի խրատէ զիս ուրիշ կերպով ստանալու Լիւսիան ։

—Լա՛ւ , թո՛ղ այդպէս ըլլայ , բայց ըսէ՛ ինձ թէ Լիւսիան ինչ դեր կը խաղայ այս իրողութեանց մէջ։ Արդեօք ենթադրել թէ ձանչցած չէ զան ։

—Նախապատիւ է ինձ ամէն բան ենթադրել քան թէ մատնութիւն մը ։

—Բայց ինչ պիտի ընենք գտնելու համար ձշմարտութիւնը որ Մօրէալին դիմակին ներքևն է ։

—Զգիտե՛մ. քնատե՛նք ։

—Տունս եկո՛ւր , ըսաւ Հաներլի ։ Նամակ մը պրենք առ Պ· Ֆէրվէ վանահայր՝ հասցէով ։ Եթէ ընդունի Պ· Մօրէալի , Ֆէրվէ վանահայրն է ան ։

—Զպիտի ընդունի նամակը ։

—Պահարանի մը մէջ դնենք Մօրէալիին ուղղենք , և պատասխանին սպասենք ։

—Զպիտի պատասխանէ ։ Մանաւանդ թէ որո՞ւ կողմէն պիտի գրես ։

—Եւ ոչ մէկու մը կողմէն ։ Պիտի տեսնես ։ Ժամը տասն է , հիմա քնացած պիտի ըլլայ Մօրէալին , եկո՛ւր տունս ։

Ընդհատ էր ինձ այս կեղծիքը ։

—Ամէն բան վրաս կառնեմ , ըսաւ Հաներլի ։ Դուն միայն թուղթ մը չունիս վաստկելու կամ կորսնցնելու ։

Ապա գրեց ·

«Ջերմեռանդ հոգի մը վանահօր աղօթիցը կը դիմէ ։ Ձանչցեցինք դինքը , բայց չպիտի յայտնենք իր ծպտումը ։ Կաղերսենք որ սատարէ վշտահար քրիստոնէական հոգիի մը համար պատարագին սրբազան զոհը մատուցանէ կիրակի , և պատարագը դաղտնապէս իր բնակարանին մէջն ընէ ։ Պատասխանի տեղ այս նամակը շրջապատող ժապաւէնին ետ դրկուելը կը խնդրուի միայն ։»

—Ինչ ժապաւէն , հարցուցի Հաներլիին ։

—Խօսեր էիր ինձ , կրկնեց , քարայրի մը մէջ գտնուած շուշանի փունջի մը ետև արիւնոտ սրտի խորհրդանշան կրող ժապաւէնի մը վրայ ։ . . . . Պահած ես այդ ժապաւէնը ։

—Ա՛յո՛ ։

—Ամենևին մէկու մը չյուշցուցիր զայն ։

—Ամենևին ։

—Որո՞ւ խօսեցար այդ ժապաւէնին վրայօք ։

—Միայն քեզի ։

—Եւ ոչ իսկ Լիւսիային ։

—Եւ ոչ իսկ Լիւսիային ։

—Այդ ժապաւէնը Լիւսիային ուղղուած մատնատոր բան մը չունի՞ ։

—Բան մը չունի ։

—Լա՛ւ , ուրեմն գնա՛ քո՛ւր , պատուական անցագիրը մ՚է այն ։ Խորհրդանշաններու գործածարանէն եկած է ջերմեռանդներուն համար, և այդ ժապաւէնն անոնց մէջ անցախօսի կամ ձանաչուելի նշանի պէս բան մ՚է ։

Ժապաւէնը Հաներլիին յանձնեցի ։ Ա՛լ կը մնար մեզ խորհրդապահ կամ պարզամիտ բաներ մը գտնել ։

—Պարզամիտը լաւագոյնը պիտի ըլլայ , ըսաւ Հաներլի , և իմ վրայս կառնեմ այնպիսի մէկը գտնելը ։ Սա կողմերը խիստ ջերմեռանդ ծեր աղքատ մը կայ որ լաւ կերպարան մ՚ունի և որ մինչև կէս գիշերը սրճարանին բոլորտիքը կը թափառի ։ Ծառաս երրորդի մը միջնորդութեամբն ասի անոր յանձնել պիտի տայ որպէս զի տեղը տանի առանց գիտնալու թէ ուսկէ կը ղրկուի այն ։ Հանգիստ եղիր , ամէն ինչ աղէկ պիտի երթայ ։

Ընդհանուր տակնուվրայ եղեր էի որ Թող տուի Հաներլին այս անխոհեմութիւնը ընելու , վասն զի ըրածն անխոհեմութիւն մ՚էր , մանաւանդ եթէ Մօրէալի ժամ մ՚առաջ Էլիզային աչերէն հասկցած ըլլար թէ Էլիզան ձանչցած է զինքը ։ Մօրէալի կրնար կարծել թէ ան է այս խաբերայութեան հեղինակը , չվստահիլ , նա զրկել տալ կը ըսելով թէ իրը չէ այն՝ , բայց պիտի ուեենար այս յանդգնութիւնը ։

—Եթէ ունենայ, կըսէր Հանրի, աւելի աղէկ հասկցած պիտի ըլլանք իր սիրելի բնաւորութիւնը՝։

—Այսինքն, պատասխանեցի, բան մը հասկցած չպիտի ըլլանք։

Քառորդ մը սպասեցինք տենդային անհամբերութեամբ մը, վերկեանները, մանրերկրորդները կը համրէի։ Հանրիին ծառայ վերջապէս եկաւ։ Սպիտակ պահարան մը բերաւ որու վրայ սև կնիք մը կար՝ նշանաբանի տեղ պարզ խաչ մ՚ունենալով, և այս պահարանին մէջն էր ժապաւէնը, այսինքն «այո՛», այսինքն «կը խոստանամ քեզ պատարագն ընել», այսինքն «քահանայ եմ՛», այսինքն «Փէրվէզ վանահայրն եմ՛...» խօսքը։

Հանրիին կը հրճուէր իր խաբէութեան յաջողութեանը վրայ, իսկ ես կը տրտմէի և փոքր ինչ կամչնայի։

—Այս մարդն որ այսքան դիւրութեամբ կընկնի յանկարծապէս լարուած ծուղակի մը մէջ, և կը խաբուի քու մէկ ճշմարտապէս մանկային խորագիտութենդ, խիստ վարժ մատնիչ մը չէ, կըսէի Հանրիին. կեղծաւոր մը չէ այս քրիստոնեայն որ լաւագոյն կը համարի յայտնութիւնը վտանգին ենթարկիլ քան թէ մերժել իր աղօթքն ու համակրութիւնը որու որ կը հայցէ զանոնք. անկեղծաբար կը հաւատայ ան, և թերևս իր կամքին հակառակ այսպէս ծպտելու բրնադատուած է իշխանութենէն զոր ինք նուիրական կը համարի։ Այս մարդն անշուշտ կը սխալի, վասն զի ծպտումը ստութիւն մ՚է միշտ, բայց թերևս դիտաւորութիւն չունի խաբելու։ Ձի՞ս զղար թէ Մօրէալին անխոհեմութեան արիութեամբը կամ զեղութեան արդահատութեամբն անձնատուր ըլլալով իր դիմակը վար նետելու իրաւունքը կառնու մեր ձեռքէն։

Հանրին զիս շատ բարեմիտ կամ շատ խղճահար կը համարէր։ Կը յաղթանակէր և զոգջես սրտմտութեամբ կեռաւ ան, այսինքն այն Հանրին որ այնքան անտարբեր է ընտանեաց և ընկերութեան մէջ կղերին ձեռնձգութեանց առջև։

Ձեռները կը շփշփէր և կը յառաջադրէր խաբերայն խոյտառակել երբ որ պիտի կրնար խոյտառակել առանց ձեռս տալու նպատակներուս։

—Զարմանալի՛ բան, ըսի, ինչպէ՛ս բարեխառներն ու սկեպտիկ-

եանները կը պատերազմին երբ կրնայ կը մնանեն։ Կաղերսեմ, թողոր հիմակ ես գործեմ, և հանդարտէ՛։ Պատուոյդ վրայ երդում ըրէ՛ ինձ թէ բացարձակապէս դաղանի պիտի պահես Մօրէալիին յայտնուած ըլլալը մինչև այն օրն ուր արտօնութիւն պիտի տամ քեզ ա՛լ պաղտնիք չհամարելու իրողութիւնը։

—Շատ աղէկ, բայց Էլիզան։ Ան ձանչէց Մօրէալին և չպիտի ուզէ բերանը գոցել։

—Էլիզան Լիւսիայեն անկեղծ բարեկամուհին է։

—Ա՛յ և ոչ, պատասխանեց Հանրի։ Անկեղծ եմ ես, և աղէկ կը տեսնեմ որ Էլիզան կին է, բայց շատ կը վախնայ իրմէ, թէև երբէք չեմ պախարակեր զինքը։ Երբ անիրաւ ըլլայ, դիմադարձութիւն կընեմ իրեն, քիթէն կը բռնեմ, իր հետն այպէս վարուելէս շատ կը վախնայ ան։ Իրեն համար երաշխաւոր կըլլամ, եթէ կուզես որ լռէ ան։

—Բացարձակապէս կուզեմ։

—Էլիզան պիտի լռէ ուրեմն։ Շատ աղէկ կը խորհիս թէ իր հետը կարգաւորելու փափաքիս առջև չէի ընկրկեր եթէ ապահով չըլլայի թէ միշտ ես պիտի ըլլամ տէրն անոր հետ։

—Ի՛նչ, ուրեմն ատի՛ է այն անթերի աղաւաղութիւնը զոր կուզէիր տալ կնիկիդ։

—Բարեկա՛մ, ընկերութեան յարմար մարդն եմ, կարիարկեմ այսօրուան ընկերութեան և չէ թէ ապագային մէջ ուրիշ կերպով կազմուելիք ընկերութեան։ Երիկը կը պարտաւորի տէրն ըլլալ, բայց իրապէս տէրն ըլլալու միակ միջոցն է խելք ունենալ և հաւատացնել հնոյ թէ անթերի անկախութիւն մը կը վայելէ։

Ծոմէս 21. ապաշխ.

Բաւական հանդարտ քնացայ, կը խոստովանիմ թէ շատ տրտում էի, բայց նաև կը համակերպէի սպասելու՝ Լիւսիան ամբաստանելէ առաջ։ Կը տեսնեմ որ կախիմ պատերազմի սովորիլ և փոթորիկներուն համբերել։

Յ—ԱՆԻՒ 22· ԵՒՂԵՐԸ·

Հա՛յր իմ, հա՛յր իմ, որքա՜ն երջանիկ եմ: Ա՛յս առտու խիստ կա- նուխ ըՀէն անցայ, և՝ զօրապետէն աղէկ կամ դէշ ընդունուիլս առանց հոգ ընելու՝ Թիւրտիի պարտէզին մէջ Լիւսիային զարթուցին սպա- սելի: Հայրը մեկնած էր արևէն ծագումին ժամանակ: Կարծայ նա չէ Թէ կաքաւները և նապաստակները, ըստ որում կանուխադրութեանց կարի սիրահար ըլլալով չհակառակիր որոնց որ զգուշութեամբ կը պահպանեն երէն, այլ ջրաղուէսներ և գորշուկներ *, նաև մուկեր և աքիսներ իսկ:

Հրացան պարպելու եռանդովը համակուած ըլլալով՝ կերևայ Թէ միշտ ոտքի վրայ է արշալոյսի ժամանակ. Լիւսիան որ նոյնպէս կա- նուխ երթող մ'է՝ չուշացաւ իր սենեկին պատուհանին վանդակա- փեղկը բանալու: Զիս նշմարելով ուրախութեան աղաղակ մը հա- նեց, ձեռապարոմով հպատակեցաւ, և վազեց քովս եկաւ իր հալիւ հաբուած գեղեցիկ մազերովը: Երկնից պայծառութիւնն իր աչքին մէջն էր. հոգի առնուլս զգացի:

—Որքա՜ն աղէկ ըրիր այս առտու հոս գալովդ: Վերջապէս պի- տի կրնանք խօսակցիլ:

—Ա՛յ, Լիւսիա՛, կզգայի Թէ բան մ'ունիս ինձ ըսելու:

—Բա՜ն մը: Հազար ու մէ՛կ բաներ, բոլոր հոգիս:

—Մանաւոր բան մը չունի՞ս ըսելու:

Լիւսիային կը նայէի, աչքին մէջէն մինչև սրտին խորը կը նա- յէի: Կարմրեցաւ ան, բայց առանց վար ընելու աչերը և առանց վրդովելու:

—Եթէ մանաւոր հարցում մ'ունիս ինձ ընելու, նախ դուն խօսէ՛: Ես ինքնին ոչինչ կրնամ յայտնել, բայց նոյնպէս չեմ կըր- նար ստել:

Հասկցեր էինք զիրար:

—Երդում ըրած ես, ըսի, կամ լոկ խոստացած ես երևան չհանելու մտերմաբար քեզ յայտնուած գաղտնիք մը:

* Տե՛ս Փոքրիկ:

—Խոստացայ երևան չհանել երևան հանելու հաճութեան հա- մար, բայց երդում ըրի ճշմարտութիւնը յայտնելու քեզ եթէ ան- կատակ կերպով ուղիդ հարցնել ինձ զայն:

—Ասի կը բաւէ ինձ, Լիւսիա՛: Միայն սա բանը պիտի հարցը- նեմ քեզ: Պ· Մօրէալիին վրայ մեծ, կատարեալ համարում մ'ու- նի՞ս:

—Ա՛յո՛. Թէև ա՛լ իր հետը համամիտ չըլլամ կեանքի կիրառու- թեան վերաբերող քանի մը կէտերու վրայօք:

—Գէթ կը ներկայէ՞ գաղափարներդ զոր ունիս վարդապետու- թեան վերաբերող ամեն իրերու վրայ:

—Զէ՛, հիմա չներկայեր:

—Ուրեմն՝ քու առջև՝ ուղղափառ չէ՞ ան, կամ իր առջև դուն ուղղափառ չե՞ս:

—Ո՛ ուղղափառութիւն, դոչեց Լիւսի՛ան մելամաղձային ժպիտով մը, ո՛ւր կը գտնուիս աշխարհիս մէջ, և ո՞ր հոգին քեզի ստացած ըլլալու պարծանքն ունի:

—Ա՛յն ամեն հոգիներն որք կը սիրեն, պատասխանեցի:

—Ա՛յո՛, իրաւունք ունի՛ս, դոչեց եռանդագէս. Աստուած սրտին քունին և մտքին առանձնութեան մէջ չգտնուիր. կսխմիմ հաստա- տել Թէ Աստուած կը յայտնուի որու որ կը բնտռէ զինքը մեծ պար- տաւորութեան մ'և մեծ սիրոյ մը խորհրդին մէջ: Ուրիշներուն կար- ծեացը համեմատ Թող սխալիմ կամ չսխալիմ, հոգ չէ, սակայն այնպիսի վստահութիւն մը կզգամ զոր երբեք չունեցած եմ, նաև բոլոր էութեանս մէջ արիութիւն, հանդարտութիւն և զօրութիւն կզգամ: Մարդիկ ըսեն Թող ինչ որ պիտի ուզեն ըսել. կը հասկը- նամ ինչ որ չէի հասկնար: Հորիզոններս կընդարձակուին. կրօնքի տղայական գործերը, սովորութեան և արտաքին ձևերը նեղութիւն մը կըլլան Աստուծոյ և իմ մէջս: Բնութիւնը յանկարծ դիցեկանա- լով՝ իմ առջև կը բացուի իբր տաճար մը ուր Աստուած կը ճառա- գայթի և հետս կը խօսի մինչև իսկ քարերուն մէջ: Երջանկութիւն մ'է, և սրբազա՛ն արբշռութիւն մ'է այս: Կը տեսնեն, հիմա պի- տեմ Թէ կը տեսնեն որոնք որ կըսեն Թէ պէտք է ամեն բանի նկատ- ման մեռնիլ՝ երկինքը նշմարելու համար: Ո՛չ, պէտք է ապրիլ ա-

մեն բանի նկատմամբ՝ տեսնելու համար թէ երկինք ամեն տեղ է, ինչպէս ի մեզ նայնպէս և անեղութեան մէջն է։

Եւ որովհետև Ալիսիային հարցուփորձ կընէի եռանդագին, շարունակեց.

—Կուզեմ խոստովանիլ թէ այս երջանկութիւնը քիզմէ կը դայ ինձ, վասն զի հաւատոյ և սէրդ են այն նեցուկը զոր կընդունիմ. բայց սոյն երջանկութիւնը կընդունիմ նաև հօրդ նամակներէն զոր ցուցուցիր ինձ, վիճաբանութիւններէն զոր իր աթոռ առջև ըրիր Պ. Մօրէալիին հետ, նաև անոր խորհրդածութիւններէն, վասն զի Մօրէալի ամեն բանի նկատմամբ ճշմարտութեան կողմը չգտնուելովը զիս կը պարտաւորէր նոյն իսկ իմ մտքիս և սրտիս դիմելու և ինքզինքս հասկնալու։ Վերջապէս շնորհքին կը հաւատամ և պիտի հաւատամ միշտ, Եմի՛լ. մեր վրայ Աստուծոյ ազդեցութիւնն է շնորհքը։ Այնքան յայտնի է այս ազդեցութիւնն որ ա՛լ չեմ կրնար ուրանալ զայն. անի ընտանիքի սրբավայրին մէջ կինոջ կեանքը փառաւոր և քաղցր կը ցուցնէ ինձ. կը հեռացնէ իմէ կեղծ խղճահարութիւնները և սին սարսափները. յայտնի և մեկին կերպով կըսէ թէ մինչև այսօր կամ կրօնքը խաբեց զիս և կամ ես սխալեցայ կրօնքին նկատմամբ։ Բայց աւելի Ճիշդն է վերջին կարծիքս. այո՛, ես աղէկ չէի հասկնար կրօնքը։ Բայց եթէ երբեմն պիտի ըլլաս, ա՛լ միայն քու մեկնութիւնդ, ուղղութիւնդ կուզեմ։ Ձիս համամիտ պիտի ընես քեզի հետ, և անսասեն՝ եթէ աւելի երթալու այժ ըզգամ վրաս, ո՞վ գիտէ, թերևս աւելի վեր, միշտ աւելի վեր պիտի երթնինք միասին, և այսպէս բարձրանալու առեն անշուշտ չպիտի նետունք ամենևին ինչ որ ստուգիւ վեհ է հին հաւատոյս մէջ։

Ալիսիան այնքան գեղանի, հզօր և անկեղծ էր որ ծունր կրկնեցի իր առջև,

Ա՛հ, այո՛, հայր իմ, դուն հասկցեր էիր Ալիսիան, դուն դուշակեր էիր անոր ինչ ըլլալն այն օրն որ առաջին անգամ խօսեցայիր վրայ։ Ի՛մն է, կատարելապէս իմն է այս երկնային գոյութիւնը, դերագոյն գեղեցկութիւնը...։

Բայց լռեցի իր առջև, վասն զի չհամարձակեցայ սիրաբանելու հետը։ Որովհետև Ալիսիան շատ մեծ վստահութիւն ցոյց կը տար

ինձ, և ես ալ քալ կզգայի թէ սրտիս եռանդներն անոր ա՛լ զգայնելու համար կը պարտաւորէի սպասել որ իր բոլորտիքը զատութիւնը կազմէր։

Միասին նստանք այս բազմարանին վրայ ուր Միզի կաթ և թարմ հաւկիթ բերաւ մեզ որ ուտենք՝ մինչև նախաճաշը անօթի չմնալու համար։ Մեր և ոչ իսկ միտքն եկաւ քալ մ՚առնուլ պատրաստ ընելու վամար։

Խօսեցանք միշտ և արբշռութեամբ խօսեցանք. մեր այս խօսակցութեան առարկաներն էին մենք, դու, ամեն բան և ոչինչ բաներ, թռչունը որ կանցնէր, Պ. Տը Թիւրտի որ այնքան կը քնանար, Ալիսեթը զոր այնքան սիրեցինք, ձիւնն որ այնքան դեղեցիկ կերեւար Ըլտեան լեռներուն վրայ, սպիտակ խանձէփար ըսուած բոյսերն որք կարի դեղեցկապէս կը բուրէին պարտէզին մէջ, վարդապոյն ամպերն որք լճին մէջ հայելապէս կերևան, առաւօտն որ այնքան զուարթագին ժամ մ՚է, կեանքն որ այնքան ալնիւ ուժգնամբ բուխիւն մ՚է... իսկ պիտի հաւատաս արդեօք եթէ ըսեմ թէ Մօրէալին վրայ խօսք մ՚անգամ չըրինք։ Ա՛յո՛, հարկաւ պիտի հաւատաս թէ մոռցանք Մօրէալին։ Հո՞գս էր այս մարդն և Ալիսիային անցելոյն վրայ իր ազդեցութիւնը։

Հիմա կը յիշեմ թէ Ալիսիան արդէն անոր վրայ խօսեցած էր հետս, առանց անունը տալու։ Իսկ զօրապետին վրայ ունեցած ազդեցութիւնը մեզի դէմ կամ՝ ի նպաստ մեզ կը դործածէ՞ թէ ոչ, պիտի տեսնե՛նք։ Թշնամի՞ մ՚է Մօրէալի։ Ալիսային անհնազանդութեանը համար վրէժը պիտի լուծէ՞։

Ա՛հ, թո՛ղ հնարէ այն ամեն կռիւները զոր մարդկային միտքը կարող է հնարելու, թող Ըլթլասի բոլոր լեռները դիզէ Ալիսային և իմ մէջ, կզգամ թէ ամեն բան տապալելու ոյժ ունիմ։ Ալիսիան կը քամահրէ ատութիւնը. իր կրօնքին մէջ կը սիրէ միայն ինչ որ ես ալ կրնամ սիրել, Աստուածը հնարեց Տեառն փոշիի պիտի գառնայ կամքին քայլերուն ներքև և պիտի գրուի սիրոյ շունչէն։

Մեծ-Հայրն անկողնէն էլաւ ժամը տասին։ Գացինք համբուրելու զան։ Ալիսիան դեղածիծաղ և կաթոգին ժպիտով մ՚ըսաւ անոր թէ շատ կ՚ախերուա նկատմամբ համոզած էինք։

Պ·Տը Թիւրտի օրհնեց մեզի, երեքուն թիւերովը գրկելով պատ֊
կեց մեր սիրտերը: Նուիրակա՞ն պատ···: Ձուզնցի այն օրս խան֊
դարել զօրապետին հետ տեսութիւն ընելով որ թերևս անախորժ
ըլլար: Լիւսիան հանկարծիք եղաւ հետս և ձամբեց դիս:

Այսօր վրդովում պատճառող բանի վրայ չխորհինք ամենևին,
կըսեր Լիւսիան. մեր յոյսն անյապաղար վայելենք ամիսի միտքով:
Եա ահա այժմէն կը յայտնեմ թէ չպիտի համբերեմ չարչարուե֊
լու, չարչարողն ո՛վ կուզէ թող ըլլայ: Պիտի երգեմ հաւիս հա֊
մար: Պիտի կարդանք, ուրիշներուն բան մը չպիտի ըսենք: Եր֊
կուքնիս միասին պիտի խնդանք: Հայրս ալ հանգստութեան կարօտ
է: Թերևս վաղն ա՛լ չպիտի աճապարէ իր որոշումներն և մերին֊
ները շտապաւ ընելու:

Եւ ահա, հայր իմ, ահա տնակիս մէջ միմակ եմ և հանգարտ:
Ա՛հ, ինչո՛ւ. հետդ չըլլայի հոն: Բայց միևնէն որ չգրեմ, մի՛ դար:
Կուզեմ այժմ փորձել այս ծպտուն քահանային դէմ. կուզեմ կա֊
րող ըլլալ քեզ ըսելու. «Համբերատար եղայ. մեղմ և հաստատ,
վերհանձն և խիստ եղայ····:» Խմացական և բարոյական առնու֊
թիւն ցուցնել կուզեմ գործքով: Կուզեմ որ Լիւսիան իզմով հը֊
պարտանայ և կուզեմ որ դուն ալ գոհ ըլլաս զաւկեդ:

Քոյդ ԷՄԻԼ

ԻԵ

ԷՄԻԼ ԼՐՄՕՆԹԻԷ ԸՍ ՀՈՐՆ ԻՐ, Ի ՇԻՆՎԻԼ

Էֆ· 23 Յունվ· 1861

Այս առտու կը պատրաստուէի Թիւրտի երթալ, և ահա Մօ֊
րէսլին՝ զոր երեկ չտեսայ՝ գրեթէ ձամբաս դուգեց Ճիշդ տաղնա֊
նալով: Կը գուշակէր նպատակս. անտարակոյս դիտէր առջի օրն
առտու Լիւսիայէն հետ տեսութիւն ընելս, կուզէր արդիլել դիս
նորէն տեսնուելու հետը կամ կուզէր ինքն ալ ներկայ ըլլալ մեր
տեսութեան:

Լիւսիայէն հետ երեկ առտու տեսնուելս խիստ սրտայոյզ կերպով
մը քեզ պատմող նամակիս մէջ մոռցեր էի յիշել պզտի դէպք մը
որ կրնայ իր կարևորութիւնը ունենալ և որ պզտի ամպ մ՚անցուց
Լիւսիային զմայլելի զուարթութեան վրայէն: Ըսի քեզ թէ միասին
Ճիշդ սիրահարներու պէս նախաճաշ մ՚ըրեր, այսինքն թարմ հաւ֊
կիթ և սեր կերեր էինք գալարագեղ դարատափին վրայ, որ պարս֊
պիկին ծայրը բացող մեծատարած վայրին առջևն է: Լիւսիային
առաջին նախաճաշին ժամն եկած էր այն միջոցին, և Միզի բնակա֊
նաբար միայն մէկ հոգիի համար սեղանի հարկաւոր եղածը բերած
էր: Լիւսիան երբ հրաւիրեց զիս մասնակցելու իր այս թերթե֊
թիկքին, Միզի սաստիկ դժկամակութիւն ցուցուց հնազանդելու ա֊
նոր, և մանաւանդ սեղանի համար իւնձ հարկաւոր սպասներն ալ
բերելու առնն այնքան տհաճութիւն ունեցաւ որ Լիւսիան զարմանա֊
լով հարցուց թէ ինչ ունէր:

Խեղճ Աբեւլ Օրիորդ, ըսելէն եաք վշտագին մեծ հառաչները հա-նեց. այս եղաւ Միզիլին բոլոր պատասխանը։

Միզլին երսուն կամ երսունուհինգ տարեկան մեծ և ուժեղ կին մ'է, որ մանկութեան հասակէն 'ի վեր Թիւրտիի մէջ ապրած է ծառայութեան զանազան աստիճաններուն հասնելով։ Կովերը կը պահպանէր ան երբ տիկին Լագենթինի՝ անոր բնական և բարեպաշտ կերպարանքէն 'ի դուրս շարժելով իր սենեակը մտցուց զան և ժամանակ առ ժամանակ հոն քովը կանչեց իր վերջին օրերուն մէջ։ Մեռնելու ժամանակ տիկին Լագենթինի Միզլին իր հօրը յանձնեց, հայրը միշտ պահեց այս սպասուհին և սեղանին անօթներուն և կտաւեղէններուն և հագուստի վերաբերող ձեռակեղէններուն տեսչութիւնը անոր յանձնեց, թէև գիտէր թէ ոչ այնքան կարգասէր և խելացի էր ան։

—Ֆարեսիրտ է, Միզլին, ըսաւ Լիւսիան՝ այս մանր պարագաներն ինձ խնայելով, և կարծեմ թէ կը սիրէ զիս՝ մանաւանդ այն առնէն 'ի վեր որ խնամք տարի իր պզտիկին, բայց եռանդուռ և աւելորդապաշտ կրօնասէր մ'է։ Չէի զարմանար եթէ քեզի հեթանոս մը, զիս ալ այսուհետև դեհենապարտ հոգի մը սեպէր։ Ա՛հ, այս կրօնասիրութիւնը երբ դէշ կը հասկցուի՝ սիրտը կայլասեռէ և մայրի մ'երախտագիտութիւնը կը ըմբռնէ։

Ուստի կը կարծեմ թէ աբեղան Միզլին կիսմանայ Լիւսիային ամէն ըրածը, դրածը։ Հանրի ըսաւ ինձ թէ Էքսի մէջ անոնց երկու կամ երեք անգամ խօսակցիլը տեսած է։ Գրեր էի քեզ թէ Տըլուիժ կոմսն հոս եկեր է քանի մ'անգամ բաղանիք մտնելու համար, և թէ Մօրէալին անոր հետն եկած է, այնպէս չէ։ Հետն եկած ըլլալուն պատճառը մի'թէ բարեկամէն զատուիլ չուզելն է, կամ թիւրտիին աւելի մօտ գտնուիլն է։

Հարկաւ այս վերջին պատճառաւ եկած է կոմսին հետ, վասն զի իր բնաւորութիւնը ունեցող մարդու մը համար շատ աղմկալի է Էքս, նաև շատ բազմամբոխ՝ իր վէճակը պահող կրօնաւորի մը համար։

Ինչ և իցէ, հաւանեցայ միասին պտոյտ ընելու, և հետը գացի մարդագետիններէն անցնելով. հանդարտ ըլլալ ձևացուցի, հանդարտութիւն որ չտարբեց զան և որ սակայն ստիպեց Մօրէալին խոր-

հելու այն յարաբերութեան վրայ զոր կարող եմ ունենալու։

—Էմի՛լ, ըսաւ ինձ յանկարծ, ուրեմն կատարուած իրողութի՞ւն մ'է ատի։ Կը յաղթանակե՞ս։ Օրիորդ Լագենթինիին ամէն խղճահարութիւնները յաղթեցի՞ր։ Իրմէ խօսք առի՞ր։

Կարծեցի թէ ծուղակ մը կը լարէր ինձ, և փոխանակ պատասխան տալու հարցուցի թէ ուսկի՛ց առած է այս տեղեկութիւնները։

—Չառած եմ այդ տեղեկութիւնները, բայց քեզմէ կը խնդրեմ։ Կը յուսամ տակաւին թէ Լիւսիան որոշում տուած չէ։ Իր հօրն երկիւղները քեզ խնայելու կը դամ։ Երեկ գիշեր անոնց հետ էի և չեմ պարտաւորիր բան մը պահել քեզմէ. ուստի ըսեմ. զօրապետն անդրդեւելի է, և շուտ լուծում մը կուզէ։

—Ա՛յսինքն չո՞ւզեր ինձ տալ Լիւսիան։

—Պիտի չուզէ տալ եթէ մոլորութիւններէդ չհրաժարիս։

—Իր վճիռն ինձ յայտնելու պաշտօնը քեզ տուա՞ւ։

—Ա՛յո՛, բայց հարուածը մեղմելու համար է որ յանձն առի այդ պաշտօնը, վասն զի ցաւօք սրտի կը կատարեմ այսպիսի պաշտօն մը։

Ցաջողիր էի բոլորովին հանդարտ բռնելու ինքզինքս։

—Շատ գունատ ես, նստի՛նք, ըսաւ Մօրէալին։

—Ո՛չ, պարո՛ն, մարդ մը կը պարտաւորի կանգուն ընդունիլ այն վէրքը զոր կանխաւ տեսած և առ ոչինչ դրած է։ Անօգուտ դանդաղանքը չպիտի ընեմ։ Պիտի հարցնեմ քեզ միայն թէ քեզմէ կախում ունի փոխոխել Պ. Լագենթինիին որոշումը։

Հիմակ ալ Մօրէալին ժպտունեցաւ. հիմակ ալ ես հարցուցի ինքզինքէս թէ կուզէ՞ր հանդչիլ։

—Նստի՛նք, ըսաւ, երկուքնիս ալ հարկաւորութիւն ունինք հանդչելու, վասն զի երկուքնիս ալ հաւասարապէս կը տառապինք, բայց կերդնում առաջին Աստուծու թէ երկուքնիս ալ անկեղծ ենք, և այս վիշտը զոր կը կրենք՝ կը պարտաւորի միացնել մեզ և չէ թէ բաժնել։

—Ի՞նչ է ուրեմն քու վիշտդ, պարո՛ն, և ինչո՞ւ կրնաս այդքան աստիկ կարեկցիլ ինձ իմ վշտի համար։

—Էմի՛լ, դուշդ Մօրէալին աստիկ զգայնութեան ձայնով մը, միթէ կեղծաւոր մը կը համարիս զիս։

—Այո՛, պարո՛ն քեզի կեղծաւորութեան արհեստը բանող մը կը համարիմ, այսինքն կը սեպեմ այն մարդերուն մին որք դաղտնի պաշտօնները կընդունին և որք խաւարին մէջ կը թափառին ապահովապէս զարնելու համար։ Վիճակդ ի՛նչ կուզէ թող ըլլայ, այն նենգալի և դաղտնի պատերազմներուն մին կընես որք կը կարծեն թէ հոգերական նպատակ մ՚ունին, և դուն որ անկեղծ և բնութեամբ բարի մարդ մ՚ես, կը շարժիս բռնադատուելով իշխանութենէ մը զոր չես կարծեր թէ կրնաս մերժել, կամ կրօնամոլութենէ մը զոր հաստատ կը համարիս։

—Ոչ միտ և ոչ միւսը, ըսաւ ոտք ելնելով և ապդուութեամբ խօսելով։ Բոլորովին ազատ կամօքս, և ինքնին կը շարժիմ՝ դրդուելով դպացումէ մ՚որ անարատ է, ինչպէս համոզումն ալ յստակ և կրօնամոլութենէ զերծ է։ Մտիկ ըրէ՛, Պ. Լըմպերթիէ, ինչպէս դուն ալ ըսիր, կը սիրեմ Ճշմարիտը, այլ սակայն զիս հոս կը տեսնես այնպիսի հագուստի մը ներքև որ իմս չէ. եկեղեցական եմ։

—Գիտէի, պարո՛ն։

—Լիւսիա՞ն ըսած էր։

—Ո՛չ, վասն զի չհարցուցի երբեք։

—Բա՛րէ, ուրեմն չե՞մ կրնար վստահութեան արժանաւորութիւն ունենալ քովդ։ Քալ կը տեսնեմ որ պարագաներն ինծի դէմ են։

—Դուն ես պարագաները քեզի դէմ դարձնողը՝ դիմակի մը ներքև պահուելով։ Ի՞նչ վստահութիւն կրնաս պահանջել քանի որ այդպէս ծպտեալ ես։

—Ի՞նչ, կրկնեց զարմացման կերպով մը, բառին իմաստը մեզմէ առնել կը յարդէք։ Եթէ վանդի մը մէջ պարտաւորէիր հալածումէ մ՚ազատիլ, բանտարկութեան կամ մահուան անիրաւ դատավճիռ մը խոյս տալով պրծիլ, միթէ ինքզինքդ պիտի մեղադրէիր զեղչայի մը, զինուորի մ՚և նաև քահանայի մը հագուստը կրելով սահմանադրութիւն մը կամ թշնամի զօրքէ մ՚անցնելուդ։

—Կեանքդ կամ ազատութիւնդ վտանգ մը կը կրէ՞։ Կրնա՞ս այո՛, ըսել պատուոյդ վրայ։

—Այո՛, պատուոյս վրայ, կրկնեց Մօրէալն։ Առիթ քանի մ՚օր առաջ այն վանդներուն մին ատոյդ էր։ Հիմակ ա՛լ չկայ այդ վտանգը։ ազատ եմ նորէն եկեղեցականի զգեստը հագնելու, և Շամպերլիի մէջ պիտի հագնիմ։ Էքսի մէջ չեմ հագնիր, որպէս զի ուշնաբար վրաս չհրաւիրեմ մարդկանց ուշադրութիւնը և չգրգռեմ չարակամութիւնը։

—Ի՞նչ, չարակամութեան դէմ կը դանգատի՞ս ուրեմն այնպիսի քաղքի մը մէջ և այնպիսի ժամանակ մ՚ուր սովորութիւնն և նորաձեւութիւնն ամեն վեղարաւորներուն հանար է։

—Ա՛հ, այդ վեղարը շա՛տ կը քամհրէք, Էմի՛լ։ Բայց ձանձի՛ գիս առանց կանխակալութեան։ Ըսա ինքնին անշահ մարդ մ՚եմ ես, և անձս անշահաբեր ի միշտ հասարակութեան մէջ։ Ձի՞մ կրնար այս քաղքին մէջ պարտաւորութիւն մը կատարելու սիրատած ըլլալ, կը կրկնեմ՝ թէ բոլորովին անձնական պարտաւորութիւն մը, և պարտաւորութիւնը լա՛ւ կերպով մը կատարելու համար անհրաժեշտ զգուշութեան միջոցներ առնուլ, և ասա մեկնիլ այս կամ այն անձը խաբած ըլլալու մեղադրանքն առանց իւրովի կրելու։ Օրիորդ Տը Թիւրտի, օրիորդ Լագնէթինի և իր հայրը պիտեն ո՛վ ըլլալս, Պ. Տը Թիւրտի ևս երեկուանէ՛ի վեր գիտէ, դուն ալ պիտես այսօր։ Հիւրս Տըլնիւժ կոմսը միշտ գիտցած է ո՛վ ըլլալս։ Ահա միայն այս անձերու հետ է դործս։ Ի՞նչ բանի մէջ խաբեցի զանոնք։ Եւ դուն՝ որ ամենէն եռք իմացար ո՛վ ըլլալս՝ ի՞նչ դանդատ ունիս ինծի դէմ։

—Ամենևին չգանգատեցայ քեզի դէմ, պարո՛ն, այլ միայն կասկածեցայ. այս է ահա ամենը։

—Եւ տակաւին կը կասկածիս։

—Ա՛յո, և աւելի ևս կը կասկածիմ. չեմ վստահիր այնպիսի քահանայի մ՚որ ֆրանսայի հողին վրայ վանդի մէջ կը պտտի կամ կը կարծէ թէ կը պտտի այնպիսի ժամանակ մ՚ուր կաթոլիկութեան ընդդիմադործութիւնը կը ծաւալի և ուր կառավարութիւնները կը կարծեն թէ պարտաւոր են խիստ զգուշութեամբ վարուելու այդ տարածման ընդդիմադործութեան հետ։ Զգիտեմ թէ որ և իցէ վիճակի վերաբերող տրտում մարդ մ՚ինչպէս կը պարտաւորի խաղաղութեան և ընդհանուր ապահովութեան ժամանակ իր կեանքը պահպանել անունը և զգեստը ծպտելով։

—Ո՛ր և իցէ վիճակի վերաբերող, կըսես։ Բայց չգիտես թէ կայ վիճակ մ՚ուր մարդս՝ բռնադատուելով ուրանալու պատուոյ կէտի օրէնքը՝ որ կը կառավարէ ձեզի, բոլորովին արդիւնած է բռնաբարութիւնը բռնաբարութեամբ վանելու։

—Ինչպիսի բռնաբարութեան մը տեղի տուած կրնայ ըլլալ այն մարդերուն միտն որոնց պաշտօնը բոլորովին խաղաղութեան և հեզութեան կը վերաբերի, եթէ սակայն ոմն պաշտօնին հակառակ վարուած չէ ան։ Մի՛թէ ահակալութիւնն է ձեզի կառավարող իշխանութիւնը։ Այդպէս խօսելով կտիպես զիս կարծելու թէ անցեալին մէջ ոճիր մը, դէթ ծանր յանցանք մը կայ, կամ պարտաւորութեանդ միտ մոռցած ես, չտեսնե՞ս զիս այսպիսի կարծիք մ՚ունենալու տիպելդ։

Այս հարցուփորձը զոր դրեթէ կամքիս հակառակ ընելու պարտաւորած էր զիս Պ. Մօրէալին մէկ անգամ և անթերի վստահութիւնը, զրգռեց զան, զրկեց որու մէջ անոր բնաւորութեան մէկ նոր կողմարանքը տեսայ։ Ալիրաւորուած հպարտութիւնը, կիրքը, միշտ ու բարկութիւնն անոր երեսին, ձայնին և դէմքին ախտը լոյս մ՚ի կարծես սաստիկ ապստամբութեան եռանդ մը տուաւ։

—Ա՛հ, ա՛լ չե՛մ կրնար համբերել, ըսաւ ձգձգելով՝ իբր թէ ուզէր խորտակել զայն, դուն տղա՛յ ես, տղա՛յ, միտդ ես երեսնամեայ զոհողութիւններ, արժանիք և թերևս ապաշխարանք ունիմ ետևս։ Այո՛, քահանայ մը կրնայ՝ առանց կարմրելու՝ խօսիլ զղջումի և ապաշխարանքի վրայ, և ահա այս պատճառաւ իր օրէնքն առնել դեղեցիկ և իր կեանքն առնել վսեմ է քան թէ ձեր օրէնքն ու կեանքը։ Եթէ այս աշխարհիս մէջ օր մը մոռնայ անդամ իր վիճակին պարտաւորութիւնները, կրնայ անմիջապէս նոյն վիճակին վերադիմել և անոր մէջ մաքրուիլ, արցունքով և աղօթքով լուալ իր մեղքը։ Ո՛վ էք դուք որ հարցուփորձ կընէք մեզի։ Դուք չէք կրնար հոս ոչ դատապարտել և ոչ արձակել մեզի, վասն զի դուք չէք կրնար ոչ՝ պատժուիլ և ոչ վերականգնիլ ինքնին։ Երբ աշխարհս կառնու ձեր պատիւը, ոչ կրնայ և ոչ կուզէ ետ տալ ձեզ այն պատիւը։ Եւ ոչ իսկ կը համարձակիք զայն ետ ուզելու իրմէ, վասն զի՝ ձեր իրաւարանութիւնը վճիռը՝ իրաւացի կամ անէ-

նմա՝ անչնչելի արատ մ՚է, և հասարակաց կարծիքին խստութիւնն երուն երբ խոնարհաբար կը հաւանիք, այն կարծիքն ևս աւելի կարհամարհէ ձեզի։ Ալսպիսի խնդիրի մէջ ձեր սկիզբներուն անխրատութեան պատճառաւն է որ մեզի դէմ այնքան վէս և անողոքելի կըլլաք։ Տե՛ս, ինչպէս կը հպարտանաք՝ կարհնալով ըսել մեզ. «Եհիեղեցական էք, ուրեմն սուրբ եղի՛ք, հրեշտակ եղի՛ք, թէ ոչ կրսենք թէ յոռի եհիեղեցական էք։» Լա՛ւ, բայց ես ալ կրսեմ՝ թէ չենք ընդունիր ձեր դատումը։ Մենք միայն Աստուծոյ կը հպատակինք։ Մեր պակասութիւնները, մեր սխալները միայն անոր դատարանին կը դիմեն որ ամենակարող է, մինչդեռ ձեր դատարանը փոշի է միայն։ Ահա անոր համար է որ բարոյական և փիլիսոփայական աշխարհի մէջ դուք ոչինչ էք, իսկ մենք ամենայն ինչ։ Այո՛, մենք միայն կը ներկայինք բարոյական և կրօնական ճշմարտութիւնը, միակ ճշմարտութիւնը, այն ճշմարտութիւնը որ մարդկային մտքին առաջին դարերէն՝ի վեր կը դերազանցէ և որ ամեն դարերու քաղաքային հիմնադրութիւններուն դէմ պիտի դերազանցէ։ Մե՛րն է ապաշխարանքով վերսկանգնումի վարդապետութիւնը, մե՛րն է վըշտահար և քաջայոյս հոգիներու փրկութիւնը, մե՛րն է խոնարհումին սրբազան հպարտութիւնը, վշտին վեհ ուրախութիւններն և ապաշաւի արդիւնաւորութիւնը։ Աշխարհային կեանքի անդողդղելի նախատինքն ու սպառնամներն ալ ձեզ կը մնան, ձեզ որ այնքան կամբարտաւանիք, բայց սրբատրութեան ազդու բալասանն ու քահանայութեան յաղթանակները մեզի են, մեզի՛ որ ձեզի ծաղրուելով և արհամարհուելով մուրհներու մէջ կը սողանք ծունկի վրայ։

Պ. Մօրէալին կշտամբանաց համառօտութիւնն է այս, չեմ աշխատիր այս մասին անոր ճարտասանութիւնը բացատրելու։ Ատոր վեհ եղաւ ան խանդաղատութեամբ և եռանդագին համոզումով։ Մարմնովին կը դողար, սպիտակ ձեռքը կասկածոյտ դարձած էր, իր նայուածքը որ փոփոխակի կը վառէր և կը թրջուէր՝ արիաբար կը կրէր խմիտիս ուշադրութիւնը։ Անկարելի է որ մարդս ինքզինքը յանցատար ճանչէ առանց աստիճակ վշտի մը։

Պ. Մօրէալի կը կրէր այս վիշտը, բայց չէր նուաստանար անով։

և առանց ինքզինքս մեղադրելու՝ զինքն այսպիսի խոստովանութեան մը բռնադատած ըլլալուս համար՝ ամենևին չփափաքեցայ իր այս խոստովանութիւնը պատեհ առիթ մը սեպելու և զինքն ևս առաւել ամօթահար ձգելու : Հանդարտօրէն թևէս զատեցի իր ձեռքն որ առնոր վրայ պրկուած էր , իր կուրծքին վրայ դրի զայն , և ըսի .

—Ապաշխարանքով վերականգնումի վարդապետութիւնդ միայն դեղեցիկ , բարի և ճշմարիտ է . Քրիստոսի վարդապետութիւնն է այն . բայց ինչպէս քուկդ , նոյնպէս և իմն է այն : Ընկերութեանց և օրէնսդրութեաց ոգին օր մը պիտի ընդունի այդ վարդապետութիւնը , պիտի ընդունի աւետարանին մէկ նոր քարոզութեամբ , Աւետարանը որու մենաշնորհութիւնը չպիտի ունենաք և արդէն չունիք , դուք որ կը պնդէք թէ դուք էք միայն ճշմարտութեան առաքեալները , թէ դուք էք միայն ի վերուստ իշխանութիւն առած վերանորոգիչները : Ցիսուսի խօսքն ամենուն ժառանգութիւնն է , և ով որ հասկցած է անոր խօսքը , կրնայ իր յանցանքները սրբել կամ իր նմանին յանցանքները ողորմութեամբ ընդել : Ուրեմն եթէ՝ ինչպէս կը կարծեմ՝ բեռ մ՚ունիս խղճիդ վրայ , մի՛ կարծեր թէ առողջում դատաւոր մ՚եմ : Կը ներեմ ծպտումդ , և արդէն միջոցներ ձեռք առի որպէս զի բոն անուանդ յայտնութիւն արգիլուի : Բայց ասոր փոխարէն բացարձակ անկեղծութիւն մը կը պահանջեմ քեզմէ : Պիտի ըսես ինձ թէ զօրապետին յամառութեան և ինծի դէմ ունեցած կանխակրաւ կարծիքներուն հեղինակը դուն ես թէ ոչ :

—Ե՛ս եմ իր դարձին հեղինակը , եթէ ընդունելեայ աղօթքս :

—Նորէն ձիզվիթ մի՛ ըլլար , թէ ոչ պիտի յայտնեմ քեզ թէ կարող եմ խոհեմութեամբ վարուիլ խորամանդութեան հետ :

—Ճիզվիթ , դոչեց : Ճիզվի՛թ չեմ : Ցիրաւի կամ յանիրաւի Թող տուի այդ զօրաւոր ընկերութեան ոգին , և ահա այս է աշխարհիս մէջ միակ և տկար ըլլալուս պատճառը :

—Հալածուելո՛ւդ թերևս : Քեզի համար կը փափաքէի որ հալածուէիր . դուշէ անատնն պիտի տեսնէիր բացարձակ ուղղասիրութեան արժանաւորութիւնը , արժանաւորութի՛ւն որ դժուարին է կեանքի մէջ և հարկաւոր՝ Աստուծու առջև : Բայց ինծի վերաբերող հարցումներէն ի զատ հարցումներ ընելու իրաւունք չունիմ , և կը

կրկնեմ այն հարցումը որու պահ մ՚առաջ փախչողական կերպով մը պատասխանեցիր :

—Կուզե՞ս պատասխանել , ըսաւ : Լա՛ւ , տամ ուրեմն մեծ հարուածը , և եթէ ունիս մտքի և համոզումի այն զօրութիւնը զոր կը կարծես թէ կարող ես ունենալու , գիս թշնամի մը չպիտի սեպես՝ խօսելէս ետք : Այո՛ , ես ըսի Լիւսիային հօրը . «Ընչիկդ չկրնաս Եկեղեցիին թշնամի փիլիսոփայի մ՚աղջիկն ըլլալ :» Բայց ըսած ըլլալս չդիտէիր , Էմի՛լ : Քեզ իսկ չյայտներ էի այս բանը :

—Ըսիր ինձ թէ կամքիդ հակառակ կաթոլիկի խիղճդ այս աղաղակը հանած է . «Հաւատքի մասին իրաւախօս ըլլալն անկարելի է բոլորովին .» Ճիշդ այսպէս ըսիր : Կը տեսնեմ որ դեղևուն (indécis) բնաւորութեանը և զաւկին վրայ ունեցած կաթոգին սիրոյն հակառակ՝ զօրապետը անողոքելի մարդ մ՚ընելու կերպով պարզեր ես այն խօսքերը :

—Երեկ օրիորդ Լաֆենթինիին վարանքը տեսնելէդ զիս այն կերպով պարզելու իմ այն խօսքս : Այս մասին դու քեզի դէմ դանդատէ՛ միայն քանի որ դուն աշխատեցար Լիւսիան Եկեղեցիէն զատելու :

—Շա՛տ լաւ , պարո՛ն : Լաւագոյն կը համարիմ ամեն բան դիտնալ :

—Ուրեմն կուզե՞ս որ պատերազմ հրատարակեմ սիրոյդ դէմ :

—Այո՛ : Քանի որ պատերազմո՛ղ տեսի , կուրծքնդ դէմ առ դէմ : Շատ ծանր կը գար ինձ ամբաստանել քեզի իբր մտածելով մատնութիւն մ՚ընող :

—Ո՛հ , դոչեց ուժգնակի , վայրկեան մը կարծեցիր թէ կարող եմ քեզի դէմ զրպարտութիւն ընելու , Էմի՛լ , քու և Հօրդ քնաւորութիւնը ուժգունելու : Եթէ կարծեցիր , շա՛տ ժպրաղդ եմ :

Պ· Մօրէալի տատղապէս արցունք թափելով կը լար :

Ցուզուեցայ :

—Զէ՛ , պարո՛ն , ըսի : Թէև դրդուեցայ կարծելու , բայց չկարծեցի , և այդ արտասուքիդ առջև զոր թափելդ կը տեսնեմ , կզղամ թէ պարտաւոր եմ զգուշանալ այդպիսի կասկածէ մը :

—Շնորհակալութի՛ւն , կրկնեց պինդ մը դրկելով զիս , Հնորհակալութիւն , որդեա՛կ իմ : Ա՛հ , քաջ կը տեսնեմ որ վեհանձն

սիրտ մ՚և աշխու բնաւորութիւն մ՚ունիս : Սիրուհիդ քեզի զատե-
լը լեզի բաժակ մ՚է որու՝ ինչպէս կը տեսնես՝ ես կը մասնակցիմ
հետդ : Քեզ տուած հարուածս սիրտս կը յօշոտէ : Կը մեղքնամ
անոր վրայ իսկ , այն ծաղկահաս աղջկին վրայ . . . :

Հոս հեծկլտանքն անոր շունչը կտրեց իրը թէ Լիւսիային վրայ
իր սէրը շատ աւելի սաստիկ ըլլար քան թէ այն զոր կը յայտներ
նոյն իսկ ինձ . բայց ջանք մ՚ըրաւ՝ զսպելու համար այս կարեկցու-
թիւնը , և շարունակեց ,

—Պէ՛տք է անպատճառ փրկել Լիւսիան , եթէ նաև իր մահն ըլ-
լայ այս փրկութիւնը : Թո՛ղ Աստծու հետ հաշտ մեռնի և վե-
րստին իր փառացը մէջ ապրի . լաւագոյն է այսպէս մեռնիլն ու
ապրիլը քան թէ մեղայ մէջ մեռնիլն ու մահուան մէջ բռնապէս
աքսիլը : —Հիմա , Էմի՛լ , կրկնեց Մօրէալն , պահ մը լռելէն ու միտքն
ամփոփելէն ետք , պարտաւորութիւնս կսպիպէ զիս յետին ծանու-
ցում մ՚ընել քեզ : Ցակառին կրնաս Պ· Լապէնթինին շահիլ :
Խորհէ՛ , աշխատէ՛ զսպելու փիլիսոփայական հպարտութիւնը . լսէ՛
Աստուծու ձայնն որ հաւատքը պիտի ղրկէ քեզ եթէ զայն եռանդագին
խնդրես Անոր մէ : Վերջապէս ամեն ջանք՝ ի գործ դի՛ր ձշմարտութեան
դռդը վերադառնալու համար , և հօրդ ապրեցութիւնը թէև ապա-
գայիդ նկատմամբ վախ մը կրնայ տալ ինձ , բայց և այնպէս հաշ-
տութեան և յոյսի խօսքեր պիտի բերեմ Թիւրտիի բնակիչներուն :

—Ձէ՛ , պարո՛ն , պատասխանեցի , ոչզոք խաբէ՛ , և մի՛ աշխատիր
ինքզինքդ ալ խաբելու : Հաւատք ունիմ . ձշմարտութեան վարդա-
պետութեամբը դաստիարակուեցայ . հոգևին կը սիրեմ զԱստուած ,
և կրնամ աղօթք ընել : Ես այս պատճառաւ բնաւ չպիտի ընդունիմ
քահանային լուծը և Պ· Լապէնթինին պայմանները :

—Պատասխանդ սաստիկ կը վշտացնէ զիս , կրկնեց . բայց ինձի
համար անակնկալ չէր այն : Ձօրապետին պիտի տանիմ այդ պա-
տասխանդ , և ապահով եղի՛ր թէ պիտի խոստովանիմ քու պարկեշտ
մարդ մը , ամեն կեղծաւորութեանց թշնամի և աւելի սէրդ զոհե-
լու քան թէ սուտութեան դիմելու կարող ըլլալդ :

Պ· Մօրէալն դէպ՝ ի լիճն ուղղեցաւ : Քանի մը քայլ առնելէն
ետք կանգ առաւ՝ սեանելով թէ իր ետևէն կերթամ : Հասայ քովը ,

—Հիմա Թիւրտի կերթաս , ըսի , ես ալ հոն կերթամ . ուղեւոր-
ընկեր միասին :

—Մի՛ դար , պատասխանեց ուժգնապէս , չեմ ուզեր որ զաս
—Ձես կրնար չուզել , վասն զի Լիւսիային հայրը չես :

—Քու և իր հայրն եմ , կրկնեց չերմութեամբ : Կը պարտաւո-
րիմ մեծ վշտով և մեծ վտանգով մ՚իսկ ազատ պահել քեզի , այսինքն
զօրապետը քեզի դէմ ղայրացնելու վտանգէն :

—Ես ալ կը հաւատամ քեզ թէ սիրտդ դիմադրեմ ամեն վշտի
և պիտի արդիւնեմ ամեն բարիութիւն : Եթէ կը պարտաւորիմ կո-
րուսել Լիւսիան , երբորդի մը կարծիքովը չեմ ուզեր բնաւ զատ-
ւիլ անորմէ առանց մնաս բարև ըսելու , և զօրապետն իրաւունք
չունի պատուիրելու ինձ որ չդամ իր տունը : Ա յսպիսի հրաման մը
իրմէ միայն կրնամ ընդունիլ , և կուզեմ բռնադատել զինքն զոյա-
ւելով և աղաչանքով յայտնել ինձ այսպիսի հրաման մը :

—Ասի անխոհեմութիւն մ՚է , Էմի՛լ , չե՛ս ճանչեր այն մարդուն
յատկոտ բնաւորութիւնը : Անբաղաքավար , սմարդի պիտի ըլլայ զօ-
րապետը . քու իրաւացի մեծամտութիւնդ չպիտի հասկնայ ամենևին :
Պիտի կարծես թէ բռնադատուած ես հատուցում պահանջելու ա-
նորմէ . . . : Ձէ՛ , չպիտի թողում որ այդպիսի ծայրայեղութեանց վը-
տանգին ենթարկուիս : Տուն դարձի՛ր , յանձն կառնում նամակ մը
բերել քեզ իրմէն , նամակ մ՚որու քաղաքավարութիւնը պիտի պա-
տասխանէ ամեն պահանջումներուդ . . . :

—Ո՛չ , կրսեմ քեզ , կուզեմ նոյն իսկ իրմէ լսել իր վերջին խօս-
քը . կուզեմ պատիւով քաշուիլ կուիլն ասպարէզէն . վասն զի
կերդնում քեզ , պարո՛ն , թէ հօրս զաւակն երբէք չպիտի արտաք-
սուի նամակով մը , և եթէ յարգելի տան մը սեմէն ներս մտնելն
արգիլուի այդ զաւակին , պէտք է որ այդ արգելքն ամենածանր
ամեն ձևերովք ի գործ գրուի , ամենածանրն զոր կը պահանջէ
այն անունը զոր կը կրէ ան և զոր կուզէ արժանաբար կրել :

Մօրէալի համառձակութենէն շուարեցաւ մնաց : Վարքայ մը մը-
տանք ի միասին , և անցանք լճէն առանց խօսք մ՚ընելու իրարու . . . :

ԻԶ

ՀԱՅՈՑ ՎԱԼՄԱՐ ԵՒ Գ· ԼԶՄՕՆԹԻԼ, Ի ՃԻՆՎԻԼ

Է֊ն· 23 Ճ֊ն֊է֊ն· 1861

Ես յանձն կառնում պատմել քեզ այն ամեն իրողութիւնները որք այս առտու տեղի ունեցան Թիւրտիի դղեակը: Գրիչը կառնում Էմիլին ձեռքէն, վասն զի տեսնելով այսքան շարժիլը, կուլալը, յուզուիլը, կը վախնամ որ վերստին ջերմին չլռնուի՝ քեզ նամակ գրելու համար արթուն կենալով:

Հարկադրեցի զինքը պառկելու, և խոստացայ իրեն իմ առջև տեղի ունեցող իրողութիւնը պատմել քեզ Ճիշդ պարագաներովը հանդերձ:

Թիւրտիի մէջ կը նախաճաշէի Տիկին և օրիորդ Մարսանին և շրջականերէն եկած քանի մ՝անձանց հետ երբ Էմիլ եկաւ Փէրվէին հետ: Սրահին մէջ սպասեցին մինչև որ նախաճաշն աւարտի: Էմիլ ականջիս քանի մը խօսք ըսելով տեղի կուտիւն տուաւ ինձ: Իր եղևէն դարտատիրը գայն զօրապետին և արեղային հետ:

Զօրապետը սկսաւ իր ծխախոտովը հանդիսաւորապէս ծխել, ապասելով որ առաջին խօսքը բանան՝ բերելին (դու իմա՛ իր վրայ) վրայ յարձակելու համար: Էմիլ չէր շարժեր: Երկու ապառաժի պէս հաստատ էինք ես և ան, և կուզէինք որ արեղան իր խօսակցութեան պաշտօնը կատարէ:

Փէրվէ տրամադիր չէր այս խօսակցութեան, շատ չփոթած կերեւար ան: Վերջապէս խզեց լռութիւնը՝ զօրապետին ըսելով.

—Կը պարտաւորիս զարմանալ, պարո՛ն, հոս տեսնելով Պ· Լըմօն֊

թիէն, թէև ա՛լ երեն սէն յոյսեր չձգելու փափաք յայտներ էիր: Կարծեցի թէ չէի կրնար հակառակիլ իր դիտաւորութեան, որ է քու բերնէդ խակ լսել քեզի զղաղեցնող վէճին լուծումը:

Զօրապետը անձամբ բացատրութիւն տալու հրաւէրէն յայտնապէս դժգոհելով՝ ամբարտաւանութեան պրեթէ անտանելի կերպարանք մ՝առաւ: Կատարեալ վերջնապիր մը դրաւ Էմիլին առջև:

Այս վերջնագրին Էմիլէն պահանջածն էր ուրանալ իր սկզբունքները, պատրաստ վայ խոստանալ թէ ամենևին չպիտի հակառակի իր կնոջ կրօնական պարտականութեանց կատարումին և մանաւորապէս իր խոստովանահայրն ընտրելու, թէ ինքն ալ խոստովանի նաքի վկայական պիտի ունենայ, թէ պիտի խոստանայ հաստատի դարձնողներուն ձեռքն յանձնուիլ, վերջապէս այնպիսի յայտագիր մ՝էր այս զոր ինծի համար խակ չէի կրնար ընդունիլ, թէև արդէն այս տեսակ բաներու կարևորութիւն տուող մը չեմ: Էմիլ անխոտով մնիկ կրներ:

Արեղան շատ յուզուած էր. խելք տնի ան, ուստի կզդար զօրապետին ձարտարապետութեան հիքութիւնը, բայց ինքն ալ՝ չուզելով զինջում մ՝ընել անոր պահանջումներուն նկատմամբ՝ կը հրապկեր զօրապետը ձախատը քրտինքով ողողուած:

—Մ՝յդքան է ամենը, ըսաւ Էմիլ՝ ժպտելով և դէպ արեղան դառնալով: Պիտի չպահանջուի իմէ որ նաև յայտարարութիւն մը հանեմ հօրս կարծիքներուն դէմ:

Այս հերնութեան պաքը զայրոյթ տուաւ զօրապետին: Արդէն հինգ րոպէէն՝ի վեր բարկանալու կարիւորութիւնը կզդար որպէս զի իշխանութեան աղմկաւոր ցոյցով մը վարպետէ իր ծաղրելի կացութիւնը: Ուստի ոտքերը պայթեցաւ:

—Քսե՛մ ուրեմն, պարո՛ն, գոչեց զօրապետը, եթէ հաւանիբիր այդպիսի յայտարարութիւն մը հանելու, այդ հաւանութիւնը կենացդ մէջ ընելիք ամենէն յոտի գործդ չէր ըլլար:

—Ես ուրիշ կերպով կը դատեմ այդ կէտը, ըսաւ Էմիլ. եթէ այդպէս վարուիմ, ինքզինքս պիտի արհամարհեմ, և երբէք չպիտի ներեմ ինքզինքիս՝ միւս կէտերուն զինջած ըլլալս:

Իր ձայնին հանդարտութիւնն և դրքին հանդարտութիւնը զօրա֊

պետին զարմանքը դրաւեցին : Զարմանօք և միամտութեամբ իսկ Էմիլին նայեցաւ : Ծեր մարտիկը՝ այլանդակ մ'ըլլալովը հանդերձ՝ կը յարգէ սլինդ կեցող հակառակորդը :

—Լա՛ւ , դու քու սկզբունքդ ունիս , ըսաւ զօրապետը , իւրաքանչիւր ոք իր սկզբունքն ունի : Որդիական ակնածութիւնն ըստ ինքեան լաւ բան մ'է : Ձեմ ուզեր քեզի պզտիկ ձգել ես··· : Իրապէս կը ձանչեմ կարևորութիւնդ , սակայն կը տեսնես որ հնարաւոր սակարկութիւն չկայ : Ուստի կաղաչեմ քեզի որ հրաժարիս աղջկէս , և ա՛լ այս նիւթին վրայ չխօսինք :

—Ձեմ կրնար խոստանալ քեզ իմէ ուզածդ :

—Ի՛նչ , տակաւին կը պնդե՞ս կամքիս հակառակ :

—Կը յարգեմ կամքդ , բայց չեմ ընդունիր զայն իբր անդրդեւելի կամք մը :

—Անդրդեւելի՛ է , պարո՛ն :

—Ժամանակը միայն կրնայ տալ ինձ այդ համոզումը : Քու ձեռքդ չէ արդիլել ինծ յուսալու :

—Շիտակը յուսա՛ ուզածիդ չափ , ատի քու գիտնալու բանդ է , բաւական է որ պատրանքդ որ և է մէկու մը չխմայնես :

—Կարդիլե՞ս ինծ այն պատրանքս օրիորդ Լադենթինիին յայտնելու : Սակի՞ է ուզածդ :

—Յայտնապէս կարդիլեմ :

—Ձե՛ս կրնար , պարո՛ն :

—Ի՛նչ , չե՞մ կրնար : Աղջկան աէրը չե՞մ :

—Ո՛չ , պարո՛ն . աէրէն աւելի ես , վասն զի աղջիկդ անձ մ'է և չէ թէ իր մը , սիրտը համոզումին կը ղեկամի միայն , և չգիտեմ թէ համոզեցի՞ր զան :

—Բայց , Պ· Էմի՛լ , գիտե՞ս որ լաւ սուր մ'ունիմ , և թէ ո՛վ որ կը դպչնայ ինձ վերաբերող քանի մը , կը հարկադրի այն սուրին խօսք հասկցնելու :

—Եթէ՝ առանց կամքիդ՝ համարձակէի աղջկիդ մէկ մազին դպչնալու , կը հասկնայի ձեռքիս քու սուրիդ տակ ընկնիլը , սակայն ակնածութիւնս՝ որ կը փափաքի սահնալ աղջկիդ համարումը՝ այնպիսի բան մ'է զոր սրէ անցնելու միջոց մը չտնիս ամենևին :

—Առոնկ նրբամտութեան ձևե՛ր են : Ես կըսեմ թէ աղջիկս իմ իրս է , արիւնս է , իմս է ինչպէս թևս իմս է :

—Եթէ աղջիկդ քեզի հետ մի է , եթէ սիրտը քու սիրտդ է , մի՛ աշխատիր այն սիրտը կտրծքէդ կորզելու , կորզելդ ձեր երկուքին միատեղ զոհումն է :

—Բայց լսէ՛ նայէ՛· ուրեմն կը կարծես թէ աղջիկս կը սիրէ՞ քեզի : Ցիրաւի շատ զարմանալի բան է ատի :

—Ես այդ պահանջումը չունիմ , բայց օր մը կրնար սիրել զիս , քանի որ արդէն կը յարգէր զիս , և իրաւունք ունիմ իր իմ վրայ ունեցած զգացումները զարգացնելու համար աշխատիլ ուզելու :

—Հա՛ , հա՛ , ինչ սլիտի ընես՝ կամքիս հակառակ այդ իրաւունքդ՝ զօրծ դնելու համար :

—Պիտի չսորհես ինձ այն իրաւունքը :

—Երբէ՛ք :

—Երբէքը բաւ մ'է որու դէմ քու մարդկային և հայրական խիղճդ ներքնապէս կը բողոքէ :

—Կը հաձիս ըսելու թէ ինչո՞ւ պիտի բողոքէ :

—Պատիւդ կարդիլէ քեզի մերժելու երիտասարդի մը թախանձանքները , երիտասա՛րդ մ'որու կատարելապէս պարկեշտ , արժանապատիւ , անկեղծ և ակնածող ըլլալը գիտես : Հայրական զգացումդ կը պատուիրէ քեզ աւելի գնահել այն երիտասարդը հրաժեշտ տալէ առաջ այն երանութեան զոր ան կրնայ բերել ընտանեացդ :

Զօրապետն այնքան շփոթեցաւ որ չկրցաւ պատասխան տալ : Կարծեմ թէ իր դատափարտները մաքին մէջկը ցայտեին ինչպէս ցօրեկնի հատը մաղին վրայ : Զգիտենք բնաւ թէ արդեօք քաջ կըմբռնէ ինչ որ լսել կը ձևայնէ . սակայն Էմիլին կերպարանքը , ձայնին հնչիւնն և նայուածքին պայծառութիւնը յայտնապէս կը ներդործէին անոր ջղային կազմութեան վրայ : Էմիլ վերջին հարուածը տուաւ դէպ'ի ֆէրմէ արեղան դառնալով և ամենաբաղդ ու քաղաքավար կերպով մ'ըսելով անոր .

—Օ՛ն , պարո՛ն , դուն որ նոյնպէս կը յարգես զիս և դուն որ Պ· զօրապետին աձապարումին վրայ կը ցաւիր , օգնէ՛ ինձ զինքը համոզելու :

Աբեղան արձնցաւ կարծես յանկարծական կերպով մը . բայց զօրաւոր առանց ժամանակ տալու անոր որ պատասխանէ , արդէն հարցուփորձած էր զան աճապարելով աղայի մը պէս որ պատասխանատուութենէ ազատելու համար իր վարժապետին ղեստի ծայրը կը բռնէ :

—Այո՛ , հա՛յր սուրբ , այո՛ , քեզ կը պատկանի վճռել : Ինչպէս պիտես , ես կընդունիմ այս մեսլին տալու վճիռդ : Պէ՞տք է տալ կաւին սպասել փոքր ինչ : Պէ՞տք է կարճ կապել բանակցութիւնները :

—Խնդիրն ինչ կերպով որ առաջարկեր էիր , այն կերպով կը մնայ ամբողջապէս , եթէ Պ· Էմիլ տակաւին չուզէ փոփոխել զայն : Որոշած էիր ժամանակ շնորհել անոր , եթէ թոյլ տար մեզ յուսալ իր խորհրդածութեանց արդիւնքը . սակայն ինչն անձամբ հոս գալով ահա վերջնական կերպով կըսէ որ բան մը չյուսանք իրմէն : Քանի որ այսպէս է , չեմ հակնար ոչ իր թախանձութիւնը , և ոչ ալ վարանումը :

ԷՄԻԼ : —Ա՛յլ սակայն խոստովանէ՛ թէ տակաւին կը վարանիք , պարո՛ն Մօրէալի : Կզգաք թէ կոչ կապելը , ինչպէս կըսէ զօրապետը , յանիրաւի վերաբերել է անստգտանելի բնաւորութիւն մ՚և մերժել է առանց ոխի բարեկամական սէր մը : Թերևս խիղճդ ալ իրը կաթոլիկ փոքր ինչ կը յանդիմանէ քեզի լինձի համար :

ԱԲԵՂԱՆ : —Բացատրէ՛ միտքդ , Էմի՛լ :

ԷՄԻԼ : —Ըսեմ ուրեմն , գուն ինքդ թերահաւատ ես , և կը խոստովանիս թէ ձեր վարդապետութիւնները անսխալ չեն երևիր ձեզ , վասն զի եթէ համոզուած ըլլայիր թէ անսխալ են , պիտի աշխատէիր զիս Պ· Տը Թիւրաիին դերդաստանի անդամներուն միմն ընել : Անատեն մինչև մահդ չէիր աշխատեր զիս հաւատքի բերելու : Քանի որ զիս այնքան շատապաղ կը հեռացնես այս դերդաստանէն , ըսել է թէ յայտնապէս կը հրաժարիս զիս հաւատքի բերելու պարտաւորութենէդ , և որովհետև կը հրաժարիս , ուրեմն կզգաս թէ ես հզօր եմ և դու տկար . եթէ կզգաս թէ ակար ես , ըսել է թէ հաւատք չունիս , կամ թերահաւատ ես , և անատեն զիս կը զօհես չէ թէ բռյարձակ և անվհատելի սկզբունքի մը , այլ անձնական կանխակալութեան մը համար որու արժանի չեմ , մանաւանդ որ դեռ ժամ մ՚առաջ այդպիսի կանխակալութիւն չունենալդ ջերմեռին յայտնեցիր՝ զիս ողջագուելով և զաւակդ կոչելով :

Ինձ այնպէս կերևար թէ աբեղան իր ոստայնին մէջ բռնուած սարդի մը կը նմանէր : Ըմբռնած էր թէ ինչ հիմա կեղծաւոր մ՚է ան : Բարեբաղդաբար Էմիլ ուրիշ դատում ունի այս մասին , վասն զի իր այս անձին կեղծ կամ ճշմարիտ բարեհամութեան դիմելն անոր ազդեցութիւնը կը հաշմէր :

Աբեղան երբ հրաւիրուեցաւ խօսելու յանուն տրամաբանութեան որու մասին զօրապետն աւելի հոգ կընէ իր խելամտութեան շնորհիւ , խոհարհաբար խոստովանեցաւ թէ իր վհատութիւնն ընդհանուր տեսութեամբ նկատուելով պարսաւելի էր , և թէ սակայն հոս խնդիրն օրիորդ Լագենթինին երանութեանը վրան էր · · · : Սակայն մինչդեռ՝ չկրնալով համբերել այս խոստափանաց ես ալ բերանս կը բանայի ըսելու համար իրեն թէ ինչո՞ւ կը խառնուի այս գործին , օրիորդ Լագենթինին մեզ եկաւ անկաւակ և հանգրձակ կերպարանով մը :

Իր երեսումը շփոթեց զօրապետը , որ շուտ մը և կէս ձայնով ըսաւ .

—Ուրիշ բանի վրայ խօսի՛նք :

Սակայն Լիւսիան լսած կամ դուշակած էր , և տեսակ մը խստութեամբ խօսիլ սկսելով , ըսաւ .

—Հա՛յր իմ , շատ աղէկ գիտեմ թէ ինչ է իրողութիւնը , և քանի որ մեծ շահ ունիմ այս իրողութեան մէջ , կուզեմ ներկայ ըլլալ ես ալ : Սակից՝ ի զատ ծանր և տրտմալի լուր մը կը բերեմ ձեզ : Հաւս խիստ հիւանդ է : Երեկ գիշերը մինչև առաւօտս խիստ անհանգիստ եղաւ այն ամենազաստիկ վհճաբանութեան պատճառաւ որ երեկ իրիկուն իր առջև տեղի ունեցաւ : Շկրցաւ նախաճաշին ներկայ ըլլալ , և այսհ մ՚առաջ այնքան դժնատ և վհատ դժայգինքն որ կը վերդովիմ : Շատ կը տանջուի այն որոշումներուն համար զոր կընէք այս միջոցիս : Գիտէք թէ չախորժիր այդ որոշումներէն , և թէ պրպիւ ու վիշտ կը պատճառեն իրեն : Իր արդի ծերութեան հասակին մէջ չկրնար ծանր դժգոհութիւններու հանդուրժել : Ուստի

ձեր ըրած կամ ընելիք որոշումն ինչ կուզէ թող ըլլայ , ահա ե՛ս կայ ըսելու ձեզ թէ առ այժմ չեմ ուզեր որ խնդիրին վերջին ո՛ր որոշումը տրուի : Մեծ հայրս պ· ԼըմՕնթիէն տեսնել կուզէ : Ուստի կաղաչեմ պ· ԼըմՕնթիէն որ հաճի երթալու և տեսնելու հաւս , յուսադրելով ըսելու անոր թէ խնդիրին մեր մէջ կարգադրութիւը պիտի տեսնէ , և վաղը , և եթէ պէտք է ամեն օր հետզհետէ հոս գալով գան հանդարտեցնելու և առողջելու :

Զօրապետն որ ոչ այնքան կը սիրէ իր անունը , իր ծխափայտին սաթէ կտուցը կարճց զայրոյթով ծխափայտը դարատափին վրայ դըներով : Աղետաբեկ կերպարանքով մ'իր սիրելի աբեղային նայեցաւ կարծես ըսելու համար անոր որ հարուածին առջևն առնու :

Աբեղան որ խիստ զուսատ էր , շրթունքը շարժեց . սակայն օրիորդ Լաղնթիէնին նայեցաւ իրեն , և ահա Մօրէալին գեղեցկայ իրը թէ մաղձը զէպ 'ի աչերն ու ճակատն երթէր :

—Պարո՛ն , ըսաւ Լիւսիան , յուսամ թէ այս մասին առարկութիւն մը չպիտի ընես , վասն զի ասի քեզի համար մարդասիրական պարտ մ'է . ինծի համար ալ ընտանեկան պարտ մը , և խնդիրս չպիտի ըլլայ այն կրօնքն որ կը պատուիրէ ինձ ոտքիս ներքև առնուլ այս պարտաւորութիւնները :

—Ես իսկ պ· ԼըմՕնթիէնին հետ պիտի երթամ , պատասխանեց պ· Ֆէրվէ :

Սակայն Լիւսիան արտաքոյ կարգի ազդուութեամբ շարժում մ'ընելով իր տեղը բևեռեց աբեղան :

—Ո՛չ , պարո՛ն , ա՛լ չպիտի տեսնես հաւս : Ներկայութիւնդ ինձ կը տայ իրեն . անիրաւ կանխակալութիւն մ'է այս , բայց ինչ և է , ունի այնպիսի կանխակալութիւն մը , և իր կողմէն կարդիլեմ քեզ ինորէն հոս գալու առանց իր հրամանին :

Էմիլ , որ արդէն դարատափին ծայրն էր , —վասն զի Լիւսիան խօսելու սկսելուն պէս պարտաւորութիւն մը սեպած էր պ· Ֆը Թիւրտիին քովը վազել առանց ուրիշ արտօնութեան , — լսեց այս սոսկալի խօսքերը , վասն զի ականջ եռևը դարձաւ . սակայն Լիւսիան նշան ըրաւ որ շուտ երթայ , և ահա Էմիլ անհետացաւ եղաւ :

Ի՜նչ թատերական դէպք , բարեկա՛մ . և ինչո՛ւ դուն ալ ոչնչ

չընկալար տեսնելու համար թէ Էմիլն իրաւանց յաղթանակով ինչպէ՛ս ձգմեց սա քահանայական հպարտութիւնը :

Ես , նաև միլիոնի մը փոխարէն չէի տար աթոռս այս տեսարանին առջև , ըստ որում ոչ ունիմ աբեղային դէմ · · · նախ վասն զի ծպտեալ է , երկրորդ վասն զի ինծի հետ փիլիսոփայական արհամարհութեան մեծ մտնր կերպերով կը վարուի , որք թշնամանք մ'են ինծի համար , ոխակալութիւնս թերևս պատճառ մ'ևս ունի , այսինքն թէ օրիորդ Մարսան՝ ծաղրելով հանդերձ շատ կը խօսի անոր ճարտասանութեան , գեղեցիկ կերպերուն և գեղեցիկ ձեռքերուն վրայ : Ա՛յո՛ , կսկսիմ հաւատալ թէ եկեղեցականն ալ մարդ է , և այս պարտնէրուն պատճառաւ սաստիկ կը վախնամ որ կնիկս շատ խոստովանանք չըլլայ :

Բայց ուրիշ բան մ'ալ կայ , այո՛ , ուրիշ բան մ'ալ կայ . կուզեմ ամեն բան ըսել ինձ ինչն : Էմիլ՝ որ երևան չհանեց այս բանը , կամ չունեցաւ այս կասկածը , արդէն բաւական դրդուած է : Եթէ տակաւին կը պարտաւորի կռուիլ , թողունք իրեն այն հանդարտութիւնը որով այսօր յաղթանակեց : Սակայն կշռե՛ դիտողութիւններս զոր կուզեմ խիստ անթերի կերպով դրել քեզ :

Աբեղան ճնշուած էր : Ան որ ժամ մ'առաջ , «Մի՛ մտներ այս տունը , վասն զի պիտի արտաքսուիս , պիտի բռնադատուիս մնամնարելու սոսկալի զօրապետին հետ» , կըսեր Էմիլին , հիմա ինք կերթար տունէն և Էմիլը հոն կը թողուր : Զօրապետն իրօք սոսկալի երևցաւ , բայց միայն իր աղջկան դէմ : Ուշք վախցնելու յատուկ յանդիմանութիւն մ'ըրաւ զոր ես դրեթէ չլսեցի և զոր Լիւսիան լռեց առանց խռովելու : Իմ ուշադրութիւնս դրաւուն էր պ· Ֆերվէ որ անհանդիստ կերեւար :

Պահ մը կարծեցի թէ պիտի ընկնի իր կեցած բարձր վայրէն , և տե՛ս ինչպէ՛ս մտրդասէր եմ , վասն զի կը պատրաստուէի բռնելու զան որպէս զի քարայատակներուն վրայ չընկնի և գլուխը չճղքէ . բայց ուշաբերեցաւ . իր ճակատը , որ կը խոստովանիմ թէ գեղեցիկ է , կարծես թէ երկնից հայիլ կուզէր : Խոնարհումն ու բարկութիւնն աներևոյթ եղան , և միայն վիշտը մնաց , բայց ինչպիսի՛ վիշտ :

Ընքա՛ւ , ահարկու էր այս վիշտը : Իր մեծ աչերը Լիւսիային վրայ

յառեր էին սատիկ յանդիմանութեան և յուսահատական սարսափի խառնուրդով մը : Բարեկա՛մ, այս յիմնամեայ մարդը տակաւին հոբիտառարդ է և դեղեցիկ . սոսկալի տրիսիներուն հասակն է այս , մանաւանդ եկեղեցականաց համար : Այս մարդը չէ թէ Լիւսիային ինչքը Եկեղեցիին տալ կուզէ , չէ թէ անոր Տոլին երկինց տալ կուզէ այլ ... : Բայց թերևս կը սխալիմ . եկո՛ւր , վասն զի միայն քեզ կը պատկանի զբաղեցուին , նաև իր աղջկին աչքը բանալ : Ոչ Էմիլ և ոչ ես չենք համարձակիր այսպիսի փափուկ խնդիր մը խառնելու Լիւսիային առջև . հարը շատ ծեր է . պառաւ հօրաքոյրն ալ շատ դեր է : Եկո՛ւր , քեզ կը պատկանի հոս Լիւսային ճշմարիտ Հայրն ընել .... բայց կուզեմ դէպքը մինչև վերջը պատմել քեզ :

Կը պարտաւորէի մեկնիլ , բայց չմեկնեցայ , չուզեցի մեկնիլ : Ան բանը հակառակեցաւ այն յանդիմանութեանց զոր Հայրն իր աղջկին կը տար :

—Օրիորդ Լափենթինի իր իրաւունքովը կը շարժի , ըսաւ աբասը : Կատարելապէս իրաւունք անգամ ունի : Խնայեցէք ինձ այն ատելութիւնը զոր իր մեծ-Հայրն ունի ինծի պէս ամեն եկեղեցականաց դէմ . բայց երբ այն ծերունիին առջևը գտնուեցայ , օրիորդն ուղեց որ ան իմ մասիս ճշմարտութիւնը իմանայ , և չէ թէ ես , այլ աղջիկը անոր բարկութեան տեղը տուաւ անկեղծութեան զովելի խոստովանութեամբ մը : Պ· Տը Թիւրսի հիւանդ է : Օրիորդ Լիւսիան կը վրդովի անոր հիւանդութեանը համար ·· կը վախնայ ներկայութենէս ; ուրեմն կը մեկնիմ առանց սրամտելու և առանց արտնջելու :

—Չէ՛, պարո՛ն , կը լսե՞ս , ոչ որ քեզի տունէս սիտի արտաքսէ , գոչեց զօրապետը :

—Օրիորդ Լափենթինին իր տունն է , կրկնեց պ· Աբասը սեթեւեթով :

ԼԻՒՍԻԱ : —Չէ, պարո՛ն , հաւիս տունն ինք :

Աբասը խորունկ կերպով բարևեց :

ՕՐԿՕՆ ԶՕՐԱՊԵՏԸ : —Հէ՛տ դուրս սիտի երթա՛ս ասկից :

—Կեցի՛ր , հա՛յր իմ՛, ըսաւ Լիւսիան , ես սիտի լմնկերանամ յարգանօք պ· Աբասին : Բարեհաճէ՛ ինձ սպասելու , պ· Վալմար սիտի հաճի վայրկեան մը հետդ կենալու : Բարկացած ես , մի՛այդ-

պէս երևար : Մեր հիւրերը կը մեկնին . թող որ մեկնին առանց նշմարելու մեր խռովութիւնները :

Լիւսիան զարատափէն հեռացաւ դնաց աբասին հետ , որու տատրածուած աչերը նորէն յոյսի և կենդանութեան նշոյլ մ՛առին : Զօրապետը չդիտեմ ինչ մրրկալի մտածումով մը պաշարուած էր բոլորովին : Դէպ ինձ դարձաւ , սրինյայ տղայի ձև մ՛ընելով և որոտալիր ձայնով մ՛ըսաւ .

—Կրակ ունի՞ս :

Ինքզինքս երջանիկ սեպելով այսքան աժան ազատելուս համար , խիստ լաւ գլանիկ մը տուի անոր՝ իր մարած և վարած ծխափայտին տեղը :

—Գէթ դուռ կը ծխե՛ս , կրկնեց՝ գլանիկը վառելով և ողբերգական դերն ու ձայնը պահելով . սա Էմիլն իմ Ճաշակներուս և ո՛չ մին ունի : Հանճարեղ , հոգը միայն մ՛է ան իր հօրը պէս : Եւ սա այդ պղտի պարոնն ասպարէզը չձգելու կերպով կարգադրութիւն կընէ : Ծեր Թիւրսին կը պաշտպանէ զան , և կուզէ աղջիկս կարգել առանց իմ կամքի : Պիտի տեսնե՛նք , նզովի՛ց արմատ , պիտի տեսնե՛նք :

Էմի՛լ բարի օրինակը տուած էր ինձ . ուստի այս օրինակին հետևելով դիսպանագիտական քաղցրութեամբ մը պատասխանեցի , կրցածիս չափ իր իրաւունքը պաշտպանելի , բայց շատ մը նշմարելի թէ այս չէր զօրապետը հանդարտեցնելու միջոցը : Դան մարդիկ որք ուրիշներու երկայնամտութիւնը չարաչար կը գործածեն և որոնց պէտք է դէմ դնել : Ես այս իրաւունքը չունէի , բայց շատ աղէկ տեսայ որ իր աղջիկը կրնար այս իրաւունքը բռնել և ի պահանջել հարկի յաջողութեամբ գործածել զայն :

Լիւսիան քաղցրէ մ՛եաք եկաւ և աղաչեց զիս որ կենամ : Անտանն իր պղտի ձեռներովը հօրը հատ ձեռները բռնելով իշխանութեամբ , ըսաւ :

—Քիչ մ՛առաջ շատ չարասրտութեամբ վարուեցար հետս , զոբատե՛ս իմ՛, պէտք է որ հիմա ներում խնդրես ինձմէ :

—Խարազանա՛լ մը ներելու է քեզ , ահա այսպիսի ներում մը արժանի էիր , շիտակը :

—Ծեծ մը քաշէ՛ ինձ, եթէ կուզես, պատասխանեց Լիւսիան իր խօսքերուն յանկարծ խիստ մտերմական ձեւ մը տալով, որ զօ-քապետին հաձելի երեւցաւ. յօժարութեամբ և հաճութեամբ պիտի ուտեմ ծեծը՝ ի սէր մեծ-հօրս:

—Մեծ-հա՛յրդ, մեծ հա՛յրդ... ծերունի պլինդ գլո՛ւխս մը:

—Ամէնէ աւելի դէշ է, ծեր անասուած մ՛է, բայց և այն-պէս ուղղակի երկինք պիտի երթայ, վասն զի բարեսիրտ և վասն զի շատ սիրեց զիս: Ո՛հ, դուն ի՛նչ կուզես ըսէ՛, քեզմէ լաւագոյն է ան, մանաւանդ կրօնամոլ մ՛ըլլալէդ ի վեր: Ա՛յս պատճառաւ երբեմն դէմ նախանձեցար միշտ, հասկցար, անիրաւ էիր. քեզի ալ նոյնչափ կը սիրէի, բայց եթէ շարունակես կրօնամոլութիւնդ, զինքն աւելի պիտի սիրեմ քան թէ քեզի, և ահա այս պիտի ըլլայ շահածդ:

—Հիմա զիս կրօնամոլ կը սեպես: Բայց խե՛նդ ես: Ուրեմն ա՛լ բան մը չե՛ս հաւատար:

—Հիմա շատ աւելի կը հաւատամ, վասն զի աւելի աղեկ կը հաւատամ: Ես ալ մոլեկրօն մ՛եղայ, կամ քիչ մնաց պիտի ըլլայի: Քիչ մնաց կրօնուհի պիտի ըլլայի՝ քեզի տասնիւ վշտացնելու վտանգին ենթարկուելով, և երբ կը խորհէի քու վշտիդ վրայ, կաշխատէի սիրտս ցամքեցնելու՝ երեւակայութիւնս վատնելով: Բայց խորհեցայ, իւրովի ըսի. «Կրօնամոլ չէ ամէն ուզողը: Ոմանց համար վհուա-թիւն մ՛է այն, վասն զի անոնց հանճարն ամենամեծ փորձանքնե-րու կարող է դիմանալու: Կրօնամոլութիւնը լաւ է Պ. Մօրէալիին և ոչ թէ ինձի համար:» Արդ նաև քեզի համար ամենևին արժէք մը չունի այն, զօրապե՛տ իմ: Կրնաս ուզմական հանճարն ունենալ, բայց կխնայեմ քեզ թէ բնազանցական հանճարը չունիս: Ասոր ա-պացոյցն է համոզումս չփոխելդ, համոզում որով կը յարդեմ Պ. Լամնթիէն և նախանձար կը համարիմ վանքէն ուր որշերը էի թաղուիլ:

—Վա՛ռէը... ես վանքին անունը խակ չեմ ուզեր լսել. ինչպէս Պ. Մօրէալի ըսաւ տակաւին, մարդ կրնայ իր պարտաւորութիւնը կա-տարել աշխարհիս մէջ: Կարդուէ՛ այնպիսի մարդու մը հետ որ լաւ խորհի. այնպիսի մարդու մը հետ որ քու և հօրդ կարծիքներն ունենայ:

—Կուզե՞ս դրաւ մը դնել, դուչեց օրիորդ Լափենթիեն, Պ. Մօ-րէալին որ այնքան կը պարտաւէ զիս այսօր քեզ դիմադրելուս հա-մար, պիտի խրախուսէ զիս եթէ կրօնուհի ըլլամ քեզի չհնազանդե-լու նպատակով:

—Սո՛ւտ կը խօսիս, սիրելի՛դ իմ Լիւսիա:

—Դեմ՛ն դրաւը: Ձի՞ս ուզեր դրաւ դնել:

—Ձեմ ուզեր վանքին անունը անդամ լսել:

—Ա՛յլ սակայն առանց դժուարութեան դէպ ի հոն կը մղես զիս:

—Ե՞ս:

—Ա՛յո՛, դո՛ւն: Կրնաս դրե՞ր թէ Պ. Լը Մօնթիէն ա՛լ որշած պէս նախանձար կը համարիմ, և թէ իր վրայ անթերի.... սէր մ՛ունիմ:

—Իրաւ չէ ըսածդ:

—Բան մը չգիտե՞ս այս մասին:

Զօրապետը կարծես դնտակով մը զարնուած պէս ցայտեց:

—Ի՛նչ. բան մը չգիտե՛մ: Կը պարտաւորէի դիմակալ, և դի-տե՛մ:

—Չգիտես, և յանցանքն ալ քուկդ է: Հոս եկար սպառազէն դրօշակ ի ձեռին, և կրսէիր թէ ամէն հերետիկոսները պիտի չար-դես: Ա՛յնքան ահարկու էիր որ վախցայ ես իսկ հերետիկոս ըլլալու:

—Հիմակ եղա՞ր:

—Քա՛յ կը տեսնես որ հերետիկոս եմ. միթէ խարո՞յկ պիտի ու-զես զիս այրելու համար:

—Բայց, նըզովի՛ր արմատ, ուրեմն ծաղրելի՛ եմ:

—Պիտի ըլլաս, եթէ այդպէս շարունակես:

Կսքանչանայի տեսնելով Լիւսիայեն բնաւորութեան և մտքին հնարք-ները՝ որոնցմով այսպէս կը գիմագրէր կամ լաւ ևս է ըսել ծունի կը հա-նէր խօսքի այն ամարդի և կատաղի ձևերն զոր կրնայ ըմբռնել իր հօրէ յանուանէ միայն:

Զօրապետին նայուածքն ինձ ուղղեցաւ, մեծ փայլակներ արձակ-ելով, իբր թէ ուզէր ըսել ինձ. «Վա՛յ քեզ, անմորուք դու, եթէ ժպտիս:» Զգոյշ կը կենայի. փոքր ինչ հեռացեր էի, չը լսելու պէս կերեւայի՝ ի հեռուստ լշին վրայ սահող սև կէտի մը

նայելով որ Մօրէալին տանող նաւակն էր։ Զօրապետը նոյնպէս քանի մը քայլ հեռացաւ, հետը տանելով աղջիկը և Էմիլին վրայ խօսելով, սակայն իր բարկալի և դրեթէ միշտ բարձր ձայնը մեղմելու ջանալով։

Լիւսիան զիս կանչեց և ըսաւ.

—Պէտք է որ ամէն բան գիտնաք, վասն զի ես կը կասկածիմ թէ Հայրս գուցէ Էմիլին և քու եաևէդ տան դուռը ամրապէս գոցէ երբ գուրս ելած պիտի ըլլաք։ Արդ կուզեմ որ Էմիլ և իր Հայրը գիտնան թէ մեր յարաբերութեանց գաղտնիքն իմ կամքի հակառակ եղած պիտի ըլլայ, եթէ տեղի ունենայ այն։ Ես Հօրս հետ Թեան հակառակ խօսք տուած չեմ։ Առնուազն երեք ամիս ուղեր են որպէս զի խորհելով և յարաբերութիւն ունենալով Էմիլ և ես կարենանք ճանչել միմեանք, եթէ չեն ուզեր տալ մեզ այս երեք ամիս պայմանաժամը, յանդգնեցէք իմն պիտի չըլլայ, և Հարկ պիտի ըլլայ Հնազանդիլ, բայց քու առջև կը յայտնեմ Հօրս թէ այս բաները զղջանք կը տան ինձ ամուսնութեան նկատմամբ, և թէ՝ չուզելով նորէն այսքան փափուկ և ապարդիւն փորձեր սկսիլ, ոչ ալ անծանօթի մը հետ կարդալ, ո՛չխա կընեմ ամենևին չկարդուելու։

—Պիտի, գոչեց զօրապետն իր Թոթերուն բոլոր զօրութեամբը, կը Հատանիմ··· աա այ՛ծ։ Ալլանդալ ընել կուգես։ Ըրի՛ Հոգ չես ըներ քեզ անունդ արատելը՝ ընդունելով երիտասարդի մը այցելութիւնները, երիտասարդ մ՛օրու Հետ կարդուելու Հրաման պիտի չտամ քեզ երբեք եթէ յամառի անկրօնութեան մէջ։ Լա՛ւ, մի՛ր այդ վանդներուն մէջ որք բանական ծանր են, վասն զի երբ այդ երիտասարդն անունդ արատած պիտի ըլլայ, ես ալ զինքը մեռցնելու աշխատութիւնը պիտի կրե՛մ։ Գնա՛, աչքդ առ այդ վանդներ, առ ոչինչ գրէ՛ ամեն բան··· արիւնոտ՝ ի գլուխ քոյ···։

Զօրապետը գնաց դարասպիէն այն պահուն ուր Էմիլ Հոն կը վերադառնար։ Անցնելու միջոցին ամարդօրէն Հարցուց Էմիլին թէ ի՞նչպէս է Պ· Տը Թիւրտի, և առանց պատասխանի սպասելու, դահլիճին մէջ գտնուողներուն պոռաց որ նաւակը պատրաստեն։

—Աւր կերթաս, Հա՛յր իմ, ըսաւ Լիւսիան՝ եաևէդն վազելով։

Փոքր աշտարակին տանտուղին վրայ քանի մը րոպէ խօսակցեցան։

տեսի ես ալ ժամանակ ունեցայ արագօրէն Էմիլին լսելիք ընելիքս տեղի ունեցած էր։

—Ի՞նչպէս է Հաւս, ըսաւ Լիւսիան՝ միևնակ ետ գալով։

—Շատ աւելի աղէկ, ըսաւ Էմիլ՝ Լիւսիային ձեռքը պաղեցնելով։ Փնացայ։ Սիզին քոնին է։ Բայց ա՛ւր կերթայ զօրապետը։

—Կը Հարցնե՞ս։ Էքս կերթայ՝ ուր մեր քաջաբազուկ Թիւաւարտներուն շնորհիւ սլիտի Հանի Պ· Մօրէալին Հետ։ Պիտի աշխատի անարմէ վերսանին քաղելու այն ոյժը զոր պահ մ՛առաջ կորնցուց Հետս։ Ա՛հ, Էմի՛լ, Հանգիստ անշուշտ ըսաւ քեզ այն փոխարինիկը որ մեր վրայէն անցած երբ դու Հասիս քոնին էիր։ Ջանանք որ այս փոխարինիկներն միևչև իրեն չՀանգին։ Անոնք ջախջախեցին զիս։

Նստաւ Լիւսիան, և կուրծքին եռանդուռ լի շնորհալի դէմքը արժանացնելով ծուռեցաւ Հավահար շուշանի մը պէս։ Էմիլ գրկելով քունեց զան և ըսաւ.

—Քաջալերութի՛ւն, Լիւսիա՛, քաջալերութի՛ւն։ Գուն ապատութեանդ Համար կը պատերազմիս, ես ալ սիրոյս Համար. ուրեմն չենք կրնար յաղթուիլ։

—Ա՛խ, խնդի՛ր թէ Աստուած լսէր ձայնդ, ըսաւ Լիւսիան՝ սիրտ առնելով. բայց զաւակ մ՛ունքան կը տատապի Հօրը դէմ կռուելով, Հօր մը զոր այնքան քիչ կը տեսնէ, զոր սիրան անհամբերութեամբ կը կանչէ, որուն սա վարի ձամբէն իր տանի սպիտակ երեխաները և այնին վրայի դեղեցիկ սպիտակ գալ Հանիլը կերազէ։ Կուզէ միշտ ժպտուն տեսնել զան, անդադար գրուել և կաթոգին սիրոյ ու արտութեան զուարթութեան դրախտ մը կազմել իր առջև այն քանի մ՛օրն ուր վերջապէս իր քոնին ունի Հայրը··· Եւ սակայն ահա տխուր, խիստ, նեղսիրտ, այլանդակ, և յանկարծ ցասկոտ և յամառ կը դտնէ՛ զան··· վասն զի իրօք յամառ եղած է Հայրս։ Առաջ այսպէս չէր. զգայուն և սիրալիր էր. սիրալիր է տակաւին, բայց այս պատճառաւ աւելի կը յարի որունց որ յամառութիւնը կը սորվեցնեն իրեն, և իր բարկութիւններն ա՛լ չունին այն անկեղծութիւնն որու շնորհիւ կը մոռցուէին անոնք։ «Կը Հատանիմ՝» կըսէ քեզ, և իրօրվի ալ «Աչքերս սլիտի պատրաստեմ որ չՀատանիմ՝» կըսէ։ Ա՛խ, ի՛նչպէս տխուր է խեղճ Հայրս։ Արի զինուոր մ՛էր ան

իր ամեն ամարդութիւններուն ու պարզամտութիւններուն : Խղճավա-
բի մը խոստախանքն ու ոխերը դրին անոր աւիւծի մորթին մէջ . . . :»

Պարո՛ն , ինչպէս կը տեսնես , օրիորդը Լագնեթիին աչքը բա-
ցաւ : Էմիլին կը պատկանի ըսել քեզ թէ սէ՛րն է այս հրաշքը
գործողը , թէ ոչ Լիւսիային կրնամբրութիւնն ի բնէ անոթի
կատարելապէս ուղիղ և խոհեմ եղած է : Ես գիտեմ միայն թէ
ան կը սիրէ Էմիլը , ապահով եմ թէ կը սիրէ , և Մօրէալիին
ճնշումը կը քամահրէ :

Լիւսիան դնաց իր հաւը տեսնելու համար : Ապա մեր քովը եկաւ
և Էմիլին ձեռքը սեղմելով՝ ըսաւ .

—Պէտք է որ մեկնի՛ք , աւելի աղէկ է ա՛լ սիրելի մեծ-հայրս .
կը պարտաւորիմ իր հոգը տանիլ միայն : Խո՛ղճ բարեկամ . շատ
վշտացուցին զան , և ահա այս է յայտնապէս ապստամբելուս պատճա-
ռը : Կը թուէր ինձ թէ դրկիս մէջ գաշտնեցին զան , և տուիծ մ՚ե-
զայ զինքը պաշտպանելու համար : Ո՛չ , պիտի պաշտպանեմ հաւս
մինչև իր յետին օրը և չպիտի տանին զիս Ճամպերի՝ ուր երթալս
կուզեն զիս միակողմանապէս զրկելու համար : Ինչ կուզէ թող ըլլայ ,
հոս պիտի մնամ : Եկո՛ւր վազը Էմիլ : Թերևս չպիտի կրնամ տես-
նել քեզ , բայց հաւս պիտի տեսնես . պէտք է խօսիլ զան , պէտք
չէ որ աւելի տատապի , ես փոխորինիներուն պիտի հանդուրժեմ :

Էմիլ հարցուց Լիւսիային թէ արդեօք չկրնար ինք քանի մ՚օր
տարակայիլ գալու և քեզի գտնելու համար :

—Չէ՛ , ըսաւ , թող ան գայ , իսկ դու մի՛ հեռանար այս կողմե-
րէն :

—Ուրեմն վախնալու բան մ՚ունի՞ս , հարցուց Էմիլ՝ ահաբեկ :

—Շատ բան և ոչինչ , հայրս երեկ սպառնալիք ըրաւ ինձ . . . :
Էմի՛լ , մի՛ վախնար ինծի համար , եթէ նաև սա աշտարակէն ա-
ւելի բարձր տեղէ մը կայտռել հարկ ըլլայ հաւիս քովը վերադառ-
նալու համար , պիտի կայտռեմ , բայց եթէ օրուան մը համար յաջո-
ղելու ըլլան զիս անորմէ զատելու , կուզեմ որ հոս ըլլաս դուն . քեզ
կը յանձնեմ զան : Մի՛ թողուր որ մեռնի . . . և եթէ պատահելու
ըլլայ այս դժբաղդութիւնը . . . մի՛ թողուր որ բարկութեան մէջ մեռ-
նի . . . : Բա՛րեւ , տե՛ս թէ քեզ ինչ ըսելու կամենայի , մի՛ հա-

ւանիր որ ան և ոչ իսկ քահանայի մը ստուերն իր մտարին քովՀ
նշմարէ . . . :

Երկուքնիս ալ երդում ըրինք աղէկ պահպանելու , բայց ստիպե-
ցինք Լիւսիան սիրտ տալու մեզ այն վտանգին նկատմամբ որ է մեր
իրմէ բաժնուիլն առանց դիտնալու իր ուր տարուած ըլլալը :

—Քեզ նամակ դրելու միջոցը պիտի գտնեմ միշտ , ըսաւ Լիւ-
սիան , մանաւանդ թէ ստուգապէս չեմ հաւատար այդ վտանգին : Ես
ամեն բանին յոռետեսը ենթադրեցի որպէս զի ոչնչով պատահի ձեզ
յանկարծակի : Էմի՛լ , մինչև հիմա չըսեր էի քեզ թէ հայրս ոգեղէն
բարկացած է , վասն զի մինչև հիմա՝ անկեղծութեամբ դիմադրելով
անոր՝ զդայշ կեցեր էի միշտ , սակայն քիչ մ՚առաջ վերջին միջոցս
՝ի գործ դրի իբրեն դէմ : Պ· Հանրի կարծեց թէ կը յաղթանակէ՛
Պ· Մօրէալիին ասպարէզէն քաշուիլը , և զօրապետին ալ «կը հա-
ւանիմ» ըսելը լսելով : Ես ալ կը կարծէի թէ յաղթեցի . բայց
վայրկեան մ՚ետք՝ երբ սանդուղքին վրայ կը համբուրէի հայրս՝ վստա-
հելով այն խանդաղատութեան գրգիռներուն զոր ստեղծ մ՚ունէր ,
չկրցայ իրաւացի և բարեսիրական խօսք մ՚առնուլ իր բերնէն . . . և
ալ ամենևին ապահով չեմ :

Լիւսիային այս խոստովանութիւնները սաստիկ վրդովում կը պատ-
ճառէին Էմիլին : Լիւսիան սահմանելով երթալու և իր հաւը տես-
նելու որ գինքը կանչել կրնար , չէր կրնար բացատրել մեզ Մօ-
րէալիին զօրապետին վրայ ոգեղէնութիւն ունենալը , և չգի-
տեմ թէ որո՛ւ դէմ կը պարտաւորէինք գլխաւորաբար յարձակիլ :
Իմ կարծիքս էր Էմիլին հաւատութեամբը վազել աբբան գտնել՝ որ
և է կերպով անոր ոգեղէնութիւնը խափանելու համար : Էմիլ կուս-
ղէր գիշեր և ցորեկ հին գղեկին մէջ պահուիլ՝ զօրապետը գիտենալու ,
և Լիւսիան ու իր հաւը . . . թերևս երևակայական վտանգներէն պահ-
պանելու համար : Սակայն չէր կրնար պահուիլ առանց Լիւսիան
տհաճութեանց ենթարկելու վտանգին : Ա՛լ միայն մէկ որոշում ու-
նէինք ընելու , այսինքն զօրապետին եռանդը վազել խոստանալու
համար անոր թէ պ· Տը Թիւրտի վտանգէն ազատելուն պէս Էմիլ
պիտի մեկնի քաղքէն , պայմանաւ մ՚որ էր քեզ թողուլ միայն բա-
նակցութիւնները նորէն սկսելու հոգը :

Պատրաստ էինք լճէն անցնելու որու երթին վրայ՝ ինչպէս կրնաս կարծել՝ յուզմամբ կը քայլէինք ժամանակէ՝ի վեր, և ահա զօրապետին վարքային ետ դալը տեսնելով՝ սպասեցինք որ հասնի :

—Ինձ նայեցէ՛ք, ըսաւ զօրապետը՝ ձեռքը յաւակելով ծանրաբար, յուսամ թէ ահա ամենքս ալ հանդարտեցանք : Երեք օրուան դիմադրութիւն մը պիտի որոշենք : Պ· Տը Թիւրտիին ամենևին բան մը չըսէք այս առաւօտեան իրողութեան նկատմամբ. Լեռղունք որ իր պատրանքովը մնայ : Դուն ալ, պարո՛ն Լըմօնթիէ, աղջկան հետ ամենևին մանաւանդ խօսակցութիւն չպիտի ընես : Օրն անպատմ մ՚և միայն ժամ մ՚այցելութիւն պիտի ընես անոնց : Ես ալ ամենևին ոչ յանդիմանութեան և ոչ իսկ վիճաբանութեան խօսք մ՚ըսեմ ոչ անոր, ոչ աղջկան, ոչ քեզի և ոչ որ և է մէկու մը հետ. ասոնք են ահա զինադադարի պայմանները : Խօսք տուի և քեզ ալ խօսք կուտամ : Դուն ալ խօսք տո՛ւր և ա՛լ չխօսինք··· Ինձ՛ի նոր կեցցէ՛ք-ութիւն :

Էմիլ և զօրապետն իրարու ձեռքը թոթուեցին փոքր մը չգամձդայնի կերպով. ես զգուշութիւն ընելով բան մը չըսի, վասն զի կուզէի զաւկիդ և Լիւսիային մէջ իրը միջնորդ ծառայելու իրաւունքն ինձ պահել :

Օրուան մնացորդ մասը Թիւրտիի բնակարանին բոլորտիքը պտոյտ ընելով անցուցինք, մինչդեռ զօրապետը հեռադիտակով մեզի կը դիտէր : Ծամը հնդկի երբ վանդակապատին տակ հանգչելէն վերստին, զօրապետը մեզ մօտենալով խիստ շնորհալի կերպով մ՚ըսաւ թէ պ· Տը Թիւրտի ևս քան զևս լաւ կերեւայ՝ և ժպտելով դուշեց մեզ.

—Վաղը տեսնուի՛նք :»

Ահա երեք օրուան համար եթէ ոչ հանդարտ, գէթ հանդարտած ենք. երեք օրէն ետք հոս պիտի ըլլաս, և նորէն պիտի ծնի մեր յոյսը :

ԻԷ

ԼԻՒՍԻԱ ԱՒ Պ· ԼԸՄՕՆԹԻԷ, Ի ՃԻՆՎԻԼ

Թիւրտի· 23 Յունիս 1861

Պարո՛ն,

Խոստացայ Էմիլին հետ ամենևին մանաւանդ խօսակցութիւն մը չընել երեք օր. եթէ նամակ գրեմ իրեն, խաղի պարտաւորութիւն մ՚ի գերև Հանած պիտի ըլլամ. բայց ինքզինքս բողոքովին ազատ կը համարիմ ձեզ, դէպ ՅԵՂ դիմելու :

Պարո՛ն, կը սիրեմ, կը ճանչեմ ձեզի, կարգացի ձեր շնորհած գիրքերը, Էմիլին ձեր վրայ խօսիլը լսեցի : Անոր հոգին եռանէն ձեր վսեմ հոգին տեսայ : Կը յարգեմ, կը պատուեմ, սաստիկ կը սիրեմ ձեզի : Գիտեմ թէ բարեսէր և հայր մ՚էք լինծի համար, ուստի կուզեմ սիրտս ձեզ բանալ բոլորովին :

Ձեզ կրնամ և կուզեմ ըսել ինչ որ չեմ կրնար և չեմ պարտաւորիր Էմիլին ըսել այն նեղ և անստոյգ կացութեան մէջ ուր կը կենանք. ըսելիքս է իմ գաղանիքս զոր ձեր պատուոյն կը յանձնեմ : Կը սիրե՛մ Էմիլը հոգիս բոլոր զօրութիւններովը··· : Չգիտեմ թէ սէր է այս զգացումս, բայց գիտեմ թէ միայն բարեկամութիւնը չէ այն, վասն զի ճանչցի, կը ճանչեմ բարեկամութիւնը, և գիտեմ թէ բացարձակ հանդարտութիւն մ՚է այն, մինչդեռ հիմակ զգացածս է հանդարտութիւն և վրդովում, բայց բարեպաշտական վրդովմամբ մը, Էմիլին անարժան չըլլալու կրօնական երկիւղ մը, և երկնային հանդարտութիւն մը, անոր սիրոյն արժանի ըլլալ և երջանկութեան անձն նուիրել ուզելու անթերի ստուգութիւն մը :

Երդէն հարիւր անգամ իւրովի հարցուցի թէ ինչ կընայի ընել այս սիրոյս համար՝ առանց իրեն զոհելու կրօնասիրական սովորութիւններ որք իրենները կը տարբերին և որոց միմն կը զրկուեն ղինքը : Չկրցայ յաղթել այս արգելքին : Ուրեմն պէտք է որ զոհողութիւնը կատարուի , ա՛լ չեմ ընկրկիր : Մեր սիրտերուն մէջ ընդունուած զգացում մը շատով պարտաւորութեան մը կը գտնայ : Ընդունայն ուզեցի ինքնին չխոստովանիլ այս իրողութիւնը : Տեսայ որ պէտք է ուրանալ այն զգացումը , կամ թէ Աստուծմէ ընդունիլ զայն իր հետեւութիւններովը :

Ըսի նաև իւրովի թէ արդէն բարեկամութեան համար ըրած եմ այս զոհողութեան մէկ մասը : Լաւագոյն բարեկամիս , այսինքն մեծ-Հայրիս կարծիքները յարգեցի , և պարտաւորեցայ ունեցած բոլոր ճիգս թափելու որպէս զի ուրիշներն ալ յարգեն զանոնք : Ես ժամուս իր քովը եմ իբր աջալուրջ պահնորդ մը՝ չձգելու համար որ քահանայի մը ձեռքն անոր շուրթերուն մօտեցնէ խաչը , և դիտեմ թէ պարտաւորութիւն մը կը կատարեմ :

Կարտաքսե՛մ կրօնքը մեր առնէն . եթէ հարկ ըլլար , Քրիստոսի պատկերն անգամ բռնութեամբ կը հեռացնէի՛ մեր տան շէնքէն . այլ սակայն պատուանօք կը մեծարեմ այն պատկերը , և կը պաշտեմ Յիսուսի օրէնքը . բայց խիղճս՝ ինքն իր վրայ ապահով՝ կը պատուիրէ ինձ ըրածս ընել :

Ուրեմն ամէն կրօնիկ վերջն բարձրագոյն կրօնք մը կայ որ է մարդասիրութեան , այսինքն Ճշմարիտ քրիստոնէական ողորմասիրութեան կրօնքը որ միմչև գերեզմանին դուռերը , գերեզմանէն անդին խոկ կը յարգէ խղճին ազատութիւնը :

Կզգամ թէ այս անսահման յարգը կը պարտաւորիմ ունենալ չէ թէ միայն մեծ-Հօրս հասակին , առաքինութեանց և զիս իրեն հետ միացնող ազգականութեան կապերուն համար , այլ նաև իմ ամէն նմաններուս համար , և կզգամ թէ անծանօթի մը մահակիր անկողնին քովը սլիտի ընեմ ինչ որ կընեմ հոս , եթէ այն անծանօթն իր իրաւունքն առջև բերէ նոյն իսկ իմ թերադրութեանց դէմ : Ես՛ , իրաւունք ունիս , Էմիլ իրաւունք ունի . հոգիին ազատութիւնը նուիրական է , և այս ազատութիւնը մերժող ամէն հրաման իր այժ ու

իրաւունքը կը կորսնէ , եթէ այսպիսի հրաման մ՝ընդունողը հասկըցած է խղճի ազատութեան ինչ ըլլալը :

Եթէ ամէն մարդիկ ազատ են , ես ալ եմ , և այն ազնիւ զգացումն որ ծնաւ յիս , ի վերուստ կը յայտնէ ինձ սէր և երջանկութիւն պահանջելու իրաւունքս :

Ամէն իրաւունք պարտ մը կենթադրէ : Պարտաւոր եմ հասկնալու Սոքարիչը և ծառայելու անոր այն մարդուն դիտումներուն համեմատ որուն կամովին պիտի նուիրեմ բոլոր կեանքս :

Ինքզինքս շատ հարցափորձեցի և ամէն վայրկեան կը հարցափորձեմ : Ուզեցի հասկնալ թէ արդեօք չէի՞ հաւաներ անձնական բանի մը , անորոշ այլ սակայն բուռն բնազդումի մը զոր կզգայի յիս , մայրութեան եռանդագին և սիրավառ երազին , և այս խորհրդաւոր յուզումները , որոնց դէմ կը կռուէի , նուիրական , անվաճառելի եւ բնական ինձ : Վերջապէս սիրտն ու խիղճը , հաւատքն ու բանաւորութիւնը միասին և միաձայն ըսին , «Սիրէ՛ , բայց քաջապէս և առանց զգուշութեան սիրէ՛ :»

Նախախնամական պարադայ մը յանկարծ առնամէծ համարձակութիւն տուաւ ինձ որ նախ խիստ վախկոտ էի : Կուզեմ որ այս կէտին վրայ աղէկ տեղեկութիւն ունենաս :

Ըսի Էմիլին թէ ճանչեր էի մէկը , ըսաւ ինձ թէ պատմած է քեզ Լիսեթին պատմութիւնը : Քիչ մ՝առաջ կրսէի ձեզ թէ ճանչցի բարեկամութիւնը : Խնդիրը միայն հասիս վրայ չէր : Պիտի պատմեմ ձեզ նաև Գիլբէ աբասին պատմութիւնը որ կարճ պիտի ըլլայ :

Աբասը պարկեշտ մարդ մ՝է , պիտի տեսնէք զան և պիտի հասկնաք : Առաջին կարգի միտք մը , ազնուաբար և հզօրապէս կազմուած բնաւորութիւն մը , անկեղծ և եռանդուն քրիստոնեայ մ՝է ան : Բան մը կը պակսի իր սիրտին որ վեհ զգայնութեան և ճշմարիտ խանդաղատութեան եռանդներ ունի , և որ կարծես ցնաստած է մտքին հետ ըրած կռիւներէն : Խելքին մէջ նոյնպէս բան մը տկարացած է՝ թերևս տրամաբանութիւնը տկարացած է՝ ինքն իր չափազանցութեամբը , կամ թէ ձեր պաղափարներուն համեմատ որքա՛ն քան որոշ կըլլան ինծի համար , գուցէ Գիլբէ աբասն բռնի իր սիրտը նեղցնելով՝ ընդդիմադրած ութեամբ իր ուղեղն ալ նեղցուցած է :

Պ· Մօրէալին ալ Ֆէրվէ աբասը չէ : Խիստ նուազ լուսաւոր կը-
ծնասիրութիւն մը հօրս բնաւորութիւնը զայրայոյց , խիստ խորունկ
միսթիպանութիւն մը խղճավարիս արդարասիրութիւնը դղրդեց :

Վանքին մէջ խղճավարս էր Ֆէրվէ աբասը : Երբեք խոստովա-
նանք չեղած եմ անոր . ամենևին չէր խոստովանողներ կին մը :

Այս մասին արտօնագիր մ'ունէր , բնաւ չվնասած եմ թէ ինչ
պատճառաւ : Սիրելի է տեսնել թէ մարդկային տկարութեան հե-
տևանքներուն մանր մունր պարագաներէն զուրս և վեր է ան : Ի-
րաւամբ կը թուէր ինձ թէ բարձր իմաստութեամբ լի որոշումներու
յատուկ պաշտօն ունէր ան , չէ թէ մէղսովուն խիղճերուն խծբծանքը
լուծելու այլ տեսլականին սիրահար հոգիներու մէջ պահելու և զար-
դացնելու համար այն մեծ բնազդումները զոր կը շարունակեն անոնք :
Ան չէ կրօնուհի ըլլալու դաղափարն էր ինձ տուողը :

Նախ ջնջեց , ապա մնաց այն դաղափարը . վերջապէս ուզեց բունի
զայն ընդունել տալ ինձ այն միջոցին ուր կզգայի թէ պարտաւոր էի
հրաժարելու այնպիսի դաղափարէ մը :

Այն բարեկամութիւնը , զոր ունէի իրեն համար , կրնար ամ-
փոփուած ըլլալ ոդիին սահմանին մէջ , և անուանիլ յարգանք , ան-
ծարանք . սակայն բուական ճանչէր էի զան վանքին մէջ ուր մաս-
նաւոր դասեր կը տար ինձ , հետևաբար խոստակցութեան ձշարիտ
վայելչութիւնն և իր կերպերուն հայրական բարեսիրութիւնը կրնա-
յին երախտադիտութեամբ և հետևաբար սիրով համակել զիս :
Հոդևոր հայրէ մ'աւելի կը սեպէի զան . բարեկամ մ'էր ան զոր
մտքովս հօրս և հաւիս մէջ տեղը կը դնէի , իրենց բնաւորութեանց
տարբերութիւնները հակառակ երկուքն ալ սաստիկ սիրելու համար իրը
ներքին կապի մը տեղ կը ծառայէր ինձ Ֆէրվէ Աբասը : Հայրս և
հաւս երբ չէին ունենար ինչ որ հաւատքիս , կրօնական փափաքնե-
րուս կրնար պատասխանել , աբասն այն պակասին տեղը լեցնէր : Նաև
Ճամպերլի մէջ ունեցած խոստովանահօրս խելքին պակասը լեցնողն
ան էր :

Այն օրէն 'ի վեր որ վանքին մէջ մնաս բարեաւ ըսինք իրարու՝
մեր յարաբերութիւնը լուկ դրակցութիւն մ'եղաւ : Ցաճախ չէի դը-
րեր , բայց երկար էինուանակներս . առանց ամեն մէկուն մէջ բաշ-

մանիւ ամիսներու կեանքս համառօտաբար կը պատմէի : Իր նամակ-
ներուն մէջ իր անձին նկատմամբ քիչ կը խօսէր . միայն իմ վրայ
կը դրէր ամենց մէջ : Պիտի ցուցնեմ ձեզ այն նամակները , պիտի
տեսնէք որ դեղեցիկ են անոնք , և թէ իրաւունք ունէի զինքը սի-
րելու :

Իր հոս գալը զարմանք տուաւ ինձ , ծպտումն ալ վերաւորեց զիս :
Չիմացուց ինձ թէ եկեղեցական դործ մ'ունի , ընդհակառակն մեր
վերջին բացատրութեան միջոցին ըսաւ թէ այս դաղանի պատերազ-
մին դլխաւոր տարբեր է ուղղափառութեան վերլուծել զիս : Մեր-
ժեցի մանաւանդ խոստակցութիւնները ընել հետը , վասն զի մեր սո-
վորութեանց մէջ չկար այս բանը : Վանքին մէջ բնաւ միտք չը
դտնուեր էի հետը , և իր հասակին ու բնաւորութեան հակառակ
չէի ուզեր պարտաւորիլ ըսելու Էմիլին թէ իրմէ զատ մարդու մը հետ
կը զնջանէի առանձնաբար խոստակցելու : Գիտեմ որ Էմիլ պիտի
վերաւորուէր ու վշտանար այսպիսի բանէ մը :

Ընախորժ էր ինձ աբասը Թիւրտիի մէջ տեսնել , բայց և այնպէս
'ի մեծ զարմանս իմ հոն եկաւ ան հօրս պաշտպանութեան ներքև
մնալով : Զգիտէի թէ արդէն կը ճանչէին զերաբ :

Էմիլէն իմացած էք թէ Պ· Մօրէալի ինչ ընծայք բունեց անոր
վստահութիւնը դրաւելու համար , և թէ ինչ բարեկամական յա-
րաբերութիւններ կախեցին հաստատուն իրենց մէջ : Սակայն Էմիլին
անդղրդելի համոզումները շուտով վհատեցին աբասը : Հայրս մեծ
անհամբերութիւն ունէր յաղթելու ամեն դիմադրութեան : Ե-
րեկ դիշեր երկուքը միասին եկան և հրամայեցին ինձ որ նամակա-
ձամբայ տամ Էմիլին :

Ցաջողեր էի հաւս զղեցնել որ երթայ պատկի , բայց անհանդարտ
էր ան . Պ· Մօրէալին զղեստին ներքև քահանայի մը հոտը կաս-
նար , հետևաբար չէր քնանար : Գայած էր զրքատունը որ սրահին
վերևն է . երիս դասիկոնին բոլոր պատուհանները բաց էին :

Զէի ուզեր ոչ միայն ձամբել Էմիլը , բայց նաև պայմաններ դը-
նել իր առջև : Վիճաբանութիւնը տաք էր : Պ· Մօրէալի մերթ
կաղաչէր իրը բարեկամ և մերթ կսպառնար իրը քահանայ . Հայրս
կը զայրանար այս վիճաբանութեան մէջ , կը պահանջէր նամակ զը-

քել առալ ինձ այնպէս ինչպէս Տրվիզ դբատհիլին տեսարանին մէջ դրել կը տրուի , հաւս յանկարծ սրահին դրան առջևն երևցաւ , դողալով և սաստիկ բարկացած : Իր երկայն սպիտակ պարեզօտովը , դեղեցիկ մերկ ձախատովը , խեղճ նիհար բազուկներովը որք տուր մը կը շարժէին , ուրուականի մը կը նմանէր :

Քովը վազեցի անմիջապէս , տուրը ձեռքէն առի , վասն զի իր ներկայութիւնը բաւական էր ինծ պաշտպանելու : Շալերով փաթթե- ցի գլուխը , բազմացին վրայ նստեցուցի , և աշխատեցայ հանդստել թէ կատակ մ՚ըրեր էինք քիչ մ՚առաջ :

—Չէ՛, չէ՛, գոչեց զարհուրելի սաստկութեամբ մը , լսեցի , կը տեսնե՛մ , կը հասկնա՛մ : Տունս մէջն է կրօնական հալածումը , քա- հանա՛ն , և ի՛նչ քահանայ . Փերվէ աբա՛ն , վասն զի իր անուն նը վախաւ ձեր բերնէն , ընտանեացս հին թշնամին , մայրիկ խոս- տովանահայրն ու չար ստատնա՛ն է , զօրապետին տեղապահն հին առարկա՛ն է , այն պղտի ապէտ քահանան զոր կուզէր և կը պար- տաւորէր տուրքին երկու կտոր ընել երբ՝ անոր բարի նախանձին շնորհիւ՝ աղջիկս իր նշանածին կրնէր այն մի և նոյն պայմանները որոնց կուզեն քեզի ալ բռնի ենթարկել Էմիլին նկատմամբ : Սա- կայն , փեսա՛յ , դու անատեն չհաւանեցար , ե՛ւ կուզես որ Էմիլն ընդունի նուաստութիւն մը զոր դու մերժեցիր քանի տարի առաջ , այսինքն Լուի-Ֆիլիպին իշխանութեան ժամանակ ուր թագաւորին պէս վոլթերական էիր : Զուզեցիր խոստովանութեան երթալ , բայց խ- րատախոհ եղար . հաւանեցար որ կինդ իր խոստովանահայրը պա- հէ կամ ուրիշ մը գտնէ : Ես անոր խոստովանահօրն անունը միայն գիտէի : Միշտ դուռս դոց պահեր էի քահանաներուն համար , բայց դու վերստին տունդ ընդունեցար զանոնք , իբր թէ բաւական չըլլար այն պատութիւնը զոր մեր կինդերն ունին երթալ դանելու այն դիշե- րաթեմ մարդերն և առանց ակնառութեան իրենց ամէն զղացումներն անոնց առջև սփռելու : Բայց այս եկեղեցականը բարի առաքեալ ձևա- ցաւ քու առջև , աջալրջութիւնդ խաբեց , և ևս քան զևս աղջիկս կրօնաւոր և միսիոնական մ՚ըրաւ : Խոստովանութեանդ մէջ մաշուեցաւ աղջիկս , սրահը բռնելով և ծունր դնելով ինքզինքը մեղադ , և երբ հոգեվարութեանը մէջ նորէն հոս բերիր զինքն պղտի Էլիսիա-

յիս հետ զոր չկրցած էր անել , ըսի քեզ . «Ըա՛տ ուշ է . քահա- նաները մեղադ աղջիկս , տմարդի և տիար ես , հակասական է ընթացքդ , չպիտի մեծցնես Թոռս : Քոյրս ալ բարեպաշտ է և նե- րող : Խմն է Լիսիան , քուկդ չէ՛ ան :» Ըհա այսպէս խօսեցայ հետդ , և հաւանեցար . սակայն ահա այսօր կրօնաւոր ես , լա՛ւ : Ըսելիք մ՚ունի՞ս : Էլիսիան շատ բարեպաշտութեամբ դաստիարակե- ցար , քանի որ կուզէր կրօնուհի ըլլալ . սակայն ահա հիմակ կը հաւանի կարգուելու , բայց դուն կը հակառակի՛ս ամուսնութեանը : Իրաւունք չունիս հակառակելու : Եթէ ինձ բերես այդ Փերվէ ա- բասը , պիտի մեղմեմ զան ինչպէս կը պարտաւորէի մեղմել քու ա- ջև այն օրն որ զայրացած և դժոխքին վախովը գրեթէ խեղդ էիր կնկանդ դրկիս մէջ մեռնիլը տեսնելով՝ դողեցիր լեռ լալադին . «Ա՛հ, սա մոլեռանդն է , Փերվէ աբա՛ն է անոր խելքն ու կեանքն առ- նողը :» Եկո՛ւր տե՛ս որ արդ այն մարդուն առջև ծունր կը դնես, և դուն հոս տունս կը բերես զան : Ուրեմն ղի՛ս ալ կուզես մեղմել նոյնպէս :

Մեծ-Հայրս նուաղեցաւ : Ա՛լ անոր խնամք տանելու զաղեցայ միայն : Ըսին ինձ թէ աբասը նոյնպէս շատ անհանդիստ եղաւ : Հայրս օդ- նեց անոր : Այս առտու խմացայ թէ դիշերը մեր տունը մնացեր է , և թէ դարձեալ հօրս հետ խորհրդակցեր է Էմիլը գտնելու երթա- լէն առաջ , որ դէպքերուն մնացորդ մասը հարկաւ գրած պիտի ըլ- լայ քեզ :

Հաւս Էմիլը տեսնելէն ետք զգայ թէ լաւագոյն է վճռակը , և բո- լորովին հանդարտեցի զինքը՝ երդումն ընելով թէ աբասն ա՛լ հոս ոտք չպիտի կոխէ : Խելքը գլուխն է բոլորովին , բայց աղէկ չգի- շեր երեկ դիշերուան անցած իրողութիւնները , և կը չգտամ հա- մոզելու զինքը թէ դէշ երազ մը տեսած է : Սակայն ուզեցի որ հայրս տեսնէ ինչ որ ինծի համար գաղտնի կը մնար հաւս աբասին դէմ ցուցուցած բարկութեան մէջ : Հայրս չընդունեցաւ աղաչանքս , ըսելով թէ խօսք տուած էր աս այժմ զգուշանալու որ և իցէ վն- ճաբանութենէ : Երդում ըրի իրեն թէ ամենևին խորհրդածութիւն չպիտի ընեմ այն բացատրութեան վրայ զոր պիտի հաճէր տալու ինձ , և թէ շատ կը փափաքէի լսել աբասին արդարանալը , զոր՝

ապրատամբութեան Հակառակ՝ պատկառանօք կը յարդէի միշտ :

Ա յսպէս խօսելով կը կարծէի թէ հաւս կրակ ու բոց կտրուած միջոցին շատ չափազանցութիւն ըրած է : Զօրապետը Հաւանեցաւ խօսելու, իրաւ է թէ շատ բաներու նկատմամբ լուռ կենալով և յանդիման Հակառակութեանց մէջ ընկնելով որոց սովրած է ինք . սակայն բաւական բան լսեցի , Հետևաբար Հիմա Ճշմարտութիւնը ստուգապէս գիտեմ :

Աբգան երիտասարդութեան ժամանակ եռանդով և խստութեամբ էր Ճգնաւորական կեանք մ'անցուցած է : Մայրս , զոր չճանչցի և որ Հաւիս միշտ լուռ ըրած նկարագրութեան Համեմատ վիհերոտ Հոգի մ'և շուտով սպասուորութիւն ընդունող ուղիղ մ'էր , իր խոստումնահաւ ապրելութիւնը կրեց :

Արդէն գիտէի թէ իր կեանքին այսպէս Ճգնաւորապէս և սարսափներով անցունելովն իր առողջութիւնը և գրեթէ խելքը կորսուած էր : Բայց չգիտէի թէ Փերվէ աբասն է այն խղճավարն որ չկրցաւ կամ չուզեց խեղճ մայրիս հիւանդային բորբոքումը բուժել , և զարմանօք կը հարցնեմ իրմէն թէ ինչպէս Բարիզի մէջ ճանչցի աբասը , ինչպէս տասը տարի յարաբերութիւն պահեցի իր Հետ , առանց երբէք լսելու իր բերնէն թէ Ճանչցած է մայրս : Պարոն , Թերևս դուք ալ հարցնէք իրմէն թէ ինչպէս աբասին վրայօք ամենևին չխօսեր եմ օրս և Հաւիս Հետ : Վասն զի մինչև հիմա Հայրս Հաւիս պէս Թշնամի էր կղերին . որ և իսկ քահանայի մ'անունն երկուքին Հոգևոր կամ չարասիրական խորհրդածութիւններ կը ներշնչէր , որոց չէի ուզեր ենթարկել բարեկամս անունը . . . . :

Բարեկամիս . կրնայ տակաւին բարեկամս ըլլալ Փերվէ աբասը : Կը խոստովանիմ թէ անկեղծ է իր Հաւատքը , բայց կզգամ թէ Հաւիս և օրս լինձ յայտնած դաղանիքները սրտիս դուռը գոցելին իրեն Համար . դոցուելուն պատճառներն են անցելոյն վրայ Հետս ամենևին չխօսիլը , այն յանկարծական իշխանութիւնը զոր նորէն ստացաւ օրս վրայ՝ ասոր արդէն ունեցած կարծիքներուն Հակառակ , այն դարձուածները զոր ի գործ դրաւ լինձ մօտեցնելու Համար և այն լռութիւնը զոր պատաւ օրաքայրս իսկ պահեց երբ իր Հետը կը խօսէի այս խղճավարիս վրայ :

Իրաւ է որ օրաքայրս ի լոյց Ճանչցած է զան , և թէ իր յիշատակներու խառնակութեան մէջ իր անունը իսկ մոռնալ կարենալու չափ չփոթած է անունները . . . : Շատ պատաւ է ան . . . : Վերջապէս , պարոն , ա՛լ չգիտեմ թէ ինչ կը պարտաւորիմ խորհիլ պ· Փերվէին ընթացքին վրայ : Ընդ անշահախնդիր , զղջաստ և ջերմեռանդ ընթացը գիտեմ , բայց այս է ամեն գիտցածս . մնացորդը գաղանիք մ'է : Շատ տարիներէ ի վեր իր կրօնական տեսութեան կէտը փոխելու և ապրելութեամբը ալ նոյն չափազանցութիւններէ զես ազատ պահել ուզելու չափ զղջաց այն յոռի Հետևութեան վրայ զոր ուներցաւ իր մօտ խեղճը վարելը :

Ուրեմն ինչո՞ւ այսօր նորէն կառնու անձնյլուսութեան շանթերը՝ զես էմիլէն զատելու Համար : Ինչո՞ւ կուզէ վանքին մնալ ընկղմել զես վերստին : Եւ ինչպէս կրնայ Համաձայնել իր եռանդին խստութիւնը այն փոքր նենգութեանց կամ անյողոպական խանդաղատութեանց Հետ զոր կը նշմարեմ իր վրայ :

Ուզեցի ամեն բան լսել ձեզ , վասն զի կը խնդրեմ որ օգնութեան Հասնիք , և կը յուսամ թէ այս երկար նամակին չնորհիւ կացութիւնս երկար ժամանակ քննելու չափի պարտաւորիք : Կը Հաւատամ ձեզ թէ խիստ անապարդին է այս կացութիւնը , վասն զի Հայրս ահարկու և Թերևս անողոքելի մարդու մը լծին ներքև կը տեսնեմ

Կը վախնամ խեղճ Հաւիս Համար , որու Հետ խօսակցելու առաջին փափաք յայտնեց աբասը , ապահով ըլլալով , կըսէ , թէ պիտի պարտաւորեր անոր կանխակալ կարծիքները և առ Աստուած պիտի վերադարձ անոր Հոգին : Պիտի Համարձակի ներկն մեր տունը գալու սիրելի պատուական պատուէրիս Հակառակ :

Էմիլ՝ որ մինչև Հիմակ այնքան Համբերատար , Հլու , իմ մասիս վստահ և աբասին Հետ այնքան խոհեմ էր՝ պիտի չկարենա՞ այս առնին կուիւներուն մէջ : Ո՛չ , բայց որքա՜ն պիտի տառապի : Եւ՛ եթէ նորէն հիւանդանայ : Ասկից ի զատ ինչ լուծում պիտի ունենանք : Եթէ չազատեր մեզմէ , կրնամ Հայրական կանքին գիմադրել ; մեր անունը գատարաններու առջև քաշքշել , ընտանիքս առակ նշանաւի ընել . . . . : Անկարելի է լինձ այդ բանը . . . . : Վերջապէս եթ

կէք ։ Պապս նոյնպէս կը կանչէ ձեզի և անհամբերութեամբ ձեր գալստեան կսպասէ ։ Հայրս ինչ կերպով կուզէ Թո՛ղ ընդունի ձեզի , յիշեցէ՛ք որ Թիւրտիի մէջ պ· Տը Թիւրտիին և իմ տունն էք ։

Ձեր ծաքն ու դիրկը նետուելով մնամ

ԼԻՍԻԱ

ԻԲ

Ջինադուլը լսանալու մօտ էր բոլորովին երբ պ· Լամնեթիէ էքս կը հասնէր ։ Ձաւկին հետ խօսակցելէն առք իր առաջին հոգն եղաւ Շէնվիլ զրկել զան · Շէնվիլ երկիր մ՛է զոր Լիսին ասդին՝ Բօն գետին ձորին մէջ ունի ան · հոն Էմիլ քանի մը ժամուան մէջ կընդունէր հարկաւոր լուրերը ։ Ան եղանակին մէջն էին ուր ամեն տարի հայրն ու զաւակը կը բնակէին այս երկրին մէջ · Էմիլ հոն մեծցած էր և շատ կը սիրէր այս երկիրը ։

պ· Լամնեթիէ կզգար թէ Էմիլին ներկայութիւնը զօրապետին դրդռութիւնը կրնար աւելցնել միայն և արտսին Թշնամական հսկողութիւնը զրգռել ։ Մանաւանդ որ ընտանեկան կռիւին նկատմամբ եթէ դուրսը տարաձայնութիւն մ՛եղնէր , պէտք չէր որ Լիսիան անախորժ խօսքերուն առարկան ըլլար այս կռիւին առարկային մերձաւորութեան պատճառաւ ։

Էմիլ շատ վշտացաւ իրողութեանց տեսարանէն հեռանալուն և անդրծութեան դատապարտիլը զգալուն համար · բայց հասկցաւ հօրն խնամատութիւնը · իր բազդը հօրը ձեռքը յանձնեց և մկնեցաւ

պահելով իր անձկութիւնները և զսպելով իր վիշտը ։ Էմիլ կրնա՞ քի մեծ զօրութիւն մ՛ունէր , որու ապացոյցը կրցանք տեսնել իր վերջին նամակներուն մէջ ։

Թերևս չէր ինչ որ կրանտիսօնի ժամանակ կրնար կատարեալ եւ բիտասարդ մ՛անուանիլ · բայց միամիտ , վեհանձն , խիստ եռանդուռ և բաւական հաստատուն բնաւորութեան տէր ըլլալով կրնար կրել իր կեանքնայօժար ափիւնները ։

Թէև սիրոյ նախանձոտութիւնները ունէր , բայց կրնար պատուարեան սահմաններուն մէջ պահել զանոնք ։ Թէև խնամատար նորընծային ջերմեռանդութիւնները ունէր , բայց ասոնց հետ չէր խառներ վհճաբանութեան անհեդեդ հպարտութիւնը , և իր հայրն առանց դժուարութեան կը հանդարտէր զան ; վասն զի հայրը բնաւորութեան և բարութեան տիպարն էր իրեն համար ։

Տիկին Մարան և իր աղջիկը Սալուայէն կը մեկնէին ։ Հանրի վ՚ալմար թերևս փափաքէր անոնց հետն երթալ · բայց զգաց թէ կրնար օգտակար ըլլալ պ· Լամնեթիէին , և առաջարկեց անոր մնալ ։ պ· Լամնեթիէ ընդունեց առաջարկութիւնը ։

Այս երիտասարդն անձնուիրութեան և սիրոյ դասե մ՛ունէր որու վրայ չէր պարծեր , որու արժէքը թերևս ինքն ալ չէր կշռեր , և զոր սակայն պ· Լամնեթիէի աղէկ կը ճանչէր և գիտէր զարգացընել՝ փորձելով զայն ։ Ուստի Հանրի Պուրժէի դիւղը տեղաւորեցաւ այս դիւղը ըլլին այն եղերին վրան է ուր է նաև Թիւրտիին դղեակը՝ փոքր մ՛ինչ հեռաւորութեամբ ։

պ· Լամնեթիէ Թիւրտի գնաց՝ միայը դրած ըլլալով հոն մնալ որքան որ հարկաւոր էր մնալ , և չհասնիլ արտաքսուելու անկից՝ Լիւսիային և անոր մեծ հօրն փափաքին համեմատ ։

Մինչդեռ պաշարումն այսպէս կը կատարուէր , պ· Մօրէալ ևս՝ իր հակառակորդներուն շարժումներուն ուշադիր՝ իր ռազմական պատրաստութիւնը կը տեսնէր ։ Էքսի մէջ կը թողուր իր բարեկամը՝ Տը Լիւյ կոմսը , որ ամենեն օգնութիւն մը չէր կրնար ընել , և Շամպերի կեղծիք ընդունելու համար օգնական մ՛որու անհամբերութեամբ կսպասէր ։

Այս օգնականը , համոզումի և կամքի այս զօրութիւնը ցոյց կուգէր

Պ· Լամենթիէին դէմ հանել, հայր Օնօրիան էր, այն հանճարեղ քեզի գարուչինը որ իր ապրեցումեամբը Մօրէալիին հոգին և ուրիշ շատ հոգիներ նորոգած էր իր կերպովը :

Ա յս կրօնաւորին նկարագրութիւնը բաւական ճշդութեամբ եղած է այս հատւածոյին մեծասաններորդ նամակին մէջ զոր Մօրէալ օ րիորդ Լագենթինիին գրած է :

Ընթերցողը նեմ՝ մոռցած ըլլալով այն նկարագրութիւնը՝ ուղէ վերստին այն նամակին դիմել, մեղ պէս պիտի գիտնայ թէ աբասին հատւածն ինչ փորձեր կրած է, ինչ օրինաւոր և աղնիւ փոխադրութիւններ իր սրտին մէջ ոտնակոխ եղած և ճնշուած էին պատական անսխալականութեան քենած լուծէն, անսխալականութիւն որ հոգեվար ուղղափառութեան տղայական, բայց միակ և յետին միջոցն է . նեմ Մօրէալ ներքին համոզմամբ զրկուելով և այս կոչը, խոչ և անմուռնչ օրհնէն առջև նորէն գտնուելովին ինչպատիկ պզտումներ զգացած էր . նեմ վերջապես ինչպիսի յուսահատութիւն մը հայր Օնօրիոյին դիրկը նետած էր զան, այսինքն կրօնաւորի մ՚որ այս աւերուն ուղղափառութեան վերջին սուրբերուն մին է, եռանդավառ միտք մ՚է, խստամբեր կեանք մ՚է, դրաւիչ խօսք մ՚այսինքն երկնային ներշնչումի և մեղմորմի խառնուրդ մ՚է, մարդկային հրաժարականի եռանդալի լերութիւնն է :

Մօրէալ վայրապար ամեն ջանադրութիւն ընելէն ետք՝ ամեն հատւոտը չոբանալու համար պարտաւորեցաւ այս նուիրական յիմարութիւնն ապաւէն մ՚ընել իր բուռն խնայականութեան : Ընդունայն փորձեր ըրած կըլլար ընդունելու համար այժմեայ հոգեպաշտական փիլիսոփայութիւնը, որ շատ նկատմամբ նեմ շիտի է տակաւին, այլ՝ի վերուստ լուսաւորած, ազատութեան երկրային սկզբունքէն ծնած է, յաւաջդիմութեան տեսլովը կը մին և արդէն արշաւակի կը յաւաջանայ ապագային դէպ ընդարձակ հորիզոնները : Պ· Լամենթիէ և իր տղան այս փիլիսոփայութեան անձնաւորութիւններն էին Մօրէալիին առջև :

Մինչդեռ իր վերջին ապաւէնն էր հայր Օնօրիոն, ասոր մահացոյց վարդապետութեանց հակառակ գործող այն փիլիսոփայութեան զօրութիւնը շլացում, երկիւղ, օրամտութիւն կը պատճառէր Մօ-

րէալիին : Ա յնքան խելացի և կիրթ էր որ չէր կրնար այս փիլիսոփայական ընդդիմադրութեան իր բոլորաիրը յորդիլն և անոր հոսանքէն ետ քշուիլը չզգալ· կրնային այս ընդդիմադրութիւնը ջնջել՝ անոր լուսաւորութիւնը և զօրութիւնը հատւածին սահմանէն ներս առնելով· բայց Եկեղեցին չուզեր այս այլասեռող աջակցութիւնը, և Եկեղեցիին պէս Մօրէալին ալ կաւէր ազատամիտ մարդերը և նոր դրուածները : այս տեսլութիւնը մինչև կեանքին վերջը արիաբար պատերազմիլ և առանց յաղթել կարենալու· չարչարուելով ու մաշուելով մեռնող քահանային նեսիսի զգեստին կը նմանի :

Մօրէալին որ ձեռնարիու և միշտ կամակոր միտք մ՚էր անհրաժեշտաբար, Սավոյան եկած էր մեծ պատրանքով : կարծեր էր թէ դիւրութեամբ պիտի յաղթահանկէ Լիւսիային ամուսնութեան համար ունեցած կամքութիւններուն դէմ : Տեսանք որ միտք ունէր վանք մը հաստատել արանց համար, ու և նոյն ժամանակ նաև ուրիշ վանք մը կանանց համար, և թէև առաջինին վարչութիւնը հայր Օնօրիոյին տալ կուզէր, երկրորդին վարչութիւնը լուելեայն իրեն համար պահելով :

Հարուստ էր Մօրէալ, և սուրբ-ամուսնութիւն առած էր անոր իր կրօնական հաստատութիւնը հիմնելու այս Սավոյան երկրին մէջ ուր այսօր կամ վաղը կրնար կայսրական ոգին սիրել՝ քանի որ Սավոյա Փրանսայի հետ կցուեցաւ :

Մօրէալ հրաման առած էր աշխարհականի զգեստ հագնելու՝ որպէս զի կարենայ յարմար երկիր մը գտնելու եաևէն լինկնել առանց կասկած տալու դիմադրութեան ոգիին զոր քահանայ կինթագրէ միշտ : Թերևս կը կարծուէր նաև թէ Սավոյի հատւոտացեալներն ալ ուրիշներուն պէս իրենց շահերուն հոգը կը տանէին, և թէ ամեն վաճառող օգուտ պիտի քաղէր պարագայէն :

Ատի, պիտի ըսուի, այնքան զգուշութիւններ ընելու և իր անունն անգամ պահել ուզելու չատի պատճառ մը չէր աբասին համար : Ուրեմն իրօք ուրիշ պատճառ մ՚ունէր ան : Էմիլին ըսած էր այս պատճառը, և չսուած էր :

Կը վախնար, եթէ ոչ իր կեանքին, գէթ իր գործելու ազատութեան համար, վասն զի իրաւունք ունէր վախնալու որ սասակիպայ-

թակրութիւն մը տեղի ունենալով չկարենայ իր նպատակները : Հի-
մա չէին պիտեր այս երկրորդ պատճառը :

Գիտէը որ Լափենթինի զօրապետը սաստիկ քէն ու սիտ պահած էր իրեն դէմ, և կըսէը իւրովի թէ պ· Տը Թիւրմի ծերացած ըլ-
լալովը հանդերձ՝ թերևս մոռցած չէ իր անունը օրիորդ Տը Թիւր-
տիին պէս : Պէտք էր Լիւսիան տեսնել, համոզել, և խօսքին հրա-
պոյրովն սառնալ : Լիւսիան թերևս պիտի մերժէր ժամադրութիւն-
ները, դաղտնի բանակցութիւնները ընդունիլ : Պէտք էր ամէն միջոց ի գործ դնելով մինչև իրեն մօտիլ : Աբասը յայտնած էր :

Սակայն մազ մնացած էր չյաջողելուն : Մրրկալի եղած էր օ-
րիորդ Տը Թիւրտիին տան մէջ իր զօրապետին հետ տեսութիւնը : Ճանդարմաբար տեղի տուած էր այս տեսութեան՝ իր հոդասիրական կերպերովը պատաս աղջիկը շլացնելէն և վաստկելէն ետք իր ո՛վըր-
լալը յայտնելով և ընդունելով անօրէնն : Քիչ օրուան մէջ յաջո-
ղած էր հասնելու այս նպատակին :

Մօրեալին ընտիր և սրբազնագ հրապոյրներ ունէր որոնց զօրու-
թիւնը կը ճանչէր : Ուստի ևս քան զևս ինքնիրեն վստահելով՝ աղաչած էր պատասը որ Պ· Տը Թիւրտիին և Լիւսիային դաղտնի ճաշ մ՛ընել տայ իրեն զօրապետին հետ : Ցետանք որ զօրապետը դաղտնի տոմնակով մը հրաւէրը ընդունելով գացած էր : Զօրապետը ճաշած և պիշերը Մօրեալիին հետ անցուցած էր առանց ճանչնալու քան :

Քան տարիէ աւելի էր զան չտեսած ըլլալը, մանաւանդ թէ անկից առաջ ալ քիչ անգամ տեսած էր արասը, թէև սա իր ամուս-
նական ճակատագիրներուն դաղտնի տէրն եղած ըլլար :

Գիշերը ժամը տասնումէկի մէջտեղն օրիորդ Տը Թիւրտի իր սե-
նեակը քաշուած և զօրապետն ալ իր սքնութիւնը երկարելով քաղց-
րաբարոյ և բարեպաշտ արասին հետ որ քանի մը ժամէ ի վեր պատասպասած կերպով քնած և կակղած էր զան, Մօրեալի տիկին Լափենթինիի կեանքը և մահը պատմել տուեր էր :

Տեսած էր թէ ժամանակն ամբողջ էր այս վիշտը, և ըմբռնած էր զօրապետին խղճին պաղտնի գործողութիւնները : Երկար ժամա-
նակ այս մարդն իր կնկան մահը քահանային նկատմամբ իր տկա-
րութեան մէկ հետևանքը համարելով ինքնինքը մեղադրած էր : Քա-

րոզին կամ բանակցութեան ունկնդիր ըլլալէն ետք դուրս ելնող ին-
չ հնօրեայ բարուց տէր պաշտօնատարներու հետ հաստատակէս քայլելու և եպիսկոպոսներէն ու անոնց մարդերէն փաղաքուշ խօսքեր լսելու համար մնափառութեամբ ներմուծանդ մ՛ըլլալով յանկարծ դիտած էր թէ իր կնիկը չէ թէ իրը նահատակուհի, այլ իրը սըր-
քուհի մը մեռած է, և ինքն իրեն համար պրեթէ արժանաւոր դործ մը սեպած էր ինչ որ այնքան երկար առանձ ի վեր խո-
նարհումի և խղճի տաղնապի առարկայ մ՛էր :

Ուստի Մօրեալի բաւական պատրաստուած գտնելով զօրապետը յայտնեց անոր թէ ինք Փերվէ արասն է : Մարդկային զգացումմը, առնական արժանապատուութեան մնացորդ մը, սրտի յուժին բախում մ՛այն կնկան համար զոր սիրած էր, քանի մը վայրկեան կասեց-
ընել և սպառնական հանդամանք մը տալ զօրապետին :

Մօրեալին նոյնպէս յուզուելով իր կուրծքը նետերէ անոր՝ ըսե-
լով թէ ուրախութեամբ պիտի մեռնի տիկին Լափենթինիին հոգին աղատելու նպատակաւ անվիժաբար աշխատած ըլլալուն համար : Զօրապետը լացաւ, խոնարհեցաւ, և խնդրեց արասէն որ խոստո-
վանանք ընէ վէնքն և ներէ իր մեղաց, իր խնդիրը հետևեալ առ-
տու Տրլուի կամնին աղօթարանին մէջ կատարուելիք : Փերվէ ա-
բասն երբէք չէր դադրած մարդիկը խոստովանցնելէ :

Զօրապետը գտած էր ուրիշ կամք մը զոր իր երերուն կամքին տեղ պիտի դնէր, նաև արժանեաց և դիտութեան տէր մարդ մ՛ո-
րու շնորհիւ դիմադրելով պիտի հերքէր ինչ որ Էմիլէն փիլիսոփա-
յական խծրծանքը կանուանէր, ուստի՝ ա՛լ երջանիկ սեպելով ինք-
զինքն այսպիսի կամք և մարդ մը գտնելուն համար՝ հոգևոն և մար-
մնովին անձնատուր եղաւ իր հին հալածչին, իր հին թշնամիին, այն մարդուն որու հոգևոր ազդեցութիւնն իր ամուսնութիւնը ար-
դիլելու համար ամէն ճիզ թափած և անկից ի վեր իր տատամսոտ և խռովեալ սրտին մէջ սրտմտութեան և նախանձոտութեան փո-
թորիկներ յարուցած էր :

Արասին այս գործողութեանց միջոցին դարձչիներուն կրօնաւորը ճամբան էր : Հայր Օնօրիօ կանչուած էր տեղեկութիւն առնելու հա-
մար կալուածի մը վրայօք որու սակարկութիւնը ընել սկսած էր Մօ-

բէալի , և որուն ձգնաւորին դիտաւորութեանց յարմար ըլլալը կամ չըլլալը կուզէր դիտնալ :

Մօրէալին հիմակ այս նպատակը գործադրելու կը վարանէր՝ Լիւսիային այնպիսի նպատակի մը դիմադրելը տեսնելով . բայց կը յուսար թէ սուրբին հրաման ձարտասանութիւնն ու ախնախոհ տեսքը պիտի ուղղեն Լիւսիային վրայ :

Վերջապէս լսացաւ այն երևելի զինադուլը զոր Մօրէալի երևակայած էր հայր Օնօրիօնին ժամանակ տալու համար որ հասնի , և զինադուլին վերջին օրն իրօք նուիրաժողով եղբայր մը Թիւրաիի բերնակարանին դրան առջև երևցաւ : Ներս առին և խոհատունը տարին զան :

Զօրապետն իմացած էր անոր գալուստը . տեղէն չշարժեցաւ : Միայն որ Լիւսիային ողորմասիրական գործերուն սովորած և մանաւանդ թէ իր անձուկ համակրութիւնները ուզածին պէս ծառայեցնող Մօրէալին արդէն հրահանգ ընդունած ըլլալով՝ դնաց հարցնելու իր ծաղկահաս սիրուհիին թէ ինչ պէտք էր ասել մուրացիկ կրօնաւորին :

Լիւսիան գրքատան մէջն էր Պ· Լըմնէթիէին հետ որ քանի մը վայրկեան առաջ եկած էր : Հոն կը պատրաստուէին Թան տալու Պ· Տը Թիւրաիին որ բարեհաճեր էր իր սենեկէն ելնելու և որ սակայն տակաւին շատ տկար ըլլալով չէր կրնար սրահն իջնել :

Երբ Լիւսիան՝ Պ· Լըմնէթիէին հետ խօսակցութիւնը շարունակելով հանդերձ իր ողորմութիւնը զրկեց , Միկի՝ եա դառնալով ըսաւ թէ այն աղքատ եղբայրը խիստ յոգնած է , թէ ոտներն արիւներ են, և թէ հին դղեկին կամ ախոռներուն մէկ խորշը յարդի խուրձի մը վրայ կուզէ պառկիլ :

—Անկողին մը , սենեակ մը , լաւ ընթրիք մ՚և ամեն ուզածը տրուի անոր , պատասխանեց Լիւսիան :

Եւ նորէն սկսաւ Էմիլին վրայ խօսիլ Պ· Լըմնէթիէին հետ :

Լիւսիան երջանիկ էր վերջապէս զան տեսնելուն համար , այսինքն այն մարդն որ պայծառ միտք մը , ընդարձակ հմտութիւն և իր մտքին պէս անարատ բնաւորութիւն մ՚ունէր : Ան յարատև լուսախնդիրներուն միջն էր ան որուն դէմ դեռ հին ամեն ժամանակ կը վիճաբա-

նի և կը հեղնէ , բանադատութիւն կամ թշնամանք կընէ , և որը սակայն իրարու հետ աւելի կամ նուազ համաձայն ըլլալով ամեն դար աւելի խորունկ կերպով կը պեղէն այն շահիլը որմնցմանէ տպագան լայն ճամբաներ կը շինէ :

Առաքելութեան հպարտութիւնը չունէր և ինքզինքն ի վերուստ ներշնչեալ մը չէր սեպեր : Իր մտքին պէս համեստ միտք մը , իր արտաքին կերպարանքին պէս կերպարանք մը չկար ըսուած : Իր խօսքը մեղմ , յայտնի և առանց անօգուտ զարդարանքի էր : Ոչ այնքան կապայտյանէր որքան մտիկ կընէր : Իր միտքն միշտ կզբաղէր հասկնալու որպէս զի առանց կրքի դատէ և անկողմնապահ եղրակացութիւն հանէ : Եւ հոգիի այս հանդարտութեան ներքև ձշմարիտ այժ , անզուսպ արիութիւն մը , բարութեան դանձեր և անսայլայլելի համբերութիւն մը կար :

Թէև Էմիլ աւիտով խօսեցած էր իր հօրը վրայօր , Լիւսիան տեսաւ որ Պ· Լըմնէթիէ իրօք էր ինչ որ ինք երազած էր , վասն զի Էմիլ խմայեցած էր անոր իր հօրը կերպարանն զարմանալի պարզութիւնը . կանխաբաած էր Լիւսիային թէ փոխանակ շանալու պիտի զմայլի :

Լիւսիան զգայ թէ Պ· Լըմնէթիէին հետ առանց շփոթուելու կը տեսնուէր՝ իրը թէ միշտ ճանչած ըլլար զան : Օրիորդ Լաղենթինէ արդէն ներկայած էր զան ծեր Թիւրաիին որ սրտաբուղխ ուրախութեամբ մ՚ընդունած էր զան , և որ հիմակ իր սենեակը վերադառնալէն առաջ անոնց հետ մէկ երկու ժամ տեսնուելու համար կը հաղուէր :

Չէր երևար զօրապետն որու հետ Լիւսիան ճաշած էր : Պ· Լըմնէթիէն Միկին զրկելով հրաման ուղեց գալու և զինքը բարևելու : Զօրապետը պատասխան զրկեց թէ Պ· Տը Թիւրաիին ընթրիքէն ետք սրահին մէջ պիտի սպասէ նոր հիւրին :

Պ· Լըմնէթիէ ամբողջապէս առած ըլլալով այն ամեն գաղափարները զոր Լիւսիան և ատոր մեծ-հայրը կը պարտաւորէին տալ իրեն՝ սրահն իջաւ և հոն գտաւ զօրապետը զարուչնեան կրօնաւորով ամրացած :

Գործի վրայ խօսելու ժամանակը չէր , զօրապետին այս լսին և

Յողնաբեկ ծերունին չհամբերեցու Ճարտարապետը մնաւանդ հաստատեց պ· Լըմնեթիէին թէ այն օրը չէին ուղեր բացատրութիւններուն տեղի տալ ։

Բայց ո՛վ էր Լիւսիային անծանօթ այս անձն որ յանկարծ զօրապետին հետ բարեկամացած կերեւար ։ Անցորդ մը, օրուան մը համար հիւրընկալութիւն ընդունող ուխտաւո՞ր մը, կամ Մօրէալիին մէկ լրտե՞սն էր ան ։

պ· Լըմնեթիէ որ ընդհանուր շահու մը վերաբերող իրերու վրայ պ· Լազենեթինիին հետ խօսակցելով հանդերձ կը զննէր նորեկ անձը, շուտով հասկցաւ թէ ան ոչ անցորդ մը, և ոչ բանտարկուած մը, այլ տեսակ մ՚անկեղծ քարոզիչ էր ։ Մարդը խիստ ծեր կամ խստութիւններէ կարի մաշուած էր ։ Իր հասարակ և նեմ դէմքը յանկարծ մեծ փայլակներ կարձակէր աւանդ աւերեալ պատճառի ։ Իր մահաշուք աչքին մէջ թմբրած բոցեր կային որք ելեքտրական ըլոխի հոսումին պէս դուրս կը հոսէին ։ Իր խիստ բարձր և քունքին քովերէն սեղմուած ճակատն իր մերկութեամբն հակադէմ պատկեր մը կընծայէր զօրապետին կարճ ու լայն ճակատին հետ ։

Խոշոր աստի հատած և փոշիէն աղտոտած էր, իր մորթին և զգեստներուն գոյնը քիչ տարբերութիւն ունէր ։ Հողի և խնամութեան հետ մը կար իր վրայ ։ Գէշ կը խօսէր ֆրանսերէնը և կերեւար թէ աւելի դէշ կը հասկնար այս լեզուն ։ Ասոր փոխարէն ամենևին չէր հասկնար իտալերէնը որով զօրապետը կը ջանար խօսելու անոր հետ ։

Բայց պատուհանին քովը նստած ըլլալով Թերևս կը պաղէր, բայց չէր նշմարեր կամ հոգ չէր ըներ մսիլը ։ Քարուչխեան կրօնաւորն ունէր այն անզգայ կամ անվիրելի կազմութիւնը զոր մոլեռանդները, մարտիրոսները և խելքը կունենան միայն ։

պ· Լըմնեթիէ կը դիտէր անոր սոկրատեան կիսադէմը որ կարծես փորուած էր՝ իբր թէ ծռմռապահութեանց նիհարութիւնը միայն ոսկրային գիծերը ցից թողուցած և ամէն բնապատումներուն հեռուն ասուած տարած ըլլար ։ Ճակատը միայն ահելով բարձրացած էր, և այս պատճառաւ ալ չէ թէ Սոկրատեան էր ան, այլ անորմէ աւելի կամ նուազ բան մը, Հնդիկ մը, սիմեակեաց մը ։

Էմիլին հայրը զգայ թէ արհամարհելի չէր մնրզը, և հետը խօսելու բան և քաջալերի խօսքերէն լեզուով ։ Գոհունակութեան նըշոյլ մը վանականին դէմքը լուսաւորեց, որ մնլորուած, ձանձրացած և համակերպած ըլլալով արձանի մը փոխուեր էր ։

Պարզամտաբար պատմեց պ· Լըմնեթիէին թէ Ֆրասպաթիէն կը դար, թէ երկաթուղիով, նաւով, կառքով և ոտքով ճամրորդած էր ։ Ա՛յս ամէն իրերու վրայ ամենևին ոչ զարմանք և ոչ հոգ կը յայտնէր ։ Երկրին և կլիմաներուն նկատմամբ որ և է մեծատանջութիւն չունէր ։ Ամենևին դիտողութիւն չէր ըներ իր ճամրուն վրայ ։ Խոբհոբդնեբովա ֆբասոաաձ կը ֆայլէ, կըսէր, ոչինչ տեսած էր ։

—Խիստ դեղեցիկ բան է այդպէս քայլերն երբ վսեմ են խորհուրդները, ըսաւ անոր պ· Լըմնեթիէ ։ Աստուծո՛ւ վրայ կը խորհէիր ։

—Աստուծու վրայ միշտ և շատ մը պզտի բաներու վրայ որոնց բացատրութիւնը կը խնդրեի Աստուծմէ ։

—Օրինակ մը կը տա՞ս ։

—Նախ թէ մարդս ինչո՛ւ շատ երթալ կուզէ, իբր թէ տեղ փոխելով յաւաջանալ կարծէը ։

—Աստուած պատասխանո՞ց քեզ ։

—Ա՛յո, ըսաւ թէ անօգուտ էր շատ երթալը, և թէ քանի որ մահն ամենուրեք կը գնակի, հարկ չէր աճապարել անոր հանդիպելու համար ։

—Եւ ուրիշ բնչ կը հարցնէիր Աստուծու ։

—Կը հարցնէի թէ հրեշտակները ճամբորդութիւն կընե՞ն ։

—Եւ Աստուա՞ծ ։ ։ ։ ։

—Ըսաւ ինձ թէ շոգիէն աւելի շատ կերթան անոնք ։

—Նա՛և խորհուրդին պէս շատ ։

—Չարէն աւելի շատ, աւելի՛ շատ, և շնորհքի՛ն պէս շատ ։

—Շա՛տ աղէկ ։ Եթէ բարին չարէն աւելի շատ կերթայ, ուրեմն չարն ի՞ա պիտի մնայ և անկարողութեան պիտի դատապարտուի ։

—Աի դաղանիք մ՚է ։ Երբեմն խորհեցայ ատոր վրայ ։

—Աստուծու հարցուփորձ ըրիր այդ մասին ։

—Ո՛չ, պատասխաներ Թերևս Թէ ինձ վերաբերող խնդիր մը չէ այն : Օ՛ր մը պիտի ապրիմ միայն :

Խօսակցութիւնն այս եղանակով շարունակուեցաւ, այսինքն Պ· Լըմնթիէ այս վանականին ուղղը գնելով ճգնաւորական աշխատութեան իբր հետաքրքրական արտադրութիւն մը · վանականն ալ սպինդ մը պատասխաններուն պէս մեկին և չարամտային վճիռներով պատասխանելով :

Հիմակ ալ զօրապետը չէր հասկնար : Կը ջանար մէն մի խօսքէն քաւ մ՚ըմբռնելու, իւրովի հարցնելով Թէ կոչնականէ մարդն ուզէ՛ կառնուր սուրբ մը հարցափորձելու այս հանդարտ հետաքրքրութիւնը : Իր զարմանքը շուարումի փոխուեցաւ երբ՝ քանի վայրկենէ ետք՝ քարոզչինեան կրօնաւորը՝ որ իր հետը չկրցած էր տասը խօսք ընել և որ սաստիկ անտարբերութիւն մը կը ցուցնէր իրեն՝ Պ· Լըմնթիէին վրայ վտահութեամբ և համակրութեամբ դրաւած երևցաւ, և իր սենեակին երթալու առեն ձեռքն անոր երկնցուց իրարու դիշե՛ր բարի ըսելով :

Ապա ետ եկաւ վանականն և հարցուց Պ· Լըմնթիէին Թէ հիւանդ է իր աղջիկը զոր չտեսած էր : Կը կարծէր Թէ ան է Լիւսիայն Հայրը, վասն զի բոլորովին մոռցած էր այն բացատրութիւնը զոր այս մասին կրցած էր տալ իրեն Պ· Լագնթինի : Պ· Լըմնթիէ զարմանք չցայտնեց և բան հասկնալու պատեհ առիթ սեպեց վանականին վրիպանքը :

Ապահով ըլլալով Թէ չպիտի հասկցուի զօրապետէն որ բերանբաց իրեն կը հետևէր, ինքն ալ հարցուց վանականին Թէ կը ճանչնար օրիորդ Լիւսիան :

—Չէ՛, ըսաւ, բայց ողբմութիւն տուաւ և հիւրասիրութիւն ցուցուց ինձ : Կըսուի Թէ դեղատէր և բարեպաշտ է ան : Կուզէի ընտրհակալ ըլլալ իրմէն : Ըսին ինձ Թէ այն ալ շատ աղէկ պիտի լեզուս :

—Ահա եկո՛ղը խնդիրին, ըսաւ Լըմնթիէ մռռվին :

Խոստացաւ վանականին Թէ վաղը առաւ պիտի տեսնէ Լիւսիան :

—Վասն զի վաղը մեկնելու միտք չունիք, այնպէս չէ՞, շարայարեց Պ· Լըմնթիէ :

—Ո՛չ, եթէ իրաւ է Թէ հոս հարկաւորութիւն ունիք իմնձ : պատասխանեց Հայր Օնորիօ, անձերու նկատմամբ այս շփոթումէն բողոքելին խաբուելով : Դերթամ ուր որ կը կանչուիմ, ինչպէս կելլեմ ուսկէ որ կարտաքսուիմ. ըսին Թէ Հայր մը կուզէր գնել, դուն ես ան, և Թէ մեծ-Հայր մը կուզէ ձեծ քաշել ինձ : ո՞ւր է ան : Ահա հո՛ս եմ ես : Թո՛ղ ըլայ ինչ որ Աստուծու կամքն է, խեղճ մարմինս իրն է, և չարժեր իրմէ պաշտպանուելու աշխատութիւնը :

Այս կատակն ընելէն ետք գնաց՝ սոսկալի և քաղցր կերպով մը ժպտելով :

Զօրապետը կուզէր անշուշտ տեղեկութիւն ունենալ : Պ· Լըմնթիէ անոր զգուշաւորութեան փոխարէնը հատոյց փախուսիկ պատասխան տալով և աճապարելով իրմէն հրաման առնելու մինչև հետեւեալ օրը :

—Էքս կը վերադառնաս, հարցուց զօրապետը բիրտ կերպով մը :

—Չէ՛, տղաս ա՛լ հոն չէ, և Պ· Տը Թիւրտի ստիպեց գնա քանի մ՚օր իր տունը մնալու :

—Ա՛հ, տղա՞ն· · ·

—Տունս գնայ ինձ սպասելու :

—Ուրեմն· · · պիտի խօսինք· · ·

—Երբ որ հաճիք, զօրապե՛տ, պատասխանեց Պ· Լըմնթիէ՝ դէպ՝ի դրքատունը երթալով՝ ուր իրեն կսպասէր Լիւսիան :

—Ի՛նչ շուտիկ մարդ, կըսէր մտաբէս զօրապետը՝ պատկերով : Ո՛րքան կը փափաքէր խօսիլ, բայց կը Թուի ինձ Թէ սա վանականն անոր այս փափաքը չկնճեց : Մե՛ղք որ այսքան մոռցեր եմ իտալերէնը զոր կը կարծէի Թէ պիտի :

Քնացած՝ վաճառականներու համար շինուած սրճի բառարան մը թղթատելով :

Պ· Լըմնթիէ խրատեց Լիւսիան որ վանականին հետ տեսնուի, մոխիկ ընէ անոր խօսքերը, Թողու որ քարոզէ, և հաւանեցնէ Պ· Տը Թիւրտին այս առաքեալն իր տան մէջ ընդունելու որքան ժամանակ որ պէտք էր :

—Նաև կարելի է որ Մօրէալին վերստին կանչելդ պիտի խնդրեմ,

ընու Պ· Լըմնեթիէ ։ Թերևս քիչ մ՚առնապարեցիր · լաւագոյն էր չարտաքսել զան ։ Հոս եմ, կը հսկեմ, և յանձն կառնում կրել ամեն յարձակումները ։ Կարծեմ թէ փոխանակ Պ·Տըթիւրտիին վախերուն ու բարկութեանը մեռնիդ տալու՝ կը պարտաւորինք համոզելու զան որ ժպտի այս սէն հալածումին վրայ և թողու որ այս հալածումն իր բոլորտիքն ինքնին մաշուի ։ Քանի որ ազատեցար կրօնական ջերմեռանդութենէն, ամենքս ալ ազատեցանք ։ Ա՛լ հիմա միայն մէկ գործ ունինք որ է՝ի գերև հանել տաղնապներն առանց շատ զգուշանալու անոնցմէ ։ Մեծ-Հօրդ զուարթութիւն և փոքր ինչ գոյշ չարութիւն տո՛ւր ։ և կը հաւատամ քեզ թէ մեր վրայ կռնիելով և ա՛լ քու մտիդ ապահով ըլլալով՝ վերստին այժ պիտի դառնէ իր կենդանութեան այս փոքր վայրկեանին մէջ ։

Պ·Լըմնեթիէ չէր սխալեր ։ Հեռևեալ օրն արդէն զննուած էր Պ·Տը Թիւրտի որ կը հրճուէր՝ ինքն ալ պարտաւորելով աշխատիլ իր թոռան ազատութիւնը վերստին ստանալու համար, և իր սովորութիւնները՝ի գործ դնելու չափ ուժեղ դառնալով ։

Հայր Օնօրիօ Լիւսիային հետ անգամ մը խօսակցիլ պահանջեց ։

Սրահին մէջ ընդունուելուն քաբուչինեան կրօնաւորն երբ բոլոր ընտանիքը հոն ներկայ էր ։ Լիւսիան չուզեց որ և է դաղտնի յորդոր լսել հոն, բայց ըսաւ վանականին թէ որքա՜ն ալ խօսելու հաճի մտիկ ընել, և խոստացաւ նաև թէ ոչ ինք, ոչ Պ·Լըմնեթիէ, ոչ ալ իր մեծ հայրը չպիտի հանդրձանին և ոչ բառով մ՚ընդհատելու իր խօսքը ։

Զօրապետին հաշիւին չէր դար ասի, վասն զի կը վախնար որ առենարանն բոլորովին աղաւտութեամբ չպիտի խօսէր · բայց Օնօրիօ շատ աղէկ յուսցուց թէ ոչինչ կը շփոթէ զինքն և թէ սաստիկ կարհանարհէ խուսափանքը ։

Ձիվվիլիութեան հակադրութիւնն էր, հին օրերու ձգնաւորն էր ան ։ այն ժամանակներու հաւատքը, զօրութիւնն և աստուածապաշտական դիտութիւնը ունէր · միայն թէ անցեալին վերաբերող և տանուխներորդ դարը փոխադրուող այս մարդն ա՛լ իր էութեան պատճառը չընծեղալով՝ ի նանիր կերդէր, և իր ձայնին արձագանքն իր վրայ կը վերադառնար դատրան առանց հաստատուն բան մը դղդելու ։

Սակայն վանականն իր սրտին դրդումներուն համեմատ խօսեցաւ բոլորովին, վասն զի Աստուծոյ պատկերն իր անձնական պատկերին նմանեցուցած էր · կը խօսակցէր անոր հետ իբր իր հաւասարին հետ, երբեմն սրատուչ խանդաղատութեամբ մը, երբեմն ալ ծիծաղաշատ հեռաւորութեամբ մը ։

Իր զգացած կերպովը կը սիրէր այն Աստուածը՝ բոլորովին և բացարձակապէս մեկուսի թողլով ամեն իրական էակները ։ Սիրիղանութեան պէս կը տրամախօսէր անոր հետ՝ կրկնելով իր պատասխանները, և միտութիւն մ՚ընելով որ մերթ ծիծաղելի և մերթ հանդուրմով և պարզութեամբ վսեմ էր ։

Աքանչելի, նաև պժգալի բաներ ըսաւ ։ Ճարտասան և տղայամիտ եղաւ ։ Ծեր Թիւրտին հանդստապէս կը խնդար · առեղծուածն ամենևին ուշադրութիւն չէր ըներ խնդումին ։

Զօրապետը վստահութեամբ կսքանչանար՝ Հարկաւ վանականին շարժումն և ձայնին դիւրադարձութենէն դուշակելով թէ ամեն բաներն անշուշտ շքեղ էին ։

Պ·Լըմնեթիէ ուշադիր էր, և երբ դովելու բան մ՚ըլլար՝ դովասանական բառ մը կարտաբերէր՝ի մեծ զարմանս զօրապետին ։ Լիւսիան ծանր և տրտում կը կենար, սաստկապէս կզգար թէ ոչինչ էր այս մահակիր վարդապետութիւնը որու վերջին խօսքը կրսուէր իրեն նոյն վարդապետութեան անկեղծարար և արիապէս հետևորդէ մը ։

Լիւսիան հաւատոյ տարածումի նենգալի սակարկութիւնները պրժդումով լսելէն ետք հիմա ուղղափառութեան խօսքը, մարդկութեան քաղաքացիանալը, աստուածային կեանքի ուրացումը կը լսէր ։ Մարդս տակաւին փոքր ինչ վախ և յուսզգալով կը հրաժարի այն սառնահար խորանէն որու բոյը շատ առին պատրաստած և արծաթեղուն սպասած է ։ Վերջին եղաւ Լիւսիային այս ցաւը ։ Երբ քաբուչինեան կրօնաւորը վերջաւաւ հրաժարումի նկատմամբ քարոզելն, Լիւսիան պարզապէս ըսաւ անոր ·

—Շնորհակալ եմ, հա՛յր Օնօրիօ, դիս առ ձշմարիտ Աստուածն վերածեցիր ։

Մեծ-Հայրն և Լըմնեթիէ հակցեր էին ինչ ըսել ուզելը ։ Վա-

նականը յողնաբեկ գնաց հանդիսականները օրհնելով։ Զօրապետը կաթծեց թէ կը յաղթանակէ. Պ. Լըմնթիէին թևն առաւ և պարտէզը տարաւ։

—Ինձ նայէ, ըսաւ զօրապետը, Պ. Լըմնթիէին, յայտնապէս չէն ապացոյցները այն խօսքերը զոր պահ մ՚առաջ լսեցիր։

—Ինքնասպանութիւնը կապացուցանեն, պատասխանեց Պ. Լըմնթիէին։

—Ո՞նչպէս, ինչ. միթէ ինքնասպանութեան վրայ խօսեցար։

Պ. Լըմնթիէ յայտնի կերպով համաձայնեցաւ քարոչէնեանին ձառը, և անոր ամեն հետևութիւնները կատարելապէս ղայդուց զօրապետին։

—Եթէ օրիորդ Լագնթիին անդառնալի կերպով համոզուէր, ամենէն ծանր իրողութիւնը պիտի ըլար, վասն զի վաղուանէն վանքը կը մտնէր կրօնուհի ըլլալու համար։ Զօրապե՛տ, միթէ ատի է դիտաւորութիւնդ։

—Չէ՛, նզովէ՛ց արմատ, երբէ՛ք։։։ Բայց իրօք կը կարծե՞ս թէ այս վանականը փոխանակ բանաւոր խօսքեր ըսելու խրատած ըլլայ Լիւսիան կրօնուհի ըլլալու։

—Ամենուս ալ, և ամենէն առաջ քեզի խրատ տուաւ կրօնաւոր ըլլալու։

—Ինծի՛, ինծի՛։ Ե՞ս վանական ըլլամ։։։

—Յանուն տրամաբանութեան, անշուշտ։

—Բայց չե՞ս ծաղրեր։

—Պատուոյս վրայ կերդնում քեզ թէ այս քարոզչին ըսածին նայելով այս աշխարհիս մէջ մեր ամեն ըրածները մեղք է։ Աբեսալոմ և դևրատար ղեկտզ մեղք է, մեղք է նաև այն օտաւէտ և անուտ կերակուրները զոր քիչ մ՚առաջ պիտի ուտես։ Առաջնութիւնդ, դործծնէութիւնդ, իշխանութիւնդ, աղօթքդ, հաւատդ, հայրական սէրդ, աղջիկդ իսկ, վերջապէս ամեն բան մեղք է՝ի քեզ և բոլորիդ։

—Լա՛ւ, բայց անատեն։։։ ինչ կուզէ որ ըլլամ ուրեմն։

—Ինչ որ է ինքն իսկ, այսինքն ուրուական մը, դիահ մը, ոչինչ։

—Ինձ նայէ, Պ. Լըմնթիէ, կրկնեց զօրապետը ծառուղիներուն մէջ մեծաքայլ երթևեկելով, պիտեմ թէ չափազանցներ կան։։։ ամենուրե՛ք կան։։։ Ագատաթիա մ՚ես դուն։։։ Գիտե՞ս անշուշտ թէ ծայրագոյն յեղափոխականներ կան։։։ Գովեր էին ինձ այս վանականը, ըսելով թէ խիստ ձարտասան է ան։

—Եւ իրօք է։

—Կերևայ թէ է, քանի որ ծափահարութիւններ ըրիր անոր, սակայն ձարտասանութեանը համար չափազանց իրմէն և վանականէն չէ այն մարդն որ պէտք էր։ Եւ պիտի ձամբեմ զինքը։։։

—Ձեմ կարծեր թէ Պ. Տը Թիւրտի հաւանի անոր ետ դիմուելուն։ Այդ ձարտասանութիւնը զուարթութիւն տուաւ իրեն։

—Այո՛, վասն զի անատատուած մ՚է ան. միշտ խնդա՛յ Պ. Տը Թիւրտի։ պէտք չէ՛ որ կրօնքը խնդալու առարկայ մ՚ըլլայ։

—Դուն ալ կը խնդայիր։։։ եթէ ախանջներդ աւելի սովորած ըլլային քարոզչին արտասանութեանը։

—Ազէ՛կ ըսիր. մանաւանդ արտասանութիւն մ՚ունի, այնպէս չէ՞։ Ուրեմն ատոր համար է որ իր ըսածներուն մէկ քանի խօսքը չլսեցի։ Բայց ինձ նայէ՛, ուրեմն։։։ ծիծաղաշարժ եղաւ ան։

—Այո՛, բայց շատ հանճարեղութեամբ և դիտմամբ։ Այս խառնիճաղանջ աւիտնը կօգնէր իր տրամաբանութեան։ Վանականը կը ծաղրէր անհաւատները, փառասէրները, բարեխառն քրիստոնեաները, վերջապէս այն ամեն անձերը որք իրենց հոդին փրկելիքը պահանջեն առանց հրաժեշտ տալու այս աշխարհիս բարութեանց և ընտանեկան քաղցրութեանց։ Կատակաբար անոնց նմանութիւնը կրնէր, և ապա՝ Ցորի Ատաւծոյն չանթերն առնելով փուշին պէս կը խորտակէր և ուտէին տակը կառնար զանոնք։ Սատանային օգնութիւնը կուզէր, և Ատաւած կը հրամայէր Սատանային յախտանոս յախտանից տանջել այն անատարբեր կամ ամբարիշտ հոգիները։ Գժոխքին նկատմամբ իր ունեցած տեսիլին մէջ Տանթէին և Միշել-Անժի յատուկ բաներ կային երբեմն։ Կը հաւատամ քեզ թէ շատ գեղեցիկ բան մ՚էր վանականին այսպէս խօսիլը, և եթէ տակաւին լսեմ խօսիլը

՝ամբոյք պիտի գամ։

—Ուրեմն ատի բան մը չըսա՞ւ քեզ, բան մը չմ՛ոս հասատար դառնա՞ս

—Ասատծո՛ւ կը հասատա՛մ, զօրապետ. բայց ինչպէս դուն, հոգնած պէս և ես սատանային չեմ հասատար :

Զօրապետը չպատասխանեց : Կը խորհէր իր կնիկին վրայ զոր դեհենին վախը մեղսագործած էր :

Կը հարցնէր իրմովի թէ ինչ կը հասատար սատանային : Եռամսեայ մանիով մը զինուած սատանայի մը պատկերն երևցաւ իր առջև, կարծեց թէ փապիլ մը կը տեսնէ, և զինաթափ իր կուշտին վրայ իր սուրը բնաւեց այն շուտիկը կտոր կտոր ընելու համար : Ապա ժըպտելով՝ ըսաւ պ· Լըմճնթիէին .

—Չէ՛, չեմ հասատար սատանային. վատասիրտներու համար խըրատիլակ մ՛է ան :

Ապա՝ փոքր ինչ ամօթ զգալով այս զինջումէն զոր ըրած էր պ· Լըմճնթիէէն դրկտելով՝ կրկնեց յօժարութեամբ :

—Բայց այս բաները մեր գործերուն հետ վերաբերութիւն չունին, պարո՛ն Լըմճնթիէ, և կարգապրելու ծանր գործեր ունինք :

—Գիտե՛մ, զօրապետ, և հոս եկայ քեզի հետ համաձայնելու համար :

—Համաձայնելու համար, իմ ուզածս ալ ատի է, Նըշվէյ աբմաթճաղայ չես ինձ. բարեկիրթ և ուղիղ խելքի տէր մարդ մը կեսբնաս ինձ. Էմիլ ալնիս տղայ մ՛է··· բայց տաքցուցած մ՛է, և երբէք չպիտի կրնանք համաձայնիլ : Ահա ըսի ըսելիքս :

—Թո՛ղ որ ես ալ ըսեմ :

—Ինչ կրնաս ըսել : Քալ կը ճանչեմ քեզի··· : Չկարգացի գրուածներդ, գիտուն մը չեմ, բայց խօսեցան ինձ քու վրայօք, դուն ալ ինծի պէս յամառ ես. չպիտի հրաժարիս մոլորութիւններդ ինչպէս ես ալ չպիտի մեղմեմ կրօնական կարծիքներս :

—Ոչ դուն և ոչ ես չպիտի մեղմենք, բոլորովին աղատ պիտի թողունք մեր զաւակները :

—Աղջիկս պիտի չարգիլե՞մ ժամ երթալու :

—Էմիլին կողմէ խօսք կուտամ չարգիլելու :

—Ա՛հ, ահա բան մը շահեցա՛նք. արդէն կըսէի՛ ես թէ Էմիլէն աւելի խնամատուն ես, բայց···

—Բայց ինչ, զօրապետ :

—Աղջիկս պիտի հեռացնես իր պարտաւորութիւններէն, արդէն կաշխատիս հեռացնելու, ատոր համար հոս եկած ես : Ահա՛ կը տեսնես որ ես չեմ խաբուիր առանց բաներէ :

—Ներէ՛, զօրապետ, կրկնեց պ· Լըմճնթիէ համարձակութեամբ, եթէ պարտաւորէի աշխատիլ օրիորդ Լափէնթիկին գաղափարները փոխոխելու, ապահով եղի՛ր թէ ինձ պիտի սեփհականէի փոփոխելու իրաւունքը, և Էմիլ նոյնպէս երբէք իր մասին չկրնար ուրիշին տալ այս իրաւունքը : Բայց մենք կաթոլիկներուն պէս չենք վարուիր· բոլորովին ազատ կը թողունք Լիւսիան լսելու, կարդալու և գինելու այն ամեն ուսումներն ու յորդորները որք մերինեներուն ներհակ են : Ասկէ կը գան այն մոլորութիւնները որք ըստ մեզ արատայեալ են : —Հաւատքէն, որու վրայ քննութիւնը հնարաւոր և վճռաբանութիւնը ներելի չէ· Թո՛ղ եկեղեցականք խօսին, և թողուն որ մենք ալ խօսինք· ուրիշ բան չենք ուզեր մենք :

—Սակայն··· Էմիլ արդէն համոզեց Լիւսիան տունէն արտաքսելու իր խղճմտարը, պատուական, անձնուէր··· մարդ մ՛որ կարգադրելու հրաման կը տայ իրեն, բաւական է որ ամուսնութիւնը քրիստոնէական և պատշաճ ըլլայ :

—Կերդնում՝ քեզ, պարո՛ն, թէ տղաս ամենևին խրատ չտուաւ օրիորդ Լափէնթիկին, և թէ պ· Ֆէրվէ ապատը····:

—Ամուսնը դիտե՞ս :

—Այո՛, զօրապե՛տ, անոր վերաբերող շատ բաներ դիտեմ, իր ազգեցութեան դէմ կռուելու չմտածվս հանդերձ չեմ փափաքիր զինքն իմիմիս դէմ կռուելու արդիլել, ատոր ապացոյցն պիտի տամ քեզ, գիտցի՛ր ուրեմն թէ պ· Տը Թիւրաիէն խղճի որ աքսորի վճիռը չնչէ, նաև Լիւսիայէն խղճի որ լաւ ընդունելութիւն ցոյց նէ պաշտպանելոյդ :

—Իրա՛ւ կըսես··· Ահա՛ ատի ազնուական մարդու պէս վարուիլ է անտարակոյս : Յորդորեմ ուրեմն վանականը որ կծիկը գնէ, և մարդ ղրկեմ աղաչելու համար աբասը որ նորէն գայ :

—Իսկ այն վանականին նկատմամբ զգուշացի՛ր, ըսաւ պ· Լըմճնթիէ նկատակ չարամտութեամբ մը : պ· Ֆէրվէ աբասն անոր վրայ շատ

յոյս ունէր , և օրիորդ Լագենթիլի Թերևս կը փափաքի լսել քա-
քու չինեանին քարոզները :

Զօրավարան ինքզինքը մոռցաւ .

—Շուտիկին բերանը երթայ քաքու չինեանը , գոչեց : Խնդ ծե-
րուկ մ'է ան որ հասկցած չպիտի ըլլայ արտասն հրահանգները ,
կամ թէ իր խելքին փչածը խօսեցած է . . . : Բայց ինչպէս պիտես
անոր որու կողմէն հոս եկած ըլլալը :

—Բարեվիա հայրն ըսաւ ինձ ինքնին :

—Ուրեմն յանո՛ւկ մ'է եղեր ատի , մռմռաց զօրապետը :

Գնաց նստիլ պրեզու աթոռին , և Հայր Օնօրիոյին յանձնեց որ
նստի : Նաև՝ վանականէն ազատելու համար հարիւր ֆրանք տուաւ
անոր . սուրբը զարմացան ժպիտով մը նայեցաւ ոսկիներուն և սեղա-
նին վրայ նետուց զանոնք՝ ըսելով .

—Աստուծոյ խօսքը վաճառողներուն կարգին չեմ : Օրհնեա ծախ-
քիս համար հինգ տուի հարկաւորութիւն ունիմ , որուհետև ինձ հինգ
տուն և չնորհակալ եմ քեզմէ :

Առաւ նռանակը , իր դաւազանը , պայուսակը , և մեկնեցաւ Էքս
երթալու համար , ուր պիտի դանէր Մօրէալին , ինչպէս սա խոս-
տացած էր իրեն :

Մօրէալին այս մեռելէն շատ տարբեր կենդանի մ'էր : Թշնա-
ւանքին դէմ զրահաւոր չէր ան : Այն թշնամանքը զոր ընդունած
էր Լիւսիայէն , թէև սա Մօրէալինի ձամբայ դրած առեն հոգ
տարած էր մեղմելու զայն , նաև այն խանարհութիւնը զոր յայտնած
էր ցուցնելու անոր , իր սրտին մէջ խոց մը բացեր էին : Երբոն
դժբախտութեան ոգին իր սրտին մէջ տիրապետելու կամքն ունէր , բայց
արդէն բաւական մարդ չէր որ կարենար իրապէս տիրել , նաև
տակաւին շատ մարդ ըլլալուն համար չէր կրնար չատել : Հայր
Օնօրիոն տեսաւ որ Մօրէալին Թիւրտիէն արտաքսուելէն ետքնորէն
հոն երթալու նուաստութեան առջև կրնկրկէր .

—Գէտ ո՛րքան հեռի ես կատարելութեան վիճակէն , խո՛ղձդ
իմ ընդպատուհան , ըսաւ անոր ,

Այսպէս կանուանէր զան՝ անոր տակաւին աշխարհի յարած ըլ-
լալը ծաղրելու համար :

—Տակաւին կռուելու հարկաւորութիւն ունի՛ս , չխռժռելու և
դէմ չկենալու համար : Զե՛ս աշխատիր , կը հաւանի՛ս սատանային
կամքին համեմատ ապրելու : Քեզի պէս եղայ , բայց լաւ միջոցնե-
րը կընտրէի , կը վշտահարէի , քուրձ կը հագնէի . . . : Բայց դուն
կաշիդ բարակ և ձեռներդ սպիտակ կը պահես միշտ : Փորձութեանց
կատաղեա՝ անոնց մէջ իյնալու վտանգին ենթարկուելով , և երբ կը
հասնին այն փորձութիւնները , զինաթափ կը գտնե՛ս քեզի : Ահա
կըսեմ , քանի որ անզատնալի կերպով ջնջած չպիտի ըլլաս մար-
մնոյն և մաքին զղայնութիւնը , պիտի տառապիս տանջանք օգտի և
տանջանք պատճառի :

Հայր Օնօրիոյին կարծիքին համեմատ կատարելութեան վիճակը ,
այն զոր ձգնաւորները ջատագովէին և որ ասոնց առջև ձշմարիտ
ուղղափառութիւնը , այսինքն սրբութեան առաջին աստիճանը կը
ներկայէ , ա՛լ ոչ մեղք գործելու և ոչ արժանիք ստանալու անկա-
րողութեան վիճակին հասնիլն է : Այս վիճակին մէջ իր մը կըլլաս
քեզի կը փորձէ Սատանան , այնքան անզգայ կը դառնաս մարգկա-
յին ամեն փիզիքական և բարոյական վիշտերուն դէմ որ գրեթէ կը
տարակուսիս և կը գրգռես զան որպէս զի եթէ կրնայ , պարտաւո-
րէ զքեզ ազատելու : Կրնայ մինչև անգամ հաւատք առնուլ՝ զայն
քեզի համար շատ մեծ փոխարինութիւն մ'և շատ սաստիկ վայելքմ
մը սեպելով :

Կը համակերպիս , զանոյ կրնես հաւատքը , ապուշ կը գառնաս
քանի որ կը տեղ փորձը . բայց այս վճռական փորձն անվտանգ
կրելու համար , կը պարտաւորիս այնքան կատարելապէս ջնջել մե-
ղանչելու յօժարութիւնդ և կարողութիւնդ որ Սատանան ոչինչ կա-
րենայ ընել քեզի դէմ : Սուրբ Ընտանի յաղթութիւնն է , սրբու-
թեան աստիճան մ'է այս :

Այս մարդերն այս յատկդիմութեան օրէնքը կընդունին , ինչ-
պէս մենք ընկերութեան մը համար կը պահանջենք այն օրէնքը ,
բայց որքա՜ն տարօրէն խոտորնակ է անոնց ընդունածը :

Մօրէալին ընդունած էր այս վարդապետութիւնը , բայց գործա-
դրութեան առջև կը յուզուէր : Տակաւին շատ կիրք և շատ խելք
ունենալուն համար չէր կրնար միանգամ գեղինը ծռուիլ :

—Մի՛ պահանջեր որ ծաղկահաս աղջկին առջև խոնարհիմ, ըսաւ Ծերունիին, փիլիսոփային առջև պիտի աշխատիմ խոնարհելու, հոգ չէ, բայց ան՞ր առջև չեմ կրնար, Աստուծոյ օրէնքին դէմ է այն աղջկին առջև խոնարհիլս։

—Գէթ պաչե՛ դու, կրկնեց վանականը, քեզի հետ գործ չունիմ ա՛լ։ Մարմինն ու արիւնը կը բռնեն քեզի։ Ֆրասպաթի կը վերադառնամ։

—Ո՛չ, ըսաւ Մօրէալի, պիտի հնազանդի՛մ, պիտի անցնի՛մ սա լճէն եթէ... աղջիկը նամակ մը գրէ ինձ։

—Ա՛հ, որքա՜ն կը սիրես զան, որպէս սատանայի, կրկնեց վանականը՝ սաստիկ արհամարհանքի մը հեգնական ձայնով։ Օ՜ն, թո՛ղ ինձ աղօթարանդ, ծունր պիտի կրկնեմ հոն, և կխմայնեմ քեզ թէ տասներկու ժամ, եթէ պէտք է, տասներկու օր հոն պիտի մնամ առանց շարժելու։ Քեզի համար յանձն կառնում զոհուիլ, և միևնոյն որ «Գայլ հոն», չըսես, չպիտի եկնեմ։

Եւ մարմնոյն երկայնութեամբը գետինը նետուեցաւ պզտի խորանի մ՝առջև զոր Մօրէալի պզտի սենեկի մը մէջ կը պահէր՝ իր կրօնական պարտականութիւնները կատարելու համար, ուր որ ըլլար իր բնակարանը։ Մօրէալիին սարսուռ մը տուաւ այս ծերունական ոսկրներուն ձայնը, ոսկրներ որք կը հնչէին և կարծես կը շաչէին տախտակամածին վրայ։ Մօրէալի վերցուց վանականը։

—Հոն կերթա՛մ, ըսաւ, հիմա կերթա՛մ։ Աղօթք ըրէ՛ ինձ համար, բայց մի՛ սպասեր ինձ, թերևս հոն պիտի կենամ, բայց կերդնում թէ կերթամ։

Պ· Լըմօնթիէ նորէն համաձայնած էր Լիւսիային և անոր մեծհօրը հետ։ Խմացուցած էր անոնց Մօրէալիին պալը, համոզած էր որ տեսնեն զան, մնայ ընեն և ազատ թողուն քարոզելու։

Ա՛յս ազատութիւնը օրինաւոր էր և կերաշխաւորէր Պ· Լըմօնթիէի ազատութիւնը որով ինքն ալ պիտի պատասխանէր Մօրէալիին և դիմադրէր զօրապետին։ Ծեր Թիւրքին հասկցաւ ամէն բան և զսպեց իր հակառակութիւնները։ Մօրէալին անոր հետ մնաւոր խօսակցութիւն մ՝ընելու փափաքած էր։

Պէտք էր պիտնալ արտասին նպատակը՝ զոր՝ի գերև հանելու

համար, եթէ նենգաւոր նպատակ մ՝էր այն, Պ· Լըմօնթիէ չըմտածած էր այն դիտողութիւնը որու վրայ իր ուշադրութիւնը հրաւիրած էր Հանրի Վալմար։

Մօրէալին կը դրդուէ՞ր այնպիսի անձնական զգացումներէ որք իր հասակին ծանրութեան և իր պաշտօնին պատուիրանաց հետ անհամաձայն ըլլային։

Երբ Մօրէալի Թիւրքի հասաւ, Հանրի նոր եկած էր հոն ուր գրեթէ ամեն օր ճաշի կը մնար։ Պ· Լըմօնթիէ յորդորեց Հանրին ամենայն հանդարտութեամբ ամեն բան դիտելու, մանաւանդ այն միջոցներուն՝ ուր ինք չկրնալով զօրապետէն զատուիլ կամ ուրիշ բանի մը հոգ տանելով թերևս բռնադատուէր չտեսնելու ապահին գերքը։ Պատուիրեց նաև որ միայն իրեն խմայնէ և ամենևին էմիլին բան մը չգրէ, եթէ իր կասկածները հաստատուէին։

Մօրէալի զգուշաբար մտեցաւ։ Բնակարանին վանդակապատին առջև կանգ առաւ, և երկու այցատոմս գրկեց՝ մին Պ· Տը Թիւրտիին և միւսը Լիւսիային, որպէս զի չկրնան մեղադրել զինքը միայն զօրապետին հրաւէրովը մնած ըլլալուն։ Լիւսիան Պ· Լըմօնթիէին թևը մնաւ, և ինքն անձամբ դնաց Մօրէալին ընդունելու։

—Քրիստոնեապէս կը գաս, պարո՛ն, ըսաւ Լիւսիան. բարի՛ եկար։ Մեծ-Հայրս կը ցաւի պիտաւորութիւններդ ձանչած չըլլալուն համար, բայց ահա նոր բարեկամ մը, Պ· Լըմօնթիէ որ հանդարտեց և համոզեց զան։ Ես ալ նորէն քեզի հոս ընդունելովս այնքան երջանկութիւն կզգամ որքան ցաւ զգացեր էի ասկից դուրս հանելով։

Մօրէալին խոնարհութիւն մ՝ըրաւ։ Պ· Լըմօնթիէյին ներկայութեան անոր խօսքը կտրեց. զգաց թէ կասէր Էմիլին հայրը. Էմիլին անոր ատելութիւն ներշնչած չէր իրեն։ Ճիւտ մը սթափեցաւ։ Զինքը հիւրընկալողներուն հետ արժանապատուութեամբ և քաղաքավարութեամբ, իսկ Լիւսիային հետ անտարբերութեամբ և կարծես անարդու վերհանձնութեամբ վարուեցաւ։

Ճաշը կը պատրաստուէր. հրաւիրեցին զինքը որ մնայ, ուստի զօրապետին հետ պարտէզին ներսը պտոյտ ըրաւ հրաւէրի զանգակին վերջին անգամ շարժելուն սպասելով։ Ճիւտ մը տեսաւ որ բարիս

ցակայութեանը ժամանակ զօրապետը սաստիկ տկարացեր էր : Զօրապետը վտանգին դէմ կը դանդաղէր , կը զովէր Պ· Լըմնթիէի ներողամտութիւնը , մեծ-հօրն անոխակալ բարեմտութիւնը , Էմիլին խոհեմութիւնը որ մեկնած էր ոչ զոր վերաւորելու համար , Լիւսիային հլութիւնը որ չէր մերժեր հաշտութեան որ և է փորձ, Հանրի վայրագը որ չուզելով խելամուտ եղած էր անախորժ երկպառակութեանց , և որ սակայն ապահով բնաւորութիւն մը , խորհրդապահ տղայ մ՚էր : Երկար չընկնք , խեղճ զօրապետին անշուշտ կուզէր ամեն մարդէ գոհ ըլլալ և աւելի հեռի չտանիլ իր պիտոդրութիւնը : Մի թէ բաւական չէր տասցած ըլլալն այն արտօնութիւնը զոր Լիւսիան՝ Էմիլին հետ կարգուելէն ետք պիտի ունենար ժամ երթալու և ուրիշ իր կրօնական պարտիրը կատարելու :

—Անկեղծաբար խոստա՛ծ ես , պարո՛ն զօրապետ , պատասխանեց Մօրէալի : Սակ զարմանք չտար ինձ , քանի որ պիտեմ թէ տպետական բնաւորութիւն մ՚ունիս . բայց պաշտօնիս խստմքերը պարտականութիւններուն շնորհիւ կրցած եմ ճանչնալ անհատական խորամանգութիւնները և յոտի խիղճերուն իրաւախոհութիւնները : Պ· Լըմնթիէ իր ազգայ Հարսին ամեն ազատութիւն կը շնորհէ , վասն զի պիտէ արդէն թէ Լիւսիան նոյն ազատութեան տէրն ըրած է Էմիլը :

—Եթէ հաւատայի՛ թէ այդպէս է , պատասխանեց զօրապետն արդէն բարկութեամբ շառագունած . բայց կհնթագրես թէ այդ պզտիկ Էմիլին այնքան ազդեցութիւն ունենայ աղջիկիս վրայ : Լիւսիան չսիրեր զան , բնաւ չզսաւ ինձ թէ կը սիրէ : Ամենևին չուզեր զան : Կին է Լիւսիան , զուարճութիւն մ՚է իրեն այս այլանդակին յանուանութիւնը , որ իզմէ ստանալ կուզէ աղջիկ՝ իմ և քու կամքի հակառակ : Կողոքսի Լիւսիան տեսնելով որ Էմիլին հայրն իրեն համար հոս եկած է և վէնքը յարատևութեամբ կուզէ իր տղուն համար , աղջիկս շատ կը յարգէ Պ· Լըմնթիէին իր ատաղանդներուն համար : Կրթեալ աղջիկ մ՚է , ընթերցուհի (liseuse) մ՚է ան , կը սիրէ հանճարեղները : Ասկից ՚ի զատ նաև հաճութիւն մ՚է իրեն հիմա ինձ նեղութիւն տալ և պիտդրելը : Զպոշ կը կենայ , միւս պիշերատան յանգիմանութեանս համար նեղացած է ինձի դէմ : Քիչ մը շատ

բարկացայ : Կը մեղադրեմ ինքզինքս և կը խոստովանիմ յանցանքս , բայց քաջ կը հասկնամ թէ չեմ կրնար նեղութիւն ինդրել իրմէն : Հայր մը հայր մ՚է . չկրնար յանցանք ունենալ իրեն զաւակներուն պէս , ինչպէս պետ մը չկրնար յանցաւոր ըլլալ իր սոզակարգեալներուն դէմ :

—Ես ալ այդպէ՛ս համոզուած եմ , կրկնեց Մօրէալի եռանդագին : Աստուծոյ օրէնքն է ատի որ ամեն մարդկային օրէնքէ բարձր կ՚ըլլայ : Ցեղափոխական ոգին վայրապար իր օրինաւոր իրենութեան մէջ նեղեց է և կերպիս մը ջնջեց Հայրական իշխանութիւնը . Ճշմարիտ քրիստոնէին խղճին մէջ ամբողջապէս կայ այն իշխանութիւնը : Օրիորդ Լագենթիին անշուշտ քեզի դէմ պիտի հանէ այն քաղաքային օրէնքներ որ ապստամբ զաւակը չափահասութեան հասակ մը , այսինքն անպատժութիւնը ցուցուցին ... :

—Երբէ՛ք , դուշդ զօրապետը՝ իր բնաւորական բնազդութիւններուն յանձնուելով վերսին . լաւագո՛յն պիտի սեպեմ մեռցնել Լիւսիան :

—Մեռցնելու խօսք չընենք , կրկնեց Մօրէալին ժպտելով . կարենանք հնազանդեցնել զան առանց ազմուկի և առանց բռնաբարութեան : Օրիորդ Լագենթիին կրնի բռնուած է դարուս ոգիին թեթևութեանց , նոյն իսկ Սատանային հետ :

—Ա՛յ , այո՛ , ըսաւ զօրապետը , որ կը փափաքէր անշուշտ իր սեպհական կարծիքներն իրարու համաձայնեցնել . Սատանան ներկայ դարս է , ինչպէս ըսիր , Ցեղափոխութի՛ւնն է :

—Լա՛ւ , արդ տունիդ մէջն է Ցեղափոխութիւնը , կրկնեց Մօրէալի : Ընտանեացդ սիրտը կը կրծէ Ցեղափոխութիւնը , և դուն դուռդ բացիր որ ներս մտնէ այն : Պ· Լըմնթիէ անոր հրդեհներուն միւն է , տունիդ վրան յարձակած է . պայթակղութիւն տալու չափ պիտի լսիէ զայն . աղջիկդ արդէն բռնկուած է : Լիւսիան կուզէ սիրէ , կուզէ չսիրէ երիտասարդը , բայց կուզէ անկասկած վարուիլ . այսօր քեզմէն կը զատուի , վաղն ալ Եկեղեցին պիտի զատուի : Ինձ նայէ՛ , պարո՛ն , ես ա՛լ գործ չունիմ հոս . կանարգեն , կարհամարհեն զիս : Շա՛տ բնական է ասիկ : Ինչ եմ ես օրիորդ Լագենթիին համար : Ա՛հ , բարեկամ մ՚որքան

նուազ ապրեցութիւն ունի արդէն արեան ձայնը ուրացողին խղճին մէջ: Քեզ կը պատկանի տեսնել թէ կուզի՞ս Աստուծու և մարդկ֊ րուն առջև այդպէս պզտիկ ինալ, գլուխդ ծուած ըլլալ յեղափոխա֊ կան հոլէն և ներքին ապրականութիւն հաստատած ըլլալ կրօնքին և ընկերութեան թշնամիներուն հետ :

Մօրէալին ձիշդ զարկած էր : Զօրապետին համար իրողութենէն շատ աւելի զգալի էր պահպանողականներուն և Ներմուանդներուն լռութիւնը :

Երբ Մօրէալի տեսաւ թէ նորէն բարկացած է զօրապետը, հան֊ դարտեց զան : Ցած ձայնով խօսեցան, իրենց բռնելիք ընթացքին վերաբերող յատակագծի մը վրայ վիճելով :

Երբ ճաշի կանչուեցան, ամէն կէտերու նկատմամբ համաձայն էին : Հանրի Վալմարին հանձարեղութեան և ծեր Թիւրտիին չարաճիրական դուարթութեան շնորհիւ ճաշը փոքր ինչ զուարթ եղաւ : Պ· Լը֊ մօնթիէ շատ կզգուշանար յայտնական տանողի ձևեր ընելէ : Զօրա֊ պետին խոժոռ զուարթութիւնը կը դիտէր և անոր մրրկալի դրքին մէջ Մօրէալիին հետ ըրած խօսակցութեան արդիւնքը կը տեսնէր : Իսկ արտն այնքան զգուշութեամբ կը վարուէր որ անկարելի եղաւ իր գէթ անդամ մը Լիւսիային նայիլը, կամ ասոր ձայնին հնչիւ֊ նէն կամ բօպային քերուածէն ամենափոքր յուզում մը կրելը յան֊ ձնկալ առնել :

Ճաշէն ետք փոքր ինչ քայլեցին, ապա սրահը մտան : Հանրի դուրս մնաց Պ· Լըմօնթիէին հետ, և ծեր Թիւրտին արտասին առ֊ ջև բացատրութեան մը տեղի տուաւ զօրապետին և ասոր աղջիկ֊ ներին մէջ. մարդասիրաբար տեղի տուաւ՝ ըսելով թէ Լինքն ալ ձայն պիտի ունենայ ժողովին մէջ, և ոչ այլ ինչ, թէ պէտք էր լսել ամէն պատճառները, թէ արտասին պատճառները կրնային ներդոր֊ ծութիւն ընել Թոռնուհիին մտքին, և թէ Լինքն ալ չէր ուզեր հա֊ կառակիլ անոնց իրենց բոլոր պարագաներովը լսուելուն :

Շարայարեց նաև թէ իր հակառակութեան վերջ պիտի տայ ե֊ թէ այն պատճառները համոզեն Լիւսիան : Եւ երբ պիտի պահան֊ ջէր օր իր փեսան ալ մի և նոյն իշխանութիւնը ստուգապէս տայ Լիւսիային որոշումին, Մօրէալին ոտք ելնելով, ըսաւ .

—Պ· Տը Թիւրտին զիս կը դնէ այնպիսի կացութեան մը մէջ որ պատիւ է ինձ և օրու համար երախտագէտ եմ իրեն . բայց հայ֊ րական իշխանութենէն Լի զատ հոս որ և է իշխանութիւն չեմ ճան֊ չեր : Իմ այնքան ոչինչ է որ կը հրաժարիմ : Հոս եկայ մի միայն ներում խնդրելու համար Պ· Տը Թիւրտիէն՝ իրեն հաճելի չեղած ըլլալուս համար : Վերհանձնաբար շնորհակալ եմ այս ներումը . ուստի կը պարտաւորիմ ա՛լ երթալ՝ առանց ուզելու անոր վերստին տհաճոյ ըլլալու վտանգին ենթարկիլ :

—Տհաճոյ չպիտի ըլլաս, պարո՛ն, ըսաւ ծերտնէն, վասն զի ես եմ քեզի խօսելու գրգռողը : Եթէ չուզէիր խօսիլ, կը կարծէի թէ առանց անկեղծութեան կը գործես, և թէ միտդ կը դնես պաշտպա֊ պէս զօրապետին վրայ ազդեցութիւնդ բանեցնել՝ իմ քով առանց ինքզինքդ վտանգելու :

—Այդպէս կարծելովդ, ըսաւ Մօրէալին, հզօր մարքի մը տակաւ մարքի մը վրայ իշխանութիւն ունեցողի տեղ կը դնես զիս . սակայն պարո՛ն, ոչ այդ նախատինքը պիտի ընես զօրապետին բնաւորու֊ թեան, ոչ ալ այդ պատիւն իմ փառքի արժանեայ :

Պ· Լըմօնթիէ նեղս մնաւ խիստ պատճ միջոցին, վասն զի ծեր Թիւրտին պիտի սկսէր նեղանալ : Ընդուշտ Պ· Մօրէալի կուզէր երկ֊ պառակութիւն սերմանել : Պ· Լըմօնթիէ կրցաւ հանդարտել ա֊ մենքն ալ, բայց չկրցաւ համոզել աբատն իր կարծիքը յայտնելու : Այս նենգալի հրաժարականը զայրոյթ տուաւ Լիւսիային :

—Չպիտի յաջողիս, ըսաւ Պ· Լըմօնթիէին, խօսեցնելու պատ֊ դամատու մ՚որ ա՛լ ինքն իրեն չհատատար : Պ· Մօրէալի կզգայ թէ բարի չէ իր դատը, քանի որ կը թողու զայն :

Քահանային աչքը բարկութեամբ բորբոքեցաւ, սակայն ձայնը հանդարտ և ձևը խիստ ողբալի ու զուարթ եղաւ :

—Հոս իմ անձի վերաբերող դատ չկայ, ըսաւ : Կայ դատ մ՚որ պարտաւորութեան, այսինքն օրինական հնազանդութեան կը վերա֊ բերի : Լռութեամբս այս դատն հրաժարիմ կամ չհրաժարիմ, Աստուծու առջև չպիտի վատահիս զան, օրհ՛րդ, և որովհետև ինծի պէս պիտես չվատահիլդ, անօգուտ է յիշեցնել քեզ այդ բանը :

Լիւսիան դրդռւեցաւ խիստ եղաւ : Գուցէ խոհեմութիւնը չսթա-
տէր այսպիսի խստութիւն մը . սակայն Պ· Լըմօնթիէ չպատուիրած
էր օրիորդին որ կեղծէ : Ընդհակառակն կուզէր որ թշնամին ըրաւ-
նագատութ անկեղծ ըլլալու , Լիւսիան զօրաւորապէս իր վրան առաւ
զան բռնադատելու գործը .

—Տէ՛ր Հայր , ըսաւ , եթէ այս պահուս փոխանակ ամուսնութեան
հաւանելու , վանքը մտնելու հաւանէի , Հայրս դէմ կը կենար այս
որոշումիս . անսահման ինչ կը խրատէիր ինձ :

—Հնազանդիլ Տիրդ , պատասխանեց քահանան շատ լաւ և կար-
ծես ինքնիրեն համոզուելէս առաջ խօսելով :

—Սակայն կօգնէիր ինձ յաղթելու իր դիմադրութեանը , այնպէս չէ՞ :

—Ծունկի վրայ գալով կաղաչէի զինքն որ քեզի տալու թոյլտ-
բնաւելու փրկութեան ճամբաները . բայց կան ճամբաներ , որք հո-
գիները դէպ երկնից կորուստը կը տանին , և չես յուսար իմովի թէ
կաղերեսիմ Հայրդ այն ճամբաները քեզ բանալու :

Ծեր Թիւրաին պիտի պատասխաներ :

—Իրարու միացան ապ՛ կ հասկնանք , ըսաւ Պ· Լըմօնթիէ քաղ-
ցրութեամբ , սէր Հայրն ամուսնութիւնը ըստ ինքեան կորուսի ճամ-
բայ մը չհամարիր . լաւագոյն կը սեպէ հրաժարումի ճամբան . իր
իրաւունքն է այս . բայց իր մրժածն է հերետիկոսի մը հետ ամուս-
նութիւնը , և տղան իր առջև հերետիկոս մ՛է :

—Ձե՞ս փառաւորիր անոր հերետիկոսութեամբը , պարո՛ն , կրկնեց
քահանան :

—Ո՛չ , պարո՛ն . ամենևին փառաւորութիւն մը չունի քննելու ո-
գին դատապարտող օրէնքի մը դէմ բողոքելը : Այս բողոքը խիստ
պարզ պարտաւորութիւն մ՛է այն անձերու համար որք կը հաս-
տան թէ Աստուած կուզէ ազատօրէն հասկցուիլ՝ ազատատօրէն սիր-
ուելու համար :

—Չպիտի հաւանիմ որ և է կրօնական վճռաբանութեան մէջ
նետուելու , ըսաւ արագը : Հոս եկայ հաստատ դիտաւորութեամբ
մ՛որ է չլիբաւորել որ և իցէ կարծիք և չպահարակել ոչ ոք :
Պիտի ներես որ պահեմ համոզումներս քանի որ չեմ հաւանիր յար-
ձակելու ձերիններուն վրայ :

—Այդ չէ պաշտօնդ , կրկնեց Լիւսիան , կը պարտաւորիս աշ-
խատիլ համոզելու և այդքան չզուշանալ ինքնասիրութիւններէ ո-
րոնց մենք ամենքս ալ կարևորութիւն չենք տար քու առջև :

—Իրաւ է որ երեկուան քաքուչինեանն այս պարտաւորութիւնը
լաւագոյն կերպով կը հասկնար , ըսաւ Պ· Տը Թիւրտի : Մեր ճշ-
մարտութիւնները յայտնապէս ըսաւ մեզ՝ առանց հոգ ընելու թէ
կը ծաղրուի կամ պատուհասներ կը նետուի : Խոպատյուց գիս , սակայն
գիս դիակի և աղբոցի տեղ դնելովը սիրտս չնեղացուց , և արդ կը
յարգեմ զան , վասն զի շա՛տ լաւ բան է անկեղծութիւնը :

Աբասը զգաց նետուած քարը , բայց չզայթեցաւ , և դլխարկը
բնաւեց մեկնելու համար :

—Խօսք մ՛ևս , տէ՛ր Հայր , ըսաւ զօրապետը , որ նորէն կանգ-
սեր վախնալ մինակ մնալու . չես փափաքիր անդամ մ՛առանձին խօ-
սակցիլ Պ· Տը Թիւրտիին հետ : Գիտես որ բաւական քաջողջ ըլ-
լալով կրնայ հաւանիլ այդ խօսակցութեան , և ա՛լ չմերժեր··· :

—Գիտեմ որ Պ· Տը Թիւրտին այդ ամենամեծ չնորհը կընէ ինձ ,
պատասխանեց Մօրէալի խրոխտ խնարհութեամբ որմէ վայրկեան
չչեղած էր . բայց խօսակցութիւնը հիմակ առարկայ չունի : Պ·
Տը Թիւրտի կամբասանէը գիս··· իբր մղեկրօն : Երջանիկ եմ
քանի որ զգուշաւորութիւնս հաստատեցի իրեն և քաշուելուս յու-
յսայի թէ դիտաւորութիւն չունիմ պատերազմելու հոս յաղթանա-
կող զաղափարներուն դէմ··· :

Սնաք բարև ընելով մեկնեցաւ : Պ· Լըմօնթիէ զգալով թէ թշնա-
մին կը պահուի , պահ մը յուսաց թէ այս պարտութեան վրայ զօ-
րապետն աւելի պիտի մեղմի : Բայց հակառակը տեղի ունեցաւ : Ը-
ուած էր իրեն ինչ ընելու պարտաւորիլը , ուստի յամառեցաւ շուտ
վերջ տալու համար վէճին , և խնայուց Լիւսիային թէ անդղրդելի
է իր որոշումը : Լիւսիան ալ տաքնալով ըսաւ անոր թէ երբէք
չպիտի կարդուի եթէ Էմիլին հետ չկարդուի :

—Ամէն քու դիտնալիք բանդ է , պատասխանեց զօրապետը՝ բար-
կանալով : Մահուանս պիտի սպասես , և որովհետև դիտաւորութիւն
ունիմ այնքան շուտ չմեռնելու , ժամանակ պիտի ունենաս խորհելու :
Կը ցաւիմ , Պ· Լըմօնթիէ , այս բաներուն քու առջև ըսուելուն

համար : Դուն ուղեցիր որ ըսեմ, բայց և այնպէս զարձեալ խոնարհ ծառադ եմ. միայն թէ չեմ կրնար զիջանիլ : Պիտի խորհիս տեսնելու համար թէ կրնաս դու ինքդ զիջանիլ : Այս է միակ հնարաւոր լուծումը :

Եւ դնաց : Իսկ Լիւսիան՝ իր մեծ- հօրը հետը դիւցազնաբար և խանդաղատանօք վարուեցաւ և ժպտելով համբուրեց զան :

—Մի՛ նեղանար, ըսաւ Տաին, հօրս զօրութեան վերջին խտութիւնն է այս : Քաջ դիտես թէ մեծ պայթումներէն ետք կսկսի մեծապէս յողնիլ : Քանի մ՚օր ևս համբերենք, և պիտի զիջանի :

Բայց ծերուհին իր սենեակը տանելէն ետք երբ Պ· Լըմօնթիէ ջոին եկաւ անոր դիրքը նետուեցաւ և սաստիկ արտասուեց :

—Խաբեկ՚ամ, կարծեմ թէ ա՛լ յոյս չկայ, ըսաւ Լիւսիան : Մեկնեցաւ աթոռը, ուրեմն դիտէ ան թէ հայրս չպիտի տկարի :

—Արիւթիւն, պատասխանեց Պ· Լըմօնթիէ . ես չեմ քաշուիր ասպարէզէն :

Զօրապետը Լիւսիային կարծածին չափ հաստատամտութիւնն չունէր, և աթոռը չյուսացած էր թէ ան այնքան հաստատամտութիւն կունենայ : Պ· Մօրէալին արդէքը փոխել տուած և միտքը դրած էր մինակը գործել :

Հետեւեալ առտու Լիւսիան շուարումով իմացաւ թէ հայրն՚ մեկնած էր դիշերը : Զօրապետին կողմէ նամակ մը յանձնուեցաւ իրեն : Ահա նամակին պատճէնը :

« Այս կրնաները յողնութիւն և զղուանք կը տան ինձ, կը վերադառնամ տեղս ուր պարտքը կը պահանջէ զիս : Քանի որ առանց իմ հետեւութեան սիրտդ ըրիր ինչ որ ուզեցիր, կը հաւանիմ, մնասնաւոր պայմանով մը. այսինքն Պ· Լըմօնթիէ թիւրտիի դղեակէն պիտի մեկնի և դուն կարմելուհիներուն վանքը պիտի մնես : Անիս մը հոն պիտի մնաս բոլորովին վանարդել : Եթէ յոռի խրատներէ և աղետալի ազդեցութիւններէ ազատ մնալով հոն ամիս մը կենալէդ ետք դարձեալ պնդես ընտրութեանդ նկատմամբ, խօսք կը տամ քեզ թէ ալարգելք չպիտի հանեմ անոր դէմ :

Ա· Կ· ԼԱԳԵՆԹԻՆԻ »

Լիւսիան նախ բուռն ուրախութեան ալիւն մ՚ունեցաւ, ապա յուրտ երկիւղ մ՚առանց հասկնալ կարենալու թէ ինչ բանէ կը վախնար : Յուղուեցաւ տկարասրտութեան այս բնազդումին դէմ : Ընդկ պիտէր թէ հայրը փոքր ինչ նենգաւոր դարձած էր, սակայն խօսք կը տար, և իր խոստումին զրաւականը Լիւսիային կը յանձնէր, այսինքն կատարագրէր նամակը :

Լիւսիան ինքզինքը մեղադրեց տարակուսելուն համար, և վազեց Պ· Լըմօնթիէին դանելու :

—Այս փորձը միայն ինծի համար ոչինչ է, ըսաւ Լիւսիան, մեծ-հօրս և Էմիլին համար սոսկալի կը համարիմ զայն . հայրս այս բանը չէր կրնար երևակայել : Ա՛հ, բարեկա՛մ, ֆէրվէ աթոռը վա՛ռ կը տայ ինձ, ահա կը սիրե՛ ան մեզի վշտացնելը :

—Լիւսիա՛, պատասխանեց Պ· Լըմօնթիէ սաստկութեամբ, ինչ է այս կարմելուհիներու վանարդելութիւնը : Քահանաները վանդակապատին նեբս մնալու իրաւունքն ունի՞ն :

—Ո՛չ, առանց բացառութեան անոնց և ոչ մին :

—Բայց այն օրն որ կերդէիր մատուռին մէջ, Պ· Մօրէալին· · · :

—Դուրսի դասն էր որ մեր դասէն զատուած է վանդակապատով և վարագոյրով մը :

—Բայց խոստովանարանին մէջ :

—Ապաշխարութեան և քահանային մէջ տեղը պատ մը կայ : Սակայն ես ամենևին խոստովանանք չեղած եմ ֆէրվէ աթոռին, և ա՛լ որ և է քահանայի խոստովանանք պիտի չընեմ :

—Երբէ՞ք :

—Երբէ՛ք, վասն զի չեմ ուզեր որ Էմիլ վշտանայ : Բայց ինչո՞ւ կրնես ինձ այդ հարցումները : Ինծի համար ինչ ունիս վախնալու :

—Զդիտեմ, պատասխանեց Պ· Լըմօնթիէ որու ատելի էր կասկածել աթոռին վրայ և որ չէր ուզեր Լիւսիային միտքը լուսաբանել ինչ ինչ վտանգներու վրայ որոնց դաղափարն անշուշտ չծնած էր բնաւ օրիորդին մտքին մէջ . ահա կտիւ բռնուած ենք իրարմէ շատ տարբեր երկու մարդու հետ, որոնց երկուքն ալ սակայն կրօնասէր են. այսինքն աթոռն որ վիշտը փրկութեան միջոց մը կը համարի . և քահանային որ կատարեալ քաղցրութեամբ մ՚ըսէ Թերևս . « Աեռբուչինեանը որ կատարեալ քաղցրութեամբ մ՚ըսէ Թերևս .

Ցո՛ւր այդ աղջիկը , եթէ կատարելապէս Աստուծու շնորհքն ի՛նձ է վրան ։» Թերևս այս երկու անձինքն իրենց յիմարութեան մեղսակիցներ և իրենց յանդգնութեանց անձնուէր պաշտօնեաներ ունին ։ Իւրովի կը հարցնէի թէ առանց հօրդ գիտութեան՝ չե՞ն կրնար քեզի առևանգել և ուրիշ վանք մը տանիլ որ քեզի համար ճշմարիտ քանտ մ՚ըլլայ , ուր Հայրդ իսկ դժուարաւ կարենայ դանել քեզի ։ Անշուշտ չափազանցութեամբ կ՚երևակայէի վտանգը ։ Ես յայնպէս կատեւանդեն լոկ այն անձերն որք իրենց տկարութեամբն ու դիւրահաւանութեամբը կը հաւանին արևանգուելու ։ Սակայն ··· բոլորովին անվրդով չեմ ։ Կրնան պաշարել , քեզի հիւանդ ընելու չափ դրգռել ··· և հիւանդներն պաշտպանութիւն չունին ։

—Ա՛յո՛, պատասխանեց Լիւսիան , մա՛յրս ··· ։

—Ուրեմն մի՛ ընդունիր զօրապետին պայմանները , կրկնեց Պ· Լըմմնթիէ · առաջարկէ անոր ուիշ պայմաններ , որոնց վրայ այսօր միասին պիտի խորհինք ։ Ծամանակ շահինք , և խիստ անմիջական լուծում մ՚անհամբերութիւնը մի՛ ցուցներ ։

—Ա՛խ , բարեկա՛մ, պատասխանեց Լիւսիան . շնորհակալ եմ այդ խրատէդ ։ Ինչ պիտի ըլլայ մեծ-Հայրս առանց քեզի և ինծի ։ Վատահութեամբ քեզ կը ձգէի զան ··· կամ Էմիլին ։ Բայց կը պահանջեն որ մենինա , և անշուշտ չեն ուզեր որ Էմիլ ևս գայ ։ Սակայն Էմիլ շատ վատ պիտի չհամարի՛ զիս քանի մը շաբթուան քանտարիութեան առջև ընկրկելուս համար երբ այս բանտարկութեան փոխարէնը պիտի ըլլայ հօրս զիջումը ։

—Էմիլ լսածի պէս պիտի խորհի թէ երբ խնդիրը վտանգ վրայ է , պէտք է յիշել Լաֆոնթէնին այս տողերը ·

Շատ աղէկ կը տեսնեմ թէ ինչպէս հոն մտնեն ,
Բայց բնաւ չեմ տեսներ թէ ինչպէս դուրս կելլեն ·

Այդ նամակին վրայօք բան մը մի՛ ըսեր մեծ-Հօրդ · կերթամ Պ· Ֆէրոլէ տեսնելու և դիտաւորութիւնը հասկնալ կարենալու համար ։

Պ· Լըմմնթիէ Էքս գնաց և հոն գտաւ արաբը Հայր Օնօրիոյին հետ ։ Սա նախախնամութիւն մ՚էդաւ իրեն համար ։ Ստելով և դարձուածներով նպատակի հասնելու անկարող ըլլալով՝ ի դերև հանեց զղջալ կենալ ուզող Մօրէալին բոլոր սատանութիւնը , և ըսաւ որ եթէ ինք զօրապետին տեղը ըլլար (հիմա հասկցած էր անոնց ներս նկատմամբ վրնպած ըլլալը , և գիտէր թէ զօրապետն էր Լիւսիային Հայրը ,) իր աղջիկը վանքը կը տանէր բռնի , և կարմելհիներուն կը յանձնէր՝ անոնց քով մնալու սենեակի մը մէջ առանձնապէս բանտարկուած ապրելու համար , թէ անատեն շատ աղէկ պիտի տեսնուէր թէ չափահաս աղջիկները պաշտպանելու և ազատելու պահանջումն ունեցող յեղափոխական օրէնքներն՝ ի գերև հանելու և առ ոչինչ համարելու միջոցներ կա՛ն թէ չկան ։

Ինքը գրեթէ հոգ չէր ըներ այն հեթանոսական և ընկերվարական օրէնքները · պատրաստ էր կատարելապէս պատասխանատու ըլլալ ապստամբութեան , ամեն կարծեցեալ ոճիրներու և յանցանաց համար զոր դատարանները կը յուսան զտնել ։ Կառնուր պատասխանատուութիւնը՝ առանց խոյս տալու ։ Կրնային բանտ , թիարան և կառափնարը զրկել զինքը · խնդալով պիտի երթար , և եթէ երթալն օգուտ մը չունենար , եթէ ժամանակ շահելէն և փրկուէր խստութիւն ներով ապաշխարութիւնն մարմինն ու միտքը նուաճելու փորձն ընելէն ետք իր ներքին չհանդիսին զինքը դրաւոր այսը , եթէ վերջապէս հասարակային զօրութիւնը վերսին իր բնակարանը տեղաւորէր զան , անատեն արիւն զորա՝ի գլուխ ձեր կըսուէր , ապաշխարութիւն ազատ տելու և Աստուծու հաճելի ըլլալու համար բան մը զանց եղած չէր ըլլար ։

Հայր Օնօրիոն այս թուռնալի յարձակումն ըրաւ՝ի տհաճութիւն առնելուն որ այսպէս իր նպատակներուն յայտնուելու վտանգը կը տեսնէր · բայց քաջալերեանն ըրաւ յարձակումը , և ոչ ոք կրնար արգիլել զան ընելու ։

Թեմին վրայէն որոտալու և հռոմէական դիւանագիներուն իր ձարտասանութեան շանթերէն սարսռիլը տեսնելու սովորած ըլլալով , Հայր Օնօրիոն չէր հաւատար կարծելու թէ իրեն դէմ զինք կրնայ տալ և թէ ուրիշներն այն գինքը զործածելու կը համարձակին ։

Պ· Լըմմնթիէն ժպտեցաւ այս հերթատ պարապ-պլէօյին համարձակութեան վրայ որ կը յուսար վախցնել զինքը · բայց ամեն բանէ առելի իր զարմանքը պրաւեց պատին բոլորովին վհատիլը , որ չէր համարձակեր իր տիրոջ հակառակ խօսելու , և որ հազիւ կը ջա-

նաը անոր սպառնալեաց յիմարական յորդութիւնը մեղմելու։ Խօսելու բռնադատուելով հայր Օնօրիոյէն ու միանգամայն Պ. Լըմպնթիէյէն, խոստովանեցաւ թէ Կարմելուհիներուն վանքին մէջ բարեպաշտական խաբմբեր դրութեան մը սիտի ենթարկուէր օրիորդ Լադենթինի, բայց պնդեց թէ ինք որ և է ծուղակ լարած չէ։ Զօրապետը չհամոցուցած էր իր աղջիկին թէ սիտի պարտաւորի վանարգելութեան մը փորձը կրել։ Իսկ այս փորձին տևողութեան դալով, կըսէր Պ. Ֆէրվէ, զօրապետին կամքին հակառակ այն տևողութիւնը երկարելու դաղափարը չունէր և չունեցած էր երբէք։

Զօրապետն երեք ամիս որոշած էր տևողութեան պայմանաժամը, և ինք կը յուսար թէ այս պայմանաժամէն ետք օրիորդ Լադենթինի բոլորովին սիտի ղայ նորէն իր պարտաւորութիւնները։

—Երե՛ք ամիս, դոչեց Պ. Լըմպնթիէ աստիկ զարմանալով։ Զօրապետն երկու խօսք ունի, իրն ու քուկդ։ Ինքն ամիս մը միայն ուզեց, միայն մէկ ամիս, կը լսե՞ս։

—Կը սխալիս, ըսաւ Մօրէալին, աղէկ չկարդացեր ես։

—Զէ՛, զօրապետին գիրը խիստ դիւրութեամբ կը կարդացուի, կրկնեց Պ. Լըմպնթիէ՝ նամակը դրպանէն հանելով։

Նամակին մէջ երկդիմի բան չկար։ Այն միջոցին ուր պիտի դըրէր անշուշտ աբասին հետ որոշուած թիւը, զօրապետը քաջասըրտութիւն չէր ունեցած, քահանայէն բարձր խօսեցած էր հայրական սէրը, դուցէ նաև այն վախը զոր՝ Լիւսիային խիստ երկար կուիւ մը յորինելով և դասը վաստկելու յուսահատելով կրօնուհի ըլլալ փափաքելուն հաւանականութիւնը տուած էր իրեն։

Պ. Լադենթինին այս պարտութիւնը պզտիկ թողուց աբասն որ իր շուրթերը խածաւ։ Քաբուչինեանն ուսերը վեր ըրաւ արհամարհանօք և ուզեց որ նամակն իրեն թարգմանուի։ Երբ տեսաւ թէ զօրապետն այն նամակին մէջ իր պատուոյն վրայ կը խոստանար վնջանելու որոշուած ժամանակէ մ՚առաջ, զայրացաւ և հարցուց աբասին թէ այս բանն որոշուա՞ծ էր անոր հետ։ Աբասը խոստովանեցաւ թէ զօրապետին խղճահարութեանց հետ ըրած էր այս սակը։

—Գերապայծա՛ռ տէր, ըսաւ Օնօրիօն՝ սոսկալի նայուածք մ՚արձակելով անոր վրայ, խորանին բազրտաներուն՝ վրան իսկ տիարները՝ անզօրներ և ծոյլեր կան։

Ասիա կռնակը դարձուց և դնաց աղօթելու, թերևս իր բարի բահկամին, իր կերպովը կազմած պզտիկ Աստուածէն լաւագոյն ներշնչութիւն մ՚ուզելու համար որպես զի արդիլէ այս ամուսնութիւնը զոր կրօնական մեծ պայթակղութիւն մը կը սեպէր, նաև հերետիկոսներուն ձեռքէն կորզուելու արժանի յաղթանակ մը։

Պ. Լըմպնթիէ վերջապէս առանձին կը դանէր աբասը, նաև անոր ներքին խորհուրդը դիտէր. սակայն պէտք էր հասկնալ թէ ինչ էր անոր դիտաւորութեանց բուն պատճառը, կրօնամոլութիւն թէ կրօնական սարսափ, խիստ աղղու սէր թէ Լիւսիային նկատմամբ ունեցած խակուլութիւն էր այն պատճառը։ Մտքէն ուրիշ կասկած մ՚ալ անցած էր, բայց չուզեց կանգ առնուլ այս կասկածին վրայ, վախնալով որ աբասին վարմունքին վրայօք կանխակալ մեկնութեան մը չհաւանի և չդադրի տեսնելէ այն աւելի սոիպղական առարկան որ րու վրայ հրաւիրած էր Հանրին անոր ուղղղ քննութիւնը։

Ընդհակառակն պատեհ առիթ սեպելով այն շփոթութիւնը որ րու մէջ ձգեր էին Մօրէալին քաբուչինեանին խօսքերը, զգուշութեամբ և քաղցրութեամբ խօսեցաւ հետը։ Ըսաւ անոր թէ հայր Օնօրիոյին դիտաւորութեանց հետևելու համար մինչև հիմա բաւական աշխատած է ինք, և թէ ա՛լ ժամանակն է խորհելու այն դժբաղդութեանց վրայ որք կրնան այս անողորմ կուիւն մէջ հասնիլ պ. Տը Թիւրտիին և Լիւսիային։ Ուզեց Մօրէալին սիրտը շարժել և դանել անոր մէջ ինչ որ տակաւին այս կամ այն տեսակ մարդկային զգացում էր հոն։

Աբասն անթափանցելի եղաւ։ Եթէ քաբուչինեանին յանդգնութիւնն ու նախաշարժութեան զօրութիւնը չունէր, դեսպանադէտ քահանային բացարձակ և յամառոտ զգուշաւորութիւնն ունէր՝ի հարկին։ Ոչ ինչ կրցաւ խօսեցնել զան։ Քաղցրանման և տառնաբեկ խօսքերով ցաւեցաւ այն վիշտերուն վրայ որու կենթարկուէր Լիւսիան։ Պնդելով ըսաւ թէ ամեն ջանք՝ի գործ դրած էր իր պաշտօնին պարտաւորութիւնները կացութեան պահանջումներուն հետ համաձայնեցնելու համար։ Խրատ կը տար Լիւսիային որ վստահութեամբ անձնատուր ըլլայ Կարմելին սրբատուն աղջկանց ձեռքը, և խոստումներ առանձնակեցութեան մը ձանձրոյթներուն խակ ենթարկուելի արիութեան։

—Եթէ ստուգապէս կը սիրէ աղջդ , շարայարեց Մօրէալի , թող իր սէրն յայտնէ անոր՝ կրելով այս խիստ կարճ փորձը , և եթէ տակաւին կը հաւատայ Աստուծու, ինչպէս կը պնդէ ինք , թո՛ղ Աստուծու ցուցնէ իր լուսաւորութիւնը փափաքը՝ սրբալայրին մէջ առնոր հետ բոլորովին առանձին մնալով :

—Այդ խրատը չպիտի տամ Լիւսիային , պատասխանեց Պ· Լըմճնթիէ : Բաւական քաջ սորվեցայ վանուց պատմութիւնը , հետևաբար դիտեմ որ եթէ անոնց մէջ կրնան անկեղծ միսթիկական ներ պատսպարուիլ , կրնան նաև սոսկալի կրօնամոլութիւններ պահպանիլ : Լիւսիան քաջողջ է , բարեկամ բնաւորութիւն մ՚ևս բոլորովին կատարելապէս լուսաւոր դատում ունի . բայց չդիտեմ թէ առանձնութեան , սպառնալեաց և հալածանաց մատնուող կնիկ մ՚այժերն որքան կրնան դիմանալ : Եթէ Հայրը Լիւսիան այս վտանգին ենթարկելու չափ կարճատես է , կզղամ թէ իմ պարտաւորութիւնս է զգուշացնել Լիւսիան , և տղայիս ու նաև իմ կողմէ չեմ ուզեր որ ընդունի ան իրեն տրուած այս անողորմ դրգիռը : Չեմ ուզեր հաւատալ , պարո՛ն , որ քեզի պէս դիտութեան և արժանեաց տէր մարդ մը յանխոնհական պատիժներու վախովը տիկին Լադենթինին միտքը մոլորած ըլլայ , ինչպէս կարծեցին քանի մ՚անձինք . բայց եթէ խըրատներուդ և դիտաւորութիւններուդ հակառակ այն թշուառ կինը յաւահաւատութեան մոլորումին մէջ մեռաւ , այսպիսի օրինակ մը կը պարտաւորէիր արդի ոչ այնքան խոհեմ ընթացքդ աւելի զգուշաւոր ընթացք մ՚ունենալ իր աղջկին նկատմամբ :

Ըրասին երեսը թեթևակի կծկուեցաւ վիշտով կամ արհամարհութեամբ , բայց ամենևին չընդունեց յանդիմանութիւնը :

—Կարելի՞ է , պարո՛ն , որ համարձակած ըլլան թիւրտիի մէջ խօսելու քեզ այդ հին պատմութեան վրայ : Եթէ ճշմարիտ իրողութիւն մ՚ըլլար այդ պատմութեան մէջ , զօրապետը սէր և վստահութիւն ցուցուցած կըլլա՞ր ինձ : Գիտցի՛ր ուրեմն ճշմարտութիւնը : Տիկին Լադենթինի ... : Բայց իր խոստովանահայրն եղայ , և կրնայ ձեր կարծել թէ կը պատմեմ քեզ ինչ որ անծանօթ է ամենուն : Այս պարտաւորիմ լռել , և ժամանակին ու պարագաներուն թողուլ վերիվերջ քեզ իմացնելու հոգը :

Պ· Լըմճնթիէ կարծեց թէ եկեղեցականին այս լռութեան մէջ կամայական բան մը նշմարեց , և թուեցաւ իրեն թէ Մօրէալի կը ջանար իր աչերէն հասկնալ թէ արդեօք ան մանաւանդ բան մը դիտէ՞ տիկին Լադենթինին կենաց և մահուան նկատմամբ : Պ· Լըմճնթիէն ալ անոր նայեցաւ յայտնի ուշադրութեամբ մը : Իր մարմանման ձակտին վրայ ամպ մը ծառայեցաւ , և Պ· Լըմճնթիէ՝ինչ կուզէ թող ըլլայ ըսելով իւրովի՝ յարձակելու որոշման ըրաւ յանկարծ , և յուրտ ու համարձակ կերպով մը պատասխանեց .

—Զգուշացի՛ր , տէ՛ր Հայր , զգուշացի՛ր :

—Ինչ բանի համար , պարո՛ն , դուշեց քահանայն՝ յանկարծ ինքն իր տէրն ըլլալե դադրելով : Ինչ վատահամբաւութեամբ , ինչ զրպարտութեամբ կամբաստանեն զիս Թիւրտիին մէջ : Ինչ պարսաւագիր կը պատրաստես Եկեղեցիին և ինծի դէմ :

—Եթէ այդպէս պիտի բարկանաս , պատասխանեց Պ· Լըմճնթիէ ժպտելով , ա՛լ չպիտի կրնանք իրարու խօսքը հասկնալ , այլ սակայն կը յուսայի թէ փոխանակ թշնամանելու զերար յարգելով պիտի բաժնուէինք : Բայց դուն չես ուզեր յարդ ունենալ իմ վրայ , և զիս լոկ պարսաւագիր (libelliste) մը կը համարիս , այնպէս չէ՞ ... : Սակայն ես չեմ կրնար այդ տեսակ ամբաստանութեանդ պատասխանել . տակաւին բաւական չուսա՛յ Հայր Օնօրիոյին սարսափելու բառարանը :

—Բայց այդ զգո՛ւշացի՛ր սպառնական խօսքը երեսիս նետելով՝ինչ ըսել կուզէիր , կրկնեց աբասը գոնատ և երերուն :

—Լիւսիային համար վարած դատիս եղրակացութիւնը չէ՞ր այն : Զգուշացի՛ր անոր խելքին , առողջութեան , կեանքին համար : Ցիշէ՛ որ իր մայրը տակաւ միտք ունէր , և թէ ... :

—Եւ թէ ի՞նչ ... : Կիսատ մի՛ թողուր խօսքերդ , պարո՛ն :

—Օրինակը քեզմէ առի՛ , տէ՛ր Հայր : Ներէ՛ որ այսքան ըսեմ միայն և ուրիշ որ և է բացատրութիւն թողում այնպիսի ժամանակի մ՚ուր իմ նկատմամբ աւելի բարեսիրութիւն պիտի դգաս :

Ըրասը՝ մինակ մնալով՝ զգաց թէ ցուրտ քրտինքէ մ՚ողողուած է :

—Կորսուեցա՛յ թէ միայն մտեցայ կտրատիս , ամեն վտանգ

յանձն առնելով գործելու վայրկեանը հասած , կը հարցնէր Լուբովի ։

Հարցուց նաև Լուբովի թէ պէ՞տք էր խորհրդակից Հայր Օնօրիոյին հետ , և ինքնին պատասխանեց ։

—Ո՛չ , դուք չհասկնայ , չուզէ կամ չդիտնայ ։ ։ ։ Եթէ պահարակէ զնս ։ ։ ։ Ա՛հ , երբ կուրծքէս հանած պիտի ըլլամ սա շղյնը , բոլորովին Աստուծու պիտի տամ ինքզինքս և չպիտի ընկրկիմ որ և է ապաշխարութեան առջև ։

Պ ։ Լըմօնթիէ Հանրին գտաւ Թիւրտիի մէջ ։ Խորհուրդ ըրին ։ Լիւսիան նամակ գրեց հօրը՝ ըսելու համար անոր թէ աւելի երկարատև փորձեր կրելու պիտի հնազանդի բաւական է որ չպարտաւորի հեռանալ իր մեծ-հօրը քովէն որ ա՛լ իր հոգ ու խնամքէն զուրկ ձնալու հասակին մէջը չէր ։ Թան մը չդրեց Պ ։ Լըմօնթիէին վրայօք որ միտքը դրաւ ինքն ուղղակի զօրապետին նամակ գրել երբ պիտի կրնար աբասին բուն դիտաւորութեանց մէկ շօշափելի ապացոյցը տալ անոր ։ Գրեցին նաև Էմիլին որ զօրապետին բնակած քաղաքն երթայ , տեսնուի հոն , և ՚ի պահանջել հարկին անոր հետ հաղորդակցութիւն ունենալու պատրաստ ըլլայ ։

Թժիշկը պատուիրած էր Պ ։ Տը Թիւրտիին որ օրուան ամրախառն ժամերուն մէջ կառքով փոքր ինչ պտոյտ ընէ , ուստի Ճաշէն ետք Լիւսիան և Պ ։ Լըմօնթիէ տարին ծերունին Լամօթի կողմէն և անդին դէպ այն նկարչային կիրճերն որք Ֆօնժոյի գարաւոր կասկնիներէ հովանաւորուած խոտաւէտ փառաւոր սարահարթները կը տանին ։

Հանրի՝ Էմիլին շատ պարագաներ և տեղեկութիւններ իմացնելու պարտաւորելով՝ դրքատունը մնայ նամակ գրելու համար ։

Երբ պիշեր եղաւ , Հանրի կը պատրաստուէր մտերը վառելու , սակայն կարծեց թէ պաղատի ոտնաձայներ լսեց Լիւսիային և անոր մեծ-հօրը սենեակներէն մին մէջ . այս սենեակներն իրարու մօտ էին և ներսէն իրարու հետ կը հաղորդակցէին ։ Ա՛յս փողէն յատակի տախտակները փայլուն էին , և տակառ կերպով կը շաչէին զգոյշ ոտներու ներքև ։

Մութին մէջ առնուած այս քայլերուն յամրութիւնն ու զգուշութիւնը չդիտեմ ինչ անվստահութիւն մը կը յայտնէր որ զարմանք առաւ Հանրիին ։

Հանրին անշարժ կեցաւ , դլանիկը չմինէային մէջ նետեց և սպասեց մեծ թիկնաթոռին մէջ որուն յենարանն իր դլուխէն վեր էր ։ Պահ մը կարծեց թէ գող է քայլողը ։ Իր եաևէն մէկը գրքատուն դուռը բացաւ մեղմիկ , և դրան քով կանգ առաւ ։ Հանրի չկրցաւ տեսնել դուռը բացողը , որու հասչեպ շնչառութիւնը յուզմունքը կը յայտնէր ։ Ձայն մ՚որուն Միլիին ձայնն ըլլալը ճանչեց , ըսաւ խիստ կամաց մը ։

—Ո՛չ ոք ։

Քայլողը գնաց , և աւելի շուտով ու համարձակութեամբ քայլեց դէպ ՚ի Պ ։ Տը Թիւրտիին բնակարանը ։ Ա՛յս քայլերն ա՛լ միայն մէկ անձի քայլերը չէին ։ Հանրի սպասեց որ հեռանան փոքր ինչ , ապա փողն ելաւ , որ կատարեալապէս մթին էր ։ Հոն սպասեց ա՛նչ կանչ դնելով ։ Միլիին ձայնն առանց շատ զգուշութեան կըսէր ։

—Հոս մա՛ր ։ ։ ։ Ա՛յ , ասի է Լիւսիային մեկուսարանը ։ Դուրս եկաւ ան ։ Ամենքն ալ դուրս են ։

Հանրի յիշեց թէ իրօք պարտէզին կնքն ալ դուրս եկած էր ընտանիքին կարգ մնալը տեսնելու համար ։ Քանի մը քայլ առած էր ճամբուն վրայ ։ Թերևս կարծեր էին թէ կը մնկնէր Պուրժէ երթալու համար , ինչպէս շատ անգամ կ՚երթար ։ Ապա ետ դառնալով Թիւրտիի բնակարանը մտած էր առանց որ և է ծառայի հանդիպելու ։ Դիպուածն ուզած էր որ Միզին չդիտնայ Հանրիին հոն ըլլալը ։

Թայց Միզին ասանկ գաղտնապէս զո՞վ կը բերէր իր տիրուհիին քնակարանը ։ Հանրի շատ տրամադրութիւն ունէր ամենայն նկատմամբ վախնալու Մօրէալիէն , հետևաբար կրնար ենթադրել թէ ան միայն իր պաշտօնին ազդեցութեամբը կրնար այս խեղճ կինը մատնութիւն մ՚ընելու համոզել ։

Շատ դիւրին էր վրայ հասնիլ յանկարծ և բռնել զանոնք . սակայն Հանրին եթէ այսպէս վարուէր , անոնց պատճառին և դիտաւորութեանց մասին բան մ՚իմացած չէր ըլլար ։

Ընատեն մինչև Լիւսիային դուռը գնաց մտիկ ընելու համար ։

Բազմաթիւ սենեակներ կային Լիւսիային յատուկ բնակարանին մէջ, առջի սենեկին մէջ կանգ չառեր էին : Ուստի բան մը չսեց : Աշխատեցաւ Պ· Տը Թիւրսիին բնակարանը տպրդիլ· Միզի յանկարծ բռնուելու նախատեսութեամբ թերևս անոր բանալին հանած էր :

Հանրի թերևս ժամի մը չափ այս անձկութեան մէջ մնաց· շատ անգամ համբերութեանը վերջ տալու պատրաստ, այլ գաղտնիքը հասկնալու յոյսէն միշտ զսպուած ըլլալով : Վերջապէս լսեց Միզլինի ձայնը որ Լիւսիային նախասենեկին մէջ կը խօսէր, ուր իր մնացած ըլլալը յայտնապէս կերևար· այս ձայնը կըսէր·

—Ո՛չ, տէ՛ր Հայր, լմնցաւ : Հիմա պիտի գան :

Հանրի յամրաբար նահանջեց մինչև դրքատունը, ուր դուռին եւ տեսը կենալով, փողին մէջ տեղի ունեցող յետագայ խօսակցութիւնը լսեց·

—Մոմերը աղէկ մարեցի՞ր, տէր Հայր :

—Կատարեալապէս, բայց չլմնցան··· : Կը կարծե՞ս թէ վաղն ալ այս ժամուս դուրս երթեն :

—Այո՛, կը կարծեմ :

—Պիտի կրնա՞մ մի և նոյն զգուշութիւններով գալ :

—Շատ վտանգաւոր բան է ատի, Հայր սո՛ւրբ : Ձիս արտաքսել պիտի տան :

—Մտիկ ըրէ՛ : Եթէ կարենամ գալ, չորնալու համար զարատան-ին վրայ ձերմկեղէն մը, մեծ բան մը, տաւանները դի՛ր զոր հեռուէն պիտի տեսնեմ· քառո՛րդ մը միայն :

—Պէտք է որ կատարեմ հրամանդ, տէ՛ր Հայր, քանի որ սա սիրելի տիրուհիս փրկութեան համար է :

—Լա՛ւ, Միզի՛, Ճաշուած ատոր վարձքը պիտի տայ քեզ : Տա՛ր գլուխ հին դղեակին տանդուղէն :

Անցան Հանրիին առջևէն· իրեն խիստ մօտ կանգ առեր էին խորհրդակցելու համար : Սպասեց որ հեռանան, որպէս զի պարտէզին ներքին կողմէն երթալով ցանկէն դուրս ելնէ և երթայ դիմաւորելու կառքը որ առ կը բերէր դղեակին տէրերն և Պ· Լըմօնթիէն :

Հրաւիրեց այս վերջինը կառքէն իջնելու որպէս զի ծանկերուն ընդարմացումն անցնի, և քայթելով գայող կառքին եւևէն դնաց և խնայուց անոր իրողութիւնը :

—Հիմա մկնութեանց ժամանակը չէ՝, պատասխանեց Պ· Լըմօնթիէ· յառաջ վարենք ինչ որ այնքան խոհեմութեամբ ըրիր : Դիտենք և տեղն չտանք կասկածելու թէ բացինք մեր աչքը : Մեր հետ դղեակը դարձի՛ր, և թո՛ղ ինս որ գործեմ : Սակայն ամեն բանէ առաջ պէտք է գիտնալ թէ Լիւսիային բնակարանին մէջ պահուած մարդ մը չկայ, և պէտք է ապահովապէս հասկնալ պահուած ըլլալը կամ չըլլալը՝ առանց բան մ՝իմացնելու ծառաներուն :

Պ· Լըմօնթիէ մկուսի առաւ Լիւսիան երբ առանը մնաւ ան, և հարցուց թէ Միզին կընէր իր բնակարանին ծառայութիւնը :

—Չէ՛· բաւ Լիւսիան· սակայն ձերմկեղէններուն հոգն իր վրայ ըլլալուն համար շատ անգամ բնակարանս կը մտնէ ան :

—Սպասուհիդ չերմեռանդ է :

—Լուի՞զը : Ամենևին : Հակառակ է Միզիին, որու դէմ կը նախանձի :

—Կը հաճի՞ս հոս վարը դործով մը կեցնել Լուիզը, նաև Միզին, և հրաման տալու ինձ որ երթամ բնակարանդ աչքէ անցունեմ :

—Անշո՛ւշտ : Բայց կը կարծե՞ս ուրեմն թէ սենեկիս մէջ պահուած մարդ մ՝ըլլայ :

—Ո՛չ· բայց չգիտեմ թէ յանկարծական յարձակումի փորձ մը, առանդի պատրաստութիւն մը չկայ արդեօք : Զբաղեցո՛ւր սպասուհիներդ, խիստ հանդարտ եղի՛ր, և թող որ ես գործեմ :

Լիւսիան հնազանդեցաւ փոքր ինչ դողալով : Պ· Լըմօնթիէ ամեն նամեծ ուշադրութեամբ քննեց անոր սենեակը :

Ստուգապէս դիտեց թէ ոչ ոք կար հոն և թէ կահերուն և ոչ մին բեկումի հետք մը չունի : Կղզակները, նիպերը, պատուհանները նայեցաւ· ամենքն ալ անվնաս կը կենային :

Երբ ամեն մարդ իր տեղը դնաց, Պ· Լըմօնթիէ դրքատան մէջմնաց Հանրիին հետ, և հոն արթուն կեցան կարգաւ :

Լիւսիան՝ խնամալով անոնցմէ իրողութիւնը՝ իր սենեկին ամեն բաները մի առ մի քննեց, և տեսաւ որ ամեն բան ձիշդ և իր տեղական տեղն էր : Նշմարեց միայն թէ ամեն գիշեր իր չմինէային վրայ դրուող ամբողջ մոմերը ժամի մը չափ վառեր էին : Նայեցաւ

ֆր ամեն թուղթերը, որոնց և ոչ մին կը պակսէր։ Բանի մը չը դպչեր էին բնաւ։ Ինչ ընելու եկեր էին իր սենեակը։

Լիւսիան քիչ քնացաւ, վասն զի զբաւուած էր անհանգարտու-թեամբ մ'որ առաւել ևս կը զբդռէր զինքը՝ այս անհանգարտու-թեան պատճառը ձշդապէս հասկնալն անկարելի ըլլալուն համար։ Սակայն գիշերն անցաւ, և մինչև առտու որ և է անսովոր ձայն մը ոչ շուները հաչել տուաւ և ոչալ ծեր Թիւրտիին քունը փախցուց։

Հետևեալ օրն ընտանիքը կարքը մտաւ ճաշէն ետք՝ առանց ամե-նևին կասկած մը յայտնելու Միզելին որ անշուշտ ինքն էր միայն Մօ-րէալեին գաղտնի նպատակին միջոցակիցը։ Հանրի որ մեկնիլ ձեռա-ցուցած էր՝ առջի օրուան պէս ետ դարձաւ առանց նշմարուելու, բայց այս անգամ դիտմամբ և մեծ զգուշութիւններու շնորհիւ չը նշմարուեցաւ։

Նոր շէնքին պատուհաններուն մէկէն տեսաւ որ Միզին հին դղե-կին դարպասապին վրայ կը փռէր այն սպիտակ սաւանը որ Մօրէա-լեին համար նշան պիտի ըլլար։

Հանրի կամաց մը պ։Տը Թիւրտիին սենեակը մտաւ և պահուե-ցաւ։ Լիւսիային մեկնասարանին հետ հաղորդակցող դրան վրայ դը-րաւ պարզունակը, բայց նախ նայեցաւ որ բանալին հանելով կըզ-պակին ծակէն պիտի տեսնէր և լսէր այս մեկնասարանին մէջ տեղի ունենալիք իրողութիւնները։

Քիչ մ'ետք լսեց Միզելին մտնելը, որ աբասին խմոց տալու հա-մար հաղաց. աբասը խօսեցաւ առանց ցած հանելու ձայնը, վասն զի Միզի ապահովապէս ըսած էր անոր թէ այս անգամ ոչ ոք կրնար վրայ հասնիլ և տեսնել գիրերնիք, ըստ որում սպասաւորը դուրս ե-լած էր, և Լուիզին ալ գլուխը կը ցաւէր։

—Շատ աղէ՛կ, ըսաւ Մօրէալեի, մինակ թո՛ղ զիս։

—Սակայն, տէ՛ր հայր, թերևս օգնութեանս հաշկաւորութիւն կունենաք։

—Չէ՛, կըսեմ, ամեն պէտք եղածն ունիմ։

Միզի կը վարանէր, իրր թէ խղճի տագնապ մը կամ հետաքրք-րութիւն մը չթողուր զինքն երթալու։ Աբասը պնդեց որ երթայ, և Միզի դուրս ելաւ։

Հանրի անմիջապէս մոթացատրելի աշխատութեան մը գաղտնի ձայ-նները լսեց, և ինչ ըլլալը հասկնալու համար պարտաւորեցաւ սպաս-սելու որ Մօրէալեի նորէն գայ այն փոքր անջրպետն ուր Հանրիէին աչքը կրնար տեսնել։

Անտառն շատ մը մամերու լայնին շնորհիւ տեսաւ որ կրծնաւորը լամբաս ըսուած չինեական կապոյտ կտաւով մը ծածկուած քառա-կուսի խորշ մը կը զինէր ամենամեծ ուշադրութեամբ. այս քառակու-սի խորշը կը լեցնէր փայտակերտ նկարատախտակ մ'որու շրջանա-կին մէկ մասը հանած էր Մօրէալեի։ Աթոռի մը վրան ելած էր և առանց դժուարութեան կը հասնէր մինչև քառակուսի խորշը։

Երբ քննեց պատկին և կտաւին մէջ տեղի բոլոր անջրպետը՝ մէն մի անկիւնին բևեռը հանելով և նորէն մէն մի անկիւնը բևեռելով, փութաց շրջանակին նուրբ դաւազանները նորէն իրենց տեղը դնելու։ Մեծ յաջողակութեամբ և զարմանալի արագութեամբ կատարեց այս գործը, և երբ լմնցաւ ամեն բան, թիկնաթոռի մը վրայ նետուե-ցաւ, իբր թէ սաստիկ յոգնած և տհաճութեանը պատճառաւ խոր-տակուած ըլլար։

Միզին ետ կը դար։

—Ա՛հ, տէ՛ր հայր, ինչպէ՛ս գունատ ես, Աստուա՛ծ իմ. մի՞-թէ տկարութիւն ունիս, ըսաւ Միզի։

—Բան մը չէ, Միզի՛, քիչ մը յոգնեցայ. բայց բան մը չը գտա՛յ։

—Ըսել է թէ բան մը չկայ։

—Զգուշացի՛ր, Միզի՛. հոս ծանր վտանգի մը մէջ դրիր զիս։ Նախ գուն ըսիր ինձ այդ բանը, մի՞թէ պատահաբար խօսեցար, խե՞նդ ես։

Միզի Մօրէալեին խիստ ու դժգոհ ձայնէն վախցաւ, և թոթովե-լով պատասխանեց.

—Աստուա՛ծ իմ, Աստուա՛ծ իմ... ես ինքնին բան մը չըրի... ... Տիկնոջ մահուան վրայ մանրամասն տեղեկութիւններ ուզեցիր ըսի։ Ըսի քեզ ինչ որ կը կարծէի թէ գիտեմ։ Սղէկ գիտեմ որ շատ անգամ բարձրաձայն կերազէր տիկինս։ Սակայն երեք անգա-մէն աւելի և առանց մոլորեալ երևալու ըսաւ ինձ. «Հո՛ն է, Միզի,

ետ քառակուսի խորշին մէ՛ջն է . աղէկ յիշէ՛, պղտիկ , ասկէ տասը տարի ետք պիտի չընտրես և պիտի դանես : Այս է փափաքս , միակ և վերջին փափաքս : Հոգիիս հանգստութիւնն է այն··· : Վաստահութիւն ունիմ վրադ , Միզի՛, Հոս գո՛ն միայն կրօնք ունիս:»

—Բայց Հո՞ն է ըսելով կըսէր քեզ թէ սա պատառին մէջն է որ կրնար վերցուիլ և նորոգուիլ :

—Ձէր ուզեր իր գաղտնիքն ամբողջապէս ըսել, կամ ա՛լ չէր ղիտեր ըսածը , խե՛ղճ կին : Այս է վերջին փափաքս , այս է հոգիիս հանգստութիւնը , ըսելուն պէս կը կարծէր թէ գժոխքը կը տեսնէ , մեծամեծ աղաղակներ կը հանէր և խելքը կը կորուսէր :

Հանրին աբասին իր քրտնաթոր ճակատը սրբելը տեսաւ : Սառնահար էր սրբած քրտինքը , վասն զի կրօնաւորը կապարադոյն էր միշտ :

—Վերջապէս հանդիստ մեռաւ , ինչպէս ապահով կերպով ըսեր էիր ինձ , Հարցուց Մօրէալի :

—Շա՛տ հանդիստ , տէ՛ր Հայր :

—Եւ առանց խօսելու քեզ այն պահուած բանին վրայ :

—Առանց խօսելու . այնպէս կերևար թէ մոռցած է այն բանը :

—Եւ խիստ ապահովապէս դիտե՞ս թէ երբէք չխուզարկեցին վիմակը :

—Այնքան ապահովապէս որքան կարելի է երբ քսան տարիէ ՚ի վեր քսանուչորս ժամէն աւելի չհեռացած եմ տունէն :

—Եւ յառաջագոյն ամենևին չտեսար այն բանը :

—Ամենևի՛ն : Երբէք չհասկցայ թէ ինչ բան է այն :

—Նաև որու սահմանուած ըլլալը :

—Չէ՛, չէի գիտեր . տիկինս կըսէր , «Ընտնս վրան գրուած է.»

—Այս սենեկին փայտակերտներն երբէք չփոխեցին կամ չնորոգեցին :

—Նկարները նորոգեցին : Աչքս վրան մնկեցի . որ և է գաղտնիք չնշմարուեցաւ , և այնքան նայեցայ առաջ ու ետք··· : Դուն ալ նայեցար , չկա՛յ անանկ բան մը··· :

—Միզի՛, ինչ որ ամեն բանէ աւելի նուիրական է քեզի համար, նոյնին վրայ կերդնո՞ւս թէ ամենևին մէկու մը չխօսեցար այս բանիս վրայ :

—Երբէ՛ք , տէ՛ր Հայր , երդում ըրի , և գարձեալ կերդնում թէ չխօսեցայ :

—Եւ ո՞չ իսկ օրիորդին :

—Ո՛չ , մանաւանդ անոր ամենևի՛ն : Պ· Տը Թիւրտի ըսած էր ինձ թէ պիտի արտաքսէ զիս անմիջապէս եթէ տիկնոջ իր վերջին ժամանակներուն մէջ ըսած խօսքերէն բան մ՚իմացնեմ օրիորդին : Պ· Տը Թիւրտի չէր ուզեր որ այս բաներն իր թոռնին ուշադրութիւնը գրաւեն : Երդում ըրեր էի պարտնին թէ պիտի հնազանդիմ իրեն , և կրօնքը կարգիլէ զիս երդումս ուտելու :

—Շատ աղէկ , Միզի՛· պարտքդ կատարեցիր · բայց խոստացեր էս իր պնդելէ թէ պիտի գնաւես այն բանը , և ապահո՞վ ես թէ ամեն տեղ գնաւեցիր :

—Այո՛, տէ՛ր Հայր , ամեն ջանքս ՚ի գործ դրի : Վիմակը չունի տեղ մ՚ուր ձեռքս խօթած չըլլամ, չկայ փայտակերտներուն վրայ խորշ մ՚որու նայած և զարկած չըլլամ : Սակայն երբէք չէի համարձակեր բևեռները քակել, և փայտակերտները վերցնելու համար բանուոր մը պէտք էր··· : Տան տէրերն օրքան ալ բացակայ ըլլային , ծառաներն անշուշտ պիտի մտնէին գի՛ս : Մանաւանդ որ ալ չէի հաւտար ինչ որ տիկինն ըսած էր ինձ··· : Բայց , տէ՛ր Հայր , ա՛լ մեկնելուդ ժամանակն եկաւ : Բան մը չգտար , ըսել է Հայր , ա՛լ մեկնելուդ ժամանակն եկաւ : Բան մը չգտար ; ըսել է թէ բան մը չկա՛յ : Պէտք չէ ատոր համար հնհնուք ընել, խեղճ տիկինը կերազէր··· :

—Ա՛լ սակայն , Միզի՛, կը կարծէիր թէ այն փափաքն երևան եկնելով , ինչպէս կըսեր ան , պիտի կրնար իր աղջկին մոլորեալ հոգին փրկել :

—Ունեցեր էի այդ կարծիքը··· : Եւ երբ հարցուփորձ ըրիր զիս օրիորդին Էմիլին հետ ունեցած բարեկամութեան վրայ , այդ բանը միաքս եկաւ իբր մոռցած երազ մը : Սակայն , տէ՛ր Հայր , իրաւ կըսեմ որ ահա ժամն ինն է : Կը թուի ինձ թէ կառքը զառիվայրը հասաւ : Եկո՛ւր , եկո՛ւր , ա՛ւ գործիներդ , բան մը չմոռցա՞ր :

Հանրի գնաց Պ· Լըմմնթիէն գտաւ և իմացուց անոր իր լսած գաղտնիքը : Որոշեցին ամեն բան իմացնել Լիւսիային , բայց ոչ Պ· Տըթիւրտիին որու մտքին հանդարտութիւնը մինչև անատեն յարգեց

էին կայսրեական նորանոր տագնապները չխմայնելով անոր ։

Հետեւեալ օրը Լիւսիան Լիմնէն կտաւ մը գնելու յանձնարարուած Թիւնը տուաւ Միլղին և ինքն անձամբ իր կառքին մէջն առնելով երթալու տարաւ սպասուհին ։ Ամեն ծառաներուն դուրսը զնաց զաղուումներ տալէն ետք իր մեծ-հայրն ու սպասուհին ալ առաւ Շամպերի տարաւ իր մեծ-հօրաքոյրին տունը ձաշելու և պառկելու համար ։ Ուսաի Պ· Լըմնէթիէ մինակ մնաց Թիւրտիի մէջ, ուր Հանրի ևս եկաւ և դուռ զնկաւ ։ Լիւսիային սենեակը մնաց և դուռը դոցելէն՝ իրենց հետեւ առնելով կատարեալ խուզարկութեան մը հարկաւոր ամեն գործիները ։ Բայց նախ պատճառաբանելէն իրենց խուզարկութեան վրայ ։

Եթէ տիկին Լագէնթիի պատին մէջ պահել տուած էր քանը, քննադատուած պիտի ըլլար ուրիշ մտերիմներու դիմել և չէ թէ Միղիին, ասի ալ դիտցած և քահանային ըսած պիտի ըլլար այս պարագան որով շատ աւելի իրական կըլլար աւանդը, կամ աւանդ չկար և ամեն բան հիւանդութիւնը երեւակայութեանը մէջ տեղի ունեցած էր, և կամ աւանդը պատին յանձնուած էր գաղտնի միջոցով զոր նաև Միղիին և Մօրէալիին խուզարկութիւններէն ետք կրնային դտնելու յոյս ունենալ ։

Պ· Լըմնէթիէ երկու ժամ մանրամասնաբար քննութիւն ընէլէն ետք դրոցով մը յայտել տուաւ այն սոսինձը որով պատկերահանները երկու քանդակուած նուրբ դատաղմներու մէջի բաւական լայն ձեղքը լեցուցեր էին ։

Սայն ձեղքին մէջ անդիմադիր մարմին մը նշմարեց և դործիովը կրցաւ դուրս քաշել զայն ։ Փափուկ բամբակ էր այս մարմինը, և հասարակ խծուծ ։ Ապա խիստ բարակ ունելիք մը խօթեց և ռուսաստանի կաշիէ քսակիկ մը դուրս քաշեց ։ Հմայկի մը պէս կարուած էր դդուշութեամբ, բայց շատ մը նամակներ կամ աղէկ սեղմուած թուղթերու պրակ մը պարունակելու չափ մեծ էր այս քսակը, զոր Հոն խոթելով պարզապէս պատհ առիթ սեպեր էին փայտակերտի մը ձեղքը, բանուորներն եռքէն անհրեսյթ ըլեր էին այս ձեղքը, առանց ամենէին կասկած մ՚ունենալու թէ բան մը պահուած է Հոն ։

Պ՚ Լըմնէթիէ կաշիէ քսակը դրպանը դրաւ առանց բանալու ։

—Քանի որ ամեն բան նպաստաւոր է մեզ, ըսաւ Հանրիին, կուզեմ շուտ գործել արեւին գով ։

—Էքսի մէջ չպիտի գտնես զան, պատասխանեց Հանրի. Հոն էի այս առտու ։ Իմացայ որ Մօրէալին և քաբուչինեան կրօնաւորը Հօթգօմպ կերթային օրը Հոն անցնելու համար ։

—Պիտի երթամ, կրկնեց Պ· Լըմնէթիէ ։ Դուն շուտ Շամպերի դնա՛, ըսէ՛ Լիւսիային թէ ամեն բան կարգին է և թէ վաղը Հոս դայ առանց վախի ։ Դուն ալ եկո՛ւր և ինձ սպասէ՛ Հոս ուր պիտի շերը պիտի անցունենք առանց նոր խռովութեան ։

Պ· Լըմնէթիէ նաւակ մը բռնեց և հասաւ Հօթ-Գոմպի մենաստանն ուր Հայր Օնօրիօն եկած և քանի մ՚օրուան համար տեղաւորուած էր՝ Էքսի մէջ չերմուկները մանողներուն աղմուկէն և սին զբաղումներէն բարկանալով ։

Ժամն երեք էր երբ Պ· Լըմնէթիէ դուռ զբաւը որ՝ Էքս երթալու համար ձամբայ ելնելէ առաջ մատուռի մը մէջ ծնրադրած կաղօթէր ։

Պ· Լըմնէթիէ ձեռքն անոր ուսին վրայ դրաւ՝ իշխանութեամբ ըսելով.

—Ըսելիք ունիմ քեզ, պարո՛ն ։

Մօրէալին չսարսուեցաւ, և կարծես Աստուծու առջև խոնարհելը ցուցնելու համար սեթևեթով Հողը պաղնելէն ետք ոտք ելաւ և իր հակառակորդին նայելու արհամարհութեան ժպտուն կերպով մը ։ Միասին դուրս ելան և լեռան մէջ ընկղմեցան. Պ· Լըմնէթիէ առաջ չլեռն կերթար մինչև հասնիլն այնպիսի տեղ մ՚որ հարդուած ձամբաներէ և անոնց մէջ պտոյտ ընող զուարճասէրներէն բաւական հեռի ըլլար ։

—Տէ՛ր Հայր, ըսաւ քահանային, քեզմէ աւելի բարեբաղդ եղայ, դատ ինչ որ վայրապար բնաւեցիր երեկ և առջի օրն օրին որդ Լագենթինին առանձին սենեկին մէջ ։

Մօրէալին անշարժ մնաց՝ կարծես միտքն ամփոփելով, և ինքզինքը զսպելով ոչ բարկութիւն, ոչ սարսափ և ոչ զարմանք յայտնեց ։ Կարծեց թէ Միղի մատնած է զինքը. չուզեց ըսել խօսք մը

Մօրէալին կերպարանքը տակնուվրայ և ահարկու եղաւ ։ Այն կէտն այնքան ստէպ անցած էր իր մաքէն որ կարծեց թէ կորսուած է ինք ։

—Պ· Լըմնթիէ՛, ըսաւ, արդէն բայլը ծրարը ։

—Չէ՛, տէ՛ր հայր, պատասխանեց Լըմնթիէ հանգարտօրէն, վասն զի իրաւունք չունէի բանալու ։

—Կերդնո՞ւս ։

—Պատուո՛յս վրայ, բայց ոչ ուժով կը վստահիս և ոչ իսկ հայր Օնօրիօյին որ անշուշտ հրաման չպիտի տար քեզ ընելու այն դաղտնի խուզարկութիւնները զոր ըրիր՝ յանկարծ բռնաւելու և դիշերայն մը տեղ դրուելու վտանգին յանձնուելու ըլլալով ։

Երբոն ոտք ելաւ՝ իբր թէ ուզէր երթալ և հայր Օնօրիօյին ոտքն ընկնիլ ։ Պ· Լըմնթիէ որ իր քովը ժայռի մը վրայ նստած էր, կեցոյց Մօրէալին և ստիպեց զան նստելու՝ ըսելով ·

—Ժամանակը սուղ է, հիմա չեմ կրնար սպասել որ խորհրդածես ։ Պատասխան մը պէտք է ինձ ։ Այս առաւկային աւանդապահն ըլլալով ես ալ կատարելու պարտաւորութիւններ ունիմ ։ Չեմ համարձակիր քեզի հետ որ և է մեկնութիւն տալու, բայց չեմ կրնար դատողութիւնս արդիլել սոսկալի ձշմարտութիւններ ընդունելու ։ Չեմ կարծեր թէ Լիւսիան պարտաւորի երբէք կասկածները մար

—Նա միայն։

—Այո՛, եթէ ուրիշն մ՚ուղղուած է այն։

—Պիտի չհաւանի՞ս։

—Ո՛չ, կըսեմ ես ալ։

—Եթէ ըսեմ քեզ որ բանաս։

—Ո՛չ, պիտի ըսեմ դարձեալ։

—Որ նաև ինծի հետ տեւնես անոր պարտնակութիւնը։

—Ո՛չ, դարձեալ ո՛չ։

—Լիւսիային հրամանա՞ն ալ։

—Պիտի ուզե՞ս իրմէն այդ հրամանը։

—Չէ՛։ Քեզ պիտի յանձնեմ այդ պաշտօնը։

—Առի կացութիւնը կը փոխէ. դէթ այդ կերպով օրինաւորութեան մէջ կըլլանք, քանի որ Լիւսիան է միայն և միակ ժառանգորդ այն ամէն իրերու զոր մայրը թողած է։ Ակիլ՝ ի զատ չափահաս է ան. յանձն կառնում ինդրել իր հաւանութիւնը։ Վաղը քեզի ձուր պիտի պատեմ, տէ՛ր հայր։

—Ինչո՞ւ այս պիշերը չպատես։

—Անկարելի բան. օրիորդ Լագնիէրիի բացակայ է մինչև վաղը առաւօտ։

—Շամպերիի մէջն է ան։ Հո՞ն երթանք միասին, պարո՞ն։ Երկաթուղիով դարձեալ կանուխ կը հասնինք հոն. չեմ կրնար դիշերն այս անձկութիւններով անցունել։

—Վերջապէս կը խոստովանի՞ս այդ անձկութիւնները։ Օ՜ն, չը պիտի ղեղծեմ զանոնք, քեզմէ աւելի վհատած պիտի ըլլամ։ Մեկնի՛նք։

Ա՛լ ամենևին չխօսեցան։ Պ. Լըմպնթիէ ըՀէն անցնելով արագին տխուր այլ սակայն ծանր դիրքը դիտեց։

Յաղթուած էր ան, բայց ոչ բոլորովին վհատած։ Ընդհակառակը կը նայէր վարքային բացած ափօսին, և կերևար թէ սաստիկ խորհրդածութիւն մը քան թէ պարտութեան զգացումը կը պատշարէր զինքը։

Երկաթուղիի կառքին մէջ Մօրէալին կարծես ոչի առաւ՝ իր թէ այս արագահոս ընթացքին ազդեցութեամբը լուծում մը կամ օրո-

շում մը գտած ըլլար։ Երբ Շամպերի հասան, կրօնաւորը փողոցին մէջ սպասեց մինչդեռ իր ընկերն օրիորդ Ցը Թիւրաիին տունը կը մտնէր։ Լիւսիան՝ մեկուսի կանչուելով՝ ըսաւ պ. Լըմպնթիէին թէ կառաբեալ իշխանութիւն կը տար իրեն ծրարն ընդունիլ ինչ որ կուզէր, նաև՝ եթէ կուզէ՝ ամենևին բան մը չըսելու իրեն անոր պարտնակութեանը մասին։ Այս ծրարին նկատմամբ Լիւսիան կուրօրէն իր խոհեմութեան և պատուոյն կը յանձնէր ինքզինքը։

Պ. Լըմպնթիէ վազեց պատ Մօրէալին հետ ունենալով Լիւսիային ձեռքովը գրուած առնսակ մ՚որ կառաբեալ իշխանութիւն կը տար իրեն։ Գացին Ցը Լիւիժ կոմսին տունը դողուեցան. կոմսն էքսի մէջ էր միշտ։

—Կեցի՛ր, ըսաւ աբատն երբ պ. Լըմպնթիէ կոմսին գրասեղանին վրայէն զմլէին մ՚առնելով կը պատրաստուէր քաղիկիկը բանալու, ոյժերուս, խելքիս, յիշողութեանս հարկաւորութիւն ունիմ։ Ցոզնեցայ, անօթի՛ եմ։

—Ես ալ անօթի եմ, պատասխանեց պ. Լըմպնթիէ։ Երթանք պանդոկի սեղան մը դանենք։ Ճաշի կը հրաւիրեմ քեզի, եթէ կը հաճիս ներելու ինձ հրաւերս։

—Անօգուտ է դուրս ելնելը, կրկնեց աբատը, մարդ մը պիտի ղրկեմ որ երթայ···։

պ. Լըմպնթիէ չհաւանեցաւ։ Աբատն անոր երեսը նայեցաւ, և իր աչերն արտասուքով լեցուեցան. բայց չդանդատեցաւ այն անբարբառ տսկալի կսկիծէն որու մեծապէս տեղի տուած էր իր նախորդ ընթացքը։ Դուրս ելան, միասին Ճաշելին առանց խօսելու և կոմսին տունը մտան վերստին։ Հին, հարուստ և լուրթ էր այս տունն ուրու մէջ Լերմեռանդ ծեր սպասաւորներ կը ծառայէին. արևները կը քաշուէին, ուստի սպասաւորները ճրագ մը բերին և անհետացան։

պ. Լըմպնթիէ քաղկին չորս կողմին մետաքսը կտրեց և մէջէն հատ նամակ մը հանեց որ շատ անօսրացած երբ զատուեցան երեք թանձր պահարանները։ Ասոնց առջևինին վրայ գրուած էր. Տասը պարկէն եօթ քացախ. երկրորդին վրայ. Աղբիւր ապահովին անգամ հակադրութեան ապացոյց. վերջապէս երրորդին վրայ, զոր պ. Լըմպնթիէ չբա-

ցաւ՝ այս խիստ ընթեռնլի հասցէն կար. Ա՛ո ա՛ծ ա ա ի ն է՛, Լ ա ք ե ն ը ր ն ի ն ք ն ո ղ ա պ ե տ ։

—Ա՛յս էր ահա իմ ալ գուշակածս, ըսաւ պ·Լըմ՛նթիէ, ձըշմարիտ խոստովանհօրն ուղղուած խոստովանանք մ՛է այս, խոստովանանք մ՛որ սարսափ կը տայ քեզ, և հիմա, տէ՛ր հայր, հաւակոծդ առանց աղնութեան և առանց վեհանձնութեան թշնամի կը համարիս ։

Մօրէալին երեսը ծածկեց ձեռներուն ու սաստիկ արտասուեց. ապա իր խոնաւ և ցուրտ ձեռները սեղանին վրայ երկայնելով, ըսաւ ։

—Ներէ՛, ներէ՛ ինձ քրիստոնէ ապէս և փիլիսոփայապէս ։

—Ալ ներեմ այն ամէն բաները, որք անձիս կը վերաբերին, պատասխանեց Լըմ՛նթիէ, բայց չեմ կրնար ձեռացդ դպնալ՝ ի նշան յարգանաց կամ բարեկամութեան ։ Կը կարծեմ թէ այդ ձեռները պղծուած են ոճիրէ մը զոր այս անապատ վիճակը չկրնար բոպէի մը մէջ քաւել ։

—Պ·Լըմ՛նթիէ՛, գոչեց Մօրէալին աղտու կերպով մը, կարծածիդ չափ յանցաւոր չեմ. Լիւսիան աղջիկս չէ՛ ։ Սիրեցի իր մայրն արիօրէն. կը սիրեմ նաև Լիւսիան իբր հոգևոր աղջիկս ծնունդը. բայց տիկին Լաճենթիին չհրապուրեցի, ոչ դիտաստակեցութեան ուխտս դրժեցի, ոչ ալ խոստովանահայրի և բարեկամի պարտքս մոռցայ ։ Եթէ այս նամակին մէջ զոր կարդալդ կը պահանջեմ, կայ յայտնութիւն մը հակառակ այն իրողութեանց զոր խոստովանաբար պիտի պատմեմ քեզ, այն յայտնութիւնը բանդագուշանաց արդիւնքն է. բայց ես քովս ապացոյցներ ունիմ որք ահա սա գրասեղանին մէջն են. գրասեղանին բանալին քովս է, և կուզեմ յուսունել քեզ այն ապացոյցները... Երբ ինձ մեղիկ ըրած պիտի ըլլաս չէ թէ իբր բարեկամ մը, վասն զի կը մերժես բարեկամութիւնս, այլ իբր դատաւոր մը ։ Կընդունիմ քեզի իբր ինչ որ ըլլալ կուզես ։

—Իրաւունքս է ասի, պատասխանեց Լըմ՛նթիէ, վասն զի Լիւսիայն հայրն ըլլալու իրաւունքը, նաև կամքն ունիմ ։ Հետևաբար կը պարտաւորիմ և կը պահանջեմ զիանալ թէ ինչպիսի կապերով Լիւսիան կը միանայ հետդ ։ Խօսէ՛ ։

Պ·Լըմ՛նթիէ տիկին Լաճենթիին նամակը քաղին մէջը դրաւ, վրան կռթնեցաւ արմուկովը, իր պայծառ և հանդարտ աչերն աբասին վրայ յարեց, և փիլիսոփայն քահանային խոստովանանքին սպասեց ։

ԻԹ·

ԱԲԲԱՅԻՆ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆԸ

Մօրէալի ձշմարիտ անունն է, մօրս և մօտ ժամանակներս զինուորդրող մայրական հօրեղբօր մ՛անունն է այն ։ Զգիտեմ թէ ո՛վ եղաւ հայրս, բայց մայրս խաղացի էր, և Հռոմի մէջ ծնած եմ ։ Շատ դեռահաս էի երբ զիս Բարիզ ղրկեց ուր Ձիզվիթներուն քովը մեծցայ Ֆէրվէ անունը կրելով, և ուր մայրս ալ եկաւ տեղաւորուեցաւ քանի մը տարի ետք ։ Խանդաղատանօք կը սիրէր զիս, և քրիստոնէական առաքինութիւններու օրինակը կը տար ինձ ։

Շատ փառաբիէր իր բարեկեցութիւնը, բայց ոչնչէ խնայեց դաստիարակութեանս համար ։ Մօրաքոյրս կը կարծուէր ան, և երկար ժամանակ՝ աւելի քաղցր տիտղոս մը տալով անոր՝ կարծեցի թէ իր որդեղիր զաւակն եմ միայն ։

Լաւ ուսում առի, բայց հրճանաւոր ըլլալու յօժարութիւն չէի ցուցներ ամենևին ։ Գրագիտութեան ասպարէզը, փաստաբանութիւնը, Հարտասանութիւնը կը հրապուրէին զիս ։ Փառասիրութիւն ունէի այլ սակայն հաւատացեալ մ՛էի, բայց աւելի կոիւի քան թէ հրաժարութիւն տրամադիր հաւատացեալ մը ։

Ծահուան անկողնին մէջ խեղճ մայրս յայտնեց ինձ ծննդեանս ապօրինաւորութիւնը, և խնացուց թէ ինչ յղանալէն ետք հանպիսաւոր ուխտով մ'Աստուծու նուիրած էր զիս: Աշխարհք եկած ըլլալս ի վեր ամէն բան ըրած էր այս ուխտը կատարելու համար: Ցուսացեր էր թէ չպիտի հաւանէի իր ուխտին կատարմանը: Վստահ էր թէ զոհուելովս իր մեղքը քաւութիւն պիտի գտնէր:

Չէր պահանջեր որ քահանայ ըլլայի առանց կռչումի. բայց կաղերսէր զիս որ իր վերջին ժամուն չկարեմ իր յոյսը, և խոստում որ մեկնի խոստանալով իրեն թէ ձեռքէս եկածն ի գործ պիտի դնեմ քաւարանի սոսկալի ապաշխարութիւնները կարճելու համար: Եթէ օրին մեկը կարելի ըլլար իր տղուն պատարագ ընել իր մօրը հոգիին համար, սա կը յուսար թէ անտանն հաշտուելու է Աստուծու հետ:

Գիրկս մեռաւ մայրս օրհնուելով և մխիթարուելով որքան որ կրնայի օրհնել և մխիթարել զինքը. սակայն ծննդեանս ամէնէն աշխարհիս մէջ առանձնութեանս սարսափը սոսկալի հարուած մը տուեր էին ինձ: Տեսայ որ առանց պաշտպանի, առանց բարեկամներու, առանց յարաբերութեանց և առանց հայրենիքի էի, ընկերութեան մէջ թափառելով, անփորձութեանս մատնուելով, ճամբան բոլորովին միւնակս բանալու համար կուտելով և յուսահատութեամբ վերատին ես իմ բեռիս ներքև ընկնելով՝ աշխատեցայ հանգչելու ինքզինքս թէ խելքս և կամքս պիտի բաւեն, բայց վախ տուին ինձ այն կիրքերն որք կեռային յիս: Պինդ լինձի համար անդիմադրելի հրապոյրի և վիհերուս ատելութեան առարկայ մ'էր, փափաքներ կզգայի պաշտելու և մեղմելու այն կինն որ առաջին անգամ սիրտս մոլորեր զգայանքս: Սարսափը ձիգվիթներուն առնը տարաւ զիս:

Հոն ալ միևնակ չէի, իրաւ է թէ ամենուն էի, բայց ամենքն խոն էին, և այս զօրաւոր ընկերութեան մէջ կրնայի մեծ արժանաւորութեամբ նախաշարժումին անկախութիւնը ստանալ:

Կը խոստովանիմ թէ դարձեալ աշխարհային փառասիրութիւնն եղաւ նպատակս մինչև այն րոպէն ուր նշանակուեցայ ձեռնադրուելու համար: Պատրաստական առանձնակեցութեանս մէջ ընորհքը ըզգայի, չէութիւնս ճանչցի, խոնարհեցայ, և անկեղծաբար աշխատեցայ յաղթելու հպարտութեան առատանային զոր կը կրէի յիս:

Երկնային ընորհաց աշխատութենէն ի զատ, ունէի նաև ներքին տրամաբանութեան հարկաւորութիւն մ'որ նոյնպէս կաշխատէր իմ վրայ:

Գեղեցկին ճաշակը, ճշմարտութեան կիրքը, պատուոյ զգացումը, սին բարեաց դէմ արհամարհանք և անկեղծութեան ու վեհանձնութեան աստիճ ախորժակներ ունէի, սակայն կային բաներ որոնցմէ զուրկ էի, այսինքն ճշմարիտ քրիստոնէի պէս գթալ, թշնամանքը դիւրութեամբ ներել, մարդերուն առջև խոնարհիլ, սիրան ու զգայանքը բացարձակապէս հանդարտ պահել կանանց վրայ խորհելով: Այս յատկութիւններէ զուրկ ըլլալս կզղայի, անաչառ էի ինքզինքիս դէմ:

Տարի մ'ևս հոգևորապէս աշխատիլ ուզէի ձեռնադրուելէս առաջ, վասն զի տակաւին չէի զգար թէ բաւական արժանաւոր և հզօր եմ. բայց հարկաւորութիւն ունէին ծառայութիւններուս, աւելի երկար փորձ մը կրելու համոզումս չնչեցին. ուստի ձեռնադրուեցայ դողալով:

Սակայն հպարտութիւն և արդահատանք զգայի տեսնելով այն վստահութիւնը որով խղճավարներս մասպարէզ կը մղէին զիս: Պարտաւորութեան հպարտութիւնը ներելի էր ինձ, ուստի համակուեցայ սոյն հպարտութեամբ. ո՛չ ապաքէն փորձութեանց դէմ այն պաշտպանս:

Առաջին կարգի քաղքի մը մէջ տեղակալ անուանեցայ վաղվաղակի: Հոն մեծ պահքին մէջ քարոզ տուի մեծ յաջողութեամբ: Ահա հոն սկսան ստուգապէս խոովիլ զիս կանանց արտաքը, այսինքն այն սրտառուչ ջերմեռանդութիւնները որք բազմութեանց ծաւիփահարութիւններէն աւելի հրապուրելի են: Աւելի մեծ խստութիւն ներս հարկը զգայի: Պէտք էր սուրբ ըլլալ կամ ոչինչ: Աշխատեցայ սուրբ ըլլալու:

Շնորհքը գարձեալ իմ ջերմեռանդութեանս վրայ: Հանգարտութիւնը հաստատեցաւ կարծես հրաշքով: Օր մը զգայի թէ ըստուգապէս կը հպարտանայի զգալով թէ ստուգապէս հզօր եմ: Խոստովանանքի հրաբորբոք շունչը ժպտեցուց զիս: Ամենէն դեղանի կիներն իսկ կը գային:

Այս կիներուն ամենքն ալ կը սիրէին զիս եթէ ոչ խորհրդածու-
թեամբ և հաստատութեամբ , զէթ եռանդով այն միջոցին ուր ի-
րենց սրտին արդահատական զգացումները ոտիցս առջև կը թափէին:
Խստիւ վարուեցայ անոնց հետ . ամենք զիս եռանդագին սիրելու
չափ զգայուն : Բերնուս անոնց խօսող աստուծու արհամարհանաց
ներքև ձգմեցի զանոնք :

Գաւառին ամենաւարտ ներքաստանները ինձ ղրկուող բազմա-
թիւ ապաշխարութիւններուն մէջ կար գնայնելի պատանուհի մ՚որ մը-
խիթարեց զիս իր հրեշտակային զգաստութեամբը , զսպուելու կարօտ
որ և է կասկածելի բնազդում չունենալովը , սրատեսութ խղճահա-
րութիւններով լի բնական հաւատքով մը. այս պատանուհին էր Պը-
լանշ Տը Թիւրտի : Հասիւ տասնուվեց տարեկան , աշնահար , փա-
փուկ , միշտ պարզօրէն հագուած , փոքր ինչ անփոյթ և մտախոհ
բնաւորութիւն ունեցող աղջիկ մ՚էր . վեհերոտ անմեղութեան և ան-
դէտ կուսութեան պատկերն էր ան :

Մայրն՝ որ բարեպաշտ էր՝ օր մ՚եկաւ խորհուրդ հարցնելու ինձ:

—Պ· Տը Թիւրտին , ըսաւ , կուզէ աղջիկս կարդել դեղանձն
դնդապետի մը հետ որ կատարեալ անհաւատ է : Աղջիկս հեզաբա-
րոյ է և կը վախնայ հօրը թեթեւ զայրույթէն : Փոքր ինչ դիմադրե-
լու քաջալերութիւն տուր անոր : Երիկս բնաւորութեամբ բարի է ,
ուստի պիտի զինջանի : Մանաւանդ թէ սահմանուած ժամանակ մը
միասին ենք հոս : Մեր մեծադոյն կալուածները Սաւոյի մէջն են :
Կուզէի հոն կարդալ աղջիկս որպէս զի քովս ըլլայ :

Այս միտքով յորդորեցի անտիական ապաշխարութիւնս որ սկսաւ
լալ :

—Հայրս չըռնդատուեր զիս , ըսաւ Պլանշ , բոլոր յանդգնութեան խմ
է : Լադէնթինի դնդապետը պարահանդիսին մէջ ըսաւ ինձ թէ կը
սիրէ զիս , և թէ դժբաղդ պիտի ըլլայ եթէ ես ալ զինքը չսիրեմ:
Հաւատացի խօսքին , և երբ ուղեց զիս հօրմէս , խոստովանեցայ թէ
ես ալ կը սիրէի դնդապետը : Հայրս աւելի հակատակ է քան թէ
նպաստաւոր է այս ամուսնութեան : Գնդապետը շատ հաճելի չէ ի-
րեն : «Սակայն , ըսաւ ինձ հայրս , եթէ դուն ալ կը սիրես զան
· · · Հարը կը նայինք · · · : Խորհուրդ հարցուցի մօրս , որ մեր ժո-

ղական պատասխան տուաւ : Զգիտեմ թէ մեղք մը դործեցի՞ այս
դնդապետը սիրելով :

Աշխատեցայ հաստատելու Պլանշին թէ չէր սիրեր դնդապետը :
Դղրդուած երևցաւ ինձ պատանուհին , և խոստացաւ ալ չխորհիլ
անոր վրայ :

Պլանշ տարիէ մ՚ի վեր խոստովանած չէր ինձ թէ կը սիրէ : Սո-
վորութիւն չունէի հարցուփորձ ընելու : Կը պահարակեմ հարցու-
փորձով անկեղծ ըլլալու դրդիւ տալը : Սակայն զարմանք կը տար
ինձ Պլանշին լռութիւնը , և Զատկին Ճաշակ առնելու համար երբ
խոստովանանք եղաւ , խղճահարութեամբ մը չուզեցի արձակուրդ տալ
անոր մինչև որ ապահով չեղայ իր խոստովանանքին վաւերականու-
թեան վրայ : Պլանշ հրեշտակի յստակ պարզութեամբ մը պատաս-
խանեց :

—Պատուիրեցիր ինձ որ չսիրեմ , ուստի ղդուշացայ : Ալ միայն
զԱստուած և Կոյս Մարիամը կը սիրեմ:

Այս դիւրին , ամբողջ , ստուդապէս սրբազան հլութիւնը տեսնելով
բոլորովին հիացայ և խանդաղատանք ղգացի այս նորածիլ հոդիին
վրայ որ իր առջի փորձութեան մէջ դէպ՚ի կատարելութեան վճռա-
կը կը բարձրանար , դէպ այն վճռակին ուր մ՚լ ոչ կռիւ և ոչ անձ-
կութիւն կայ անձնուրացութեան առջև : Եսի այնքան բարի օրինակ
մ՚եղաւ ինձ որ կարծես դիմակարութեամբ սրբատարիքս ղգացի : ըզ-
դայութեանցս վրայ տարած յաղթանակս ապահովելու համար շատ
աշխատեր էի , և այս մանկուհին որ յաղթելու ղգայանքը չու-
նէր , այս վեհ բարեմտութեամբ իր սրտին բնազդումը կը զոհէր :

Սիրեցի Պլանշը , խիստ անարատ և ամենահանդարտ բարեկամու-
թեամբ սիրեցի : Սրտիս մէջ իբր երկնային զգացում մ՚էր այս սէ-
րը : Ոչ արեմնութեանս և ոչ քունիս մէջ զիս կը վրդովէր այն :
Աչերս երկեղեկին մէջ չէին բնաւեր Պլանշը , ոչ ժամերգութեան և
ոչ քարոզի ժամանակ : Երբ եկեղեցին էի , կզգայի թէ ան ալ հոն
է , և միշտ հոն էր իրօք : Իր ներկայութիւնն անոյշ հոտ մ՚էր
մթնոլորտին մէջ , խոստովանարանին մօտիկը բարեկեցութիւն և զո-
վութիւն մը կը բերէր ինձ :

Օր մը , այն մեծ տօներուն մէկին առջի օրն որ Պլանշ սովորու-

ջիւն ունէր խոստովանանք ըլլալու , անհանդարտութիւն մը զգացի վրաս իբր թէ չորոշուած դժբաղդութիւն մ՚սպառնար ինձ : Պլանշ չեկաւ : Երեք ամիս անցաւ , և անատեն հասկցայ թէ շատ բան էր ինծի համար այս պատանութիւն : Ջերմեռանդութիւնս կը թուլնար , Եկեղեցին իր բանաստեղծութիւնը կը կորսնցնէր , կեանքս դժուարաւ կանցնէր ցաւալի սպասումի մը պէս :

Չէի կրնար վրդովիլ տրամութենէս , կզգայի թէ գիտաւորութիւնս մանկիկի մը դիտաւորութեան պէս մաքուր էր : Ոչ միայն ներուած այլ նաև հրամայուած էր ինձ սաստիկ սիրել այս նորածիլ սրբուհիին ճամբաները և կը վախնայի որ երկինք տանող այն ճամբաներն ետ չդարձնեն զան :

Վերջապէս տիկին Տը Թիւրտի վերստին երևցաւ :

—Երեք ամիս չերմուկները կեցանք , ըսաւ ինձ : Հոն էր դեղանձն Լադեմիթինի գնդապետը , վերստին սկսաւ իր դեկերանքը , և շատ կը վախնամ որ Պլանշ երբեք չէ դադրած զան սիրելէ : Գնդապետը նորոգեց իր խնդիրը , զոր յաջողեր էի ուրիշ առենուան ձգելու աղջկան մասնաղահատութեան պատճառաւ : Նաև շղեց Պ· Տը Թիւրտին որ անհաւատ մ՚է և որ իր պաշտպանութեանը ներքև առաւ զան՝ պնդելով թէ կուզէի կրօնուհի մ՚ընել աղջիկս : Ուստի եկայ խրատ ուզելու քեզմէ :

Չգիտեմ թէ ի՛նչ պատասխան տուի : Շատ խուվեալ էի :

Պլանշին պարտութիւնն ողբալի անկում մ՚էր , և մեծ անձկութիւններու մէջ կը նետէր զիս կրօնուհիի խօսքը զոր մայրն արտասանած էր պահ մ՚առաջ : Գուցէ պարտաւորէի ինքզինքն Աստուծոնուիրելու դաղափարը տալու անտիական ապաշխարուհիիս : Քանի որ Հրաժարումի այսքան մեծ յատկութիւններ ունէր Պլանշ , ո՞չ ապաքէն բարձագոյն վիճակին հասնելու սահմանուած էր : Ինքզինքս արդիլեր էի խրախուսելու վիպային կոչումները , այսինքն այն փոխուսիկ կամութիւնները որք տասներեքէն մինչև տասնուվեց տարեկան աղջիկներուն սրտին մէջ ստէպ կը պատահին : Բայց Պլանշ ուանց իմացնելու ինձ՝ ի Տեառնէ կոչուիլը՝ թերևս անորոշապէս ըզգացած էր այն կոչումը : Եւ ես չգուշակե՛ր էի անոր կոչումը : Թող տուե՛ր էի որ ծաղկահաս քոյրս մոլորի իր սիրային երազներ

ու մարմնեղէն ամուսինը ընդունի՝ տեսլական ամուսինը յայտնապէս չընդհնշմարելուն համար :

Հարցուցի տիկին Տը Թիւրտիին թէ կը դիմադրէ՞ր իր աղջկան ձեռնադրութեանը : Զարմացած երևցաւ ինձ ան :

—Անշուշտ ոչ , պատասխանեց , եթէ Պլանշ ունենար այդ կոչումը , բայց ամենևին չունի զայն քանի որ կուզէ կարդալ ընկերակցիլ չունեցող մարդու մը հետ :

—Աղջիկդ կրնայ փոխուիլ , ըսի :

—Շատ չփափաքինք փոխուիլը , վասն զի Պ· Տը Թիւրտի կրակուբոց պիտի թափէ , կրկնեց :

—Զըսիր թէ խիստ բարի է ան :

—Մեծ դիմադրութիւն չունի , և հուսկ յետոյ կը ղեջանի . բայց մինչև հաւանիլը ո՛րքան փոթորիկներ պիտի հանէ :

—Քիչ պիտի վախնայիր այդ փոթորիկներէն եթէ ապահովապէս դիտնայիր թէ զաւկիդ երանութեանը համար կը կրես զանոնք :

Տիկին Տը Թիւրտի դէմքատն և անհաւատ կը մնար : Սակայն Պլանշինի կոչմանը հարցուփորձութեան դիմադրութիւն չբերաւ : Անատեն քարոզ կը տային կուսատանի մը մէջ ուր մայրը շաբաթն երկու անդամ Պլանշը կը բերէր քարոզը մտիկ ընելու համար : Ժամանակէ մ՚էաք աղջիկը քովս բերաւ այն վանքին խօսարանին մէջ , ուր ես և Պլանշ միասին մնացինք :

Մեր տեսութիւնը չէ թէ խոստովանանք մ՚այլ եղբօր և քոյրի մէջ խօսակցութիւն մ՚եղաւ : Խոստովանեցաւ Պլանշ թէ կարի զբաղուած է : Գնդապետը շատ կը զբաղէր զինքը , այլ սակայն կզգար ինք թէ ան չէր իր կեանքին քաղցր երազը : Ա՛յս զբաղումը բռնութեան մը կը նմանէր , բռնութիւն զոր մարդն իր հոգիին դէմ կը քանեցնէր :

Պլանշ կերազէր երբ կը խօսէր Փրկչին կոչումին վրայ որ աւելի անյայտ և սիրաւէտ էր : Աղէկ տեսայ որ զգայութիւնները խօսեր էին , բայց յուսացի աղնուաբար սորվեցնել անոր այն զգայութեանց յաղթելու կերպը :

Մեծ եռանդ մ՚ունեցայ ձեռնարկութեանս մէջ և ամիսներով , ուր մերթ խոստովանանքը , մերթ իր մօրն ու վանքին մէջ խօսակ-

ցուրիւններըը շարունակ յարաբերուրիւններ հաստատեցին մեր մէջ, սուրբ Ճանապարհին մէջ Պլանշին այնքան յառաջանալը տեսայ որ հաստատի թէ ալ ապահովապէս այն Ճամբուն մէջ պիտի մնայ ընդ միշտ : Ո՛րքան երջանիկ եղած պիտի ըլլար եթէ յարատևէր : Իր վրայ ունեցած բարեկամական սէրս , հոգասիրութիւնս իրը երկրորդ կեանք մ՛եղած էին սրտիս մէջ :

Հոգիիս բոլոր զօրութիւնները կը միտէին դէպ այս նպատակն որ էր Քրիստոսի հարսանեաց համար կոյս պահել միայն անոր արժանի այս հոգին : Անհնարին սրտմտութեամբ մը կը համակուէի միտքս բերելով թէ մարդ մը , մանաւանդ թէ անհաւատ մարդ մը կը յուսար պղծել այս հոգին :

Պլանշ փրկուած կերևար , բայց անխոհեմ եղաւ : Չէր կրնար բան մը պահել , ուստի խոստովանեցաւ հօրն իր կոյս ըլլալու փափաքը : Անատեն Պ· Տը Թիւրսի որ իրապէս միջակ համարում ուներ Լափէնթիխին վրայ , ասոր վրայ կռթնեցաւ՝ նորահաւատուհին Քրիստոսի կոչումին հեռացնելու համար : Վախցուց սիկին Տը Թիւրսին որ բարեպաշտ , այլ բնաւորութեամբ սակաւ էր . Պլանշին ալ որդիական արգահատութեանը վրայ ծանրացաւ : Թոյլ տուաւ գնդապետին որ ստէպ տեսնէ զան : Վերջապէս դղրդեցին խեղճ սըրբուհիս , և յափշտակեցին զան ձեռքէս այն միջոցին ուր՝ ուրիշ պաշտօններու կոչուելով՝ բռնադատուած էի ուրիշ քաղաք երթալու :

Սաստիկ վիշտով ուցտով համակուած մնկնեցայ առաջին և վերջին ժողովրդապետութեանս տեղը , որ երկրորդ կարգի քաղաք մ՛էր, և ոչ այնքան հեռի այն քաղքէն ուսկէ կելնէի ալ :

Տիկին Տը Թիւրսի շուտ մը հոն եկաւ և գտաւ զիս առանց աղջկանը քերելու : Ամուսնութիւնն որոշուած էր : Պլանշ երդումըրած էր հօրը թէ կրօնուհի չպիտի ըլլայ : Մայրն իսկ կուրախանար այս երդումին վրայ , վասն զի վախ տուած էր իրեն շատ աղէկ յաջողելուս հաւանականութիւնը , բայց նոյնպէս վախցած էր իր աղջկին անհաւատի մը տալու :

Քանի որ Պլանշին վրայ ազդեցութիւն ունեցեր էի և տակաւին կրնայի ունենալ , մայրը կաղաչէր զիս նամակ գրելու իր աղջկին և պահանջելու որ գնդապետին հետ կարգադրելու պայման դնէ անոր

դարձն՝ի հաւատս : Երկու , երեք անգամ գրեցի : Պատասխան չառի՛ : Օր մ՛ազդարարութեան առնակ մը բերին ինձ : Պլանշ կարգադրած էր :

Կրած վիշտս և բարկութիւնս տեսնելով վախցայ որ գուցէ շա՛տ սիրած էի այս ծաղկահաս աղջիկը··· : Շա՛տ սիրել ··· մի՛թէ կայ բան է , մարդս կրնա՞յ շատ սիրել երբ Աստուծով և Աստուծու համար կը սիրէ :

Աղէկ չսիրեր էի Պլանշը··· թերևս ա՛չ : Ի նախիր քննեցի խիղճս : Երկրպագին սէրն ա՛լ երկար տևեր՝ի վեր չկար սրտիս մէջ : Տակաւին պաղեր էի , մեղցուցեր էի , կարհամարհէի զան··· : Երբ կզգայի մարմնոյս զայրանալը , չէի խաբուեր , և երբէք երազներուս , նոյն իսկ ակամայ երազներուս մէջ Պլանշին կերպարանքը չխառնուած էր փորձութեան ուրուականներուն հետ :

Հոգւով սիրեր էի Պլանշը , և ժամանակ մը հոգիս կարծես խորտակուած եղաւ : Ա՛լ որ և է աշխարհային փորձութիւն չէր զգար : Ուզեցի անհետիլ երկրորդական կարգի կղերին մէջ , հեռանալ այս դաւադէն ուր շատ տառապեր էի : Խարիզ կանչուեցայ . գնդապետն և իր կինն ալ հոն էին , բայց ես չմնացեր էի անոնց հոն ըլլալը :

Օր մ՛երբ քարոզ կը տայի ··· ի եկեղեցին մէջ , Պլանշը բեմին ստորոտը տեսայ , առանց խռովութեան և առանց ուրախութեան տեսայ : Ա՛լ չէի յարգեր զան . դիտէի թէ Պլանշ ամէն բան չնորհած է , և թէ գնդապետը միշտ կուրանար զԱստուած և առ ոչինչ կը համարէր Եկեղեցին : Լուի-Փիլիպի իշխանութեան ժամանակն էր անատեն : Կը վախնար որ օրինաւորական մը չսեպուի , վասն զի կուզէր առջև երթալ :

Քարոզէն ետք երբ սրբատունը կը քաշուէի , տեսայ որ ետևէս երկու կին կը գային . մին էր Պլանշը , որուն ժպտունութիւնն և յուզմունքն աղէկ չէին սլահուեր տանթեղայէ շարդարի մը ներքև : Միւսը բարեպաշտ բարեկամուհի մ՛էր որ զան քարոզին բերած էր . այս կիները կուզէին խօսիլ հետս :

Նախ բարեկամուհին խօսեցաւ .

—Աղօրեալ ոչխար մը կը բերեմ քեզ , ըսաւ : Հաւատքին մէջ խռովեալ է ան , և կը տառապի : Ժամանակ մ՛աշխատեցաւ աշ-

ինարհիս յարելու, բայց չյաջողեցաւ։ Քարոզդ վերսանին կրօնքին դողը կանչէց զան։ Կուզէ սիրտը քեզ բանալ. բայց քեզ խոստո-նանք ըլլալէ առաջ կուզէ խօսիլ իրը բարեկամի մը հետ։ Վասն առտու ժամը տասնումէկին տունս եկո՛ւր։ Ոչ ոք պիտի խոտո-ղէզի։

Մերժեցի։ Չյաջողեր էի զործադրել տալու չանիցս առնէն փա-նաբին որ էր օրիորդ Տը Թիւրտիին ամուսնութեան առաջին պայ-մանը սեպել տալ քրիստոնէական պայմաններուն առնէն պարզը։ Ուրեմն չկրցեր էի աղջկան ունենալ և համոզում տալ։ Ուս-տի Պլանշ կը պարտաւորէր իմմէ առնել Ճարտասան և լուսաւորեալ առաջնորդ մ՚ընտրել։

Պլանշ վեր ըրաւ շարժոյրը, և իր արտասուքով ողողուն երեսը տեսայ։

—Քեզմէ զատ ո՛չ ոք, ընաւ Պլանշ. եթէ մերժես զիս, յաւի-տենապէս կորուսած, դեհենին մատնուա՛ծ եմ։ Պարաքէ է զիս Ա-տուծոյ հետ հաշտեցնել, թէ ոչ յաւիտենական գժբաղդութիւնս խղճիդ վրայ պիտի ծանրանայ։

Պարտաւորեցայ զինքնիլ և խոստանալ։ Հետևեալ օրն որոշուած ժամուն իր բարեկամհիին տունն էի. այս կինը զիս և Պլանշը մի-նակ թողուց առանձին սրահի մը մէջ։

—Խոստովանանքս լսելդ խնդրելէս առաջ, ըսաւ տիկին Լափեն-թիին, կը պարտաւորիմ պատմել քեզ ամուսնութեանս պատմու-թիւնը, և պիտի բռնատուիմ խօսելու քեզ այն անձերու վրայ որք կը շրջապատեն զիս։ Ասի ներելի է բարեկամական խօսակցութեան մը մէջ։ Մտիկ ըրէ՛։ Երբէք չսիրեցի Պ. Լափենթիինն այն առա-ջին օրէն՝ ի վեր ուր հաստատեցիր ինձ թէ չէի կրնար և չէի պար-տաւորեր անհաւատ մը սիրել։ Ասկից երկու տարի առաջ էր ը-ռած։ Այն ժամանակէն՝ ի վեր ուրիշ մը սիրեցի, բայց խոստո-վանութեան ժամանակ իրը յանցանք մը չխոստովանեցայ սիրելս, վասն զի չէր կրնար մեղք մ՚ըլլալ այն սէրս. սրբազան բարեկա-մութիւն մ՚էր այն որմէ չէր կրնար ամուսնութիւն հետևիլ։ Ուսկի միտքս հանգարտ և սիրտս լի էր. ասոր ապացոյցը տուած կըլլամ քեզ ըսելով թէ զիս կատարելութեան նուիրելու դաղափարը քաղցր

լինէ, և թէ հայրս այս դաղափարին դիմադրելով յուսահատութիւն տուած էր ինձ։

Երբ պարտաւորեցայ իր դիմադրութեան յաղթելէ հրաժարիլ, տարօրինակ բաներ կրեցի ղոր ուրիշ տեղ պիտի խոստովանիմ և չէ թէ հոս։ Կարծեցի թէ պարտքս էր կատարել ինքզինքիս դէմ, հնա-զանդիլ հօրս և Պ. Լափենթիինին սիրելու չանալ։

Սաիսուած չէի այս մարդն ուզելու որոշում ընել. ընդհակառակն ծնողքս կաղաչէին զիս որ սպասեմ և խորհիմ, հայրս կաղաչէր, վասն զի զնդապետին թեթևաբարոյ և անխելք կերեւար իրեն, նաև մայրս, վասն զի կը տեսնէր որ ամբարիշտ է ան։

Ինչքա՜ւ յամառեցայ դնդապետին ընտրելու։ Վասն զի ազդեցու-թեանդ նկատմամբ... վախ տուաւ ինձ։ Ուրիշ բացատրութիւն մի ուզեր իմմէ։ Ազաշխարութեան իրաւարանին առջև հարցափորձ պի-տի ընես զիս։ Հոս միայն կրսեմ քեզ կատարեալ անկեղծութեամբ թէ պարտաւորութիւնս կատարել կարծեցի նամակներուդ չպատաս-խանելով և՝ ոտնայն կռիւ մ՚եղաք՝ հաւանելով ամուսնութիւնս ձե-ռնարկելու՝ առանց պայմանի, դնդապետին կամքին համաձայն։

Բա՛րի, սխալիս շա՛տ պատժեց զիս։ Այս մարդուն ամուսնական մերձաւորութիւնը ժժգալի եղաւ ինձ։ Բան մը չդիտէի ամուսնութեան վրայօք. բան մը չէի զգար կանխաւ, ոչինչ կը դուշակէի։ Կը կարծէի թէ ամուսնական սէրը պարզապէս սրտի դործ է, և թէ կկրնամ՚իր գաղափարները փոխանակելով վերջապէս կը յաջողի քաղցր համոզում մը տալու բռնապէս, մի և նոյն ժամանակ ինքն ալ այն համոզումը կրելով։

Էրիկէս առանց որ և է կրօնական խոստում մը պահանջելու հե-տը կարգուելու և անունս կորսնցնելու պիտի համոզէի զան հաւատալու ինչ որ կը հաւատայի ես. բայց, ափսո՛ս, ամուսնութեանս հետևեալ օրն իր վրայ իշխանութիւն ու-նենալու յոյսս կարեր էի բոլորովին. իր բանն էի, Աստուած ա՛լ չէր կրնար պահանջել զիս։ Ա՛լ կը պարտաւորէի կամ իրեն պէս ապրիլ, իր ձաշակներուն, սովորութեանց մասնակցիլ, կրել իր զըզ-ուանքն ու երջանիկ անուանել ինքզինքս կամ լռել։ Ահա նոր խաբս, նախատինքս, յուսահատութիւնս։ Արդանդիս մէջ կը կրեմ այս

երկրային միաւորութեան դրաւը , միաւորութիւն զոր մարդիկ կը հաստչին սէր անուանելու : Կը յուսամ և կը փափաքիմ մեռնիլ այս զաւակը բերելէն ետք :

Երկինս իմնէն բոլոր ուշադրն այս էր . կեանքս՝ ակամայ քաշքշուելով՝ չկրնար օգուտ մ՚ունենալ իրեն համար : Բայց քանի դժալով թէ Աստուած պիտի զինքն զոհ տիրոջ մը վերաբերելու առնչութիւնն աղաւաղելու , կուզեմ որ գիտայ ինձ , որ ընդունի դղրդումն արցունքը և իր հոգիրը վրաս իջեցնէ : Ես պատճառաւ քեզի եկայ :»

Պլանշին խոստովանութիւնները ցաւալի յաղթանակ մ՚էին ճշմարտութեան ոգիին համար որ կը խօսէր յիս : Քաջայայտ էր թէ յերկնուստ կաղմուած այս փափուկ անձը չհանդուրժած էր իր կոչումն և իր այս աշխարհի մէջ անդարմանելի դժբաղդութեան վճիռը ստորագրած էր մարդու մը դիրքին ընկնելու համաձայնելով : Եղաստ այլ ապաշաւող կերեւար ինձ ան : Ա՛ւ աւելի չէր տար ինձ Պլանշ , սակայն սաստիկ գթութիւն մ՚ած զինքը մխիթարելու պարտքը կզգայինէր ինձ բռնապէս :

Բայց իր պատմութեան մէջ գաղտնի կէտ մը կար որ զարմանքս կը դրաւէր , և որու վրայօք ի նախիր աղաչեցի Պլանշը որ բացատրութիւն տայ ինձ . սիկին Լագենթինի մերժեց խնդիրս : Վախցայ , ամէն ջան ի գործ դրի որպէս զի ուրիշ խոստովանահօր մը դիմէ , բայց անզգրելի մնաց Պլանշ :

Ան կարի տկար և հլու անձը տխուր և յամառ եղած էր : Կուզէր իմնէ փրկուիլ , կամ յուսահատութեամբ հրաժարիլ ամէն կրօնքէ , ամէն հաւատքէ :

Հետեւեալ օրը լսեցի իր խոստովանանքը որ սարսուռ տուաւ ինձ : Ես ա՛լ չէի սիրեր զինքը , ուստի ներողամիտ չեղայ . դէմէն , խորտակեցի այս կինը , մինչև անգամ ըսելով իրեն թէ ա՛լ երբեք չը պիտի խոստովանիմ զինքը : Բռնեցի խօսքս :

Թերևս կը հաւանիս այսպէս վարուելուս : Լա՛ւ , սակայն անիրաւ ես հաւանելով : Կը սխալէի , վատ էի , իմ պարտաւորութիւնս արժանաւորապէս չէի կատարեր : Ես կինդան խոստովանքը կը խռովէր դիս :

Ինքզինքս սուրբ մը կը կարծէի , բայց չէի : Կը վախնայի որ սրբապղծութիւն մը պիտի ընեմ Աստուծոյ տաճարին մէջ սոսկալի խոստովանութիւններ լսելով : Կը պարտաւորէի սրբազրութեան քաղել այժմ և այս հոգին վերաբերելով համբերութեամբ , քաղցրութեամբ և ամէն վտանգէ զերծ զգաստութեան մ՚անխոտով ժպիտով :

Զունեցայ սուրբերուն յանդգնութիւնը և հրեշտակներու հանդարտութիւնը : Զգացի թէ լոկ մարդ մ՚էի , և պարտութենէս սաստիկ ամօթահար մնալով մերժեցի թշուառուհին՝ հանգստութիւնս աղաւաղելով , այլ անոր հոգին զայրացնելով : Հանգստութիւնս , ըսի : Բա՛րե , անզգաստնալի կերպով կորսուած էր այն : Սիրեր էի Պլանշը և չփափաքեր էի վայելել զան , ա՛լ չէի սիրեր այս կինը , ե՛ւ զղայութիւններս անհնարին կերպով կը զրգռէր : Ցամաքութեամբ չուզեցի տեսնել զան , իր թախանձանքէն , պահանջումներէն ազատելու համար ա՛լ որ և է կնիկ չխոստովանեցնելու արտօնութիւնը ստացայ :

Վերջ ամիս անցուցի սոսկալի խստութիւններով և կրիւներով : Ա՛լ չէի տեսներ Պլանշը : Նամակներ կը գրէր ինձ . կենդանութեանը ժամանակ առաջին նամակը միայն կարդացի . մնացեալները մեռնելէն ետք կարդացի , բայց ամէնն ալ պահած եմ : Հոն , սա գրասեղանին մէջն են այն նամակները : Կզգայի թէ գուցէ պիտի ամբաստանուիմ , հետևաբար չէի կրնար ձեռքէս հանել անմեղութեանս . . ի՛ր բոլոր ինամք անմեղութեանս քաջայայտ ապացոյցները , կը պարտաւորիմ այս էրոլոգիաք բառն աւելցնելու , վասն զի չեմ ուզեր բան մը պահել քեզմէ : Հոգիս յանցաւոր էր , եթէ յանցաւոր ըլլալ է կրիւ բրնալ զարհուրելի փորձութեան մը հետ որու առջև իրողութեամբ չես ընկրկիր :

Օր մը Լագենթինի դնդապետը սենեակս մտաւ :

—Պարո՛ն , ըսաւ , չեմ սիրեր քեզի , վասն զի նամակներդ քիչ մնաց պիտի արդիլէին ամուսնութիւնս , բայց կը հաւատամ թէ անկեղծ ես : Կինս ծանր հիւանդ է . կրօնական այսպիսի բորբոքումի մը մէջ է որ իր խելքը կորուսելու վտանգ կայ : Քահանայ մը կուզէ , և ետ կը զրկէ ամէն եկող քահանաները : Վերջա-

պէս յամառութեամբ կուզէ քեզի տեսնել, և իր բժիշկը կը կար-
ծէ թէ պէտք է այս դժուարահաճութիւնը կիսկիս տալու փորձն ընել:
Եկայ քեզի տանելու, և վատահ եմ թէ խելքովդ, խոհեմութեամբդ,
վերջապէս դիմասիրութեամբդ պիտի հանդարտես այս խեղճ միտքը
որ կը մոլորի: Տիկին Լաղեմքինի սրբուհի մ'է. ինքզինքը յանցա-
ւոր սեպելու պատճառ մը չունի բնաւ, և կը կարծէ թէ դժոխք
պիտի երթայ: Ըսէ՛ ուրեմն անոր ինչ որ պարտիմդ է ըսել՝ զինքն
այս սարսափներէն ազատելու համար:

Չէի կրնար մերժել՝ առանց ծանր կասկածներ տալու բնաւորու-
թեանս վրայ, և մանաւանդ թէ պարտքս էր քալել: Ուստի դայլ
դնդապետին եռեւէն: Ոտքի վրայ դտայ Պլանշը, որ դողդոմ պատ-
ճառելու չափ փոխուած և ամենասաստիկ տագնապով մը համակուած
էր: Գիրկն առած արցունքով ու համբոյրներով կողոզեր երիտա-
սեռայ կամ եւսանեայ փոքր արարած մ'որու ուզած էր կաթ տալ, և
զոր բժիշկին հրամանին համեմատ կը պարտաւորէր դայեկի յանձ-
նել: Ա՛յս մանկուհին Լիւսիան էր:

Երբ խեղճ կինը տեսաւ զիս, հանդարտեցաւ, մեղմութեամբ դա-
յեկին գիրկը տուաւ մանկուհին որ՝ իր մօրն աւելիներէն բնազդու-
մով վախցած կը ձչէր: Պլանշ դուրս հանեց ամէն մարդ, և երբ
մինակ մնացինք.

—Ո՛չ ամուսին և ո՛չ մայր, ըսաւ ինձ՝ իմ վրայ յառելով իր
տխուր աչերը որք նորէն յուզեր էին, ահա այս եղաւ քու դործդ:
Արդիւնքիդ զիս սիրելու երբ կրնայի հաւանիլ առաջին բնազդումիս,
և՝ միւս ամէն կանանց պէս՝ քա՛ւ հաւատալ ինձ մարդու մը դաւհիկ
սէրն ու իր ամուսնական ամարդի դիտաւորը: Կրնայի թերևս եր-
ջանիկ ըլլալ այսպէս, տեսլական երջանկութիւններու փափաք չտա-
ծելով, չճանչելով զանոնք, ապրելով նիւթական բիւրտ կեանքով մը
որ զուարճներ բերելու, անանդ կաշի տալու, և ինքզինքս ընտանե-
կան պարտաւորութեանց մէջ մոռնալու պիտի ծառայէր: Զուդիլիր
որ այսպէս ըլլայ կեանքս. ինծի մերկ և նիհար մարմին մը, երե-
սուն խաչի մը վրայ փղոսկրեայ մարդ մը յաւիտեան և ըսիր. «Ա՛յս
է ահա ամուսինդ, սիրուդ, բարեկամդ: Մարդ մը չէ ան, այլ
Աստուած մը, խորհուրդ մը, երա՛զ մը: Պիտի ապրիս այս երա-

զով որ անեզրական հրճուանաց մէջ պիտի թաղէ քեզի, և պիտի
կորնչէս երևակայական վայելումներով որոնց քով հասարակ կեանք
քի աշխարհային երանութիւններն ոչ այլ ինչ են բայց եթէ դձուու-
թիւն և ապա:» Իրաւունք ունէիր: Քանի որ կը սիրէի երկնային
ամուսինը, երջանիկ և սուրբ էի: Երբ միւսին հետ մէկ անկողնին
պառկեցայ, նուաստացայ և ինքզինքէս աշխյայ···: Հիմա կատեմ
և կարհամարհեմ զան: Ինչո՞ւ Թող տուիր որ կարդուիմ այս մար-
դուն հետ: Երբ քեզմէ և իրմէ իսկ կը վախնայի, ինչո՞ւ արիու-
թիւն չունեցար գալու, զիս դտնելու և ըսելու. «Թող այդ մար-
դը քրիստոնեայ ըլլայ կամ ոչ, չեմ ուզեր որ իրն ըլլաս դու: Դու
Աստուծու կը վերաբերիս, իմն ես: Քրիստոսդ եմ, կը սիրեմ քե-
զի ինչպէս ան կը սիրէ քեզի, հետս և անոր հետ պիտի ապրիս
հրեշտակներուն մէջ, և առ Աստուած պիտի երթաս առանց պղծը-
ւած ըլլալու:» Ահա պէտք էր այսպէ՛ս վարուիլ, այսպէ՛ս խօսիլ
ինձ: Կը վախնայի՛ քեզմէ··· չգիտեմ թէ ինչո՛ւ: Կը սխալէի, կը-
ուիւ բռնաւեր էի չար ոդիին հետ որ կուզէր Աստուծու ձեռքէն
յափշտակել զիս և որ երիկիս բերնովը խօսելով, կըսէր ինձ, «Ա-
մեն չերմեռանդուհիները կը սիրահարին իրենց խոստովանահօրն և-
թէ երիտասարդ է ան:» Անտեղի ես կըսէի ներովի. «Ուրեմն ա-
զատ եմ:» Բայց չգիտէի՛ թէ ինչ բան է սիրահարիլը: Մեռցու-
ցիր ղդայութիւններս սափսիլով զիս ամչնալու զդայութեանցս առա-
ջին խռովութենէն: Քու վրայ երազ կը տեսնէի, այն խաչին վրայ
Քրիստոսին տեղ քեզի տարածուած կը տեսնէի և երազներուս մէջ
վերքերդ կը համբուրէի, կամ մազերովս ոտներդ կը սրբէի, և
չէի խնդրեր երբ կըսէիր ինձ. «Պի՛ն դու, միամտական բան մը կայ
մեր մէջ»: Ա՛յս սէրը պիղծ էր: Ո՛չ···կամ եթէ էր, պէտք էր
չվախնալ խնայ տալու ինձ, լուսաւորելու և վերստին ճամբան բե-
րելու զիս: Հոգս չտարիր. կըսէիր թէ կաթոգին սէր ունիս վրաս,
և՛ Թողուցիր զիս: Եւ հիմակ որ պիտես խռովութիւններս և տա-
ւելս, խոստովանարանէն կարտաքսես զիս՝ ըսելով թէ չես ուզեր
դժոխք երթալ հետս, անշո՛ւշտ երկիս քեզի բերկրանս համար է որ
նորէն ինձ եկար: Չէ՛, սուտ խօսեցար ինձ, երբէք չսիրեցի՛ր զիս:
Միայն ինքզինքդ կը սիրէիր, եթէ աշխարհ մ'աւերակ դառնար, ա-

ռանց հոգ ընելու թերևս միևնակ ինքզինքդ ապատէիր հալարտութեամբ եւ ինքնամոլութեամբ բոլորովին ապահով։ Եւ ա՛ս կորսուած եմ, դժոխքին մատնուա՛ծ եմ, ինչպէս ըսիր ինձ։ Աչինչ կը յարգեմ աշխարհիս վրայ. օգուտ մը չունիմ ամենևին, չեմ կրնար ընտանեաց մայր մ՚ըլլալ։ Սիրտդ կը մերժէ զիս, երկինք կը դոյդոյի եւ դըժոխքը զիս կոչէ։ Ուրեմն թո՛ղ զիս, կուզեմ մեռնիլ անիծելո՛վ զԱստուած, Քրիստոսը, քեզի եւ ինքզինքս։

Այս սոսկալի խօսքերը, զոր տակաւին չեմ յիշեր առանց սառնահարելու, կլմայնեմ քեզ վասն զի անոնց մէջ կամիրափուին այն ամեն դանդատները, հայհոյութիւնները եւ յանդիմանութիւնները զոր անկից յետ վեր այս դժբաղդ կինը միշտ ուղղեց ինձ թէ նամակներով և թէ կարճատեւ տեսութեանց ժամանակ որոնցմէ չը կրցայ ազատիլ, և վասն զի ապահով եմ թէ այս խօսքերն են առարկայ և բնաբան այն խոստովանութեան զոր հիմա ձեռքիդ մէջ գտնած ես։

Արդ խորհէ՛ ուրեմն թէ Պլանշին հայրն, երկիկը կամ աղջիկը կրնա՞ն կարդալ այս խոստովանութիւնը։

Իսկ ես այս անիծքից սարսափին ներքեւ ծռումելով ի նանիր կաշխատէի սոյն անէծքին տակէն ազատիլ։ Վասն զի Պլանշին խելքը՝ բանդագուշանօք համակուած ըլլալով բոլորովին շեղած էր ճշմարտութեան շաւղէն, այս բռնութեան շարիքը կը հաւանիմ թէ նուրբ և փափուկ է թէ՛ առանց տեսականի կրօնաւորաց և թէ՛ եռանդաւոր կանանց համար։ Խեղճ Պլանշը յիմար և սակայն նաև սրբաբուխի մ՚էր։ Ցանցական շարժումներու վրայ չէր երազեր, անդունդներուն եզրին կը քալէր այն դատումի թեթևութեամբ և այն տրամաբանական բացակայութեամբ որք կանանց բնաւորութեան յատուկ են։ Չէր ուզեր նշմարել այն դէշութիւնը զոր կրնայի ընդունիլ իր խելագարութենէն։։։ Բայց եթէ Սուրբ-Թերեզային վանդատուր առնէր ունէր Պլանշ, տակաւին մանկութեան անպատում անդիտութիւններէն բան մը մնացած էր իր վրան։ Ամուսնութիւնը՝ անոր յայտնած չըլլալով աչերը՝ երբեմն կրնար թէ բան մը չտրվեցուցած էր անոր, մինչդեռ կային ուրիշ վայրկեաններ ուր իր վարքը

ներուն զօրութիւնը կարծես ամեն բան սպառած է։

Ջանք ըրի անոր դատողութիւնը ուղղելու, բայց փոխանակ ուղղելու դէշութիւնը՝ կաւելցնէի. Պլանշ մէն մի խօսքիս մէջ թագուն իմաստ մը կը բնտռէր, զգացումի խծբծանքով կը չարչարէը զիս, խծբծանք որ զմայլելի տղայութեան և սատանական չարութեան հանդամանքն ունէր, կուզէր բռնապէս ըսել տալ ինձ սէր բառը՝ իբր իր փրկութեան տէհտատչեայն։։։ Հարկ եղաւ տկարիլ այն բժշկին պէս որ վիրջին փորձի մը վտանգը կը շնորհէ հիւանդին յամառութեանը. արտասանեցի այն բառը ամենախիստ զգաստութեան բոլոր զգուշաղական պայմաններով։ Պլանշ հանդարտեցաւ. ձեռներս համբուրեց և արցունքովը թրջեց, խօսք տուաւ ինձ թէ ա՛լ պիտի հաւատայ, պիտի յուսայ և երբէք չպիտի հայհոյէ։

Քանի մ՚օր բռնեց իր խօսքը, սակայն իզուր նորէն գալու խօսք առած էր բոնի, և ես չէի ուզեր վերստին երևալ։ Երիկը մարդ ղրկեց զիս բերել տալու համար իբր փրկիչ մը։

Ինչու երկարեմ խօսքս, պարո՛ն։ Այս քաներն երեք տարիս տեւեցին, որք կենացս մէջ երեք դարու տեղ բռնեցին, երեք տարի՛ւ դաղտնի չարչարանքով և թագուն կրնեերով որք սիրտս աւերեցին և քունքս պեղեցին։ Սակայն այս կինն, որ կանանց ամենէն պարկեշտն ու անարատն էր, վտանգի մէջ չէր դներ իմ և իր պատիւը։ Հաւանդ մ՚ըլլալով, ինչպէս էր իրօք, միայն գերեզմանին վրայ կը խորհէր. սակայն իմ վրայ ունեցած սէրը կարտահոսեր այնպիսի ղեղումներով որոնց վատ ու բորբոք պերճաբանութիւնն ու հեշտասէր միսթիկականութիւնը տակաւ առ տակաւ կը դրաւէին զիս իբր դժոխային բոց մը։ Աչնպէս կերևար թէ ինքզինքն իմ պատճառաւ կորսուած կարծելով կուզէր զիս ալ իր պատճառաւ կորստեան մատնել՝ պարտաւոր ըլլին դէմ ապստամբութեան չդիտեմ ինչ թոյնով մը պատուաստելով զիս։ Ընտարակոյս չէի տենչար այս հնական երբ իր քոյին անմունչ և գունատ կեցած՝ յիմարութեան կամահրուան մերձումներուն դէմ իր կուրիլը կը տեսնէի. բայց երբ կը զատուէի Պլանշէն, վերստին կերևար ինձ այնպէս ինչպէս երևած էր տասնուվեց տարեկան հասակին մէջ, այսինքն հրեշտակներուն պէս անարատ և լոյսին պէս գեղեցի՛կ։ Եւ անատեն տեսաւ-

խայտառակ արկածով մը կը սիրէի այն կոյսը որ իրական շքեղութեանը ժամանակ սիրտս բախել տուած չէր :

Երբեմն յանկարծ ցաւ կզգայի և անէծք կը կարդայի այս առաքինութեան որ այնքան դիւրին եւ ևաճ էր , և մերթ ընդ մերթ՝ արբշիռ , մելսրակին և ապուշ դարձած՝ փողոցին մէջ կերթայի այս կամ այն աղջկին ետևէն որ չափահաս Պլանշը կը յիշեցնէր ինձ : Նաևէն կերթայի մինչև առաջին դուռ մ'ուր աներևոյթ կը լլար աղջիկը , և առնա կը վերադառնայի՝ սոխսուելով խոստովանելու իւրովի թէ միայն ամօթն և հաղած զգեստս զգուշացուցեր էին զիս :

Գործածեցի այն ամէն միջոցները զոր Հոգին հիւանդութեանց փորձառութիւնը և աստուածապաշտութիւնը կը թելադրէին ինձ իբր բացարձակ դարման՝ տիկին Լագենթինին վերստին ձշմարտութեան ճամբան բերելու , նորէն իր էրիկին , զաւկին , պարտաւորութեանցը , կեանքին յարելու համար : Նախ կարծեցի թէ իր վրայ ա՛լ ազդեցութիւն ունէի . բայց շուտ մը տեսայ որ զիս կը խաբէր և իր քովը բերելու և կեցնելու համար միայն խօսքերս մտիկ ընել կը ձեւացնէր :

Պլանշ ժամանակ մը կը բռնէր ինքզինքը , ապա տարօրինակ խեղդութիւններով կը յարձակէր : Կը յիշեմ թէ օր մը կըսէր ան :

—Ձեր քրիստոնապաշտութիւնը չարչարանք մ'է որու ներքև կը պրկէ՛ք մեզ . Քրիստոս , այդ Աստուած-մարդն անողոքելի անտարբերութեան տիպարն է : Իր խաչին վրայ բևեռուած՝ միայն դէպ երկինք կը նայի : Մայրն ի զուր կը լայ իր ոտներուն քով . Քրիստոսն և ոչ խակ կը նշմարէ զան : Մեր կեանքին ապրելով , իրապէս միայն աշակերտներուն հետ ապրեցաւ : Ապաշխարող կանանց նկատմամբ հեզ և ողորմած էր , այլ անոնց և ոչ մին սիրեց սաստիկ , և իր պղատոնական սէրը , որ կը գիջանէր իր սրտին վրայ օրհնել սուրբ Յովհաննէսին խարտեաշ գլուխը , միւսն իր ոտներն ու հանդերձին ծայրը կը յանձնէր Մադթաղլինէին : Ահա այս պատճառաւ մենք՝ ջերմեռանդս հիներս՝ յիմարական տրիտիւմ մը կը համակուինք այն Աստուած-մարդուն նկատմամբ . վասն զի քաջ կը տեսնեմ թէ սիրելի է մեզ ինչ որ կանարգէ և կը խորտակէ մեզի : Մեր խանդավառ փափաքները կուզեն ոգևորել այդ քարասիրտը որ մեր գոհանայ դէմ

անտարբեր է , և վայելել այդ հոգին որ կը կապէ մեզի առանց անձնատուր ըլլալու և որ կը զրկէ մեզի առանցքերնիք հանդարտելու :

Այս մելսրումներէն կը տեսնես թէ պիղծն ու սրբազանն ինչպէս Պլանշին սրտին մէջ իրարու կը փարէին նենգաւոր կռիւ մը մէջ և թէ Քրիստոս սիրել կարծելով որքան կը նեղեցուէր զան իր մոլեգնին և չիմացուի մտքին մէջ :

Անօգուտ մխիթարութիւններ , անօգուտ յանդիմանութիւններ կը տային անդադար : Օր մը ստիպուեցայ վախցնելու զան՝ ըսելով թէ Աստուծոյ բարկութիւնը իր վրայ պիտի հասնի եթէ չհրաժարի իր մոլորութիւններէն :

Պլանշ զարհուրելի տաղնապի մը մէջ ընկաւ : Էրիկը վազեց եկաւ այն պահուն ուր կինիկը կամրաստանէր զիս ըսելով թէ դժոխք կը զրկէի զինքը : Էրիկը չհասկցաւ , մեղադրեց զիս ըսելով թէ իր կնիկը փոխանակ հանդարտեցնելու կրօնաւորելու կամքին կը հանգիստ : Հեռացայ՝ արտաքսուելուս գոհ ըլլալով . բայց շուտ մը գալով ներսը՝ խնդրեց իմ Պ . Լագենթինի , և աղաչեց որ դամ մնաս բարեաւ ըսեմ հիւանդին , զոր Սաւուլ պիտի տանէր : Կը յուսային թէ ծննդեան երկրին օդն ու ծնողաց խանդաղատանքն ոդի պիտի տային անոր : Հասկցայ թէ մահուան վճիռ մ'էր այս օդափոխութիւնը , և թէ ա՛լ չպիտի տեսնէի Պլանշը :

Հանդարտ գտայ տիկին Լագենթինին . կզգար ան թէ իր գործը լմնցած է : Լիւսիան առաւ որոշանէն , և դիրքս տալով , ըսաւ .

—Խաղաղութեամբ մեռնելու համար ա՛լ խոստում մը միայն կը խնդրեմ քեզմէ : Երդում ըրէ՛ թէ այս մանկտհին պիտի սիրես իբր թէ արեամբ և մարմնով աղջի՛կդ ըլլար ան :

Ըրի ուզած երդումը :

—Վասն զի աղջիկդ է ան , շարայարեց Պլանշ , երբ արգանդիս մէջ յղացաւ Լիւսիան , քու վրայ կը խորհէի , հոգիս հոգիդով կը փարէր , և այն ոգին զոր Աստուծմէ ընդունեցաւ աղջիկս , քու ոգիդ զաւուած բոյ մ'է : Մի՛ մերժեր այս հոգևոր հայրութիւնը , երբէք մի՛ ուրանար զայն : Երբ կարելի պիտի ըլլայ քեզ զտնելմեր զաւկին , իր խղճմտութիւնը , առաքինութիւնը , լոյսն եղի՛ր : Թո՛ղ քու ան-

ընկճելի առաքինութիւնդ իր այժն ըլլայ , և եթէ դիտես թէ կրօնական կոչումն ունի ան , մի՛ դեգևիր և անոր համար ալ մի՛ ըներ ինչ որ ըրիր ինծի համար : Զգոյշ կեցո՛ւր աղջիկս ամուսնութենէն որ ամէն և անասնութիւն մ՚է : Ո՛հ , այո՛, եթէ փոքր ինչ խելամի և բարեպաշտ ըլլայ ան , մի՛ յանձներ զինքն այն նուաստութիւնները իշխանութեան որու հպատակեցայ : Իր օրէն ու մեծ-օրը դիմադրելու արիութիւնը տո՛ւր անոր , զգահաւորի՛ հնական սիրտը որ միշտ տկար սիրտ մ՚է . սորվեցուր իրեն ընտանեաց կապերը խզելը և Քրիստոսին օրէնքէն ՚ի զատ օրէնք չճանչելը : Որ և է մարդ չճանչելով, որ և է մարդու խօսք չլսելով, Փրկչին երջանիկ և հանգստարիմ հարսը պիտի ըլլայ ան , մինչդեռ ես և ոչ մէկու մը հարսն եղայ: Երդում ըրէ՛, ո՛հ , յաւիտենական փրկութեանդ վրայ երդում ըրէ՛ թէ չպիտի տկարիս :

Մնաս բարեւ այս յետին ժամուն մէջ Պլանշ իր ճշմարիտ սրբուհի մ՚երևցաւ ինձ : Ելած էր փոթորիկներու և փորձութիւններու շրջանէն՝ հոն ձգելով իր կեանքը , բայց հետն առ Աստուած կը տանէր իր սրբուած ու նորոգուած հոգին :

Գէթ ես հաւատացի թէ այսպէս էր : Պլանշին աղօթները բոլորովին քրիստոնէավայել և ուղղափառ էին : Երդում ըրի անոր թէ պիտի հսկեմ Լիւսիային վրայ , թէ Աստուծու պիտի նուիրեմ զան և կամ քրիստոնէավայել կերպով պիտի ամուսնացնեմ, եթէ ընտրէ ինձ իր վստահութիւնը :

Բաժնուեցանք առանց տպնապի : Գարնան եղանակին մէջն էինք անտառն : Աշնան սկիզբն իմացայ Պլանշին մեռնիլը , և միայն քանի մը մաներ պարագաներ լսեցի : Ըսուեցաւ ինձ թէ ծնողքն ու Էրիկն իսկ իրենց դժբաղդութեանց պատճառ զինք կը համարէին : Ասով շատ աղէկ ճանչեցի ծեր Պ· Տը Թիւրտիին որ և է քահանայի դէմ կոյր ատելութիւնը , և իր հնական ու փեսային տկարութիւնը : Չկրցայ դիտնալ թէ ի՛նչ յանդուգն խոստովանութիւններ , ի՛նչ սոսկալի բանադատութիւններ կրցեր էին թափանցել մինչև այն դուռը հասած Պլանշին շուրթերուն վրայ . սաստիկ շուարած բայ հանգարտ էի : Եթէ մըտքով մեղանչեր էի , տատապանաց դատաւորն Աստուծու և իմ մէջ էր , մօրդերու առջև ինքզինքս մեղադրելու բան մը չունէի :

Խոստովանէս բոլորովին վշտահար այլ յաղթական եղնելով սկսեր էի բոլորովին ուսումնասիրական և առանձնական կեանքով մ՚ապրիլ որու հարկաւորութիւնը կզգայի այսպիսի մրրիկէ մ՚ետք :

Հիւանդ եղայ երկար ժամանակ , և երբ վերստին այժ և առողջութիւն ստացայ , ընկերու-ներնէ դործնական և զինական պաշտօն մ՚առաջարկեց ինձ : Պահանջեցի ամենէն անշուքը , մանաւանդ այնպիսի պաշտօն մ՚որով կարելի եղածին չափ նուաղ յարաբերութիւն ունենայի աշխարհիս հետ :

Փառասէր կարծեր էին զիս , և կը պարտաւորիմ խոստովանիլ թէ շատ շնորհակալ չեղան փառասէր չըլլալուս համար : Կարծեցին թէ եռանդուն չէի , և թէ ա՛լ կիները չխոստովանցնելու փափաքս անհամաձայն էր եթէ ոչ պարտաւորութեանցս , դէթ աղեցութեանս հետ :

Մոռցուեցայ , վասն զի ոչ վտանգաւոր և ոչ հարկաւոր էի : Տանուհիդ տարի մըն ալ ապրեցայ բաստիլս : Այս տարիները կենացս ամենէն քաղցրներն և փրկութեանս համար ամենէն բեղմնաւորներն եղան : Զկրնալով հին մարդուն յայտնի բռնութեամբ յաղթել ինչպէս խիստ շուտ յուսացեր էի , Թողուցի որ ուսմանյոգնութեանց մէջ կամայ կամայ մաշուի ան : Աստուածաբան, դիտուն եղայ՝ սպասելով այն հասակին ուր կրկից ինձ սպառնալն ա՛լ պիտի չզգայի , և այս հասակը շուտ եկաւ , թէև չէի յուսար այնքան շուտ գալը :

Կը պարտաւորիմ ըսել թէ Պլանշին յիշատակն օգտակար եղաւ ինձ : Այս հոգին որ նորէն երկինք դացած էր , ա՛լ միայն մխիթարութիւններ և խոստումներ կը բերէր ինձ : Անքան վիշտ կրած էր այս աշխարհիս մէջ որ հարկաւ ներումն պիտի գտնէր , և այն յաւէտ զոր դիմահարութեամբ կրել տուած էր ինձ , դժուարին և փրկաւէտ դաս մ՚է ուսկէ օգուտ քաղած էր խոնարհութիւնս : Ուստի սակաւ առ սակաւ և շուտ մը բոլորովին Պլանշին վրայ խոհեցայ առանց զառնութեան և վախի :

Ասկից ՚ի զատ մեր վերջին տեսութիւնը սրտիս մէջ սրբազան սէր մը վառած էր այն մանկուհիին համար զոր իմ խնամոցս յանձնած էր : Ճշմարիտ ըսած էր ինձ խե՛ղճ Պլանշը . իրաւ հոգևոր աղջիկս

էր Լիւսիան : Ասոր բոլորտիքը գտնուող անձանց ամենքն ալ անհատատ էին : Տիկին Ցը Թիւրտի մեռած էր : Հաւանական է թէ մանկուհին պիտի մեծցնէին առանց իրեն ճանչցնելու զատուած :

Ինչ ընէի Լիւսիային մօտենալու համար : Զգիտէի , բայց նպատատուր պարագայի մը կսպասէի , և ահա մանատանդ աղատ ըլլալու և այս պարագային օգուտ քաղելու համար անպաշտօն և անկապ մնացի :

Սահմ խորհեցայ նորէն բուն անտնես կրելու և աշխարհականի դգեստ հագնելու՝ Սամուայի մէջ բնակելու համար ուր ոչ ոք կը ճանչէր զիս Պ·Լաղենթինէին ՝ի զատ որ իր պաշտօնին համեմատ դրեթէ միշտ բացակայ էր . բայց կրնայի՞ Լիւսիային մօտիլ զոր մեծհայրը կը պահպանէր :

Իմ միաբանութեան անդամակիցները շարժել տուի , և տեղեկութիւններ առի : Լիւսիային մեծ-հօր քոյրը՝ օրիորդ Ցը Թիւրտի բարեպաշտ էր : Սա բաւական մեծ հարստութիւն մը պիտի ձգէր մանկան . բայց կրնար իր ինչքն Եկեղեցիին կտակելու սպառնալիքն ընել եթէ իր եղբօրը թոռնուհին կրօնապէս չդաստիարակուէր : Ընկերներս այս պատաս աղջկին հլու և անփոյթ միտքը դարձուց : Համոզեց զան իր եղբօրը հետ վիճելու , թէև առանց դժուարութեան չհամոզուեցաւ , իր խոստովանահայրը մերիններէն չէր , և դարուս կեանքովը կապրէր անմեղաբար : Վերջապէս երկու կամ երեք տարի համբերութեամբ ջանք ընելով և յաջողակութեամբ աղեցութիւն ներ բանեցնելով մեծ-հօրաքոյրն վճիռ տալու և յաղթանակ տանելու վիճակին հասցուցին :

Լիւսիան Բարիզի մէջ ...ին վանքը դրկուեցաւ զոր ես նշանակեր էի , և որու տեսչին ընել տուեր էի զիս առանց Լիւսիային բնտանեաց պիտութեան :

Լիւսիան արդէն տասն և երիք տարեկան էր երբ վերջապէս տեսայ զինքը : Այս մանկուհին կերպարանքն ու ձայնը սրտիս մէջ անծանօթ թելերը շարժեցին : Պանդ ինքն էր ան , բայց անորմէ աւելի հզօր , աւելի զուարթ , երբեմն անոր չափ ծանրաբարոյ , այլ ոչ երբէք տրտում էր : Քաջափթիթ առողջութիւն մը , մեղմ և հաս-

տատ կամք մը , ուղիղ և տրամաբան միտք մը , ոչ բնաւ մտախոհութիւն , այլ շատ խորհրդածութիւն , բնաւորութեանը մէջ որոշում և համակրական բարեմտութիւն մ'ունէր : Իր մայրն ալ ահա կը պարտաւորէր այս յատկութիւններն ունենալ երջանիկ քրիստոնեայ մ'ըլլալու համար , յատկութիւններ որոնցմէ զրկուած էր ինք և զոր սակայն կրցած էր տալ իր աղջկան . մարդկային բնութեան անխմանալի գաղտնիք , զոր ձեր բնախօսներն ու հոգեբաններն երբէք չպիտի բացատրեն առանց ընդունելու ուղղակի Առաջմէ եկող մասնաւոր և որոշ կարգի մը ներգործութիւնը : Դողացեր էի որ Լիւսիան իր հօրը չնմանի : Ընդ յատկութիւններէն ոչ ինչ նէր , եթէ ոչ անոր առողջութիւնն ու ֆիզիկական շարժումի մեծ հարկաւորութիւն մը :

Հասկցայ որպէս զի Լիւսիային բնազդումները չդժգոհին : Կաղէի ճանչել զան և տեսնել թէ ինչպէս պիտի զարգանայ կրօնքին մէջ զոր չէր ճանչեր և զոր կարծես թէ առանց անձկութեան և առանց որոշումի կը բնտռէր :

Հասկցայ նաև առաջին խոստովանահօրն ընտրութեանը : Ուզեցի որ սա հեզ և անաչառ ըլլայ , հետաքրքիր և խծբծող չըլլայ : Ուզեցի որ նաև ծեր և զդաստարարայ , կրնայ նկատմամբ անզգայ և մանկանց պէս պարզամիտ ըլլայ :

Այս խոստովանահայրին հարցումներ չէի ըներ , քանի մը մասնաւոր խրատներ տալը բաւական կը համարէի : Միայն օր մ'երբ մանկուհիք վանքին մէջ կարգաւ կանցնէին , ըսաւ ինձ .

—Ահա աղջիկ մ'որ ամենէն դժուարութիւն չպիտի տայ իր խըղճառիին . սրբուհի ծնած է ան :

Եւ կը ցուցնէր ինձ մանկուհիներուն մին , որ էր Լիւսիան :

Իրօք սրբուհի ծնած էր Լիւսիան : Երբ սա ճանչէց կրօնքը , անոնց ամենէն զօրաւոր և հանդարտ կողմը բռնեց . իրեն բան դործ ըրաւ լուկ գիտնալ թէ ի՛նչ բան է բարին և չարը , և վերհատուածարար որոշուած եռանդով մը , արբայական շարժումով մը , եթէ սակայն կրնայ այս բառն ըսուիլ հոս , Լիւսիան արտաքսեց այն անծանօթը , այն փորձիչը որ տակաւին չհամարձակած էր իրեն խօսելու :

Երբ զրայց դեղեցիկը, Ճշմարիտը, բարին, որոշեց անձը նուի-
րել անոնց, և իմացուց ինձ թէ ինչ որ ա՛լ ըլլար աշխարհիս մէջ
իր ունենալու վիճակը, զթութեան համար պիտի ապրէր։ Այսպէս
խօսելն արդէն էր զիս նախապէս ընտրութիւն ընելու իր վիճա-
կին նկատմամբ։ Զգացի թէ բուռն զօրութիւն մը կար առջեւս, թէ
Աստուած այս զօրութեան մէջն էր, և թէ չէի պարտաւորեր կան-
խել իր գործը։ Մանաւանդ որ ես ալ հանդարտ և զօրեղ եղեր
էի։ Հասկնայի թէ աշխարհս այնքան վտանգաւոր է որքան
կարծեր էի երիտասարդութեանս ժամանակ։

Առանց աղմուկի հեռացեր էի աշխարհիս, և աշխարհս չդղրդած
էր զիս։ Վրդովում չէր տար ինձ այն փորձառութիւնը զոր նաև
Լիսիան կրնար ունենալ։ Կզգայի թէ իր բնաւորութիւնն իմինէս
աւելի հաստատ էր։ Լիսիան յայտնելու, հետեւաբար վախնալու
բան մը չունէր ամենևին։

Ա՛յս երեք տարուան միջոցին զոր Լիսիան վանքին մէջ անցուց,
իր գլխաւոր դաստիարակն եղայ, անդամ մ՚իսկ վարչութեանս չդի-
մաց խղճի դէպքի մը համար։ Իր վրայ ազդեցութիւն ունեցայ միշտ
իբր բարեկամ և հայր մը, և ոչ բնաւ իբր դատաւոր մը։ Որ-
քան սիրելի էր ինձ այս ազնիւ և հանդարտ մանկտւիկն որ հայ-
րութեան ուրախութիւնները կը յայտնէր ինձ կարի՛ աստուածային
նշանակութեամբ։ Որքան իրմով կը պարծէի Աստուծու առջև,
ի՛նչպէս կզգայի մարմնոյ և արեան կապերուն ունայն դիւրաբեկու-
թիւնը, ե՛ս որ այսքան անարատ և անթերի սիրոյ մը մէջ կը վա-
յելէի՛ սրտին ամեն խանդաղատութիւնները և զորովին նուիրական
սարսուռն անդամ։

Բռնադատուած էի Լիսիայէն գաղանի պահելու այն խորհրդաւոր
կապը որով կը յարէի իրեն, և կը պարտաւորէի բողոքովին զգուշանալ
խիստ մանաւանդ հոգասիրութեան մ՚ամեն յոյցերէն։ Սակայն վանքին
սրահին ներսի կողմէն՝ ուր ներելի էր ինձ երթալ և հանդչիլ դա-
սերէս ետք՝ երբ դասարանին պատուհաններուն մէկին քով և իր դը-
րասեղանին առջև անոր ծանրութեամբ, ուշադրութեամբ և խնամոտ-
թեան պէս գեղեցկութեամբ նստած ըլլալը, կամ իր քաջակազմ

բնութեան զօրութեամբը պարտէզին մէջ զբաղմանալը կը տեսնէի,
ակամայ արցունք կը թափէի և շուրթերուս մէջ կը լսեցնէի սա
«Աղջիկս, ո՛ աղջիկս,» աղաղակը։

Երբ տասնուվեց տարեկան եղաւ Լիսիան, մեծ-Հայրն իր քովը
կանչեց զան։ Սոսկալի վիշտ մ՚եղաւ ինձ այս կոչումը, սակայն Լի-
սիան չէր պարտաւորեր բնաւ իմանալ այս վիշտս, և իրօք չիմացաւ։

Միայն թէ երբ մեկնեցաւ, ա՛լ անկարելի եղաւ ինձ Բարիզի մէջ
բնակիլ։ Ա՛լ չէի կրնար ոչինչ քննադատել։ Առանց քրիստոնեայ
մ՚ըլլալէ դադրելու՝ այս հայրական սիրոյ հրապոյրովը պէտք եղա-
ծէն աւելի մարդ դարձեր էի։ Յիշեցի թէ քահանայ էի. իբր մարդ
ունեցած պաշտօնս կատարուած էր. Պլանշին ըրած երդումս բռներ
էի, իր աղջիկը խնամուած ըրեր էի, և կը պարծէի ապահով ըլ-
լալ թէ ան կրօնուհի պիտի ըլլայ կամ Ճշմարիտ կաթոլիկի մը հետ
պիտի կարգուի։ Ա՛լ մէկ գործ կար միայն, որ էր հսկել իր վրայ
՚ի հեռուստ, քանի որ արգիլեալ էր ինձ ՚ի մօտուստ հսկել։ Մա-
նաւանդ որ թերևս աւելի աղէկ էր այսպէս հսկումը։

Լիսիան մանկուհի մ՚ըլլալէ դադրելով՝ չէր պարտաւորեր իր
վրայ խիստ ուղղակի ազդեցութիւնս զգալ։ Եթէ միայն Աստուծու
պիտի նուիրեր իր անձը, ինքն այն հոգիներուն կարգէն էր զոր
պէտք չէ շատ կառավարել։ Սկիզբ ՚ի զատ շատ պզտիկ էր Լի-
սիան, և ես չհաներ եմ բնաւ որ վանքը մտնող կամ կարգուող
անձ մը պարտաւորի անչափահաս ըլլալու։

Խօսք տուաւ երեք ամիսն անդամ մը կանոնաւորապէս նամակ գրել
ինձ, և պաշտօն մ՚ընդունեցայ Իտալիայի մէջ, երկի՛ր զոր ծնընդ-
եանս և մայրական լեզուիս համար հայրենիքս սեպեր էի միշտ։

Հոն տեղի ունեցող իրողութիւնները դուրս են այն իրողութիւն-
ներէ զոր կը պարտաւորիմ պատմել քեզ, սակայն քանի մը խօս-
քով պիտի ըսեմ նաև հոն պատահող իրերը՝ որպէս զի բացատ-
րեմ քեզ վերադարձս և բռնած ընթացքս այն ամուսնութեան առ-
ջև որու Լիսիան իր հաւանութիւնը տուաւ իմ կամքի հակառակ։

Երջանիկ եղեր էի, լաւամոլ դարձեր էի։ Անհոգութիւնը, չէ
թէ մարդուս և աստուածային սիրոյ հարկաւոր առաքինութեանց նը-
կատմամբ անհոգութիւնը, այլ վարդապետութեանց նկատմամբ թեւ-

ըսելիքն մ՚առանց իմ դիտութեան և շիթ առ շիթ հասելով ժայռը փորոզ ջուրին պէս՝ դրաւած էր զնա ։

Ներկայ ժամանակիս կամաւորները՝ յանդիմանութիւններէ ազատ ձեալու և իրը կրօնաւոր չամբաստանուելու համար՝ իրենք ևս տկարութեամբ մը պարծեցան իրը դերեզմանապէս ունեցող ձշմարիտ հաւատքին այն թշնամին զոր ձեր փիլիսոփաներն յաւաջ բերին՝ ծոյլ պատրուակաւ անուանելով զայն ։ Այդ թոյլատուութիւնը մարդկային յայդի, կամ թէ ըսեմ՝ յոռի ամօթին դործն է ։ Հաւատքին մխիթարութեանց և անձնուիրութեան պարտութեանց մին է այն ։ Յիսուսեան կրօնաւորներուն ընկերութեան դործնական ոդին կարծեց թէ կը պարտաւորէը իր վարդապետութեանց տարածումին ծառայեցնել այս դէպ ՚ի հեղութեան միտումը ։ Դիտաւորութիւնը դեղեցկիկ և բարի ըլլալով՝ հրապուրեց զնս ։

Հոռի հասայ՝ բոլորովին հեղհեղուկի դառնալով և միտքս մնած ըլլալով նաւերը և գորովալի իրաւախոհութիւններով որը վեհ և ապահով միջոցներ կերևային լինձ քրիստոնէական ընդհանուր գթասիրութեան յաղթանակովը պատակութիւններն ու բաղդերը չնչելու համար ։

Ցանդիմանուեցայ, վասն զի ժամանակիս հարկերէն հորդուած ձամբուն մէջ չէի ։ Եկեղեցին՝ ՚ի վանդի ըլլալով՝ բռնադատուած էր յետս բահանջելու իր յափշտակուած վերհասութեական իրաւունքները ։ Կուտեցայ այն պատճառներուն դէմ որը անցողական հարկերէ առնաեր էին, և որը ըստ իմ կարծեցս կրօնքին ոդին և ապագան կը վտանդէին ։ Լռութեան ներքև պրկեցին զնս ։ Ձըպրացայ, բայց շատ ցաւ ըզգայի ։ Հաւատքս անդամ դղրդեցաւ, և՝ զսպելու համար ապստամբութեան ոդին զոր կը կրէի՝ պարտաւորեցայ ձգնաւորութեան դիմել ։ Պահ մը վախցայ Լամընեէն պէս խորհելու ։

Ահա անատեն հանդիպեցայ Հայր Օնօրիոյին որ համոզեց զնս նորէն հպատակելու, ուղղափառ ըլլալու և ինքզինքս ուղղելու ։ այս աշխատութիւնը վիճաբանութեանց սին պատութենէն շատ աւելի դըժուարին և արժանաւոր է ։ Ցեսար այս երկնաշունչ մարդը և լսեցի՝ր խօսքերը ։ Հիմա պետս չէ թէ ինչ ըլլալս, այլ ինչ ըլլալ ուզելս ։

Եթէ Լիւսիան չճնկրկէը, երջանկութեան, այս աշխարհիս մէջ մարդուս միակ երջանկութեան կը հասնէի, այսինքն կատարելութիւնը բացարձակապէս պահելու կաշխատէի ։ Տարիէ մ՚ի վեր սալբելու եղանակս և դործերս կարդադրած և պատրաստուած էի ա՚լբա-լորովին առանձնական կեանք մը վարելու համար որու մէջ հայր Օնօրիոն վարժապետս և առաջնորդս պիտի ըլլար, Լիւսիան ալ աշակերտուհիս և ձեռադործս ։ Այս նորածիլ հոդիին մէջ դիզելու էի սրբութեան դանձերը զոր առաքեալն իմիտես մէջ դիզած պիտի ըլլար ։ Ծերունիին խոստմունք սրբութեան և մանկտիին ազնիւ անապատութեան բնական միջնորդն էի՝ Լիւսիան դատարարակելու և տըրամախոհութեան և խօսուածքի նկատմամբ մեր երկուքին յատուկ ձևեր դործածելու սովորութեամբս ։

Մեր երեքին համար աշխարհիս վրայ հրաժարումի և անձնուիրութեան դրախտ մը կերազէի ։ Վանքս այս դեղեցիկ երկրին մէջ կը հաստատէի, և կապասէի այն օրուան ուր Լիւսիան՝ իր մեծ հօրը նկատմամբ ունեցած պարտաւորութիւններէն ազատելով՝ ա՚լպիսի պարտաւորէը կուտիլ լոկ հօր մը դէմ որ օրինաւոր ազդեցութիւն չէր ունենար իր մարին վրայ ։

Լիւսիային մօտ տեղ մը բնակելով վստահ էի թէ պիտի կարենամ միշտ այն օրն առաջ պահել իր հաւատքն ու արժարծել իր եռանդը ։ Լիւսիան բաղձիլով դրած էր ինձ հետզհետէ թէ ևս քան զևս առանձնակեցութեան սէր կզդայ, աշխարհս կարհամարհէ և ինքզինքն Աստուծու նուիրելով իր կեանքն ու հաւատքը համաձայնեցնելու պէտքը կզդայ ։

Սակայն կրօնուհի ըլլալու որոշում դրած չէր երևար ան . բայց իր կեանքը, ինչքան և սիրան ողբումութեան ընծայող այս ամենասիրելի աղջիկը, այս առաքինի կինը հարկաւորութիւն ունէ՞ր երդումով խոստանալու, իր դեղեցիկ մազերը կտրելու և սև աջֆ հագնելու ։ Եթէ հարկաւորութիւն ունէր, այս մասին որոշումն միտքս հայր Օնօրիոյին կը ձդէի ։ Ամառպարելու բան մը չկար բնաւ, վասն զի չէի ուզեր որ Լիւսիան իր մեծ-հայրը թողու դերեզմանին եզերը ։

Մնայորդը դիտես, պարո՛ն, Լիւսիան մեկ կամ երկու նամակովը արդէն կանխաւ զգացուցած էր ինձ իր զաղափարներուն մէջ վտանդաւոր փոփոխութիւն մը ։

կշտամբէի , բայց ոչ այնքան որքան անհամբերութեանս համեմատ էր : Նիւթական հարստութիւն մը ձգուած էր ինձ յերկնուստ : Մօրս խեղճ ազգականներուն մին , այն որ վեց որդեզրած էր , ինծի համար մէկ միլիոն ֆրանք ընդունած էր թէութեամբ մ՚որ էր ծննդեանս գաղտնիքն երբեք երեսս չհանել և երբեք ինծի ալ չը յայտնել : Ա յս միլիոնով վաղը պիտի հասատատէի :

Հարկ էր ինձ բազմաթիւ դրամատեղներու յանձնուած այս յաւուցիր գումարը ժողովել : Երբ վերջապէս եկայ հոս , շա՛տ ուշ էր : Արդէն աղջիկները սիրան օտարացուցեր , գողցեր էին իմը ... :

Հոս հեծկլտանքը խեղդեց Մօրէալիին ձայնը : Պ . Լըմընթիէ թողչտուաւ որ ուրիշ բան մ՚ըսէ .

—Խոստովանանքդ կատարեալ է , ըսաւ Մօրէալիին : Հիմա դիտեմ այն ամէն բաները որք անցան դէմդ , և կուզեմ այդ բաները ըսել քեզ իմ տեսութեան կէտով որ քեզի չէ : Զպիտի համարձակիմ որ և է յանդիմանութիւն ընել քեզ անձնականապէս , վասն զի եթէ ճշմարտութիւնը ըսիր ինձ , և կը հաւատամ թէ ըսիր ....:

—Կարդա՛ Պլանշին նամակները , կարդա՛, գոչեց Մօրէալի :

—Զէ՛, լաւագոյն է ինձ ազատօրէն հաւատալ քեզ :

—Բայց ես վեհանձնութիւն չեմ ուզե՛ր : Կարդա՛ ....:

Լ

ՀԱՄԱՌՕՏ ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

Պ . Լըմընթիէ այլեւս անգոյց նամակները զոր աբատը կը ցուցներէր իրեն , և տեսնելով թէ անոր պատմութեան անկեղծութեանը համեմատ են այն դիրերը , հանդարտութեամբ ետ տուաւ զանոնք , և կրկնեց .

—Արդ դիտեմ թէ պարկեշտ ես , և կը հաւատամ զղացումներուդ և գաղափարներուդ բարձրութեանը : Մինչև այսօր չպատասխանեցի տեսնելու համար թէ քեզ արժանեայց և համոզումի տէր այն մարդը զոր նկարագրած էր ինձ տղաս , և որու յարած էր իր հանգրուիւնները միայն առաջին անգամ հետը տեսնուելով . բայց առաջին անգամ տեսնուելով նաև խորունկ վէրք մը կրելդ դիտած էր , և այս վէրքը բարոյական ինքնասպանութիւն , բնութեան օրինաց բռնանարութիւն պիտի անուանեմ :

Բնութիւնը սուրբ է , պարո՛ն , բնութեան օրէնքներն Աստուծոյ էութեան , իմաստութեան և բարեսիրութեան նկատմամբ մեզ տուած ապացոյցներուն ամենէն գեղեցիկն է : Կաթոլիկ քահանան բռնի կուբանայ այս օրէնքները : Ա յն օրն որ Եկեղեցին աղաղակութեան դատապարտեց իր Ղևտացիները , մարդկութեան մէջ կարգ մը տարօրինակ և հիւանդագին էրերք ստեղծեց , կիրքե՛ր զոր անհնարին է յաղեցնել , որոնց անհնարին է ներել , և որք շատ անգամ դժուարաւ հասկանալի են . ամբիծ , մոլութեան կամ յիմարութեան ախտաժահնե՛ր որք ոչ այլ ինչ են բայց եթէ ամենէն օրինաւոր և հարկաւոր բնազդումին չեղումները :

Տիեզերական ժողովները՝ սկզբանց ծոսկալի անհամաձայնութեամբ մը քահանայի ֆիզիկական և բարոյական մահուան վճիռը տուած ժամանակ ինչ սրտին ամենէն թաղուն դաղտնիքները անոր կը յանձնէին՝ խոստովանանքը պահելով։

Զպիտի վճռիմ քեզի դէմ. պիտեմ որ ամենևին զիջողութիւն չը պիտի ընես։ Կառաջարկեմ այն երկու վերանորոգութիւնները կամ դէթ այն երկու վերանորոգութիւններուն մին զորս Ասուած երկար ժամանակէ ՚ի վեր կը պատուիրէ անշարժ և խուլ Եկեղեցիին, այսինքն քահանաներուն ամուսնութիւնը կամ խոստովանանքին բարձումը։

Ոչ միայն կառաջարկեմ որ խոստովանանքը վերցուի կանանց համար, այլ կըսեմ թէ պէտք է նաև մարդերու համար բառնալ զայն, ուրիշ բան է եթէ քահանան ազատութիւն ունենայ կարդուելու, վասն զի անատեն երկսեռ կամոլիկներն ազատ պիտի ըլլան խոստովանանք ըլլալու կամ ընտանիքի աչք հայրի մ՚որ լսանիքի պարտաւորութիւնները և անոնց արժէքը կը ճանչէ և կը հասկնայ, կամ յանձն առնելին որ մարդկութեան առաջին պարտքը կատարայ և ոտքի տակ կառնու։ Բաւական պիտի սեպեմ այսքան քննադատել ձեր այն պարտաւորութիւնները զոր կը կարծէք թէ ունիք հողևորու վրայ, բայց սոսկալի եմ ըսելու քեզ թէ մենք մի և նոյն կերպով չենք հասկնար Աստուծու արժէքը, թէ մեր հաւատքը մի և նոյն աչերով չեսներ զան, թէ մեր սիրտը մի և նոյն կերպով չսիրեր զան։ Մեր ամեն մէկին իրաւունքն է ասի. խղճի ազատութիւնը նուիրական է ինձ։ Ամեն մէկին համար իր կրօնքը հրապարակելու և անոր հետևելու հաւասար իրաւունքը կը պահանջեմ միայն։

Գիտեմ ձեր պնդելը թէ իմաստասէրները կրօնք չունին. Եկեղեցիին Հայրապետապ և վերածնութեան մեծ միտքերուն չափ յառաջացած չէք դուք, այլ սակայն դժոխքին կը մատնէք Պղատոնը և ասոր վարդապետութիւնները պարզող ամեն անձերը, առանց խոստովանելու ուզելու թէ Քրիստոս այս վարդապետութիւնները առած և ամբողջած է։ Մեր երեսին կը տաք Եկեղեցի և կրօնք չունենալնիս, առանց նշմարելու թէ կարդիլէք մեղի ձեր եկեղեցիէն և կրօնքէն դուրս Եկեղեցի և կրօնք ունենալու, և թէ մինչև հիմա

հաստատութիւնները արդիւնքին մեղի հրապարակաւ կանխագուշակելէն, բողոքականներէն կամ խորհրդացիներէն տարբեր կրօնքի հետևողներ ըլլալու։ Հերձուածողներուն անպատ չէք ներեր, յոյները տասնիներէն աւելի աւելի են ձեզ, և եթէ օրին մէկը նոր կրօնքի մը հարիւրի չափ հետևորդները ժողովին Փրանսայի մէջ տաճար մը շինելու կամ օծելու համար, քաղաքային իշխանութիւնն ո՛վ կուզէ ըլլայ, ձեզմէ ստիպուելով կը զոյգ այն տաճարը, վասն զի նոր սրբավայրերուն բոլորտիքը կրօնամոլութեան աղմուկը հանելով պիտի բռնադատէք քաղաքային իշխանութիւնն այն խոհեմութեան միջոցն ՚ի գործ դնելու։

Ուստի որ եկեղեցիին ալ վերաբերինք, ազատութիւն չունինք այն Եկեղեցին հիմնելու և երևան հանելու, և ձեր մեղադրուած յանդիմանութիւնը համապօր է տարօրինակ քարոզչի մը սա միամտութեան հետ. «Աստհարղանը բարոյ դէմ թշնամանք մը չէ, և ասոր ապացոյցն է անոր բարձումն ՚ի վեր և ոչ իսկ կիսկի մ՚արձակուած ըլլալը։»

Ուստի համոզուած չենք մեր կրօնքէ զրկի ըլլալուն նիստամբ։ Ընդհակառակն կը կարծենք թէ սիրով և միաբով մեծապէս կաշխատինք մերինին ձևաբանները հաստատելու լուսութեամբ որու կը դատապարտուինք, և եթէ չենք կրնար գրել և խօսիլ, ամենևին չենք վախնար մտքին այս բունի ամիսփումէն որու մէջ աստուածադիտութիւնը և ապագայ Եկեղեցիին կեանքը կը պատրաստուի։

Ուրեմն թոյլ տո՛ւր ինձ որ խօսիմ հետդ իբր կրօնասէր մ՚ուրիշ կրօնասէրի մը, պիտի ըսեմ իսկ, իբր քահանայ մ՚ուրիշ քահանայի մը հետ, վասն զի առանց հպարտութեան կը յայտնեմ քեզ թէ կեանքս նուիրեցի աստուածային տեսլականը որոնելու, և թէ ես ալ քեզի չափ աշխատեցայ ինքզինքս այս պաշտօնին արժանաւոր ընելու համար։ Այս պատճառաւ կը պարտաւորիս պահ մը թողուլ կամոլիկ քահանայի յատուկ հպարտութիւնդ և մտիկ ընել ինձ՝ ինչպէս ճշմարիտ քրիստոնեայ մը մտիկ կընէ իր եղբօրն ու հաւասարին։

Հաստատ կերպով կը հաւատամ թէ կը սխալիս դուն, թէև սրսխալիլդ չարչիլը գլուխ յարդելու բնաւորութիւնդ, անձդ, կեանքդ, ինչքդ, խորհրդանշանդ, տաճարդ, դիրքդ, վանաստա-

ներդ ։ քարոզներդ , վերջապէս այն ամէն իրերը որք անկեղծ հաւատքդ կը յայտնեն ։ Եթէ ամէն մարդ ապահովապէս ունենայ մի և նոյն ազատութիւնը որ ամենուն իրաւանց պաշտպանն է , սխալդ ալ ոչ թշնամանք , ոչ անհանգստութիւն և ոչ վիշտ կը տայ ինձ ։ Պիտի տեւէ այն որքան որ կը տեւեն մոլորութիւնները , թերևս տասնեակ երկար տարիներ տեւէ ։ բայց անդադրում յոռի օրինակները արտադրելու չափ չպիտի դիմանայ ։ Մարդկային մտքի ազատ ընթացքը բանէդ չափ չպիտի դիմանայ ։ Մարդկային ազատութիւնը պիտի հաստատէ այդ մասին ։ պիտի բռնադատուիք բանալու ձեր աչերը , երբ բռնութիւնը ոչ ձեր կողմն և ոչ ձեզի դէմ պիտի ըլլայ ։

Մոլորութեանդ ինչ ըլլալն արդէն ըսի քեզ ։ դու կը հաւատաս կեանքը տարապղող և բնութիւնը վերանորոգող , այսինքն իր գործին դէմ պատերազմող և մարդս մարդ ըլլալու արդիլող Աստուծոյ մը ։ Ձեր Աստուծոյ անհամեմատ ընթացիկ աւելի կարևորութիւն տալու համար կը պնդէք թէ յաւիտենական չարչարանքէ կախարժի ան , Գոպէք* մը կընէք զան որ շատ աւելի սոսկալի է այն բարբարոս ֆեթիշներէն** որք կուզէին արիւն խմել իրենց պղնձեայ ահագին բերանովը ։ Եաի ալ բաւական չէ այդքան անյագ Աստուծոյ մը համար , ուստի իրեն տուիք գժոխքն ալ , ուսկէ յաւիտենից յաւիտենից պիտի բուրէ միշտ այրող , միշտ լափող և միշտ դողդոջուն մարմնոյ հոտը , որպէս զի անոր արդարութիւնը հրճուի ։

Շբե՛ղ գիտ որու տակաւին միլիոնաւոր մարդիկ կը հաւատան , և զոր չէք ուզեր մերժել ձեր ամենամեծ սուրբերուն մէկ քանիին ցաւագին բողոքներուն հակառակ ։

Տէ՛ր Հայր , երբ պիտի ուզէք որ քայլ մ՛առնուհք դէպ՝ի ձեր Եկեղեցին , նախ և առաջ ցոյց առէք մեզ հաբուած սիեղեբական ժողով մ՛որ յաւիտենական պատիժներու գժոխքին տատ և հայհոյութիւն ըլլալը վճռէ , և ահա իր ուժնք պիտի ունենաք գոչելու մեզ , «Մեզ եկէ՛ք գոք ամենքիդ ալ որ կուզէք ձանչնալ զԱստուած ։ ։ ։ ։» Սակայն առայժմ վախ կը տաք մեզ ։ եկը հարցնենք մենք մեզ թէ արդեօք քրիստոնեայ և մարդ է՞ք ։ Իսկ ձեր անպատ

*Գժոխքին երեք դիցուհիներուն մին ։
**Փեթիշ ։ սեռամբեմներուն կուռքը ։

Աստուծոյ գալով , կերդնուիք մեր յաւիտենական հոգւոյն և իր վեհ Աստուծոյ վրայ թէ մարդկութեան առաջին գարերու խաւարին մէջ կը թողուիք զան ։ Հետզ այսպէս խօսուիք հաւատացեալ մ՛է , հաւատացեալ մ՛որ քեզի չափ սրամտած է , և իր Աստուծոյն վրայ կը հիանայ այնքան որքան դու քուկինիդ վրայ , հաւատացեալ մ՛որ Պղատոնին , Յիսուսին , Լէյպնիցին , Ճշմարիտ քրիստոնեաներուն հետ կը հրապարակէ Աստուծոյ խիղճը , այսինքն խնդացնանապէս մարդուս հպելի Աստուածը , որու նկատմամբ մեղի խաւն ի խաւն կամբաստանէք ըսելով թէ այն Աստուածը խեղդեցինք կեղծ ամենաստուածութեան մը տեսիլներուն մէջ ։ Հաւատացեալ մ՛է որ իր սեպհական անմահութիւնը և իր ապագայ պիտակցութեան յոյսը , այսինքն անհուն յառաջդիմութեան սահմանները մէջ իր անձնականութեան տեսիլը կը հրապարակէ , վերջապէս հաւատացեալ մ՛է ան որ աստուածային Ճշմարտութեան սիրովը վառ ու բորբոք և աշխարհիս ունայնութիւններէն յառաջուց հրաժարած է բոլորովին , և որ սակայն եռանդագին կը յարի այն ամէն բաներու որք աշխարհային ունայնութիւն չեն , կը յարի իր մարդկային պարտուցը , և Աստուծոյ կողմէն իրեն նշանակուած այս պարտաւորութեանց կատարումը վարձատրութեանց վերամարձ ելարանին վրայ իբր յառաջդիմութեան պատուանդանը կը համարի ։

Գիտեմ թէ կրնանք երկարօրէն վիճաբանիլ մարդուս իրաւանց և պարտուց սահմանին վրայ , և թէ Եկեղեցին՝ յանուն Քրիստոսի՝ մեծ բան մ՛ըրաւ վարուելու կանոններ դնելով ։ բայց մոռցաւ թէ անոնց շրջանները կը պարտաւորէին դարե՛ի դար ընդարձակուիլ պիտոյութեան հորիզոններուն հետ , բայց լնդհակառակն Եկեղեցին նեղցուց այս շրջանները ։ Ինքն ալ անոնց մէջ բանտարկուեցաւ իր սեպհական Ղեւտացիները մոռնալու չափ ։ վայ է բանձիս քահանայից ազատութիւնը , վէ՛հ մահուան որ նախնական հիմնադրութիւն չէ ։

Հոս լոկ այս վերջին վերանորոգութեան հարկաւորութեան վրայ կուզեմ խօսիլ , և կը պարտաւորիս նեբել ինձ որ իբր զարմանալի օրինակ մը յիշեմ քու առջև նոյն իսկ քեզի ։ այս օրինակն առաւել ևս թանկագին է ինձ վասն զի բացառիկ չէ , վասն զի պարկեշտ մարդ մ՛և բարի քահանայ մ՛ես , վասն զի մարդս կրնայ սրտիդ ծածուկ

խորշերը խուզարկել առանց երկնչելու, առանց պժկամակութեան և առանց այն վտանգին որ է վիրաւորել քու սեպհական արժանապատուութեանդ նկատմամբ ունեցած զգայուն.....:»

Աբբասը, որ մինչև հոս Պ. Լըմօնթիէին մտիկ ըրած էր սէգ և ախոյր դիրքով մը նայուածքը դետինը յառած էր, վեր ըրաւ իր պայծառ և խորունկ աչերը և հետաքրքրութեամբ փիլիսոփային երեսուն վրայ յառեց:

Պ. Լըմօնթիէ շարունակեց.

—Դու ինքդ քու նկարագրութիւնդ ըրիր շատ հանգստութեամբ և անկեղծութեամբ. առաջին երիտասարդութեանդ ժամանակ խորհեցար թէ քահանայ ըլլալու համար ծնած չէիր. ոչ ոք ծնած է քահանայութեան համար: Ինքնասպանութեան հարկաւոր առաքինութիւնները ուրիշէ մ'ոչ աւելի և ոչ պակաս ունէիր: Ձեմ ձանչեր այդ առաքինութիւնները:

Ստուած որ Պէրէ ապրէս ըսաւ մարդուս, ոչ կընդունի և ոչ կը խրախուսէ զանոնք: Ստուծմէ խնդրել որ մեղքնէ մեր զգայանքը, կարծրէ մեր սիրտը, կասեցուն ամենէն նուիրականները մեզ առելի ընէ, խնդրել իրմէն որ ա՛լ ուրանայ և ջնջէ իր գործը, ետ դարձնելով, յետադիմել տալով դէպ այն էութիւնները որ կինդանիէն ստորին, տունկէն ստորին, թերևս հանքէն ստորի՛ն են:

Դու սրբութեան այն վիճակին ես որու կը փափաքի հասնիլ Հայր Օնօրիօն. սակայն իր կամքին հակառակ մարդ է, և կը ձանչէ բարիգութեան եռանդը, անաթեմային արբշռութիւնները, Ձկրնալով քրիստոնեայ ըլլալ, Պիւթիս * եղաւ ան:

Իսկ դուն վսեմութեան այդ կարծեցեալ վիճակին հասնելու դիտաւորութեամբ մտար ցնորական նաւն որ յատկապէս կը թափառի մատակոյցներուն և ստոնամանեայց մէջ առանց բնաւ եղերը հասնիլ կարենալու և առանց կեանքի շրջանները վերստին մտնել կարենալու:

Կըսես թէ քրիստոնէական ինչ ինչ բնածին և ինչ ինչ հասկացողութիւններ ունէիր, և կարծեցիր թէ կատարեալ քրիս-

* Հին ժամանակներն ինչ ինչ հարցասիրութիւն արուած անուն: Ծ. Թ.

տոնեայ մը պիտի ըլլաս եկեղեցական վիճակին համար քրիստոնէութեան ձշմարիտ պարտիքը Թող տալով:

Փառասիրութեանդ դարմանը գտնելու համար անգամ եղար ընկերութեան մ'որու փառասիրութիւնն է աշխարհս ջնջել յօդուտ իր, հպարտութեանդ դարմանը գտնելու համար ընդունեցար այն պիտի վիճակ մ'որ մարդկութենէն վերազոյն կը հրապարակէ և որ աշխարհական ընկերութիւնը ստորին և երկրորդական աշխարհ մը կը համարի. սիրամոլութեանդ (luxure) դէմ դարման գտնելու համար եկեղեցական եղար այնպիսի ուխտեր ընելով որ արդիլեցով քեզի օրինաւորապէս կին մ'ունենալու, բոլոր կիները երևակայութեանդ տենչանաց կը յանձնէր:

Արիութեամբ պատերազմեցար և յաղթանակ տարիր: Ատի չեմ կրնար քեզի համար արժանիք մը տեսնել. սակայն կսքանչանամ ուժիդ վրայ ինչպէս կսքանչանամ հատասարակաւութեան օրէնքով յանդգնաբար ահագին բեռ վերցնողի մը վրայ, ինչպէս կսքանչանամ Հայր Օնօրիոյին բանդագուշող պերճախօսութեան վրայ, ինչպէս կսքանչանամ մարդկային զօրութեան ամեն ցոյցերուն վրայ, եթէ նաև իր սեպհական ապահովութեան, իր սեպհական զարգացումին, իր սեպհական էութեան պատճառին դէմ կռուի այս զօրութիւնը: Գիտեմ, պարո՛ն, թէ մարդս շատ հզօր է, և դուն մասնաւորապէս կամքի հզօրութիւն ունիս, սակայն կարի հզօր է նաև այն տունկն որ օդէն և լոյսէն կը զրկուի և որ մինչև հանքի մը մակերևոյթին վրայ անհամեմատ շատ ալիքներ կարձակէ: Ջաղախը և կրանիթը ձգտող արմատներն ալ կենդանութեան այնպիսի զօրութիւն մ'ունին ուր Ստուծու շունչը կզգանք: Ուստի չափազանցապէս չեմ զարմանար տեսնելով որ քեզի պէս պատուական մարդ մը տաս կամ քսան տարուան չարչարանաց դիմադրէ՝ հատատարիմ կենալու համար երդումի մը զոր անջինջ կը կարծէ և կոյս մնալու համար այն ձնշումներուն ներքև որոնց պատճառը մարմնոյ ատտանան կանուխ նես:

Բայց կոյս մնալովդ եթէ կը կարծես թէ անարատ մնացիր, կը սխալիս: Կան ինչ ինչ խորհուրդներ, և կուգես կամայ, կուգես ակամայ մեղաց խիստ կեղծ զանազանութեան կարգը դասէ զանոնք,

կան ինչ ինչ խորհուրդներ , կըսեմ, որք համարձակ զեղծուածեան չափ և աւելի կը պղծեն և կաղարտեն հոգին : Զպուշայի՛ր , չափահասութեանդ ժամանակ կինը կը դրաւէր ... ու միանգամայն կը սարսափեցնէր քեզի : Մնոջ հետ պնդիլ զրկուելու և ապա զան մեղսելու փափաքներ ունէիր :

Եթէ՝ Պլանշ Տը Թիւրաիին վրայ չեռահայեաց սիրով վառուած ժամանակդ՝ յաղթուէիր այն ծաղիհաս աղջիկներու շլայտմէն ո՛րոնց եաևէն կերթայիր մինչև իրենց դուռը , չգիտեմ թէ արդեօք դարձեալ պիտի զրդուէի՞ր խեղդելու զանոնք դեհենապարտութեանդ սեամէն անցնելէդ առաջ :

Ա՛յլ սակայն կը սոսկաս ոճիրէն և մեղ մարդու մը յատուկ ո՛չինչ ունիս . ընդհակառակն խիստ ազնիւ բնազդումներ և առաքինութեան ձաշակն ունիս . բայց քնութեան զրկիս մը տուր , և իր ընդդիմադրծութեան մէջ քեզի բոլորովին մօտ տարաբ այն ոճիրներուն որոնց այնքան անապօրէն օրինակները կը տեսնուին , ոճիրներ՝ զոր ըստ իս՝ քաղաքային օրէնքները չէին պարտաւորեր պատժել , վասն զի կրօնական օրէնքներու հետ միաբանելով քաղաքային ամուսնութիւնը կը մերժեն եկեղեցականաց :

Պիտի պատասխանես թէ յաղթեցիր քեզի համար , և թէ հետևաբար անկարելի չէ յաղթելը : Ես ալ ասի ըսելուդ կսպասեմ : Հիմա պիտի ցուցնեմ քեզ յաղթութեանդ դառն և թունաւոր արդիւնքը :

Զպիտի կրկնեմ քեզ Պլանշին այն սոսկալի տպաւորութիւնները զոր այնքան հաւատարմապէս յատաջ բերիր : Բիւրեղս իրաւունք ունէր քեզի դէմ թշնա՛մ կինը : Առեր էիր զան երբ մանկուհի էր , հանմակեր էիր զան եկեղեցականի սիրով մը , մանաւանդ տեսակ սիրով մը զոր դուք մաքուր կանուանէք և զոր ես չար կանուանեմ , վասն զի այս մաքրութիւնը վատթարած բնազդումի մը հետևանքն է : Այդ աէրը որ հանդարտ կը թողուր քեզի , մանկուհիին սիրտը կը տոզոկէր օձին պէս որու քաղցր ձայնն ու դպուելի աչերն Եւան խաբեցին դրախտին մէջ :

Գեղեցիկ էիր և տակաւին ես , պերճախօս ես , հրապուրիչ ես քեզի վրայ , խորանին առջև և՝ ամենատեր ուր Պլանշ կը տեսնէր

քեզի՛ : Խոստովանարանին մէջ շունչդ անոր շունչին հետ խառնուելով՝ մահաւան յուզմունքն անոր առաջին սէրը պաղեցնելէն ետք՝ սակաւ առ սակաւ , առանց իր և քու դիտութեան , ծնունդ կը տար ուրիշ աւելի սաստիկ , աւելի տոկուն, աւելի բուռն սիրոյ մը , այն սիրոյ որով մեռաւ ան՝ չկրնալով դոհ ընել զայն :

Իրօք ոճիր մ՚էր այն սէրն որու համար կը մեղադրէր ինքզինքը : Պէտք չէ մատնել իր էրիկը , պէտք չէ մատնել զան մանաւանդ քահանայի մը հետ , այնպիսի մարդու մը հետ որ ոչ կրնայ ձանձնել քեզի իրր իր կինը , ոչ կրնայ պաշտպանել , ոչ ալ ուրիշ մարդերու առջև վերցնել քեզի ընկնելէդ ետք : Պէտք չէ երդմնազանց ընել մարդ մ՚որ երդում ըրած է զայաստ ապրելու , և զոր ուղղաբար կամ ապուշ , այլ հարկաւ վստահ էրիկ մը միչև ամուսնական ննջեցեալը կը բերէ :

Ուրեմն յանցական էր այդ սէրը և հակամարդկային , վասն զի Պլանշին սրտին մէջ կը մեռնէր ինչ որ այն սէրը չէր : Կանխաւ մեռցուցած էր ամուսնական սէրը : Մեռցուցած էր ընտրողութիւնը, վասն զի Պլանշ քու վրայ ունեցած իր անլոյծ սիրոյն գաղտնի եռանդներէն զրկուելով և անոնց դէմ գործելով ընտրած էր էրիկ մ՚որ խիստ նիւթական և զինքն զմայլեցնելու բոլորովին անատակ էր : Մեռցուցած էր որդիական սէրն և մայրական սէրը , քանի որ Պլանշ մեռնիլ կը փափաքէր և աշխարհիս մէջ անօգուտ կը համարէր ինքզինքը : Ա՛յս է քահանային սիրոյն անխուսելի հետեւանքը , երբ այդ սէրը ժուժկալութեան պարտաւոր սահմաններուն մէջ կը զսպուի :

Ի՞նչ կըլլայ այդ սէրն երբ ժուժկալութեան սանձը կը ձգէ , երբ չհամակերպիր վիշտերու ձամբուն մէջ քայլելու ... : Ի՞նչ ըլլալը դիտես լաւ պէս .... Մօտէն տեսար այս աշխարհս .... : Վիշտերու ձամբան բռնեցիր , կը հաւանիմ թէ ամենէն աւելի բռնուածն ատի է , և թէ անոր վրայ շատ յաղթանակներ կը համրուին . եւ տե՛ր տե՛ս որ այդ վիշտերն ամուլ են կրողին համար , վատնուած են անոնց մատնակցող կնոջ համար , աղետալի են երկուքին համար ալ , վասն զի ծնունդ կը տան խաբուսիկ կրկներևոյթներու ընդ մէջ Քրիստոսին տեսիլը սիրուած մարդուն տեսիլին հետ կը

ֆառնուի, ինչպէս Կոյս Մարիամայ քաղցր պատկերն ամեն վայրկեան երիտասարդ քահանային երևակայութեան մէջ կառնու այն կնկան դէմքն որու կը տեսնէայ այն քահանան։

Ա՛յս հիւանդային վիճակին մէջ, որ միսթիզական սէր կանուանի, հոգիին անկեղծութիւնը կը խանգարի և դատողութիւնը կը մոլորի։ Ինչպէս խօսքն ու նայուածքը կը մատնեն կամքը երբ կրկին նպատակ մ՚ունի այս, նոյնպէս խելքն ու բնազդումը կը մատնեն խիղճը երբ կրկին տեսլական մ՚ունի այս։ Անատեն կրկնկին բոլորովին ֆիզիզեական աշխարհի հոգեվարութեանց մէջ, այն աշխարհը զոր փորձութիւն կանուանես, և որմէ չես կրնար երբեք առանց արհամարհելու, անիծելու կեանքը։

Ա՛յլ սակայն տակաւին պիտի հաւանէիր որ նաև Լիւսիային մահուան պատճառն ըլլայ բնազդումին այն շեղումն որ անոր մայրը մեռցուց, և որ այնքան տարօրինակ սարսափներ թողուց քեզ քանսարուան միջոցի մէջ, և եթէ Լիւսիան իր վրայէն թօթափած չըլլար ազդեցութիւնդ, այսօր քեզմէ զոհուած պիտի ըլլար միսթիզական սիրոյ հոգեվարքին, սէ՛ր որուն՝ պերճախօսութիւնը՝ դրագիտաբար խօսելով՝ այնքան զարմանալի և հետաքրքրական ցոյցն է։ Քու և Լիւսիային մէջ այս տրամը պիտի հետևէր ծրագրի մ՚որ քու և իր մայրին մէջ տեղի ունեցող տրամին ծրագրէն տարբեր պիտի ըլլար։

Բունադատուած և յայտնուած նոր բնազդում մը, հասակիդ բնազդումը, այն որ մարդկային հոգիին բնազդումներուն լաւագոյնն է երբ իր տրամաբանական միտումին կը հետևի, այսինքն քու կերպովդ կատարելագործուած հայրական սէրը սոսկալի ծանրութեամբը պիտի ծանրանար այս անտիական պատանուհիին բարեպաշտ և անձնուէր սրտին վրայ։ Ա՛յս ծանրութիւնն ալ ստութիւն մ՚եղած պիտի ըլլար, վասն զի ինչպէս չկրցար ամուսին ըլլալ, նոյնպէս չես կրնար հայր ըլլալ։

Մօրէալին յանկարծ շարժում մ՚ըրաւ, և վիշտն անոր ձակատը կնճռեց։

—Հոս եկած ենք ամեն բան ըսելու համար, կրկնեց Պ։ Լըմմոնթիէ։ Երբ կարծիքդ պաշտպանես, ըսելիքդ մտիկ պիտի ընեմ քու

զածիդ չափ, և առանց գրգռութեան կամ չարասիրութեան, ինչպէս որ արդէն մի և նոյն կերպով լսեցի պատմութիւնդ։ Հիմակ այդ պատմութիւնը կը համառօտեմ և կը զննեմ. պարտքս է այս։ Նախ և առաջ յայտնեցիր թէ ամենևին արեան կապ մը չկայ քու և Լիւսիային մէջ, և թէ նախանձաճաք ուզեցիր որ ասոր գրուած պատգոյցը տեսնեմ։ Եւ սակայն ասկա եռանդագին գրգռելով սրտիդ և աղեացդ բնազդումին որ գոհ չեղած է, գոչեցիր. Եղբա՛ր, ո՛ աղջկանս, սրսայօշ աղաղակ մը, հա՛յր սուրբ, որ կուրծքս ձգեց, վասն զի կը ցաւիմ վիշտերուդ վրայ, և եթէ ասոնց պատճառը կը գտատարտեմ սկզբունքով,, կը յարգեմ այն վէրքը զոր բացեր են սրբոտիդ խորը։ Ուստի մի՛ կարծեր թէ առանց վշտանալու կը խոհեմ՝ յանուն Աստուծու և ճշմարտութեան՝ այն կեղծ կապը զոր Պլանշ ուզեց հաստատել իր աղջկին և քու մէջ։

Ո՛չ, այն կապը չկրնար էութիւն ունենալ, վասն զի շնութեան խորհուրդի մը վրայ հիմնուած է, և երբ կինն իր երիկին ծոցը դանուելով խնդրեց Աստուծմէ որ շունչովդ ոգևորէ իր արպանդին յանձնուած պատուը, անհնազանդութիւն կրնէր Աստուծու, իր կեանքը կապականէր, զաւկին ճշմարիտ հայրը կը խայտառակէր։ Դուն իսկ սոսկումով սարսեցար թէև չըսիր լմնձ սարսիլդ. սակայն ետքէն զայրացող բնութեան ձայնը խօսեցաւ. օրհնեցիր, հոգևոբապէս որդեգրեցիր մանկուհին, երդում ըրիր իր հոգիին հայրը, իշխանը, տէրն ըլլալու։

Ամբարիշտ և յանցական երդում մ՚էր ատի, հա՛յր սուրբ. այդպիսի երդում մ՚ընելը՝ երիկէն իր կնկան սիրոյն լաւագոյն մասը կորզելէն ետք՝ դիտաւորութեամբ անօրմէ յափշտակել էր նաև իր աղջկին սիրոյն լաւագոյն մասը։ Ա՛հ, այս մասին կը համաձայնիք, ո՛ հանդստակեացութեան տիկուն առաքեալներ։ Հոգևներուն ծաղիկը կը քաղէք, առաւօտին անուշահոտութիւնը կը շնչէք, և մեզ կը թողուք վրայն պահարանը որու մէջ իր մաքուր խունկերը ննացած չեն։

Ասի երկնային սէ՛ր կանուանէք դուք ձեզի համար։ Կը հասկընամ թէ ինչո՛ւ կանուանէք, վասն զի այն հոգևներէն երկիին կամ հօրը ննացածը ձեր ցաւերուն արժանի չէ միշտ, և կնիկէն ան-

պէս ձեր մասն ունենալու հնարհիւ կը քաղէք այնպիսի վայելումներ և մխիթարութիւններ որք հրաշալի կերպով կօղնեն ձեր քաջասրտութեան :

Արդ պիտի կեցնեմ քեզի հոս , հայր սուրբ , վասն զի Ալիսիան փրկելու համար՝ քեզի դէմ պիտի կռուիմ կամքիս բոլոր ոյժերովը : Ալիսիան որու խոլճն անարատ , բանաւորութիւնը յստակ և բարոյական ազատութիւնը հզօր է , չպարտաւորիր ճանչնալ այս կեղծ սէրերը որք օրհնուած երկամուսնութիւն մ'են :

Այսօր որդիական կեղծ սէրը կը ներշնչես անոր . վաղը քեզմէ աւելի երիտասարդ և գուցէ նուազ զօրաւոր քահանայ մը բարի դիտաւորութիւններով կաշխատի ամուսնական հոգևոր սէրը ներշնչել անոր : Թողուցէ՛ք այդ աղետաւոր սուտ թիւններն որք այնքան խորունկ պիտութեամբ մ'և այնքան նուրբ իրաւախոհութիւններով կը ծպտեն սրբավայրերուն բանաստեղծութիւնը և վանուց հիացական թուլութիւնը : Գիտնաս որ շա՛տ տեղեկութիւններ ունիմ ձրնշուած մանքին մթին արամներուն և մահուան կեանքին հետ ամուսնութիւններուն վրայ : Վանդակներուն միւս կողմն երէք չորեքար անդամ այն փափաքելի մարդն որ կը փափաքի , կայ բան մ'որ այնքան նիւթաւորական ըլլայ որքան են այն հարմիքները որոնց մէջ հոգիները զգայուն և աստուածային ուսուցիչը պաշտելի կուռք մը կըլլայ պիղծ տկարութիւններու մէջ , այն ուսուցիչը , կըսեմ , զոր կուսապաշտական Պլանշը քու պատկերիդ կը նմանեցնէր և զոր վանքին կոյսերը ինչպէս իրենց միաբովը , նոյնպէս և բերնովը կը պաշտեն : Պիղծ անուանեցի այն տկարութիւնը , վասն զի գձուձ և աղտոտ է ինչ որ բնութիւնը կը խաբէ զոհ ընելով զայն :

Ի նանիր պիտի քաշես երկիմիտ խօսքին ոսկեզօծ վարագոյրները երևակայութեան այս շուայտութեանց վրայ . պիտալի են անոնք ինչպէս փիլիսոփային նոյնպէս և անկիրճ քրիստոնէին , և եթէ զայրոյթ չեն տար քեզ այն շուայտութիւնները , պատճառն է կամքի և սովորութեան զօրութեամբ դատողութիւնդ անոյշ իրերու անզգունդին մէջ կուրած ըլլալդ , պատճառն է քեզի համար պարտաւորութեան օրինապիր մը շինած ըլլալդ ուր մէկ դռնէն եկնողը միւս դռնէն կը մտնէ , պատճառն է ճիշդ տան և ներքորդ դարու մէջ

ու Աստուծու քեզի շնորհած ընտիր կարողութեանդ հակառակ միաբդ պահած ըլլալդ կամայական մանկութեան վէճակի մը մէջ որու տակուն արմատները միջին դարու մէջն են , և վասն զի կէս մ'երկնից և կէս մ'ալ երկրիս յարելով՝ որք անեզրութեան հետ միութիւն կը կազմեն , ուզած ես զանոնք իրարմէ և ինքզինքդ ալ քեզմէ բաժնել : Այս բաժանումն աննման ճշմարտութիւն մը չէր կրնար ելնել :

Բռնադատուելդ ստելու աննման ազնիւ բնազդումներուդ , զղջալ , դէրբուկ և կեղծաւոր ըլլալու , դերեր խաղալու , հօր մը խղճին վրայ ծանրանալու , զինքն իր աղջկան դէմ զրդռելու , իր արժանապատուութիւնը խոնարհեցնելու՝ իր տկարութեան անհեդեդ խստութիւններ տալով , սոսկալի զէնքեր զոր չկրնար գործածել և որք իր կուրծքին դէմ կը դառնան : Պարտաւորեցար վիպային և տղայական շինք մը շինել , երդախառն թատերգութեան սիրահարի մը կամ հօր մը պէս թափառիլ հին դղեկի մը պատերուն բոլորտիքը , քարայրի մը մէջ ծաղիկներ դնել , խորհրդաւոր նամակներ գրել , նոր անուռնով մը ներս մտնել , ծուղակներ լարել , արքայութեան խաղովմով տկարամիտ այլ մինչև անատեն հաւատարիմ բնաւորի մը մոլորեցնել , վերջապէս՝ գործը գլուխ հանելու համար՝ գաղտնապէս մտնել կոյսի մը սենեակն ուր ես խակ , որ ճշմարտիւ իր հոգևոր հայրը , իր նշանածին հայրն եմ , պիտի չհամարձակէի՛ մտնել առանց իր հաւանութեան :

Ազատելու համար Թերևս երևակայական վտանգներէ՝ պարտաւորեցար պատերը հարցուփորձել , անոնց վրայի դրուագը հանել , գաղտնի կերպով , այն ամէն զգուշութիւններով և յօժարակութիւններով որք օրէնքէ դուրս արհեստի մը յատուկ են , արհե՛ստ որու անունն չեմ ուզեր տալ : Որքա՛ն հակակիր են այս ամէն բաները քու բնաւորութեան և որքա՛ն պարտաւորեցար վշտանալ :

Եւ այս ամէն բաները ընդ բռնելու համար մօր մը տուած երդումդ զոր Աստուած չընդունեց և որու խղճդ չկրնար հաւանիլ ... : Ձի՛ ... այս ամէն բաները պարտաւորութենէն առաջնորդուիլը զգացող մարդուն անատարբերութեամբն և հանդարտութեամբը չըսի՛ր : Հարիւր անգամ ընդ Աստուծու մտապէս , «Տե՛ս դիտաւորութիւնս

« Դուն չե՞ս այն անողոքելի տէրն որ կը գոչէ մեզ թէ նպատակը
« կարդարացնէ միջոցները : Աշխարհիս վրայ փոխանորդդ ո՞չ ապա-
« քէն ես՝ քահանան եմ՝ որ կը պարտաւորի յաղթել ամեն խո-
« չընդոտներու , և ի պահանջել հարկի ուրիշ մարդերու , քաղա-
« քային և մարդկային օրէնքներու հակառակիլ քան թէ նուիրական
« անձովս ներկայող Եկեղեցիին վրայ բիծ մը թողուլ :»

Բայց Աստուած չէր պատասխաններ քեզ , դողալուր այտերդ և տենդէն փայլող աչերդ բաւական կը յայտնեն ինձ մարդիդ կրնութիւնը : Դու միայն կիսովին կրօնամոլ ես , և զղացումին այն մարդը , այն ձշմարիտ մարդն որ կը խօսի ի քեզ , տակաւին չիրցար յաջողիլ նա-
հատակելու . կը կռւի նա հայր Օնօրիոյին ձնշումին ներքև , ար-
իւն կը թափէ , կը հռնչէ և չընկրկիր : Իրեն դէմ զԱստուած առ-
ջև կը բերես , այլ Աստուած կը քաջալերէ զինքն ի քեզ և քեզի դէմ :

Թերևս հարկ պիտի ըլլայ ընկրկիլ այդ զգայող մարդուն առջև , վասն զի քու հասկցած կերպովդ չպիտի հասնի սրբութեան վեճա-
կին քեզի առանց զրկելու հատարէդ կամ խեղդէդ : Իրաւունք չու-
նիմ քեզի խրատելու : Կարելի է թէ խռովութիւնը լուսամտութե-
նէն , մտքը լոյսէն , գժոխոց և աղապուրեան վարպետութիւնն-
ներու յաւիտենական խաւարը երկնից և օրհնաւոր սիրոյ յաւիտե-
նական կեանքէն վեր դասես : Կրկից հասակն անցա՛ւ քեզի համար,
կըսես ... : Չէ՛, վասն զի վրիժառութեանդ և հալածումներու հասա-
կը կը մնայես : Զգուշացի՛ր : Սակայն ինչ ալ ըլլայ վիճակդ մեր
մէջ , օր մը դերեզմանէն անդին պայծառ պիտի աւնտես , և որով-
հետև ոչ անվախճան պատիժներու և ոչ ապարդիւն փորձանոց կը
հաւատամ , կխոնարհեմ քեզ թէ նորէն պիտի դտնուինք տեղ մ՛ուր
աւելի աղէկ պիտի համաձայնինք և ուր փոխանակ կռւելու պիտի
սիրենք զիրար . բայց որքան դուն , նոյնքան և ես չեմ հաւատար չա-
րին անպատժութեանը և մոլորութեան զօրութեանը : Ուստի կը
հաւատամ թէ սրտիդ կանայական խստութեան պատիժը ուրիշ կեանքի
մը մէջ պիտի կրես սրտի սաստիկ յօշոմներով : Սակայն քու ձեռքդ
է յառաջդիմական երջանկութեանդ ուղիղ ճամբան մտնել վերստին ,
վասն զի ապահով եմ թէ մարդս այս աշխարհիս մէջ իսկ կրնայ ա-

մեն յանցանքը սրբել : Մարդկային հոգին ստրջանայ վերականգնում
շքեղ զօրութիւններ ունի : Ասի՛ներհակ չէ ձեր վարդապետութեանց ,
և ձեր ղՂՋ-ամ բառը շատ բան կրսէ :

Մարդուր քրիստոնէութիւնն և շատ մը փրկաւէտ պատուէրներ ,
զոր կաթոլիկութիւնը տուած է , ձշմարիտ սրբութեան ասպարէզը կը
բանան առջև : Ան օրն որ պիտի կրնաս շատ մը սխալներ դուրս
հանել յաւիտենապէս ձշմարիտ շատ մը վճիռներէ , բարութիւն
պիտի ընես առանց ջանադրութեան , պիտի ձանչնաս սրբակեցութիւ-
նը՝ առանց կսկիծ , խոնարհութիւնը՝ առանց ներքին բողոքարկու-
թեան , ողորմութիւնը՝ առանց վարդապետական սահմանումներու թեան ,
բարեկամութիւնը՝ առանց դարձուածի , հաւատքը՝ առանց տկարու-
թեան , և յոյսը՝ առանց սահմանի : Ան է կատարելութեան վե-
ճակը որու ամեն սիրտ ունեցող մարդ , եթէ տակաւին անկեղծաբար
բարեսէր մարդ մ՛եղած չըլլայ անդամ , կրնայ հասնելու փափաքն
ունենալ , և հասնելու համար ձշմարտին այս սահմանն ուր որ և է
չարութիւն ա՛լ չիմոձեր լուսաւոր և համոզուած մարդը , հարկ չը
կայ վիշաեր կրելու , քուրձ հագնելու , ծոմ պահելու , և Սատա-
նային հետ կռւելու : Չէ՛, չէ՛ս . ձամբան աւելի պարզ , աւելի
կարճ և աւելի ուղիղ է . այս ձանապարհին անունն է քննութիւն
առանց խոչընդոտներու , և կրօնք առանց խորհրդոց :»

Մօրէալինն աչերը նորէն դետինը կը նայէին ակնայեռ : Ամեն-
ևին պատասխան չտուաւ : Ոտք ելաւ , պատուհանները բացաւ ,
աստղերուն նայեցաւ , և դիշերուան օդը շնչեց : Երկար ատեն կե-
ցաւ՝ իբր թէ կսղոթէր . ապա վերստին Պ . Լըմօնթիէին քովը ե-
կաւ , որ հարցուց իրեն թէ տակաւին կուզէր կարդալ և հասկնալ
տիկին Լաճենթինիին վերջին դիրը :

—Հարկաւոր դատողի որ կարդամ և հասկնամ , պատասխանեց ա-
բասը , կարծեր էիմէ կրնամ զանց ընել ատ : Այդ դիրը թերևս իր
աղջկին վերաբերող ուխտ մ՛է : Եթէ զօրապետէն դաղանի կը պա-
հենք այդ ուխտը , ո՞չ ապաքէն մեզ կը պատկանի զայն կատարելու
աշխատիլ :

—Ուրեմն կը կարծես թէ լուսաւոր կամք մ՛է այն :

—Եթէ ապահով ըլլայի այդ մասին , նամակն իր հասցէին կը

Յանձնէի . սակայն կը վախնամ որ այդ նամակը չպարունակէ յի-
մարութեան դործ մը , եւ անդադար խոստովանութիւն մ'որու մէջ
թերևս հարուած մը տուած ըլլայ ինձ : Արժանի չեմ այդ նախա-
տինքին , և չեմ պարտաւորիր թողել որ ընտանիքի մը մէջ այս խը-
ռովութիւնը բերուի :

Պ·Լըմնթիէ նորէն Մօրէալին ցուցուց պահարանը որ Լիւ-
սիայէն առաջին անդամ ձաշակ առնելու օրուան կը վերաբերէր :

—Ահա նախատեսութիւններ որք մտածուած են և չիմարութեան
հոտ չունին , ըսաւ Պ·Լըմնթիէ : Տակաւին ժամանակ կայ , հայր
սուրբ : Կը կարծե՞ս թէ բացարձակապէս պէտք է աւելի հեռի
երթալ :

—Պէտք է , պարո՛ն , ատի Լիւսիայէն կը վերաբերի , Լիւսիայինն
է ատի . Լիւսիան արտօնութիւն տուած է քեզ , և կղզւոյս թէհա-
մակի մը դաղտնիքին վերաբեր , մեռնող կնկան մը կամքին վերջին
անդամ հօր մը հանդստութիւնն և քրիստոնէի մը հաւատքը կայ :

—Կարդա՛ ուրեմն , եթէ կը համարձակիս , և մինակդ կարդա՛ ,
ըսաւ Լըմնթիէ՝ նամակը յանձնելով անոր : Անախորժ է ինձ այս
կնիքը քակել , և երբէք չպիտի համարձակիմ քակելու : Խոստովա-
նահայրն եղար , հաւատքդ ընկերային պատուոյ օրէնքներէն կազատէ
քեզ . իսկ իմ խիղճս չկրնար այսպիսի իրաւունք մը սեպհականել
իրեն , քանի որ կը վախնայ տեսնելով թէ դուն կառնուս այդ ի-
րաւունքը , տակաւին եթէ հոս մեծ յուսահատութիւն մը կամ տմօթ
մը կայ ուսկէ պէտք է զերծ պահել ընտանիք մը , դուն միայն
կրնաս ամէն բան ընելու համարձակիլ այսպիսի փափուկ պարա-
գայի մը մէջ , դուն որ դէշութեան պատճառն եղար :

Մօրէալին առաւ նամակը , քակեց կնիքը , պահարանը ձմլեց և
և նետեց՝ իր եռին ապաստանարան մը չձգելու չափ յանդուգն մար-
դու մը զօրութեամբը : Պ·Լըմնթիէ ոտքերուն՝ խղճահարութեան
և վարանումի այս բացակայութիւնը տեսնելով : Չկրցած էր հա-
մարձակիլ ինքնին ուրանալու մարդուն ուղղասիրութիւնը , և հիմա
քահանան՝ իր անձկութիւններէն թեթևած և կացութեան տէրն և-
ղած՝ նորէն միշտ կանգուն և ամենակարող կերևար կնկան և էրի-
կին մէջ , նաև մահուանէն ետք :

Սակայն քիչ առեց իր յաղթանակը . Մօրէալին ժպտունեցաւ ;
դողաց և նստաւ բոլորովին վհատած . ապա նամակը Լըմնթիէին
երկնցնելով՝ ըսաւ .

—Ընթերցութիւն ըրի վախնալովս : Խե՛ղճ կին : Գաղտնիք չկայ
եղեր այս նամակիս մէջ : Կարդա՛ :

Նամակը կարճ , գիրը դժուարաւ ընթեռնլի , իսկ խօսքերը կտրուկ
էին :

« Սոսկալի տագնապներս պահ մը կը դադրին ··· : Կուզեմ ը-
« սել ··· : Պիտի կրնամ ··· : Խելքս դլո՛ւխս է : Կը հաւատամ թա-
« րի , արդար Աստուծոյ ··· : Մեր աղջի՛կը ··· թո՛ղ ներէ ինձ
« իր լքանիլը ··· : Սիրելի պղտի՛կ ··· : Քրիստոնէական մեծցո՛ւր զայն :
« Ոչինչ պէտք է աւելի : Ո՛չ չափազանցութիւններ ; ո՛չ վանք ···
« Նաւա՛գ քահանաներ ··· ազատութի՛ւն սիրելու ··· առանց կրօ-
« նական պայմաններու ··· : Մնա՛ս բարև : Սիրէ՛ Լիւսիան ··· մի՛
« մտնար զիս ··· : Դէշ սիրեցի ··· : Շատ յանցաւոր ; միայն ես
« յանցաւոր ··· : Ներէ՛ , երի՛կս ···· : Քու խեղճ ՊԼԱՆԸԴ

Մօրէալին կարատաստէր :

—Ահա կը տեսնես որ մահուան միջոցին մարդս խելքին և բնու-
թեան կը դիմէ վերստին , ըսաւ Լըմնթիէ : Պատիժ այս նամակով
կրօնականութիւնը ուրացած է : Եւ հիմակ ինչ պիտի ընես : Ա-
ռանց բան մը խոստանալու ինձ պիտի չկրնա՞ս այս գէնքը զոր ունէի
պիտակրութեանդդ դէմ և որու գինը չէի ձանչեր : Մի թէ այս է
որոշումդ :

—Պարո՛ն Լըմնթիէ , պատասխանեց Մօրէալ , եթէ միայն
այդ գինն ունենայիր ինծի դէմ , ոչինչ էր այն : Ջերմեռանդ եր-
կիւղածութիւնը զոր դժուար չէ վերստին ներշնչել զօրապետին ;
կը պատուիրէ իրեն չանսալ այս թոյլատուութեան և ազատութեան
փափաքին զոր կինն աղջկին համար կը յայտնէ իրեն : Սակայն իբր
մարդ խիղճովս կապուած եմ քու նկատմամբդ , և եթէ պարտա-
ւորէի անդամ կուտելու կրօնական և քահանայական խղճիս տապ-
նասներուն դէմ , քա՛չ կղզւոյ թէ պէտք է սակայն երբեմնակի մը-
տիկ ընել սրտին : Քիչ մ'առաջ ինձ լաւ բաներ ըսիր զոր չպիտի
մոռնամ : Զղջդեցիր վարդապետութիւնս , սակայն խորհրդածու-
թեանդ առարկէդ մը բացիր առջևս , խորհրդածութիւններ զոր

—Հետդ գալը ալ կասկած մ՚է ։ Ա՛լ կասկած չունիմ՝ վասն զի պատնուեցանք ։ Ասկից ՚ի զատ ինքնին երդում ըրած եմ չաժժուիլ Լիւսիայէն մինչև որ զաւկիս պաշտպանութեանը ներքև չդնեմ զինքը ։

—Ի՞նչ կայ վախնալու բայակայութեանդ ժամանակ ։

—Ոչինչ և ամէն բան ։ Զօրապետին մէկ քմահաճութիւնը , մը մեհեան միջոցին ուրիշի մը վերադարձը , հայր Օնօրիոյին չկիտեմ ինչ յիմարութիւնը ։ ։ ։ Ուստի ես հոս կը կենամ , և դուն ։ ։ ։ դնա՛ ։

ԵԶՐԱԿԱՑՈՒԹԻՒՆ

Պ ։ Լամպնթիւ Մօրէալին մինչև կայարանը տանելէն ետք պնաց Լիւսիան տեսաւ , որ իր մեծ-հօրաքոյրին ներկայեց զան , և բարեմիտ անձն ուրախացաւ երբ լսեւեցաւ իր ախտին թէ ա՛լ աբասը չէր հակառակեր այն նպաստակներուն որոնց ինքը նպաստած էր ՚ի սկզբան ։ Օրիորդ Տը Թիւրտի այս վերջին ժամանակներս շատ տարբերուած էր ։ Լիւսիայէն դէպ ՚ի քահանայն և եղբայրէն դէպ ՚ի զօրապետը տատաներ էր՝ առանց լուծում մը դանելու ինքնին ; և ամենուն ըսելով ։

—Ա՛խ , տատուի՛ս շատ անախորժ բան մ՚է ասիւ ։

Ա յս էր իր ձեռաբանն ամէն կարծեաց հնազանդելու առեն , այս էր իր վանդի ազազակը ։ Վայելչ կերպով ընդունեցաւ Էմիլին հայրը և ներկայեց զան իր ամէն ծեր մարդերուն որք նախ երկիւղով , ապա հետաքրքրութեամբ և վերջապէս համակրութեամբ նայեցան պ ։ Լամպնթիւին երբ սա փոքր լինչ խօսակցեցաւ անոնց լուրաքանչիւրին հետ ։ իր ձևերն ընտիր , խօսուածքը վայելուչ և հասարակ , և վրնքը լաւագոյն ընկերութեան ճաշակի տէր գտան ։ Կան շատ անձինք որ ասկից առվելն չեն ուզեր անձնատուր ըլլալու համար ։

Պ ։ Լամպնթիւ հետևեալ օրը թիւրտիի մէջ Լիւսիայեն տուաւ այն սահմանադրական տեղեկութիւնները զոր կարելի էր տալ ։ Արդեն խիստ յաջողակութեամբ հաստատել անոր միսթիդական աղդեցութեանց վանդը՝ առանց հարուած տալու ոչ սիրելի Լադենթինին , ոչ ալ քահանային զգայմանց բարոյականութեանը ։ քայց Լիւսիայէն գաղանի չպահեց այն երկուքը զոր մայրը եռանդով համակուած վայրկեան մը մէջ բռնի ընել տուած էր Մօրէալին ։

պիտի կշռեմ հաւատքիս հետ համաձայնեցնելու համար , կարելի կերևայ ինձ այս բանը ։ Ինչ որ բարի է , չկրնար անհամաձայնելի ըլլալ Քրիստոսի կրօնքին հետ ։

—Ա՛յդքան միայն ։ Ոչնչութիւնդ փոքր լինչ փոխուած ըլլալուս յոյս կը տաս ինձ , սակայն եթէ հայր Օնօրիոն ներզործէ վրադ , թերևս ուրանաս լինչ որ հիմա կը շնորհես ինձ , խիղճդ նորէն իր միւս ահանջովը պիտի սկսի լսել , և ապահով ըլլալով թէ չեմ կարող գաղանիքդ երևան հանելու , պիտի սկսիս կռիւը ուր որ ձըգեր էիր զայն , այնպէս չէ ։

—Ո՛չ , պոչեց քահանան՝ վերատրելով այս տարակոյսէն , շա՛տ կարհամարհես զիս ։ ։ ։ Ա՛խ , որքա՜ն կանխակալ կարծիքներ ունիս խեղճ քահանային դէմ ։

—Ջնջէ՛ այն կարծիքները , յայտնէ՛ միայդ որոշապէս , մարդ եղի՛ր , կենդանի մէջ դեթ վայրկեա՜ն մը տիեզերական ընկերութեան անդամ մ՚եղիր ։ ։ ։

—Լա՛ւ , բաւ Մօրէալին , կը մնկնիմ , կերթամ զօրապետին հաւանութիւնը առնելու և քեզ բերելու ։ Գոհ պիտի ըլլա՛ս ։

—Խօսք առ՛ր ինձ թէ այդպէս պիտի վարուիս ։

—Նամակը պահէ՛ ։

—Ի՞նչ ընեմ այնպիսի նամակ մը զոր ես գոյ , պուն բացիր , և որ ձեռքիս մէջ կորուած տեր մ՚է ։

—Խօսքս պրաւականէ մը վի՞ր կը գտնես , եթէ նաև ծանր ըլլայ պրաւականը ։

—Ա՛յո՛ , հա՛յր տերը , և կը պահանջեմ որ տաս խօսքդ ։

—Կը տամ յանուն Քրիստոսի , բաւ Մօրէալի՝ ձեռքը երկնցնելով , և հիմա հաստատէ ինձ թէ կը հաւատաս խօսքիս ։

—Բան մը չկայտնելու համար ես ալ իմ խօսքս տալով ։

—Չէ՛ , անօգուտ է ինձ խօսք տալդ ։ Կը հաւատամ քեզ ։ Համբուրէ՛ զիս , այս է քեզմէ բոլոր ուզածս , և ես ալ յանուն Քրիստոսի կուզեմ որ համբուրես ։

Եւ իմաստասէրն ու քահանան պաղնուեցան ։

—Հիմա , կրկնեց Մօրէալի՝ սաստիկ յուզուած , տա՛ր զիս երկաթուղիին կայարանը , կամ հետս եկո՛ւր զօրապետին կեցած տեղը , պիտի տեսնես որ խիղճս ասսատ չունի ։

յայտնեց անոր նաև թէ. մայրն ինչպէս եղբէն՝ պահ մը հանդարտ և խելքը գլուխը եղած միջոցին՝ թողուցած էր մելիկրծոմթիւնը : Ըսաւ Լիւսիային նամակին պարունակութեան այն մասն որ իրեն կը վերաբերէր , առանց ըսելու սակայն թէ որո՛ւն ուղղուած էր այն գիրը , և Լիւսիան լացաւ՝ վերջապէս խնդալով թէ մայրն օրհնած և իր վրայ ցաւած էր :

Էմիլ՝ իր հօրը խրատին համեմատ եկած էր այն քաղաքն ուր զօրապետը հրամանատար էր : Վերոյիշեալ իրողութիւններէն երկու օր հոգ մեծապէս զարմացաւ Էմիլ՝ Մօրէալինին առտու կանուխ իր սենեակը մտնելը տեսնելով : Քահանայն եւս անդադարէն համբուրեց Էմիլը և ըսաւ անոր որ շուտով հաղորդի : Միասին զօրապետին տունը գացին , որ շատ յուզուած այլ ոչ զարմացած երեցաւ : Արդէն տեսած էր զՄօրէալին :

Էմիլ ամենևին տեղեկութիւն չունէր իր հօրն ու Մօրէալինի մէջ անցած գացած իրողութեանց վրայ : Ինքն ալ շատ յուզուած էր : Քահանային լուռ կը մնար :

—Աղէ՛կ , աղէ՛կ , ըսաւ վերջապէս զօրապետը Մօրէալինին , ուրեմն շատ խոսիլ վարուելայ ըստ քու կարծեայ : Կարծեցի թէ աղէկ էր այնպէս վարուիլ ... : Գիտես որ մենք՝ զօրականք՝ կը հասուսանք իշխանութեան , կը սիրենք կրաւոր հնազանդութիւնը ... : Բայց կը սիրեմ աղջիկս , յուսամ թէ այս մասին չես տարակուսիր .... : Մանաւանդ որ բարի խրատ մ՚ընդունելու մարդ եմ ... : Քանի որ դուն կը հրաւիրես զիս որ հաճելի ըլլա՛ ... լու , նոքա՛ց արմատ կը հաստատիմ :

Ձեռքը Էմիլին երկնցուց՝ ըսելով .

—Երկու օրէն՝ի վեր հոս ես , և չեկար զիս տեսնելու : Հրամայեմ քեզ որ հոս ընես նախաճաշիդ : Սրահս մտի՛ր , ահեղարքի մը մէջ կը հագուիմ , կը գամ :

Էմիլ բոլորովին հանդարտ չէր : Մօրէալինին շուրթերուն վրայ տիար և խորհրդաւոր ժպիտ մը կը տեսնէր : Նաև անոր դունատ և յոդնաբեկ երեսին վրայ խիստ մեծ ահերով մը կը նշմարէր : Սակայն իրաւունք չունէր կասկածելու : Մօրէալին կը ժպտէր՝ տեսնելով թէ զօրապետը կարծես ակամայ կը փութար հաւանելու . բայց քահանայն չէր խոստովաներ այս հեղնական զգայումը , վասն

զի խոստովանելովը անոր վրայ ունեցած ազդեցութիւնը խոտոռանած կըլլար : Էմիլին հետ իր հօրը վրայ խօսեցաւ շատ սիրով , զգուշութեամբ խնացուց անոր թէ հայրն իր ամեն խղճահարութիւնները ջնջած էր , և երբ զօրապետն իր համաղգեստը հագնելով եկաւ առնոյ քով , Մօրէալին աներևոյթ եղաւ և ա՛լ չերևցաւ : Պ . Լագենթիի թևերը բացաւ անատեն Էմիլին , և ըսաւ .

—Ցիրաւի շուտիկ տղայ մ՚ես եղեր , ահա յաղթանակը կը տանի՛ս : Բարի զաւակ մ՚եղիր : Համբուրէ՛ , փոքր ինչ սիրէ՛ և սխալար մի համարիր զիս երբ խրատ պիտի տամ քեզ , և երջանիկ ըրէ՛ աղջիկս :

Էմիլ աշխուժիւ համբուրեց զօրապետը , վասն զի պղտոյ թէ զօրապետը բարութեան եղէ՞ ոչ զօրութիւնը , դէթ հարկաւորութիւնը և քնադրումն ունէր : Հարցուց Էմիլ թէ պիտի չգա՞ր Լիւսիային նեղելու և իր հաւանութիւնը տալու : Զօրապետը պատասխանեց թէ անկարելի բան էր առ այժմ դնալը , բայց թէ շատ չպիտի ուշանայ իր վերադարձը , և առաջիկայ գիշերուն գնդիմադրծութենէ մը սակաւ առ սակաւ դրդուելով թոյլ տուաւ Էմիլին Թիւրաի երթալու և ամեն ամէս , երկու կամ երեք օր հոն ձնալու մինչև որ լրանայ այն պայմանաժամը , զոր Լիւսիան դրած էր , ըսաւ :

Էմիլ նոյն օրն իսկ նամակ դրեց հօրը . . . . . .

«Զգիտեմ թէ իրօք Լիւսիան առաջարկած է այս պայմանաժամը , բայց եթէ առնէ երկար , եթէ տարիներ ըլլայ անդամ , հնազանդութեամբ կընդունիմ պայմանաժամը , եթէ դուն ես խրատողը : Բայց փա՛ռք Աստուծոյ , այդքան պահանջոտ չես դուն :

«Զօրապետն իր հետ քնելու տուաւ նախաճաշիկս , և խօսք առաւ իջնել դալու և առջի գիշերն իր հետն անցունելու : Կուզէ հետը տեսնուող պաշտօնական անձանց ներկայել զիս չէ թէ իբր իր փեսացուն , այլ իբր երիտասարդ մ՚օրուս կարևորութիւն կը տայ :

—Ուրիշ առենի համար օգտակար պիտի ըլլայ այս գիշեր քեզի անունդ ներկայելս , ըսաւ : Փիլոսոփայութեան հետ աղջականութիւնս երբ պիտի պարտաւորիմ յայտնել , մարդիկ նուաղ պիտի զարմանան : Խօսք տուր ինձ թէ այս գիշեր սիրելի կերպով պիտի վարուիս : Աշխատէ՛ ամենուն հաճելի ըլլալու :

Եւ զուարթ ու համարձակ կերպով մը շարայարեց .

—Ընտանեկան մէջ քանի մը հին դլուխ մարդ պիտի տեսնե՛ս : Մի դպնար անոնց սիրտերուն : Անօգուտ է դպնալդ :

«Քանի որ ինծի պէս չափահաս երիտասարդի մը դէրն համեստութիւն և զդուշաւորութիւն կը պահանջէ , դժուարութիւն չունիս այս խօսքը տալու : Ցունս վերապարձայ ուսիէ այսօրուընէ կը գրեմ քեզ նամակս : Կէս գիշերին պիտի մեկնիմ՝ զօրապետին տունէն եկնելով , և վաղը գիշեր գիրկդ և Լիւսիային ոտքը պիտի նետուիմ :

«Չէի պարտաւորեր զարմանալ երանութեանս վրայ . կրնայի պատասխանդ չկայտնեցիր ինձ , և միշտ դուշեցիր . «Ընդութիւն և վստահութիւն :» Ինչ վախ կրնայի ունենալ քանի որ ինծի համար դուն կաշխատէիր : Այլ սակայն կը կարծեմ թէ երազ է տեսածս, և այնքան յուզուած եմ որ ոչ այլ ինչ կրնամ ընել բայց եթէ Լիւսիան և քեզ , քեզի և Լիւսիան կը պաշտեմ : Հա՛սպա իր բարեսիրտ մեծ-հայրը , որքա՛ն հոգ պիտի տանիմ իրեն և ո՛րքան տաստիկ պիտի սիրեմ զինքը : Ըսե՛ Լիւսիային թէ իր հետ պիտի աշխատիմ մեծ-հայրը մինչև հարիւր տարի ապրեցնելու համար : Բայց դուն պիտի չմոդու՛ս մեզի , հա՛յր իմ : Ա՛խ , արժանի չեմ այսքան երանութեան , այլ սակայն , ինչպէս կը տեսնե՛ս , այս աշխարհիս մէջ երանութեան անհրութիւնը վայելել կը փափաքիմ : Վա՛զը , վա՛զը պիտի տեսնուինք :

«Ինծի համար Հանրին պա՛զ անպամ մը : Ահա տղայ մը զոր անշուշտ պիտի ծագրեմ եթէ ուզէ ինքզինքն ինքնամոդ մը տեսնել :»

Երբ Էմիլ հասաւ ի Թիւրան , Լիւսիան և պ· Լըմնենթիէ ընդունեցան երեք ամիսուան պայմանաժամը զոր Մօրէալին որոշած էր , թերևս յուսալով թէ Լիւսիան նորէն կընդունի իր կարծիքները , և համբերել տալու համար Էմիլը՝ թողուցին որ կարծէ ան թէ հայրն էր այս որոշումն ընողը :

Էմիլ քանի մ՛օր մնայ առանձին անարատ երջանկութեամբ սրբշնո , և հաւանեցաւ մնակը Շէնվիլ վերադառնալու : Չմախցաւ այս առանձնակեցութենէն , որ թոյլ կը տար իրեն ամիսի մնօք խորհիլ և ջերմեռանդութեամբ անդադարաբար վայելել իր ուրախութեանց և պարտուց տեսիլը : Նաև երախտապէտ եղաւ հօրն որ կուղէր Լիւսիային քով մնալ : Զօրապետն ալ դէմ չէր կենար հոն մնալդ . Մօրէալին ալ չէր համարձակեր այսպիսի դիմադրութիւն մ՛ընել

ըլլ : պ· Լըմնենթիէ՝ Թիւրանի մէջ տեղաւորուելով՝ կուզէր վճռել Լիւսիային բարոյական կացութիւնը : Ոչ միայն կը կարծէր թէ իր պարտքն է միշտ հսկել անոր վաղեմի խղճավարին կրօնամոլութեան հնարաւոր դարձերը , այլ նաև պարտաւոր կը համարէր ինքզինքը Լիւսիան բոլորովին վստահեցնելու իր զանկին սկզբանցը : Լիւսիան այս սկզբանց հակառակ տեսլազ ամեն բան զոհած էր ամուսնաբար .

Սակայն պ· Լըմնենթիէ չէր ուզեր խիստ շուտով անոր մէկ խօսքն համոզուիլ : Կը փափաքէր տեսնել Լիւսիային համոզուիլը թէ իր կեանքին մէջ քահանային ազդեցութեանը սահման մը դնելովին ու այս ազդեցութիւնը իր էրիկին ազդեցութեանը ներքև դնելով ինք դարձեալ քրիստոնեայ կը մնար : Ինչպէս տեսանք արդէն , վարդապետութեան հիմնական կէտերուն վրայօք փոխուած էր : Դժոխքը միշտ ուրացեր և կրօնական հաշտութիւն տեր էր : Իսկ ուրիշ կէտերու նկատմամբ եթէ տակաւին քանի մը տարակոյսներ ունէր , չէր խօսեր անոնց վրայ , և պ· Լըմնենթիէ ակնածութեամբ կսպասէր որ Լիւսիան մտերմապէս յայտնէ իրեն այն տարակոյսները :

Այս վստահութեան վայրկեանը շուտ եկաւ . սակայն Լիւսիան փոխանակ տարակոյսներ խոստովանելու ստուգութիւններ հաստատեց : Օր մը հայր Օնօրիօն Ջամպերիի մէջ քարոզ կը տար : Այն գիշերն ի վեր ուր Մօրէալիին և պ· Լըմնենթիէին մէջ վերջնական բացատրութիւն մը տեղի ունեցած էր , այսինքն գրեթէ ամիսէ մի ի վեր որ զօրապետն իր հատանութիւնը տուած էր , Մօրէալին չտեսեր էին : Էմիլ հետևալ օրը չէ միւս օր պիտի գար ամիսուան մէջ իր եռօրեայ այցելութիւնը ընելու համար : Կը յուսար իսկ երկարել այս այցելութիւնը , վասն զի զօրապետն խնդրացած էր թէ ինքն ալ պիտի գայ , և գրած էր անոր . «Եթէ խղճ քանի մ՛օր առաջ Սաւոյա դաս , ինձ պիտի սպասես հոն :»

Հանրին վճռած մեկնած էր իր նշանուհին տեսնելու համար : Կուզէր ամեն բան պատրաստել Էմիլին կարդացած օրն ինքն ալ կարդալու համար :

Հայր Օնօրիօն Հօթգօմպի մէջ տակաւին հիւրասիրաբար կընդունէր : Սակայն երկրին ամեն կողմը կը շրջէր գրեթէ ամենուրեք նստէր հաւքելով և քարոզ տալով . հետևի տեղեր կերթար հետևի առանց յոդնելու , ակնածութեամբ կը յարգուէր գիւղացիներ

բէն իր ըմբիշական թափառականութեանը համար այնպիսի հասակի մը մէջ որ այնքան յառաջացած կերեւար, ինչպէս նաև իր խորհրդաւոր ընթացքից և առեղնաբանութեանց համար զոր անոնց չհասկացած լեզուովը կընէր : Բայց և այնպէս պիւզայինները հիացումով մոխիկ կընէին իրեն և իր գրաւիչ միմոսութիւնն անոնց բարի օրինակ ու միանգամայն զուարճութիւն կը տար : Այս միմոսութիւնը կը վախցնէր կիները, յաջողելու մեծ պայման է այս ահարկութիւնը :

Ճանապրհի մէջ վանականը քարոզ տալու փորձ ըրաւ : Քանի մ՚ունկնդիրներ հասկցան ինչ ըսելը, զարմացան անոր զօրութեան վրայ, և իրաղութիւնը իմացուցին քաղքին այն բնակիչներուն որք ՚ի ծնէ Խաչացի էին կամ կը հասկնային Ֆրանսայի հարաւային սահմանագլխին լեզուն : Սրոշուած օրը ժողվեցան երկրորդ քարոզն համար :

Տարաձայնութիւնը հասաւ մինչև օրհորդ Տը Թիւրտիին ականջը, որու տունն այցելութեան եկեր էին Լիւսիան, իր մեծ-հայրն և Ենովիլին հայրը : Պ՚Լը մօնթիէ առաջարկեց երթալ և լսել առաքէն քարոզը : Լիւսիան նախ մերժեց, բայց Պ՚Լըմօնթիէ պնդեց կեցաւ իր առաջարկութեան վրայ :

—Երկար ատենէ ՚ի վեր պաղատիմ ձեզ կը քարոզեմ, ըսաւ Լիւսիային, և ո՛վ որ մէկ զանգակ կը լսէ, միայն մէկ ձայն կը լսէ : Պէտք չէ որ կարենաս լսել հօրդ թէ մի և նոյն ուշադրութեամբ երկու ականջդ ալ լսելու սովոր : Կը յանիմ որ Պ՚Մօրէաւլին աներեւոյթ եղաւ, և թէ հոս չգարոզեր քարոզչենանին տեղը :

Եկեղեցին դպրին ուր հայր Օնօրիօ խօսեցաւ ինչպէս պիտէր խօսիլ երբ միամտաբար քրիստոնէական խորհուրդի մ՚ազդեցութեանը ներքև կը գտնուէր : Փոքր ինչ աղյամիտ այլ խիտ սրտաուշ եւ զուտ աւետարանական առաքինութեան սեպհականութիւնները նկարագրելով :

Վերջ կը տար իր քարոզին երբ կանկ առաւ խօսք մը կիսատ թողլով, իբր թէ ուրուական մ՚անջած ըլլար իր առջևէն : Բեմին եզրին վրան ծռուեցաւ և նայեցաւ մթին խորշի մ՚ուր բնազդումով ուղղեցաւ աչքնուն նայուածքը, և ուր սակայն չնշմարեցին որ և է բան կամ անձ մ՚որ կարենար տհաճութիւն կամ զարմանք առած ըլլար քարոզչին : Ունկնդիրներուն ուշադրութիւնը վերսին իր վրայ ուղղեցաւ : Վանականին կերպարանքն ահարիւ երեւոյթ մ՚առած

էր, շուրթերը կը դողային, աչերը բոցեր կարձակէին : Քանի մը խօսք թոթովեց որը յանկարծական անդումի մը խորհուրդն աւելի դուշակել տուին քան թէ հասկցուցին, ապա անսթեւանյ մ՚արձակեց զոր տեղ մը կարդացած էր, և զոր կրնանք հոս նշանակել քանի որ ուրիշ տեղ հրատարակուեցաւ այն :

«Ճշմարիտ վտանգ : —Բայց ահա Ճշմարիտ վատն որու քով միւս ամեն վատերն անմեղ կերեւան . ահա հրեշն որ խեղդն աւելի ահարկու, հեթանոսէն և ուրացողէն աւելի յոռի է :

«Եկեղեցին Ֆրանսի քահանայն է, հայրասպանն է, առաքելոց դիւտովը տակաւին ծածկուած, բերանն աստուածային խորհրդովը տակաւին լի Ցուդան է ան :

«Կայ այս Ճշմարիտ վատը, տեսայ գինքը ու խօսիլը լսեցի : Իր մատնութեան անամօթութիւնը կը ժառանգէ հրեից ծողովանոցէն Հռովմայեցւոց պրետորական առեանը :

«Վա՛տ, մենք քեզի չենք արհամարհեր : Ինչ և ըլլայ մեքիդ թշուառութիւնը, ոճիրը սրտիդ մէջն է, և այդ ոճիրը շատ մեծ է : Անիծեա՛լ ըլլաս սրտիդ ոճիրին համար :

«Անիծեա՛լ ըլլաս ժողովուրդն զոր կը դայթակղես . անիծե՛ալ ըլլաս ահաբեկ քահանաներէն . թո՛ղ իր արդանդն անիծէ այն կինն որ ծնաւ քեզի . թո՛ղ իր ձեռքն անիծէ այն եպիսկոպոսն որ ձեռնադրեց քեզի . անիծեա՛լ ըլլաս յերկինս :

«Անիծեա՛լ ըլլաս, դռնապա՛ն, որ թշնամիին դուռ կը բանաս և ապաստանութեան զանգակը կը հնչեցնես, ընթերցո՛ղ, որ սուրբ դիրքերը սուտ կը հանես, երդմնեցուցի՛չ որ Պետրոսիներին անունը կը տաս, արբանեակ, որ Սատանային ջահը կը կրես :

«Անիծեալ ըլլա՛ս, սարկաւագդ յանցաւոր, դուռ որ Աստուծոյ ոչխն ընդունելիր սուրբ Եկեղեցիին գոյքը պաշտպանելու համար և որ կրսես դողերուն թէ նուիրական ինչքն անո՛նգն է :

«Անիծեա՛լ ըլլաս, սրբասլո՛ղ քահանայ, պղծո՛դդ խորանին, դարշելի՛դ հայրասպան, ամենէն սրբազան երդումները դրժո՛ղ : Մէն մի մատնութիւնդ տասը մատնութիւն է : Քեզի համար էր որ ըսուեցաւ : «Աւելի աղէկ էր որ ծնած չըլլա՛ր :»

«Եթէ չզղջաս, թող Աստուած համբէ չարութեան Ճամբուն վրայ առած քայլերդ, և թո՛ղ չմոռնայ անոնց և ոչ միւն . թո՛ղ քու

վըայ դիզէ մեղայ բեռն ու ապականութիւնը , մեղքեր զոր գործել կը տաս կամ կը ներես ։

«Թո՛ղ քեզի դէմ դառնան այն ամէն օրհնութիւնները զոր ընդունեցար և զոր կուբանաս . Թող քու վրայ ընկնին և ճզմեն քեզի իբր Սատանայի խորհուրդ մը ։

«Թո՛ղ ատրբ օծումներն այրե՛ն քեզի . այրե՛ն ամբարշտին ընծաներուն երկցած ձեռներդ , այրե՛ն Ճակատդ որու վրայ կը պարապուէր Աւետարանին լոյսը , և որ այնքան յոռի խորհուրդներ յղացաւ ։

«Թո՛ղ քահանայական աղտոտ շապիկդ բոցերէն քուրձ մ՚ըլլայ և Թո՛ղ Աստուած մերժէ քեզ արտասր մի այն բոցերէն քուրձին տաքութիւնը մեղմելու համար ։ Թո՛ղ աստղդ վկիդ վրայ ըլլայ ծըծմբեայ ճահիճին մէջ նետուած Բաբելոնի վկին երկնաքարին պէս ։

«Թո՛ղ ։ ։ ։ ։»

Հայր Օնօրիօն Թերեւս կանգ չառնար իր անաթեմայի բնագրին հետ , վասն զի բարկութեան սահմանադրութը (écluse) բացուած էր , և նուիրական առելութիւնն իր ամրոտալի և անյագ բերնէն անցած մաքերն կերպով կը ժայթքէր և կը հոսէր . սակայն Լիւսիան ելաւ և լսուելու չափ բարձր ձայնով ըսաւ իր մեծ-հօրը ։

—Դուրս երթա՛նք , հա՛յր իմ ։ Ասի քարոզ մը չէ ա՛լ , հայհոյութի՛ւն մ՚է ։

Եւ Պ· Տը Թիւրտիին թեւը մնռնելով դէպ ՚ի դուռն տղեցաւ . քայց Լըմնըթիէ որ օրիորդ Տը Թիւրտիին հետ Լիւսիային եւաէն կերթար , անցնելով այն սիւնին առջեւէն որու դէմ վանականն անընդհատ գոչած էր , Մօրէալին տեսաւ որ ուրուականի մը պէս ժպտոյն կերեւար ։ Աբասը Լիւսիային առջեւքը նետուեցաւ՝ կանգ մը ըսելով անոր .

—Յանո՛ւն Աստուծու մի՛ ըներ այդ դայթակղութիւնը ։ ։ ։

Եւ աւելի ցած ձայնով մը շարայարեց ։

—Եթէ ամուսնութեանդ պատճառաւ գլխուս վրայ դիզուղ աներեւոյթ ծանրները փոքր ինչ կարեկցութիւն կը ներշնչեն քեզ ։

Բայց Լիւսիան , որու համարձակ ձայնն իր յատուկ մեղմութեամբ հանգիստ կրնար ամէն մարդու լսելի ըլլալ , պատասխանեց քահանային .

—Չէ՛ , հայր սուրբ , երբէք ոտք չպիտի կոխեմ այն եկեղեցին

ուր յանուն Քրիստոսի անպատիժ կը քարոզուի մարդուս քամահրել իր նմանը ։

—Բայց զգուշացի՛ր , ըսաւ Պ· Լըմնըթիէ ժպտելով ։ Այդ անէծքին հեղինակը Պապէն համբուրուած և օրհնուած է , և Պապն անսխալ է ։

—Եթէ այդպէս է , պատասխանեց Լիւսիան բոլորովին բարձր ձայնով և ազդու կերպով , այսօրուան սկսեալ կամովիկ եկեղեցիին չեմ վերադարձիր ։

Մօրէալին յուսահատական շարժում մ՚ըրաւ և անհետացաւ եղաւ ։

Լիւսիան դուրս ելաւ ընտանիքին հետ ։

—Լա՛ւ , աղջի՛կս . ըսաւ մեծ-հայրը , հիմակ ես կուզեմ հաւատալ Աստուծու ։

Քանի մ՚անձինք անոնց եւաէն գային էին ։ Միւս ամէն անձինք ելեր էին՝ ՚ի սկզբան կարծելով թէ անհանգիստ է Լիւսիան , իրարու հարցափորձ ընելով , ապա մէկ մէկու կրկնելով Լիւսիային ըսած խօսքերը ։ Լիւսիան կը սիրէին , կը յարգէին և իր վրայ կրած քանչանային ։ Երբ հասկցան այն պժգուժի զգայումը զոր կը կրէր անտիական օրիորդը , այս թեթեւասէր բազմութիւնը , որ ամէն բազմութեանց պէս կը զուարճանար խօսքի զօրութեան խաղերը և սպառնալեաց յանկարծական թափկացումը տեսնելով , դղրդեցաւ և քաշուեցաւ , ոմանք իրաւունք տալով Լիւսիային բարեպաշտութեանը , ոմանք ալ քարոզչին Ճարտասանութիւնը պաշտպանելով , ոչ ոք համարձակելով հաւատքը դէմ ելլել՝ այն քարոզչին մնիկ ընելով ։

Հայր Օնօրիօն , որ բարկութեամբ համակուած ժամանակ տեսակ մը հոգեւոր ուրախութիւն կունենար և ա՛լ միայն իր ուրուականները կը տեսնէր , հնշմարեց իր ունկնդիրներուն մէջ պատահած իրողութիւնը ։ Վայրկեան մը հանգստանալէն ետք նորէն սկսաւ յանդիմանութեան ձառել և անիծել փրփրելով ՚ի բերան , ճօճուն ձայնով , արիւնաշաղախ աչքով ։ Միայն մէկ մարդ մնիկ կրնէր իրեն . այս մարդն էր Մօրէալին , որ շուրթին մէջ ծնրադրած կուգէր իր բաժակին դառնութեան մինչեւ մրուրը քամել ։

Երբ արեան ոտք ելաւ , վանականն ալ դուրս ելած էր . Եկեղեցին անմունչ էր . արեւամայրը պատուհանի ապակիներուն բեկբեկուն ցոլումները սալաքարերուն վրայ կը ցանէր ։ Մօրէալին հանդարտ

էր : Ողջոյնք ըրած էր , և թերևս առաջին անգամն էր Ճշմարիտ առաքելական ծառայասիրութեամբ աղօթած ըլլալը : Կզգար թէ ա՛լ այսուհետև յանդիմանութենէ ազատ էր և թէ իր կենացը մէջ հիմակուան չափ հաւատացեալ չեղած էր : Գնաց Տըլևիժ կոմսին տունը , և երեք կարճ նամակ գրից որոնցմով կը վերջնիք իր նամականին :

ԱՒ ՀՕՑՐՆ ՕՆՕՐԻՕ

Հա՛յր , ընարհակալ եմ այն ամէն եռանդից փոխարէն զոր հոգիիս փրկութեանը համար ցոյց տուիր : Իր արդիւնքն ունեցաւ այդ եռանդը : Ընորհիւդ այսօր կը հասկնամ ինչ որ չէի ուզեր հասկընալ , այսինքն Ճշմարիտ կրօնքը և Ճշմարիտ պիտակրութիւնը : ըստակ կը զրկեմ քեզ որպէս զի կարենաս Հռոմ վերադառնալ և աղքատները սփոփել : Սավոյայի մէջ վանք մը հաստատելու նպատակս թողուցի : Մնաս բարեաւ յաւիտեան : Կօրհնեմ զքեզ բարեխամութեանդ համար :

ՄՕՐԻՆԱԼԻ

ԱՒ Պ· ՕՆՕՐԻ ԼԸՄՕՆԹԻԻ

Պահ մ՛առաջ հայր Օնօրիոյին Ճամբայ տուի և հիանչենապէս քաժնուեցայ իրմէն : Լիւսիան իրաւունք ունէր . ա՛լ սուրբ չկայ , ա՛լ և ոչ իսկ քրիստոնեայ կայ ուր որ աստեղութիւնը կսկսի : Թող ներէ ծերունի մ՛որուն դիտաւորութիւնը բարի էր , և որուն մտայղին կարողութիւնները սակայն պղտորուած են տարիքէն և խաւարութիւններէն : Թո՛ղ Լիւսիան բոլոր նկերցեցիին վրայ չտարածէ իր տհաճութեան եզերքները : Թող արդարասէր և հեզ ըլլայ ան : Պարո՛ն , անի քեզի հետ հարկաւ սիրտ զարգանայ առաքինութեամբ և իմաստութեամբ :

Ընդունէ՛ հրաժարական ողջոյններս , պարո՛ն , և ընդունէ տուր նաև տղայիդ , աղջկիդ և իր յարգելի մեծ-հօրը : Ցաւիտենական են այս մեռս բարևները : Ներէ՛ ինձ այն ամէն վիշտերը զոր պատճառեցի քեզ : Եթէ գիտնայիր թէ որքան անկեղծ է սիրտս , չէիր վարաներ արձակելու զիս :

Ներէ՛ որ քանի մը խօսք յաւելում միայն քեզի համար : Մեծ

աղէկութիւն մ՛ըրիր ինձ , պարո՛ն , ունենալով և յուշնելով իմ վրայ համարում մ՛որուն կուզեմ արժանաւոր ըլլալ , և շնորհելով ինձ բարեկամութիւն մ՛որուն պիտի կրնամ արժանի հանդիսանալ խոհիս ջերմութեամբն ու հաւատարմութեամբը : Ձեմ քաշուիր Թրաբի վանքը ինչպէս կը խրատէր զիս հայր Օնօրիոն : Ա՛լ կամ՛ալին խելքս վանդի մէջ պիտի չդնեմ . կուզե՛մ որ հաւատքս բեղմնաւոր ըլլայ : Վատնելու հարստութիւն մ՛ունիմ : Ինքզինքս միայն իմ ողորմաբաշխս պիտի ընեմ , և պատահաբար այս կամ այն Ճամբէն անցնելով ամենաուրեք բարեկամական խօսքը և ուղևորէն խոնարհական և անանուն պարզեւը պիտի սփոեմ աղքատին վրայ առանց հաւատքի խորութիւն ընելու : Պիտի չանամ որ երկար տևէ ուղևորութիւնս , վասն զի դեղցիկ ուղևորութիւն մը պիտի ըլլայ այն , և այսուհետև ունենալու կեանքս կուզեմ այս Ճամբորդութեան յաստկացնել : Պարո՛ն , բարեհաճէ՛ ներփակեալ նամակը Լապենթիին զրբատուիրն յանձնելու , և թոյլ տալու որ ինքզինքս անուանեմ

Ընդ ձեզ

Բարեհամբ ՄՕՐԻՆԱԼԻ

ԱՒ Պ· ԼԸԳԵՆԹԻՆԻ ՁՕՐԱԳՐՑ

Պարո՛ն Ձօրապետ ,

Երկարատև Ճանապարհորդութիւն մը սկսելու միջոցիս քեզ վերջին ազերս մը պիտի ուղղեմ , որ է աղջկիդ փորձին ժամանակը կարճել և հաւանիլ անոր մեծատուն ամուսնութեան : Կարծիքներուդ պահպանութեանը համար ըրիր ինչ որ արժանապատուութենէդ կը պահանջուէր : Ընչսօր ստուգապէս գիտեմ թէ այս արժանապատուութիւնն երբէք չպիտի ուրացուի և երբէք հարուած չպիտի կրէ Պ· Լըմնենթիէին և իր տղուն պատճառաւ : Նաև ստուգապէս գիտեմ օրիորդ Լիւսիային Ճշմարտապէս կրօնասիրական զգացումները : Ընչս օրուընէ բոլորովին ազատ ձգէ՛ իր ընտրութեանը մնալն , և այսպէս ընելով ոչ միայն իրը բարի քրիստոնեայ պիտի վարուիս , այլ նաև երջանիկ և երախտապէտ պիտի ընես քու ամենախոնարհ և ամենահնազանդ ծառայդ

ՄՕՐԻՆԱԼԻ

Մօրեալին Տըլևիժ կոմսին տունը քաշուեցաւ առանձին որպէս զի կարգադրէ իր գործերը , և իր ուղևորութեանդ ժամանակ ամե-

Ներքեւ սառակ դանելու միջոցները ապահովէ . ապա պատրաստուեցաւ միւնակը մեկնելու՝ իր առաքելական նպատակը ամենախոնարհ անծանօթի մը վարագոյրին ներքեւ դործադրելու համար :

Երբ կը գոյէր իր արկղը , Պ·Լըմպնթիէ և իր տղան եկան իրեն երթալ բարեւ ընելու համար : Մօրէալին պահ մը վարանեցաւ ընդունելու զանոնք . ապա ինքն անձամբ դնաց բացաւ դուռը , դորովագին Համբուրեց Էմիլը , մէկ կողմն առաւ անոր Հայրը , և ըսաւ անոր .

—Քու կողմէ բարեսիրութիւն մ'է ինձ Տանկլուեթեան այս վերջին նշանը ապրի : Ուրեմն իրաւ է գնա չտեսնի :

—Չէ՛, ամենևին չտեսնի քեզի , ըսաւ Լըմպնթիէ : Ձպատի թէ դեղեցիկ և բարի բնաւորութիւն մ'ունիս որ կը մոլորիր : Բայց ապէկ ուշադրեցա՛ր : Կը վախնամ յուսահատութեան իրազութիւններէն : Ինչո՞ւ այդ յանիմանական մնաս բարեներդը :

—Բարեկա՛մ, պատասխանեց Մօրէալի , թո՛ղ գնս որ ծերանամ : Ցանկանին շատ երիտասարդ եմ, հետևաբար չեմ կրնար ա՛լ չսիրել , և կզդամ թէ շատ կը սիրեմ Լիւսիան : Այս անգամ ապատովեմ յանցական պատրանք չունենալուս , գինքը սիրելովս լոկ իր մօրը յիշատակը սիրելուս , վերջապէս իբր աղջիկ սիրելուս . բայց ինչպէս ըսիր՝ չեմ կրնար Հայր ըլլալ , վասն գի չեմ կրնար քահանայութիւնը թողուլ : Կզդամ որ շատ և՝ կերդնում քեզ թէ՝ զգաստաբար սիրելով իրը քահանայ կը սիրեմ՝ նախանձոտութեամբ , ցաւով , բարկութեան չդիտեմ ինչ մնացորդով ··· Ա՛յո՛, կը նախանձիմ Էմիլին դէ՛մ ··· կամքիս հակառակ : Կը սիրե՛մ, նաև կատեմ զան : Եթէ Լիւսիան Քրիստոսի հարսն եղած ըլլար , թերևս Աստուծու դէմ անդամ նախանձ զդայի ··· Ա՛յս սոսկալի բաները կըսեմ քեզ այսօր անխոհեմութեամբ : Հասկցայ որ դէշութիւնը սրտիս մէջը չէր , և թէ բնութիւնը միայն իր վրէժը կառնուր՝ ուրացած և զոհուած ըլլալուն համար . Ուստի դէշ կը սիրեմ աղէկ սիրելու չհատնած ըլլալուս համար : Կը սիրեմ իբր ինքնամոռ նախանձոտ ··· բա՛րե , իբր կեանքը ժառանգելէ զրկուած կամ իբր ընտանիքէ աքսորուած : Իրաւունք ունէիր , բիւրի՛ցս իրաւունք ունէիր , Լըմպնթիէ՛ : Եկեղեցին սխալեցաւ այն օրն որ մարդկային հաղորդութենէն անջատեց քահանան : Սխալեցաւ . ուրեմն անսխալ չէ : պէ՛տք է Աստուծու թողուլ անսխալականութիւնը : Մարդերը

մարդեր են , և չեն ընդունիր բացարձակ ճշմարտութիւնը : Կրնան գոհ ըլլալ այս ճշմարտութիւնը խնդրելով , որոնելով և պաշտելով զայն յայտնի կամ վարագուրուած : Անդրան փափաքելի և դեղեցիկ է այն որ պզտի ճառագայթ մը շատ աղէկ կրնայ բաւել խեղճ քահանայի մը կեանքին : Վասն զի այսօր և միշտ քահանայ եմ : Անկեղծաբար ձեռնադրուեցայ : Աւելի գէշ լինի՛ր համար՝ եթէ սրտխոսեցայ կարծելով թէ արժանաւորած էին զոհողութիւններս : Կը հաւատամ քեզ թէ այսուհետև արժանանաւորած պիտի ըլլան անոնք : Ցուսահատ չեմ մեկնիր : Սփոփելով թշուառութիւնը որու ուղեւորութեանս մէջ պատահով եմ թէ ամենաբեք պիտի հանդիպիմ , կուզեմ ըսել այն ամեն մարդերու որք ճշմարտութիւնը պիտի ուզեն իմմէ . Միայն Աստուածմէ ողջոյնէ ճշմարտութիւնը : Շատ կամայ պիտի ըսեմ այս խօսքը , պիտի զգուշանամ քարոզներէ որք անկախ քահանայի մը կողմէ տրուելով շատ պայծառութիւններ կը հանեն և ճշմարտութեան յաղթանակը կուշայեն : Վատահ եղիր թէ բարիք պիտի ընեմ , և այս քաղցր զբաղումին տակով ինքզինքս բոլորովին , պիտի մոռնամ անձնական կեանքի ցաւը : Գիտնաս որ այս բանիս վրայ աղէկ խորհեցայ ամիսներ մ'ի վեր Հայր Օնօրիոյին և ինքզինքիս հետ սոսկալի կռիւ ընելով : Կընեմ որոշում մ'որ ինձի և ուրիշներուն համար լաւագոյնն է . քանի կը տեսնեմ որ դիտասիրութեան ճշմարիտ ոգւով մը կը դաք անոնց ներսումը , բարեկամութիւնը , թերևս մտերմութիւնը շնորհելու ինձ ··· Աղնի՛ւ սիրտեր . միտակ թողուցե՛ք զիս : Չեմ կրնար երջանիկ ըլլալ , պիտի չճանչեմ մարդին հանդստութիւնը , կամքիս հակառակ պիտի վշտացնեմ ձեզի եթէ այժմ ···

—Բայց ե՞տքը , ըսաւ Պ·Լըմպնթիէ , յուզուելով այս անթերի անկեղծութենէն :

—Ա՛յո՛, ե՛տքը , քանի՞ տարիէն հաք եթէ մեռած չըլլամ , վասն զի շատ պիտի յոգնիմ : Ընտանին պիտի տեսնենք թէ կարելի պիտի ըլլայ ինձ ստուգապէս տեսք օգնութիւն մը բերել Լիւսիային զաւակներուն , և թէ պիտի կրնամ քեզի հետ մեծ-Հայրի տիտղոսն ու զդացումները ունենալ :

Մօրէալին Էմիլը կանչեց , Համբուրեց զարձեալ և մեկնեցաւ :

Լիւսիան գոհ եղաւ լսելով թէ իր բոլորտիքը ճշմարիտ բարեկամութեամբ մը կը խօսին Մօրէալիին վրայ , սակայն ինք միշտ լուռ

կեցաւ անոր նկատմամբ : Իր և Մօրէալեին մէջ անծանօթ բան մը կար որ քահանային կողմէ հրապոյր մը , Ալիսիային կողմէն դըժկամակութիւն մ'էր , բնազդեցիկ բան մ'որ Էմիլեին նշանուհիին կը յայտնուէր թէև իր առջև լռութիւն պահած էր իր մօրը խորհրդաւոր պատմութեանը վրայօք , վեղարէն տեսակ մը սարսափ , անբաւ հարկաւորութիւն մը լսել իր էրիկը լսելու որ միայն ինք կրնար և կը պարտաւորէր ձանչել անոր սիրոյն զօրութիւննները և փափկութիւնները : Շլընվելի մէջ կատարուեցաւ իրենց հարսնիքն առանց աղմուկի և առանց փառաւորութեան : Ձսլիսի բաժնուին ոչ Էմիլեին հայրէն , ոչ պ· Տը Թիւրտիէն , որ վերստին այժ և կեանք ստանալով անոնց հետը կերթայ Բօնի ձորին մէջ կամ նորէն Սավուա կը տանի զանոնք : Հանրին և իր կինն եկան զանոնք տեսնելու : Զօրապետն 'ի հեռուստ քիչ մը բողոքեց Ալիսիային խնամատարական որոշումներուն դէմ· բայց անցեալ տարի Թիւրտի եկաւայն միջոցին ուր Ալիսիան Թոռ մը տուած էր իրեն , և ա՛լ վէճ ընելը մնաքէն չմնցաւ : Ամուսանդ Թէ հաստատամ մնտուկը մեծհօր ծունկերուն վրայ տեսնելով , արտօսր մը սրբեց աչքէն՝ ըսելով ,

—պ· Տը Թիւրտի՛ , երբեմնակի նեղացար ինձի դէմ : Ձակայն պէտք չէ հատատալ Թէ չեմ սիրեր քեզի :

Ա՛լ հայր Օնօրիոյին վրայօք բան մը չլսուեցաւ , և Մօրէալեին տակաւին լուր չտուաւ իր վրայ :

Դօճան . Յունվար . 1863

ՀՀ ԳԱԱ Գրադարան

ՀՀ Ազգային գրադարան
NL0310173